

Eveliina Lyytinen (toim.)

TURVAPAIKANHAKU JA PAKOLAISUUS SUOMESSA

Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa

Eveliina Lyytinen (toim.)

**SIIRTOLAISUUS-
INSTITUUTTI**

Turku 2019

Kannen kuva: Burhan, Somalia. Lähde: Rewan Kakil 2016

Burhan: *"Unelmoin siitä, että minusta tulee miljonääri, jotta voin auttaa kansaani. Somaliassa kun ei ole miljonäärejä. Jos olisi, ei olisi köyhyyttä. Toisia ei voi auttaa, jos on itse avun tarpeessa, joten on paras aloittaa itsestään."*

Siirtolaisuusinstituutti, Tutkimus 2

Copyright © Siirtolaisuusinstituutti & tekijät

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

ISBN 978-952-7167-59-5 (nid.)

ISBN 978-952-7167-60-1 (pdf)

ISSN 2343-3493 (painettu)

ISSN 2343-3485 (verkkójulkaisu)

Painosalama Oy, Turku 2019

Sisällysluettelo

Kuvat, kuviot ja taulukot	7
Kirjoittajat	8
Rewan Kakilin valokuvat	12
Esipuhe	13
1. Johdanto	15
– <i>Eveliina Lyytinen</i>	
1.1. Teoksen tarkoitus	15
1.2. Turvapaikanhaku ja pakolaisuus: Suomi globaalissa kontekstissa	16
1.3. Pakolaistutkimuksen kansainvälinen ja suomalainen kehitys	22
 Osa I: Poliittika, lainsäädäntö ja hallinta	
2. Kylmän sodan ajasta eurooppalaiseen päätöksentekoon: kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015	39
– <i>Matti Välimäki</i>	
2.1. Johdanto	39
2.2. Pakolaiskysymykset ennen 1970-lukua	41
2.3. Ulkopoliittikan marginaalikysymys (1973–1984)	42
2.4. Länsieurooppalaisten mallien omaksuminen (1985–2004)	45
2.5. EU:n raamit, puoluepolittisoituminen ja rajoittava politiikka (2005–2015)	52
2.6. Johtopäätökset	55
3. Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja -käytänteissä	65
– <i>Mikaela Heikkilä & Maija Mustaniemi-Laakso</i>	
3.1. Johdanto	65
3.2. Haavoittuvuus oikeudellisena käsitteenä	66
3.2.1. Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus eurooppalaisessa ihmisoikeusjuridiikassa	66
3.2.2. Suomen ulkomaalaislainsäädäntö ja keskeiset määräykset erityistarpeista	68
3.3. Haavoittuvuuden huomioiminen suomalaisissa turvapaikkakäytänteissä	69
3.3.1. Haavoittuvuuden tunnistaminen	69
3.3.2. Haasteita haavoittuvuuden huomioimisessa	70
3.3.3. Haavoittuvuuden ymmärtämisestä	71
3.3.4. Haavoittuvuus v. muut intressit	72

3.4.	Haavoittuvuuden tunnustaminen ja huomioiminen turvapaikkalainsäädännön rakenteellisena osana	75
3.4.1.	Haavoittuvista ryhmistä ja haavoittuvista henkilöistä.....	75
3.4.2.	Haavoittuvuuden holistinen huomioinnottaminen.....	77
3.5.	Johtopäätökset.....	81
4.	Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017	89
	– <i>Talvikki Ahonen & Annastiina Kallius</i>	
4.1.	Johdanto	89
4.2.	Paperittomuus tutkimuksen kohteena.....	91
4.2.1.	Paperittomuus, siirtolaisuus ja pakolaisuus.....	91
4.2.2.	Humanitarismi ja uhriasetelmat	92
4.2.3.	Rajojen moninkertaistuminen	94
4.3.	Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa 2015 vuoden jälkeen.....	95
4.3.1.	Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja paperittomuuden tuotanto	96
4.3.2.	Nimeämisen politiikka ja turvallistaminen	98
4.3.3.	Paperittomuuden hallinta.....	99
4.4.	Johtopäätökset.....	102

Osa II: Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa

5.	Viisitoista päivää: irakilaiden turvapaikanhakijoiden matka Euroopan halki ..	117
	– <i>Saara Koikkalainen & Tapio Nykänen</i>	
5.1.	Johdanto	117
5.2.	Muuttoliikepäätöksenteko ja mielikuvissa muuttaminen.....	120
5.3.	Ennen matkaa.....	122
5.4.	Yli meren ja mantereen	125
5.5.	Perillä pohjoisessa paratiisissa.....	128
5.6.	Johtopäätökset.....	130
6.	Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä	137
	– <i>Eeva Puumala, Hanna-Leena Ristimäki & Riitta Ylikomi</i>	
6.1.	Johdanto	137
6.2.	Turvapaikkamenettely: oikeus, politiikka ja käytäntö	139
6.3.	Tiedolliset ja toiminnalliset oikeudet ja velvollisuudet turvapaikkapuhutteluissa.....	141
6.4.	Muistamisen ja muistitiedon välittämisen erityispiirteet.....	146
6.5.	Suullisesta kirjatuksi kertomukseksi	151
6.6.	Johtopäätökset.....	154
7.	Poikkeusajan tilat: vastaanottokeskukset pohjoisessa Suomessa	161
	– <i>Tapio Nykänen, Saara Koikkalainen, Tiina Seppälä, Enni Mikkonen & Minna Rainio</i>	
7.1.	Johdanto	161
7.2.	Poikkeusajallisuus teoriana	163

7.3.	Asukkaana vastaanottokeskuksessa.....	165
7.4.	Töissä vastaanottokeskuksessa.....	170
7.5.	Vastaanottokeskuksen naapurissa	174
7.6.	Johtopäätökset.....	177
8.	Turvapaikanhakijoiden kertomuksia sosiaalisista verkostoista ja kuulumisen tunteista	183
	– <i>Sari Pöyhönen, Lotta Kokkonen & Mirja Tarnanen</i>	
8.1.	Johdanto	183
8.2.	Sosiaalisten verkostojen merkitys kuulumisessa	186
8.3.	Fatema ja Mohammad	188
8.4.	Fyysisesti lähellä olevat vuorovaikutussuhteet ja sosiaaliset verkostot.....	189
8.5.	Teknologiavälitteiset vuorovaikutussuhteet ja sosiaaliset verkostot...	196
8.6.	Johtopäätökset.....	199
Osa III: Pakolaisuuden representaatiot		
9.	Valistusta ja vuorovaikutusta: turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatus poliisin työssä	209
	– <i>Sari Vanhanen</i>	
9.1.	Johdanto	209
9.2.	Yhteisölähtöinen poliisityö arjen turvallisuuden rakentajana.....	213
9.3.	Kohtaamisia ja keskusteluja – laillisuuskasvatusta käytännössä	216
9.4.	Ongelmatilanteita ja ristiriitoja	221
9.5.	Johtopäätökset.....	224
10.	Solidaarista yhdessä elämisen taitoa vai vieraanvaraisuutta: evankelisluterilaiset seurakunnat turvapaikkatyössä.....	231
	– <i>Ulla Siirto & Hanna Niemi</i>	
10.1.	Johdanto	231
10.2.	Turvapaikanhakijat ja solidaarisuus seurakuntien toiminnassa	233
10.3.	Solidaarinen yhdessä elämisen taito ja konfliktit.....	236
10.4.	Yhdessä elämisen taito arjen keskellä.....	239
10.5.	Yhdessä elämisen taito haastaa uudella tavalla	243
10.6.	Yhdessä elämisen taitoa vahvistava kieli	246
10.7.	Johtopäätökset.....	247
11.	Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva	253
	– <i>Meira Pappi</i>	
11.1.	Johdanto	253
11.2.	Lähikuvassa: ”me suomalaiset”	257
11.3.	”Maassa maan tavalla”	260

11.4. Suomalaisuuden suunta.....	265
11.5. Johtopäätökset.....	269

Osa IV: Arjen integraatio ja hyvinvointi

12. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden psyykinen sairastuminen ja psykiatriset hoitokokemukset Suomessa.....	279
– <i>Susanna Kallakorpi</i>	
12.1. Johdanto.....	279
12.2. Maahanmuuttajat, kulttuuri ja mielenterveys.....	283
12.3. Mielenterveyttä heikentävät tekijät.....	284
12.4. Maahanmuuttajapotilaiden ja heidän hoitajiensa näkemykset sairastumisen syistä ja sairauden ilmenemisestä.....	286
12.5. Potilaiden näkemykset hoidosta ja toipumista edistävistä tekijöistä...288	
12.6. Hoitotyön kuormittavat tekijät.....	290
12.7. Johtopäätökset.....	292
13. Perhe ja perheenyhdistäminen pakolaisten elämässä: esimerkkinä kahden somensomalialaisen miehen elämänkulut	301
– <i>Marja Tiilikainen & Outi Fingerroos</i>	
13.1. Johdanto.....	301
13.2. Perheenyhdistäminen pähkinänkuoressa	304
13.3. Somalialainen perhe: paikallisia ja yllirajaisia sosiaalisia siteitä.....	305
13.4. Warsamen perhe: ”Meidän perheelle opiskelu on niin tärkeä asia”	307
13.5. Perheen merkitys voimavarana ja Suomeen kotoutumisessa.....	309
13.6. Hussein ja perhekäsitysten monimuotoisuus diasporassa	311
13.7. Johtopäätökset.....	313
14. Irakilaistaustaisten pakolaisten työelämään integraation ajallisuus	321
– <i>Elli Heikkilä & Eveliina Lyytinen</i>	
14.1. Johdanto.....	321
14.2. Aika ja työ kotoutumisen teorioissa	323
14.3. Irakista Suomen työmarkkinoille.....	327
14.3.1. Muuttovirta Irakista Suomeen	327
14.3.2. Pääasiallinen toiminta	329
14.3.3. Työlliset irakilaiset.....	331
14.3.4. Nuorten miesten kokemuksia kotoutumisprosessista	335
14.4. Johtopäätökset.....	340
15. Yhteenveto – pakolaistutkimusta ajassa ja tilassa	345
– <i>Eveliina Lyytinen</i>	
Hakemisto	349

Kuvat, kuviot ja taulukot

Kuvat

1. Burhan, Somalia	Kansi
2. Rewan, Kurdistan (Irak)	36
3. Pilvet Kreikan yllä	114
4. Toni, Syyria	206
5. Aral, Kurdistan (Irak) ja Shevin, Kurdistan (Syyria)	276
6. Irakista Suomeen vuosittain muuttaneet 1990–2015	328
7. Irakin ja muiden vertailumaiden kansalaisten sekä ulkomaan ja Suomen kansalaisten ikärakenne vuonna 2015	329
8. Irakin ja vertailumaiden kansalaisten työttömyysaste ajanjaksona 2000–2015	331
9. Työlliset irakilaistaustaiset ammattiryhmän ja sukupuolen mukaan sekä työlliset suomalaistaustaiset vuonna 2014	333
10. Irakilaistaustaisten ammatit (vähintään 50 työllistä) sukupuolen mukaan vuonna 2014	334

Kuviot

1. Pakolaiskiintiö 1986–2018	46
2. Turvapaikkahakemukset 1985–2018	47
3. Mohammedin läsnäolon paikat	190
4. Fateman läsnäolon paikat	191

Taulukot

1. Maahanmuuttajapotilaiden ja hoitajien näkemykset sairastumisen syistä	287
2. Irakin kansalaiset pääasiallisen toiminnan mukaan Suomessa vuonna 2015	330
3. Työlliset irakilais-, iranilais- ja suomalaistaustaiset ammattiryhmän mukaan vuonna 2014	333

Kirjoittajat

Ahonen Talvikki (YTM) toimii yhteiskuntapolitiikan nuorempana tutkijana Itä-Suomen yliopistossa. Hänen väitöstutkimuksensa käsittelee maahanmuuttopolitiikka ja eri kirkkokuntien siirtolaisuustyötä, erityisesti kirkkoturvatoimintaa.

Fingerroos Outi (FT, dosentti) on etnologian ja antropologian professori Jyväskylän yliopistossa. Hän on tutkinut sekä maansisäistä että ylijärjät maahan- ja maastamuuttoa. Tutkijana Fingerroos on perehtynyt erityisesti kokemuskerrontaan ja kansainväliseen suullisen historia tutkimukseen. Tutkimukset ovat kohdistuneet rajantakaiseen Karjalaan, sota- ja poikkeusaikoihin ja somalialaisten perhemuuttoon. Uusin tutkimus liittyy ruotsinsuomalaisiin vähemmistöihin ja heidän oikeuksiinsa.

Heikkilä Elli (FT, dosentti) on tutkimusjohtaja Siirtolaisuusinstituutissa. Hän on väestömaantieteen dosentti Oulun ja Turun yliopistoissa. Hän on tehnyt tutkimusta muun muassa maahanmuuttajista työmarkkinoilla, monikulttuurisista avioliitoista, maan sisäisestä muuttoliikkeestä ja aluekehityksestä sekä väestön ikääntymisestä.

Heikkilä Mikaela (VTT, KTK, LLM) työskentelee kansainvälisen oikeuden yliopistopettajana Åbo Akademiassa. Hänen tutkimuksensa on viime vuosina keskittynyt kansainväliseen rikosoikeuteen, haavoittuvuuden merkitykseen ihmisoikeusjuridiikassa sekä EU:n Vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueeseen. Haavoittuvuutta hän on tutkinut EU:n 7. puiteohjelman alaisessa FRAME-projektissa vuosina 2013–2016, ja hän jatkaa tätä tutkimuslinjaa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa vuosina 2017–2021.

Kallakorpi Susanna (TTL) on terveystieteiden lisensiaatti Itä-Suomen yliopistosta. Hänen lisensiaattitutkimuksensa käsitteli maahanmuuttajapotilaiden kulttuuriläh- töistä psykiatrista hoitotyötä Suomessa. Kallakorpi toimii Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiirissä Hyks:n psykiatrian tulosityksikön hoitotyön kliinisenä asiantun- tijana. Hän kehittää potilashoidon laatua näytön perusteella.

Kallius Annastiina (VTM) on sosiaali- ja kulttuuriantropologian tohtorikoulutettava Helsingin yliopistolla. Hän on tutkinut Unkarin rajapolitiikkaa Euroopan Unionissa sekä Euroopan itä-länsi-jakoa siirtolaisuuteen liittyvässä diskurssissa. Väitöskirjassaan hän tarkastelee Unkarin paikkaa Euroopassa siirtolaisuuden ja rajojen kautta.

Koikkalainen Saara (YTT) on sosiologian yliopistotutkija Lapin yliopistossa. Hän on tutkinut esimerkiksi muuttoliikepäättöksentekoa, korkeasti koulutettujen suomalaisien työkokemuksia Euroopassa, paluumuuttajien työmarkkina-asemaa sekä irakilaisia turvapaikanhakijoita Suomessa. Vuosina 2018–2019 hän työskentelee Helsingin yliopistossa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa *Transnationalism as a Social Resource among Diaspora Communities*.

Kokkonen Lotta (FT) toimii Jyväskylän yliopistossa puheviestinnän ja kulttuurienvälisen viestinnän opettajana. Hänen tutkimuksensa ja julkaisunsa liittyvät pakolaisten vuorovaikutussuhteisiin, kansainvälisten opiskelijoiden hyvinvointiin ja sosiaalisiin verkostoihin.

Lyytinen Eveliina (DPhil) on pakkomuuttotutkimukseen suuntautunut tutkijatohtori Siirtolaisuusinstituutissa. Hänen Suomen Akatemian rahoittama tutkimushankkeensa (2018–2021) koskee turvapaikanhakijoiden karkotettavuutta. Vuosina 2015–2018 hän teki laadullista tutkimusta pakolaistaustaisten nuorten työllistymisestä *Coming of Age in Exile* (CAGE) hankkeessa. Lyytinen on väitellyt ihmismaantieteestä vuonna 2014 Oxfordin yliopistosta kongolaisten pakolaisten suojelusta Kampalassa, Ugandassa. Hän on julkaissut esimerkiksi seuraavissa lehdissä: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *Journal of Refugee Studies* ja *Refugee Survey Quarterly*.

Mikkonen Enni (YTM) on sosiaalityön tutkija, jonka väitöskirja (2017) käsittelee nepalilaisten naisten sosiaalisen aseman muutosta. Hänen tutkimusintressinsä liittyvät erityisesti ylijarjaiseen ja dekoloniaaliseen sosiaalityöhön sekä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Lisäksi hän tutkii taidemenetelmien ja sosiaalityön yhdistämistä nuorten kaksisuuntaisen kotoutumisen edistämiseksi.

Mustaniemi-Laakso Maija (VTM, FM) työskentelee Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutissa tutkijakoulutettavana. Hän on tutkinut turvapaikkalainsäädäntöä ja haavoittuvuuden problematiikkaa osana työtään EU:n 7. puiteohjelman alaisessa FRAME-projektissa vuosina 2013–2016. Hänen muihin tutkimusalueisiinsa on kuulunut muun muassa erilaisia vastuullisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä. Vuodesta 2018 alkaen hän työskentelee Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa *Vulnerability as Particularity – Towards Relativizing the Universality of Human Rights?*

Niemi Hanna (TM) on teologian maisteri ja lehtori Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Hän opettaa kirkon monikulttuurisuustyötä ja kansainvälistä vastuuta. Hän on toiselta koulutukseltaan erityistason psykoterapeutti ja tekee asiakastyötä myös monikulttuuristen asiakkaiden parissa.

Nykänen Tapio (YTT) on Lapin yliopistossa työskentelevä valtio-opin tutkija. Hän on tutkinut muun muassa vuosina 2015 ja 2016 Eurooppaan suuntautunutta muuttoliikettä, lestadiolaisuuden poliittisuutta sekä saamelaisuuteen ja poronhoitoon liittyviä kysymyksiä.

Pappi Meira (YTM) työskentelee ulkoministeriön viestintäosastolla maakuvatyön asiantuntijana. Pappi viimeistelee parhaillaan myös toista maisterin tutkintoaan Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa keskittyen kulttuurisen kansalaisuuden kysymyksiin.

Puumala Eeva (YTT) on tutkijatohtori Tampereen yliopistossa. Puumalan tutkimus kohdentuu turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten poliittiseen toimijuuteen ja osallisuuteen sekä kysymyksiin poliittisen yhteisön jäsenyydestä. Hänen tutkimustaan on julkaistu esimerkiksi seuraavissa lehdissä: *International Political Sociology*, *Body&Society*, *European Journal of Cultural Studies* sekä *Review of International Studies*. Häneltä on myös ilmestynyt monografia *Asylum seekers, sovereignty and the senses of the international: A politico-corporeal struggle* (Routledge, 2017). Puumala johtaa monitieteistä tutkimusryhmää, joka työskentelee turvapaikkapuhuttelujen parissa.

Pöyhönen Sari (FT, dosentti) on soveltavan kielentutkimuksen professori Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimuksensa ja julkaisunsa keskittyvät kotouttamispolitiikkaan, työ- ja ammattiyhteisöihin integroitumiseen sekä kieleen ja identiteettiin vähemmistöyhteisöissä.

Rainio Minna (TaT) on kuvataiteilija ja tutkija. Hän on toteuttanut useita videoinstallaatioita ja lyhytelokuvia, jotka käsittelevät yhteiskunnallisia teemoja; esimerkiksi Suomen ja Venäjän välistä rajaa, pakolaisten kokemuksia Suomessa, monikulttuurista suomalaisuutta ja suomalaisten siirtolaisten kokemia rasismia Yhdysvalloissa. Uusin teossarja liittyy globaalin eriarvoisuuteen ja ilmastonmuutokseen. Rainion väitöskirja (2015) tarkasteli globalisaation ja muuttoliikkeisiin liittyviä eriarvoistavia ilmiöitä taiteen ja kirjoitetun tutkimuksen keinoin.

Ristimäki Hanna-Leena (YTM) on väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa. Ristimäen kiinnostuksen kohteena ovat institutionaaliset vuorovaikutustilanteet, kuten turvapaikkapuhuttelut ja terveydenhuollon asiakastapaamiset. Hän tutkii väitöskirjatyössään työterveysneuvottelujen päätöksentekoa osana Tampereen yliopiston ja Työterveyslaitoksen konsortiohanketta.

Seppälä Tiina (YTT) on tutkijatohtori, joka on väitellyt kansainvälisistä suhteista Lapin yliopistosta. Hänen väitöskirjansa (2010) käsitteli sodanvastaista liikettä ja globaalin vastarinnan teorioita. Väittelyn jälkeen hän on tutkinut maakaappauksia ja väestöjen

pakkosiirtoja vastustavia liikkeitä Intiassa sekä slummiväestön ja naisten oikeuksia ajavia liikkeitä Nepalissa ja Bangladeshissa. Tällä hetkellä hän työskentelee apurahalla turvapaikanhakijoita Pohjois-Suomessa käsittelevässä tutkimushankkeessa.

Siirto Ulla (VTT) on monikulttuurisuus- ja maahanmuuttajatyön asiantuntija Kirkkohallituksessa. Hän on työskennellyt aikaisemmin maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden parissa sekä lehtorina Diakonia-ammattikorkeakoulussa.

Tarnanen Mirja (FT, dosentti) on kielikasvatuksen professori Jyväskylän yliopistossa. Hänen tutkimuksensa ja julkaisunsa liittyvät koulu- ja työyhteisöihin integroitumiseen, tekstitaitoihin ja pedagogisiin käytänteisiin monikielisisissä oppimisympäristöissä sekä opettajankoulutuksen kehittämiseen.

Tiilikainen Marja (FT, dosentti) toimii vastaavana tutkijana Siirtolaisuusinstituutissa. Hän on tutkinut erityisesti maahanmuuttajaperheiden ylijärjestyksistä arkea, arjen uskonnollisuutta ja parantamiskäytäntöjä sekä kokemuksia arjen turvallisuudesta. Tiilikaisen tutkimukset ovat kohdistuneet erityisesti Suomen muslimiyhteisöihin ja somalialaisten diasporaan.

Vanhanen Sari (YTM) on työskennellyt pitkään aikuiskouluttajana korkeakoulutettujen ammatillisessa täydennyskoulutuksessa, myös korkeakoulutettujen maahanmuuttajataustaisten ammattilaisten uraohjauksen ja mentoroinnin parissa. Vuosina 2009–2011 hän vastasi projektipäällikkönä viiden EU-maan *Immigrants, Police and Social Work* -tutkimus- ja kehittämishankkeesta. Syksystä 2015 lähtien hän on paneutunut Jenny ja Antti Wihurin rahaston tuella Jyväskylän yliopiston sosiologian väitöskirjatutkimukseen tarkastellen kotoutumisen edistämistä paikallisena, monialaisena yhteistyönä erityisesti poliisin työn näkökulmasta.

Välimäki Matti (VTM, HuK) on väitöskirjatutkija Turun yliopiston Eduskuntatutkimuksen keskuksessa. Hänen tutkimuksensa keskittyy toisen maailmansodan jälkeisen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan ja -keskustelun kehitykseen Suomessa ja Länsi-Euroopassa. Välimäki viimeistelee väitöskirjaansa, joka käsittelee suomalaisten puolueiden maahanmuuttoa koskevia näkemyksiä 1970-luvulta 2010-luvulle.

Ylikomi Riitta (psykologi, väitöskirjatutkija) työskentelee psykoterapeuttina (trauma-psykoterapeutti VET), kouluttajana ja työnohjaajana. Hän on kiinnostunut vuorovaikutuksen psykobiologiasta erilaisissa potilas- ja asiakastilanteissa. Tampereen yliopistoon tekeillä olevassa väitöskirjatyössään Ylikomi selvittää hakijan psykobiologisen tilan ja muistin ilmenemismuotoja turvapaikkapuhutteluissa sekä niiden yhteyksiä kerrontaan ja vuorovaikutukseen.

Rewan Kakilin valokuvat

Tässä teoksessa esiintyvät valokuvat on ottanut Irakista Eurooppaan paennut kurditaustainen freelance-valokuvaaja Rewan Kakil. Valokuvat perustuvat hänen näyttelyynsä ”Unelmia” (engl. ”*Dreams*”). Yhdentoista valokuvan näyttely oli esillä Siirtolaisuusinstituutissa kesällä 2017. Kakilin valokuvanäyttely kuvaa pakolaisia ja eri ihmisten jakamia haaveita. Valokuvat otettiin keväällä 2016 Rauman vastaanottokeskuksen kellarihuoneessa perusvalolla ja -kameralla. Kaikki valokuvatut asuivat tuolloin pakolaisina tai turvapaikanhakijoina keskuksessa. Valokuvatut ovat antaneet luvan käyttää kuviaan tässä teoksessa.

”Tavoitteeni on näyttää kantaväestölle, miltä pakolaiset ja turvapaikanhakijat näyttävät oikeasti. Mitä he Suomessa haluavat, mistä unelmoivat. Tämä toimii vastapainona pakolaiskuvalle, joka on ainoastaan tiedotusvälineiden muotoilujen varassa”, valokuvaaja Rewan Kakil valottaa näyttelyn ideaa. Näyttelyn kuvissa yhdistyvät valokuvat ihmisistä ja heidän unelmistaan. Teksteissä kuvattavat vastaavat yksinkertaiseen kysymykseen siitä mikä on unelmasi. Vastauksia kehystävät kuvat Kakil otti vastaanottokeskuksen lähistöllä Raumalla.

Osa näyttelyyn valokuvatuista on saanut oleskeluluvan ja asuu vastaanottokeskuksen ulkopuolella, mutta osa odottaa yhä päätöstään. Yksi on paennut muualle. Kakil sai oleskeluluvan kesäkuussa 2016. Hän asuu Turussa, opiskelee suomea ja käy töissä.

Esipuhe

Tämä teos sai alkunsa tarpeesta tuottaa päivitettyä suomenkielistä tieteellistä tietoa Suomen turvapaikka- ja pakolaistilanteesta. Motivaationi toimittaa kyseinen teos oli vastata osaltani tähän tarpeeseen. Pakolaistutkimusta ei ymmärrykseni mukaan tule tehdä, mikäli sillä ei pyritä muuttamaan lainsäädäntöä, politiikkaa ja käytänteitä inhimillisemmiksi. Näin ollen toivon, että tämä teos voi osaltaan edistää nykyisen kiristyneen ja paikoin epäinhimillisen turvapaikka- ja pakolaispolitiikkamme muuttamista ihmisoikeuksia kunnioittavampaan suuntaan.

Kiitän Siirtolaisuusinstituutin toimitusjohtajaa Tuomas Martikaista kannustuksesta ja neuvoista tämän teoksen toimittamisessa, jonka on osaltaan mahdollistanut *Coming of Age in Exile* (CAGE) -tutkimushanke vuosina 2016–2018. Kiitos hankkeen johdolle, että sain ottaa teoksen toimittamisen osaksi työnkuvaani. Kiitän myös Suomen Akatemiaa, jonka hankerahoitus *Toimintatutkimusta turvapaikanhakijoiden karkotettavuudesta* on mahdollistanut teoksen viimeistelyn syksyllä 2018. Anna Niilekselä – kiitos teoksen kielihuollosta. Kiitos teoksen kahdelle anonyymille vertaisarvioinnista vastanneelle, Kirsi Sainiolle kustantajan panoksesta ja Painosalamalle tehokkaasta taittotyöstä.

Erityiskiitos Rewan Kakilille, jonka puhuttelevat valokuvat kuvittavat teostamme. Kiitos myös kuvissa esiintyville henkilöille siitä, että halusitte olla mukana tässä teoksessa. Suuri kiitos kuuluu teoksen kirjoittajille ja heidän tutkimuksiinsa osallistuneille. Avoin kirjoituskutsu tuotti tulosta – asiantuntevien tutkijoiden sitoutuminen kirja-projektiimme on ollut ihailtavaa. On ollut ilo tehdä teidän jokaisen kanssa yhteistyötä teoksemme eteen. Tutkimuksiimme osallistujia haluan kiittää rohkeudestanne ja avoimuudestanne – ilman teitä emme voisi ymmärtää sitä, miltä tuntuu oman kodin ja kotimaan menettäminen ja uuden saaminen.

Turussa 2.11.2018
Eveliina Lyytinen

1. Johdanto

Eveliina Lyytinen

1.1. Teoksen tarkoitus

Tässä teoksessa tarkastellaan turvapaikanhaun ja pakolaisuuden monimuotoisuutta Suomessa eri teemojen ja tieteenalojen risteyksissä – unohtamatta kuitenkin ilmiöiden globaalia kontekstia. Teoksen kirjoituskutsu keväällä 2016 oli avoin ja tavoitti valtaosan suomalaisista alan tutkijoista. Laaja-alainen kutsu mahdollisti sekä teoksen monipuolisen sisällön että eri uravaiheissa olevien tutkijoiden pääsyn mukaan viemään alan tutkimusta eteenpäin yksissä kansissa. Teoksen työstämiselle juuri vuosi-
na 2017–2018 oli sekä selkeä tarve viimeaikaisten muutosten dokumentoinnissa että mahdollisuutena koota yhteen alan melko pirstaleista suomalaista tutkimuskenttää. Teos onkin yksi ensimmäisistä vertaisarvioituista tieteellisistä suomenkielisistä kokoomateoksista pakolaistutkimuksen saralla (ks. myös Gothóni & Siirto 2016; Maasilta & Nikunen 2017). Se täydentää myös vuoden 2015–2016 turvapaikanhakutilanteen dokumentointiin keskittyntä alan kirjallisuutta (esim. Jauhiainen 2017). Teos on tarkoitettu muuttoliikkeiden ja pakolaisuuden tutkijoille, opiskelijoille sekä pakolaisten kanssa työskenteleville laaja-alaiseksi suomenkieliseksi tutkimuspainotteiseksi teokseksi.

Useissa luvuissa yhdistyvät pakolaistutkimuksen avainkäsitteistö ja empiria. Empiiristä tutkimusta edustavat pääosin laadulliset analyysit, mutta mukana on myös kuvailevaa tilastoanalyysia. Aineistot vaihtelevat valmiista tekstiaineistoista (esimerkiksi lait, poliittiset kannanotot, media-aineistot) ja tilastoista erikseen kyseisiä tutkimuksia varten kerättyihin laadullisiin aineistoihin (muun muassa haastattelut, havainnointimuistiinpanot, videot). Jokaisessa primaarista empiiristä aineistoa käsittelevässä luvussa on pohdittu lyhyesti tutkimuseettisiä kysymyksiä, sillä turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kanssa tehtävässä tutkimuksessa eettiset kysymykset ovat erittäin tärkeitä, koska pakolaisuuteen liittyvät kokemukset aiheuttavat usein haavoittuvuutta. Osallistujien tunnistamattomuus ja luottamukseen perustuva suhde tutkimukseen osallistujan ja tutkijan välillä ovat ensisijaisia pakolaistutkimuksen piirteitä.

Teos muodostaa moninaisuutensa ansiosta laajan kokonaisuuden, jonka kantavina teoreettisina teemoina ovat tilalliset ja ajalliset muutosprosessit. Turvapaikanhakuun ja pakolaisuuteen liittyy monenlaisia ajallisia prosesseja (Griffiths, Rogers & Anderson 2013; Khosravi 2014), jotka ovat usein kietoutuneita yhteen tilallisten (Brun 2001; Lyytinen 2013) prosessien kanssa. Niitä ovat esimerkiksi pakomatkan teko, turvapaikkaprosessin aikainen arkielämä, kotoutumisen edistyminen sekä lainsäädännön ja politiikan kehittyminen. Turvapaikanhaun ja pakolaisuuden ajallisuutta ja tilallisuutta lähestytään teoksessa eri tulokulmista ja eri tieteenalojen perinteiden kautta, joista muodostuu teokselle yhtenäinen mutta samalla monitahoinen teema. Teoksen eri luvuissa kiinnitetään huomiota sekä pakolais- ja maahanmuuttotutkimuksen kansainväliseen että suomalaiseen teoretisointiin.

Kirjan 13 päälukua on jaettu neljään osaan, jotka esitellään tarkemmin kyseisten osien alussa. Lisäksi teosta jäsentävät Johdanto- ja Yhteenvedo-luvut. Teoksen ensimmäisessä osassa *Politiikka, lainsäädäntö ja hallinta* pohditaan erityisesti turvapaikanhaun ja pakolaisuuden rakenteellista puolta. Tarkastelussa ovat yleisen suomalaisen pakolaispolitiikan kehitys, haavoittuvuuden tulkinta pakolaislainsäädännössä, sekä paperittomuuden rakenteellinen tuottaminen. Toinen osa on nimetty *Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa*, ja siinä tarkastellaan turvapaikanhakijoiden kokemuksia matkan varrella ja Suomeen saapumisen jälkeen. Keskeisinä teemoina ovat ajalliset ja tilalliset siirtymät matkalta vastaanottoon ja turvapaikkaprosessiin. Teoksen kolmas osio rakentuu *Pakolaisuuden representaatiot* -teeman ympärille. Analyysin tulokulma osion luvuissa on siinä, miten muut toimijat, kuten poliisin ja kirkon työntekijät sekä suomalaistaustaiset sanomalehtikirjoittelijat tulkitsevat turvapaikanhakua ja pakolaisuutta. Kirjan neljäs osuus avaa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten *arjen integraatiota ja hyvinvointia* pidemmällä aikavälillä kuin valtaosa teoksen luvuista, jotka keskittyvät vuosien 2015–2017 tilanteeseen. Kotoutumiseen liittyviä teemoja lähestytään turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten terveyden, perheenyhdistämisen ja työllistymisen näkökulmista. Kantavana ajatuksena on tarkastella, miten terveys, perhe ja työ – tai niiden puute – vaikuttavat pakolaisten integraatioon. Kokonaisuudessaan teos tarjoaa laaja-alaisen analyysin turvapaikanhaun ja pakolaisuuden erilaisista ajallisista ja tilallisista ilmenemismuodoista – unohtamatta pakkomuuton kokeneiden henkilöiden kokemuksia.

1.2. Turvapaikanhaku ja pakolaisuus: Suomi globaalissa kontekstissa

Ihmiset liikkuvat vapaaehtoisesti ja pakon edessä niin kotimaansa sisällä kuin maasta toiseen. Tämä jako ei kuitenkaan ole aina selkeä ja ihmisillä saattaa olla päällekkäisiä muuton syitä. Siirtymä vapaaehtoisen ja pakkoon perustuvan muuton välillä tulisikin

nähdä jatkumona (Van Hear 2000; Castles 2003). Pakolainen—siirtolainen-erottelun ongelmallisuus ei ole vain muuton syihin liittyvä, vaan se kiinnittyy myös poliittis-hallinnollisiin kysymyksiin. Sama ihminen voi tietystä ajassa ja paikassa olla pakkomuuttaja ja toisessa tilanteessa hänet voidaan luokitella vapaaehtoisesti liikkuvaksi siirtolaiseksi. Maahanmuuttopoliittiset regiimit eli hallinnan tavat määrittävät ihmisten kategorisointia ja siirtymistä kategorioiden välillä saattaa tapahtua myös saman hallinta-alueen sisällä (Malkki 1995; Sassen 1999).

Nykyajan pakkomuutto (engl. *forced migration*) liittyy vahvasti pitkittyneisiin konflikteihin, joiden taustalla on monimuotoisia syitä. Myös luonnonkatastrofit ja ympäristön muutos vaikuttavat ihmisten liikkuvuuteen. Pakkomuuton muuttuva luonne ja muuttomatkojen kiertomaisuus tuovat haasteita sen ymmärtämiseen. Pakkomuuttajilla onkin usein erilaisia kokemuksia ja tarpeita verrattuna vapaaehtoisesti muuttaviin, sillä he joutuvat jättämään kotinsa pakon edessä ja muuttamaan toiseen valtioon tai toiselle paikkakunnalle kotimaansa tai pysyvän asuinmaansa sisällä. Pakon edessä tapahtuvaa muuttoa kuvastaa yhtäältä inhimillinen hätä ja toisaalta uudet mahdollisuudet.

Maailmassa on enemmän pakkomuuttajia kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen, ja vuoden 2015 niin sanottu maahanmuutto- tai pakolaiskriisi (Crawley ym. 2017) nosti ilmiön kansainvälisen politiikan keskiöön Euroopassa. Pakkomuuttajien määrittelyssä huomio keskittyy usein kansainvälisen rajan käsitteeseen sekä muuton syihin. Pakkomuutto voidaan jakaa kansainväliseen, maan sisäiseen ja moninaiseen muuttoon (tarkemmat kansainväliseen tutkimukseen ja lainsäädäntöön liittyvät määritelmät, ks. esim. Lyytinen 2007, 2016). Kansainvälisiä pakkomuuttajia ovat muun muassa pakolaiset, muut kansainvälistä suojelua saavat, turvapaikanhakijat, salakuljetetut ja pakotetusti palautetut muuttajat. Maan sisäisiin pakkomuuttajiin lukeutuvat taas niin sanotut maan sisäiset pakolaiset, katastrofien takia pakkomuuttavat ja kehitysprojektien, kuten patojen tai valtateiden, takia pakkomuuttavat ja -siirretyt. Niin sanottuun moninaisen pakkomuuton kategoriaan kuuluvat ihmiskaupan uhrin ja pakolaisuuden kaltaisissa tilanteissa elävät. Osa potentiaalisista pakkomuuttajista ei ole edes kykeneviä muuttamaan, vaan heidän on jätävä paikoilleen. Pakkomuuttajien suojeluperusteinen kategorisointi on usein yksinkertaistavaa, sillä byrokraattiset luokittelut peittävät alleen ihmisryhmän todellisen heterogeenisuuden (Brun 2005; Zetter 2007). Raja ja rajaavat toiminnot liittyvät kuitenkin oleellisesti pakolaisuuden määrittelyyn ja hallintaan. Muuttoliikkeiden kriminalisointi, erilaiset kontrollimekanismit (esimerkiksi säilöönotto ja pakkopalautukset), turvallistaminen ja rajojen politiikka ovat keskeisiä teemoja, kun puhumme nykyajan turvapaikanhausta ja pakolaisuudesta hallinnan näkökulmasta (Anderson, Gibney & Paoletti 2013; Hansen 2014; Bloch & Doná 2018).

Vuoden 2016 lopulla maailmassa oli Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisasiain päävaltuutetun (UNHCR, *United Nations High Commissioner for Refugees*) tilastojen mukaan 65,6 miljoonaa pakkomuuttajaa (UNHCR 2017). Vuoden 2017 loppuun mennessä heidän määränsä oli jopa 68,5 miljoonaa (UNHCR 2018). Kansainvälisen rajan ylittäneet

pakolaiset (25,4 miljoonaa) ja turvapaikanhakijat (3,1 miljoonaa) muodostivat tuolloin vain noin 40 prosenttia kaikista pakkomuuttajista. Suurin osa ihmisistä on paennut kotimaansa rajojen sisällä (40,0 miljoonaa) ja suurin osa (85,0 %) on jäänyt etsimään turvaa kehittyvistä maista. Valtaosa pakolaisista lähti Syyriasta, Afganistanista, Etelä-Sudanista, Myanmarista ja Somaliasta. Eniten pakolaisia vastaanottavia maita olivat Turkki, Pakistan, Uganda, Libanon ja Iran (UNHCR 2018).

YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevassa yleissopimuksessa vuodelta 1951, ja sen lisäpöytäkirjassa vuodelta 1967 pakolaisella (engl. *refugee*) viitataan henkilöön, jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta ja joka oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai pelon takia haluton turvautumaan sanotun maan suojaan (L 77/1968). Turvapaikanhakija (engl. *asylum seeker*) saapuu vastaanottavaan maahan hakemaan pakolaisasemaa ja hänelle voidaan myöntää kansainvälisen suojelun perusteella annettu oleskelupa. Kiintiöpakolaiset (engl. *resettled refugees, quota refugees*) ovat puolestaan henkilöitä, jotka UNHCR on määritellyt pakolaiseksi jo ensimmäisessä turvapaikkamaassa. Koska heidän pysyvä kotoutumisensa kyseiseen maahan ei kuitenkaan ole ollut mahdollista, on heidät uudelleensijoitettu niin sanottuun kolmanteen maahan.

Nykyajan pakolaisuuteen liittyy useita globaaleja kehityskulkuja esimerkiksi suhteessa pakolaisuuden kestoon, pakolaisten demografiaan ja heidän asuinpaikkoihinsa. Jopa 13,4 miljoonaa pakolaista eli vuoden 2017 lopussa niin sanotussa pitkittyneessä pakolaistilanteessa (UNHCR 2018). Pakolaistilanne voidaan määritellä pitkittyneeksi, kun yli 25 000 saman maan kansalaista on asunut pakolaisina tietyssä vastaanotto- maassa vähintään viisi vuotta. Käytännössä useat pakolaistilanteet ovat jatkuneet jo vuosikymmeniä. Noin puolet pakolaisista (52 %) on alle 18-vuotiaita. Naisia ja miehiä pakolaisten joukossa on tasavertaisesti. Ikä- ja sukupuolijakaumat ovat pysyneet melko samana viime vuodet. Merkittävä muutos on tapahtunut pakolaisten asuinpaikassa. Vuonna 2017 jopa 58 prosenttia pakolaisista, joiden sijaintitiedot olivat tiedossa, asui kaupungeissa. Pakolaisuus on siis kaupungistunut nopeasti. Yhä harvempi pakolainen (29,5 %) asuu virallisilla leireillä, jotka tyypillisesti sijaitsevat maaseudulla. Yksityisasunnoissa asui 61,4 prosenttia maailman pakolaisista. UNHCR:n virallinen tavoite onkin päästä kokonaan eroon pakolaisleireistä (UNHCR 2014).

Suomi on osa Euroopan unionia (EU), joka on pyrkinyt kehittämään vuodesta 1999 lähtien yhtenäistä eurooppalaista turvapaikkapolitiikkaa ja siihen liittyvää lainsäädäntöä. Harmonisoinnin tavoitteina on ollut muun muassa yhtenäistää EU-maiden turvapaikkamenettelyä ja päätöksentekoa, luoda vähimmäisvaatimukset turvapaikanhakijoiden vastaanotolle sekä vahvistaa EU:n sisäistä solidaarisuutta ja vastuunkantoa. Suomeen suuntautuva turvapaikanhaku ja Suomen pakolaispolitiikka ja -lainsäädäntö on siten sidottu EU:n yhteiseen turvapaikkapolitiikkaan. Esimerkiksi Dublin-järjestelmä, jossa määritellään, mikä maa on vastuussa turvapaikkahakemuksen käsittelystä, sekä viimeaikaiset EU:n sisäiset turvapaikanhakijoiden siirrot vaikuttavat suomalai-

seen turvapaikkapolitiikkaan ja -käytäntöön. Myös EU:n ulko- ja sisärajojen politiikka vaikuttaa Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden määrään. Vuonna 2015 Eurooppaan saapui yli miljoona turvapaikanhakijaa, ja silloin valtiot reagoivat tilanteeseen aloittamalla EU:n sisäisiä rajatarkastuksia ja myös sulkemalla rajojaan. Vaikka Suomi on pitkään kannattanut kansainvälisen yhteistyön vahvistamista turvapaikka-asioissa, sai vuoden 2015 niin kutsuttu pakolaiskriisi Suomen hallituksen myös epäroimään EU-tason ratkaisujen löytämistä (Wahlbeck 2018).

Globaali ja EU-tasolla tapahtuva pakkomuuttajien liikehdintä on heijastunut myös Suomeen. Nyky-Suomessa olevat pakolaiset ovat tulleet maahan joko turvapaikanhakijoina, kiintiöpakolaisina tai perheenyhdistämisen kautta. Suomessa on kuitenkin ollut historian saatossa erityyppistä pakkomuuttoa (tarkempi kuvaus Suomeen suuntautuvan pakolaisuuden historiasta, ks. Leitzinger 2010; Martikainen, Saari & Korkiasaari 2013, 33–37; tässä teoksessa Välimäki). Venäjän vallankumous ja ensimmäinen maailmansota toivat Suomeen pakolaisia. Toisen maailmansodan aikana Suomeen siirrettiin inkeriläisiä jopa 63 000, mutta osa pakkopalautettiin tai he siirtyivät muihin maihin pakkopalautuksien pelon takia. Suomesta myös paettiin esimerkiksi sotalapsina tai Lapin sodan seurauksena muihin Pohjoismaihin, etenkin Ruotsiin. Suuren pakkomuuttajien ryhmän muodosti Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta evakuoitu siirtoväki, yli 430 000 suomalaista. Toisen maailmansodan jälkeen pakolaisia saapui Suomeen verrattain vähän 1970- ja 1980-luvuilla muun muassa Chilestä ja Vietnamista. Ihmiset pakenivat Chilen sotilasdiktatuurin vainoja ja Vietnamin sotaa. 1990-luvulla Suomeen tuli pakolaisia melko yllättäen Somalian sisällissodan sytyttyä. Myös Balkanin niemimaalta paettiin Suomeen asti entisen Jugoslavian hajoamissotien takia. 2000- ja 2010-luvuilla Suomi on etenkin ottanut vastaan turvaa hakevia sotaa käyvistä maista, kuten Afganistanista, Irakista, Somaliasta ja Syyriasta.

Vuoden 2015 aikana Suomi, osana Eurooppaa, koki uudenlaisen tilanteen turvapaikanhakijoiden määrän kasvettua merkittävästi. Vuoden 2015 aikana Suomeen saapui 32 476 turvapaikanhakijaa, joista yksintulleita alaikäisiä oli 3 024. Turvapaikanhakijoista valtaosa, eli 20 484, oli lähtöisin Irakista. Lisäksi Suomi sitoutui vapaaehtoisesti ottamaan vastaan yli 2 000 turvapaikanhakijaa osana EU:n sisäisiä siirtoja vuosina 2015–2017. Näillä siirroilla tavoiteltiin pakolaistilanteen tasaisempaa vastuunjakoa EU-maiden kesken. Vuonna 2016 turvapaikkaa haki Suomesta yhteensä 5 657 henkilöä (ml. ensimmäiset hakemukset, uusintahakemukset ja EU:n sisäiset siirrot), luvun ollessa vuonna 2017 yhteensä 5 059 henkilöä. Suurimmat Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden lähtömaat ovat viime vuosina vaihdelleet. Vuonna 2016 Suomeen saapui eniten suojelua hakevia ihmisiä Irakista, Afganistanista, Syyriasta, Somaliasta ja Eritreasta. Vuonna 2017 heitä tuli eniten Irakista, Syyriasta, Eritreasta, Afganistanista ja Venäjän federaatiosta (aiempien vuosien tiedot, ks. tässä teoksessa Välimäki).

Kansainvälistä suojelua on Suomessa voinut perinteisesti saada turvapaikan lisäksi myös esimerkiksi toissijaisen suojelun tai humanitaarisen oleskeluluvan myötä. Jos turvapaikan myöntämisen kriteerit eivät täyty, voidaan henkilölle myöntää toissijaista suo-

jelua, mikäli häntä uhkaa kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassa kuolemanrangaistus, teloitus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu tai rangaistus, tai mikäli hän ei voi palata kotimaahan joutumatta vakavaan henkilökohtaiseen vaaraan siellä vallitsevasta aseellisesta selkkauksesta johtuvan mielivaltaisen väkivallan vuoksi. Oleskeluluvan on voinut saada myös humanitaarisin perustein, mikäli turvapaikan tai toissijaisen suojelun edellytykset eivät ole täyttyneet, mutta hakija ei ole voinut palata kotimaahansa tai pysyvään asuinmaahansa sen huonon turvallisuustilanteen (esimerkiksi aseellinen selkkaus tai huono ihmisoikeustilanne) tai ympäristökatastrofin takia.

Toukokuussa 2016 oleskelulupa humanitaarisista syistä kuitenkin poistettiin kokonaan Suomen lainsäädännöstä (viime vuosien lakimuutoksista, ks. esim. tässä teoksessa Välimäki; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso; Ahonen & Kallius; Puumala, Ristimäki & Ylikomi). Kansainvälistä suojelua saa siis nykyään vain turvapaikan tai toissijaisen suojelun kautta. Lisäksi keväällä 2016 Maahanmuuttovirasto julkaisi päivitettyt niin sanotut turvallisuuskatsaukset, joissa todettiin, että ”Afganistaniin, Irakiin ja Somaliaan voi tällä hetkellä palata kaikille alueille ilman, että siellä esiintyvät aseelliset selkkaukset sinänsä aiheuttavat vaaraa henkilölle, hänen pelkän läsnäolonsa takia” (YLE 2016a). Eri tahot, kuten ihmisoikeusjärjestöt, oppositiopoliitikot (YLE 2016b) ja tutkijat (ETMU ry 2017), ovat kritisoineet näitä linjauksia. Kansalaisyhteiskunta on noussut vaatimaan inhimillisempää turvapaikkapolitiikkaa ja siihen liittyvä aktivismi on lisääntynyt (Horsti 2017).

Vuonna 2016 Maahanmuuttovirastossa tehdyistä ensimmäisistä turvapaikkapäätöksistä 27,5 prosenttia oli myönteisiä ja 50,6 prosenttia oli kielteisiä (Maahanmuuttovirasto 2017). Irakilaisten nuorten aikuisten turvapaikkapäätöksiä tutkittaessa on todettu, että tilastollisesti on selkeästi havaittavissa, että kansainvälistä suojelua myönnettiin vuonna 2017 huomattavasti vähemmän kuin vuonna 2015. Tutkimuksen mukaan tarkasteltavana olleiden turvapaikanhakijoiden oikeudellinen asema näyttää heikentyneen merkittävästi ja tätä muutosta ei voi selittää ulkomaalaislain säädännön muutoksilla vaan pikemminkin Maahanmuuttoviraston tiukentuneella tulkintalinjalla (Saarikkomäki ym. 2018, 34.) Käytännössä Suomen kiristynyt ulkomaalaislainsäädäntö ja sen tulkinta johtavat siihen, että paperittomien, eli maassa ilman oleskelulupaa asuvien henkilöiden, joukko on kasvanut. Paperittomia, mukaan lukien niin kutsuttuja ”uuspaperittomia” eli lainvoimaisen kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneita turvapaikanhakijoita, joiden käännytystä Suomesta ei ole pystytty toteuttamaan, on arvioiden mukaan vuonna 2017 Suomessa noin 3 000–4 000 henkeä (Jauhiainen, Gadd & Jokela 2018). Vaikka uuspaperittomien ihmisten määrä on kasvanut, myös lainvoimaisen kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden henkilöiden käännytyskeskukset pois Suomesta ovat lisääntyneet merkittävästi viime vuosina.

Edellä kuvatut turvapaikkapolitiikan ja -käytännön kiristykset ovat linjassa hallituksen turvapaikkapoliittisen toimenpideohjelman kanssa (Valtioneuvosto 2015). Ohjelman mukaan:

Suomen lyhyen aikavälin tavoitteena on katkaista turvapaikanhakijoiden hallitsematon virta maahan ja saada turvapaikkakustannukset hallintaan sekä kotouttaa tehokkaasti turvapaikan saaneet. Muina tavoitteina ovat lähtömaiden parantunut turvallisuustilanne ja kantokyky, EU-ulkorajavalvonnan toimivuus, EU-alueen turvapaikanhakijavirtojen hallinta ja jäsenmaiden yhtenevät turvapaikkakäytänteet, Suomen tehokkaat turvapaikka- ja palautusprosessit, kasvaneeseen turvapaikanhakijamäärään mitoitettu kustannustehokas ja joustava vastaanottokapasiteetti sekä tehokas kuntiin ohjaus ja kotouttamisjärjestelmä (Valtioneuvosto 2015, 1).

Toimenpideohjelmaa ovat kritisoineet asiantuntijatahot ja järjestöt, ja sen uudelleenarviointia on myös vaadittu. Amnesty International Suomen osaston (2015) lausunnon mukaan toimenpideohjelmassa on turvapaikanhakijoiden perusoikeuksien toteutumisen kannalta ongelmallisia toimenpiteitä, kuten määräaikaiset oleskeluluvat, oikeusavun rajaaminen ja niin sanottujen turvallisten alkuperämaiden listaaminen. Lisäksi se on kirjoitettu poikkeuksellisessa tilanteessa, eikä sitä tulisi siksi enää soveltaa. Toimenpideohjelman taustalla on yleiseurooppalainen ilmiö turvapaikkapolitiikan tiukentumisesta ja sama kehityskulku on ollut havaittavissa myös muissa Pohjoismaissa (Gauffin & Lyytinen 2017).

Turvapaikanhakijoiden lisäksi Suomen valtio ottaa vuosittain vastaan tietyn määrän uudelleensijoitettuja kiintiöpakolaisia. Vuodesta 2001 lähtien Suomen pakolaiskiintiö on ollut 750 henkilöä, mutta vuosina 2014 ja 2015 määrä nostettiin 1050 henkilöön, kun Suomi otti lisäksi syyrialaisia pakolaisia. Osa vuosittaisesta kiintiöstä varataan hätätapauksille eli ihmisille, joiden uudelleen sijoittaminen on kiireellistä, esimerkiksi terveydellisistä syistä. Kiintiöpakolaiset ovat saaneet jo ennen Suomeen tuloaan pakolaisaseman. Suurin osa viime vuosina Suomeen tulleista kiintiöpakolaisista on syyrialaisia, myanmarilaisia, irakilaisia, kongolaisia, afganistanilaisia ja iranilaisia.

Lähes kaikki oleskeluluvan Suomesta saaneet henkilöt saavat oikeuden tuoda tietyn edellytyksin perheenjäsenensä Suomeen. Perheenyhdistäminen on kuitenkin tehty vaikeaksi, mistä on ollut seurauksena myönteisten päätösten määrän romahtaminen. Vuonna 2013 vain yksi lapsi sai huoltajansa Suomeen, vaikka perhe-elämä onkin yksi perustavanlaatuisista ihmisoikeuksista (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016). Kansainvälistä suojelua saavilta ei perinteisesti ole vaadittu tiettyä toimeentuloa perheenyhdistämiseksi. Perheenyhdistämiseen tehtiin heinäkuussa 2016 kiristyksiä: toimeentuloedellytys koskee myös pakolaisia, jos he eivät laita perheenyhdistämistä vireille kolmen kuukauden kuluessa myönteisen turvapaikkapäätöksen saamisesta. Toimeentuloedellytys koskee aina toissijaista suojelua saavia.

Pakolaisuuteen on perinteisesti esitetty kolmea pysyvää ratkaisua, joiden kautta pakolaisuus saataisiin kestävällä tavalla päätökseen. Nämä ovat vapaaehtoinen paluu kotimaahan, turvapaikkamaahan kotoutuminen ja uudelleensijoittuminen niin sanottuun kolmanteen maahan kiintiöpakolaisena. Nämä kolme pakolaisuuden perinteistä ratkaisumallia eivät kuitenkaan enää vastaa nykyajan pakolaisuuden haasteisiin yhtä

hyvin kuin aiemmin. Tarvitaan uudenlaisia ratkaisumalleja. (Zetter 2015; Doná & Bloch 2018.) Pakolaisten kotoutumiseen liittyvät kysymykset ovat yhä tärkeitä pakolaisväestön kannalta, sillä lähtömaihin paluu ei useinkaan ole mahdollista pitkittyneiden konfliktien takia. Kotoutumisessa on kyse ”siitä prosessista, jonka aikana maasta toiseen muuttanut ihminen löytää yhteiskunnassa oman paikkansa olla ja toimia, ja tämän prosessin lopputuloksesta” (Saukkonen 2017, 15). Pakolaisilla nämä kotoutumisen prosessit vaihtelevat henkilöstä ja yhteiskunnallisesta tilanteesta riippuen. Etenkin lailliseen kotoutumiseen eli turvapaikkamaan kansalaisuuden saamiseen liittyen on tärkeää kysyä, koska pakolaisuus päättyy. Kotouttavilla toimenpiteillä sekä laajemmin yhteiskunnan avoimuudella ja tasa-arvoisuudella on merkitystä, jotta Suomeen turvapaikanhakijoina, kiintiöpakolaisina tai perheen yhdistämisen kautta saapuneilla henkilöillä olisi mahdollisuus siirtyä ”pakolaisuudesta kotiin” (Gothóni & Siirto 2016).

1.3. Pakolaistutkimuksen kansainvälinen ja suomalainen kehitys

Pakolaistutkimus (engl. *refugee studies*) ja pakkomuuttotutkimus (engl. *forced migration studies*) ovat kasvavia tutkimuskenttiä. Usein ne nähdään niin limittäisinä tutkimusaloina, että niistä puhutaan joko synonyymeinä tai yhtenä tutkimusalana. Koska nykyaikainen pakkomuutto on laaja-alainen ilmiö, johon kuuluu myös muita muuttajia kuin pakolaiset, kuten maan sisäiset pakkomuuttajat, ovat alan tutkimus ja suojelutoimenpiteet laajentuneet käsittämään myös muita ryhmiä kuin pakolaiset (Zetter 2000; Chimni 2009; analyysi pakolaistutkimuksen laajentumisesta pakkomuuttotutkimukseksi, ks. Lyytinen 2007, 14–18). Toisaalta tutkimuskentän laajentuminen on myös herättänyt kritiikkiä – jäävätkö pakolaisten erityiset tarpeet huomioimatta ja keskittykö alan tutkimus liikaa pakkomuuttoon ilmiönä (engl. *forced migration*) eikä itse pakkomuuttajiin (engl. *forced migrants*) (Hathaway 2007). Pakolais- ja pakkomuuttotutkimus on tiiviissä yhteydessä laajempaan muuttoliiketutkimukseen (engl. *migration studies*). Pakkomuuttajilla on kuitenkin usein erilaiset kokemukset ja tarpeet verrattuna vapaaehtoisesti muuttaviin, ja siksi pakkomuuttotutkimukseen on kehitetty osittain aivan omia tutkimusaiheita, metodologioita ja käsitteitä (Turton 2003). Toisaalta muuttoliiketutkimuksen eri haaroja yhdistävää otetta on syytä kehittää, koska ihmisten liikkuminen ei useinkaan ole selkeästi joko vapaaehtoista tai pakotettua (Fiddian-Qasmiyeh ym. 2014).

Fiddian-Qasmiyeh ym. (2014) ovat pakolais- ja pakkomuuttotutkimuksen käsikirjassa analysoineet alan kehitystä ja tämä osio perustuu pitkälti heidän analyysiinsa. Lisäksi viitataan muihin alan kehitystä kuvaaviin teksteihin (esim. Chimni 1998, 2009; Zetter 2000; Hathaway 2007; Schmidt 2007; Skran & Daughtry 2007; Chatty & Marfleet 2013; Bloch & Doná 2018; Doná & Bloch 2018). Tässä viitataan pakolaistutkimukseen, joka on Suomessa käytetympi käsite kuin pakkomuuttotutkimus. Ymmärrän alan tutkimuksen

kuitenkin kattavan myös muita pakkomuuttajaryhmiä kuin pakolaiset. Toisaalta jätän tässä osassa käsittelemättä maahanmuuttoalan tutkimuksia, joiden aineistoissa saat-
taa olla pakolaisryhmiä mukana, mutta joiden pääasiallinen teema tai tutkimuksen
määrittely ei liity eksplisiittisesti pakolaisuuteen tai pakolaisiin.

Itsenäiseksi huomattavaksi tutkimusalakseen pakolais- ja pakkomuuttotutkimus
kehittyi 1980-luvulla (Zetter 2000; Fiddian-Qasmiyeh ym. 2014). Pakolaisuuteen liittyvää
tutkimusta on kuitenkin tehty jo 1920-luvulta lähtien. Tutkimuksissa on jo varhain
kysytty alalle yhä tyypillisiä kysymyksiä, kuten mitä pakolaisryhmiä tulisi tutkia, kuka
on pakolainen, mikä aiheuttaa pakolaisuutta sekä mitkä ovat parhaat ratkaisut pako-
laisongelmiin (Skran & Daughtry 2007). Alan tutkimuksen kehitystä ovat määrittäneet
sekä pakkoon perustuvan muuton muuttuva luonne että kamppailu tiedontuotta-
misen periaatteista. Pakkomuuttotutkimus muuttui 1990-luvun aikana tutkimusai-
heiden lisäksi myös teoreettiselta lähestymistavaltaan. Strukturalistisen makrotason
tutkimuksen rinnalle kehittyi vahvasti behavioraalista mikrotason tutkimusta, jossa
otetaan huomioon muuttajan toimijuus.

Pakolaistutkimuksella on aina nähty olevan kaksitahoinen tehtävä: sen tulee olla
samanaikaisesti sekä tieteellisesti korkeatasoista että viedä pakkomuuttajien suojelun
käytäntöä ja politiikkaa eteenpäin (Jacobsen & Landau 2008; Chatty & Marfleet 2013).
Tutkimusta pakolaisista tulee aina käyttää pakolaisten itsensä hyväksi (Harrell-Bond
1986) ja heihin liittyviä representaatioita tulee rakentaa eettisesti sensitiivisellä tavalla
(Sigona 2014). Tähän liittyen alan tutkimusta tehdään ja kehitetään aiempaa enemmän
globaalissa etelässä, jossa valtaosa pakkomuutosta tapahtuu ja jossa kasvava joukko
alan tutkijoita työskentelee (Fiddian-Qasmiyeh ym. 2014). Pakolaistutkimus onkin
luonteeltaan globaali tutkimusala, mikä tuo haasteita tiedontuottamisen politiikkaan
(Chimni 1998), joka on ollut luonteeltaan yhtäältä humanitaarista ja toisaalta
hegemonisten valtioiden geopoliittisia tarpeita suosivaa (Chimni 2009). Onkin hyvä
muistaa, että alan tutkimuskirjallisuudessa on yhä enemmän tuotu esiin rasismiin,
rodullistamiseen, valkoisuuteen ja jälkikolonialismiin liittyviä kysymyksiä (Keskinen
& Andreassen 2017).

Alan tutkimusta tehdään sekä eri tieteenalojen sisällä että monitieteellisissä tut-
kimushankkeissa ja -laitoksissa. Tutkimusta tekivät alkuun etenkin humanistit ja yh-
teiskuntatieteilijät. Historian (Marfleet 2007; Elie 2014) ja oikeustieteen (Goodwin-Gill
& McAdam 2007; Goodwin-Gill 2014) alan tutkimukset olivat urauurtavia. Keskeinen
kysymys niissä oli selvittää, kuka on pakolainen ja miten voimme ymmärtää pakolai-
suuden muuttuvaa luonnetta. Myöhemmin esimerkiksi antropologien (Harrell-Bond
1986; Malkki 1995; Chatty 2014), maantieteilijöiden (Collier 2014) ja sosiologien (Steppu-
tat & Sørensen 2014) tekemät alan tutkimukset lisääntyivät. Niissä selvitettiin etenkin
pakkomuuton moninaisia henkilökohtaisia, perheeseen ja yhteisöön liittyviä koke-
muksia sekä laajempia yhteiskunnallisia ja rakenteellisia pakolaisuuden vaikutuksia.
Antropologien ja historioitsijoiden dominoivasta kentästä on tullut eri tieteenaloja
houkuttelevaa: myös psykologit, talous-, terveys- ja kasvatustieteilijät ovat jo pitkään

tehneet alan tutkimusta (Zetter 2000; Skran & Daughtry 2007). Lisäksi kansainvälisten suhteiden (Betts & Loescher 2010; Betts 2014) ja politiikan tutkimuksen (Gibney 2014) kiinnostus pakolaisuuteen liittyviin kysymyksiin, kuten suojeleluinstituutioiden rooliin (Loescher 2014), on lisääntynyt.

Yleisesti pakolaistutkimuksessa on tutkittu pakolaisuuden eri ulottuvuuksia, mittakaavoja, syitä ja seurauksia. Myös uusia käsitteitä, metodologioita ja analyttisiä viitekehyksiä on kehitelty alan tutkimuksen parissa. Valtaosa pakolaistutkimuksesta on laadullista, mutta laadullista ja määrällistä analyysia yhdistäviä tutkimuksia on alettu tehdä aiempaa enemmän (Fiddian-Qasmiyeh ym. 2014). Pakolaistilanteiden poliittisuus vaikuttaa myös alalla tehtävän tutkimuksen metodologisiin valintoihin ja tutkimusetiikan merkitykseen (Schmidt 2007). Monissa tutkimuksissa sovelletaan toimintatutkimuksen menetelmiä, jolloin tutkimukseen osallistuvilla pakolaistaustaisilla on merkittävä rooli tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Yleisesti ottaen pakolaistutkimusta on kritisoitu sen puutteellisesta käsitteellistämisestä ja teoretisoinnista, mikä johtunee alan monitieteellisyydestä. Teoreettisesti innovatiivista ja korkeatasoista pakolaistutkimusta tarvitaan lisää (Chatty & Marfleet 2013).

Tieteenalankohtaisten ja menetelmällisten suuntausten lisäksi pakolaistutkimusta on tehty eri ajallisissa ja tilallisissa konteksteissa. Pakolaistilanteita on tutkittu eri maanosissa ja alueilla, sekä leireillä (Bakewell 2014) että kaupungeissa (Landau 2014). Pakolaisuuden pitkittynyt luonne (Milner 2014) ja pakolaisten luomat diasporat (Van Hear 2014) ovat myös keskeisiä tutkimusteemoja. Myös pakolaisuuden perinteisistä ja uusista ratkaisumalleista on tehty paljon tutkimusta (Long 2014; Zetter 2015), etenkin vastaanottaneeseen yhteiskuntaan kotoutumiseen liittyen (Ager & Strang 2008; Hovil 2014). Muita kantavia teemoja ovat olleet eri pakkomuuttajaryhmien tarpeet ja toimijuus. Muuttajien ikä (Hart 2014; Bolzman 2014), sukupuoli (Fiddian-Qasmiyeh 2014), terveys ja uskonto (Ager 2014; Hollenbach 2014) ovat lisäksi kiinnostaneet tutkijoita.

Suomessa muuttoliiketutkimus on historiallisesti koettu melko yhtenäisenä tutkimusalana ja esimerkiksi Koivukangas (1993, 1) on todennut, että siirtolaisuus- ja pakolaistutkimuksen välinen keinotekoinen raja tulisi kokonaan poistaa. Suomessa tehtävä muuttoliiketutkimus on kehittynyt sekä määrällisesti että tutkimuskohteiltaan samantapaisesti kuin Suomen muuttoliike: maassamuutosta ja maastamuutosta on siirrytty yhä enemmän tarkastelemaan maahanmuuttoa, johon pakolaisuus kuuluu (Domander 1993a, 1993b; Etnisten suhteiden neuvottelukunta 1999). Tässä analyysissa tarkastelen pääosin suomen kielellä julkaistuja, Suomea koskevaa alan tieteellistä tutkimusta, jossa tutkimuksen pääpaino on pakolaisuudessa, ei laajemmin maahanmuutossa. Näin tarkasteluni ulkopuolelle jäävät alan muunkielinen tutkimus (esimerkiksi valtaosa englanninkielisistä ja kaikki ruotsinkieliset tutkimukset sekä suomalaisten alan tutkijoiden Suomen ulkopuolisia alueita koskevat tutkimukset) ja erilaiset, esimerkiksi ministeriöiden tai järjestöjen, selvitykset.

1980-luvulla alan tieteellinen tutkimus ei ollut systemaattista, mutta jo silloin tehtiin useita etenkin sosiologian ja valtio-opin, mutta myös muiden tieteenalojen,

pakolaisuuteen ja turvapaikanhakuun liittyviä pro gradu -tutkielmia. 1980-luvun opinnäytetöiden aihepiirit vaihtelivat pakolaisten sopeutumisesta suomalaisen yhteiskuntaan, kouluun ja työmarkkinoille. Oikeustieteellistä analyysia tehtiin muun muassa pakolaisten oikeusasemasta ja heidän palauttamisestaan. Ensimmäisten kiintiöpakolaisten maahantulon myötä tutkimus keskittyi heihin yhä selkeämmin. Lisäksi julkaistiin teoksia, joissa pakolaisuutta tarkasteltiin osana laajempia globaaleja ongelmia (Hakovirta 1989) ja eri ryhmien välisiä suhteita (Liebkind 1988).

1990-luvun alussa pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden tutkiminen nousi keskeiseen asemaan maahanmuuttotutkimuksen parissa. Tutkimukset käsittelivät pakolaisten vastaanottoa ja sopeutumista, sanomalehtikirjoittelua pakolaisuudesta, suomalaisten suhtautumista pakolaisiin sekä pakolaisten asumista ja koulutusta. (Domander 1993b, 26–28.) 1990-luvun kuluessa Suomeen kohdistuneen maahanmuuton kasvun myötä alan tutkimus suuntautui uudelleen. 1990-luvulta lähtien on tutkittu yhä enemmän Suomeen muuttavia ulkomaalaisia ja etnisiä kysymyksiä. Aikakauden alan tutkimus suuntautui pitkälti pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoon ja integraatioon. Tutkimusta suunnattiin myös tiettyihin pakolaisryhmiin pääosin etnisyyden mutta myös sukupuolen tai iän perusteella. Vuosina 1999–2004 tehdyistä tai tekeillä olleista muuttoliike- ja etnisyystudkimuksista kuusi prosenttia koski pakolaisuutta ja turvapaikanhakua. Kyseisenä aikakautena tehdyistä muuttoliike- ja etnisyystudkimuksista pakolaistutkimusten osuus on siis ollut verrattain vähäistä. (Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2004, 5–16.)

1990- ja 2000-luvuilla muuttoliike- ja etnisyystudkimuksia on tehty maassamme monilla eri tahoilla: yliopistoissa, tutkimuslaitoksissa ja eri viranomaisahoilla. Tutkimusta tehtiin myös useilla eri tieteenaloilla. Sosiologinen (19,1 %) ja historiallinen (11,7 %) muuttoliike- ja etnisyystudkimus oli runsainta. Pakolaisuuteen liittyviä opinnäytetöitä tehtiin 1990- ja 2000-luvuilla aiempaa useamman tieteenalan piirissä. Näihin kuuluivat esimerkiksi maantiede, sosiaalipolitiikka, käyttäytymistieteet, kasvatustiede, kulttuuriantropologia ja hoitotiede. Alan tutkimus on kuitenkin usein tieteidenvälistä, ja siksi tutkimuksen tieteenalaa voikin olla toisinaan hankala määrittää. Vaikka etnisyys- ja pakolaistutkimus ja -opetus ovat jo melko vakiintuneita, ei niistä ole Suomessa muodostunut itsenäistä oppiainetta, vaan opetusta annetaan ja tutkimusta tehdään monen eri tieteenalan piirissä. (Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2004: 5–18.) Erityisesti on tutkittu pakolaisina Suomeen tulleita somalialaisia, joihin liittyen on valmistunut useita väitöskirjoja 2000-luvun alusta lähtien (esim. Tiilikainen 2003). Lisäksi 2000-luvun alkupuolella julkaistiin väitöskirjoja, jotka käsittelevät pakolaisuutta osana laajempia kysymyksiä, kuten monikulttuurisuutta ja suomalaaisuutta (Lepola 2000) sekä työllistymistä (Forsander 2002).

Suomessa 1990-luvulta vuoteen 2004 tehdyn muuttoliike- ja etnisyystudkimuksen analyysin perusteella voidaan ajatella, että lähes kaikkea on tutkittu. Kuitenkin ajallisten muutosten selvittämisen johdosta vanhojenkin tutkimusaiheiden tarkastelu on yhä tärkeää. Opinnäytetöissä tutkimusaiheen valinta ja rajaaminen on melko vapaata,

mutta yhteiskunnan rahoittamaa tutkimusta voidaan ohjata, ja tämä saattaa näkyä tutkimusaiheiden valinnassa. Lisäksi muuttoliikkeitä ja etnisiä kysymyksiä koskeva teoreettinen tutkimus on ollut Suomessa vähäistä empiiristen tapaustutkimusten dominoidessa alaa. Teoreettiselle tutkimukselle on kuitenkin tarvetta ja siinä tulisi kehittää eri tieteenaloilta peräisin olevia teorioita, joita voitaisiin soveltaa tämän monitieteellisen alan tutkimuksessa. (Etnisten suhteiden neuvottelukunta 2004, 7.)

Vuodesta 2005 alkaen Suomeen suuntautuvasta pakolaisuudesta, turvapaikanhakijat, kiintiöpakolaiset ja perheen yhdistämisen kautta maahan tulleet mukaan lukien, on tarjolla kasvava määrä tutkittua tietoa. Tutkimusta on tehty eri tieteenaloilla ja monitieteellisissä tutkimushankkeissa. Viimeaikainen suomenkielinen tieteellinen alan tutkimus on keskittynyt esimerkiksi yksintulleisiin alaikäisiin turvapaikanhakijoihin (Lähteenmäki 2013; Björklund 2014), mutta alan tutkimusta on tehty myös kiintiöpakolaisista ja paperittomista (Leppäkorpi 2011; Keskimäki, Nykänen & Kuusio 2014). Lisäksi on tutkittu pakolaisuuden mediarepresentaatioita ja pakolaisuudesta käytyjä media-keskusteluja (Horsti 2005). Maisteritason opinnäytetöissä 2000-luvulla on painottunut oikeudellinen analyysi. Opinnäytetöissä on tutkittu esimerkiksi turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa, suhteellisuusperiaatetta, vastuunmäärittämistä, tilapäisen oleskeluluvan saaneiden asemaa ja turvapaikkahakemuksen nopeutettua menettelyä.

Vuoden 2005 jälkeisissä tutkimuksissa (Leinonen tulossa) ovat toistuneet edelleen osittain samankaltaiset teemat kuin aikaisempinakin vuosina. Aiheet ovat liittyneet esimerkiksi tiettyihin etnisiin ryhmiin (Huttunen 2006; Kosonen 2008), pakolaisten uskonnolliseen identiteettiin (Säävälä 2008) sekä Suomen palautuspolitiikkaan (Hautaniemi, Juntunen & Sato 2013). Väitöskirjatutkimuksissa on puolestaan käsitelty muun muassa pakolaisten itsensä näkemyksiä pakolaisuudesta, heidän vuorovaikutussuhteistaan sekä uuteen sosiaaliseen ympäristöön kiinnittymisestä (Pentikäinen 2005; Kokkonen 2010). 2010-luvun molemmin puolin viranomais- ja sosiaalityöhön (Turtiainen 2008, 2014) sekä pakolaisten terveyteen (Pirinen 2008; Mölsä ym. 2014; Kuittinen ym. 2014) liittyvää tutkimusta on tehty yhä enemmän. Lisäksi pakolaisten matkoja Suomeen on tutkittu jonkin verran ja niissä korostuvat esimerkiksi turvapaikanhakijaperheiden kokemukset pakomatkasta (Lähteenmäki 2010) sekä salakuljettajien mukana tulleiden pakolaisten kokemukset (Lähteenmäki & Tiilikainen 2010). Myöhemmissä tutkimuksissa on selvitetty muun muassa työelämään liittyviä piirteitä (Himanen 2012) ja esimerkiksi turvapaikanhakijoiden kokemukset työelämästä (Könönen & Himanen 2011) on noussut yhdeksi tutkimusaiheeksi.

Vuosina 2015–2018 turvapaikanhakuun ja siihen liittyvään prosessiin on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota alan suomenkielisessä ja Suomea koskevassa tutkimuksessa (Gothóni & Siirto 2016; Jauhiainen 2017). Pakolaismatkojen (Juntunen 2016) ja vastaanottokeskusten tutkimus on lisääntynyt (Kelahaara & Mattila 2017). Uudempana tutkimussuuntauksena on kielteisen päätöksen saaneiden turvapaikanhakijoiden käännytysten kriittinen tutkimus (Könönen & Vuolajärvi 2016) ja turvapaikanhakijoiden mielenilmauksiin liittyvät analyysit (Horsti 2017). Uutta tutkimusta on julkaistu

myös turvapaikkapäätöksistä (Saarikkomäki ym. 2018) ja paperittomista (Jauhiainen, Gadd & Jokela 2018). Perheenyhdistäminen on säilyttänyt asemansa tutkimuskentällä (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016) kuten koulutukseen (Helin 2017) ja työelämään (Könönen 2015) liittyvät tutkimukset. Alan tutkimustietoa kaivataan kuitenkin edelleen, etenkin viimeaikaisten, vuoden 2015 jälkeen tapahtuneiden muutosten dokumentoimiseksi ja ymmärryksen lisäämiseksi. Tämä kokoomateos vastaa tutkimustarpeeseen tarjoamalla laaja-alaisen tieteellisen katsauksen turvapaikanhakuun ja pakolaisuuteen nyky-Suomessa.

Tulevaisuudessa pakolaistutkimus (jatkotutkimusaiheet, ks. Fiddina-Qasmiyeh ym. 2014; Doná & Bloch 2018) tulee todennäköisesti kiinnittämään yhä enemmän huomiota pakkomuuton tilallisuuteen, joka ilmenee muun muassa pakolaisten suojelun ja asumismuotojen kaupungistumisena (Lyytinen 2013). Mielenkiintoisia avauksia tullaan näkemään myös pakkoon ja vapaaehtoisuuteen perustuvan muuttoliiketutkimuksen rajapintoja kyseenalaistavissa hankkeissa. Esimerkiksi muuttajien kohtaamaa vihamielisyyttä ja rasismia sekä integraation prosesseja tulee tutkia jatkossa enemmän. Myös paperittomuutta, säilöönottoa (Doná & Bloch 2018) ja pakkopalautuksia tulee tarkastella kriittisen tutkimuksen kautta. Pakkomuuton ja talouden teemat vaativat myös jatkotutkimusta (Betts ym. 2016). Tarvetta on etenkin tutkimukselle, jossa humanitaarinen ja kehityksellinen tulokulma yhdistyvät. Tämä johtuu siitä, että pitkittyneet pakolaistilanteet ja pakolaisiksi syntyvät sukupolvet tulevat jatkossa lisääntymään. Ympäristön- ja ilmastonmuutos vaikuttavat ihmisten liikkuvuuteen aiempaa enemmän ja näiden muuttoliikkeiden ymmärtäminen edellyttää monitieteellistä tutkimusta (Zetter 2017; Doná & Bloch 2018).

Kiitokset

Kiitän Nita Toomia julkaisemattoman bibliografiatiedon analysoimisesta ja Johanna Leinosta kyseisen materiaalin tuottamisesta. Kiitos myös Siirtolaisuusinstituutin tutkijoille, jotka kommentoitte tekstiäni käsikirjoitusvaiheessa.

Lähteet

Domander, Minna (1993a). *Siirtolaisuus- ja pakolaistutkimus Suomessa 1980–1993*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Saatavilla: <http://www.migrationinstitute.fi/publication/siirtolaisuus-ja-pakolaistutkimus-suomessa-1980-1993>. Luettu 22.12.2017.

- Domander, Minna (1993b). Siirtolaisuustutkimuksen suuntauksia Suomessa. *Siirtolaisuus – Migration*, 2: 26–28.
- ETMU ry (2017). *Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seuran (ETMU ry) kannanotto Suomen turvapaikkapolitiikkaan*. Saatavilla: <http://etmu.fi/etmu-ryn-kannanotto-suomen-turvapaikkapolitiikkaan-etmus-statement-finnish-asylum-policy/>. Luettu 15.12.2017.
- Etnisten suhteiden neuvottelukunta (1999). *Maahanmuutto, pakolaisuus, siirtolaisuus ja etniset vähemmistöt 1990-luvulla*. Tutkimukset ja tilastot. Työhallinnon julkaisu 238. Helsinki: Työministeriö.
- Etnisten suhteiden neuvottelukunta (2004). *Muuttoliikkeet ja etniset vähemmistöt Suomessa 1999–2004*. Tutkimukset ja tilastot. Työhallinnon julkaisu 343. Helsinki: Työministeriö.
- L 77/1968. Pakolaisten oikeudellista asemaa koskeva yleissopimus.
- Leinonen, Johanna (tulossa). *Suomalaisen muuttoliiketutkimuksen bibliografia*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Maahanmuuttovirasto (2017). *Turvapaikkapäätökset 1.1.–31.12.2016*. Helsinki: Maahanmuuttovirasto. Saatavilla: http://www.migri.fi/download/65768_Tp-paatokset_2016.pdf?dee27d008e05d588. Luettu 13.12.2017.
- UNHCR (2014). *UNHCR policy on alternatives to camps*. Geneva: UNHCR. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/protection/statelessness/5422b8f09/unhcr-policy-alternatives-camps.html>. Luettu 13.12.2017.
- UNHCR (2017). *Global Trends 2016*. Geneva: UNHCR. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/globaltrends2016/>. Luettu 14.12.2017.
- UNHCR (2018). *Global Trends 2017*. Geneva: UNHCR. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/5b27be547.pdf>. Luettu 22.8.2018.
- Valtioneuvosto (2015). *Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma*. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavilla: http://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/hallitus-julkisti-turvapaikkapoliittisen-toimenpideohjelmansa?_101_INSTANCE_3wyslLo1ZOni_groupId=10616. Luettu 15.12.2017.
- YLE (2016a). Orpo Suomen turvapaikkalinjauksista: Irak on turvallisempi kuin ennen, koska Isis on heikentynyt. YLE, 20.5.2016. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-8895942>. Luettu 14.12.2017.
- YLE (2016b). Kovaa kritiikkiä hallituksen turvapaikkapolitiikalle. YLE, 4.9.2016. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-9143555>. Luettu 14.12.2017.

Kirjallisuus

- Ager, Alastair (2014). Health and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 433–446.
- Ager, Alastair & Alison Strang (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 166–191.
- Amnesty International Suomen osasto (2015). Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma toteuttamiskelvoton. Saatavilla: <https://www.amnesty.fi/hallituksen-turvapaikkapoliittinen-toimenpideohjelma-toteuttamiskelvoton/>. Luettu 16.8.2018.
- Anderson, Bridget, Matthew Gibney & Emanuela Paoletti (2013). Citizenship, deportation and the boundaries of belonging. *Citizenship Studies* 15 (5), 547–563.
- Bakewell, Oliver (2014). Encampment and Self-settlement. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 127–138.
- Betts, Alexander (2014). International Relations and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 60–74.
- Betts, Alexander & Gil Loescher (eds.) (2010). *Refugees in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Betts, Alexander, Louise Bloom, Josiah Kaplan & Naohiko Omata (2016). *Refugee Economies: Forced Displacement and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Björklund, Krister (2014). *Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa: yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Bloch, Alice & Giorgia Doná (2018). Forced migration. Setting the scene. Alice Bloch & Giorgia Doná (eds.), *Forced Migration. Current Issues and Debates*. London: Routledge, 1–18.
- Bolzmann, Claudio (2014). Older Refugees. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 409–419.
- Brun, Cathrine (2001). Reterritorializing the relationship between people and place in refuge studies. *Geografiska Annaler*, 83, 15–24.
- Brun, Cathrine (2005). *Research guide on internal displacement*. Forced Migration Online. Saatavilla: http://repository.forcedmigration.org/show_metadata.jsp?pid=fmo:5152. Luettu 19.12.2017.
- Castles, Stephen (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology*, 37, 13–34.
- Chatty, Dawn & Philip Marfleet (2013). Conceptual Problems in Forced Migration. *Refugee Survey Quarterly*, 32 (2): 1–13.

- Chatty, Dawn (2014). Anthropology and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 74–85.
- Chimni, B. S. (1998). The Geopolitics of Refugee Studies. A View from the South. *Journal of Refugee Studies*, 11 (4): 350–374.
- Chimni, B. S. (2009). The Birth of a 'Discipline': From Refugee to Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies*, 22 (1): 11–29.
- Collier, Michael (2014). Geographies of Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 112–126.
- Crawley, Heaven, Franck Duvell, Katharine Jones, Simon McMahon & Nando Sigona (2017). *Unravelling Europe's 'migration crisis': Journeys over land and sea*. London: Polity Press.
- Doná, Giorgia & Bloch, Alice (2018). Reflecting on the past, thinking about the future. Alice Bloch & Giorgia Doná (eds.), *Forced Migration. Current Issues and Debates*. London: Routledge, 163–173.
- Elie, Jerome (2014). Histories of Refugee and Forced Migration Studies. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 23–35.
- Fiddian-Qasmiyeh, Elena (2014). Gender and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 395–408.
- Fiddian-Qasmiyeh, Elena, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (2014). Introduction: Refugee and Forced Migration Studies in Transition. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 1–19.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.) (2016). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Helsinki: Vastapaino.
- Forsander, Annika (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.
- Gauffin, Karl & Eveliina Lyytinen (2017). *Working for Integration - A Comparative Analysis of Policies Impacting Labour Market Access among Young Immigrants and Refugees in the Nordic Countries*. Coming of Age in Exile (CAGE). Saatavilla: http://cage.ku.dk/publications/CAGE_Policy_Report_1.pdf. Luettu 22.12.2018.
- Gibney, Matthew (2014). Political Theory, Ethics, and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 48–59.
- Goodwin-Gill, Guy (2014). The International Law of Refugee Protection. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 36–47.
- Goodwin-Gill, Guy & Jane McAdam (2007). *The Refugee in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

- Gothóni, Raili & Ulla Siirto (toim.) (2016). *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Griffiths, Melanie, Ali Rogers & Bridget Anderson (2013). *Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect*. COMPAS Research Resources Paper. Oxford: COMPAS. Saatavilla: <https://www.compas.ox.ac.uk/2013/migration-time-and-temporalities-review-and-prospect/>. Luettu 30.3.2017.
- Hakovirta, Harto (1989). *Pakolaisuus: maailman ongelma, meidän ongelmamme*. Tampere: Kustannus 54.
- Hansen, Randall (2014). State controls: Borders, refugees, and citizenship. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 253–264.
- Harrell-Bond, Barbara (1986). *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees*. Oxford: Oxford University Press.
- Hart, Jason (2014). Children and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 383–394.
- Hathaway, James (2007). Forced Migration Studies: Could We Agree Just to 'Date'? *Journal of Refugee Studies*, 20 (3): 349–369.
- Hautaniemi, Petri, Marko Juntunen & Mariko Sato (2013). *Return migration and vulnerability: Case studies from Somaliland and Iraqi Kurdistan*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Helin, Jouni (2017). Pakolaistaustaiset nuoret koulutuksen normiohjauksessa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Himananen, Markus (2012). Pysyvä tilapäisyys — Huomioita paperittomuuden, ulkomalaisuuden ja prekaarin työn suhteista. Ilkka Vuorikuru (toim.) *Maahanmuutto harmaan talouden kysymyksenä*. Helsinki: Kalevi Sorsa säätiö, 45–66.
- Hollenbach, David (2014). Religion and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 447–459.
- Horsti, Karina (2005). *Vierauden rajat: monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Horsti, Karina (2017). *Unjust to everyone? Responses to deportation of asylum seekers in Finland*. Open Democracy. Saatavilla: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/karina-horsti/injustice-to-everyone-moral-responses-to-deportation-of-asylum-seekers-in-finland>. Luettu 14.9.2017.
- Hovil, Lucy (2014). Local Integration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 488–498.
- Huttunen, Laura (2006). Bosnialainen diaspora ja transnationaali eletty tila. Tuomas Martikainen (toim.), *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 55–82.

- Jacobsen, Karen & Loren Landau (2008). Dual Imperative in Refugee Research: Some Methodological and Ethical Considerations in Social Science Research on Forced Migration. *Disasters*, 27 (3): 185–206.
- Jauhiainen, Jussi (toim.) (2017). *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja, no. 5. Saatavilla: <http://urmi.fi/portfolio/turvapaikka-suomesta-vuoden-2015-turvapaikanhakijat-ja-turvapaikkaprosessit-suomessa/>. Luettu 15.12.2017.
- Jauhiainen, Jussi, Katri Gadd & Justus Jokela (2018). *Paperittomat Suomessa 2017*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja, no. 8. Saatavilla: <http://urmi.fi/wp-content/uploads/2018/01/PAPERITTOMAT-SUOMESSA-2017.pdf>. Luettu 16.8.2018.
- Juntunen, Marko (2016). *Poikkeusajan sukupolvet – Irakilaispakolaisuus Suomessa. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja*. Alueiden kehittäminen 31/2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Kelahaara, Marko & Markku Mattila (2017). *Onneen ei ole oikotietä tässä maassa. Kauhava ja Kauhavan vastaanottokeskus*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Keskimäki, Ilmo, Eeva Nykänen & Hannamaria Kuusio (2014). *Paperittomien terveystalvet Suomessa*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Keskinen, Suvi & Rikke Andreassen (2017). Developing Theoretical Perspectives on Racialisation and Migration. *Nordic Journal of Migration Research*, 7 (2): 64–69.
- Khosravi, Shahram (2014). Waiting. Bridget Anderson & Michael Keith (eds.), *Migration: A COMPAS Anthology*. Oxford: COMPAS. Saatavilla: <https://compasanthology.co.uk/waiting/>. Luettu 22.8.2018.
- Koivukangas, Olavi (1993). Maahanmuutto- ja pakolaistutkimus kansainväliselle tasolle. *Siirtolaisuus-Migration* 1: 1–3.
- Kokkonen, Lotta (2010). *Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestäään uuteen sosiaaliseen ympäristöön*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kosonen, Liisa (2008). *Growing Up Vietnamese in Finland - Looking Back 12 Years Later: The Well-Being and Sociocultural Adaptation of Vietnamese as Children or Adolescents and as Young Adults*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kuittinen, Saija, Raija-Leena Punamäki, Mulki Mölsä, Samuli I. Saarni, Tiilikainen, Marja, & Marja-Liisa Honkasalo (2014). Depressive Symptoms and Their Psychosocial Correlates Among Older Somali Refugees and Native Finns. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45 (9), 1434–1452.
- Könönen, Jukka (2015). *Tilapäinen elämä, joustava työ. Rajat maahanmuuton ja työvoiman prekarisaation mekanismina*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1661-7/. Luettu 16.8.2018.
- Könönen, Jukka & Himanen, Markus (2011). Prekaarisuuden tuotanto – Turvapaikanhakijoiden kokemuksia työstä. Mika Helander (toim.), *Totta toinen puoli? Työperäisen maahanmuuton todelliset ja kuvitellut kipupisteet*. Helsinki: SSKH Skrifter 31, 111–118.

- Könönen, Jukka & Niina Vuolajärvi (2016). Karkotuskoneiston keskeyttämät elämät. Kaisa Viitanen & Katja Tähjä (toim.), *Karkotetut. Mitä heille tapahtuu?* Helsinki: Kustantamo S&S.
- Landau, Loren (2014). Urban Refugees and IDPs. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 139–150.
- Leitzinger, Antero (toim.) (2010). *Mansikkamaan vartijat*. Helsinki: Maahanmuuttovirasto. Saatavilla: http://www.migri.fi/download/16289_mansikkamaan_vartijat.pdf?5ad52480c55bd488. Luettu 14.12.2017.
- Lepola, Outi (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Leppäkorpi, Mervi (2011). *Asiaton oleskelu kielletty: tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa*. Helsinki: Into.
- Liebkind, Karmela (1988). *Me ja muukalaiset: ryhmäraajat ihmisten suhteissa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Loescher, Gil (2014). UNHCR and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 215–226.
- Long, Katy (2014). Rethinking 'Durable' Solutions. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 475–487.
- Lyytinen, Eveliina (2007). *Pakkomuutto globaaliongelman*. Web Reports Nro. 22. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Saatavilla: <http://www.migrationinstitute.fi/pdf/webreports22.pdf>. Luettu 1.12.2017.
- Lyytinen, Eveliina (2013). *Spaces of trust and mistrust: Congolese refugees, institutions and protection in Kampala, Uganda*. Väitöskirja. School of Geography, Oxford: University of Oxford.
- Lyytinen, Eveliina (2016). Pakkomuutto haasteena ja mahdollisuutena - globaaleja ja kansallisia suojelumalleja etsimässä. Elli Heikkilä & Tuomas Martikainen (toim.), *Maassamuutto ja siirtolaisuus kehityksen moottoreina? IX Muuttoliikesymposium 2015*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 73–88. Saatavilla: <http://www.migrationinstitute.fi/publication/maassamuutto-ja-siirtolaisuus-kehityksen-moottoreina>. Luettu 8.11.2017.
- Lähteenmäki, Minna (2010). Turvapaikanhakijaperheiden kokemuksia pakomatkalta. *Finnish Journal of Ethnicity and Migration*, 5 (3), 58–70.
- Lähteenmäki, Minna (2013). *Lapsi turvapaikanhakijana: etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Lähteenmäki, Minna Mari & Marja Tiilikainen (2010). Irakista Suomeen salakuljettajien kyydissä. Anne Kuorsalo & Iris Saloranta (toim.), *Sodan haavoittama lapsuus*. Ajatus kirjat, 275–286.

- Maasilta, Mari & Kaarina Nikunen (2017). *Pakolaisuus, tunteet ja media*. Helsinki: Vastapaino.
- Malkki, Liisa (1995). Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things. *Annual Review of Anthropology*, 24: 495–523.
- Marfleet, Philip (2007). Refugees and history: why we must address the past. *Refugee Survey Quarterly*, 26 (3): 136–148.
- Martikainen, Tuomas, Matti Saari & Jouni Korkiasaari (2013). Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 23–54.
- Milner, James (2014). Protracted Refugee Situations. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 151–162.
- Mölsä, Mulki, Raija-Leena Punamäki, Samuli I. Saarni, Marja Tiilikainen, Saija Kuittinen & Marja-Liisa Honkasalo (2014). Mental and somatic health and pre- and post-migration factors among older Somali refugees in Finland. *Transcultural Psychiatry*, 51 (4), 499–525.
- Pentikäinen, Marja (2005). *Loputon matka: vietnamilaisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pirinen, Ilkka (2008). *Turvapaikanhakijoiden terveydentila. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä*. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Saarikkomäki, Elsa, Nea Oljakka, Johanna Vanto, Elina Pirjatanniemi, Juha Lavapuro & Anne Alvesalo-Kuusi (2018). *Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä*. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2018. Turku: Oikeustieteellinen tiedekunta. Saatavilla: <http://www.utu.fi/fi/yksikot/law/tutkimus/katsauksia-ja-tutkimusraportteja/Documents/Kansainvalista%20suoja%20koskevat%20paatokset%20Maahanmuuttovirastossa%2022.3.2018.pdf>. Luettu 16.8.2018.
- Sassen, Saskia (1999). *Guest and Aliens*. New York: New Press.
- Saukkonen, Pasi (2017). *Kotoutumisen seurantajärjestelmän kehittäminen Helsingin kaupungilla*. Tutkimuskatsauksia 2017. Helsinki: Helsingin kaupunki. Saatavilla: https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/17_08_31_Tutkimuskatsauksia_2_Saukkonen.pdf. Luettu 17.12.2017.
- Schmidt, Anna (2007). 'I know what you're doing', Reflexivity and Methods in Refugee Studies. *Refugee Survey Quarterly*, 26 (3): 82–98.
- Sigona, Nando (2014). The Politics of Refugee Voices: Representations, Narratives and Memories. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 369–382.

- Skran, Claudena & Carla Daughtry (2007). The study of Refugees Before 'Refugee Studies'. *Refugee Survey Quarterly*, 26 (3): 16–35.
- Stepputat, Finn & Ninna Nyberg Sørensen (2014). Sociology and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 86–98.
- Säävälä, Minna (2008). Islam Kosovosta Suomeen muuttaneiden naisten elämässä. Martikainen, Tuomas, Tuula Sakaranaho & Marko Juntunen (toim.), *Islam Suomessa: Muslimit arjessa, mediassa ja yhteiskunnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 111–131.
- Tiilikainen, Marja (2003). *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Turtiainen, Kati (2014). Kunnioittamisesta sosiaalihuollossa — esimerkkinä pakolaisten parissa tehtävä työ. Riitta Haverinen, Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Turtiainen, Kati (2008). *Kommunikointia uuden kynnyksellä: Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Turton, David (2003). *Refugees, Forced resettlers and "Other forced migrants": Towards a Unitary Study of Forced Migration*. New Issues in Refugee Research. Geneva: UNHCR. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/research/working/3f818a4d4/refugees-forced-resettlers-other-forced-migrants-towards-unitary-study.html>. Luettu 15.12.2017.
- Van Hear, Nicholas (2000). Locating Internally Displaced People in the Field of Forced Migration. *Norsk Geografisk Tidsskrift- Norwegian Journal of Geography*, 54, 90–95.
- Van Hear, Nicholas (2014). Refugees, Diasporas, and Transnationalism. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 176–187.
- Wahlbeck, Östen (2018). To Share or Not to Share Responsibility? Finnish Refugee Policy and the Hesitant Support for a Common European Asylum System. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, DOI: 10.1080/15562948.2018.1468048.
- Zetter, Roger (2000). Refugees and Refugee Studies — a Valedictory Editorial. *Journal of Refugee Studies*, 13 (4): 349–355.
- Zetter, Roger (2007). More labels, fewer refugees: Remaking the refugee label in an era of globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20 (2): 172–192.
- Zetter, Roger (2015). *Protection in Crisis. Forced migration and protection in a global era*. Migration Policy Institute, Washington. Saatavilla: <http://www.migrationpolicy.org/research/protection-crisis-forced-migration-and-protection-global-era>. Luettu 20.11.2015.
- Zetter, Roger (2017). Why they are not refugees — Climate change, environmental degradation and population displacement. *Siirtolaisuus-Migration*, 1: 23–28. Saatavilla: http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/siirtolaisuus-migration/sm_1_2017_nettiin.pdf. Luettu 19.12.2017.

Kuva 2. Rewan, Kurdistan (Irak). Lähde: Rewan Kakil 2016.

Rewan: "Tein kotimaassani joitain kantaaottavia kommentaarivalokuvia, joista viranomaiset eivät pitäneet. Tultuani uhkailluksi, jätin Kurdistanin joulukuussa 2015 ja tulín Suomeen pelastaakseni elämäni ja pitääkseni tulevaisuudenhaaveeni. Unelmani on, että jonain päivänä perustaisin yrityksen, joka tukisi nuoria, lahjakkaita valokuvaajia ja elokuvantekijöitä. Olen valokuvaaja näiden kuvien takana. Kun minulle annettiin mahdollisuus jäädä Suomeen, koin velvollisuudekseni pakolaisena ja valokuvaajana näyttää tämän maan ihmisille oikeiden pakolaisten kasvoja ja unelmia. Ne toimisivat vastapainona sille, että ihmiset vain kuulisivat heistä, kasvottomista, uutisissa. Oman kuvani otin bussissa matkalla Raision poliisiasemalta takaisin Raumalle 16. kesäkuuta 2016, juuri oleskeluluvan asemalta saatuani. Ennen sitä olin ehtinyt viettää 21. syntymäpäiväni Suomessa, ensimmäistä kertaa elämässäni poissa kotimaastani ja perheeni luota. Tunsin olevani todella kaukana kaikesta mikä oli muodostanut elämäni, mutta todella lähellä itseäni."

Osa I: Politiikka, lainsäädäntö ja hallinta

Teoksen ensimmäisessä osassa on *Politiikka, lainsäädäntö ja hallinta* pohditaan erityisesti turvapaikanhaun ja pakolaisuuden rakenteellista puolta. Tarkastelussa ovat yleisen suomalaisen pakolaispolitiikan kehitys, haavoittuvuuden tulkinta pakolaislainsäädännössä, sekä paperittomuuden rakenteellinen tuottaminen.

Johdannon jälkeen, teoksen toinen luku on Matti Välimäen kirjoittama *Kylmän sodan ajasta eurooppalaiseen päätöksentekoon: kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015*. Luvussa Välimäki kartoittaa suomalaisen pakolaispolitiikan sekä kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita koskevan lainsäädännön kehitystä neljän viime vuosikymmenen ajalta. Hän kytkee politiikan ja lainsäädännön rinnakkaisen kehityksen Suomen sisä- ja ulkopoliittisissa toimintaympäristöissä tapahtuneisiin muutoksiin. Välimäen mukaan politiikkaa ja lainsäädäntöä on mielekästä tarkastella rinnakkain, sillä ne ovat erottamattomasti kytköksissä toisiinsa. Luvun empiirisenä aineisto käsittää valtioneuvoston pakolaispolitiikkaa koskevia esityksiä, päätöksiä ja ohjelmia, valtioneuvoston asettamien työryhmien ja neuvottelukuntien asiaa koskevia mietintöjä ja raportteja, ulkomaalaislainsäädäntöä sekä keskustan, kokoomuksen, sosiaalidemokraattien julkilausumia. Aikavälin muutoksia Välimäki analysoi kysymällä, miten eri aikoina on jäsennetty pakolaispolitiikan ja kansainvälistä suojelua hakevia henkilöitä koskevan lainsäädännön keskeisiä haasteita, sekä miten politiikan ja lainsäädännön muutoksia on perusteltu. Luvussa Välimäki paikantaa kolme toisistaan poikkeavaa pakolaispolitiikan ja -lainsäädännön kautta vuosien 1973–2015 aikana. Hän arvioi kunkin kauden painotuksia kolmella tasolla: hallitusten

päätöksissä, puolueiden julkilausumissa sekä lainsäädännössä. Päätöksentekoon ja lainsäädäntöön on vaikuttanut Välimäen mukaan vastaanotettavien ihmisten määrän kasvun lisäksi mukautuminen Suomen ulkopuolella, varsinkin EU:ssa sekä kansainvälisessä säännöstössä tapahtuneeseen kehitykseen.

Kolmannessa luvussa *Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa- ja käytänteissä* Mikaela Heikkilä ja Maija Mustaniemi-Laakso avaavat suomalaista pakolaisuuteen liittyvää lainsäädäntöä ja ulkomaalaislain tulkintaa. Luvussa haavoittuvuutta tarkastellaan suomalaisessa turvapaikkalainsäädännössä ja -käytännössä tavoitteena ymmärtää, miten haavoittuvuus niissä ymmärretään ja miten haavoittuvuuden määritelmä vaikuttaa suojelutarpeen toteamiseen ja erityisen suojelun tarjoamiseen. Peilaten Suomen turvapaikkalainsäädäntöä kansainväliseen ja eurooppalaiseen oikeuteen ja oikeuskäytäntöön, Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso huomauttavat, että Suomen turvapaikkalainsäädäntöä ja sen täytäntöönpanoa tulisi tarkastaa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden suojelun osalta. Erityisesti tulisi varmistaa, että haavoittuvaisuuden määritelmä kattaa ryhmäperustaisen ja yksilönominaisuuksista johtuvan haavoittuvaisuuden ohella nykyistä laajemmin ja johdonmukaisemmin tilannelähtöisen haavoittuvuuden. Heidän analyysinsä mukaan Suomen ulkomaalaislainsäädännön suhtautuminen haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin ristiriitainen: Yhtäältä haavoittuvuus tulee lainsäädännön mukaan ottaa huomioon, toisaalta lainsäädännöllä maahanmuuton hallinnan nimissä jatketaan tai kehitetään käytänteitä, jotka ovat selvästi ristiriidassa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityissuojatarpeiden kannalta.

Rakenteellista analyysia paperittomuudesta tarjoavat teoksen neljännessä luvussa Talvikki Ahonen ja Annastiina Kallius. Luvussa *Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017* tutkijat tarkastelevat kriittisesti sitä, miten suomalainen lainsäädäntö ja politiikka ovat osaltaan luoneet paperittomuutta. He toteavat, että vuoden 2015 jälkeiset lakimuutokset ovat mahdollistaneet paperittomien ihmisten lukumäärän dramaattisen kasvun Suomessa. Ahonen ja Kallius esittävät, että vaikka viimeaikainen paperittomuuden tuotanto liittyy olennaisesti rajapolitiikkaan ja kiristyneeseen turvapaikkamenettelyyn, paperittomien ajautuessa prekaariin työvoimaan kytkeytyy ilmiö olennaisesti kansantalouteen. Paperittomuuden hallinnan prosesseja ovat puolestaan esimerkiksi vastaanottopalveluiden keskeyttäminen sekä paperittomille suunnattujen palveluiden järjestäminen. Tutkijat esittelevät keskusteluperinteitä, joiden kautta paperittomuutta on lähestytty, ja he nostavat esiin humanitaristiseen diskurssiin kytkeytyviä ongelmia. Luvun lopussa he myös käsittelevät lyhyesti paperittomuuden tutkimukseen liittyviä eettisiä erityiskysymyksiä.

2. Kylmän sodan ajasta eurooppalaiseen päätöksenteoon: kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskeva politiikka ja lainsäädäntö 1973–2015

Matti Välimäki

2.1. Johdanto

Analysoin tässä luvussa kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita koskevan politiikan ja lainsäädännön kehitystä viiden viime vuosikymmenen ajalta. Kansainväliseen suojeluun liittyvä keskustelu ei alkanut Suomessa vuonna 2015. Itse asiassa historian tutkijan näkökulmasta mikään keskustelu tai tapahtumakulku ei ala tarkasti määriteltävänä ajankohtana, vaan on osa ajassa limittäin ja eriaikaisina vaikuttavia kehityskulkuja. Poliitiikkaa ja lainsäädäntöä on mielekästä tarkastella rinnakkain, sillä ne ovat erottamattomasti kytköksissä toisiinsa. Näin on siksi, että korkeinta lainsäädäntövaltaa käyttävät puolueiden ehdokkaaksi asettamat, eduskuntaan valitut, kansanedustajat. Valtioneuvosto taas valmistelee lakiesitykset ja käyttää korkeinta lakien toimeenpanovaltaa. Kytken luvussa politiikan ja lainsäädännön rinnakkaisen kehityksen Suomen sisä- ja ulkopoliittisissa toimintaympäristöissä tapahtuneisiin muutoksiin, sillä ne vaikuttavat merkittäväällä tavalla lainsäätäjien ja hallitusten ratkaisuihin (vrt. Välimäki 2017, Välimäki tulossa). Pakolaispolitiikka on tässä luvussa yleiskäsite, jolla kuvaan ulko- ja sisäpolitiikan ratkaisuja, jotka koskevat kansainvälistä suojelua hakevia ja pakolaisstatuksen saaneita henkilöitä. Pakolaispolitiikka käsittää sekä kiintiöpakolais- että turvapaikkapolitiikan.

Viime vuosikymmenten suomalaisesta maahanmuutto- tai pakolaispolitiikasta ei ole olemassa kattavaa tutkimusta. Yksittäisiä ajanjaksoja sekä maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan erityiskysymyksiä on kuitenkin käsitelty useissa tutkimuksissa (esim. Lepola 2000; Laiho 2008; Nykänen 2012; Saukkonen 2013b; Pellander 2016; Välimäki tulossa). Myös ulkomaalaislainsäädännön pitkän aikavälin muutoksia on tarkasteltu tutkimuksessa (esim. Kuosma 2004; Leitzinger 2008). Pohjaan tarkastelun lukuisiin maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa, niistä käytyä keskustelua sekä ulkomaalaislain kehitystä käsitteleviin tutkimuksiin. Empiirisenä aineistona analysoin laadullisen sisällönanalyysin keinoin valtioneuvoston pakolaispolitiikkaa koskevia esityksiä, päätöksiä ja ohjelmia, valtioneuvoston asettamien työryhmien ja neuvottelukuntien asiaa koskevia mietintöjä ja raportteja, ulkomaalaislainsäädäntöä sekä puolueista erityisesti keskustan, kokoomuksen, sosialidemokraattien (SDP) julkilausumia. Ne ovat ainoat puolueet, jotka ovat tarkasteluvälillä saavuttaneet kaikissa eduskuntavaaleissa yli 15 prosentin kannatuksen (Tilastokeskus 2017a, 2017b).

Tarkastelun alkupisteenä on vuonna 1973 tehty päätös Chilen pakolaisten vastaanottamisesta, ja päätepisteenä vuosi 2015, jolloin turvapaikanhakijamäärä moninkertaistui. Vuosien 2016–2017 kehityskulkuja käsitellään yksityiskohtaisemmin teoksen muissa luvuissa (ks. tässä teoksessa Lyytinen; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso; Ahonen & Kallius; Puumala, Ristimäki & Ylikomi). Tämän luvun tarkoituksena on selittää, millä tavoin korkeimman tason päätöksenteossa on lähestytty kansainvälisen suojelun kysymyksiä ennen viime vuosien kehitystä. Hallintoon liittyvät kysymykset on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. On kuitenkin syytä huomauttaa, että pakolaispolitiikan luonne on päätöksentekijöiden ratkaisujen ja lainsäädännön lisäksi merkittävältä osin seurausta siitä, miten viranomaiset ja tuomioistuimet soveltavat lainsäädäntöä (vrt. Saarikkomäki ym. 2018).

1970-luvulta 2010-luvulle sijoittuvana aikana kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskevat poliittiset ja lainsäädännölliset tarkastelukulmat ja toimintaperiaatteet muuttuivat Suomessa monin tavoin. Muutoksia analysoidaan kysymällä, 1) miten eri aikoina on jäsennetty pakolaispolitiikan ja kansainvälistä suojelua hakevia henkilöitä koskevan lainsäädännön keskeisiä haasteita, ja 2) miten politiikan ja lainsäädännön muutoksia on perusteltu.

Paikannan luvussa kolme toisistaan poikkeavaa pakolaispolitiikan ja -lainsäädännön kautta, jotka ovat ulkopoliitiikan marginaalikysymys (1973–1984), länsieurooppalaisten mallien omaksuminen (1985–2004) ja EU:n raamit, puoluepolitisoituminen ja rajoittava politiikka (2005–2015). Kunakin kautena painotuksia arvioidaan kolmella tasolla: hallitusten esityksissä ja päätöksissä, puolueiden julkilausumissa ja lainsäädännössä. Päätöksentekoon ja lainsäädäntöön on vaikuttanut vastaanotettavien ihmisten määrän kasvun lisäksi mukautuminen Suomen ulkopuolella, varsinkin Euroopan unionissa (EU) sekä kansainvälisessä säännöstössä, tapahtuneeseen kehitykseen.

Siirtolaisuustutkimuksessa usein tehtävä jako maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikkaan auttaa lainsäädännön ja kannanottojen painopisteen erittelyssä. Maahanmuuttopolitiikka (engl. *immigration policy*) tarkoittaa maahan pääsyn ja maassa oleskeluoi-

keuden sääntelyä ja ulkomaalaispolitiikka (engl. *immigrant policy*) taas ulkomaalaisten oikeuksien ja velvollisuuksien sääntelyä maassa oleskeluaikana (esim. Geddes & Scholten 2016, 11–15). Pakolaiskysymyksissä maahanmuuttopolitiikan näkökulma hallitsi erityisesti tarkasteluvälin alkua ja on säilynyt keskeisenä myös myöhemmin. Ulkomaalaispolitiikan osalta käsiteltiin 1970- ja 1980-luvuilla pääasiassa vastaanottovaihetta ja siihen liittyviä palveluja. 1980-luvun lopulta lähtien vahvistui ulkomaalaispolitiikan pidemmän aikavälin yhteiskuntaan sopeutumisen näkökulma sekä ulkomaalaisten oikeuksien muokkaaminen yhdenvertaisiksi Suomen kansalaisten kanssa. Tarkastelen ennen kausien käsittelyä lyhyesti 1970-lukua edeltänyttä suomalaista pakolaispolitiikkaa.

2.2. Pakolaiskysymykset ennen 1970-lukua

Pakolaisuus ei koskettanut Suomea ensimmäistä kertaa 1970-luvulla. Venäjän vallankumouksia, sisällissotaa ja nälkää pakeni Suomeen vuosina 1917–1923 noin 16 000 ihmistä. Lisäksi vuosina 1917–1922 Suomeen muutti yli kahdeksantuhatta inkeriläistä ja 16 500 Itä-Karjalan alueella asunutta ihmistä erityisesti epäonnistuneiden kansannousujen jälkeen. Sisäministeriön alainen Valtion pakolaisavustuskeskus avusti vuosina 1922–1958 itärajan yli tulleita ihmisiä, joista suurin osa oli taustaltaan inkeriläisiä, itäkarjalaisia, suomalaisia ja venäläisiä. Huippuvuonna 1922 Suomessa on arvioitu olleen 33 500 pakolaista. (Nevalainen 1999; Leitzinger 2008.) Talvi- ja jatkosotien aikana ja välittömästi niiden jälkeen Neuvostoliitolle luovutetuilta alueilta maan sisäisinä pakolaisina Suomeen asutettiin ja muutti omatoimisesti noin 420 000 evakkoa (Mylly 2008). Lisäksi jatkosodan aikana Inkerinmaalta siirrettiin Saksan ja Suomen välisellä sopimuksella Suomeen yli 63 000 ihmistä, joista suuri osa palasi tai palautettiin sodan jälkeen Neuvostoliittoon (Torvinen 1984; Tuuli 1988). Kylmän sodan aikana aina 1980-luvun lopulle asti Suomesta kansainvälistä suojelua hakeneet olivat harvinaisuus lukuun ottamatta joitain Neuvostoliitosta Suomeen pyrkineitä ihmisiä (153 tapausta vuosina 1945–1981). Valtaosa näistä loikkareiksi kutsutuista henkilöistä joko palautettiin tai ohjattiin vähin äänin kolmanteen maahan, useimmiten Ruotsiin. (Pekkarinen & Pohjonen 2005; Rentola 2009.)

Myös pakolaisten avustaminen lähtömaiden lähellä oli alkanut ennen 1970-lukua, vaikkakin pienimuotoisena. Esimerkiksi vuonna 1952 Suomi antoi Palestiinan pakolaisten avustamiseen "1000 dollarin suuruisen symbolisen avustuksen sekä vuonna 1957 samoin 2000 dollaria" (Ulkoasiainvaliokunta 1960, Liite II c). 1960-luvulta lähtien avustukset nousivat asteittain satoihin tuhansiin dollareihin ja vuonna 1979 yli 1,6 miljoonaan dollariin, mikä oli kuitenkin vain pieni osa siitä, mitä esimerkiksi Norja, Ruotsi ja Tanska lahjoittivat (Pakolaisasiain toimikunta 1979, 24). Jo vuoden 1930 ulkomaalaisasetus (57/1930) mainitsi Suomen ulkomaalaislainsäädännössä ensimmäistä kertaa turvapaikkaoikeuden mahdollisuuden. Asetuksen mukaan poliisiviranomaisen tuli antaa päätös turvapaikasta ulkoasiainministeriön tehtäväksi. Kuitenkin vasta vuo-

den 1958 ulkomaalaisasetuksessa (187/1958) säänneltiin turvapaikkapyyntöjen käsittelyä ja ratkaisemista koskeva menettely. (Kuosma 2004, 721, 730.)

2.3. Ulkopolitiikan marginaalikysymys (1973–1984)

1970- ja 1980-luvuilla kansainvälisen suojelun kysymyksiä käsiteltiin päätöksenteossa ennen muuta ulkopolitiikan alaan kuuluvina. Sekä valtionhallinnossa että puolueissa pakolaispolitiikka ymmärrettiin Suomen rajojen ulkopuolella toteutettavaksi ja useimmiten osaksi kehitysapupolitiikkaa. Muun muassa valtion talousarvioissa ”pakolaisapu” oli osa kehitysapua pääasiassa momentissa ”humanitaarinen apu kehitysmaille” (Rinne 1989, 9, 33–35, 41–43). Suomi oli tukenut Yhdistyneiden kansakuntien (YK) pakolaisjärjestöjen, pakolaispäävaltuutetun (UNHCR) ja Palestiinan alueen pakolaisia avustaneen UNRWA:n, toimintaa pienin summin 1950-luvulta lähtien. 1970- ja 1980-luvuilla tämä pakolaispolitiikan muoto katsottiin keskeiseksi valtion keinoksi ”maailman pakolaisongelmaan” vaikuttamiseksi (esim. Pakolaisasiain toimikunta 1979, 5–7). Toinen kauden suomalaiselle pakolaispolitiikalle tyypillinen piirre oli tapauskohtaisten pakolaiskiintiöiden omaksuminen. Suomi otti vastaan ensimmäiset kiintiöpakolaiset sitten toisen maailmansodan, kun vuosina 1973–1977 Suomeen sijoitettiin yhteensä 182 chileläistä ja muita eteläamerikkalaisia pakolaisia sekä vuosina 1979–1988 yhteensä 853 kaakkoisaasialaista pakolaista (Tuomarla 1989, 12). Molempien päätösten taustalla oli UNHCR:n lukuisille valtioille esittämä vetoamus (Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989, 79; Hiilamo 2010, 158–160; Leitzinger 2010, 41–42, 51–52).

Kansainvälistä suojelua koskevat aiheet olivat tällä kaudella valtiollisessa päätöksenteossa pääasiassa kiintiöpakolaiskysymyksiä. 1970- ja 1980-lukujen pakolaispoliittisten kannanottojen peruslinja korosti pakolaisten lähtömaiden ja keskeisiä lähtömaita lähellä olevien vastaanottajamaiden tukemisen ensisijaisuutta sekä pakolaisten lähtömaahan paluun tavoitetta. Vähäisempi painoarvo annettiin pakolaisten pysyväle sijoittamiselle muihin valtioihin. Nämä päälinjat omaksuttiin todennäköisesti UNHCR:n vuoden 1950 perustamissopimuksen painopisteistä (Niemi-Kiesiläinen 1989, 122; Betts, Loescher & Milner 2012, 2, 86–89). Puolueet, hallitukset ja parlamentaariset työryhmät olivat valitun peruslinjan takana ja se säilyi lähes muuttumattomana pitkälle seuraavalle kaudelle (Pakolaisasiain toimikunta 1979; Rinne 1989; Välimäki 2017). Etelä-Amerikan ja Kaakkois-Aasian pakolaisten vastaanotto loi myös pohjaa seuraavan kauden kiintiöpakolaisten vastaanottojärjestelmän luomiselle, mutta turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmän kehittämiseksi ei sen sijaan ollut käytännön syitä ennen 1980-luvun loppua.

Tällä kaudella hallitus linjasi pakolaisten vastaanottoa yksittäisin päätöksin, eivätkä ne perustuneet pidemmän tähtäimen suunnitelmallisuudelle (Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989; Laiho 2008), toisin kuin seuraavina vuosikymmeninä. Myöskään puolueissa kansainvälisen suojelun kysymykset eivät olleet suuren huomion kohteena.

SDP oli tarkastelluista puolueista aloitteellisin. Puolue suhtautui hyvin myönteisesti pakolaisten tukemiseen Chilessä sekä heidän vastaanottamiseensa Suomeen. Erityisesti puolue oli kiinnostunut Chilen työväenliikkeen jäsenten avustamisesta. (SDP 1973, 1975a; Hiilamo 2010.) Keskusta ja kokoomus olivat kannanotoissaan pidättyväisempiä (Välimäki 2017), ja oikeistolaisten sanomalehtien asennoituminen oli selvästi vasemmistolaisia kielteisempää, sillä niissä katsottiin, ettei kyse ollut humanitaarisesta vaan ideologisesta kysymyksestä, jota ennen muuta vasemmisto ajoi (Vuorinen 1990, 74; Hiilamo 2010, 263). SDP käsitteli vuoden 1975 Siirtolaispoliittisessa ohjelmassaan muiden puolueiden kannanotoista poiketen laajemmin pakolaiskysymyksiä. Puolue painotti Suomea koskevia kansainvälisiä velvoitteita ja katsoi, että turvapaikan saamista Suomesta tulisi helpottaa ja maastakarkoitussäännöstöä lieventää. SDP esitti myös pakolaisten poliittisten oikeuksien laajentamista. Lisäksi ohjelmassa tuotiin esille ulkomaalaislain säätämisen tarve. (SDP 1975b.)

Valtaosa 1970- ja 1980-luvun pakolaiskysymyksiä koskevista päätöksistä valmisteltiin ministeriöiden asettamissa toimikunnissa ja ratkaistiin valtioneuvostossa, eikä niistä juuri keskusteltu eduskunnan täysistunnoissa (Rinne 1989, 44–45, 62–64). Esimerkiksi ensimmäistä ulkomaalaislakia valmisteltaessa asiasta keskusteltiin hyvin lyhyesti täysistunnoissa, vaikka sitä käsiteltiinkin lakiasianvaliokunnassa ja ulkoasiainvaliokunnassa (Valtiopäiväasiakirjat 1981, 1982, 1983). Myöskään esimerkiksi keskustan, kokoomuksen ja SDP:n puoluekokousaloitteissa tulevaa lakia ei sen yli kuusivuotisen valmistelun aikana käsitelty lainkaan (Ristimäki 1990). Pakolaispolitiikan käsittelyn vähäisyyteen vaikutti se, että 1970- ja 1980-luvuilla ulkopolitiikan kysymykset eivät yleisemminkään – lukuun ottamatta Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita ja puolueettomuuspolitiikkaa – saaneet paljoa huomiota puolueiden julkilausumissa, joiden pääpaino oli sisäpolitiikassa.

Vastaanotettavien ihmisten sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan oli merkittävä kysymys sekä Chilen että Vietnamin kiintiöpakolaisten vastaanottoa järjestettäessä. Pakolaisten vastaanottopalvelut perustuivat molempien ryhmien kohdalla samanlaisiin periaatteisiin ja vastuussa olleet toimikunnat pitivät tärkeänä, että tulijoille tarjotaan kielikoulutusta sekä omalla että suomen kielellä. Lisäksi suunniteltiin suomalaiseen yhteiskuntaan integroiva koulutus samoin kuin pohjakoulutuksen kartoitus, jolla pyrittiin jokaisen kiintiöpakolaisen työllistymiseen. Suomalaisen kotouttamispolitiikan tavoitteena on ollut Chilen pakolaisista lähtien liberaalin monikulttuurisuuspolitiikan (ks. Kymlicka 2007, 61–86; Saukkonen 2013a, 84–85) ajatus siitä, että onnistunut sopeutuminen vaatii paitsi integroitumista uuteen asuinyhteiskuntaan, myös oman kulttuurin ja kielen säilyttämisen tukemista julkisen vallan tuella. Vastaanottoa suunniteltaessa haettiin tukea kansainvälisestä tutkimuksesta ja kokemuksista, joita oli saatu pidempään pakolaisia vastaanottaneissa Pohjoismaissa. (Pakolaistoimikunta 1980.)

Vielä tällä kaudella päätöksenteossa ei kuitenkaan ajateltu, että ulkomaalaispolitiikka tulisi kehittää yksittäisiä kiintiöpakolaisryhmiä koskevia palveluja pitkäjänteisemmin. ”Pakolaishuollon” lisäksi Siirtolaisasiain neuvottelukunta (1980, 111–112) totesi ulkomaalaispolitiikan ”koostuvan lähinnä vain ulkomaalaisten valvontaa koskevista

toimenpiteistä”, ja että tulevaisuudessa olisi sen ”kehittämiseen kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota”. Niin sanotun uuden politiikan ei-materiaaliset kysymykset, kuten yhdenvertaisuus ja moniarvoisuus, olivat 1970-luvulta lähtien esillä päätöksenteossa (ks. Mickelsson 2015; Saukkonen 2013b). Näiden ajatusten pohjalle oli seuraavina vuosikymmeninä luontevaa rakentaa tavoitteita ulkomaalaisten oikeusaseman parantamisesta ja ihmisoikeuksien turvaamisesta.

Ulkomaalaislain säätämistä alettiin valmistella 1970-luvun puolivälissä, kun sisäasiainministeriö asetti vuonna 1976 ulkomaalaistoimikunnan, jonka tehtävänä oli selvittää ulkomaalaisia koskevan lainsäädännön uudistamistarve. Tehtävänannossa ei suoraan viitattu kansainvälisen suojelun kysymyksiin, eikä niitä juuri käsitelty toimikunnan loppumietinnössä. (Ulkomaalaistoimikunta 1977.) Voimassa olleessa vuoden 1958 ulkomaalaisasetuksessa oli säädetty hyvin lyhyesti kansainvälisestä suojelusta. Sen 24 §:ssä todettiin: ”Jos ulkomaalainen kohta maahan saavuttuaan pyytää poliittiseen pakolaisuuteensa vedoten turvapaikkaa maassa ja esittää pyyntönsä tueksi todennäköisiä syitä, voi sisäasiainministeriö, hankittuaan asiasta ulkoasiainministeriön lausunnon, myöntää hänelle oleskeluluvan.” Perusteina voitiin pitää ”pelkoa joutua koti- tai oleskelumaassaan vainotuksi rotunsa, uskontonsa, kansallisuutensa tai tiettyyn sosiaaliseen tai poliittiseen ryhmään kuulumisensa takia”. (As 187/1958.) Asetuksen pakolaismääritelmä oli lähellä vuoden 1951 Geneven pakolaisten oikeusasemaa koskevan sopimuksen määritelmää. Suomi ratifioi kyseisen sopimuksen ja sen vuoden 1967 lisäpöytäkirjan kuitenkin vasta vuonna 1968 jättäen sopimukseen useita varauksia (Pakolaisasiain toimikunta 1979; SopS 77/1968). Ulkomaalaisasetus antoi lisäksi mahdollisuuden käännäyttää ulkomaalainen rajalla yleisklausuulin perusteella: ”Rajalta voidaan käännäyttää muukin ulkomaalainen, jonka maahantuloa erityisestä syystä ei pidetä suotavana.” Myös maasta käännäyttäminen ja karkottaminen oli määriteltä väljästi, sillä ”maasta passittaminen” oli mahdollista muiden perusteiden ohella, ”jos ulkomaalainen käyttäytymisellään on osoittanut, ettei hänen oleskelunsa Suomessa ole suotavaa” (As 187/1958, 23 §, 34 §). Viranomaisten ei tarvinnut perustella asetuksen nojalla tehtyjä päätöksiä, eikä niistä ollut muutoksenhakuoikeutta.

Ulkomaalaisasetus antoi siis runsaasti harkintavaltaa viranomaisille ja korosti ulkoasiainministeriön asemaa kansainvälisen suojelun perusteella annettavan oleskeluluvan myöntämisessä toisin kuin myöhempi lainsäädäntö. Ulkomaalaistoimikunta (1977, 17–18, 83–90) ja Pakolaisasiain toimikunta (1979, 13, 23) katsoivat asetuksen olevan puutteellinen ajan oikeudelliseen kehitykseen ja muiden Pohjoismaiden ulkomaalaislainsäädäntöön verrattaessa erityisesti ulkomaalaisten oikeusaseman ja -turvan heikkouden sekä muutoksenhakumahdollisuuden puuttumisen vuoksi. Hallituksen ulkomaalaislakiesityksen perusteluissa katsottiinkin, että ”keskeisin tavoite on ulkomaalaisen oikeusturvan parantaminen” (HE 186/1981 vp, 1).

Suomen ensimmäinen ulkomaalaislaki tuli voimaan vuonna 1984 ja se antoi toimeenpanovallalle edelleen laajat valtuudet eikä tarjonnut valitusmahdollisuutta sisäministeriön tekemistä turvapaikkapäätöksistä. Siinä kuitenkin määritettiin useampia

kansainvälistä suojelua hakevien oikeusturvaa kohentavia säännöksiä, kuten muutoksenhakumahdollisuus poliisiin tai rajaviranomaisen tekemään rajalta käännyttämis- ja karkottamispäätökseen sekä ulkomaalaisen oikeus tulla kuulluksi näissä asioissa. Laissa myös säädettiin perustettavaksi sosiaali- ja terveystieteiden ulkomaalaiskuraattorin virka. Ulkomaalaiskuraattorin tehtävänä oli muun muassa opastaa ja neuvoa ulkomaalaisia. Kuraattorilla oli myös oikeus tulla kuulluksi karkottamistapauksissa. (L 400/1983; Kuosma 1987, 10–11.) Lisäksi laissa säädettiin Geneven pakolaissopimuksen (SopS 77/1968) sisältämän *non-refoulement*-periaatteen mukaisesti, että maasta ei voinut käännyttää tai karkottaa ”alueelle, jossa pakolaisen henkeä tai vapautta uhataan rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta” (HE 186/1981 vp, 1–3; L 400/1983).

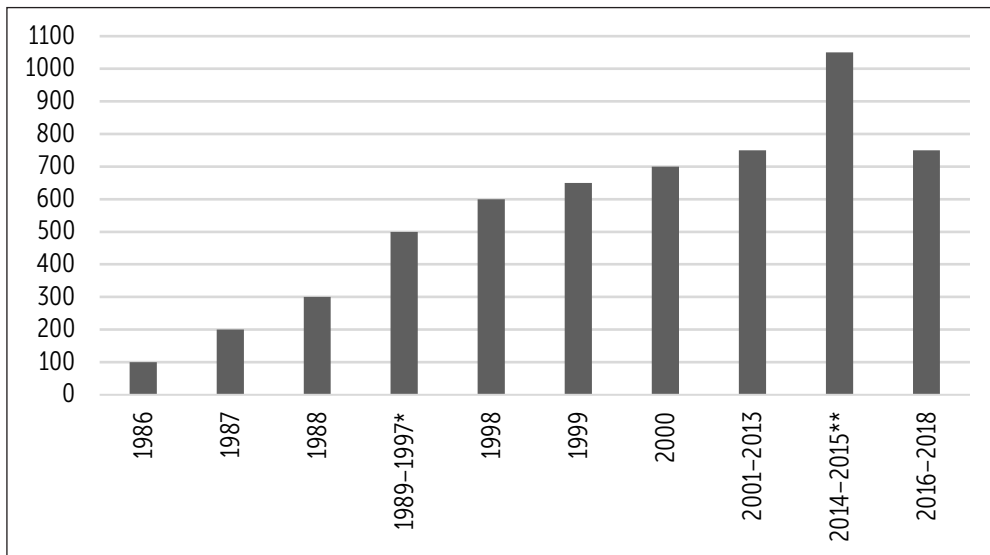
2.4. Länsieurooppalaisten mallien omaksuminen (1985–2004)

1980-luvun loppua kohti keskustelu pakolais- ja turvapaikkapolitiikasta lisääntyi, kuten monissa muissakin Euroopan valtioissa (esim. Layton-Henry 1988). Eduskunta täsmensi lainsäädäntöä ja sen sisältöjä yhdenmukaistettiin monien Länsi-Euroopan maiden ulkomaalaislainsäädäntöä vastaavaksi. Kansainvälisen suojelun kysymysten merkityksen kasvu näkyi muun muassa siinä, että pääministeri Harri Holkerin (kokoomus) hallitus katsoi aiheelliseksi ottaa pakolaispolitiikan lyhyesti esille vuoden 1987 hallitusohjelmassa: ”Hallitus kehittää Suomen valmiutta ottaa vastaan pakolaisia sekä lisää tukeaan YK:n pakolaisasiain pääkomissaarille UNHCR:lle” (Valtioneuvosto 1987). Tämä oli ensimmäinen kerta, kun hallitusohjelmassa käsiteltiin pakolaispolitiikkaa. Tekstistä välittyi sekä edeltävälle kaudelle tyypillinen ulkopoliittinen vaikuttaminen että uutena Suomen omien vastaanottovalmiuksien kehittämisen tarve. Valmiuksien kehittäminen viittasi kiintiöpakolaisten vastaanottoon, sillä turvapaikanhakijoiden määrä oli vielä vähäinen.

Käsitys kansainvälistä suojelua koskevien kysymysten kuulumisesta ulkopoliittikan alaan oli laajasti hyväksytty vielä kauden alussa (esim. Pakolaistyöryhmä 1987). Vuonna 1986 Pohjoismaiden neuvostossa ehdotettiin Pohjoismaiden yhteistyön lisäämistä pakolaiskysymyksissä. Suomen eduskunta kuitenkin vastusti ajatusta kannanotossaan vedoten aiheen olevan neuvostossa käsiteltävien aiheiden ulkopuolella: ”[S]e koskettaa maan kansainvälisiä suhteita ja ulkopoliitiikkaa siinä määrin, ettei sitä pitäisi ottaa mukaan pohjoismaiseen yhteistyöhön. Kunkin maan tulee itse ratkaista, missä määrin se on valmis ottamaan vastaan pakolaisia.” (Rinne 1989, 70–72.)

Vuonna 1985 tehtiin valtioneuvostossa päätös vuosittaisesta kiintiöpakolaisten vastaanottamisesta. Puolueiden kirjallisissa kannanotoissa ei ollut sitä koskevia näkemyksiä ennen päätöstä, mutta ulkoasiainministeriön alainen pakolaisasiain toimikunta oli vuonna 1979 ehdottanut, että Suomi harkitsisi pakolaisten vastaanottamista ”muiden Pohjoismaiden tavoin ... tiettyyn enimmäismäärään asti

vuosittain” (Pakolaisasiain toimikunta 1979, 6–7). Kiintiöjärjestelmän luomisen taustalla oli todennäköisesti myös muiden Pohjoismaiden vaikutus Suomea kohtaan Pohjoismaiden neuvostossa ja tavoite omaksua niiden kanssa samanlaisia pakolaispolitiikan periaatteita (ks. Aallas 1989, 17–18; Laiho 2008, 17; Pietikäinen 2000, 179). Vuoden 1986 pakolaiskiintiö oli 100 henkilön suuruinen, ja sitä kasvatettiin maltillisesti seuraavina vuosina (Kuvio 1). Kiintiöpakolaisjärjestelmään liittyvät päätökset tehtiin valtioneuvostossa (Laiho 2008, 16), mutta myös puolueet esittivät 1980-luvun lopulla julkilausumissaan muun muassa vuosittaisen pakolaiskiintiön korottamista (Välimäki tulossa).

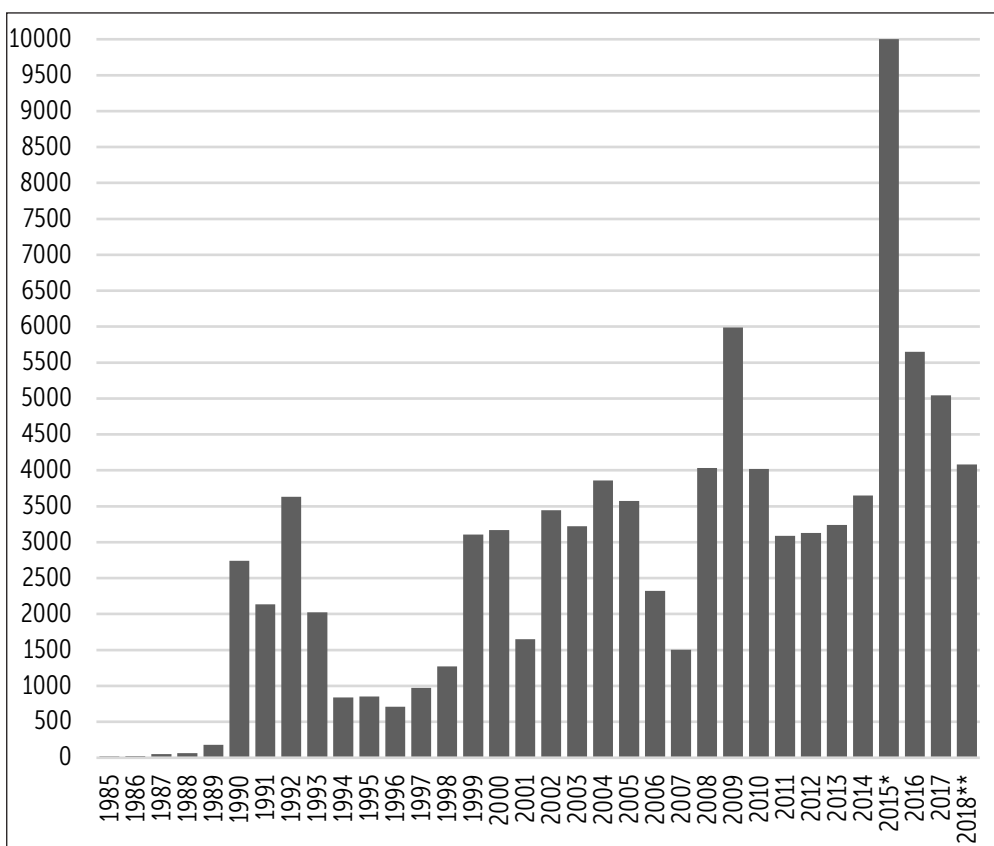

Kuvio 1. Pakolaiskiintiö 1986–2018. Lähde: Laiho 2008; Maahanmuuttovirasto 2017. Pakolaiskiintiöiden kautta vastaanotettujen ihmisten määrä on lähes poikkeuksetta jäänyt alle suunnitellun. * Sekä vuonna 1995 että 1996 otettiin lisäksi ylimääräisten kiintiöiden puitteissa vastaan 500 henkilöä entisen Jugoslavian alueelta. ** Vuosien 2014 ja 2015 pakolaiskiintiön nosto 750:stä 1 050:en henkilöön oli tarkoitettu 300 syyrialaisen vastaanottamiseen molempina vuosina.

Kylmän sodan päättyminen sekä itäblokin epävarma ja tulenarka tilanne aiheuttivat Länsi-Euroopassa pelkoja miljoonien ihmisten muuttoliikkeestä entisen länsiblokin maihin (Favell 2008, 702–703). Myös Suomessa rajavartiolaitos teki muiden valtion viranomaisten kanssa Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen suunnitelman satojen tuhansien ihmisten vastaanottamiseksi itärajan takaa (Kosonen & Pohjonen 1994, 514). Myöhemmin sisäministeri Mauri Pekkarinen (keskusta) kuvasi potentiaalisen suuren muuttoliikkeen luoman jännittyneen tunnelman vieneen häneltä yöunet (YLE 2016).

Turvapaikanhakijoiden määrä kasvoi edellisen vuosikymmenen muutamista kymmenistä muutamiin tuhansiin henkilöihin, kun Suomesta haki vuosina 1990–1991 turvapaikkaa ennen muuta somalialaisia ja jonkin verran romanialaisia sekä vuosina

1992–1993 entisen Jugoslavian kansalaisia (Kuvio 2). Myös aiempaa useampi entisen Neuvostoliiton ja Venäjän kansalainen haki Suomesta turvapaikkaa vuosina 1990–1993, mutta ei kuitenkaan lähimainkaan niin moni kuin hurjimmat uhkaskenaariot olivat ennustaneet. Koko 1990-luvun aikana Suomeen tuli eniten turvapaikanhakijoita entisen Jugoslavian alueelta, entisen Neuvostoliiton alueelta sekä Somaliasta. Lisäksi turvapaikanhakijoita saapui aiempaa enemmän Irakista, Iranista ja Turkista. Näiltä alueilta tulleet ihmiset ovat jättäneet valtaosan myös 2000-luvun turvapaikkahakemuksista. Lisäksi 2000-luvulla entistä useampi afganistanilainen ja Länsi-Afrikan valtioiden kansalainen sekä 2010-luvulla myös hieman enemmän syyrialaisia on hakenut kansainvälistä suojelua Suomesta. (Maahanmuuttovirasto 2017.)

Kuvio 2. Turvapaikkahakemukset 1985–2018. Lähde: Leitzinger 2008, 217–221; Maahanmuuttovirasto 2017, 2018. * Vuonna 2015 tehtiin 32 476 turvapaikkahakemusta. ** Vuoden 2018 marraskuun loppuun mennessä oli tehty 4 083 turvapaikkahakemusta.

Somalialaisista turvapaikanhakijoista käytiin 1990-luvun alussa laaja julkinen keskustelu (esim. Aallas 1991). *Helsingin Sanomien* yleisönosaston toimitus kertoi helmikuussa 1991, että aihe oli yksi osaston historian puhuttaneimpia. Palstalle oli lähetetty vajaan

kahden kuukauden aikana 334 kirjoitusta turvapaikanhakijoista. Toimituksen mukaan 70 prosenttia kirjoituksista vastusti "turvapaikan hakijain Suomeen päästämistä ja/tai heidän elättämistään täällä" (Helsingin Sanomat 1991). Turvapaikanhakijoiden määrän kasvu ja siihen liittynyt julkinen keskustelu sai myös osan päättäjistä ottamaan painokkaasti kantaa. Muun muassa presidentti Mauno Koivisto (SDP) ja sisäministeri Jarmo Rantanen (SDP) esittivät julkisuudessa, että on mahdollista, että Suomi sulkee itäraajansa eikä päästä maahan turvapaikanhakijoita (esim. Helsingin Sanomat 1990). Valtioneuvostossa suunniteltiin myös lainmuutosta, jonka myötä Neuvostoliittoa olisi pidetty turvallisena turvapaikkamaana, ja tämän muutoksen nojalla sen kautta tulleet turvapaikanhakijat olisi voitu käännättää (Sisäasiainministeriö 1990; Ulkoasiainvaliokunta 1990). Kansalaisjärjestöt, ulkomaalaiskuraattori ja UNHCR protestoivat Neuvostoliittoon käännättämistä vastaan muun muassa siksi, että Neuvostoliitto ei ollut Geneven pakolaissopimuksen allekirjoittajamaa. Käännätykset eivät lopulta toteutuneet, koska myös valtioneuvosto katsoi niiden olevan Suomen allekirjoittamien kansainvälisten sopimusten ja ulkomaalaislain vastaisia. (Aallas 1991; Koivisto 1995.) Hallitus totesi kuitenkin vuonna 1991 Romanian turvallisiksi maaksi sekä vuonna 1994 Latvian, Liettuan, Unkarin, Venäjän federaation ja Viron turvallisiksi maiksi niiden omille kansalaisille (Seppälä 2004, 50; Leitzinger 2010, 79, 89).

Vuonna 1988 siirtolaisuusasiain neuvottelukunta julkaisi raportin maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan tilasta ja kehittämisestä. Siinä pohdittiin ennen muuta Suomen politiikkaa suhteessa muihin Pohjoismaihin, ulkomaalaisten oikeusaseman vahvistamista sekä suositeltiin hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman laatimista. (Siirtolaisuusasiain neuvottelukunta 1988.) Seuraavana vuonna Pakolaisasiain neuvottelukunta julkaisi mietinnön *Suomen pakolaispolitiikka*, jonka tarkoituksena oli nimenomaan luoda pohja hallituksen pakolaispolitiikalle (Pakolaisasiain neuvottelukunta 1989). Nämä asiakirjat eivät kuitenkaan johtaneet hallituksen pakolaiskannanoton syntymiseen, mutta niillä oli vaikutusta vuoden 1991 ulkomaalaislain valmisteluun. Sisäasiainministeriön asettaman ulkomaalaislakityöryhmän tehtävänannossa korostuivat "lainsäädännön tarkistaminen erityisesti oleskelu- ja työlupia, turvapaikkapyyntöjä sekä ulkomaalaisten oikeusturvaa koskevissa kohdissa." (Ulkomaalaislakityöryhmä 1989, 1–2). Myös puolueiden kansainvälistä suojelua koskevat muutostavoitteet olivat suurelta osin linjassa näiden selvitysten näkökantojen kanssa (Välimäki tulossa).

Kesti kuitenkin vuoteen 1995 asti ennen kuin sisäasiainministeriö asetti toimikunnan muotoilemaan hallitukselle ensimmäisen ohjelman, jossa määritettäisiin valtion maahanmuuttopoliittikan pääperiaatteet. Valmistellut toimikunta totesi, että "Suomella ei toistaiseksi ole virallisesti määriteltyä ulkomaalaispolitiikkaa. Käytäntö on muodostunut pitkälti asiaa koskevan lainsäädännön, ministeriöiden ohjeiden ja viranomaisten tekemien päätösten pohjalta. Suurimpana ongelmana on ollut ... pitkäntähtäimen poliittisten kannanottojen puute" (Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta 1997, 75). Vuonna 1997 hyväksytyssä ohjelmassa todettiin pakolaisuuden olevan "maailmanlaajuinen ongelma, jonka ehkäisyyn ja

ratkaisuun Suomen on aktiivisesti osallistuttava”. Pakolaisuuden syiden poistamisen ja muun kansainvälisen toiminnan lisäksi Suomen tuli ohjelman mukaan vastaanottaa kiintiöpakolaisia ja turvapaikanhakijoita ”kansainvälisten sopimusten edellyttämällä tavalla, ihmisoikeuksia kunnioittaen ja järjestelmän väärinkäytöksiä estäen”. (Valtioneuvosto 1997, 3.) Ohjelmassa ehdotettiin myös, että muutoksenhakuoikeutta ulkomaalaisasioissa laajennettaisiin. Tämä tapahtuisi siten, että kaikkiin ulkomaalaisviranomaisten tekemiin päätöksiin voisi hakea muutosta ensimmäisessä vaiheessa Uudenmaan lääninoikeudelta ja ylimpänä oikeusasteena korkeimmasta hallinto-oikeudesta, mikäli se myönsi valitusluvan. Erityinen paino ohjelmassa annettiin kotouttamispolitiikan määrittelylle. (Valtioneuvosto 1997; Lepola 2000, 108–118.) Nämä näkökohdat huomioitiin kaksi vuotta myöhemmin voimaan tulleessa laissa maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (HE 66/1998 vp; L 493/1999, jäljempänä kotouttamislaki).

1990-luvun taitteessa kansainvälisen politiikan mullistukset, erityisesti Neuvostoliiton hajoaminen, vapauttivat Suomen ulkopolitiikkaa. Pakolaispolitiikan muotoilu ei ollut kuitenkaan kylmän sodan jälkeisessä maailmassa kansainvälisistä tapahtumista irrallista, sillä Euroopan yhdentymiskehitys suuntasi hallitusten ja puolueiden omaksumaa pakolaispolitiikkaa yhteiseurooppalaiseen suuntaan. Kehitys vahvistui vuoden 1995 EU-jäsenyyden, sekä unionissa Amsterdamin sopimuksen (1997) ja Tampereen Eurooppa-neuvoston kokouksen (1999) jälkeen kohti yhteistä siirtolaisuus- ja turvapaikkajärjestelmää otettujen askelten myötä (ks. Geddes & Scholten 2016, 153–157; Hailbronner & Thym 2016, 1024–1027).

Pakolaiskysymyksiä käsiteltiin puolueiden ohjelmissa vielä 1980-luvun lopulle asti useimmiten samassa yhteydessä ulkopolitiikan ja kehitysyhteistyökysymysten kanssa. Vasta 1990-luvun kuluessa teemasta muotoutui sisäpolitiikan aihe, mikä näkyi muun muassa siinä, että kotouttaminen oli poliittisessa keskustelussa entistä keskeisemmässä asemassa. Erityishuomio kiinnitettiin kansainvälistä suojelua saavien sopeutumisen tukemiseen, kuten oli tehty jo 1970-luvun pakolaisten vastaanotosta lähtien. (Lepola 2000; Välimäki 2017.) Ulkopolitiikan keinot jäivät ajoittain näiden ulkomaalaispolitiikan teemojen varjoon, vaikka myös ne säilyivät pakolaispolitiikan toimenpidevalikoimassa (esim. Valtioneuvosto 1997).

Yksittäisiä pakolaisryhmiä koskevat kysymykset jäivät niin ikään syrjään, kun siirryttiin pakolaispolitiikan kokonaisohjelmien aikaan. Samansuuntainen kehitys näkyi 1980-luvun puolivälissä sanomalehdistön uutisoinnissa, joka muuttui yksittäisten pakolaisryhmien käsittelystä yleisempään pakolaispolitiikan tarkasteluun (Vuorinen 1990, 56–65, 72). 1990-luvun taitteessa keskusta, kokoomus ja SDP muotoilivat pakolaispoliittisen (Kokoomus 1988) tai ulkomaalais- ja pakolaispoliittisen (SDP 1988; Keskusta 1990) ohjelman. Nämä puolueiden ensimmäiset laajasti kansainvälisen suojelun kysymyksiä käsitelleet kannanotot liittyivät vuonna 1988 alkaneeseen uuden ulkomaalaislain valmisteluun, johon niissä otettiin kantaa. Ne olivat myös vastaus kunkin puolueen sisällä sekä kansalaisyhteiskunnassa yleisesti (Niemi-Kiesiläinen

1989, 121) lisääntyneeseen aktiivisuuteen pakolaispolitiikassa. Puolueissa tämä näkyi puoluekokousten aloitteissa 1980-luvun lopulla. Kokoomuksessa ja SDP:ssä ensimmäiset pakolaispolitiikkaa koskevat aloitteet tehtiin vuonna 1987 ja keskustassa vuotta myöhemmin. Erityisesti puolueiden nuoriso-, nais- ja ruotsinkieliset osastot nostivat esille kysymystä. (Ristimäki 1990.) Keskustan, kokoomuksen ja SDP:n mukaan Suomen tuli ottaa suurempi vastuu kansainvälisen pakolaistilanteen ratkaisemisesta, kehittää valmiuksia turvapaikanhakijoiden vastaanottamiseksi ja korottaa vuosittaista pakolaiskiintiötä (Välimäki 2017).

Somalialaisiin turvapaikanhakijoihin liittynyt julkinen keskustelu varmisti, että pakolaiskysymykset olivat esillä myös vuoden 1991 eduskuntavaaleissa (Niemi 2016, 167–168). Vaaleja edeltäneinä kuukausina keskustan ja SDP:n sisäisissä keskusteluissa oli arvioitu pakolaiskysymysten olevan erityisen hankala vaali aihe, jota Suomen Maa-seudun puolueen (SMP) pelättiin käyttävän vaaliaseenaan. Keskustan puoluehallitus päätti pyrkiä jättämään aiheesta keskustelun mahdollisimman vähälle. SDP:n puoluehallitus taas katsoi, että puolueen tuli rohkeasti seisoa oman ”solidaarisuuteen” ja ”suvaitsevaisuuteen” pohjaavan linjansa takana ja vastavoimana SMP:lle. (Välimäki tulossa, ks. myös Koivisto 1995, 292–293.)

Ennen turvapaikanhakijamäärien kasvua puolueiden kannanotot olivat keskityneet valtaosin kiintiöpakolaispolitiikkaan, kehitysyhteistyöhön ja rahallisen tuen antamiseen YK:n pakolaisjärjestöille. 1990-luvun aikana turvapaikkakysymykset syrjäyttivät nämä näkökohdat lähes täysin sekä puolueiden että hallitusten julkilausumissa ja sama painotus on jatkunut 2010-luvulle asti johtuen turvapaikkakysymysten säilymisestä julkisuuden kestoaiheena (Raittila & Vehmas 2005; Välimäki 2012, 270–271) ja turvapaikanhakijoiden määrän pysymisestä kiintiöpakolaisten määrää korkeampana (ks. Kuvio 1, 2).

1980-luvun lopulta alkanutta kautta sävyttivät poliittisten muutosten rinnalla edennyt ulkomaalaislainsäädännön muuttaminen länsieurooppalaisten mallien ja kansainvälisten ihmis- ja perusoikeussopimusten normien mukaiseksi. Lainsäädännön muutosten taustalla oli poliittinen kehitys. Suuntautuminen Länsi-Euroopan yhteistyöhön ei tarkoittanut vain talous- ja poliittisia suhteita (ks. Aunesluoma 2011), vaan myös Länsi-Euroopan valtioiden hyväksymien kansainvälisen oikeuden sitoumusten ja niitä tukevien sopimusten juurruttamista kansalliseen lainsäädäntöön. Tämä politiikan suuntaus mahdollisti ja toisaalta pakotti Suomen lainsäädännön kehittämisen turvaamaan ihmis- ja perusoikeudet myös muille kuin maan kansalaisille.

Ennen muuta vuoden 1989 Euroopan neuvoston jäsenyys sai päätöksentekijät muuttamaan lakia. Oikeusministeriö asetti maaliskuussa 1989 työryhmän valmistelemaan ulkomaalaisten poliittista osallistumista koskevan lainsäädännön muuttamista, jotta Suomi voisi täyttää Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen vaatimukset (Scheinin 1997, 33–36). Nämä päätöksenteon ja lainsäädännön uudet lähtökohdat realisoituivat myöhemmin vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa sekä ihmis- ja perusoikeusnäkökohtien huomioimisena 1990-luvun ulkomaalais- ja kotouttamislaeis-

sa (L 378/1991, 493/1999; Hallberg 1999). 1990-luvun alun lainmuutoksilla eduskunta pyrki lisäämään yhdenvertaisuutta, ulkomaalaisten oikeusturvaa ja muutoksenhakumahdollisuuksia. Hallituksen esityksessä Suomen lainsäädäntöä verrattiin erityisesti Pohjoismaiden ulkomaalaislakeihin ja niiden viimeisimpiin muutoksiin (HE 47/1990 vp; Kuosma 2004), kuten on tehty myös myöhemmässä politiikan- ja lainvalmistelussa (esim. HE 66/1998 vp, 28/2003 vp). Keskeisimpiä kansainvälistä suojelua hakevia ihmisiä koskevia muutoksia vuoden 1991 ulkomaalaislaissa olivat turvapaikkamenettelyn täsmentäminen ja oikeus valittaa turvapaikkapäätöksestä oikeusministeriöön perustettavalle turvapaikkalautakunnalle. Muutoksenhakumahdollisuuden, kuten usean muunkin muutoksen, todettiin hallituksen esityksessä olevan UNHCR:n suosituksia. (Ulkomaalaislakityöryhmä 1989; HE 47/1990 vp; L 378/1991.)

Lainsäädännössä annettiin myös enemmän huomiota ulkomaalaispolitiikalle. Vuonna 1999 voimaan tullut kotouttamislaki antoi ensimmäistä kertaa säädökset yhteiskuntaan integroitumisen tukemisesta. Maahanmuuttajia käsiteltiin laissa yhtenä ryhmänä, ja kansainvälistä suojelua saavat ihmiset kuuluivat näiden yleisten kotouttamistoimenpiteiden piiriin. Keskeisinä kotouttamislakia koskevassa hallituksen esityksessä ja lopullisessa lain kirjaimessa pidettiin muun muassa työelämään pääsyä, henkilökohtaista kotoutumissuunnitelmaa, kielen oppimista sekä mahdollisuutta oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Laissa säädettiin myös useista turvapaikanhakijoiden vastaanoton käytäntöön liittyvistä kysymyksistä. (HE 66/1998 vp; L 493/1999.)

Erityisesti Suomen liittyminen turvapaikkahakemuksen vastuuvaltion määrittävään Dublin-järjestelmään (1998) ja unionin sisäiseen vapaan liikkuvuuden Schengen-alueeseen (2001) vaikuttivat eurooppalaisten kysymysten painottumisena päätöksenteossa ja lainsäädännössä. Sopimukset olivat osa EU:n yhteisen siirtolaisuus- ja turvapaikkapolitiikkaan tähdännyttä kehitystä, joka oli vahva taustatekijä uutta ulkomaalaislakia valmisteltaessa 2000-luvun ensimmäisinä vuosina. Painotus näkyi lakiesityksessä, jossa todettiin muun muassa pyrittävän ”vastaamaan Euroopan unionin sääntelystä ja eräistä kansainvälisistä sopimuksista johtuviin muutostarpeisiin” (HE 28/2003 vp, 1). Ulkomaalaislaki jatkoi maahanmuuttajien oikeuksien ja velvollisuuksien entistä yksityiskohtaisempaa määrittämistä sekä EU:n yhteisen siirtolaisuuspolitiikan ankuroimista kansalliseen lakiin. Siinä tavoiteltiin edellisen vuosikymmenen lakimuutosten tapaan ulkomaalaisten oikeusturvan takaamista. Kansainvälistä suojelua hakevien ihmisten osalta ei tehty kovin merkittäviä muutoksia aiempaan lainsäädäntöön. Lakiin sisältyivät kuitenkin ensimmäistä kertaa muun muassa säännökset pakolaiskiintiöstä, sen kohdentamisesta ja ehdoista, joilla ihmisiä voitiin hyväksyä kiintiöön. (HE 28/2003 vp; Kuosma 2004; L 301/2004.)

Monien muiden EU-valtioiden tapaan (ks. Boswell & Geddes 2010) oma lukunsa tällä ja seuraavalla kaudella olivat Euroopan sisältä sekä EU:n jäsenmaista saapuneet turvapaikanhakijat. Entisen Jugoslavian alueen valtioista alkoi saapua aikaisempaa suurempia määriä turvapaikanhakijoita 1990-luvun alkupuolella. Myös vuosien 1999–2000

suurimmat turvapaikanhakijaryhmät olivat Euroopasta, kun slovakialaiset jättivät yhteensä 1 839 ja puolalaiset 1 534 hakemusta (Maahanmuuttovirasto 2017). Suomen hallitukset pyrkivät vähentämään entisen Jugoslavian alueelta ja Itä-Euroopasta tulevien ihmisten turvapaikkahakemuksia määräämällä väliaikaisen viisumipakon entisen Jugoslavian (1993, ei koskenut Kroatian ja Slovenian kansalaisia) ja Slovakian (1999) kansalaisille. Lisäksi säädettiin erityisestä pikakäännetyksenmenettelystä, jonka perusteella näistä maista tulevien turvapaikanhakijoiden hakemukset voitaisiin käsitellä nopeutetusti. (Koivisto 1995, 295–296; Leitzinger 2010, 91, 104.) Toimenpiteet vähensivät turvapaikanhakijoiden määrää jonkin verran, mutta 2000-luvulla näiden alueiden valtiot ovat edelleen olleet turvapaikkahakemustilaston kärkimaiden joukossa (Maahanmuuttovirasto 2017). Vilkas julkinen ja poliittinen keskustelu on koskenut ennen muuta romanitaustaisia henkilöitä (Horsti 2005; Välimäki 2012, 271–272).

2.5. EU:n raamit, puoluepolitisoituminen ja rajoittava politiikka (2005–2015)

Viimeisimmällä kaudella kansainvälinen suojelu on noussut entistä polttavammaksi politiikan kysymykseksi. Tätä selittävät turvapaikanhakijoiden vuosittaisen määrän säilyminen tuhansissa (Kuvio 2), taloudellisen laskukauden voimistama julkisten menojen karsimisen eetos sekä lisääntynyt keskustelu aihepiiristä Suomessa ja muualla Euroopassa niin puolueissa kuin laajemmin kansalaisyhteiskunnassa. Nämä kehityskulut loivat osaltaan päätöksentekijöille painetta lainsäädännön muutoksiin.

Pääpiirteiltään tämän kauden – kuten jo edellisen kauden loppupuolen – pakolais- ja turvapaikkapoliittiset kannanotot heijastelivat yleensä EU-tason poliittista keskustelua ja säännöstöä, joihin hallitukset ja tarkastellut puolueet ovat esittäneet vain joitain poikkeamia. Keskustelu ”vetovoimatekijöistä” ja turvapaikka- ja kotouttamisjärjestelmän kustannuksista kuitenkin lisääntyi tällä kaudella. Lisäksi päätöksentekijät tavoittelivat aiempaa voimallisemmin turvapaikkajärjestelmän mahdollisen hyväksikäytön ehkäisyä. (vrt. Nykänen 2012; Välimäki 2012; Keskinen 2016.) 1980- ja 1990-luvuilla poliittisessa keskustelussa, julkilausumissa ja hallituksen esityksissä ei joitain poikkeuksia lukuun ottamatta (ks. Lepola 2000) korostettu tämän kaltaisia lieveilmiöitä turvapaikkakysymyksiä käsiteltäessä. Hallituksen vuosina 2015–2017 suunnittelemat ja toteuttamat politiikan muutokset voidaan nähdä jatkumona tällä kaudella aloitetuille toimille, kuten perheenyhdistämisä tai yksintulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden ikätestejä sekä alaikäisille turvapaikanhakijoille kuuluvia palveluja koskeneelle politiikalle (ks. Pellander 2016; Välimäki 2017).

Vuonna 2006 Matti Vanhasen (keskusta) hallitus julkaisi maahanmuutto-ohjelman, joka keskittyi ennen muuta pohtimaan keinoja ulkomaisen työvoiman Suomeen

muuton edistämiseksi. Pakolaispolitiikasta todettiin, että ”Suomen tavoitteena on pakolaisten suojelujärjestelmän vahvistaminen niin kansainvälisin kuin kansallisinkin keinoin.” Hallitus asetti tavoitteeksi muun muassa ”pakolaisuuden perussyihin”, kuten ”ihmisoikeusloukkauksiin, köyhyteen ja poliittisiin kriiseihin”, vaikuttamisen. (Valtioneuvosto 2006, 30.) Kansainvälistä suojelua katsottiin myös voitavan edistää tukemalla lähtö- ja kauttakulkumaita. Ohjelmassa suhtauduttiin myönteisesti EU:n turvapaikkapolitiikan harmonisointikehitykseen, sillä sen ajateltiin muun muassa vähentävän turvapaikanhakijoiden mahdollisuutta hakea kansainvälistä suojelua useammasta EU-jäsenmaasta. (Valtioneuvosto 2006.)

Vuoden 2004 (L 301/2004) ulkomaalaislakia muutettiin vuoden 2015 loppuun mennessä yli 60 kertaa, eikä kansainväliseen suojeluun liittyviä lainmuutoksia ole tässä mahdollista käsitellä yksityiskohtaisesti. Muun muassa turvapaikanhakijoiden asemaa ja oikeuksia keskeisesti koskevat EU:n määritelmä-, menettely-, vastaanotto- ja perheenyhdistämisdirektiivit (2003/9/EY; 2003/86/EY; 2004/83/EY; 2005/85/EY) tuotiin osaksi kansallista lainsäädäntöä tämän kauden alkupuolella. Lainkohtia täsmennettiin myöhemmin EU:n säännöstössä tapahtuneeseen kehitykseen viittaamalla. EU:n painoarvo näkyi myös siinä, että puolueet ja hallitukset perustelivat politiikkaa aiempaa useammin Suomen ”vetovoimatekijöiden” vähentämisellä (vrt. Förbom 2014; Keskinen 2009, 2016; Välimäki 2017). Perustelu oli todennäköisesti ainakin osittain omaksuttu EU:n päätöksenteosta, jossa oli 1990-luvulta lähtien puhuttu ilmiöstä nimeltä (engl.) *forum shopping* (Hailbronner & Thym 2016, 1024). Tällä viitattiin siihen, että turvapaikanhakijoiden oletettiin tekevän EU-maiden välillä vertailua ja valitsevan sen, jossa on saatavilla todennäköisimmin turvapaikka, kattavimmat julkiset palvelut tai korkeimmat sosiaalietuudet (vrt. Kokoomus 2009; Sisäasiainministeriö 2009; HaVM 38/2010 vp; Keskusta 2010). Myös osa Sipilän hallituksen vuosien 2015–2016 tavoitteista perustui tällaiselle ajattelulle (esim. Valtioneuvosto 2015; HE 43/2016 vp). ”Vetovoimatekijöiden” karsimiseen vetoamalla on tällä kaudella pyritty ennen muuta turvapaikka- ja perheenyhdistämishakemusten määrän vähenemiseen.

Vuonna 2008 alkaneen taloudellisen taantuman vaikutus heijastui osaltaan myös turvapaikkapolitiittiseen keskusteluun. Erityisesti keskustan ja kokoomuksen kansainvälisen suojelun kysymyksiä koskevat näkemykset olivat lähellä toisiaan. Puhe vastaanottojärjestelmän ja hakemusten käsittelyn kustannuksista ja suomalaisen turvapaikkajärjestelmän ”vetovoimatekijöiden” vähentämisestä painottui tänä aikana. Suomalaiset poliitikot olivat hyvin yksimielisesti huolissaan valtiontalouden kestävyydestä, ja turvapaikkapolitiikan kulujen vähentäminen istui tähän ajattelumalliin (vrt. Välimäki 2012, 285). Erityisesti keskustan Matti Vanhasen ja Mari Kiviniemen johtamien hallitusten aikana vuosina 2007–2011 valtioneuvosto oli aktiivinen lainsäädännön muuttamisessa. Vuonna 2009 Vanhasen toinen hallitus teetti selvityksen, jonka tavoitteena oli muun muassa perheenyhdistämisen lupavaatimusten tiukentaminen, EU:n jäsenmaista tulevien turvapaikanhakijoiden hakemusten mahdollisimman nopean käsittelyn mahdollistaminen ja ikätestit alaikäisille ilman

huoltajaa maahan tulleille turvapaikanhakijoille (Sisäasiainministeriö 2009). Näitä tavoitteita tuotiin lainsäädäntöön seuraavina vuosina.

1990-luvun taitteen jälkeen toinen laajojen maahanmuuttopoliittisten ohjelmien luomisen kausi sijoittuu puolueissa 2010-luvun taitteeseen ja ne liittyivät vahvasti toisen kotouttamislain (L 1386/2010) valmisteluun. Keskustan, kokoomuksen ja SDP:n ohjelmissa kiinnitettiin vielä aiempaa enemmän huomiota kansainvälisen suojelun vuoksi Suomesta oleskeluluvan saaneiden ihmisten yhteiskuntaan sopeutumiseen ja ulkomaalaispolitiikan monisyisyyden yksityiskohtaiseen erittelyyn. Lainsäädännön ja politiikan tuli puolueiden mukaan huomioida eri tavoin eri muuttajaryhmien, kuten alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden tai turvapaikanhakijanaisten, tarpeita. (Kokoomus 2009; Keskusta 2010; SDP 2010; ks. myös Valtioneuvosto 2006; L 1386/2010.) Vuoden 2010 kotouttamislaissa moni asia säilyi peruseriaatteiltaan kansainvälistä suojelua saavien osalta samanlaisena kuin vuoden 1999 laissa. Erityistä huomiota kiinnitettiin kunnallisten kotouttamisohjelmien sekä henkilökohtaisten kotouttamissuunnitelmien laatimiseen. (HE 185/2010; L 1386/2010.) Vuonna 2011 tuli voimaan erillinen kansainvälistä suojelua hakevien vastaanottoa säännelty laki, jossa vastaanottoa koskevat säännökset säilyivät lähes ennallaan, mutta tavoiteltiin käytäntöjen yhdenmukaistamista maan sisällä ja suhteessa EU:n neuvoston vastaanottodirektiiviin (2003/9/EC). Keskeinen muutos oli kansainvälistä suojelua hakeville ja tilapäistä suojelua saaville tarkoitettu toimeentulotuesta erillinen tukimuoto sekä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää koskevien säännösten sisällyttäminen lakiin. (HE 266/2010; L 746/2011.)

Tällä kaudella puolueet politisoivat aiempaa vahvemmin kansainvälisen suojelun kysymyksiä sekä maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikkaa yleisemminkin (Keskinen 2009, 2016; Välimäki 2012, 2017; Förbom 2014). Toisaalta esimerkiksi vuoden 2011 eduskuntavaalien alla turvapaikkapolitiikka oli tiedotusvälineissä enemmän esillä kuin aiemmissa vaaleissa, mutta ainakaan julkisuudessa puolueiden puheenjohtajat eivät olleet halukkaita käymään aiheesta laajaa keskustelua (Välimäki 2012, 280–287). Sekä vuosien 2011–2015 eduskuntavaalikaudella että vuosien 2011 ja 2015 eduskuntavaaleissa turvapaikkapolitiikka ja turvapaikanhakijoita koskevan lainsäädännön muuttaminen ovat olleet puolueista erityisesti perussuomalaisten tärkeimpiä edistettäviä tavoitteita.

Juha Sipilän (keskusta) hallituksessa myös perussuomalaiset vaikutti osaltaan vuosien 2015–2016 poikkeuksellisen turvapaikkatilanteen hoitamiseen, vaikka keskeinen sisäministerin salkku oli kokoomuksen Petteri Orpolla ja Paula Risikolla. Sipilän keskustaoikeistolainen hallitus on turvapaikkatilanteen johdosta tehnyt myös ulkomaalaisia ja turvapaikanhakijoita koskevaan lainsäädäntöön huomattavia muutoksia, joista osa on muun muassa heikentänyt ulkomaalaisten oikeusturvaa (ks. tässä teoksessa Heikkilä & Mustaniemi-Laakso). Julkilausuttuna tavoitteena on ollut muun muassa turvapaikanhakijamäärän ja Suomen esitetyn houkuttelevuuden vähentäminen turvapaikanhakumaana sekä kustannusten pienentäminen (Valtioneuvosto 2015;

HE 43/2016 vp). Oppositiopuolueet ja useat kansalaisjärjestöt ovat vastustaneet monia hallituksen ulkomaalaisia ja turvapaikanhakijoita koskevia esityksiä.

Perussuomalaiset oli ensimmäinen eduskuntapuolue, joka nosti kansainvälistä suojelua Suomesta hakevien ihmisten määrän vähentämisen paitsi maahanmuuttopoliittisen niin myös koko poliittisen tavoitelistansa ytimeen. Tämä painotus ei kuitenkaan näkynyt vielä puolueen alkuvuosien ohjelmissa, vaan vahvistui vasta 2000-luvun jälkipuoliskolla (Välimäki 2012, 268). Perussuomalaisten näkemykset ovat eronneet muista puolueista keskittymisellä nimenomaan turvapaikanhakijoiden määrän vähentämiseen sekä pyrkimyksellä kotouttamiseen käytettävien resurssien ja perhesiteen perusteella tapahtuvan muuton vähentämiseen (Perussuomalaiset 2007, 2011, 2015; Välimäki 2012, 2015). Toisaalta myös keskusta ja kokoomus ovat tällä kaudella edistäneet pitkälti samoja tavoitteita (Keskinen 2016; Välimäki 2017). Keskustan ja kokoomuksen politiikkalinjausten taustalla on saattanut vaikuttaa useiden turvapaikkapolitiikkaan rajoituksia kannattavien poliitikkojen menestys erityisesti perussuomalaisten riveissä. Lisäksi mielipidemittausten mukaan rajoittavammalle maahanmuuttopolitiikalle on ollut kaikupohjaa äänestäjäkunnassa (esim. Haavisto & Kiljunen 2011, 86–88). Tutkimuksessa on havaittu useiden Länsi-Euroopan keskustaoikeistolaisten puolueiden maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikan tavoitteiden muuttuneen 2000-luvulla rajoittavammaksi, mutta myös kyseenalaistettu liian suuren painoarvon antamista oikeistopopulististen puolueiden vaikutukselle muutoksessa (Bale 2008; Akkerman 2012). SDP oli erottunut keskustasta ja kokoomuksesta jo edeltäneinä vuosikymmeninä ja erottui edelleen korostamalla niitä enemmän muun muassa ulkomaalaisten oikeuksien, kotouttamiseen käytettävien resurssien sekä kansainvälisen yhteisvastuullisuuden lisäämistä pakolaispolitiikassa (Välimäki 2017, tulossa; vrt. Odmalm 2011).

1980- ja 1990-luvun kansainvälistä suojelua koskevan keskustelun periaatteellisina lähtökohtina olivat useimmiten kansainväliset velvoitteet ja sopimukset, jotka ovat säilyneet myös viimeisen kauden poliittisessa keskustelussa. Viime vuosina päätöksentekijöiden painotukset ovat kuitenkin jonkin verran muuttuneet, kun yhteiskunnan taloudelliseen kestävykseen liitetyt kysymykset ovat tulleet merkittävämmiksi. Keskusta, kokoomus ja perussuomalaiset ovat toistuvasti viitanneet julkisten menojen saamiseen turvapaikkapolitiikassa mahdollisimman matalalle. (Välimäki 2012, 2015, 2017; Keskinen 2016.) Vasemmistopuolueiden ja vihreiden näkemykset taas ovat useimmiten nojanneet moraaliseen ja kansainvälisoikeudelliseen velvoitteeseen vastaanottaa suojelua hakevia ihmisiä sekä riittävien julkisten palvelujen tukemaan yhteiskuntaan sopeutumiseen (esim. SDP 2010; Vasemmistoliitto 2010; Vihreä liitto 2010; vrt. Nykänen 2012, 39–46, 115–116).

2.6. Johtopäätökset

Ajanjaksolla 1970-luvulta 2010-luvulle pakolaiskysymykset muuttuivat ulkopoliittisista kysymyksistä yhä moniulotteisemmiksi ja pakolaispolitiikka ja ulkomaalaislainsäädäntö lähenivät Länsi-Euroopan maiden ja Pohjoismaiden vastaavia. Otettiin käyttöön vuosittainen pakolaiskiintiö, luotiin turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmä ja sitä koskeva yksityiskohtainen lainsäädäntö. Vähitellen turvapaikkakysymykset nousivat kiintiöpakolaisuutta keskeisemmiksi päätöksenteon, lainsäädännön ja julkisen keskustelun kysymyksiksi, ja ulkomaalaispolitiikan merkitys kasvoi.

1970-luvulta 1990-luvulle päätöksentekoa ohjasivat vahvasti ministeriöiden alaisen valmistelevien työryhmien suositukset sekä kansainvälinen kehitys. 1980-luvulla aloitettuja muutoksia perusteltiin erityisesti vertailemalla Pohjoismaihin ja vetoamalla kansainvälisiin sopimuksiin, joiden jäsen Suomi on. Johtavana päämääränä oli ulkomaalaisten oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden lisääminen sekä YK:n pakolaisjärjestöille annettavan rahallisen tuen ja Suomen vastaanottamien kiintiöpakolaisten määrän korottaminen. 1990- ja 2000-luvuilla kasvavat turvapaikanhakijamäärät, Euroopan integraation kansainvälistä suojelua koskevaa politiikkaa ja lainsäädäntöä yhdenmukaistava vaikutus sekä lisääntynyt julkinen ja puolueiden välinen keskustelu ovat tehneet pakolais- ja kotouttamispolitiikan yhä keskeisemmiksi ja moniulotteisemmiksi kysymyksiksi suomalaisessa päätöksenteossa.

Pakolaispolitiikan keskeinen jännite on vuosien 1973 ja 2015 välillä liittynyt kansallisen politiikan ja kansainvälisten veloitteiden suhteeseen. Päätöksentekijät ovat lähestyneet aihepiiriä useimmiten Suomen valtion näkökulmasta. Ajatus valtiollisesta humanitarismista (ks. Gibney 2004; ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius), eli Suomen velvollisuudesta osallistua kansainvälistä suojelua tarvitsevien ihmisten avustamiseen, on ollut viimeistään 1980-luvun lopulta lähtien osa lukuisia poliittisia julkilausumia. Kansallinen pakolaispolitiikka on kuitenkin myös sopeutunut kansainväliseen kehitykseen. Ulkopoliitiikan marginaalikysymyksen kaudella (1973–1984) aihepiiri ei ollut päätöksenteossa keskeinen, ja se asemoitiin ennen muuta osaksi ulkopoliitiikkaa. Teema oli osittain kylmän sodan vastakkainasettelun politisoima, eivätkä päätöksenteon tavoitteet olleet julkilausuttuja tai lainsäädäntö yksityiskohtaista. Länsieurooppalaisten mallien omaksumisen kaudella (1985–2004) tavoitteena oli luoda suunnitelmallinen kansallinen pakolaispolitiikka. Lisäksi politiikka ja lainsäädäntö mukautettiin ihmis- ja perusoikeusnormien kehityksen, EU:n yhteisen turvapaikkajärjestelmän ja kasvaneiden turvapaikanhakijamäärien vaatimuksiin. EU:n raamien, puoluepolitisoitumisen ja rajoittavan politiikan kautta (2005–2015) värittivät EU:n viitekehyksen korostuminen entisestään, poliittisen keskustelun lisääntyminen ja pyrkimys kansainvälistä suojelua Suomesta hakevien määrän vähentämiseen.

Suojelun tarpeessa olevien ihmisten avustaminen lähtöalueilla tai niiden lähellä on säilynyt päätöksenteossa keskeisenä tavoitteena vuosikymmenestä toiseen. Erityisesti kansainvälisten järjestöjen rahoittaminen, kehitysyhteistyö ja kiintiöpakolaisjärjes-

telmän kautta tapahtuva, turvapaikanhakijoiden vastaanottoa ennustettavammaksi mielletty, pakolaisten vastaanotto ovat olleet päätavoitteita. Erillinen turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmä on järjestetty vasta tarpeen ilmaantuessa. Turvapaikanhakijoiden vastaanottoa pidettiin varsinkin 1990-luvulle asti kansainvälisten pakolaiskysymysten viimesijaisena ratkaisukeinona. Poliittisista kannanotoista välittyikin toistuva pyrkimys pitää ja käsitellä kansainvälisen suojelun aihepiiriä ulkopoliitiikan osana ja vaikuttaa sen haasteisiin ulkopoliitiikan keinovalikoimalla. Tästä huolimatta turvapaikanhakijamäärien kasvettua ja säilyttyä useimmiten useissa tuhansissa ihmisissä vuosittain suomalaiset päätöksentekijät ovat muotoilleet pakolaispolitiikkaa ja -lainsäädäntöä yhä enemmän myös sisä- ja ulkomaalaispolitiikan kysymyksenä.

Vaikka Suomi on sitoutunut kansainvälisiin oikeusjärjestelmiin ja poliittisiin järjestelmiin, päätöksenteko- ja lainsäädäntövaltaa on haluttu pitää myös kansallisilla instituutioilla. Tämä on käynyt ilmi kansainväliseen kehitykseen mukautumisen rinnalla läpi tarkasteluvälin ja myös hallituksen vuosien 2015–2016 akuutin turvapaikka-tilanteen aikaisissa päätöksissä. Valtiollisella humanitarismilla on ollut rajansa, sillä turvapaikanhakijamäärien kasvamisesta lähtien päättäjät ovat toistuvasti kysyneet, kuinka määrää voidaan pienentää ja karsia perusteettomia hakemuksia.

Kiitokset

Kiitän Elina Pirjatanniemeä, Mari K. Niemeä, Markku Jokisipilää, Outi Lepolaa ja Pasi Saukkosta tekstin kommentoimisesta sekä tutkimusavustajia Emilia Lakkaa, Iida Laurilaa ja Jussi Aaltosta.

Lähteet

As 57/1930. Asetus ulkomaalaisten Suomeen tulosta ja oleskelusta.

As 187/1958. Ulkomaalaisasetus.

Euroopan neuvoston direktiivi 2003/9/EY, EUVL L 31 2003.

Euroopan unionin neuvoston direktiivi 2003/86/EY, EUVL L 251 2003.

Euroopan unionin neuvoston direktiivi 2004/83/EY, EUVL L 304 2004.

Euroopan unionin neuvoston direktiivi 2005/85/EY, EUVL L 326 2005.

HaVM 38/2010 vp. Hallintovaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 186/1981 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi.

HE 47/1990 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi.

HE 66/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta.

HE 28/2003 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 185/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 266/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 43/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta. Helsingin Sanomat (1990). Rantanen valmis somalien käännyttämiseen itärajalta. *Helsingin Sanomat*, 29.11.1990.

Helsingin Sanomat (1991). Turvapaikan hakijan elintaso ärsyttää suomalaista. *Helsingin Sanomat*, 5.2.1991.

Keskusta (1990). Keskustan ulkomaalais- ja pakolaispoliittinen asiakirja. Keskustan ja maaseudun arkisto. C:b 31-1, Puoluevaltuuskunnan pöytäkirja 28.—29.4.1990.

Keskusta (2010). Keskustan eduskuntaryhmän maahanmuuttoasiakirja. Keskustan eduskuntaryhmä. Saatavilla: <https://docplayer.fi/17594012-Keskustan-eduskuntaryhman-maahanmuuttoasiakirja-keskustan-eduskuntaryhma-keskustan-eduskuntaryhman-maahanmuuttoasiakirja-2010.html>. Luettu: 5.12.2018.

Kokoomus (1988). Pakolaispoliittinen ohjelma. Porvarillisen työn arkisto. Cb 38, Puoluehallituksen pöytäkirja 6.6.1988.

Kokoomus (2009). Realismia turvapaikkapolitiikkaan, resursseja kotoutumiseen. Kokoomuksen eduskuntaryhmä. Saatavilla: <https://docplayer.fi/2823507-Realismia-turvapaikkapolitiikkaan-kotoutumiseen.html>. Luettu: 5.12.2018.

L 400/1983. Ulkomaalaislaki.

L 378/1991. Ulkomaalaislaki.

L 493/1999. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta.

L 301/2004. Ulkomaalaislaki.

L 1386/2010. Laki kotoutumisen edistämisestä.

L 746/2011. Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta.

Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta (1997). Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Mietintö 1/1997. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Maahanmuuttovirasto (2017). Turvapaikka- ja pakolaistilastot. Saatavilla: http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot/turvapaikka_ ja_pakolaistilastot. Luettu 9.5.2017.

Maahanmuuttovirasto (2018). Tilastot. Hakemukset. Saatavilla: <http://tilastot.migri.fi/#applications>. Luettu 29.6.2018.

Pakolaisasiain neuvottelukunta (1989). Suomen pakolaispolitiikka. Julkaisuja 3/1989. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

Pakolaisasiain toimikunta (1979). Pakolaisasiain toimikunnan mietintö. Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.

Pakolaistoimikunta (1980). Pakolaistoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 57/1980. Helsinki: Työvoimaministeriö.

Pakolaistyöryhmä (1987). Pakolaistyöryhmä 1987. Työryhmän muistio. Helsinki: Ulkoasiainministeriö.

Perussuomalaiset (2007). Eduskuntavaaliohjelma 2007. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/PS/397>. Luettu: 5.12.2018.

Perussuomalaiset (2011). Perussuomalaisten eduskuntavaaliohjelma 2011. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/PS/398>. Luettu: 5.12.2018.

Perussuomalaiset (2015). Perussuomalaisten maahanmuuttopoliittinen ohjelma. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/PS/957>. Luettu: 5.12.2018.

SDP (1973). Puolueneuvoston julkilausuma. Työväen Arkisto. 329.5 SDP, Puolueneuvoston pöytäkirjat 1973, CB16, Puolueneuvoston kokouksen 29.11.1973 pöytäkirja, liite 5.

SDP (1975a). SDP:n ulkopoliittinen asiakirja. Työväen Arkisto. 329.5 SDP, Puoluekokous 1975, CD48, tavoiteohjelma-aineistoa.

SDP (1975b). Siirtolaispoliittinen ohjelma. Työväen arkisto. 329.5 SDP, Puoluetoimikunnan pöytäkirjat 1975, CA58, liite 352.

SDP (1988). SDP:n ulkomaalais- ja pakolaispoliittinen ohjelma. Työväen arkisto. 329.5 SDP, Puolueneuvoston pöytäkirjat 1988, CB31, Puolueneuvoston kokouksen 5.–6.3.1988 pöytäkirja, liite 9.

SDP (2010). Reilu ja hallittu maahanmuuttopolitiikka. SDP:n maahanmuuttotyöryhmän raportti. Saatavilla: <https://docplayer.fi/3165789-Reilu-ja-hallittu-maahanmuuttopolitiikka-sdp-n-maahanmuuttotyoryhman-raportti-sdp-kansan-edustaja.html>. Luettu: 5.12.2018.

Sisäasiainministeriö (1990). Luvattoman maahantulon estäminen. Sisäasiainministeriö. Turvallisuuksiasiain johtoryhmä 29.11.1990. Muistio. Ulkoasiainministeriön arkisto. Cb, Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat. Pöytäkirja 21/1990 (Liite 1).

Sisäasiainministeriö (2009). Näkökulmia turvapaikkapolitiikkaan. Kehitysehdotuksia ja pohjoismaista vertailua. Sisäasiainministeriön julkaisuja 21/2009. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Siirtolaisasiain neuvottelukunta (1980). Suomen siirtolaisuuspolitiikan periaatteet. Komiteamietintö 63/1980. Helsinki: Siirtolaisasiain neuvottelukunta.

Siirtolaisuusasiain neuvottelukunta (1988). Suomen maahanmuutto- ja ulkomaalaispolitiikka. Mietintö 41/1988. Helsinki: Työvoimaministeriö.

SopS 77/1968. Pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus.

Tilastokeskus (2017a). Suurimpien puolueiden kannatus eduskuntavaaleissa 1945–2003. Saatavilla: www.stat.fi/tk/he/vaalit/vaalit2003/vaalit2003_vaalitilastot_aspuoluekannatus.html. Luettu 28.3.2017.

Tilastokeskus (2017b). Eduskuntavaalit 1983–2015, puolueiden kannatus. Saatavilla: www.stat.fi/til/evaa/tau.html. Muistio 5/1960. Luettu 28.3.2017.

- Ulkoasiainvaliokunta (1960). Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto, 17.3.1960. Ulkoasiainministeriön arkisto. Cb, Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat 1960–1964.
- Ulkoasiainvaliokunta (1990). Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan istunto, 30.11.1990. Ulkoasiainministeriön arkisto. Cb, Valtioneuvoston ulkoasiainvaliokunnan pöytäkirjat. Pöytäkirja 21/1990.
- Ulkomaalaislakityöryhmä (1989). Ulkomaalaislakityöryhmän mietintö. Komiteanmietintö 7/1989. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Ulkomaalaistoimikunta (1977). Ulkomaalaistoimikunta 1976:n mietintö. Komiteanmietintö 71/1977. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Valtioneuvosto (1987). Pääministeri Harri Holkerin hallituksen ohjelma 30.4.1987. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto (1997). Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto (2006). Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös 19.10.2006. Helsinki: Valtioneuvosto.
- Valtioneuvosto (2015). Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma. Helsinki: Valtioneuvosto. Saatavilla: <https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229f1d6099/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015.pdf>. Luettu: 5.12.2018.
- Valtiopäiväasiakirjat (1981). Pöytäkirjat. 1981 vp.
- Valtiopäiväasiakirjat (1982). Pöytäkirjat. 1982 vp.
- Valtiopäiväasiakirjat (1983). Pöytäkirjat. 1983 vp.
- Vasemmistoliitto (2010). Maahanmuuttajapoliittinen toimenpideohjelma. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/VAS/959>. Luettu: 5.12.2018.
- Vihreä liitto (2010). Vihreiden maahanmuuttopoliittinen linjapaperi. Saatavilla: <https://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelmalistat/VIHR/1098>. Luettu: 5.12.2018.
- YLE (2016). MOT: Venäläiset tulevat! Yleisradio, TV1, 26.9.2016.

Kirjallisuus

- Aallas, Esa (1989). Mietteitä suomalaisesta identiteetistä. Anna-Kaarina Kippola (toim.), *Tuntematon pakolainen*. Helsinki: Gaudeamus, 12–30.
- Aallas, Esa (1991). *Somalishokki*. Helsinki: Suomen pakolaisapu.
- Akkerman, Tjitske (2012). Comparing Radical Right Parties in Government: Immigration and Integration Policies in Nine Countries (1996–2010). *West European Politics*, 35 (3), 511–529.

- Aunesluoma, Juhana (2011). *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. Helsinki: SKS.
- Bale, Tim (2008). Turning round the Telescope. Centre-Right Parties and Immigration and Integration Policy in Europe. *Journal of European Public Policy*, 15 (3), 315–330.
- Betts, Alexander, Gil Loescher & James Milner (2012). *UNHCR: The Politics and Practice of Refugee Protection*. Lontoo: Routledge.
- Boswell, Christina & Andrew Geddes (2010). *Migration and Mobility in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Favell, Adrian (2008). The new face of East-West migration in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34 (5), 701–716.
- Förbom, Jussi (2014). *Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikkapolitiikka*. Helsinki: Into.
- Geddes, Andrew & Peter Scholten (2016). *The Politics of Migration & Immigration in Europe*. Lontoo: Sage Publications.
- Gibney, Matthew (2004). *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haavisto, Ilkka & Pentti Kiljunen (2011). *Maailman paras maa. EVAn kansallinen arvo- ja asennetutkimus 2011*. Helsinki: EVA.
- Hailbronner, Kay & Daniel Thym (2016). Legal Framework for EU Asylum Policy. Kay Hailbronner & Daniel Thym (eds.), *EU Immigration and Asylum Law. Commentary*. München: C.H. Beck, 1023–1053.
- Hallberg, Pekka (1999). Perusoikeusjärjestelmä. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori & Veli-Pekka Viljanen (toim.), *Perusoikeudet*. Helsinki: WSLT, 31–58.
- Hiilamo, Heikki (2010). *Kuoleman listat. Suomalaisten salainen apu Chilen vainotuille*. Helsinki: Otava.
- Horsti, Karina (2005). *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Keskinen, Suvi (2009). Pelkkiä ongelmia? Maahanmuutto poliittisen keskustelun kohteena. Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.), *En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino, 33–46.
- Keskinen, Suvi (2016). From welfare nationalism to welfare chauvinism: Economic rhetoric, the welfare state and changing asylum policies in Finland. *Critical Social Policy*, 36 (3), 352–370.
- Koivisto, Mauno (1995). *Kaksi kautta. 2. Historian tekijät*. Helsinki: WSOY.
- Kosonen, Matti & Juha Pohjonen (1994). *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Helsinki: Otava.
- Kuosma, Tapio (1987). *Ulkomaalaiset ja Suomi*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Kuosma, Tapio (2004). *Uusi ulkomaalaislaki*. Helsinki: Lainvoima/Multikustannus.
- Kymlicka, Will (2007). *Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford: Oxford University Press.

- Laiho, Sanna (2008). *Kivenä kengässä? Suomen kiintiöpakolaispolitiikka 1973–2007*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Layton-Henry, Zig (1988). The political challenge of migration for West European States. *European Journal of Political Research*, 16, 587–595.
- Leitzinger, Antero (2008). *Ulkomaalaispolitiikka Suomessa 1812–1972*. Helsinki: East-West.
- Leitzinger, Antero (toim.) (2010). *Mansikkamaan vartijat. Muistelmia ulkomaalaishallinnosta eri vuosikymmeniltä*. Helsinki: Maahanmuuttovirasto.
- Lepola, Outi (2000). *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: SKS.
- Mickelsson, Rauli (2015). *Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan*. Tampere: Vastapaino.
- Mylly, Juhani (2008). Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – pientila-Suomen kuihtuminen. Ville Pernaa & Mari K. Niemi (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Helsinki: Edita, 150–170.
- Nevalainen, Pekka (1999). *Viskoi kuin Luoja kerjäläistä: Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. Helsinki: SKS.
- Niemi, Mari K. (2016). Vapautumisen vuodet – vaalit 1979–1999. Erkka Railo, Mari K. Niemi, Ville Pitkänen & Sini Ruohonen (toim.), *Kamppailu vallasta. Eduskuntavaalikampanjat 1945–2015*. Jyväskylä: Docendo, 155–223.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna (1989). *Pakolaisoikeus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nykänen, Anna-Maria (2012). *Hyöty vai haitta, uhka vai uhri? Argumentit maahanmuuton puolesta ja vastaan Suomessa vuosina 2003–2011*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Odmalm, Pontus (2011). Political Parties and ‘the Immigration Issue’: Issue Ownership in Swedish Parliamentary Elections 1991–2010. *West European Politics*, 34 (5), 1070–1091.
- Pekkarinen, Jussi & Juha Pohjonen (2005). *Ei armoa Suomen selkänahasta. Ihmisluovutukset Neuvostoliittoon 1944–1981*. Helsinki: Otava.
- Pellander, Saara (2016). *Gatekeepers of the Family: Regulating Family Migration to Finland*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pietikäinen, Sari (2000). *Discourses of Differentiation. Ethnic Representations in Newspaper Texts*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Raittila, Pentti & Susanna Vehmas (2005). Etnisyys ja rasismi sanomalehdissä 1999–2004. Seurantatutkimusten yhteenvetoa ja arviointia. Pentti Raittila (toim.), *Etnisyyttä, rasismia ja dialogia sanomalehdissä ja Internetissä*. Tampere: Tampereen yliopisto, 11–32.
- Rentola, Kimmo (2009). Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991. Matti Simola (toim.), *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. Helsinki: WSOY, 9–192.
- Rinne, Irene (1989). *Suomen pakolaispolitiikka. Valtion kannanotot pakolaiskysymyksessä 1973–87*. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Ristimäki, Eija (1990). *Hallituspuolueiden pakolaispoliittiset kannanotot puoluekokousasiakirjoissa vuosina 1973–1989*. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Saarikkomäki, Elsa; Oljakka, Nea; Vanto, Johanna; Pirjatanniemi, Elina; Lavapuro, Juha & Alvesalo-Kuusi, Anne (2018). *Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä*. Turku & Helsinki: Turun yliopisto, Åbo Akademi & Yhdenvertaisuusvaltuutettu.
- Saukkonen, Pasi (2013a). Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 81–97.
- Saukkonen, Pasi (2013b). *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehdot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Scheinin, Martin (1997). Kansalaisoikeudet, ihmisoikeudet ja oikeustiede. Timo A. Järvinen & Antti Kortelainen (toim.), *Muukalaiset — Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, 31–36.
- Seppälä, Antti (2004). *Muukalainen ja virkavalta: ulkomaalaishallinto Suomessa vuosina 1973–2003*. Helsinki: Työministeriö.
- Torvinen, Taimi (1984). *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella*. Helsinki: Otava.
- Tuomarla, Irmeli (1989). *Pakolaisten vastaanotto Suomessa*. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Tuuli, Erkki (1988). *Inkeriläisten vaellus. Inkeriläisen väestön siirto 1941–1945*. Porvoo: WSOY.
- Vuorinen, Marjaana (1990). *Pakolaiskirjoittelu lehdistössä — Viiden lehden pakolaiskirjoittelu vuosina 1973, 1979, 1985, 1987 ja 1989*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.
- Välimäki, Matti (2012). Maahanmuutto. Poliitiikan arka aihe. Ville Pernaa & Erkki Railo (toim.), *Jytky. Eduskuntavaalien 2011 mediajulkisuus*. Turku: Kirja-Aurora, 264–292.
- Välimäki, Matti (2015). Maahanmuuttopolitiikkaa perussuomalaisittain. *Politiikasta.fi*, 25.3.2015. Saatavilla: <http://politiikasta.fi/maahanmuuttopolitiikkaa-perussuomalaisittain/>. Luettu 20.2.2017.
- Välimäki, Matti (2017). Kansainvälisten muutosten puristuksessa. Keskustan, kokoomuksen ja sosiaalidemokraattien pakolaispolitiikka 1973–2015. *Historiallinen Aikakauskirja*, 115 (3), 303–316.
- Välimäki, Matti (tulossa). 'Completely new challenges'? Continuity and revision in Finnish political parties' objectives on immigration, 1986–1991. *Nordic Journal of Migration Research*.

3. Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuuden huomioiminen Suomen ulkomaalaisoikeudessa ja -käytännöissä

Mikaela Heikkilä & Maija Mustaniemi-Laakso

3.1. Johdanto

Ihmisoikeuksien lähtökohta on, että ne kuuluvat kaikille. Samanaikaisesti kuitenkin ihmisoikeusjärjestelmä sisältää erikoisjärjestelmiä ihmisryhmille, joiden oikeuksien koetaan tarvitsevan erityistä suojelua. Yleissopimus lapsen oikeuksista ja YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista ovat esimerkkejä tällaisista instrumenteista. Näissä sopimuksissa ei nimenomaisesti puhuta haavoittuvista ryhmistä, mutta sopimusten taustalla on ajatus siitä, että tiettyjen ryhmien oikeuksien toteutuminen vaatii erityisiä suojamekanismeja. Viime vuosina myös itse haavoittuvuudesta (engl. *vulnerability*) on tullut oikeudellinen käsite, johon viitataan niin oikeudellisissa instrumenteissa kuin oikeuskäytännössäkin. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on useaan otteeseen viitannut haavoittuvuuteen ja haavoittuviin ryhmiin (esim. EIT, M.S.S. v. Belgia ja Kreikka 2011). Haavoittuvuusajattelu on levinnyt myös muiden oikeudenalojen, kuten EU-oikeuden ja pakolaisoikeuden, tulkintaan ja rakenteisiin.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että haavoittuvuus oikeudellisena käsitteenä ei luo uusia ihmisoikeusvelvoitteita, vaan vahvistaa ja tarkentaa jo olemassa olevia valtiollisia velvoitteita (Brandl & Czech 2015). Haavoittuvuuden käsitteen on todettu rajoittavan valtioiden harkintavaltaa siinä, kuinka ihmisoikeusvelvoitteita toimeenpannaan kansallisesti; lainsäädännön ja toiminnan vaikutukset haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden aseman kannalta on otettava huomioon suhteellisuusarvioinnissa

(EIT, Jordanova ym. v. Bulgaria 2012). Haavoittuvuus toimii siis eräänlaisena linssinä, jonka kautta ihmiselle koituvaa haittaa voidaan arvioida (Peroni & Timmer 2013). Se voi vaikuttaa säädöksen tulkintaan ja esimerkiksi siihen katsotaanko, että valtiolla on erityisiä positiivisia velvollisuuksia aktiivisesti tehdä jotain tietyn ihmisoikeuden toteutumiseksi tietyn henkilön tai ihmisryhmän kohdalla (esim. EIT, Rahimi v. Kreikka 2011). Tausta-ajatuksena haavoittuvuusajattelussa on siis, että samanlaisella kohtelulla voi eri ihmisille olla erilaisia seuraamuksia.

Tässä luvussa tarkastelemme haavoittuvuuden käsitettä suomalaisessa ulkomaalaisoikeudessa ja erityisesti turvapaikkalainsäädännössä ja -käytännössä tavoitteenamme ymmärtää, miten haavoittuvuus niissä määritellään ja miten haavoittuvuuden määritelmä lainsäädännön tasolla vaikuttaa suojelutarpeen toteamiseen ja erityisen suojelun tarjoamiseen. Kiinnitämme erityistä huomiota haavoittuvuuden tunnistamiseen ja tunnustamiseen, sekä siihen miten haavoittuvuuden käsite on valtavirtaistettu suomalaisen ulkomaalaislainsäädäntöön ja turvapaikkakäytäntöön. Koska kansainvälistä suojelua hakevien joukossa on usein vakavien rikosten, kuten kidutuksen ja ihmiskaupan, välittömiä tai välillisiä uhreja (UNHCR 2009; Suikkanen 2010; Koskenoja ym. 2018), käsittelemme tässä luvussa myös sitä, miten rikosuhrien erityinen haavoittuvuus huomioidaan näiden henkilöiden tunnistamista ja auttamista sääntelevässä lainsäädännössä ja käytänteissä.

3.2. Haavoittuvuus oikeudellisena käsitteenä

3.2.1. Turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus eurooppalaisessa ihmisoikeusjuridiikassa

Vaikka haavoittuvuus tänä päivänä on vakiintunut käsite ihmisoikeusjuridiikassa, sen tarkka sisältö on vielä epäselvä, jopa kiistanalainen (Peroni & Timmer 2013). Yleensä haavoittuvilla ryhmillä viitataan ryhmiin, joiden ihmisoikeuksien turvaaminen vaatii erityishuomiota, koska heidän oikeutensa ovat erityisessä loukkaamisriskissä tai niiden toteutuminen yhdenvertaisella tavalla vaatii erityistoimia (Timmer ym. 2014). EIT on katsonut, että tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi vammaiset henkilöt, seksuaalivähemmistöihin kuuluvat sekä romanit. Oikeuskäytännössään EIT on kiinnittänyt huomiota siihen, että ryhmän jäsenet ovat usein sosiaalisesti ja taloudellisesti valtaväestöä heikommassa asemassa, sekä siihen, että kyseiset ryhmät kohtaavat ennakkoluuloja ja syrjintää. Myös yksilön riippuvuus toisista joko aineellisesti tai oman puolustuskykynsä kannalta on seikka, joka EIT:n oikeuskäytännössä on usein yhdistetty haavoittuvuuteen (koskien oikeuskäytäntöä esim. Peroni & Timmer 2013; Ippolito & Sánchez 2015; Zimmermann 2015).

Turvapaikkalainsäädännön kannalta on keskeistä, että EIT on katsonut haavoittuvuuden olevan tekijä, joka tulee ottaa huomioon, kun turvapaikkalainsäädännön ja -käytänteiden ihmisoikeusvaikutuksia arvioidaan. Esimerkiksi tapauksessa *M.S.S. v. Belgia ja Kreikka* EIT otti kantajien haavoittuvuuden huomioon arvioidessaan sitä, voitiinko säilöönotto-olosuhteita Kreikassa pitää kidutuksena tai epäinhimillisenä tai halventavana kohteluna Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklan 3 merkityksessä. *M.S.S.*-ratkaisu on mielenkiintoinen siitäkkin näkökulmasta, että tuomioistuin totesi, että turvapaikanhakijoita voidaan yleisesti pitää haavoittuvana ryhmänä. Tämä näkemys perustuu ajatukseen, että lähtömaissaan kokemiensa vaikeuksien lisäksi kansainvälistä suojelua hakevat ovat tyypillisesti alttiita ihmisoikeusloukkauksille ja hyväksikäytölle turvaa hakiessaan, koska he laillisten maahanmuuttokanavien puuttuessa joutuvat usein turvautumaan pakenemiseen turvattomia reittejä ja keinoja käyttäen.

Turvapaikanhakijoiden joukossa on myös moniperustaisesti haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä (engl. *compound vulnerability*; vrt. intersektionalisuuden näkökulma, esim. Crenshaw 1989). *Tarakhel v. Sveitsi* -tapauksessa (2014) EIT alleviivasi, että henkilön kuuluminen useampaan haavoittuvaan ryhmään, esimerkiksi hänen ollessaan sekä turvapaikanhakija että lapsi, voi tehdä henkilöstä äärimmäisen haavoittuvan (engl. *extreme vulnerability*). Onkin tärkeää huomioda, että turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus voi johtua monesta erityyppisestä syystä, ja että henkilö voi olla monella eri tavalla haavoittuva.

Myös EU-oikeudesta löytyy useita viittauksia haavoittuvuuteen. Samoin kuin EIT, EU-tuomioistuin on huomionnut esimerkiksi yksintulleiden turvapaikanhakijalasten erityisen haavoittuvuuden (esim. EU-tuomioistuin, MA ym. v. Secretary of State for the Home Department). Viittauksia haavoittuvuuteen löytyy myös monista yhteisen eurooppalaisen turvapaikkalainsäädännön instrumenteista. Esimerkiksi EU:n vastaanottodirektiivin artiklassa 21 säädetään, että jäsenvaltioiden on otettava huomioon:

haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden, kuten alaikäisten, ilman huoltajaa olevien alaikäisten, vammaisten, vanhusten, raskaana olevien naisten, yksinhuoltajien, joilla on alaikäisiä lapsia, ihmiskaupan uhrien, vakavista sairauksista kärsivien henkilöiden, mielenterveyshäiriöistä kärsivien henkilöiden sekä kidutuksen, raiskauksen tai muun vakavan psyykkisen, fyysisen tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutuneiden henkilöiden, kuten naisten sukuelinten silpomisen uhrien erityistilanne kansallisessa lainsäädännössään.

Samoin direktiivin artikla 22 määrää, että jäsenvaltioiden on arvioitava, onko hakijalla erityisiä vastaanottotarpeita. Myös Dublin-asetuksessa on maininta haavoittuvuudesta koskien erityisiä menettelyllisiä takeita, jotka jäsenvaltioiden tulisi turvata alaikäisille turvapaikanhakijoille ottaen huomioon sen, mitä EU:n perusoikeuskirjassa ja YK:n lasten oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa säädetään lapsen edun ensisijaisuudesta. Asetuksen mukaisesti jäsenvaltioiden tulee myös huolehtia, että sisäisiä siirtoja teh-

dessä turvapaikkahakemuksen käsittelystä vastuussa oleva valtio saa tiedon ja huolehtii asianmukaisesti siirrettävien turvapaikanhakijoiden erityistarpeista esimerkiksi heidän terveytensä suhteen.

Turvapaikkamenettelydirektiivi puolestaan mahdollistaa vastaanottodirektiivin artiklassa 21 määriteltyjen haavoittuvien henkilöiden turvapaikkahakemusten käsittelyn priorisoinnin, ja määrää, että turvapaikkahaastatteluja tekevien henkilöiden tulee olla päteviä tunnistamaan haavoittuvuus. Henkilöt, joiden kohdalla on henkilökohtaisista syistä syytä soveltaa erityisiä menettelyllisiä takeita esimerkiksi iän, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin, sairauden tai vamman takia, tai hakijan ollessa raiskauksen tai muun väkivallan uhri, tulisi tunnistaa kohtuullisen ajan kuluessa. Näille hakijoille tulisi turvata riittävä tuki ja riittävästi aikaa koko turvapaikkaprosessin ajan, jotta heillä olisi tosiasiallinen mahdollisuus esittää tarvittavat tiedot hakemuksensa tueksi ja saada oikeutensa huomioduiksi. Jos tällaista tukea ei ole mahdollista taata nopeutetussa menettelyssä, ei tällaista menettelyä tulisi kyseisten henkilöiden kohdalla käyttää. Tämä tarkoittaa myös sitä, että erityistarpeet tulee huomioda valitusprosessin aikana siten, että hakijan oikeus tehokkaiisiin oikeussuojakeinoihin taataan. Yksin saapuvien lasten osalta säädetään vielä erikseen muun muassa, että heille on mahdollisimman pian määrättävä edustaja, joka huolehtii heidän oikeuksiensa toteutumisesta. Myös palautusdirektiivin mukaan on valtioiden huolehdittava haavoittuvien henkilöiden erityistarpeista heidän odottaessaan palautusta tai vapaaehtoisen poistumisajan aikana, mukaan lukien tilanteet, joissa henkilö on otettu säilöön. Palautusdirektiivin artiklassa 3 haavoittuvalla henkilöllä viitataan alaikäisiin, vammaisiin henkilöihin, vanhuksiin, raskaana oleviin naisiin, alaikäisten yksinhuoltajiin sekä kidutuksen, ihmiskaupan tai muun vakavan väkivallan uhreihin.

Yllä olevan valossa turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus vaikuttaa olevan keskeisessä asemassa EU:n turvapaikkalainsäädännössä. Suhtautuminen turvapaikanhakijoiden ja muiden maahanmuuttajien haavoittuvuuteen on kuitenkin sikäli ristiriitainen, että yhteinen eurooppalainen turvapaikkalainsäädäntö ja -käytäntö sisältävät myös elementtejä, jotka ovat omiaan vaikeuttamaan haavoittuvien pakolaisten asemaa (Mustaniemi-Laakso ym. 2016). Protektiivinen maahanmuuttopolitiikka ja EU-maiden rajojen tiiviimpi sulkeminen pakolaisilta on esimerkiksi johtanut siihen, että useat pakolaiset elävät hyvin vaikeissa olosuhteissa sekä EU:n sisällä, että sen ulkopuolella (esim. Amnesty International 2018).

3.2.2. Suomen ulkomaalaislainsäädäntö ja keskeiset määräykset erityistarpeista

Suomen ulkomaalaisoikeuteen ei perinteisesti ole sisältynyt erityismääräyksiä haavoittuvuudesta (HE 218/214 vp). Kun Suomen ulkomaalaislaki vuonna 2015 saatettiin sopusointuun EU:n vastaanottodirektiivin kanssa, siihen kuitenkin lisättiin pykälä 96

a, joka määrää, että "[h]akijalle, jolla on ... haavoittuvasta asemasta johtuvia tai muuten turvapaikkamenettelyn aikana todettuja erityistarpeita, annetaan tukea sen varmistamiseksi, että hän voi hyötyä turvapaikkamenettelyyn liittyvistä oikeuksista ja noudattaa siihen liittyviä velvollisuuksia." (194/2015).

Vastaanottodirektiivistä poiketen, ulkomaalaislaki ei sisällä määritelmää siitä, mitä ryhmiä pidetään haavoittuvassa asemassa olevina, mutta hallituksen esityksessä viitataan vastaanottodirektiiviin ja siellä mainittuihin ryhmiin (HE 218/2014 vp). Pykälä 96 a ei myöskään sisällä säädöksiä erikoismenettelyistä, vaan se luo yleisen viranomaisvelvollisuuden ottaa turvapaikanhakijan erityistarpeet huomioon. Vastaavasti laissa kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (jäljempänä vastaanottolaki) säädetään, että:

lakia sovellettaessa on otettava huomioon erityistarpeet, jotka johtuvat kansainvälistä suojelua hakevan, tilapäistä suojelua saavan ja ihmiskaupan uhrin haavoittuvasta asemasta, kuten iästä taikka fyysisestä tai psyykkisestä tilasta. Erityistarpeet otetaan huomioon koko kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelyn ajan, tilapäisen suojelun antamisen ajan ja sen ajan, jonka ihmiskaupan uhri saa ... auttamispalveluja (6 §).

Tämän pykälän lisäksi ulkomaalaislaissa ja vastaanottolaissa on olemassa erityismääräyksiä, jotka koskevat esimerkiksi lasten ja ihmiskaupan uhrien asemaa.

Suomessakin erityistarpeisiin ja haavoittuvuuteen on siis kiinnitetty lainsäädännössä huomiota. Käytännössä kuitenkin haavoittuvuuden huomioimiseen liittyy useita avoimia kysymyksiä. Erityistarpeista säädettävään tukeen liittyy kysymys siitä, kuinka erityisen tuen piiriin pääsee. Tässä olennaista on tarkastella sitä, kuinka erityisen tuen tarvitsija ja haavoittuvuus tunnistetaan. Tärkeää on myös pohtia tarjottavan tuen saataavuutta, laatua ja riittävyttä ja sitä, kuinka määritetään se, kuka erityistä tukea tarvitsee. Näitä haavoittuvuuden käsitteeseen liittyviä kysymyksiä tarkastelemme suomalaisen ulkomaalaisoikeuden ja turvapaikkakäytännön perspektiivistä.

3.3. Haavoittuvuuden huomioiminen suomalaisissa turvapaikkakäytännöissä

3.3.1. Haavoittuvuuden tunnistaminen

Vastaanottolaissa määrätään, että haavoittuva asema ja siitä johtuvat erityistarpeet tulee selvittää yksilöllisesti kohtuullisen ajan kuluessa asian vireille tulon jälkeen (6 §). Tehokas ja ripeä tunnistaminen on tärkeää, sillä haavoittuvassa asemassa olevien

auttamisjärjestelmien piiriin pääsyn edellytyksenä on se, että haavoittuvuus tunnistetaan. Käytännössä valvontaelimet ja ihmisoikeusjärjestöt ovat kuitenkin todenneet haavoittuvuuden tunnistamisen olevan Suomessa puutteellista, ja on arvioitu, että esimerkiksi kidutuksen uhrien tunnistaminen on usein sattumanvaraista (Kidutuksen vastainen komitea 2017; Pakolaisneuvonta 2017a; Ihmisoikeuskeskus 2018). Kidutuksen kokemuksia ja kidutuksesta aiheutuneita vammoja ei eduskunnan oikeusasiamiehen (2016) mukaan selvitetä terveystarkastuksissa riittävällä tavalla ja tarkastusten laajuus vaihtelee yksiköitten välillä, mikä voi vaarantaa haavoittuvuuden kattavan tunnistamisen. Tutkimukset ovat osoittaneet, että vihjeet kidutuskokemuksista jäävät usein vaille viranomaishuomiota, eikä kidutuskokemuksia välttämättä ole rekisteröity, vaikka hakija olisi kertonut vakavistakin ihmisoikeusrikkomuksista, ja vaikka kidutuksen on tiedetty olleen yleistä lähtömaassa (Suikkanen 2010; ks. tässä teoksessa Kallakorpi). Onkin esitetty huolta siitä, että kidutuksen uhrien haavoittuvuus on vaarassa jäädä yhä useammin huomiotta turvapaikkaprosessissa, erityisesti viimeaikaisten valitusaikoihin ja oikeusapuun liittyvien oikeusturvaleikkausten seurauksena (Pakolaisneuvonta 2016).

Myös ihmiskaupan uhrien tunnistaminen on herättänyt keskustelua, ja uhrien tunnistamista ja auttamista koskevaa lainsäädäntöä uudistettiin vuonna 2015 (vastaanottolaki 87/2015; 388/2015). Uudistusten pääasiallisena tavoitteena oli lisätä järjestelmän läpinäkyvyyttä, selkeyttä vastuunjakoa, ja turvata uhrien ihmisoikeuksien toteutuminen sekä yhdenvertainen kohtelu. Lainmuutosten onkin katsottu edistävän hyvän hallinnon toteutumista, mutta esimerkiksi Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016a, 2016b) on esittänyt huolensa siitä, etteivät muutokset riittävällä tavalla ratkaise käytännössä havaittuja ongelmakohtia ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa ja auttamisessa. Tällaisia esiintuotuja asioita ovat esimerkiksi pelkäävien uhrien ohjautuminen avun piiriin sekä haasteet avun valtakunnallisessa saatavuudessa. Myös ihmiskaupan välillisten uhrien, esimerkiksi ihmiskaupan uhrien lasten, tunnistaminen on osittain ollut riittämätöntä (Lastensuojelun Keskusliitto 2016). Yleisemmin, riittävän koulutuksen puute ihmiskaupan rajavartijoiden, poliisin ja tulkkien lapsilähtöisessä kommunikoinnissa on tunnistettu haasteeksi lapsiuhrien tunnistamisessa (UNICEF 2018). Kansainvälisten asiantuntija- ja valvontaelinten, esimerkiksi Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmän GRETA:n, suosituksissa (2015) Suomea onkin kehoitettu ryhtymään toimenpiteisiin tunnistamisjärjestelmän kehittämiseksi edelleen.

3.3.2. Haasteita haavoittuvuuden huomioimisessa

Tunnistamisen ohella vaikeuksia haavoittuvuuden huomioimisessa on havaittu siinä, miten haavoittuvat henkilöt pääsevät tarvitsemansa erityistuen piiriin. Yksin saapuvien lasten osalta on muun muassa todettu haasteita kuntapaikoille sijoittumisen suhteen. Siirtoja on toteutettu sekä maantieteellisesti että ajallisesti siten, että lasten kotoutumisprosessi on häiriintynyt esimerkiksi heidän koulunkäyntinsä ja jo muo-

dostuneiden sosiaalisten suhteiden osalta (Lapsiasiavaltuutettu 2016a). Ongelmia on ilmennyt myös edustajajärjestelmän toimivuudessa ja laadussa (Lapsiasiavaltuutettu 2017; UNICEF 2018). Lapsen edun kannalta voidaan myös kyseenalaistaa viimeaikaiset kiristykset ulkomaalaislain perheenyhdistämiskriteereihin, jotka erityisesti yksin saapuvien lasten osalta muodostuvat merkittäväksi esteeksi perheyhteyden säilyttämiselle.

Mitä tulee rikosuhreihin, EU:n vastaanottodirektiivi määrää, että jäsenvaltioiden on huolehdittava siitä, että kidutuksen, raiskauksen tai muun vakavan väkivallanteon kohteeksi joutuneet henkilöt saavat tekojen aiheuttamien vammojen edellyttämää hoitoa. Suomessa vastaanottolaki sisältää luvun ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä. Tätä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää toteuttavat Suomessa uhrien kotikunnat ja ilman kuntapaikkaa olevien uhrien osalta Joutsenon vastaanottokeskus. (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2018; Koskenoja ym. 2018.) Lisäksi Diakoniasalaitos tarjoaa kidutuksen uhreille kuntousta. Puutteita on kuitenkin havaittu siinä, miten tunnistettu haavoittuvuus huomioidaan viranomastoiminnassa, ja siinä, miten haavoittuvassa asemassa olevat henkilöt pääsevät tarvitsemansa avun ja tuen piiriin.

Esimerkiksi ihmiskaupan uhrien kohdalla auttamisen prosessin arvioidaan Suomessa olevan heikosti ennakoitava, kunnittain vaihteleva ja oikeusvaikutuksiltaan epäyhtenäinen erityisesti kotikunnan omaavien uhrien kohdalla, eikä eri hallinnonalojen lainsäädäntöä ole harmonisoitu siten, että uhrien oikeuksien turvaaminen olisi aukotonta (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2016b; Koskenoja ym. 2018). Samankaltaisia ongelmia raportoidaan kidutuksen uhrien kohdalla: kuntoutuspaikkoja on vähän ja avun saatavuudessa on merkittäviä alueellisia ja laadullisia haasteita (Pakolaisneuvonta 2016). Kidutuksen uhrien kuntoutus on myös pääosin riippuvaista kolmannen sektorin toiminnasta. Kansainvälisten sopimusten määräämät kidutuksen uhrien hoitoon liittyvät toiminnot eivät näytä ”juurtuneen julkiseen sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmään.” (Suikkanen 2010, 14). Tämä on ongelmallista hoidon jatkuvuuden näkökulmasta mutta myös ottaen huomioon ne kidutuksen uhrien hoitoa koskevat ihmisoikeusvelvoitteet, joihin Suomi on sitoutunut (esim. Sopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi, jäljempänä CAT-sopimus). Olisikin tärkeä tunnustaa, että kansainvälisten velvoitteiden täyttämisen ulkoistaminen yksityisille toimijoille ei vapauta valtiota sen kansainvälisistä velvoitteista, vaan valtion on kannettava vastuunsa kuntoutuksen järjestämisestä.

3.3.3. Haavoittuvuuden ymmärtämisestä

Monet kidutuksen ja muun vakavan väkivallan uhrit häpeävät rikosuhriksi joutumista, ja välttelevät sen takia kokemuksistaan kertomista (ks. Wirén 2016). Traumatisoituneet turvapaikanhakijat voivat siis jättää kertomatta asioita, jotka olisivat olennaisia turvapaikkaperusteita arvioitaessa (Koikkalainen 2014; ks. tässä teoksessa Puumala, Ristimäki & Ylikomi). Siksi onkin ensiarvoisen tärkeää, että eri tavoilla haavoittuvia turvapaikan-

hakijoita kohtaavat viranomaiset ovat tietoisia haavoittuvuuden eri muodoista ja siitä, miten haavoittuvuus voi vaikuttaa henkilön toimintakykyyn.

Haavoittuvuuden yleisestä huomioon ottamisesta viranomaistoiminnassa säädetään EU:n vastaanottodirektiivissa niin, että ”vastaanottokeskusten henkilöstöllä on oltava asianmukainen koulutus” (artikla 18) ja, että ”[i]lman huoltajaa olevien alaikäisten parissa työskentelevillä henkilöillä on oltava alaikäisten tarpeita vastaava koulutus ja heidän on jatkossakin saatava koulutusta” (artikla 24). Lisäksi ”[k]idutuksen, raiskauksen tai muun vakavan väkivallan uhrien parissa työskentelevillä henkilöillä on oltava oikeanlainen koulutus” (artikla 25). Suomen turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevasta lainsäädännöstä vastaavia erityisiä mainintoja koulutuksesta ei löydy (ks. kuitenkin HE 192/2001 vp, 20). Tämä on valitettavaa, sillä koulutuksen ja tietotaidon tason haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden auttamisessa on Suomessa todettu olevan monella tapaa riittämätön esimerkiksi kidutuksen ja ihmiskaupan uhrien tunnistamisessa (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2016b; Kidutuksen vastainen komitea 2017). Myös yksin tulleiden lasten edustajien kohdalla on esitetty huolta vaihteluista edustajien kompetenssissa (Lapsiasiavaltuutettu 2016a).

Haavoittuvuuden tehokas tunnistaminen edellyttää siis laadukasta ja ihmisoikeuslähtöistä viranomaiskoulutusta, joka huomioi turvapaikanhakijoiden usein moniperustaisen haavoittuvuuden ja haasteet haavoittuvuuden esiintuomisessa. Koska haavoittuvuutta aiheuttavat seikat eivät ole staattisia, on koulutuksen myös oltava jatkuvaa ja dynaamista, jotta se pystyisi vastaamaan käytännön haasteisiin tunnistustyössä.

3.3.4. Haavoittuvuus v. muut intressit

Haavoittuvuuden sivuuttaminen voi johtua sekä tietämyksen tai ymmärryksen puutteesta että myös poliittisista valinnoista. Esimerkkinä tästä voidaan mainita turvapaikanhakijoiden ja muiden ulkomaalaisten säilöönotto, mikä on hyvin yleistä maailmalla, ja on myös Suomessa käytössä oleva turvaamistoimi. Säilöönotolla tässä yhteydessä ymmärretään ”ulkomaalaisen liikkumisvapauden rajoittamista sijoittamalla tämä suljettuun yksikköön” (Niskanen 2014, 2). Ihmisoikeusperspektiivistä säilöönotto on ongelmallinen kysymys, koska se merkitsee pitkälle vietyä liikkumisvapauden rajoittamista ja vaikuttaa myös merkittävästi säilöön otettujen yksityisyyden suojaan (Niskanen 2014). Säilöönoton ongelmallisuuden takia useat kansainväliset sopimukset rajaavatkin valtioiden oikeutta ottaa säilöön ihmisiä (esim. Euroopan ihmisoikeussopimus, yleissopimus lapsen oikeuksista ja pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus). Ulkomaalaisten säilöönottoa sääntelee myös EU-oikeus, erityisesti niin kutsuttu vastaanottodirektiivi.

Suomessa säilöönoton edellytyksistä säädetään ulkomaalaislain luvussa 7, kun taas säilöönoton käytännöistä määrätään ensisijaisesti laissa säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (116/2002, jäljempänä säilölaki). Ulkomaalaislain pykälän 117 a mukaan ulkomaalaiseen voidaan kohdistaa turvaamistoimi, jos se on

välttämätöntä hänen maahantulonsa tai maassa oleskelunsa edellytysten selvittämiseksi; tai ulkomaalaisen maasta poistamista koskevan päätöksen valmistelemiseksi, täytäntöönpanon turvaamiseksi tai muutoin maasta poistumisen valvomiseksi. Koska säilöönotto on turvaamistoimista eniten yksilön oikeuksia rajoittava, ulkomaalaislain pykälä 121 määrää, että muiden turvaamistoimien (esim. ilmoittautumisvelvollisuus) käyttömahdollisuutta tulee ensin tutkia. Lisäksi pykälä edellyttää, että säilöönnotolle on jokin laissa erikseen mainittu syy kuten se, että on perusteltua aihetta olettaa, että ulkomaalainen piileskelisi, pakenisi tai muulla tavalla vaikeuttaisi huomattavasti itseään koskevaa päätöksentekoa; että säilöönotto on tarpeellinen ulkomaalaisen henkilöllisyyden selvittämiseksi; tai että ulkomaalainen on syyllistynyt rikokseen ja säilöönotto on tarpeellinen maastapoistamispäätöksen täytäntöönpanon turvaamiseksi. Keskeinen tekijä säilöönnotosta päätettäessä on Suomen lainsäädännössä yleensä arvio siitä, kuinka halukas ulkomaalainen on tekemään ”yhteistyötä” viranomaisten kanssa (Niskanen 2014), eli käytännössä noudattamaan ulkomaalaislakia ja muuta lainsäädäntöä.

Säilölaissa säädetään, että säilöön otettua ulkomaalaista on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja hänen ihmisarvoaan kunnioittaen (4 §) ja, että alaikäisten tai kidutuksen, raiskauksen, muun ruumiillisen tai seksuaalisen väkivallan uhrien tai muutoin heikommassa asemassa olevien huolenpidon järjestämisessä otetaan huomioon heidän elämäntilanteestaan johtuvat erityiset tarpeensa sekä varmistetaan heidän tilanteensa säännöllinen seuranta ja riittävät tukitoimet (11 §). Koska säilöönotto voi pahentaa tai aiheuttaa erilaisia psykologisia ja fyysisiä oireita, on tärkeää, että terveydenhoitopalveluita on tarjolla (UNHCR 2012).

Säilöönoton negatiiviset vaikutukset ovat usein erityisen merkittäviä, kun säilöön otettu on erityisen haavoittuvassa asemassa. Säilöönnotolla on todettu olevan lyhyt- että pitkäkestoisia negatiivisia vaikutuksia esimerkiksi säilöön otettujen lasten mielenterveyteen (Australian Human Rights Commission 2014). Suomi onkin saanut osakseen kritiikkiä siitä, että ulkomaalaislaki on perinteisesti sallinut sen, että yksin tulleita alaikäisiä turvapaikanhakijoita sekä perheitä, joissa on pieniä lapsia, on otettu säilöön (UNICEF 2018; Lastensuojelun Keskusliitto 2017). Tästä näkökulmasta katsottuna on ongelmallista, että vaikka ulkomaalaislain muutokset (813/2015) merkitsevät, että alaikäisten lasten säilöönotto-oikeutta Suomessa on rajattu (esim. siten, että alle 15-vuotiaiden säilöönotto kiellettiin ja alaikäisten säilöönnotolle säädettiin enimmäisaika), säilöönottomahdollisuutta ei vieläkään kokonaan ole suljettu pois. Alaikäisiä voidaan lain mukaan edelleen pitää pidätettynä jopa kuuden vuorokauden ajan. Esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on kuitenkin asettanut tavoitteeksi (2014), että lasten säilöönotto lopetettaisiin kokonaan. Ennen kaikkea yksintulleiden lasten säilöönotto tulisi järjestön suosituksen mukaan lopettaa (UNHCR 2012).

On myös huomattava, että ulkomaalaislain luvussa 7, jossa käsitellään säilöönottoa, erityissäännöt koskevat ainoastaan alaikäisiä. Muiden haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden säilöönoton edellytyksistä ei ulkomaalaislaissa ole nimenomaisia

erikoismääräyksiä. YK:n pakolaisjärjestö on kuitenkin muistuttanut (2012), että turvapaikanhakijan kokemukset ja ennen kaikkea traumat ja psykologiset oireet, kuten masentuneisuus ja väkivaltaisuus, tulee ottaa huomioon, kun päätös säilöönnotosta tehdään. Kidutuksen ja muiden vakavien rikosten uhreja ei pääsääntöisesti pitäisi ottaa säilöön. Sama koskee esimerkiksi raskaana olevia naisia, pienten lasten äitejä ja vammaisia henkilöitä. Korkea ikä ja seksuaalivähemmistöön kuuluminen ovat esimerkkejä muista henkilökohtaisista tekijöistä, jotka tulee huomioida säilöönottopäätöstä tehtäessä ja säilöönotto-olosuhteista päätettäessä. (UNHCR 2012; FRA ym. 2014.)

Suomessa säilölaki määrää, että ”kidutuksen, raiskauksen, muun ruumiillisen tai seksuaalisen väkivallan uhrien tai muutoin heikommassa asemassa olevien huolenpidon järjestämisessä otetaan huomioon heidän elämäntilanteestaan johtuvat erityiset tarpeensa sekä varmistetaan heidän tilanteensa säännöllinen seuranta ja riittävät tukitoimet.” (11 §) (ks. HE 192/2001 vp). Itse säilöönottoa ei kuitenkaan näiden haavoittuvien henkilöiden osalta ole lainsäädännössä erityisesti rajoitettu tai kielletty. Tutkimus, jossa on käytetty lähdeaineistona Helsingin käräjäoikeuden säilöönottoa koskevia päätöksiä vuonna 2013, antaa myös ymmärtää, että esimerkiksi terveydelliset tekijät eivät yleensä merkittävästi vaikuta säilöönottopäätökseen (Seilonen & Kmak 2015).

Suomen säilöönottoa koskeva lainsäädäntö osoittaa sen, että vaikka on kiistatonta, että säilöönotto ei yleisesti ole haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille sopiva turvaamistoimi, sen mahdollisuutta ei lainsäädännössä ole maahanmuuttopoliittisista syistä kokonaan haluttu sulkea pois. Säilöönnotolle on haettu vaihtoehtoja, ja helmikuussa 2017 astui voimaan ulkomaalaislain muutos (49/2017), joka mahdollistaa asumisvelvollisuuden määrittämisen turvapaikanhakijalle – myös 15 vuotta täyttäneelle yksintulleelle lapselle – jonka saama kielteinen turvapaikkapäätös on lainvoimainen. Asumisvelvollisuuden sisältyy velvollisuus ilmoittautua vastaanottokeskuksessa, yleensä neljä kertaa vuorokaudessa, mikä tarkoittaa, että asumisvelvollisuus rajoittaa henkilön liikkumisvapautta merkittävästi. Lasten osalta on huomattava, että lain salissa lapsen säilöönnoton kahteen kertaan 72 tunnin ajaksi, lapselle voidaan määrätä asumisvelvollisuus jopa kahden viikon ajaksi. Asumisvelvollisuuden käyttöönottoa on kritisoitu siitä, ettei se luo todellista vaihtoehtoa säilöönnotolle, sillä se rajoittaa liikkumisvapautta huomattavasti, eikä sitä siksi voi katsoa lapsen edun mukaiseksi turvaamistoimeksi (Amnesty International 2016b; Lastensuojelun Keskusliitto 2017).

EU:n turvapaikkalainsäädännön ja politiikan tavoin Suomen ulkomaalaislainsäädännön suhtautuminen haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin ristiriitainen: yhtäältä haavoittuvuus tulee lainsäädännön mukaan ottaa huomioon, toisaalta lainsäädännöllä maahanmuuton hallinnan nimissä jatketaan tai kehitetään käytänteitä, jotka ovat ristiriidassa haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden erityissuojatarpeiden kannalta. Seuraavassa tätä vastakkainasettelua tarkastellaan haavoittuvuuden käsitteen näkökulmasta. Mitä haavoittuvuus itse asiassa on, mistä se johtuu ja min-käläinen voisi olla holistinen ihmisoikeuslähtöinen näkökulma haavoittuvuuteen turvapaikkalainsäädännössä ja -käytänteissä?

3.4. Haavoittuvuuden tunnustaminen ja huomioiminen turvapaikkalainsäädännön rakenteellisena osana

3.4.1. Haavoittuvista ryhmistä ja haavoittuvista henkilöistä

Huomionarvoista sekä EIT:n että EU-oikeuden ymmärryksessä haavoittuvuudesta on sen ryhmäperusteisuus (Brandl & Czech 2015). Oikeuskäytännössä yksilön haavoittuvuus todetaan, mutta usein se tehdään niin, että viitataan henkilön kuulumiseen haavoittuvaan ryhmään. Tämä on tunnusomaista myös yhteisen eurooppalaisen turvapaikkalainsäädännön instrumenteille, kuten vastaanottodirektiiville, joita myös Suomen ulkomaalaislainsäädäntö myötäilee. Päähuomio on siis tiettyjen ryhmien, kuten lasten ja kidutusuhrien, haavoittuvuudessa. Tämän ensisijaisesti ryhmäperustaisen lähestymistavan ongelma on, että se leimaa määrättyihin ryhmiin kuuluvat henkilöt haavoittuviksi, mikä voidaan kokea ongelmallisena voimaantumisen kannalta ja voi johtaa haavoittuviksi katsottujen henkilöiden toimijuuden jäämiseen vähälle huomiolle (Timmer ym. 2014; Abrisketa ym. 2015). Lisäksi lähestymistapaa on kritisoitu siitä, että sellaisten henkilöiden haavoittuvuus, jotka eivät kuulu perinteisesti ja yleisesti haavoittuviksi miellettyihin ryhmiin jää usein vähemmälle huomiolle (Peroni & Timmer 2013).

Poissulkeva kategorisuus haavoittuvuuden tunnustamisessa näkyy Suomessa ja muualla muun muassa rikosuhrien haavoittuvuuden tunnustamisessa ja huomioimattomissa. Monet turvapaikanhakijat ovat kokeneet vakavaa rikollisuutta joko henkilökohtaisesti tai epäsuorasti lähtömaissaan tai pakomatkan varrella. Arvioidaan esimerkiksi, että pakolaisista 5–35 prosenttia on tullut kidutetuksi (Suikkanen 2010). Vaikka kidutuksen ja ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen ja auttamiseen Suomessa liittyy edelleen tuntevia haasteita, on näiden ryhmien auttamiseksi kuitenkin määriteltä erityiskäytänteitä. Tähän on vaikuttanut se, että on olemassa ihmiskaupan ja kidutuksen uhreja koskevaa kansainvälistä erityissääntelyä (CAT-sopimus, ja Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja ihmiskaupasta).

Nämä auttamisjärjestelmät voivat tarjota erityisosaamista ja ne ovat tästä näkökulmasta katsottuna hyvin tärkeitä, mutta samalla niiden mukana tuoma fokus tiettyjen rikosuhriyhmien haavoittuvuudelle voi johtaa siihen, että muun tyyppinen haavoittuvuus jää huomioimatta. Monet pakolaiset pakenevat esimerkiksi sotarikoksia tai rikoksia ihmisyyttä vastaan; myös terrorismi on ajanut monet ihmiset liikkeelle. Pakomatkan aikana monet pakolaiset joutuvat alttiiksi hyväksikäytön ja väkivallan eri muodoille. Pahoinpitely, lähiomaisten surmaaminen, vangittuna oleminen, sekä seksuaalinen väkivalta ovat esimerkkejä asioista, joista monella turvapaikanhakijalla on henkilökohtaista kokemusta (Suikkanen 2010). Olisikin tärkeää huomioida aiempaa kattavammalla tavalla, että vakavien rikosten uhreja pidetään yleisesti haavoittuvina, koska uhreilla on usein merkittäviä fyysisiä ja/tai psyykkisiä oireita rikosuhriksi jou-

tumisesta. Esimerkiksi trauma, masentuneisuus ja väkivaltaisuus ovat yleisiä uhrien keskuudessa (Pirinen 2008; Wirén 2016). Vuonna 2010 julkaistussa tutkimuksessa kävi ilmi, että jopa lähes kolmannes Suomeen saapuneista turvapaikanhakijalapsista ja -nuorista oli ollut vaikeasti traumatisoitunut tai havaittavasti oireileva (Suikkanen 2010). Rikosuhrien traumaattisten kokemusten takia onkin katsottu, että heitä tulee kohdella myötätunnolla ja kunnioituksella, ja että oikeudelliset ja hallinnolliset prosessit tulee suunnitella niin, että niissä huomioidaan rikosuhrien erityistarpeet (YK:n yleiskokous 1985).

Kategorinen ajattelu haavoittuvuuden tunnustamisessa näkyy myös siinä, miten turvapaikanhakijan status muuttuu, kun hän täyttää 18 vuotta. Vaikka täysi-ikäisyydellä ei ainakaan aina ole välitöntä vaikutusta hakijan tosiasialliseen haavoittuvuuteen, suhtautuvat lainsäädäntö ja käytäntö usein täysi-ikäisyyden saavuttamiseen merkkipaaluna haavoittuvuuden huomioimisen suhteen. Tästä johtuen useat lapsia koskevat erityissuojamekanismit lakkaavat suojelemasta täysi-ikäistä nuorta turvapaikanhakijaa. Esimerkki tästä on negatiivisen turvapaikkapäätöksen saaneille alaikäisille yksilöllisen inhimillisen syyn vuoksi myönnettävät oleskeluluvat, jotka lähitökohtaisesti myönnetään ensin vuodeksi, minkä jälkeen jatkolupa voidaan myöntää 1–4 vuodeksi kunnes, lapsen saavuttaessa täysi-ikäisyyden luvan perusteet arvioidaan uudelleen muun syyn kuin alaikäisyyden perusteella (ulkomaalaislaki 53–54 §). Myönnettyjen lupien pätkittäisyyden aiheuttaman epävarmuuden on arvioitu vaikuttavan negatiivisesti lasten kotoutumiseen ja jaksamiseen (FRA 2018a; UNICEF 2018). Tässä yhteydessä on huomattava myös, että Suomen ulkomaalaislain mukaan alaikäinen turvapaikanhakija menettää oikeutensa perheenyhdistämiseen, jos hän täyttää 18 vuotta turvapaikkaprosessin aikana (ulkomaalaislaki 38 §). Maahanmuuttovirasto on kuitenkin muuttanut tulkintalinjaansa EU-tuomioistuimen tuoreen päätöksen (EU-tuomioistuin, A ja S v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie 2018) mukaisesti siten, että prosessin aikana 18 vuotta täyttänyt pakolaisaseman saanut henkilö voi jatkaa perheenyhdistämisprosessia kolme kuukautta myönteisen turvapaikkapäätöksen saamisen jälkeen (FRA 2018b).

Koska useimmat turvapaikanhakijat ovat jollakin tapaa haavoittuvia, voidaan olettaa, että turvapaikkapolitiikka toimisi ihmisoikeusnäkökulmasta yhdenvertaisemmin, jos haavoittuvuutta ei nyt vallalla olevalla tavalla mielletäisi erityislaatuiseksi tekijäksi, joka koskee vain joitakin turvapaikanhakijoita, vaan että se olisi pikemminkin koko turvapaikkalainsäädännön lähtökohta (Tarvainen 2016). Jotta haavoittuvuus voitaisiin ymmärtää kokonaisvaltaisena työkaluna tosiasiallisen yhdenvertaisuuden tavoittelussa, voidaankin yksinomaaisesti ryhmäperusteisuuteen tai kategorioihin perustuva haavoittuvuuden ymmärtäminen asettaa kyseenalaiseksi. Haavoittuvuuden käsitteen tulisi ideaalitulanteessa ohjata huomiomme sinne, missä se on kaikkein eniten tarpeen – niihin henkilöihin, joiden ihmisoikeuksien toteutuminen on kaikkein suurimmassa vaarassa (Abrisketa ym. 2015) riippumatta siitä, kuuluvatko he tiettyihin ennalta määritelyihin haavoittuviksi nähtyihin ihmisryhmiin. Ryhmäperustaisuus epäilemättä

toimii tietynlaisena ohjenuorana arvioitaessa haavoittuvuuden todennäköisyyttä, mutta haavoittuvuuden huomioimisessa ei tulisi pysähtyä siihen. Haavoittuvuuden syistä tarvitaan monitahoista ja -muotoista ymmärrystä, jossa huomioidaan syiden moninaisuus ja kontekstisidonnaisuus. Tämä on tärkeää, jotta haavoittuvuuden käsite voisi toimia yhdenvertaisena ja johdonmukaisena välineenä erityisten suojelutarpeiden määrittämisessä ja tunnistamisessa.

Tämä ajatus pohjaa Finemanin (2008, 2010) teoriaan siitä, että kaikki ihmiset ovat haavoittuvia, mutta ihmisten resilienssi, eli kyky sietää haavoittuvuutta ja vastoinikäymiä, vaihtelee. Tärkeää tässä suhteessa on ymmärrys siitä, että haavoittuvuuden sietokyky eli resilienssi ei ole staattinen pysyvä tila vaan vaihtelee ajassa ja tilanteissa, sen mukaan minkälaisia välineitä ihmisellä on vastustaa haavoittuvuutta ja sietää vastoinikäymiä. Sen sijaan, että haavoittuvuutta tarkasteltaisiin synnynnäisenä tai ihmisen ominaisuuksista johtuvana pääosin ryhmäperustaisena seikkana, Finemanin teoria korostaa yhteiskunnan rakenteiden roolia haavoittuvuuden sietokyvyn rakentamisessa. Tämä on asia, joka myös Suomessa on jäänyt vähemmälle huomiolle, kuten tämän luvun seuraavassa kappaleessa tarkemmin kuvaillaan.

3.4.2. Haavoittuvuuden holistinen huomioinnottaminen

Kun huomiomme siirtyy haavoittuvuuden oireista yksilöiden resilienssin tukemiseen, lainsäädännön ja viranomaiskäytäntöjen rooli haavoittuvuuden kohtaamisessa korostuu. Kuten EIT:n oikeuskäytännössä todetaan, haavoittuvuus on yksi niistä seikoista, joita tulee tarkastella arvioidessa lainsäädännön ja sen soveltamisen vaikutuksia. Haavoittuvuuden huomioimisessa on keskeistä, että oikeusjärjestelmässä ja laintulkinnassa pyritään tilanteeseen, jossa yksilöiden oikeudet on turvattu tosiasiallisesti yhdenvertaisella tavalla. Erityisen haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden kohdalla tämä saattaa vaatia aktiivisia erityistoimia, niin sanottua positiivista erityiskohtelua, yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi. Haavoittuvuuden huomioimisessa keskeistä eivät kuitenkaan ole ainoastaan erikoismääräykset ja erityissuojatoimet haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden suojelemiseksi. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeää tarkastella sitä, kuinka oikeusjärjestelmä kokonaisuutena ja yhteiskunnan muut rakenteet mahdollistavat haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeuksien toteutumisen, sekä puuttua niihin rakenteellisiin seikkoihin, jotka estävät oikeuksien toteutumisen yhdenvertaisella tavalla, eli johtavat välilliseen syrjintään.

Tällainen ymmärrys haavoittuvuudesta on erityisen tärkeää, kun tarkastellaan turvapaikanhakijoita, jotka kirjaimellisesti ovat turvaa vailla ja joiden kohtalo useimmiten mitä suurimmassa määrin on muiden ihmisten ja ulkoisten seikkojen käsissä. Onkin välttämätöntä ymmärtää, miten läpikulku- ja kohdemaissa, kuten Suomessa, omaksutut yleiset turvapaikkapoliittiset linjaukset ja turvapaikanhakijoita koskevat päätökset vaikuttavat turvapaikanhakijoiden kykyyn vastustaa haavoittuvuutta. Yhteiskunnan

tulisikin rakentua niin, että se suojelee erilaisissa ja eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä. Alla nostetaan esiin esimerkinomaisesti joitakin ongelmakohtia suhteessa turvapaikanhakijoihin Suomessa tähän liittyen.

Kun mietitään lainsäädännön merkitystä turvapaikanhakijoiden resilienssille, on erityisesti syytä tarkastella viimeaikaisia ulkomaalaislakiin tehtyjä muutoksia, joiden myötä turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa ja asemaa on Suomessa tuntuvasti heikennetty. Syyskuussa 2016 voimaan tulleilla ulkomaalaislain muutoksilla (646/2016) kavennettiin turvapaikanhakijan oikeutta oikeusapuun siten, että turvapaikkapuhutteluissa oikeus avustajaan on turvattu ainoastaan erityistapauksissa ja yksin tulleille alaikäisille (9 §), ja mahdollisuutta valita edustaja rajoitettiin. Muutosten on arvioitu vaikuttavan merkittäväällä tavalla turvapaikanhakijoiden oikeusavun saatavuuden ja laadun heikkenemiseen (FRA 2018b; UNICEF 2018). Käytännössä suuri osa turvapaikanhakijoista jää muutosten seurauksena nykyisin oikeusavun ulkopuolelle turvapaikkatutkimuksen aikana (Eduskunnan oikeusasiamies 2016). Myös muutoksenhakuajoja lyhennettiin siten, että maahanmuuttoviraston päätöksestä tulee valittaa hallinto-oikeuteen aikaisemman 30 päivän sijasta 21 päivän kuluessa päätöksen saamisesta. Korkeimmalta hallinto-oikeudelta (KHO) valituslupaa on nykyään haettava 30 päivän sijasta 14 päivän kuluessa hallinto-oikeiden päätöksestä. (Ulkomaalaislaki 190 ja 198 §.) Yhdistettynä tehokkuuden tavoitteluun ja kiireeseen turvapaikkapäätöksiä tehdessä, sekä siihen tosiseikkaan, että päätöksiä ovat vuoden 2015 suuren turvapaikkahakijamäärän takia osin tehneet kokemattomat työntekijät, oikeusavun ja valitusoikeuden kaventamisen onkin todettu radikaalisti heikentävän turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa ja lisäävän heidän riskiään tulla palautetuiksi maihin, joissa kidutuksen tai muun epäinhimillisen kohtelun riski on ilmeinen (Pakolaisneuvonta 2017b; Kidutuksen vastainen komitea 2017).

Tässä yhteydessä on huomattava, että haavoittuvassa asemassa olevien turvapaikanhakijoiden on usein vaikea itse nostaa esiin erityistarpeensa ja toimia hakuprosessin edellyttämällä tavalla (UNHCR 2016). Usein hakijan on myös vaikea päästä käsiksi hakemusprosessia tukeviin dokumentteihin ja todistusaineistoon yksilöllisen tilanteensa takia (EIT, J.K. ym. v. Ruotsi 2016). Oikeusturvan heikennykset vaikuttavat siis negatiivisesti siihen, miten haavoittuvaan asemaan liittyviä seikkoja tulee esiin turvapaikkaprosessin eri vaiheissa ja siten heikentävät haavoittuvuuden tunnistamista. Siksi olisikin tärkeää, että oikeusapua olisi saatavilla kaikille turvapaikanhakijoille eikä vain tietyille ennalta haavoittuviksi määritellyille henkilöille, ja että turvapaikanhakijoille taattaisiin tosiasiallinen mahdollisuus heidän turvapaikkapäätöstään tukevien seikkojen esiintuomiseen.

Viimeaikaisten nopeassa tahdissa toisiaan seuranneiden lainmuutosten on katsottu heikentävän erityisesti lasten asemaa. Yksi tällainen muutos on ollut perheenyhdistämisen ehtojen tiukentaminen (505/2016; perheenyhdistämisestä ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos). Perheenyhdistämisen ehtojen tiukentamisen myötä pakolaislapsien oikeuden perhe-elämään on todettu toteutuvan puutteelli-

sesti (Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018). Lapsiasiavaltuutettu (2016b) onkin pitänyt turvapaikanhakijalasten oikeuksien toteutumisen kannalta erittäin valitettavana, että Suomessakin ihmisoikeuksia on alettu tulkita aiempaa suppeammin, jotta Suomi näyttäytyisi vähemmän houkuttelevana kohdemaana turvapaikanhakijoille. Yleisemmällä tasolla on pidetty huolestuttavana sitä tosiseikkaa, että kasvavalle määrälle lapsia, myös yksin tulleita lapsia, on annettu kielteisiä turvapaikkapäätöksiä (Lapsiasiavaltuutettu 2016c).

KHO on tähän liittyen muistuttanut lapsen edun arvioinnin tärkeydestä lasta koskevassa päätöksenteon kokonaisharkinnassa ja korostanut, että on viranomaisten velvollisuus varmistaa yhteistyössä vastaanottavan valtion viranomaisten tai lapsen vanhempien tai holhoojien kanssa, että kotimaahan paluu on turvallista ja että vastaanotto-olosuhteet ovat asianmukaiset (KHO:2017:173). Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea (2018) on korostanut lapsen yksilökohtaisen edun ensisijaisuutta palautus-tilanteissa ja alleviivannut palauttavan valtion velvollisuutta varmistua siitä, että palautettaessa lapsen turvallisuus, asianmukainen hoito ja oikeuksien toteutuminen ei vaarannu. Tätä taustaa vasten on huolestuttavaa, että lapsen edun arvioinnissa on Suomessa havaittu puutteita. Unicefin tuoreessa tutkimuksessa (2018) Suomelle suositellaankin selkeämpien toimintamallien luomista sille, miten lapsen etu huomioidaan läpi turvapaikkaprosessin. Tässä erityisesti yksilöllistä harkintaa tulisi korostaa, jotta lapsen etu arvioitaisiin kunkin yksittäisen lapsen kohdalla eikä vain perheenjäsenenä tai osana turvapaikanhakijoiden joukkoa (EOAK/5948/2016; EOAK/6946/2017).

Yksi turvapaikanhakijoiden resilienssiin merkittävästi vaikuttava seikka on myös paperittomuuden rakenteellinen tuottaminen (paperittomuudesta ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius). Lainsäädännöllä ja poliittisilla linjauksilla voidaan tehdä ihmisistä käytännössä katsoen oikeudettomia ja siten vähemmän vastustuskykyisiä haavoittuvuudelle. Vuoden 2015 kasvaneen turvapaikanhakijamäärän jäljiltä sekä humanitäärisen suojelun poistuttua ulkomaalaislaista vuonna 2016 (332/2016) myös kielteisten suojelupäätösten määrä on kasvanut. Vuoden 2015 ulkomaalaislain muutoksen jälkeen (674/2015) niille kielteisen päätöksen saaneille turvapaikanhakijoille, joiden kohdalla vapaaehtoisesta paluun katsotaan olevan mahdollista, ei enää myönnetä tilapäistä oleskelulupaa. Tämä tarkoittaa, että maahan jääviä kielteisen päätöksen saaneita suojaa nykyisellään vain erittäin karsittu perusoikeussuoja. Vakavaa huolta on esitetty näiden kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden, mutta syystä tai toisesta ilman oleskelulupaa maahan jääneiden henkilöiden marginalisoinnista sekä altistumisesta erilaisille hyväksikäytön muodoille, kuten työperäinen hyväksikäyttö ja ihmiskauppa, ja hyvin rajatuista oikeuksista esimerkiksi terveydenhuollon palveluihin (Suomen Punainen Risti 2017). Toimenpidesuunnitelmassa laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan ehdotetaan, muun muassa, että vapaaehtoisesta maasta poistumisesta kerrotaan paperittomille henkilöille saatavilla olevien hätäpalvelujen yhteydessä (Sisäministeriö 2016), minkä on nähty entisestään lisäävän kynnystä palveluiden käytölle, ja siten kasvattavan marginalisoinnin riskiä (Pakolaisneuvonta ym. 2016). Paperit-

tomuuden voidaankin sanoa olevan lainsäädöllisesti luotua haavoittuvuutta, ja ehkä tästä syystä tätä haavoittuvuutta ei haluta virallisesti nähdä.

Lainsäädännöllisten muutosten lisäksi myös muutokset käytänteissä ovat vaikuttaneet siihen, miten turvapaikanhakijoiden oikeusturva toteutuu ja miten haavoittuvuutta tunnustetaan. Tuoreessa selvityksessä, jonka aineistona olivat 18–34-vuotiaiden irakilaiden turvapaikanhakijoiden päätökset havaittiin, että Maahanmuuttovirasto on ajanjaksolla 2015–2017 tiukentanut tulkintalinjaansa suhteessa siihen, miten hakijan kokeman fyysisen ja henkisen väkivallan pelkoa arvioidaan (Saarikkomäki ym. 2018). Selvityksestä käy ilmi myös, että käsitettä ”nuori työikäinen mies” käytettiin päätöksissä vuonna 2017 merkittävästi useammin kuin vuonna 2015, ja että päätökset, joissa ilmaisua käytettiin vuonna 2017 olivat poikkeuksetta kielteisiä. Sama lähestymistapa on nähtävissä myös Maahanmuuttoviraston päivitettyssä Afganistan-linjauksessa, jonka mukaan sisäistä pakoa voidaan tapauskohtaisesti ja yksilöllisesti harkita terveiden työikäisten naimattomien miesten sekä terveiden työikäisten lapsettomien ja turvaverkon Kabulissa omaavien avioparien kohdalla, joilla ei ole ”haavoittuvia ominaisuuksia” (Maahanmuuttovirasto 2018b). Viitaten aiemmin esiteltyyn holistiseen ja ei-kategorioihin perustuvaan haavoittuvuuden huomioimiseen, antaa tämä aihetta pohtia sitä, miten turvapaikanhakijoiden haavoittuvuus Suomessa tunnustetaan ja tunnustetaan. Haavoittuvuuden holistisessa huomioimisessa on tärkeää, ettei mitään ihmisryhmää pidetä lähtökohtaisesti ei-haavoittuvana, ja että haavoittuvuutta ei nähdä yksinomaan yksilön ominaisuuksista johtuvana tekijänä.

Maahanmuuttovirastoon on lisäksi kohdennettu kritiikkiä siitä, että se kielteisissä päätöksissään liian usein vetoaa niin sanottuun sisäisen paon mahdollisuuteen (Björkqvist & Stolzmann 2018). Tähän on kiinnittänyt huomiota myös KHO, joka päätöksessään 2016:193 kumosi Maahanmuuttoviraston tekemän ja hallinto-oikeuden vahvistaman kielteisen suojelupäätöksen. KHO:n mukaan hakijan ei voitu edellyttää turvautuvan sisäiseen pakoon Irakissa yksilöllisen tilanteensa ja uskonnollisen suuntautumisensa vuoksi kokemansa uhan vuoksi. KHO on korostanut kokonaisvaltaisen tarkastelun periaatetta hakijan haavoittuvuuden suhteen myös esimerkiksi tapauksessa KHO:2018:94, jossa se totesi, ettei edellytyksiä sisäiseen pakoon Afganistanissa ollut, kun otettiin huomioon turvapaikanhakijan nuori ikä, hänen mielenterveysongelmansa, työkokemuksen ja verkostojen puute sekä häneen kohdistunut väkivallan uhka.

Turvapaikanhakijoiden resilienssiä tarkasteltaessa olisi siis keskeistä kiinnittää huomiota niihin lainsäädöllisiin ja muihin syihin, jotka estävät turvapaikanhakijoiden pääsyn oikeuksiinsa tai ohjautumisen auttamisjärjestelmän tai erityisen tuen tarjoaman avun piiriin. Yllä kuvatun kaltaiset rakenteet turvapaikkalainsäädännössä ja -käytännössä ovat esimerkkejä tällaisista ongelmakohtista. Haavoittuvuuden kokonaisvaltaisen huomioimisen ja resilienssin rakentamisen kannalta juuri tämän tyyppisten rakenteellisten esteiden tunnistaminen ja tunnustaminen on ensiarvoisen tärkeää.

3.5. Johtopäätökset

Kansainvälisen ihmis- ja pakolaisoikeuden sekä EIT:n tulkinnan mukaan haavoittuvuuden tulee olla yksi määräävistä tekijöistä turvapaikanhakijan vastaanotosta ja suojelusta päätettäessä. Haavoittuvuus asettaa erityisiä vaatimuksia turvapaikanhakijan oikeuksien toteuttamisessa vastaanoton järjestämisen sekä hakemuksen käsittelyprosessin suhteen, ja se tulee ottaa huomioon kansainvälistä suojelua koskevaa päätöstä tehtäessä. Yllä on tarkasteltu näiden vaatimusten toteutumista Suomen ulkomaalaisoikeudessa. Artikkelissa esitetyt näkemykset voidaan tiivistää kahdeksi pääasialliseksi argumentiksi.

Ensinnäkin, mitä tulee haavoittuvuuden käsitteen määrittelyyn, haavoittuvuus on suomalaisessa ulkomaalaislainsäädännössä – ja yleisemminkin muun muassa ihmisoikeuskeskustelussa – perinteisesti pääosin yhdistetty tiettyjen ryhmien, kuten lasten, erityiseen suojeluun. Vallalla oleva haavoittuvuuden käsite ohjaa päätöksentekijää tarkastelemaan haavoittuvuutta ensisijaisesti yksilön ominaisuuksista (kuten ikä, sukupuoli tai fyysisten ominaisuudet) tai uhriutumisen (esim. ihmiskaupan tai kidutuksen uhrit) johtavana tekijänä. Tällainen kollektiivinen haavoittuvuuden käsite on monella tapaa tarpeellinen kyseisten ihmisryhmien aseman turvaamiseksi.

On kuitenkin ilmeistä, että haavoittuvuuden ymmärtäminen yksinomaan vain joidenkin ryhmien erityispiirteinä voi johtaa tilanteisiin, joissa muiden ryhmien tai yksilökohtaiset ja usein päällekkäiset haavoittuvuudet jäävät suojelutarpeen arvioinnissa vähemmälle huomiolle. Suppea ymmärrys haavoittuvuudesta myös helposti peittää sen tosiasian, että on olemassa moninaisia yhteiskuntarakenteellisia ja tilannesidonnaisia haavoittuvuuden lähteitä. Näistä syistä ehdotamme, että haavoittuvuutta tarkasteltaisiin laajempaan käsitteeseen, joka ei ole yksinomaan sidonnainen yksilön ominaisuuksiin tai ryhmäperustaisuuteen, vaan se nähtäisiin yhteiskunnan rakenteiden epätasa-arvoisuuden ilmentymänä, joka kattaa nykyistä laajemmin ja johdonmukaisemmin tilannelähtöisen haavoittuvuuden.

Toiseksi, liittyen haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille tarjottavaan erityiseen suojeluun, lainsäädännön sekä viimeaikaisen turvapaikkaratkaisukäytännön valossa toteamme, että haavoittuvuuden käsite vaikuttaa lainsäädännön ja sen täytäntöönpanon osalta esittäytyvän Suomessa suhteellisen heikkona – tai vähintäänkin epäjohdonmukaisena – suojamekanismina. Suomea sitovia kansainvälisoikeudellisia sopimuksia haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden suojelusta näytetään lainsäädännössä ja sen täytäntöönpanossa paikoittain tulkittavan enemmänkin ohjenuorana kuin juridisesti sitovana viitekehyksenä. Tämän voidaan nähdä vaikuttavan negatiivisesti haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeuksien toteutumiseen muun muassa yksin tulleiden lasten, säilöön otettujen henkilöiden sekä kidutuksen ja ihmiskaupan uhrien kannalta.

Olisikin tärkeää tunnustaa, että erittäin suuri osa kaikista kansainvälistä suojaa hakevista on jollakin mittarilla mitattuna erityisen haavoittuvassa asemassa, ja että

heidän oikeuksiensa toteutumiseen ja resilienssinsä vahvistamiseen tarvitaan erityistoimenpiteitä. Tämän takia on ongelmallista, että ulkomaalaisoikeus lähtee siitä, että turvapaikanhakijat ovat lähtökohtaisesti ei-haavoittuvia. Tästä syystä tulisi huomioida, että erityismääräykset haavoittuvuuden huomioimiseksi tiettyjen viitekehysten sisällä eivät riitä, vaan haavoittuvuuden huomioiminen tulisi valtavirtaistaa ulkomaalaislainsäädäntöön ja sen täytäntöönpanon rakenteisiin. On siis tarpeen varmistaa, että lainsäädäntö ja sen täytäntöönpanoa silmällä pitäen muodostetut rakenteet tosiasias-
assa mahdollistavat haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden oikeuksien toteutumisen. Tämä ajatus on sisäänrakennettuna myös ulkomaalaislaissa, jonka pykälä 96 a määrää, että haavoittuvassa asemassa olevaa hakijaa tuetaan sen varmistamiseksi, että hän voi hyötyä turvapaikkamenettelyyn liittyvistä oikeuksistaan. Toisin sanoen jotta haavoittuvuuden käsitteellä olisi käytännön merkitystä, tulisi haavoittuvuutta tulkita ja määrittää suhteessa niihin yhteiskunnallisiin ja muihin seikkoihin, joilla on vaikutusta henkilön resilienssin ja oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta. Tausta-ajatuksena tässä on, että lainsäädännöllä ja käytänteillä ei saa heikentää yksilöiden resilienssiä, vaan niiden tarkoitus tulisi päinvastoin antaa välineitä ja vahvistaa yksilöiden kykyä haavoittuvuuden ja vastoinkäymisten sietämiseen. Koulutuksen ja tiedottamisen merkitys niiden viranomaisten ja muiden tahojen parissa, jotka työskentelevät turvapaikkakäytösten kanssa on siksi ratkaiseva.

Resilienssin vahvistamisessa on tärkeää, että yhteiskunnan rakenteet vahvistavat yksilön toimijuutta ja mahdollisuutta voimautua itse ja vaikuttaa oikeuksiensa toteutumiseen toimijana. Tässä suhteessa on valitettavaa, että viimeaikaisissa poliittisissa linjauksissa, jotka ovat osittain materialisoituneet lainsäädännönkin tasolla, turvapaikanhakija on monella tapaa nähty joko uhkana tai uhrina, jonka toimijuutta ei olla haluttu tunnustaa tai jolle ei ole haluttu turvata tarvittavia välineitä toimijuutensa toteuttamiseen ja oikeuksiensa vaatimiseen. Tämä on nähtävissä muun muassa oikeusavun leikkauksissa, valitusaikojen lyhentämisessä sekä yksin saapuvien lasten edustusjärjestelmän puutteissa, jotka kaikki osaltaan vaikeuttavat turvapaikanhakijan äänen kuulumista turvapaikkaprosessin eri vaiheissa. Olisi tärkeää tunnustaa, että vaikka valtioilla on oikeus kontrolloida maahanmuuttoa, se ei poissulje valtion velvollisuutta kohdella kaikkia maahantulijoita oikeudenhaltijoina ja aktiivisina toimijoina omien oikeuksiensa suhteen.

Kiitokset

Tutkimus on toteutettu Suomen Akatemian rahoituksella projektissa *Vulnerability as Particularity — Towards Relativizing the Universality of Human Rights?* (RELAY) (311297).

Lähteet

- Amnesty International (2016a). Finland – Submission to the United Nations Committee against Torture, 19.10.2016.
- Amnesty International (2016b). Puolueet pettivät lupauksensa lapsille, lehdistötiedote, 23.12.2016.
- Amnesty International (2018). Between the Devil and the Deep Blue Sea: Europe Fails Refugees and Migrants in the Central Mediterranean.
- Australian Human Rights Commission (2014). The Forgotten Children: National Inquiry into Children in Immigration Detention.
- Björkqvist, Jeanette & Stolzmann, Jessica (2018). UNHCR kritiserar finländska asylbeslut: Det hänvisas allt för ofta till att personen kan bosätta sig någon annanstans, YLE, 13.2.2018.
- Dublin-asetus (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) N:o 604/2013), EUVL L 180/31, 29.6.2013.
- Eduskunnan oikeusasiamies (2016). Contribution from the Finnish National Preventive Mechanism, 59th Session of the Committee against Torture, 7th periodic report of Finland, 17.10.2016.
- EIT, J.K. ym. v. Ruotsi 59166/12, 23.8.2016.
- EIT, M.S.S. v. Belgia ja Kreikka 30696/09, 21.1.2011.
- EIT, Rahimi v. Kreikka 8687/08, 5.7.2011.
- EIT, Tarakhel v. Sveitsi 29217/12, 4.11.2014.
- EIT, Yordanova ym. v. Bulgaria 25446/06, 24.4.2012.
- EOAK/5948/2016, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 5948/2016, 25.5.2018.
- EOAK/6946/2017, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 6946/2017, 25.5.2018.
- Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999).
- EU-tuomioistuin, C-550/16, A ja S v. Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie (12.4.2018).
- EU-tuomioistuin, C-648/11, MA ym. v. Secretary of State for the Home Department (6.6.2013).
- FRA (2018a). Periodic data collection on the migration situation in the EU, May 2018 Highlights.
- FRA (2018b). Periodic data collection on the migration situation in the EU, July 2018 Highlights.
- FRA ym. (2014). Turvapaikkaa, rajoja ja maahanmuuttoa koskevan eurooppaoikeuden käsikirja.
- GRETA. Report concerning the Implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland, 4.6.2015.
- HE 192/2001 vp.
- HE 218/2014 vp.
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2018). Puolivuotiskatsaus 1.1–30.6.2018.

Ihmisoikeuskeskus (2018). Ihmisoikeuskeskus on huolissaan turvapaikanhakijoiden oikeusturvan toteutumisesta, kannanotto, 5.2.2018.

Kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastainen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus (Palermion sopimus) (Sops 18–20/2004).

KHO, 2016:193.

KHO, 2017:173.

KHO, 2018:94.

Kidutuksen vastainen komitea (2017). Loppupäätelmät Suomen 7. määräaikaisraportista, CAT/C/FIN/CO/7, 20.1.2017.

Koikkalainen, Anu (2014). Matkalla murtuneet: Traumatisoituneet turvapaikanhakijat Suomessa. Saatavilla: <http://www.muuttoliikkeessa.fi/matkalla-murtuneet-traumatisoituneet-turvapaikanhakijat-suomessa/>. Luettu 28.9.2018.

Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (746/2011; 87/2015; 388/2015).

Laki säilöön otettujen ulkomaalaisten kohtelusta ja säilöönottoyksiköstä (116/2002).

Lapsiasiavaltuutettu (2016a). Lapsiasiavaltuutetun arvio yksin maahan tulleiden turvapaikkaa hakevien lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumisesta, 16.6.2016.

Lapsiasiavaltuutettu (2016b). Lapsiasiavaltuutetun arviolausunto valtioneuvostolle lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin akuuttitilasta, 20.12.2016.

Lapsiasiavaltuutettu (2016c). Lapsiasiavaltuutetun lausunto ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää koskeneen lainsäädäntömuutoksen vaikutuksista sekä uhrien auttamiseen ja tunnistamiseen liittyvistä mahdollisista puutteista, 7.11.2016.

Lapsiasiavaltuutettu (2017). Lasten ja nuorten turvapaikkapäätökset saatava nopeammin, edustajatoiminta 21-vuotiaaksi asti, tiedote, 26.8.2017.

Lastensuojelun Keskusliitto (2016). Auttamisjärjestelmää kehitettävä ihmiskaupan lapsiuhrien näkökulmasta, kannanotto, 14.11.2016.

Lastensuojelun Keskusliitto (2017). Lausunto ulkoasiainministeriölle luonnokseen Suomen kolmanneksi maaraportiksi YK:n ihmisoikeusneuvoston yleismaailmalliseen määräaikaistarkasteluun.

Maahanmuuttovirasto (2018a). Maahanmuuttoviraston selvitys Sisäministerille turvapaikkapäätöksentekoon ja -menettelyyn liittyen, 13.6.2018.

Maahanmuuttovirasto (2018b). Maahanmuuttoviraston Afganistan-linjaus on päivitetty lehdistötiedote, 12.9.2018.

Pakolaisneuvonta (2016). Written contribution on Finland to the UN Committee on Torture, 59th session, 17.10.2016.

Pakolaisneuvonta (2017a). Migri ja ulkoministeriö eivät anna oikeaa kuvaa YK:n kidutuksen vastaisen komitean täytäntöönpanokielloista, ratkaisusta ja niiden merkityksestä, tiedote, 20.9.2017.

Pakolaisneuvonta (2017b). Turvapaikanhakijoiden yleisen oikeudellisen neuvonnan tila ja kehittämistarpeet – selvitys 2017.

Pakolaisneuvonta ym. (2016). Oikeuksien rajoittaminen ei ratkaise paperittomuutta, kannanotto, 22.12.2016.

Pakolaisten asemaa koskeva yleissopimus (SopS 77/1968).

Palautusdirektiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2008/115/EY), EUVL L 348/98, 24.12.2008.

Sisäministeriö (2016). Toimenpidesuunnitelma laittoman maassaoleskelun ehkäisyyn ja hallintaan, 16.12.2016.

Sopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi (SopS 59/1989).

Suomen Punaisen Ristin valtuusto (2017). Apua tarvitsevia tulee auttaa, kannanotto, 17.11.2017.

Turvapaikkamenettelydirektiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/32/EU), EUVL L 180/60, 29.6.2013.

Ulkomaalaislaki (301/2004; 194/2015; 674/2015; 813/2015; 505/2016; 332/2016; 646/2016; 49/2017).

UNHCR (2009). Human Trafficking and Refugee Protection: UNHCR's Perspective.

UNHCR (2012). Guidelines on the Applicable Criteria and Standards Relating to the Detention of Asylum-Seekers and Alternatives to Detention.

UNHCR (2014). Global Strategy – Beyond Detention 2014-2019.

UNHCR, Asylum-Seekers with Special Needs. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/ceu/8238-en/what-we-docaring-for-the-vulnerablecaring-for-the-vulnerable-in-asylum-html.html>. Luettu: 28.9.2018.

UNICEF (2018). Protected on Paper? An Analysis of Nordic Country Responses to Asylum-Seeking Children.

Vastaanottodirektiivi (Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/33/EU), EUVL L 180/96, 29.6.2013.

Wirén, Victoria (2016). Asylsökande skäms – och tiger därför om tortyr, YLE, 16.10.2016.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016a). Memorandum: Women of Nigerian Origin in Finland Who Have Been Subjected to Trafficking for Sexual Exploitation.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016b). Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2015.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2017). Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto koskien erityisesti haavoittuviin ryhmiin kuuluvien turvapaikanhakijoiden asian käsittelyä, 1.6.2017.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2018). Pakolaisen oikeus perhe-elämään ja lapsen edun ensisijaisuus, kannanotto, 21.2.2018.

YK:n lapsen oikeuksien komitea (2018). Views in respect of communication No. 3/2016, 25.1.2018.

YK:n yleiskokous (1985). Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, UN Doc. A/RES/40/34, 29.11.1985.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26–27/2016).

Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59/1991).

Kirjallisuus

- Abrisketa, Joana, Cristina Churruca, Cristina de la Cruz, Laura García, Carmen Márquez, Dolores Morondo, María Nagore, Lorena Sosa & Alexandra Timmer (2015). *Human Rights Priorities in the European Union's External and Internal Policies: An Assessment of Consistency with a Special Focus on Vulnerable Groups*. FRAME Report 12 (2).
- Brandl, Ulrike & Philip Czech (2015). General and Specific Vulnerability of Protection-Seekers in the EU: Is There an Adequate Response to Their Needs? Francesca Ippolito & Sara Iglesias Sánchez (eds.), *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*. Oxford: Hart Publishing, 247–270.
- Crenshaw, Kimberlé (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 139–167.
- Fineman, Martha Albertson (2008). The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, 20 (1), 1–23.
- Fineman, Martha Albertson (2010). The Vulnerable Subject and the Responsive State. *Emory Law Journal*, 60 (2), 251–275
- Ippolito, Francesca & Sara Iglesias Sánchez (2015). Introduction. Francesca Ippolito & Sara Iglesias Sánchez (eds.), *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*. Oxford: Hart Publishing, 1–20.
- Koskenoja, Maija Natalia Ollus, Venla Roth, Minna Viuhko & Laura Turkia (2018). *Tuntematon tulevaisuus – selvitys ihmiskaupan uhrien auttamista koskevan lainsäädännön toimivuudesta*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 24/2018.
- Mustaniemi-Laakso, Maija, Mikaela Heikkilä, Eleonora Del Gaudio, Sotiris Konstantis, Maria Nagore Casas, Dolores Morondo, Venkatachala G. Hegde & Graham Finlay (2016), *The Protection of Vulnerable Individuals in the Context of EU Policies on Border Checks, Asylum and Immigration*. FRAME Report 11(3).
- Niskanen, Katri (2014). *Selvitys säilöönoton vaihtoehtoista*. Sisäministeriön julkaisu 35/2014.
- Peroni, Lourdes & Alexandra Timmer, (2013). Vulnerable Groups: The Promise of an Emerging Concept in European Human Rights Convention Law. *International Journal of Constitutional Law*, 11 (4), 1056–1085.
- Pirinen, Ilkka (2008). *Turvapaikanhakijoiden terveydentila*. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä.
- Saarikkomäki, Elsa, Nea Oljakka, Johanna Vanto, Elina Pirjatanniemi, Juha Lavapuro & Anne Alvesalo-Kuusi (2018) *Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017. Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä*. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2018. Turku: Oikeustieteellinen tiedekunta. Saatavilla: <http://www.utu.fi/fi/yksikot/law/tutkimus/katsauksia-ja-tutkimusraportteja/>

- Documents/Kansainvalista%20suojelua%20koskevat%20paatokset%20Maahanmuuttovirastossa%2022.3.2018.pdf. Luettu 16.8.2018.
- Seilonen, Alekski & Magdalena Kmak (2015). *Administrative Detention of Migrants in the District Court of Helsinki*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Suikkanen, Sirkku (2010). *Selvitys kidutettujen ja vaikeasti traumatisoituneiden turvapaikanhakija- ja pakolaislasten ja -nuorten määrästä sekä heidän psykiatristen palvelujen tarpeestaan*. Helsingin Diakonissalaitos.
- Tarvainen, Laura (2016). Pakolaispolitiikkaa ja lainsäädäntö pääpiirteittäin – näkökulmana haavoittuvuus. Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 59–75.
- Timmer, Alexandra, Balázs Majtényi, Katharina Häusler & Orsolya Salát, (2014). *EU Human Rights, Democracy and Rule of Law: From Concepts to Practice*. FRAME Report 3(2).
- Zimmermann, Nesa (2015). Legislating for the Vulnerable? Special Duties under the European Convention on Human Rights. *Schweizerische Zeitschrift für internationals und europäisches Recht*, 4, 539–562.

4. Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa vuosina 2015–2017

Talvikki Ahonen & Annastiina Kallius

4.1. Johdanto

Tässä luvussa kartoitamme viimeaikaista paperittomuuden tuotantoa ja hallintaa Suomessa. Paperittomuuden tuotannolla viittaamme ilmiön kytkeytymiseen laajempaan turvapaikka-, maahanmuutto- ja rajapoliittiseen kontekstiinsa. Paperittomuuden hallinnalla viittaamme biopoliittisiin humanitarismi-asetelmiin, joissa huomio keskittyy ensisijaisesti paperittomien ihmisten palveluihin, eikä niinkään paperittomuutta tuottaviin yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Paperittomuus on viime vuosina vakiintunut osaksi suomalaista yhteiskuntaa (Leppäkorpi 2011, 2015; Könönen 2015). Ilmiö nousi otsikoihin Suomessa erityisesti vuoden 2015 aikana, jolloin turvapaikanhakijoiden lukumäärän kasvu ja sitä seuranneet turvapaikkaan liittyvät lainsäädännön muutokset mahdollistivat paperittomien ihmisten lukumäärän dramaattisen kasvun (Gadd 2017; Saarinen 2018). Erityisesti vuosina 2017 ja 2018 paperittomuuden kasvu taas nosti julkisen keskustelun aiheeksi myös pakkopalautuksiin liittyvät moraaliset ja poliittiset kysymykset.

Paperittomuus ilmiönä on vakiintunut myös laajemmin Euroopassa, ja sen tuotannon on kansainvälisissä tutkimuksissa havaittu kytkeytyvän myös turvapaikkaprosesseihin (Czaika & Hobolth 2016). Tästä syystä suomalaista paperittomuutta tuleekin tarkastella osana yleiseurooppalaista raja- ja maahanmuuttopoliittista kehystä. Suomessa yhteiskunnallinen havahtuminen paperittomien määrän kasvuun ei toistaiseksi ole johtanut paperittomuuden ennalta ehkäisemiseen, sen kokonaisvaltaiseen kartoittamiseen tai paperittomien tukemiseen, vaan pikemminkin paperittomien oikeuksien ja mahdollisuuksien kaventamiseen. Myös keskustelu paperittomuudesta on osaltaan siirtynyt keskusteluun pakkopalautuksista.

Hallituksen ja ministeriöiden vastuuta paperittomuutta tuottaneiden rakenteiden luomisesta on julkisessa keskustelussa vähätelty. Esimerkiksi kesällä 2018 aikana vellonutta pakkopalautuksiin liittyvää julkista keskustelua dominoivat kysymykset pakkopalautettavien henkilöiden taustasta. Siten hallituspoliittinen vastuu paperittomuuden tuotannosta ja pakkopalautusten puitteiden luomisesta jäivät vähälle huomiolle. Tämä on jatkumoa aiemmalle depolitisoivalle keskustelulle: esimerkiksi huhtikuussa 2017 pääministeri Juha Sipilä totesi, että turvapaikoista ja turvallisuustilanteista päättävät virkamiehet eivätkä poliitikot (Suomen Keskusta 2017). Lisäksi useat virkamiehet erityisesti Maahanmuuttovirastosta ovat mediahaastattelussa korostaneet paperittomuuden yhteyttä ”epäonnistuneisiin” turvapaikanhakijoihin (ks. tässä teoksessa Puumala, Ristimäki & Ylikomi) ja turvallisuusuuhkiin (Saarinen 2018). Täten hallituksen linja on ollut palauttaa paperittomuuden alkusyy paperittomiin ihmisiin, vaikka tosiasiallisesti paperittomuutta tuotetaan ja hallitaan yhteiskunnallisissa rakenteissa (De Genova 2002; Squire 2009) sekä Suomen hallituksen rajapolitiikassa, kuten tässä käsitteellisessä luvussa tulemme esittämään.

Seuraamme paperittomuuden määrittelyssä Leppäkorpea (2011, 22), joka määrittelee paperittomuuden kokemuksena, jota luonnehtii viranomaisilta piilossa oleskelu ilman tarkoitusta poistua maasta lyhyellä aikavälillä. Koska viimeaikainen paperittomuuden tuotanto liittyy olennaisesti rajapolitiikkaan ja kiristyneisiin turvapaikkamenettelyihin, keskitymme luvussa kansallisiin ja EU-tasoiisiin paperittomuutta luoviin ja hallinnoiviin turvapaikkapolitiittisiin rakenteisiin. Paperittomuutta leimaa usein arjen epävarmuus, alisteisuus työmarkkinoilla ja sosiaalisissa suhteissa sekä kertautuvat hyvinvointiriskit. Käsittelemme myöhemmin yksityiskohtaisesti paperittomuuden eri määritelmiin liittyvää nimeämisen politiikkaa. Muuttoliikkeeseen liittyvässä tutkimuksessa pakolaisuus- ja siirtolaisuustutkimuksen välinen rajanveto määritetään usein muuttoliikkeeseen liittyvän pakon ja vapaaehtoisuuden perusteella. Seuraamme Bakewellia (2008, 436), jonka mukaan analyyttisiä ja poliittis-hallinnollisia kategorioita ei tulisi hämmentää, mihin myös Könönen on viitannut keskustelussaan ”vapaaehtoisen paluun” pakollisuudesta (2018). Emme toisinnakaan oletettua pakolaisuuden pakkoa ja siirtolaisen vapaaehtoisuutta; esimerkiksi taloudelliset syyt voivat olla yhtä pakottavia kuin poliittinen vainokin.

Paperittomuuden tuotannolla viittaamme hallituksen harjoittamaan rajapolitiikkaan, joka on lyhyellä aikavälillä kasvattanut huomattavasti Suomessa oleskelevien paperittomien ihmisten määrää. Paperittomuuden hallinnalla taas viittaamme paperittomien biopoliittisiin kontroleihin. Tästä esimerkkejä ovat vastaanottopalveluiden keskeyttäminen sekä paperittomille suunnattujen palveluiden järjestäminen ja ennen kaikkea niiden linkittäminen viranomaisten paperittomia kriminalisoiviin prosesseihin.

Tätä käsitteellistä lukua varten ei ole tehty varsinaista empiiristä tutkimusta. Sen sijaan nostamme esille suomalaista ja eurooppalaista paperittomuuteen liittyvää tutkimusta, ja tarkastelemme paperittomuuden tuotantoa ja hallintaa vuosina 2015–2017 politiikan ja lainsäädännön dokumenttien valossa. On olennaista, että Sipilän hallituk-

sen ja eduskunnan rajapolitiikka, jonka toimeenpanijoina Maahanmuuttovirasto ja Rajavartiolaitos toimivat, on olennaisesti sidoksissa Euroopan Unionin (EU) tiukentuvaan rajapolitiikkaan ja rajojen ulkoistamiseen Pohjois-Afrikkaan, Serbiaan ja Turkkiin (Himananen & Könönen 2009; Casas Cortes 2015; Könönen 2015; Kallius 2016). Näin ollen paperittomuus on muuttoliikkeen, pakolaisuuden ja siirtolaisuuden tutkijoille mielenkiintoinen tutkimusilmiö: moniulotteisten kosketuspintojen kautta paperittomuus horjuttaa maahanmuuttopolitiikan peruskiviä, sillä se hämärtää sosiaalipoliittista kaksinjakoa ”taloudellisten” maahanmuuttajien ja ”poliittisten” pakolaisten välillä.

Tässä rajojen kontekstissa tarkastelemme seuraavia kysymyksiä: Kuinka paperittomuutta on ilmiönä tuotettu Suomessa ja laajemmin Euroopassa viime vuosina? Mitkä ovat paperittomuuden kasvun seuraukset? Kuinka paperittomia ja paperittomuutta pyritään hallitsemaan? Vaikka keskitymme erityisesti turvapaikkakysymysten kautta rajapolitiikkaan liittyviin paperittomuuden tuottamisen muotoihin, esitämme kirjallisuuskatsauksessa myös laajempaa tutkimusta. Tämä on tärkeää, sillä hallituksen ja ministeriöiden rajapoliittisista syistä paperittomuutta tuottavat ja paperittomien oikeuksia rajoittavat sosiaalipoliittiset linjaukset ovat sysäys sille, että monet paperittomat ajautuvat prekaariksi työvoimaksi. Vältämme kuitenkin esittämästä paperittomia humanitaarisen diskurssin mukaisina uhreina, vaikka erityisesti julkisessa keskustelussa ja mediassa niin on tapana tehdä. Uhriuttamista ilmentää tutkimuksen mahdollinen lähtökohtainen painottuneisuus humanitarismiin ja paperittomien selviytymiseen uhriutetusta tilasta.

4.2. Paperittomuus tutkimuksen kohteena

4.2.1. Paperittomuus, siirtolaisuus ja pakolaisuus

Kuten muuttoliikkeen tutkija Malkki (1995, 8) on todennut jo 1990-luvulla, julkisessa keskustelussa ja jopa tutkimuksessa siirtolaisista erityisesti paperittomat ja pakolaiset nähdään usein ongelmana, johon täytyy löytää ratkaisu (Malkki 1995: 8, ks. myös McNevin 2017; Jauhiainen, Gadd & Jokela 2018). Toisin sanoen paperittomuutta ja paperittomia ihmisiä tulee hallita. Vaikka tavoitetta pidetään sosiaalipoliittisesti tärkeänä, ratkaisukeskeisyys kantaa riskejä paperittomuutta käsittelevälle akateemiselle tutkimukselle, sillä analyttisesti kriittisen ja siten hedelmällisen tutkimuksen on olennaista ylittää kolmannen sektorin ja lainsäädännön hallinnolliset kategoriat (Zetter 1991, 2007; Bakewell 2008). Myös Suomen kontekstissa Könönen (2015, 40) on paperittomuutta ja siirtolaisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan osoittanut, kuinka maahanmuuttoon liittyvät hallinnolliset kategoriat ja erityisesti oleskelulupajärjestelmä ovat ”maahanmuuton

hallinnan väline, joka tuottaa erottelevaa ja hierarkisoivaa sisällyttämistä oikeuksien piiriin ja määrittää erilaisia mahdollisuuksia jäädä maahan.” Paperittomat ihmiset ovat tämän hierarkian pohjalla, sillä heitä yhdistää maasta poistamisen riski. Jo paperittomuus sinänsä ilmiönä kyseenalaistaa muuttoliikkeeseen liittyvien hallinnollisten kategorioiden toimivuuden empiirisessä todellisuudessa, sillä paperittomaksi päätyvät henkilöt eivät ole mahtuneet edellä mainittuun hierarkiaan ja saaneet oleskelulupaa työn, perhesiteen, kansainvälisen suojelun tai muun perusteella (Könönen 2015, 38).

Siirtolaisuuden, rajojen ja paperittomuuden yhteyttä on tutkittu paljon. Könösen (2015) kirjallisuuskatsaus tuo suomalaiseen tutkimukseen tärkeitä käsitteitä, kuten De Genovan karkotettavuuden (engl. *deportability*). De Genova (2002) on esittänyt, että paperittomia siirtolaisia yhdistää maastapoistamisen ja karkotuksen mahdollisuus, joka ”toimii kurinalaistavana tekniikkana ja tekee siirtolaisista hyväksikäytettävää työvoimaa” (Könönen 2015, 343). Myös muut suomalaiset tutkijat ovat esittäneet, kuinka paperittomia yhdistää jo koettu tai nykyinen epävarmuus oleskeluluvasta, prekaari työllisyys sekä vahva turvautuminen sosiaalisiin verkostoihin (Leppäkorpi 2015, 2016). Leppäkorven tutkimus sosiaalisten verkostojen tärkeys osoittaa, kuinka paperittomat ihmiset navigoivat aktiivisesti yhteiskunnassa.

Siirtolaisuus ja paperittomuus liittyvät olennaisesti myös kansalaisuuden käsitteeseen eli siihen, kuka on osa yhteisöä ja kuka ei. Isin (2002) on laajassa tuotannossaan käsitellyt kansalaisuutta toiseuden tuottamiseen pohjautuvana ilmiönä. Toiseuden tuottaminen sinänsä ei ole moraalisesti hyväksyttävää tai paheksuttavaa vaan ennemminkin yhteisöjen, kanssakäymisen ja politiikan luonnollinen prosessi. Kansalaisuus tarkoittaa tällöin sitä, että rajat toiseuden tuottamisen mekanismina seuraavat yksilöitä, ja toiseuden tuottamiseen voi vaikuttaa. Näistä lähtökohdista tutkimusta kehittäen Isin (2008) kollegoineen on tutkinut paperittomien ja muiden yhteiskunnasta marginalisoitujen ihmisten kansalaisuuden tekoja (engl. *acts of citizenship*), joilla esimerkiksi paperittomat ja siirtolaiset ottavat kansalaisen roolin tuomalla olemassaolonsa ja vaatimuksensa julkisuuteen yhteiskunnassa (Aradau ym. 2013; Isin & Saward 2013). Kansalaisuus ei ilmene näin ollen ainoastaan muodollisena, annettuna kansalaisuutena vaan myös toiminnallisena ja kokemuksellisenä ilmiönä (Nivala 2008). Esimerkkejä siirtolaisten kansalaisuuden teoista Suomessa ovat syksyllä 2012 tapahtuneet afganistanilaisten turvapaikanhakijoiden mielenosoitus ja nälkälakko (Pellander & Horsti 2017), tai talvella ja keväällä 2017 tapahtunut turvapaikanhakijoiden jatkuva mielenosoitus Helsingin rautatientorilla.

4.2.2. Humanitarismi ja uhriasetelmat

Paperittomuuteen liittyvästä kansainvälisestä tutkimuksesta avainasemassa on myös humanitarismin analyttinen kritiikki (Fassin 2001, 2005, 2011; Ticktin 2011; Willen 2015; Rozakou 2012, 2016). Humanitarismiin liittyvä tutkimuskirjallisuus on olennaista sen vuoksi, että myös Suomessa paperittomat ihmiset usein päätyvät humanitaarisella

logiikalla tuotettujen palvelujen piiriin esimerkiksi terveydenhuollossa. Malkki (2015) on kirjoittanut humanitarismista erityisesti suomalaisessa yhteiskunnassa. Humanitarismin analyttinen kritiikki juontaa juurensa epätasa-arvoiseen valta-asetelmaan ja vastavuoroisuuden puutteeseen auttajien ja autettavien välillä, joka puolestaan pohjautuu julkiseen keskusteluun ja media- ja mielikuviin, joissa yksilöt, erityisesti naiset ja lapset, esitetään uhreina (Malkki 1996). Humanitarismin on osoitettu pitävän sisällään epäpoliittisuuden ja poliittisuuden jännitteen, sillä siinä korostuu poliittisten oikeuksien (esimerkiksi ihmisoikeuksien) sijaan auttamisen kohteena olevan ihmisen fyysinen ja psykologinen tila (Bornstein & Redfield 2011, 6).

Kyseinen jännite ilmenee myös suomalaisessa julkisessa keskustelussa paperittomuudesta. Monet kommentaattorit näkevät ensisijaisena ongelmana paperittomien palvelut eli esimerkiksi sen, missä paperittomat nukkuvat ja kuinka heille järjestetään ruokailu. Fyysiseen ja psykologiseen selviytymiseen keskittyttäessä paperiton ihminen esitetään helposti uhrina, ja huomio siirtyy paperittomuutta tuottavista ja hallinnoivista rakenteista paperittomaan ihmiseen itseensä. Tämän vääristymän takia käsittelemme paperittomuutta nimenomaan tuotettuna ja hallittuna ilmiönä.

Humanitarismin logiikasta juuri siirtolaisuuden yhteydessä urauurtavaa tutkimusta tehnyt Fassin (2005, 2011) on kiinnittänyt huomiota uhriuttamiseen sekä myötätunnon ja sorron välisiin jännitteisiin. Fassinin mukaan oikeuksien sijaan empatiaa mobilisoidessaan auttajat esitetään yksittäisinä toimijoina, kun taas autettavien joukko yleistyy helposti yhtenäiseksi ja tasaiseksi ”ihmisyydeksi” (Fassin 2011). Avain tämän epätasapainon ymmärtämiseen löytyy vastavuoroisuuden puutteesta ja toimijuuden sijoittamisesta erityisesti auttajille. Tuoreemmassa humanitarismia käsittelevässä kirjallisuudessa on myös osoitettu humanitaarisen toiminnan olevan tietyissä tilanteissa perustavanlaatuisesti poliittista, kuten esimerkiksi vapaaehtoisten järjestäytyessä vuoden 2015 suuren muuttoliikkeen aikana, kun useat Euroopan valtiot vetäytyivät turvapaikanhakijoiden oikeuksien takaamisessa. Näin solidaarisuuden ja humanitarismin välinen rajapinta on hämärtynyt (Rozakou 2016).

Myös suomalaisessa julkisessa keskustelussa paperittomuudesta – joka osaltaan tukeutuu humanitarismin logiikkaan (Boltanski 1999) – keskeinen uhri on vaihtunut. Turvallisuusuhkiin vetoavat tahot ovat esittäneet Suomen kansalaiset uhreina ja paperittomat uhkien aiheuttajina. Uhrinarratiivin siirtyessä käsittelemään enemmistöä keskustelu myös politisoituu vinoutuneesti ja maskulinisoituu, kun valkoisten suomalaisten oikeuksia korostetaan (Keskinen 2011, 2013). Myös auttajan ja autettavan epäsymmetrinen valta-asetelma horjuu, ja paperittomuuden aiemmat, erityisesti turvapaikkaprosessiin liittymättömät tuotantomuodot jäävät vähemmälle huomiolle.

Analyysimme kannalta on olennaista huomioida humanitarismin ja uhrinarratiivin vaikutus paperittomuuden tieteelliseen tutkimukseen. Seuraavaksi tarkastelemme tutkimuskirjallisuuden valossa tahoja, jotka hyötyvät paperittomuudesta, sekä sitä, kuinka paperittomuus ja rajapolitiikka ovat auttamattomasti talouteen olennaisesti liittyviä ilmiöitä.

4.2.3. Rajojen moninkertaistuminen

Paperittomuuteen liittyvällä prekaarilla työvoimalla on merkitys länsimaisille talouksille. Huolimatta paperittomien merkityksestä halpana ja oikeudettomana työvoimana länsimaisille talouksille, keskustelu paperittomien osallisuudesta poliittisessa ja sosiaalisessa yhteisössä hiljennetään helposti "laittomuuden" perusteella (Dauvergne 2008, 17). Niin suomalaiset kuin kansainvälisetkin tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota paperittomuuden olennaiseen yhteyteen kapitalismin ja prekaarin työvoiman kanssa (Könönen 2015; Leppäkorpi 2015). On tärkeää muistaa, että riippumatta siitä kuinka ihminen on päätenyt paperittomuuden tilaan, paperittomuus ajaa ihmisiä epävirallisen talouden piiriin myös Suomessa. Paperittomien sosiaalista pääomaa tarkasteleva tutkimus vastaa yllämainittuun humanitarismin kritiikkiin huomioimalla paperittomat toimijoina, jotka autonomisesti navigoivat mahdollisuuksiaan siinä yhteiskunnan instituutioiden luomassa todellisuudessa, joka on heidät paperittomaksi luonut (Bloch, Sigona & Zetter 2014). Leppäkorpi (2015) kiinnittää huomiota sosiaalisten verkostojen tärkeyteen paperittomien työllistymisessä ilman työlupaa: paperittoman työpaikka ravintolassa tai rakennustyömaalla löytyy usein sosiaalisten kontaktien kautta.

Kansainvälisessä paperittomuuteen liittyvässä tutkimuksessa ilmiö on ennen kaikkea yhdistetty talouden dynamiikkaan. Ranskan ja Australian kontekstista kirjoittava McNevin (2006, 2011) ja EU:n maahanmuuttopolitiikkaa analysoiva Feldman (2011) kiinnittävät huomiota paperittomuuden laajempiin, globaalin kapitalismin kysymyksiin. He huomauttavat, että usein globaalin talouden epätasapaino vaikuttaa siirtolaisuuteen, mikä puolestaan lisää paperittomuutta EU:n rajapoliittisten kiristysten myötä. Vaikka talous ei yksinään selitä paperittomuuden tuotantoa ja hallintoa, tutkijoiden ja viranomaisten on tärkeää ottaa huomioon se, että paperittomuudella on olennainen yhteys taloudellisiin rakenteisiin niin syynä kuin seurauksenakin. Mezzadra ja Neilson (2013) viittaavat rajoihin kapitalismin metodina sekä talouden ja rajapolitiikan kosketuspintoihin rajojen moninkertaistumisessa.

Paperittomuuden tuotantoa, kokemusta ja hallintoa käsittelevä tutkimus Suomessa on eittämättä sijoitettava eurooppalaiseen, taloudelliseen ja rajapoliittiseen kontekstiin, sillä paperittomuuden eri ilmenemismuodot ylittävät kielelliset, kulttuuriset ja kansalliset rajat. Unkarilainen turvapaikkapolitiikka on voinut synnyttää prekaaria työvoimaa Suomeen, kun taas Suomessa paperittomaksi joutunut voi päätyä työvoimaksi Saksan tai Ranskan harmaille markkinoille. Julkinen keskustelu on kuitenkin keskittynyt paperittomuuteen joko turvallisuusuhkana tai uhriutettuna tilana, joka on poliittisen vainon todistamisessa epäonnistumisen seuraus. Paperittomuutta käsittelevä tutkimus kuitenkin osoittaa, että paperittomuutta leimaa vahvasti sen institutionaalinen tuottaminen ja prekaariin työvoimaan ajautuminen. Paperittomuuden tutkimus eurooppalaiseen kontekstiin sijoitettuna voi johtaa epäarvoistamisen, rodullistamisen ja uhriuttamisen prosessien tunnistamiseen ja tutkimiseen myös niin sanotussa "pohjoismaisen esimerkillisyyden" kontekstissa (Pred 2000; Tuori ym. 2012).

4.3. Paperittomuuden tuotanto ja hallinta Suomessa 2015 vuoden jälkeen

Paperittomuuden tuotanto on vuoden 2015 jälkeen keskittynyt erityisesti kolmeen asteeseen: rajapoliittisiin linjauksiin, jotka vaikuttavat turvapaikan myöntämisprosenttiin, oleskelulupajärjestelmiin ja etenkin tilapäiseen oleskelulupaan liittyvään kädenvääntöön (Himanen 2015). Se tapahtuu EU:n kontekstissa ja tuottaa karkotettavuutta, kuten myös vuoden 2018 julkinen keskustelu pakkopalautuksista osoittaa (Könönen 2018). Paperittomuuden hallinta keskittyy puolestaan toiseutettujen yhteiskunnan jäsenten biopoliittiseen kontrolliin (Foucault 2010), joka ilmenee paperittomille suunnattujen palveluiden kautta vastaanottopalveluiden keskeydyttyä. Myös julkisessa keskustelussa viitataan usein humanitaristisiin kysymyksiin fyysisen olemassaolon tarpeista poliittisten oikeuksien tai laillistamiskeinojen sijaan.

Suomi reagoi vuonna 2015 tapahtuneeseen turvapaikanhakijoiden lukumäärän kasvuun kiristämällä turvapaikkaan liittyviä linjauksia. Muun muassa turvallisiksi alueiksi määritettyjen lähtömaiden listaa laajennettiin, pakolaisten perheen yhdistämisen säännöksiä kiristettiin, ja kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden valitusaikaa lyhennettiin (muutoksista tarkemmin ks. tässä teoksessa Lyytinen; Välimäki; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso). Muutosten seurauksena ilman oleskelulupaa on jäänyt suuri joukko ihmisiä, joilla ei ole tosiasiallista paluun mahdollisuutta, ja joilta katkaistaan vastaanottopalvelut. Maahanmuuttoviraston mukaan vuonna 2017 vastaanottopalvelut lakkautettiin 704 henkilöltä (Maahanmuuttovirasto 2018). Samassa yhteydessä Maahanmuuttovirasto tiedotti, että ”vastaanottopalvelut lakkaavat sellaisilta turvapaikanhakijoilta, joita poliisi ei voi käännyttää, mutta hakija voisi palata lähtömaahansa vapaaehtoisesti. Käännyttäminen ei onnistu esimerkiksi, jos hakijan kotimaahan ei ole sopivia liikenneyhteyksiä tai maa ei suostu ottamaan pakkopalautettuja vastaan”. Herää kysymys siitä, kuinka *pakkopalautettu* onnistuu palaamaan ”vapaaehtoisesti”, mikäli liikenneyhteyksiä ei ole, tai hänen maansa ei suostu ottamaan häntä vastaan, eikä myöskään poliisi ole hänen palauttamisessaan onnistunut. Monet paperittomiksi päätyneet eivät jää Suomeen, vaan lähtevät muihin EU-maihin, missä heillä on olemassa olevia verkostoja, ja missä työllistyminen paperittomana on helpompaa.

Vuoden 2015 jälkeisessä paperittomuuden tuotannossa olennaisia toimijoita ovat olleet EU (erityisesti Euroopan komissio), Juha Sipilän hallitus, eduskunta sekä Maahanmuuttovirasto. Muita tärkeitä parittomuuden hallintaan liittyviä toimijoita ovat kunnat, ministeriöt ja poliisi. Vaikka vastuu paperittomuutta tuottavasta lainsäädännöstä on ensisijaisesti hallituksella ja eduskunnalla, on Maahanmuuttoviraston rooli ja poliittinen vaikutusvalta kasvanut huomattavasti: vastaanottokeskusten ja poliisin hoitamien ulkomaalaisten lupa-asioiden siirryttyä Maahanmuuttovirastolle on se oman tiedotteensa mukaan kasvanut maahanmuuton supervirastoksi (Maahanmuuttovirasto 2016a). Tieto paperittomien mahdollisesta lukumäärän kasvusta Suomessa

on herättänyt myös paljon keskustelua siitä, kenen vastuulla on tai ei ole palveluiden järjestäminen paperittomille (Gadd 2017). Koska paperittomilla ei ole oleskelulupaa, kuntien järjestämät palvelut jäävät usein paperittomien ulottumattomiin. Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) joulukuussa 2016 antaman ohjeistuksen mukaan kuntien tulee tarjota paperittomille hätämajoitus, ruokailu ja kiireellinen terveydenhuolto (Sisäministeriö 2016). Paperittomien saamista palveluissa ja hoitoon pääsyssä on kuitenkin suuria alueellisia ja kuntakohtaisia eroja. Erilaiset kolmannen sektorin toimijat ovat paitsi tarjonneet paperittomille välttämättömiä palveluita, myös haastaneet valtiota ja kuntia huolehtimaan niistä perus- ja ihmisoikeuksista, jotka lain mukaan kuuluvat myös paperittomille (Ahonen 2018).

4.3.1. Vuoden 2015 ”pakolaiskriisi” ja paperittomuuden tuotanto

Keskityimme seuraavaksi kahteen olennaiseen paperittomuuden tuotannon keinoon: tilapäisen oleskeluluvan kytkemiseen vapaaehtoiseen maasta poistumiseen ja maara-porttien päivittämiseen. Vapaaehtoiseen paluuseen liittyvä lakimuutos koskee kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneita tai hakemuksensa peruuttaneita, joita suomalaiset viranomaiset eivät kuitenkaan ole voineet palauttaa kotimaahansa. Ennen lakimuutosta tällaisissa tilanteissa oleville henkilölle voitiin myöntää tilapäinen oleskelulupa. Vuodesta 2015 lähtien oleskelulupaa ei ole myönnetty, mikäli viranomaisten näkemyksen mukaan niin sanottu vapaaehtoinen paluu olisi mahdollinen. Myös humanitaarisen suojelun kategorian poistuminen lainsäädännöstä on vaikuttanut oikeudellisen tilan kapenemiseen ja paperittomuuden tuotantoon. Heinäkuusta 2015 lähtien humanitaarisen suojelun ehdot ensin kiristyivät, ja vuonna 2016 se poistettiin kokonaan Suomen lainsäädännöstä. Käytännössä humanitaarisen suojelun myöntäminen jäädettiin Maahanmuuttovirastossa jo ennen lain voimaantuloa, mistä hallituksen oikeuskansleri antoi virastolle huomautuksen (Oikeuskansleri 2017). Kesällä 2015 humanitaarinen suojelu liitettiin suostumukseen vapaaehtoiseen paluuseen. Maahanmuuttoviraston mukaan ”useissa tilanteissa henkilön olisi mahdollista palata kotimaahansa omatoimisesti, vaikka viranomaiset eivät pysty häntä palauttamaan” (Maahanmuuttovirasto 2015). Humanitaarinen suojelu poistettiin kokonaan lainsäädännön piiristä siitä huolimatta, että asiantuntijat ja korkein hallinto-oikeus ovat alleviivanneet kyseisen luvan tärkeyttä oikeudettoman välitilan ehkäisemiseksi (Pakolaisneuvonta 2013) silloin, kun ”vapaaehtoista” paluuta tai pakkopalautusta ei voida toteuttaa. Hallitus esitti lainmuutoksen yhteydessä, että se ryhtyy tarvittaessa lainsäädännöllisiin tai muihin toimiin tilanteen korjaamiseksi siinä tapauksessa, että ilman oleskelulupaa maassa oleskelevien määrä merkittävästi kasvaa (*Turun Sanomat* 2017; Poliisihallitus 2018).

Toinen paperittomuuden tuotantoon olennaisesti vaikuttanut tekijä ovat maatietoraportit. Vaikka erityisesti Irakiin, Afganistaniin ja Somaliaan liittyvät maalinjatukset kiristyivät huomattavasti vuoden 2015 jälkeen, esittää Maahanmuuttovirasto,

että maalinjaukset ovat oikeudellisia arvioita, joihin ei voi vaikuttaa poliittisesti (Maahanmuuttovirasto 2016b). Maahanmuuttoviraston johtaja Jaana Vuorio totesi maalinjauksen päivytyksen jälkeen, että Afganistanin, Somalian kuin Irakin turvalisuustilanteet ovat kokonaisuutena parantuneet, joskaan hän ei kokenut voivansa ottaa asiaan varsinaisesti kantaa (Manner & Teittinen 2016). Kiristyneet maalinjaukset näkyvät erityisesti irakilaiden oikeudessa pakolaisasemaan ja toissijaiseen suojeluun. Kun irakilaisille myönnetyn kansainvälisen suojelun keskiarvo EU:ssa oli vuonna 2016 noin 61 prosenttia, oli Suomessa vastaava luku noin 23 prosenttia (EASO 2017; Maahanmuuttovirasto 2017). Humanitaariseen suojeluun liittyvässä lakiesityksessä hallitus totesi, että se:

... on pitänyt kuitenkin tärkeänä varmistaa, että Suomen lainsäädäntö ja käytäntö eivät ole muita Euroopan unionin jäsenvaltioita ja Euroopan unionin lainsäädännön asettama vähimmäistasoa suotuisampia. Tämä on tärkeää siksi, että Suomeen ei kohdistuisi kohtuuttoman suurta osaa hakijoista verrattuna muihin maihin. Suomeen lainsäädäntö näyttäytyy tällä hetkellä kansainvälisen suojelun antamisen osalta hieman suotuisampaa kuin mitä Euroopan unionin ja kansainväliset velvoitteet edellyttäisivät. (HE 2/2016.)

Hallituksen ja Maahanmuuttoviraston nimeämä maahanmuutto- ja rajapoliittinen tavoite on siis ollut lainsäädännön ja sen tulkinnan venyttäminen mahdollisimman epäsuotuisaksi Suomeen tulevien kannalta. Vaikka tavoite on lakiesityksessä ilmaistu näinkin eksplisiittisesti, median kanssa viestiessään niin poliitikot kuin virkamiehetkin kertovat päätöksenteon perustuvan ulkopuolisille syille (Manner & Teittinen 2016). Näin ilmenevä jännite rajapoliittisten linjauksen ja politiikkojen ja virkamiesten depotitsoivan diskurssin välillä peittää hallituksen todellista vastuuta paperittomuuden tuotannossa.

Helsingissä Rautatientorilla talvella 2017 mieltään osoittaneet afganistanilaiset ja irakilaiset turvapaikanhakijat kiinnittivät huomiota juuri yllä lyhyesti esitelyihin paperittomuuden tuottamisen keinoihin (Oikeus Elää 2017). Mielenosoittajat huomauttivat, että humanitaarisen oleskeluluvan palauttaminen Suomen lainsäädäntöön ilman vapaaehtoisen paluun pakkoa ei ole Maahanmuuttoviraston vaan eduskunnan tehtävä. Mielenosoittajat pyysivät kuitenkin Maahanmuuttovirastoa käyttämään poliittista "superviraston" vaikutusvaltaa hallituspuolueiden jäseniin humanitaarisen oleskeluluvan palauttamiseksi. He vaativat myös, että maatietoraporttien kirjoittamisessa seurataan kansainvälisiä, esimerkiksi YK:n pakolaisjärjestön määrittämiä, standardeja (UNHCR 2017). He kritisoivat myös huolimattomia turvapaikkamenettelyitä, joissa alkuvaiheen virheitä ei voi korjata eri oikeusasteissa. Siksi mielenosoittajat vaativat palautusten välitöntä jäädyttämistä ja niihin liittyvien turvapaikkahakemusten uudelleen käsittelyä. Niin asiantuntijat, oppositiopoliitikot kuin kansalaisetkin ilmaisivat laajamittaisesti tukensa mielenosoittajien vaatimuksille (*Helsingin Sanomat* 2017; *Image* 2017; *Turun Sanomat* 2017).

4.3.2. Nimeämisen politiikka ja turvallistaminen

Paperittomista käytetyt termit legitimoivat erilaisia toimintatapoja. Suhteellisen vaikiintuneen paperiton-käsitteen rinnalla puhutaan muun muassa uuspaperittomista, suojattomista, sääntelemättömistä, dokumentoimattomista ja myös niin sanotusti "laittomasti maassa oleskelevista". Nämä taistelut määritelmistä ilmentävät siirtolaisten stratifikaatiota ja erilaisten politiikkojen oikeuttamiskäytäntöjä. Paperittomien leimaamiseen laittomiksi liittyy useita ongelmia. Ilmeisin on se, että ainoastaan ihmisen toiminta voi olla lakia rikkovaa, mutta henkilö ei voi olla kategorisesti laitton (Anderson 2013). Toinen ongelma on käsitteellinen monimerkityksellisyys, joka juontuu siirtolaisten elämäntilanteiden moninaisuudesta. Laittomuudella voidaan viitata esimerkiksi luvattomaan rajanylitykseen, työskentelyyn ilman työlupaa tai oleskeluun ilman oleskelulupaa. Käsitettä usein myös venytetään koskemaan ihmisiä, joita epäillään potentiaalisiksi paperittomiksi (Castañeda 2010; Kubal 2013, 556). Muun muassa yhdenvertaisuusvaltuutettu Kirsi Pimiä (2016) on huomauttanut lausunnossaan hallituksen sisäisen turvallisuuden selonteon, että "selonteon tasoisessa asiakirjassa käsitettä 'laitton maahanmuutto' käytetään toistuvasti väärin, kun pitäisi puhua turvapaikanhakijoista. Käsitteiden oikea käyttö on varmistettava sisäistä turvallisuutta ja ulkomaalaishallintoa linjaavissa strategioissa ja ohjelmissa."

Laittomuus-käsitteen monimerkityksisyys luo pohjan sille, että sitä voidaan tehokkaasti käyttää pelon lietsontaan, mielikuvien luomiseen maahanmuuton ja rikollisuuden yhteyksistä, sekä erilaisten pakkokeinojen, kuten pakkopalautusten, poliittiseen oikeuttamiseen. Siinä missä ihmisoikeus- ja kansalaisjärjestöt korostavat paperittomien leimaamista laittomiksi epäeettiseksi ja ongelmalliseksi, sisäministeriö on puolestaan kehottanut välttämään "laittomasti maassa oleskelevien" nimeämistä paperittomiksi (Sisäministeriö 2016). Virallisten tahojen harjoittama paperittomien leimaaminen "laittomasti maassa oleskeleviksi" viestii implisiittisesti siitä, että valtion harjoittamalla maahanmuutto- ja rajapolitiikalla ei olisi osuutta paperittomuuden tuotantoon. Sipilän hallituksen kannanotot "laittoman maahanmuuton hallitsemiseksi" viittaavat siis virheellisesti ajatukseen ulkopuolelta tulevasta uhasta, ja kieltävät harjoitetun politiikan osuuden paperittomuuden tuottamisessa.

Turvallisuuden ja siirtolaisuuden välinen suhde ei ole niin yksiviivainen tai ilmeinen kuin maahanmuuttoa automaattisena sisäisen turvallisuuden uhkana alleviivaavat korostavat. Kriittisen turvallisuudentutkimuksen perinnettä seuraavat tutkijat (Squire 2009; Bigo 2016) ovat kutsuneet tätä siirtolaisuuden tai vapaan liikkuvuuden turvallistamiseksi.

Tätä turvallisuuden ja siirtolaisuuden välistä risteymää on syytä analysoida tarkemmin. Minkälaisia uhkia siirtolaisuuteen liitetään? Keihin tai mihin turvallisuusuhkia kohdistuu? Perinteinen strateginen perspektiivi käsittää potentiaalisen uhan kohteeksi valtion, kun taas perinteiseen humanitaristiseen diskurssiin kytkeytyvä inhimillisen turvallisuuden perspektiivi (ks. tässä teoksessa Vanhanen) puolestaan ymmärtää siir-

tolaiset uhkien kohteiksi. Turvallisuusriskien korostamisella pyritään oikeuttamaan kiristyksiä turvapaikkapolitiikassa. Esimerkki aiheesta on aiemmin esittelemämme hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma (Valtioneuvosto 2015), jossa luetellaan kattavasti toimia, joilla turvapaikan saamisen kriteerejä kiristetään, epäai- doiksi ja vaarallisiksi leimatut turvapaikanhakijat karkotetaan maasta pakkotoimin tai ”vapaaehtoisen paluun” avulla, maahanmuuttajien aiheuttamia ”turvallisuusuh- kia” saadaan hallittua ja Suomen vetovoimaisuutta turvapaikanhakijoille saadaan heikennettyä.

Kiristykset koskettavat kuitenkin vain ei-toivottuja, toisin sanoen varattomia, maa- hanmuuttajia; toimenpideohjelmassa mainitaan myös, että hallitus selvittää ”mahdol- lisuutta ottaa käyttöön erityinen sijoittajien investointeihin perustuva oleskelulupa Suomen vetovoimaisuuden lisäämiseksi” (Valtioneuvosto 2015, 3). Suomen harjoittama politiikka sijoittuu näin laajempaan eurooppalaiseen trendiin, joka osoittaa siirtolai- suuden ja talouden kytköksiin valtioiden pyrkiessä valikoimaan maahanmuuttajien joukosta varakkaimmat ja taloudellisesti tuottavimmat (Feldman 2011).

4.3.3. Paperittomuuden hallinta

Paperittomien hallinnan kentällä keskeiset prosessit ovat vastaanottopalveluiden keskeyttäminen ja sen myötä tapahtuva paperittomien oikeuksien toteutuminen tai toteutumattomuus vastaanottokeskusten ulkopuolella. Sisäministeriö julkaisi joulukuussa 2016 toimenpideohjelman ”Laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan” (Sisäministeriö 2016), ja sosiaali- ja terveysministeriö tammikuussa 2017 kunnille suunnatut ”Suositukset laittomasti maassa oleskelevien kiireelliseen sosiaa- li- ja terveydenhuoltoon” (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017). Näillä dokumenteilla on linjattu sekä paperittomuuden tuotantoa että hallintaa. Paperittomuuden hallinnan erityispiirre on paperittomien ihmisten karkotettavuuden valvonta.

Näkyvin hallinnan osuus on vastaanottopalveluiden lakkauttaminen. Oikeus vas- taanottopalveluihin päättyy, jos kielteisen turvapaikkapäätöksen saanut voisi avus- tettuna palata kotimaahansa käyttäen hyväksi niin kutsutun vapaaehtoisen paluun järjestelmää. Pääsääntöisesti ”vapaaehtoisesta” paluusta kieltäytyvälle annetaan vas- taanottopalveluja enintään 30 päivää sen jälkeen, kun päätös maasta poistamisesta on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi, ja poliisi on ilmoittanut vastaanottokeskukselle, että täytäntöönpano viranomaistoimin ei ole mahdollista (Sosiaali- ja terveysminis- teriö 2017). Vuonna 2017 ja 2018 paperittomien kanssa työskentelevät toimijat ovat tavanneet useita henkilöitä ja perheitä, jotka ovat näin päätyneet kodittomiksi. Vaikka paperittomuus on tuotettu jo turvapaikkamenettelyn aiemmassa vaiheessa, se konk- retisoituu paperittomalle henkilölle itselleen vastaanottokeskuksesta hädettäessä. Maahanmuuttoviraston ohjeiden mukaan vastaanottopalveluiden lakkautuessa on ihmisille korostettava Suomesta poistumista:

Asiakkaalle on korostettava sitä, että hänen on määräajan kuluessa poistuttava vastaanottokeskuksesta ja palattava lähtömaahansa. Kansainvälistä suojelua koskeva hakemus on ratkaistu, eikä edellytyksiä Suomessa oleskelun jatkamiseen ole enää olemassa. ...Asiakkaalle on selkeästi kerrottava, että mikäli hän jää Suomeen, hän päätyy oleskelemaan maassa laittomasti. Hänellä ei tuolloin ole oikeutta tehdä ansiotyötä eikä pääsääntöisesti oikeutta julkisiin palveluihin. (Maahanmuuttovirasto 2016c, 7.)

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnon (2015) mukaan niin sanottu vapaaehtoinen paluu ei kuitenkaan ole tosiasiallisesti vapaaehtoista, mikäli siitä kieltäytyvä päätyy Suomessa oikeudettomaan tilaan. Niin sanotun ”vapaaehtoisuuden” pakollisuus tulee ilmi jo edellä mainitussa Sosiaali- ja terveysministeriön muotoilussa, jossa puhutaan ”vapaaehtoisen” paluun järjestelmän käyttämisessä ”avustamisessa”, joka viittaa poliisin suorittamaan pakkokäännytykseen. Esimerkiksi Norjassa niin sanotun avustetun vapaaehtoisen paluun järjestelmän nimi muutettiin yksinkertaisesti avustetun paluun järjestelmäksi, koska järjestelmän piirissä olleet eivät yleisesti kokeneet sitä vapaaehtoiseksi (Bendixsen ym. 2014).

Mainitussa sosiaali- ja terveysministeriön (2017) ohjeistuksessa paperittomien sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämiseksi korostetaan kuntien vastuuta hätämaajoituksen, ruokailun, ja kiireellisen terveydenhuollon järjestämisessä paperittomille. Lapsille tulee myös taata koulunkäynti. Sisäministeriön toimenpidesuunnitelmassa (2016) laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan puolestaan todetaan, että paperittomuuden ehkäisemiseksi poliisi vaihtaa tietoja eri alueellisten toimijoiden kanssa, joita ovat esimerkiksi kirkko, järjestöt sekä kuntien sosiaali- ja terveys, kasvatus- ja koulutus- ja asuntotoimet. Tällaisella tiedonhankinnan foucaultilaisella panoptikon-mallilla pyritään siihen, että osaa poliisin tehtävistä hoitavat myös muut virkamiehet (vrt. tässä teoksessa Vanhanen). Toimenpideohjelmissa myös päätetään selvittää, onko mahdollista säätää ulkomaalaisrikkomuksen selvittämisessä käytettäväksi sellaisia pakkokeinoja, jotka eivät nyt ole lain puitteissa mahdollisia. Sosiaali- ja terveysministeriö siis priorisoi laittoman maassa oleskelun olennaiseksi rikokseksi, johon puuttumiseksi on suunnattava aiempaa enemmän resursseja.

Sisäministeriön käsitystä paperittomien sijoittumisesta työntekijöiksi pimeille markkinoille puolestaan kuvaa se, että toimenpideohjelma puhuu samanaikaisesti ”oikeudettomasta työllistamisestä” ja ”laittomasta työnteosta”. Riskinä on, että työnantajan vastuu häivytetään samalla, kun alistaiseen ja riistettyyn työmarkkina-asemaan päätyvän paperittoman toiminta kriminalisoidaan. Yhtä lailla toimenpideohjelma jättää huomiotta paperittomien suurentuneen riskin päätyä ihmiskaupan uhreiksi. Sisäministeriö ottaa kantaa myös paperittomien perusopetukseen pääsyyn: ”Perusopetuslain mukaan jokaisella lapsella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Perusopetuslaki ei edellytä, että lapsen asuminen kunnassa olisi pysyvää tai, että kunnan tulisi olla kotikuntalainen mukaan määräytyvä lapsen kotikunta. Myös YK:n lasten oikeuksien sopimuksen mukaiset velvoitteet sitovat Suomea.” (Sisäministeriö 2016,

8–9). Tämän jälkeen Sisäministeriö kuitenkin esittää, että ”tarvittaessa kiinnitetään opetuksen/koulutuksen järjestäjien ja korkeakoulujen huomiota laittoman maahanmuuton torjuntatoimiin ja ryhdytään muihin toimenpiteisiin” (Sisäministeriö 2016, 9). Puhe paperittomien oikeuksista näyttäytyy toisin sanoen retorisenä mainintana, kun taas toiminnan tasolla pyritään tosiasiaa kieltämään tuotettu karkotettavuus.

Gaddin (2017) mukaan paperittomien pääsy palveluihin on käytännössä vaihdellut kuntakohtaisesti erittäin paljon: osa kunnista ei tarjoa paperittomille minkäänlaisia palveluita, kun taas toisissa kunnissa paperittomien pääsy sosiaali- ja terveystalouden piiriin vastaa kuntalaisten asemaa. Paperittomien pääsyä jopa välttämättömien palveluiden piiriin hankaloittaa se, että palveluiden järjestämisestä vastuuta kantavaa viranomaista ei ole aina määritelty. Myös kuntien kokema vastuu vaihtelee suuresti (Gadd 2017, 136–137). Paperittomien ihmisten oikeuksien heikko tai satunnainen toteutuminen luo tilaa yksittäisten virkamiesten voimakkaalle harkintavallan käytölle sekä siirtää palveluiden järjestämisvastuun kunnilta ja valtiolta kolmannen sektorin toimijoille. Kirjavat käytännöt eri kunnissa aiheuttavat epävarmuutta, joka heijastuu ennen muuta myös paperittomiin ihmisiin. Vaikka he olisivatkin tietoisia oikeuksistaan, niiden toteutumiseen on vaikeaa luottaa, mikäli oikeudet eivät toteudu yhtäläisesti joka puolella maata. Kolmannen sektorin toimijat ovat sekä tarjonneet paperittomille ihmisille palveluita että haastaneet valtion harjoittamaa ulossulkemisen politiikkaa. On huomattava, että näissä toiminnoissa ei ole kyse ainoastaan hyväntekeväisyyden harjoittamisesta vaan osittain myös laajemmasta valtion harjoittaman politiikan kyseenalaistamisesta (Lundberg & Strange 2016; Ahonen 2018; Mäkinen & Lehtinen 2018). Palveluiden piiriin pääsyn rajoja koeteltaessa otetaan samanaikaisesti kantaa osallisuuksiin ja valta-asetelmiin yhteiskunnassa sekä harjoitetaan paperittomuuden hallintaa.

Paperittomuuden hallinnalla viittaamme siis siihen, kuinka valtiollisten tahojen pyrkimys on ollut laajentaa poliisin ja rajaviranomaisten kentälle kuuluneita valvonnan tehtäviä yhteiskunnan palvelujärjestelmiin. Paperittomat-hankkeen kannanotossa (2016) toimenpidesuunnitelmaan alleviivataan hallinnasta seuraavaa paperittomien ihmisten entistä suurempaa haavoittuvuutta (haavoittuvuudesta, ks. tässä teoksessa Heikkilä & Mustaniemi-Laakso) ja todetaan lisäksi, että ”valvonnan lisääminen johtaa tavoiteltuun tulokseen vaan päinvastoin, se murentaa luottamusta kaikkien yhteiskunnan toimijoiden välillä.” Sisäministeriön ohjeistus on myös ristiriitainen monen ammattikunnan sisäisen eettisen ohjeistuksen kanssa. Muun muassa Lääkäriliiton toiminnanjohtaja Heikki Pälve (2017) on ottanut kantaa asiaan toteamalla, että on muiden viranomaisten kuin lääkärin tehtävä säädellä, kuka Suomessa oleskelee. Pälve huomauttaa, että potilassalaisuus ei koske ainoastaan terveystietoja vaan myös hakeutumista lääkäriin ylipäätään. Kyse on siis yhtäältä paperittomien oikeuksien toteutumisesta ja toisaalta myös eri viranomaistahojen vastuunmäärittelyistä.

Kuten olemme aiemmin todenneet, paperittomuuden hallinnassa korostuvat poliittisten oikeuksien sijaan humanitaristinen avunkohteen fyysisten tarpeiden

ensisijaisuus. Yhteiskunnan palveluiden ulkopuolisuuden lisäksi on kuitenkin huomattava, että paperittomuus merkitsee myös ulkopuolisuutta poliittisesta yhteisöstä. Maahanmuuttajien poliittinen jäsenyys liittyy myös laajemmin turvapaikka- ja rajapolitiikkaan ja siihen, kuinka turvapaikka valtiossa ymmärretään. Turvapaikan käsite on muuttunut historiallisesti sen poliittisesta olemuksesta kohti esittämäämme humanitaristista uhriasemaa. Poliittisen turvapaikan näkökulmasta paperittomien ja pakolaisten uhriuttava kuvaaminen sisältää perustavanlaatuisen käsitteellisen virheen: vaino samastetaan muunlaisiin kärsimyksiin, jolloin jää huomiotta se, että vaino merkitsee turvaa hakevalle lisäksi ulkopuolisuutta poliittisessä yhteisössä (Arendt [1951] 2013). Turvapaikan poliittisuutta korostava perinne tarkastelee turvapaikkaa sekä turvan että poliittisen jäsenyyden antajana. Koska humanitaarinen perinne näkee ensisijaisena yksilön välittömän hädän, sen luonteva johtopäätös on pakolaisten ottaminen yhteiskunnan jäseniksi vain väliaikaisesti (Huysmans & Squire 2009, 6–7; Price 2009, 3–14).

4.4. Johtopäätökset

Olemme tässä luvussa käsitelleet paperittomuuden viimeaikaista tuotantoa ja hallintaa Suomessa, ja esittäneet että paperittomuuden tutkiminen voi kyseenalaistaa ne hallinnolliset kategoriat, joiden hierarkiaan paperittomuuden tuottaminen pohjautuu. Paperittomuuden tutkiminen ilmiönä on tärkeää myös humanitaristisen uhrinarratiivin välttämisen kannalta. Paperittomat ihmiset kuuluvat aktiivisesti suomalaisen yhteiskuntaan, ja siten myös heidän ääntään esimerkiksi mielenosoitusten yhteydessä on olennaista kuunnella (Bauder 2016).

Suomessa perus- ja ihmisoikeuksien tulisi koskettaa kaikkia valtion alueella oleskelevia, ei siis pelkästään Suomen kansalaisia. Näin ollen perusoikeudet sekä Suomen ratifioimat ihmisoikeussopimukset kuuluvat myös paperittomille. Laissa turvattu paperittomien kannalta keskeisiä perusoikeuksia ovat muun muassa oikeus perusopetukseen ja terveyteen, sekä oikeus vapauteen ja yhdenvertaisuuteen lain edessä. Näiden oikeuksien toteutuminen on kuitenkin Suomessa huomattavasti vaarantunut. Poliittinen ohjaus on oikeuksien toteutumiseen pyrkimisen sijaan kannustanut oikeuksia toteuttavia tahoja avustamaan poliisia paperittomien kiinniottamisessa ja kiristänyt paperittomien asemaa entistä vaikeammaksi. Hallitus ja ministeriöt ovat oikeuttaneet näitä toimintatapoja paperittomien kriminalisoinnin ja leimaamisen kautta. Hallitus on pyrkinyt määrittelemään paperittomuuden ensisijaisesti sisäisen turvallisuuden kysymykseksi, ja välttänyt hallitusvastuuta ilmiön viimeaikaisessa tuotannossa. Turvallisuuteen liittyvät kysymykset eivät kuitenkaan saisi dominoida tutkimuskenttää, vaan niitä tulisi tarkastella rinnakkain rajapoliittisten ja sosioekonomisten kysymysten kanssa (Huysmans & Squire 2009).

Paperittomuuden tuotantoon ja hallintaan liittyvät jännitteet tulevat ilmi erityisesti eri toimijatahojen välillä. Johtopäätöksissä haluamme kiinnittää huomiota näiden jännitteiden kansallisiin ja kansainvälisiin tahoihin. Suomen valtio noudattaa EU:n yleisiä linjauksia, mutta myös poikkeaa niistä. Maahanmuuttovirasto on vuoden 2017 ensimmäisessä katsauksessaan todennut noudattavansa EU:n pakolaislainsäädännön harmonisoinnin linjaa (Sisäministeriö 2017, 21). Esimerkiksi Afganistaniin käännytykset toteutetaan EU:n solmiman Afganistan-sopimuksen perusteella. Myös sisäisen paon painottaminen turvapaikanhakijoille on koko EU:n tasoinen prosessi. Tästä huolimatta vastuuta epäinhimillisestä politiikasta ei voi ulkoistaa EU:lle. Samoin on olennaista, että myös hallitus, eduskunta, ministeriöt ja Maahanmuuttovirasto myöntävät, että Suomessa tuotettu paperittomuus johtaa harmaisiin työmarkkinoihin muissa EU-valtioissa. Suuri osa ”kadonneista” turvapaikanhakijoista onkin päätenyt paperittomaksi prekariiksi työvoimaksi muihin EU-maihin. Välttääkseen paperittomien ihmisten määrän kasvamista kansallisesti ja Euroopassa Suomi voisi toimia positiivisena esimerkkinä EU:ssa ja tarjota paperittomille oleskelun laillistamisen keinoja. EU:n ja Suomen välistä jännitettä kuvastaa pienemmässä mittakaavassa myös kuntien ja Suomen valtion välinen jännite. Vaikka sisäministeriö kehottaa kuntia informoimaan poliisia kunnissa asuvista paperittomista, on kunnilla kuitenkin vielä toistaiseksi vapaus päättää esimerkiksi laajemmasta terveydenhuollosta ja kestävästä majoitusratkaisusta. Vuoden 2016 loppuun saakka kunnat pystyivät myös päättämään toimeentulotuen myöntämisestä paperittomille ihmisille (Apulaisoikeusasiamies 2016).

Paperittomuuden tutkimuksen eettisiin lähtövaatimuksiin kuuluu kattava käsitteellinen analyysi: mitä tutkitaan, kun tutkitaan paperittomuutta? Tutkitaanko paperittomia ihmisiä, vai paperittomuutta ilmiönä? Käsitetäänkö paperittomuus muuttumattomana tekijänä, josta seuraa erilaisia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ongelmia? Tässä luvussa olemme pyrkineet osoittamaan, kuinka paperittomuutta tuotetaan kansainvälisessä ja kansallisissa rajapolitiikoissa ja -käytännöissä. Paperittomien tai paperittomuuden tutkimuksen eettinen haaste nousee jo käytetyistä käsitteistä, ja erilaisilla käsitteillä operoidessaan tutkijan täytyy olla tietoinen niiden kantamista merkityssisällöistä. Termejä käytettäessä toisinnetaan samalla sosiaalista todellisuutta ja vahvistetaan niiden sisältämää valtaa. Passiivisen uhrin sijaan paperittomat ihmiset ovat yhteiskunnan ja kansantalouden aktiivisia osallisia, joilta kuitenkin käytännössä puuttuu ”oikeus oikeuksiin” (Arendt 2013).

Paperittomuus on hedelmällinen tutkimuskohde monista syistä. Paperittomuutta ilmiönä tuotetaan, hallitaan, koetaan, ja siitä hyödytään. Paperittomuuden käsitteellinen tarkastelu oletettuna yhteiskunnallisena marginaalina tuo myös valoon sen keskuksen, joka tuota marginaalia tuottaa ja hallitsee. Paperittomuuden tuotanto on rajapoliittinen prosessi, jolla on kansantaloudelliset seuraukset ja osittain myös syyt. Näin ollen paperittomuuden rinnakkaiset yhtymäkohdat niin poliittisiin kuin taloudellisiin rakenteisiin kyseenalaistavat Suomen ja Euroopan maahanmuuttopolitiikan kulmakiven: hallinnollisen jaottelun ”poliittisten” pakolaisten ja ”taloudellisten”

maahanmuuttajien välillä (Leppäkorpi 2011; Apostolova 2016). Tällöin myös muutto-
liikkeen oletetun pakon ja vapaaehtoisuuden välinen raja hämärtyy. Paperittomuuden
tutkimus voi parhaimmillaan kyseenalaistaa kolmannen sektorin, lainsäädännön ja
aktivismin kategoriat ja diskurssit, huonoimmillaan taas vahvistaa niitä.

Erilaiset vastatoiminnan muodot, joilla paikallisesti neuvotellaan paperittomuuden
merkityksistä arjessa, korostavat myös paperittomien toimijuuden ensisijaisuutta. Myös
tutkimus voi korostaa paperittomien kyvykkyyttä, resilienssiä, kestävyyttä, toiveikkuut-
ta ja kunniallisuutta. Paperittomien glorifiointi on kuitenkin uhrinarratiivia peilaava
ilmiö, joka nojaa samanlaiseen ontologiseen vääristymään virhe kuin laittomaksi
leimaaminenkin, sillä molempiin liittyy oletus paperittoman kategorian pakottavuus-
desta ja totaalisuudesta. Paperittomalla ihmisellä on myös muita rooleja, identiteette-
jä ja sosiaalisen kuulumisen kategorioita kuin paperittomuus. Tutkimusaiheen liian
tiukka rajaus tuottaa siis välttämättä tutkittavasta yksipuolisen ja vinoutuneen kuvan.

Paperittomia lähestytään toisinaan tutkimuskohteina tai tutkimuksen infor-
mantteina ryhmänä, joka on vailla poliittista ääntä tai toimijuutta. Paperittomuuden
tutkimuksessa ei ole kuitenkaan välttämätöntä soveltaa ainoastaan tiettyjä, kapei-
ta metodologisia ratkaisuja. Sen sijaan keskeisempää on tarkastella kriittisesti sitä,
kenellä on tutkimusaiheesta ensisijaista tietoa, kuka voi toimia tutkimuksen infor-
manttina, ja kenelle tutkija kokee olevansa vastuussa tutkimuksestaan (Bilger & Van
Liempt 2009; Nyers 2013, 98). Toisaalta ilmiö itsessään tuottaa metodologisia rajauksia.
Esimerkiksi määrällisten aineistojen luotettavuutta ja täsmällisyyttä on vaikea arvioi-
da, ja parhaimmillaankin paperittomuuden ja siihen liittyvien ilmiöiden laajuudesta
voidaan tehdä ainoastaan suuntaa-antavia arvioita. Joka tapauksessa on huomattava,
että paperittomuus on tutkimusaiheena herkkä, ja paperittomiin liittyy tutkimukses-
sa tietoa tuottavina osallistujina erityinen haavoittuvuus (Düvell, Triandafyllidou &
Vollmer 2008; Farrimond 2013, 158–166). Tutkimukseen osallistuvien anonymiteetin
vaarantuessa seurauksena voi olla pahimmillaan esimerkiksi paperittoman päätymin-
en karkotetuksi. Paperittomien ja paperittomuuden tutkiminen tulisi myös jossain
määrin erotella toisistaan. Tutkittaessa paperittomia saatetaan harhautua selittämään
paperittomuutta paperittomista johtuvilla yksilösyillä yhteiskunnallisten rakenteiden
sijaan. Sen vuoksi paperittomuutta tulee tutkia ennen kaikkea rakenteellisena ilmiönä:
kuinka se tuotetaan, kuinka sitä hallitaan, ja ennen kaikkea, kuka siitä hyötyy.

Suomen vuodesta 2015 lähtien harjoittama rajapolitiikka on mahdollistanut pa-
perittomien ihmisten lukumäärän dramaattisen kasvun. Valtiolla on käytännössä
kaksi mahdollista toimintatapaa paperittomien lukumäärän vähentämiseksi. Yksi on
paperittomien karkottaminen valtion alueelta eri keinoin ja toinen on heidän oles-
kelunsa laillistaminen. Poliittinen ohjaus on tarttunut yksipuolisesti ensimmäiseen
toimintatapaan. Erilaisten laillistamispolkujen kehittäminen mahdollistaisi sen, että
paperittomuuden hallinta ja ehkäisy voivat tapahtua yhteistyössä paperittomien kans-
sa. Samalla paperittomuuteen liittyvistä lieveilmiöistä saataisiin kattavampi kuva, ja
paperittomien kohtaamia hyvinvointiriskejä olisi mahdollista radikaalisti pienentää.

Yksipuolinen paperittomien karkottamiseen pyrkivä toimintamalli johtaa helposti siihen, että yhteiskunnan virallisen palvelujärjestelmän toimijoista tulee paperittomien kohdalla ennemminkin rajaviranomaisia. Näin toimimalla vaarannetaan tietoisesti Suomen alueella oleskelevien paperittomien ihmisoikeuksien toteutuminen.

Lähteet

- Apulaisoikeusasiamies (2016). Toimeentulotuki ei ole laissa sidottu oleskeluoikeuteen. Saatavilla: http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/thw.cgi/trip/?%7bAPPL%7d=ereopaa&%7bBASE%7d=ereopaa&%7bTHWIDS%7d=0.9/1456753149_8941&%7bTRIPPIFE%7d=PDF.pdf. Luettu 1.5.2017.
- Demokraatti (2018). Perussuomalaiset tilasi tutkimuksen – enemmistö suomalaisista ei hyväksy paperittomien maksuttomia palveluita. *Demokraatti*, 16.4.2018. Saatavilla: <https://demokraatti.fi/perussuomalaiset-tilasi-tutkimuksen-enemmisto-suomalaisista-ei-hyvaksy-paperittomien-maksuttomia-palveluita/>. Luettu 22.8.2018.
- EASO (2017). *Overview of asylum trends for 2016*. Saatavilla: <https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/Latest%20Asylum%20Trends%20Overview%202016%20final.pdf>. Luettu 19.3.2017.
- European Council on Refugees and Exiles (2018). Voluntary Departure and Return: Between a Rock and a Hard Place. Saatavilla: <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2018/08/Policy-Note-13.pdf>. Luettu 22.8.2018.
- HE 2/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta. Hiilamo, Elli-Alina (2018). Enemmistö suomalaisista kannattaa paperittomien välttämättömiä terveyspalveluita. *Helsingin Sanomat*, 8.7.2018. Saatavilla: <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005747708.html>. Luettu 22.8.2018.
- Hjelt, Yrjö (2018). Paperittomilla on edelleen oikeus vain kiireelliseen hoitoon – Lääkäri: ”Radikalisoitumiseen olisi vähemmän syytä, jos yhteiskunta osoittaisi lähimmäisenrakkautta”. YLE, 22.5.2018. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-10214509>. Luettu: 22.8.2018.
- Ijäs, Johannes (2018). Helsingin maahanmuuttotyö toivoo valtakunnallista ratkaisua paperittomien palveluihin – Ministeri Saarikko: ”Lainsäädäntöä ei tehdä”. *Demokraatti*, 16.3.2018. Saatavilla: <https://demokraatti.fi/helsingin-maahanmuuttotyotoivoo-valtakunnallista-ratkaisua-paperittomien-palveluihin-ministeri-saarikkolainsaadantoa-ei-tehda/>. Luettu 22.8.2018.
- IMAGE (2017). Yli sata tiedemaailman vaikuttajaa ottaa kantaa: Suomen pakolaispolitiikkaa pitää muuttaa. *IMAGE*, 27.2.2017. Saatavilla: <http://www.image.fi/image-lehti/yli-sata-tiedemaailman-vaikuttajaa-suomen-pakolaispolitiikkaa-pitaa-muuttaa>. Luettu 19.3.2017.

- Laine, Marjaana & Pia Lindfors (2017). "Kolumni: Turvapaikanhakijoiden oikeusturva on vaarassa." *Helsingin Sanomat*, 10.3.2017. Saatavilla: <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005120686.html?share=6d794338259c4acfb80ed9c9b895f6d7>. Luettu 19.3.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2015). Lehdistötiedote: Irakin ja Somalian turvallisuusarviot päivitetään. Maahanmuuttovirasto, 21.9.2016. Saatavilla: http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/irakin_ja_somalian_turvallisuusarviot_paivitetaan_62495. Luettu 20.3.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2016a). Lehdistötiedote: Takana hurja vuosi – edessä kasvu maahanmuuton supervirastoksi. Maahanmuuttovirasto, 8.12.2016. Saatavilla: http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/maahanmuuttovirasto_muutoksen_keskella_takana_hurja_vuosi_edessa_kasvu_maahanmuuton_supervirastoksi_71143. Luettu 20.3.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2016b). Lehdistötiedote: Päätöksenteon lähtökohta: kansainvälistä suojelua niille, jotka sitä tarvitsevat. Maahanmuuttovirasto, 5.9.2016. Saatavilla: http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/paatoksenteon_lahtokohta_kansainvalista_suojelua_niille_jotka_sita_tarvitsevat_69682. Luettu 19.3.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2016c). Ohje: vastaanottopalvelujen lakkaaminen vastaanottolain 14 A §:n nojalla. Maahanmuuttovirasto, 10.8.2016. Saatavilla: http://www.paperittomat.fi/wp-content/uploads/2016/09/Maahanmuuttovirasto_-vastaanottopalveluiden_lakkaamisesta.pdf. Luettu 1.5.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2017). Saatavilla: <http://statistics.migri.fi/#decisions>. Luettu 19.3.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2018). Tilasto: vastaanottopalveluiden lakkaaminen. Saatavilla: <https://migri.fi/documents/5202425/6428609/Vastaanottopalvelut+p%C3%A4%C3%A4ttyneet.pdf>. Luettu: 17.9.2018.
- Manner, Maria & Paavo Teittinen (2016). Maahanmuuttoviraston työntekijät avautuvat hurjasta kiireestä, joka voi johtaa väriin turvapaikkapäätöksiin – "ei ehditä tutkia tapauksia kunnolla". *Helsingin Sanomat*, 4.9.2016. Saatavilla: <http://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002919099.html>. Luettu 1.5.2017.
- Mäkinen, Kari & Annu Lehtinen (2018). Suomen turvapaikkapolitiikkaa tulee arvioida uudelleen. *Helsingin Sanomat*, 3.2.2018. Saatavilla: <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005550846.html?share=19b9baef86255e1dcb25e46fa1c03095>. Luettu 22.8.2018.
- Oikeus Elää (2017). Demands of the Protesting Asylum Seekers. Saatavilla: <https://demofi.blogspot.fi/2017/02/demands-of-protesting-asylum-seekers.html>. Luettu 19.3.2017.
- Oikeuskansleri (2017). Maahanmuuttoviraston menettely. Saatavilla: https://www.okv.fi/media/filer_public/58/54/585432a2-fcec-44f5-9ee4-4089f3537d6e/okv_8_50_2016.pdf. Luettu 19.3.2017.

- Pakolaisneuvonta (2013). KHO: Tilapäinen oleskelulupa myönnettävä, jos käännytäminen ei ole mahdollista. Saatavilla: <http://www.pakolaisneuvonta.fi/index.html?cid=414&lang=suo>. Luettu 19.3.2017.
- Paperittomat-hanke (2016). Kannanotto: oikeuksien rajoittaminen ja valvonnan lisääminen eivät ratkaise paperittomuutta. Saatavilla: <http://www.paperittomat.fi/?p=1850>. Luettu 20.3.2017.
- Poliisihallitus (2018). Poliisi varautuu maasta poistettavien määrän lisääntymiseen. Poliisihallitus, 3.4.2018. Saatavilla: https://www.poliisi.fi/poliisihallitus/tiedotteet/1/0/poliisi_varautuu_maasta_poistettavien_maaran_lisaantymiseen_69380. Luettu 22.8.2018.
- Pälve, Heikki (2017). Potilassalaisuus seuraa paperitontakin. *Lääkärilehti*, 24.2.2017. Saatavilla: http://www.laakarilehti.fi/ajassa/paakirjoitukset/potilassalaisuus-suojaa-paperitontakin/?utm_medium=newsletter&utm_source=uk&utm_campaign=uk8-2017. Luettu 24.2.2017.
- Sisäministeriö (2016). Toimenpidesuunnitelma laittoman maassa oleskelun ehkäisyyn ja hallintaan. Sisäministeriö, 16.12.2016. Saatavilla: <http://valtioneuvosto.fi/documents/10616/1266558/TpsuunnitelmaLAMA.pdf/c5b16a1b-8418-4fe0-a3ba-3fe3663ef67f>. Luettu: 17.2.2017.
- Sisäministeriö (2017). Maahanmuuton tilannekatsaus 1/2017. Sisäministeriö, 16.2.2017. Saatavilla: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/79281>. Luettu: 19.3.2017.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2017). Kuntainfo: Kunnille suositukset laittomasti maassa oleskelevien kiireelliseen sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Sosiaali- ja terveysministeriö, 31.1.2017. Saatavilla: http://valtioneuvosto.fi/documents/1271139/3899844/Kuntainfo_2-2017_verkkoon.pdf/2a98f528-8e34-42c9-91ca-070a3c0d5e40. Luettu: 17.2.2017.
- Suomen Keskusta (2017). Twitter-viesti. @keskusta, 22.4.2017. Saatavilla: <https://mobile.twitter.com/keskusta/status/855687029434327040>. Luettu 1.5.2017.
- Turun Sanomat (2017). Tilapäinen oleskelulupa inhimillinen vaihtoehto pakkokäännytyksille. *Turun Sanomat*, 8.3.2017. Saatavilla: <http://www.ts.fi/mielipiteet/lukijoilta/3424619/Tilapainen+oleskelulupa+inhimillinen+++vaihtoehto+pakkokaannyt yksille>. Luettu 19.3.2017.
- UNHCR (2017). Country Conditions Reports. Saatavilla: <http://www.unhcr.org/country-reports.html>. Luettu 1.5.2017.
- Valtioneuvosto (2015). Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma. Valtioneuvosto, 8.12.2015. Saatavilla: <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimenpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229f1d6099>. Luettu 17.3.2017.
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2015). Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto hallituksen esitykseen 170/2014 laeiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta annetun lain ja ulkomaalaislain muuttamisesta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu, 26.1.2015. Saatavilla: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10826/58337_lausunto_ulko

maalaislaki_ja_kansainvalista_suojelua_hakevan_vastaanotto.pdf/2b466d61-9260-4051-a862-748bd81a714f. Luettu 19.3.2017.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2016). Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto valtioneuvoston selonteosta sisäisestä turvallisuudesta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu, 21.9.2016. Saatavilla: <https://www.syrjinta.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-lausunto-valtioneuvoston-selonteosta-sisaisesta-turvallisuudesta>. Luettu 17.3.2017.

Kirjallisuus

- Ahonen, Talvikki (2018). Seurakunnat kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden tukena: kirkkoturvatoiminnassa sovelletut strategiat. *Diakonian tutkimus* 1/2018: 6–27.
- Anderson, Bridget (2013). *Us and Them?: The Dangerous Politics of Immigration Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Apostolova, Raia (2016). The Real Appearance of the Economic/Political Binary: Claiming Asylum in Bulgaria. *Intersections. East European Journal of Society and Politics* 2 (4), 34–50.
- Aradau, Claudia, Jef Huysmans & Vicki Squire (2010). Acts of European Citizenship: A Political Sociology of Mobility. *Journal of Common Market Studies*, 48 (4): 945–65.
- Arendt, Hannah [1951] (2013). *Totalitarismin Synty*. [Origins of Totalitarianism] Helsinki: Vastapaino.
- Bakewell, Oliver (2008). Research Beyond the Categories: The Importance of Policy Irrelevant Research into Forced Migration. *Journal of Refugee Studies*, 21 (4), 432–453.
- Bauder, Harald (2016). Possibilities of Urban Belonging. *Antipode*, 48 (2), 252–271.
- Bendixsen, Synnøve K. N., Halvar A. Kjaerre & Brita Ytre-Arne (2014). *OUT-reach: Information about assisted voluntary return to irregular migrants living outside reception centres*. Bergen: Stein Rokkan Centre for Social Studies.
- Bigo, Didier (2016). Reflections on Immigration Controls and Free Movement in Europe. Elspeth Guild & Sandra Mantu (eds.), *Constructing and Imagining Labour Migration: Perspectives of Control from Five Continents* London: Routledge, 293–307.
- Bilger, Veronica & Ilse Van Liempt (2009). *Ethics of Migration Research Methodology: Dealing with Vulnerable Migrants*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Bloch, Alice, Nando Sigona & Roger Zetter (2014). *Sans Papiers: The Social and Economic Lives of Young Undocumented Migrants*. London: Pluto Press.
- Boltanski, Luc (1999). *Distant Suffering: Morality, Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bornstein, Erica & Peter Redfield (2011). *Forces of Compassion: Humanitarianism between Ethics and Politics*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.

- Casas-Cortes, Maribel, Sebastian Cobarrubias & John Pickles (2015). Riding Routes and Itinerant Borders: Autonomy of Migration and Border Externalization. *Antipode*, 47 (4), 894–914.
- Castañeda, Heide (2010). Deportation Deferred. "Illegality", Visibility, and Recognition in Contemporary Germany. Nicholas De Genova & Nathalie Peutz (eds.), *The Deportation Regime. Sovereignty, Space and the Freedom of Movement*. Durham & London: Duke University Press, 245–261.
- Czaika, Mathias & Mogens Hobolth (2016). Do restrictive asylum and visa policies increase irregular migration into Europe? *European Union Politics*, 17 (3), 345–365.
- Dauvergne, Catherine (2008). *Making People Illegal. What Globalization Means for Migration and Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Genova, Nicholas (2002). Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life. *Annual Review Anthropology*, 31, 419–47.
- De Genova, Nicholas (2013). Spectacles of Migrant "illegality": the Scene of Exclusion, the Obscene of Inclusion. *Ethnic and Racial Studies*, 36 (7), 1180–1198.
- De Genova, Nicholas (2015). Extremities and Regularities: Regulatory Regimes and the Spectacle of Immigration Enforcement. Yolande Jansen, Robin Celikates & Joost De Bloois (eds.), *The irregularization of migration in contemporary Europe*. London: Rowman & Littlefield International, 3-14.
- Düvell, Franck, Anna Triandafyllidou & Bastian Vollmer (2008). Ethical issues in irregular migration research in Europe. *Population, Space and Place*, 16 (3), 227–239.
- Farrimond, Hannah (2013). *Doing ethical research*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fassin, Didier (2001). The Biopolitics of Otherness: Undocumented Foreigners and Racial Discrimination in French Public Debate. *Anthropology Today*, 17 (1), 3–7.
- Fassin, Didier (2005). Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France. *Cultural Anthropology*, 20 (3), 362–87.
- Fassin, Didier (2011). *Humanitarian Reason: A Moral History of the Present*. Berkeley: University of California Press.
- Feldman, Gregory (2011). *The Migration Apparatus: Security, Labor, and Policymaking in the European Union*. Stanford: Stanford University Press.
- Foucault, Michel (2010). *The Birth of Biopolitics*. New York: St. Martin's Press.
- Gadd, Katri (2017). Paperittomat. Jussi S. Jauhiainen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto. 133–142.
- Himanen, Markus (2015). Kiista B-luvista – Rajattu yhdenvertaisuus, perusoikeudet ja jäsenyys suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa 2004–2015. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/157869>. Luettu 19.3.2017.
- Himanen, Markus & Jukka Könönen (2009). 'Migrants welcome – bring your friends' – Huomioita rajoista ja liikkeestä sekä uhista että uhreista Välimerellä. *Välimeren Siirtolainen*. Helsinki: Suomen Pakolaisapu.

- Huysmans, Jef & Vicki Squire (2009). *Migration and Security*. Myriam Dunn Cavelty & Victor Mauer (eds.), *Handbook of Security Studies*. London: Routledge.
- Isin, Engin F. (2002). *Being Political: Genealogies of Citizenship*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Isin, Engin F. & Greg M. Nielsen (2008). *Acts of Citizenship*. New York: Zed Books.
- Isin, Engin F. & Michael Saward (2013). *Enacting European Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jauhiainen, Jussi S., Katri Gadd & Justus Jokela (2018). *Paperittomat Suomessa 2017*. Turku: Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Saatavilla: <http://urmi.fi/wp-content/uploads/2018/01/PAPERITTOMAT-SUOMESSA-2017.pdf>. Luettu 17.8.2018.
- Kallius, Annastiina (2016). Rupture and Continuity: Positioning Hungarian Border Policy in the European Union. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2 (4).
- Keskinen, Suvi (2011). Troublesome Differences — Dealing with Gendered Violence, Ethnicity, and 'Race' in the Finnish Welfare State. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12 (2), 153–72.
- Keskinen, Suvi (2013). Antifeminism and White Identity-Politics: Political Antagonisms in Radical Right-Wing Populist and Anti-Immigration Rhetoric in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 3 (4), 225–32.
- Kubal, Agnieszka (2013). Conceptualizing Semi-Legality in Migration Research. *Law and Society Review*, 47 (3), 555–587.
- Könönen, Jukka (2014). *Tilapäinen elämä, joustava työ: rajat maahanmuuton ja työvoiman mekanismina*. University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 93. Tampere: Juvenes Print.
- Könönen, Jukka (2015). Muuttoliikkeiden hallinta ja hallitsemattomuus. Huomioita rajojen ja liikkumisen suhteista Euroopassa. *Tiede & Edistys*, 4, 333–51.
- Könönen, Jukka (2018). Turvapaikanhakijoita vai rikollisia? Huomioita "pakkopalautuksista" ja rakenteellisesta väkivallasta. Tutkijaliiton ja Tiede & Edistys -lehden blogi, 14.8.2018. Saatavilla: <https://tutkijaliitto.wordpress.com/2018/08/14/turvapaikanhakijoita-vai-rikollisia-huomioita-pakkopalautuksista-ja-rakenteellisesta-vakivallasta/>. Luettu 17.8.2018.
- Lundberg, Anna & Michael Strange (2016). Who provides the conditions for human life? Sanctuary movements in Sweden as both contesting and working with state agencies. *Politics*, 1–16.
- Leppäkorpi, Mervi (2011). *Asiaton oleskelu kielletty*. Helsinki: Into.
- Leppäkorpi, Mervi (2016). Verkostoitumisen merkitys yhteiskuntaan sijoittumisessa ilman oikeutta työhön. *Työväentutkimus*, 4–10.
- Leppäkorpi, Mervi (2015). Oikeudettomassa asemassa olevat siirtolaiset kolmannen sektorin asiakkaina: näkökulmia tapausesimerkin kautta. *Kansalaisyhteiskunta*. Saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/51417>. Luettu 17.3.2017.

- Malkki, Liisa (1992). National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity Among Scholars and Refugees. *Cultural Anthropology*, 7 (1), 24–44.
- Malkki, Liisa (1995). *Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago: University of Chicago Press.
- Malkki, Liisa (1996). Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization. *Cultural Anthropology*, 11 (3), 377–404.
- Malkki, Liisa (2015). *The Need to Help: The Domestic Arts of International Humanitarianism*. Durham: Duke University Press Books.
- McNevin, Anne (2006). Political Belonging in a Neoliberal Era: The Struggle of the Sans-Papiers. *Citizenship Studies*, 10 (2), 135–51.
- McNevin, Anne (2011). *Contesting Citizenship: Irregular Migrants and New Frontiers of the Political*. New York: Columbia University Press.
- McNevin, Anne (2013). Ambivalence and Citizenship: Theorising the Political Claims of Irregular Migrants. *Millennium*, 41 (2), 182–200.
- McNevin, Anne (2017). Learning to Live with Irregular Migration: Towards a More Ambitious Debate on the Politics of 'the Problem.' *Citizenship Studies*, 21 (3), 255–274.
- Mezzadra, Sandro & Brett Neilson (2013). *Border as Method, or, the Multiplication of Labor*. Durham: Duke University Press Books.
- Nivala, Elina (2008). *Kansalaiskasvatus globaalin ajan hyvinvointiyhteiskunnassa: Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys*. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Nyers, Peter (2013). Liberating Irregularity: No Borders, Temporality, Citizenship. Xavier Guillaume & Jef Huysmans (eds.), *Citizenship and Security: The Constitution of Political Being*. London: Routledge.
- Papadopoulos, Dimitris, Niamh Stephenson & Vassilis Tsianos (2008). *Escape Routes: Control and Subversion in the 21st Century*. London: Pluto Press.
- Pellander, Saara & Karina Horsti (2017). Visibility in Mediated Borderscapes: The Hunger Strike of Asylum Seekers as an Embodiment of Border Violence. *Political Geography*, 1–10.
- Pred, Allan (2000). *Even in Sweden: Racisms, Racialized Spaces, and the Popular Geographical Imagination*. Berkeley: University of California Press.
- Price, Matthew E. (2009). *Rethinking Asylum. History, Purpose, and Limits*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rozakou, Katerina (2012). The Biopolitics of Hospitality in Greece: Humanitarianism and the Management of Refugees. *American Ethnologist*, 39 (3), 562–577.
- Rozakou, Katerina (2016). Socialities of Solidarity: Revisiting the Gift Taboo in Times of Crises. *Social Anthropology*, 24 (2), 185–99.
- Saarinen, Mikko (2018). *Paperittomuus, kansalaisuus ja turvallisuuskilpailu*. Saatavilla: <https://tampub.uta.fi/handle/10024/103687> <http://alusta.uta.fi/artikkelit/2017/10/18/paperittomuus-rajapolitiikka-vai-inhimillista-turvallisuutta.html>. Luettu 17.8.2018.

- Squire, Vicki (2009). *The Exclusionary Politics of Asylum*. New York: Palgrave Macmillan.
- Theodosopoulos, Dimitrios (2016). Philanthropy or Solidarity? Ethical Dilemmas about Humanitarianism in Crisis-Afflicted Greece. *Social Anthropology*, 24 (2), 167–84.
- Ticktin, Miriam (2011). *Casualties of Care: Immigration and the Politics of Humanitarianism in France*. Berkeley: University of California Press.
- Tuori, Salla, Sari Irni, Suvi Keskinen & Diana Mulinari (2012). *Complying With Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. London: Routledge.
- Willen, Sarah (2015). Lightning Rods in the Local Moral Economy: Debating Unauthorized Migrants' Deservingness in Israel. *International Migration*, 53 (3), 70–86.
- Zetter, Roger (1991). Labelling Refugees: Forming and Transforming a Bureaucratic Identity. *Journal of Refugee Studies*, 4 (1), 39–62.
- Zetter, Roger (2007). More Labels, Fewer Refugees: Remaking the Refugee Label in an Era of Globalization. *Journal of Refugee Studies*, 20 (2), 172–192.

Kuva 3. Pilvet Kreikan yllä. Lähde: Rewan Kakil 2016.

Rewan: "Nämä pilvet täyttävät taivaan Kreikan maan ja vesien päällä. Ehkä pilvet ovat koti niiden ihmisten sieluille, jotka apua itkien kuolivat mereen matkallaan Eurooppaan. Vuonna 2015 Kreikkaan tuli Euroopan maista eniten maanosaan haluavia pakolaisia. Sen taivas näki valtavan määrän kuolemia. Vuonna 2015 tilastojen mukaan jopa 3 771 siirtolaista kuoli merimatalla. Kun katsoin pilviä lentokoneen ikkunasta, mietin paljonko unelmia noilla sieluilla oli, paljonko suunnitelmia ja toiveita tulevaisuuden varalle. Koneeni saapui Helsingin lentokentälle 25. tammikuuta 2016. Myöhemmin Punaisen Ristin vastaanottokeskuksessa Raumalla valokuvasin muita pakolaisia, monen ikäisiä selviytyjiä monista lähtömaista, ja kysyin heiltä yksinkertaisen kysymyksen: mikä on unelmasi?"

Osa II: Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa

Teoksen toisen osan nimi on *Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa*, ja siinä tarkastellaan turvapaikanhakijoiden kokemuksia matkan varrella ja Suomeen saapumisen jälkeen. Keskeisenä teemana ovat ajalliset ja tilalliset siirtymät matkalta vastaanottoon ja turvapaikkaprosessiin.

Teoksen viidennessä luvussa *Viisitoista päivää: irakilaisten turvapaikanhakijoiden matka Euroopan halki* Saara Koikkalainen ja Tapio Nykänen käsittelevät irakilaisten turvapaikanhakijoiden reittejä ja kokemuksia matkalla pohjoiseen Suomeen. He tarkastelevat matkaa osana eurooppalaisia muuttoliikkeitä hyödyntämällä mielikuva-muuttamisen käsitettä. Luvussa pohditaan, miksi tuhannet irakilaiset päättivät lähteä matkalle viidentuhannen kilometrin päähän, ja minkälaisen verkoston kautta he saivat tietoa matkareitistä ja matkan määränpäästä. Entä minkälainen oli se Suomi, jonka he lähtiessään kuvittelivat pohjoisesta löytävänsä? Luku perustuu sekä asian-tuntijoiden että irakilaisten turvapaikanhakijoiden haastatteluihin ja Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestö IOM:n tutkimuksiin Eurooppaan saapuneista irakilaisista.

Teoksen kuudennessa luvussa *Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä* avataan suomalaista turvapaikkamenettelyä Eeva Puumalan, Hanna-Leena Ristimäen ja Riitta Ylikomin poikkitieteellisen tutkimuksen kautta. He tarkastelevat turvapaikkapuhuttelua vuorovaikutustilanteina, joissa julkishallinnollinen viitekehys ja sen taustalla

vaikuttavat tietorakenteet kohtaavat kokemukselliset ja muistinvaraiset kertomukset. Puumala, Ristimäki ja Ylikomi avaavat suomalaisia kansainvälisen suojelun antamisen ja saamisen käytäntöjä sekä näistä käytännöistä puhuttelujen aikana käytävää neuvottelua. He myös peilaavat turvapaikkamenettelyn dynamiikkaa viimeaikaisiin lakimuutoksiin ja poliittisiin linjauksiin. Analyysi perustuu videoituihin turvapaikkapuhutteluihin, puhuttelujen aikana laadittuihin pöytäkirjoihin ja Maahanmuuttoviraston antamiin turvapaikkapäätöksiin. Kirjoittajat analysoivat kokemuksellisen inhimillisen hädän sekä todennettavuutta painottavan institutionaalisen prosessin kohtaamispintaa että niiden välistä kitkaa.

Vuosien 2015 ja 2016 ”pakolaiskriisin” aikana perustettiin nopealla tahdilla uusia vastaanottokeskuksia myös sellaisille paikkakunnille, joissa vastaavaa toimintaa ei aiemmin ollut. Uudessa tilanteessa olivat siten niin turvapaikanhakijat kuin heidän kanssaan toimineet ja heidän lähellään asuneet suomalaisetkin. *Poikkeusajan tilat: vastaanottokeskukset pohjoisessa Suomessa* on teoksen seitsemäs luku, jossa tutkijat Tapio Nykänen, Saara Koikkalainen, Tiina Seppälä, Enni Mikkonen ja Minna Rainio tarkastelevat Pohjois-Suomessa sijaitsevia vastaanottokeskuksia ja niiden ympäristöä poikkeusajallisuuden näkökulmasta. Heidän tavoitteenaan on tarjota nyansseja vastapainoksi uhkakuvien ja talouspuheen hallitsemaan julkiseen keskusteluun. Heidän lukunsa tarkastelee vastaanottokeskuksiin liittyvää sosiaalista ja poliittista dynamiikkaa eri henkilöiden näkökulmista. Tutkimuksen ensisijaisena aineistona ovat irakilaisten turvapaikanhakijoiden, vastaanottokeskusten työntekijöiden ja vastaanottokeskusten naapurustossa asuneiden henkilöiden teemahaastattelut. Toissijaisena aineistona on lisäksi eri paikkakunnilla tehtyjä haastatteluja, havainnointia sekä turvapaikanhakijoiden kanssa toteutetut yhteisprojektit. Tutkijat osoittavat, että vastaanottokeskusten seinien kaikilla puolilla elettiin poikkeuksellisia aikoja, mutta poikkeuksellisuus jäsentyi eri toimijoille eri tavoin.

Kahdeksannessa luvussa *Turvapaikanhakijoiden kertomuksia sosiaalisista verkostoista ja kuulumisen tunteista* Sari Pöyhönen, Lotta Kokkonen ja Mirja Tarnanen tarkastelevat tiimietnografian kautta turvapaikanhakijoiden sosiaalisia verkostoja ja kuulumisen tunteita vastaanottokeskuksessa ruotsinkielisellä Pohjanmaalla. Tutkijoiden analyysi keskittyy kahden avainhenkilön, Fateman ja Mohammadin, kertomuksiin ja kokemuksiin. Poikkietnografisessa tutkimuksessa Pöyhönen, Kokkonen ja Tarnanen osoittavat, että turvapaikanhakijoiden sosiaaliset verkostot perustuvat erityisesti heikkoihin suhteisiin, kuten viranomaisiin ja opettajiin vastaanottokeskuksessa, kun taas vahvat suhteet ja kuulumisen tunteet pohjautuvat virtuaalisiin vuorovaikutussuhteisiin kotimaahan jääneiden perheenjäsenien ja muiden läheisten kanssa. Huomionarvoista on, että Fateman ja Mohammadin läsnäolon paikat ovat kerrostuneita ja samanaikaisia. Vastaanottokeskuksen arjessa on rutiineja ja niiden kautta vuorovaikutustilanteita, jotka heijastelevat pohdintoja kiinnittymisestä ja kuulumisesta.

5. Viisitoista päivää: irakilaisten turvapaikanhakijoiden matka Euroopan halki

Saara Koikkalainen & Tapio Nykänen

5.1. Johdanto

Vuosina 2015 ja 2016 Eurooppaan saapui noin miljoona turvapaikanhakijaa itäisen Välimeren reittinä tunnettua väylää pitkin (Crawley ym. 2016a). Turvaa ja parempaa tulevaisuutta etsivät ihmiset riskeerasivat henkensä kumiveneissä matkatessaan Turkista Kreikan saarille, siirtyivät Ateenasta bussilla Makedonian läpi, kävelivät metsäreittiä Serbiasta Unkariin ja sieltä Itävallan kautta junilla eri Euroopan maihin. Osa heistä jatkoi Saksan, Tanskan ja Ruotsin halki Haaparannan ja Tornion rajalle anoakseen turvapaikkaa nimenomaan Suomesta, vaikka siihen olisi ollut tarjolla monia mahdollisuuksia pitkän matkan varrella. Ilmiö oli monella tapaa poikkeuksellinen (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.).

Monitahoista muuttoliikeilmiötä, kuten Eurooppaan lähivuosien ajan suuntautunutta muuttoliikettä, ei voi tyydyttävästi selittää millään yhdellä yksinkertaisella tekijällä. Eurooppaan saapuu ihmisiä monista eri maista ja heitä työntävät, vetävät ja motivoivat erilaiset tekijät lähtö-, transit- ja kohdemaista sekä muuttajan omasta elämäntilanteesta riippuen. Kyseessä on niin sanottu moninainen muutto (engl. *mixed flow*), jossa sotaa tai henkilökohtaista vainoa pakenevien ihmisten mukana on myös työtä, opiskelupaikkaa tai ylipäätään parempia tulevaisuudennäkymiä tai jopa jonkinlaista seikkailua etsiviä nuoria ihmisiä (Fargues 2015; Crawley ym. 2016b; IOM 2016a). Viime vuosina itäisen Välimeren reittiä Eurooppaan saapuneet olivat liikkeellä monista eri syistä. Silti leimaavaa oli, että he olivat pääosin lähtöisin maista, joiden kansalaisiin kohdistuu Geneven pakolaissopimuksen tarkoittamaa vainoa (UNHCR

2011; Goodwin-Gill 2014, 37–39). Näin ollen tapahtumista on mielekäästä puhua myös pakolaisuuden käsitteen eikä vain merkitykseltään laajempien muuttoliikkeen tai siirtolaisuuden käsitteiden kautta.

Castles (2003) näkee niin kutsutun pakotetun muuttoliikkeen eli pakkomuuton (engl. *forced migration*) elimellisenä osana globaaleja Pohjoinen-Etelä-suhteita. Muuttoliikkeet eivät ole vain toinen toistaan seuraavien hätätilojen ja konfliktien välittömiä seurauksia vaan useisiin syihin kietoutuneita rakenteellisia ilmiöitä. Pakkomuutto on yhteydessä esimerkiksi taloudellisesti motivoituneeseen muuttoliikkeeseen, eikä näitä tule tarkastella erillisinä ilmiöinä, vaan osana globaalia eriarvoistumista ja vallitsevaa maailmanjärjestystä (ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius). Myös pakolaisuutta aiheuttavat konfliktit ovat usein monisyisiä ja niiden ratkaisemista vaikeuttavat sotivien osapuolten erilaiset intressit sekä ulkopuolisten tahojen edut ja valtakamppailut. Globaalin pohjoisen intressit esimerkiksi öljy- tai timanttituotannon voitoista voivat aloittaa sotia tai pitkittää konflikteja.

Merkittävää nousua Eurooppaan pyrkivien ihmisten määrässä vuonna 2015 on selitetty sotilaallisten konfliktien eskaloitumisella ja turvattomuuden lisääntymisellä keskeisillä lähtöalueilla. Erityisesti Syyrian sota ja ISIS:in (Irakin ja Suur-Syyrian Islamilainen valtio) toiminta Irakissa sekä pitkittyneet konfliktit Afganistanissa, Somaliassa, Etelä-Sudanissa ja useissa muissa Afrikan maissa vaikuttivat tilanteeseen (Metcalfe-Hough 2015; Crawley ym. 2016b). Poliittisten tai sotilaallisten vihollisten heikentäminen ajamalla väestöä pakolaisuuteen voi olla yksi sodankäynnin strateginen tavoite (Kaldor 2012), ja tätä strategiaa on käytetty esimerkiksi Irakin sisäisissä valtataisteluissa (al-Khalidi & Tanner 2007). Väestön ajamista pakolaisuuteen on käytetty myös kansallisvaltioiden rakentamisessa, kun on pyritty luomaan etnisesti tai uskonnollisesti yhtenäinen kansa, joka soveltuu vallanpitäjien tarkoituksiin (Hansen 2014, 256–257).

Tilanteen eskaloitumiseen liittyi myös dominoilmiöitä. Kun muuttopaine Lähi-idän konfliktimaissa kasvoi, alkoivat pakolaisia jo aiemmin vastaanottaneet naapurimaat ”täyttyä” tulijoista. Turkista oli vuonna 2014 tullut maailman suurin pakolaisväestöä (noin 2,5 miljoonaa) asuttava valtio (UNHCR 2016). Asunnoista, työstä ja ylipäänsä mielekkäästä tekemisestä alkoi tulla pulaa, sillä vaikka Turkki on liberaalisti ottanut vastaan lähinnä Syyriasta, mutta myös Irakista pakenevia ihmistä, heihin suhtaudutaan maassa vain väliaikaisesti oleskelevana ryhmänä (Genç & Öner 2016; Sirkeci & Pusch 2016). Ilmiö nosti itäisen Välimeren Turkista Kreikkaan kulkevan reitin suosituimmaksi väyläksi Eurooppaan, ohi keskisen Välimeren reitin, joka kulkee Libyasta Maltalle ja Italiaan (Fargues 2015; Frontex 2016). Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön IOM:n tiedonkeruu paljastaa, että näitä reittejä käyttävät eri kansalaisuudet ja väestöryhmät. Keskisen Välimeren reittiä matkaavat ovat nuorempia, eli noin 22-vuotiaita, ja lähtöisin esimerkiksi Nigeriasta, Eritreasta ja muista Saharan eteläpuolisen Afrikan maista. Itäistä reittiä saapuneet ovat puolestaan hiukan vanhempia, noin 28-vuotiaita, ja reitin käyttäjien merkittävimmät lähtömaat ovat Afganistan, Syyria, Pakistan ja Irak. Kumpaakin reittiä matkanneista vain noin 17 prosenttia on naisia. (Galos ym. 2017, 13.)

Tässä luvussa täydennämme kuvaa Eurooppaan niin kutsutun pakolaiskriisin aikaan suuntautuneesta muuttoliikkeestä tarkastelemalla ilmiötä muuttoliikepäätöksenteon ja mielikuvamuuttamisen (engl. *cognitive migration*, Koikkalainen & Kyle 2015) näkökulmista. Näemme pakolaismatkan tilallisena ja ajallisena jatkumona, jossa menneen pohtiminen ja tulevaisuuden suunnittelu vaikuttavat henkilön suunnitelmiin ja siihen tapaan, jolla hän kertoo tarinaa omasta elämästään. Tieteellisessä kontekstissa luku sijoittuu monitieteisen muuttoliiketutkimuksen kentälle (esim. Faist 2000; Samers 2010; Castles, de Haas & Miller 2013). Keskityimme laajan muuttoliikkeen sisällä tapahtuneeseen ilmiöön eli irakilaiden turvapaikanhakijoiden matkaan Suomeen. Luvussa hahmotellaan syitä siihen, miksi tuhannet irakilaiset päättivät lähteä pitkälle, yli viidentuhannen kilometrin matkalle pohjoiseen juuri vuonna 2015. Selvitämme myös sitä, minkälaiden verkostojen kautta muuttajat saivat tietoa matkareitistä ja määränpäästä. Tarkastelemme siten tapahtumia sekä ennen lähtöpäätöstä että matkan varrella. Koska näkökulmamme nojaa muuttoliiketutkimuksen keskusteluihin, ymmärrämme rajatylittävän liikkuvuuden monipuolisena ja monisyisenä asiana. Emme siis tarkastele turvapaikanhakijoiden motivaatiota hakeutua Suomeen pelkästään pakolaisuuden näkökulmasta, emmekä pyri selvittämään, pakenivatko haastattelemamme irakilaiset henkilökohtaista vainoa ja olisivatko he siten ”oikeutettuja” turvapaikkaan Suomessa.

Suomesta haki vuonna 2015 turvapaikkaa 32 478 ihmistä, joista 20 485 (63 %) oli kotoisin Irakista (Maahanmuuttovirasto 2016). Noin puolet samana vuonna Eurooppaan saapuneista yli miljoonasta turvapaikanhakijasta oli syyrialaisia, kun irakilaiden osuus kaikista maanosaan saapuneista oli vain 7,1 % (IOM 2016a). Suomi oli siis selvästi poikkeuksellisen mielenkiintoinen kohdemaahan Irakista lähteneille ihmisille (Juntunen 2016). Eastmond (2007) toteaa, että pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden omien narratiivien kuunteleminen on tärkeää siksi, että niiden kautta saadaan tietoa siitä, kuinka ihmiset itse kokevina subjekteina ymmärtävät väkivaltaa ja sekasortoista muutosta sisältävät elämäntilanteensa. Hahmotamme tekstissä myös sitä, mikä teki juuri Suomesta houkuttelevan määränpään irakilaisille. Minkälainen oli se maa, jonka he lähtiessään kuvittelivat pohjoisesta löytävänsä?

Lukumme perustuu tutkimuskirjallisuuteen, kolmen jo pidempään Suomessa asuneen irakilaisen asiantuntijahaastatteluihin, osallistuvaan havainnointiin pohjoisessa Suomessa sijaitsevilla vastaanottokeskuksissa sekä irakilaiden turvapaikanhakijoiden puolistrukturoituihin teemahaastatteluihin (25, joista 24 miestä, yksi nainen). Haastateltujen sukupuolijakauma heijastelee sitä tosiseikkaa, että valtaosa Suomeen saapuneista irakilaisista oli joko perheettömiä nuoria miehiä tai yksin matkaan lähteneitä perheenisii. Myös se seikka, että haastattelut tehtiin englannin kielellä rajasi osan osallistuvan havainnoinnin aikana kohdatuista irakilaisista naisturvapaikanhakijoista haastateltujen ulkopuolelle. Suomen Punaisen Ristin (SPR) vastaanottokeskusten työntekijät avustivat haastateltavien löytämisessä suositellen henkilöitä, joiden tiesivät olevan sekä kielitaitoisia että kykeneviä kertomaan omista, kenties traumaattisistakin kokemuksistaan. Haastateltavien valintatapa vaikuttaa aineiston sisältöön ainakin

siten, että siinä korostuvat koulutettujen, kielitaitoisten ja vastaanottokeskusympäristössä aktiivisesti toimivien turvapaikanhakijoiden näkökulmat.

Valtaosa haastatelluista oli kotoisin Bagdadista ja kaikki olivat taustaltaan arabeja. Heistä kuusi ilmoitti olevansa shiia- ja 11 sunnimuslimeja. Viisi vastaajaa ilmoitti, että he eivät ole uskonnollisia, ovat perhetaustansa vuoksi ”siinä sunnien ja shiiojen välissä” tai ovat ”vain muslimeja”. Yksi vastaaja kertoi olevansa ateisti ja toinen puolestaan kääntyneensä Libanonissa kristityksi. Haastatelluista nuorin oli 18-vuotias ja vanhin 45-vuotias, ja haastateltujen mediaani-ikä oli 28,5 vuotta. Haastateltavat edustivat erilaisia ammatteja ja koulutustaustoja: mukana oli esimerkiksi autonkuljettaja, pienen kaupan omistaja, sairaanhoitaja, kirjanpitäjä, öljy-yhtiön työntekijä, tietokoneinsinööri, lääkäri ja opettaja.

Turvapaikanhakijoiden haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin noin 280 sivua kattavaksi tekstiaineistoksi. Haastateltujen henkilöiden nimet on muutettu eikä tässä luvussa paljasteta haastattelujen tarkkaa ajankohtaa tai niitä vastaanottokeskuksia, joissa haastattelut on tehty. Haastattelut olivat pääsääntöisesti yksittäisiä kohtaamisia tutkijan ja turvapaikanhakijan välillä, eikä haastatteluihin osallistuneiden myöhempiä kohtaloita – siis saivatko he turvapaikan vai eivät – ole lähdetty selvittämään. Haastatteluaineistoa analysoimme narratiivisen sisällönanalyysin keinoin (Spencer, Ritchie & O'Connor 2006, 200–204) tarkoituksenamme löytää yhtäläisyyksiä turvapaikanhakijoiden kertomusten välillä: mitkä tapahtumat ennen matkaa, sen aikana ja matkan jälkeen nousivat kertomuksissa kaikkein keskeisimmiksi? Minkälaiden teemojen kautta tarinaa kerrottiin?

Analyysimme tausta-aineistona käytetään myös IOM:n raportteja Eurooppaan vuonna 2015 lähteneistä irakilaisista. Ihmissalakuljetusta ja matkalla koettua väkivaltaa tarkastelevassa tutkimuksessa järjestön työntekijät haastattelivat Bulgariassa, Kreikassa, Unkarissa, Serbiassa, Sloveniassa, Makedoniassa ja Italiassa 16 500 turvapaikanhakijaa, joista joukossa oli yli tuhat irakilaista (Galos ym. 2017). IOM on tehnyt myös nimenomaan irakilaisiin keskittyvän tutkimuksen, jonka otoksena oli noin viisisataa eri eurooppalaisiin maihin päätynyttä turvapaikanhakijaa (IOM 2015, 2016b). Lumipal-lomenetelmällä tehty kysely vahvistaa kuvaa tulijoista nimenomaan nuorina miehinä: kyselyn tavoittamista vastaajista yli 90 prosenttia oli miehiä, joiden mediaani-ikä oli 28 vuotta, heistä 66 prosenttia oli yksineläviä, ja 67 prosentilla ei ollut lapsia tai muita huollettavia. Nämä tutkimukset täydentävät oman aineistomme antamaa kuvaa tästä Eurooppaan matkaneesta ihmisryhmästä.

5.2. Muuttoliikepäätöksenteko ja mielikuvissa muuttaminen

Eräs tärkeimpiä muuttoliiketutkimuksen kysymyksiä on, miksi kansainväliset rajat ylittäviä muuttajia on paljon joistakin harvoista paikoista, kun heitä on vastaavasti

vain vähän useimmista paikoista (Faist 2000). Tutkimuksessa ei ole pystytty tyhjentävästi selittämään sitä, miksi jotkut samankaltaisissa oloissa elävistä ihmisistä päättävät muuttaa ulkomaille esimerkiksi paremman elintason takia, mutta osa jää sinnittelemään epätydyttäviin tai turvattomiin olosuhteisiin. Toiseen maahan muuttaminen sisältää usein monia ennalta tuntemattomia riskejä, ja päätös on tehtävä osin hatarin ja puutteellisin tiedoin (Czaika 2015). Lähtemistä harkitseva ei välttämättä pysty arvioimaan edes sitä, mikä olisi otollisin kohdemaata tai mitä reittiä pitkin sinne voisi turvallisesti suunnata. Kansainvälistä muuttoa – tapahtui se sitten täysin vapaaehtoisesti tai paeten epäinhimillisiä olosuhteita – ei pitäisikään tarkastella pelkästään liikkuvuutena paikasta toiseen vaan ottaen huomioon tapahtumat ennen varsinaista muuttoa sekä matkalla tulevaan määränpäähän. Tämä pätee erityisesti senkaltaisiin monimutkaisiin ja jopa vuosikausia kestäviin muuttomatkoihin, joita Eurooppaan suuntaavat turvapaikanhakijat ovat joutuneet tekemään (Townsend & van Oomen 2015; Crawley ym. 2016b; Hagen-Zanker & Mallett 2016).

Sitä, kuinka varsinainen muuttopäätös tapahtuu, on kuvattu erilaisilla malleilla sekä pakkomuuton tutkimuksessa että laajemmin muuttoliiketutkimuksessa. Kunz (1973) jakoi pakolaiset pakoa ennakoiviin ja akuutteihin pakolaisiin riippuen siitä, kuinka paljon valmisteluja kyseiset ihmiset olivat joko halunneet tai ehtineet tehdä ennen lähtöään, eli tehtiinkö lähtöpäätös esimerkiksi maan poliittisen tilanteen heikkenemistä ennakoiden vai vasta pakon edessä. Carling (2002) on esittänyt pyrkimyksiin ja kykyihin (engl. *aspiration/ability*) perustuvan mallin, jonka mukaan muuttamiseen vaaditaan ensinnäkin toive tai pyrkimys muuttaa jonnekin ja toiseksi kyvyt ja resurssit toteuttaa kyseinen muutto. Van der Velde ja van Naerssen (2011; 2015) ovat puolestaan esittäneet mallin, jossa lähtijän on ylitettävä kolme kynnystä (engl. *thresholds*) ennen kuin muuttaminen tapahtuu. Kynnykset ovat mentaalinen (kiinnostus muuttaa jonnekin), lokationaalinen (muuton kohteen valinta) ja reitti (kuinka kohteeseen päästään). Kumpikin malli korostaa sitä, että pelkät muuttoliiketilastot eivät kerro koko totuutta jonkun muuttoreitin houkuttelevuudesta tai lähtömaan tilanteesta. Osa ihmisistä ei pääse lähtemään, vaikka haluaisi, sillä heiltä puuttuvat vaadittavat resurssit ja verkostot. Vuoden 2015 tapahtumat kuvaavat hyvin käytettävissä olevien resurssien ja mahdollisten reittien merkitystä. Esimerkiksi alentuneet matkakustannukset Eurooppaan, näistä tärkeimpänä Turkista Kreikkaan suuntautuneen merimatkan hinta, osaltaan houkuttelivat entistä useamman ihmisen toteuttamaan aikaisemmin vaikealta tai kenties jopa mahdottomalta tuntuneen suunnitelman.

Ihminen voi olla fyysisesti läsnä vain yhdessä paikassa ja ajassa, mutta mielikuvituksen ja menneeseen tai tulevaan suuntaavan ajattelun kautta voimme olla läsnä useissa eri ajoissa ja paikoissa yhtä aikaa. Voimme muistella mennyttä ja suunnitella tulevaa. Tällä inhimillisen ajattelun peruspiirteellä on merkitystä myös kansainväliselle muuttoliikkeelle, sillä erilaisista tulevaisuudennäkymistä muodostuvat mielikuvat vaikuttavat siihen, minkälaisia suunnitelmia teemme päästäksemme haluamaamme lopputulokseen. Mielikuvituksen ja pyrkimysten vaikutusta muuttoliikepäätöksen-

tekoon onkin tutkittu jonkun verran erilaisissa konteksteissa (esim. Teo 2003; Smith 2006; Benson 2012; Czaika & Vothknecht 2012; Coe 2012; Schewel 2015). Koikkalainen ja Kyle (2015) ovat kutsuneet mielikuvamuuttamiseksi prosessia, jossa muuttaja pohtii elämäänsä uudessa kontekstissa ennen varsinaisen muuton tapahtumista.

Tulevaisuuteen suuntaava ajattelu hyödyntää niin sanottua episodista- eli tapahtumamuistia ja yksilön aikaisempia kokemuksia, joten myös kuvittelemamme tulevaisuudet eroavat toisistaan (Schacter ym. 2007). Pohtiessaan tulevaisuuttaan lähtöä harkitseva ihminen voi mielikuvamuuttamisen avulla ikään kuin etukäteen kokeilla, miltä asuminen uudessa maassa saattaisi tuntua, minkälaista jokapäiväinen elämä siellä olisi ja miten muut häneen suhtautuisivat. Mielikuvamuuttaja visualisoi itsensä uuteen ympäristöön, johonkin konkreettiseen paikkaan, tulevaisuudessa sijaitsevaan aikaan ja sosiaaliseen tilaan (Kyle & Koikkalainen 2011; Koikkalainen & Kyle 2015; ks. myös Kyle, Koikkalainen & Dutta Gupta 2018). Prosessiin liittyy merkittävällä tavalla tulevien tunteiden ennustaminen (engl. *affective forecasting*): miltä tulevaisuus minusta tuntuisi uudessa tilanteessa (Dunn, Forrin, & Ashton-James 2009; Loewenstein & Lerner 2009).

5.3. Ennen matkaa

Irakin historia on 1900-luvulta lähtien ollut vahvasti sidoksissa maan arvokkaimman raaka-aineen öljyn tuomaan varallisuuteen ja sen hallinnasta käytyihin kamppailuihin (Hiro 2003, 155–171; Fattah & Caso 2009). Pan-arabialainen *Baath*-puolue nousi valtaan vallankaappauksessa 1968 ja monimutkaisten valtapelien mestari Saddam Hussein sen johtoon ja toimi presidenttinä vuosina 1979–2003. Saddam Hussein johti Irakin öljyalan kansallistamista 1970-luvulla ja harjoitti öljyvarallisuuden pohjalta aggressiivista ulkopoliittikkaa ja hallitsi maataan itsevaltiaan ottein (Colgan 2013). Viimeisten neljänkymmenen vuoden ajan sodat, sisäiset jännitteet ja valtakamppailut shiia- ja sunnimuslimien välillä sekä ulkovaltojen sekaantuminen alueen politiikkaan ovat määrittäneet irakilaisten arkea. Vuonna 2003 alkanut sota, jonka seurauksena Yhdysvaltojen johtama kansainvälinen sotilaskoalitio miehitti maan ja kukisti Saddamin hallinnon, jätti jälkeensä valtatyhjiön, joka on johtanut poliittiseen epävakauteen, väkivaltaisuuksiin ja erilaisten häikäilemättömien puolisolitaallisten ryhmittymien vallankäyttöön. Nämä levottomuudet ja inhimillinen hätä ovat puolestaan aiheuttaneet maan sisäistä pakolaisuutta ja lisänneet muuttopainetta ulkomaille (FMR 2007; Juntunen 2016, 26–36; Yijälä & Nyman 2017, 43–48).

Sirkeci (2005, 200) kuvaa elämää Irakissa käsitteellä ”turvattomuuden ympäristö” (engl. *environment of insecurity*), jossa aineellinen turvattomuus, köyhyys, puute ja aseellinen konflikti yhdistyvät ei-materiaaliseen turvattomuuteen eli pelkoon vainon kohteeksi joutumisesta, syrjintään ja arkielämän ongelmiin. Turvattomuuden

ympäristössä eläminen ja Irakin epävakaa lähimenneisyys näkyi haastattelemiemme turvapaikanhakijoiden kertomuksissa, joissa pessimismi oli yleisin näkökanta siihen, kuinka maa todennäköisesti tulee jatkossa kehittymään. Hassan kuvaa Irakia näin: "Tilanne vuoden 2003 jälkeen oli todella huono, joka päivä ihmiset toivoivat, että maasta voisi tulla parempi, mutta näimme vain, kuinka asiat menivät huonompaan suuntaan. ... Ihmiset menettivät toivon, että maamme, että asiat siellä ikinä muuttuisivat paremmiksi." Toivottomuutta ruokki esimerkiksi se, ettei koulutetuille ihmisille löytynyt oman alan töitä. Yliopistosta valmistunut Abdullah, joka itse on sunni, kertoo, ettei häntä haluttu palkata mihinkään: "En ikinä työskennellyt Irakissa, sillä siellä on kahdenlaisia ihmisiä, sunnit ja shiiat. Ja tämä oli iso syy... jos liityt tai kuulut shiioihin, saat ehkä jotain." Turhautuminen työnhakuun ja arjessa koettu hengenvaara lisäsivät hänen mukaansa lähtöhaluja Irakista: "Kävelimme kuin pommifarmilla. Se on se syy. Kun lähdimme kotoa, emme voineet koskaan tietää tulemmeko enää takaisin." Irakin epävakaa lähihistoria ja arkinen väkivalta sysäsi Abdullahin kaltaisia nuoria miehiä matkaan: 80 prosenttia IOM:n (2016b) kyselyyn vastanneista kertoi, että pääasiallinen syy lähteä Eurooppaan oli "minulla ei ole toivoa paremmasta."

Vuoden 2015 pakolaisilmiön aikaan ISIS piti hallussaan Irakin pohjoisosia (Juntunen 2016, 39–40). Irakin al-Qaidan pohjalta kehittynyt väkivaltainen ääriliike on hyötynyt alueen epävakauksesta ja se on vastuussa lukuisista siviileihin kohdistuneista silmittömistä väkivallanteoista Irakissa ja Syyriassa (Gulmohamad 2014). Vaikka Bagdadissa ja Etelä-Irakissa ei ollut käynnissä varsinaista sotaa, oli näidenkin alueiden tilanteessa paljon elementtejä, joita Kaldor (2012) kutsuu uudentyyppisten sotien erityispiirteiksi. Pelon lietsominen toisinajattelijoissa, siviileihin kohdistuva satunnaisen väkivallan uhka, vastustajien raat murhat ja varakkaiden ihmisten kidnappaukset ovat esimerkkejä näistä piirteistä. Irakin yleistä epävakautta on kutsuttu myös "vuosikymmenien poikkeustilaksi" (Juntunen 2016). Useat haastattelemistamme irakilaisista kertoivat joutuneensa uhatuiksi, pahoinpidellyiksi tai kiristetyiksi joko sunni- tai shiimiliisien taholta. Osan kertomuksissa uhka ja väkivallanteot oli pääsääntöisesti kohdistettu perheenjäseniin. Näin oli käynyt Abu Bakrille, joka pelasti kymmenvuotiaan poikansa shiimiliisiryhmittymän käsistä lupaamalla lähteä maasta.

Arjen vaarallisuus ja näköalattomuus asioiden parantumisen suhteen olivat kaikkien haastateltavien kertomuksissa omalta osaltaan luomassa lähtöpainetta. Adel, 29-vuotias insinööri kuvaa arkeaan näin: "Elämä oli ylipäättään aika normaalia, mutta sen yksityiskohdat eivät olleet ollenkaan normaaleja." Ihmiset kävivät töissä, ostoksilla ja tapaamassa ystäviään, mutta kanssakäymistä värjättivät epäluulo ja pelko. Koskaan ei voinut varmuudella tietää, ilmiantaako uusi naapuri sinut poliisille tai räjähtääkö autopommi torilla, jossa olet ostamassa vihanneksia. Elämäntuntoa sävytti toisin sanoen normaalin sisään rakentunut epänormaali, yleinen sattumanvaraisuus, johon ihmiset eivät kokeneet voivansa vaikuttaa. Väkivalta eskaloitui joko täysin yllättäen tai sen kohteeksi saattoi joutua arkisten seikkojen, sattumusten tai käytöksen johdosta. Henkilö saattoi joutua väkivallan uhriksi esimerkiksi ainoastaan siksi, että hänen

nimensä oli Omar, sillä se on nimi, joka asemoi kantajansa sunniksi ja siten mahdolliseksi shiia-aktivistien vihan kohteeksi (*Time* 2006; *The Times* 2014).

Lähdön syistä kysyttäessä osa haastatelluista turvapaikanhakijoista oli haluton kertomaan konkreettisesti siitä, miksi he olivat paenneet Irakista. Osa puolestaan kertoi hyvinkin yksityiskohtaisesti niistä tapahtumakuluista, jotka olivat vaikuttaneet lähtöpäätökseen. Esimerkiksi lääkäriksi kouluttautunut Adam kertoi miettineensä lähtöä pitkään, mutta jääneensä aluksi Irakiin, koska hän oli toiminut isän korvikkeena pikkusisaruksilleen, kun perheen isä oli tapettu vuonna 2006. Lähtöpäätös aktualisoitui vasta sairaalan ensiavussa sattuneen ammuskelun jälkeen, kun räjähdyksessä haavoittuneen kollegansa menehtymisestä vihastuneet miliisijoukot syyttivät tilanteesta Adamia. Häntä oli jo aikaisemmin painostettu siirtymään armeijan kenttälääkäriksi, mikä olisi käytännössä tarkoittanut taistelutilanteisiin joutumista. Uhkaavassa tilanteessa hän etsi verkosta tietoa mahdollisista kohdemaista, jonne paeta. Suomi päätyi listan ykköseksi hyvän koulutusjärjestelmän, avoimen yhteiskunnan ja erikoistumis-koulutusmahdollisuuksien vuoksi.

Adamille muotoutunut ennakkokäsitys Suomesta oli samankaltainen kuin muillakin haastatelluilla. Mielikuvien Suomi koostui rauhasta, korkeasta elintasosta, demokratiasta, hyvästä koulutustasosta — sekä nopeasta oleskeluluvan käsittelytahdistä ja mahdollisuudesta tuoda perhe maahan. Aikaisempien muuttajien verkostot ovat usein muuttoliikkeitä tukeva tekijä, sillä tieto kohdemaan mahdollisuuksista kulkee aikaisemmin muuttaneilta lähtöä harkitseville (esim. Faist, Fauser & Reisenauer 2013). Nyt Irakista lähteneet kertoivat kuitenkin halunneensa pois epäluulon ilmapiiristä, jossa ihmisiin ei uskalla luottaa, joten he eivät suunnitelleet tulevansa Suomeen nimenomaisesti täällä jo asuneiden irakilaisten takia. Sen sijaan kuviteltiin, että Suomessa on sopivasti irakilaisia maanmiehiä: tarpeeksi, että joitakin verkostoja on olemassa, mutta ei liikaa, jotta etniset ja uskonnolliset jännitteet pääsisivät nousemaan merkittäviksi tekijöiksi. Joidenkin haastateltavien kertomusten mukaan Suomi vaikutti sekasortoiseen kotimaahan verrattuna likipitäen paratiisilta, jota kohti päästäkseen oli syytäkin nähdä vaivaa. Moni haastateltava mainitsi olevansa ensimmäistä kertaa Euroopassa, joten ajatukset määränpäästä pohjasivat mielikuviin. Abu Bakr naurahtaa ja vastaa kysymykseen siitä, minkälaista hän oli ajatellut Euroopassa olevan: ”Kuin taivaassa! Joo, mutta ei tämä ole kuin taivaassa. Mutta yritämme silti tuoda perheemme tänne, yritämme elää, luottaa suomalaisiin ihmisiin.”

Tiedonlähteistä selkeästi tärkeimmäksi turvapaikanhakijoiden kertomuksissa hahmottuu internet ja erityisesti sosiaalinen media, jonka ansiosta heillä ei ollut käytössään pelkästään kohdemaiden tai uutismedian tuottamaa tietoa vaan myös toisten irakilaisten jakamia tarinoita, kuvia ja videoita. Myös IOM:n kyselyssä (2016b, 10–11) todetaan Eurooppaan saapuneiden irakilaisten tärkeimpiä tietolähteitä olleen muilta kuullut huhut ja kokemukset, sosiaalinen media ja internet. Kyselyyn vastaajia pyydettiin nimeämään tärkeimmät asiat, joista he etsivät tietoa netistä: näistä useimmiten mainittiin matkan hinta (93 prosenttia) ja matkareitit (78 prosenttia). Myös turvapai-

kanhakuprosessia ja elämää kohdemaassa oli pyritty etukäteen selvittämään, mutta kumpikaan näistä teemoista ei noussut läheskään yhtä korkealle tärkeysjärjestyksessä itse matkan käytännön järjestämiseen liittyvään tiedonhakuun verrattuna. Näyttäisi-kin siltä, että monelle tärkeintä oli matkaan pääsy, ei mahdollisimman oikean tiedon hankkiminen matkan päämäärästä, joka saattoi sitä paitsi muuttua matkan aikana.

Juntunen (2016) kutsuu vuonna 2015 matkaan lähteneitä Facebook-siirtolaisiksi. Hänen mukaansa muodostui "... turvapaikkasiirtolaisuuden aalto, jossa älypuhelimien kuvattu ja sosiaalisessa mediassa jaettu materiaali näyttelivät erittäin keskeistä osaa" (Juntunen 2016, 57). Facebookin kautta myös ihmiskuljettajat tarjosivat lähtöä pohjittaville mahdollisuutta houkuttelevaan tulevaisuuteen ja menestykseen Euroopassa nyt aikaisempaa paljon edullisempaan hintaan. Hagen-Zanker ja Mallett (2016) korostavat, että tiedon lähteen merkitys onkin usein muuttopäätöstä harkitsevalle yhtä suuri, tai jopa suurempi kuin tiedon sisältö. Luotettujen lähteiden "varmana tietona" kertoma huhu toimii siten tehokkaammin kuin esimerkiksi valtioiden viranomaisviestintä, joka pyrkii vähentämään kyseisen maan vetovoimaisuutta. Matkan suunta voi vaihtua, jos joku tuttu sosiaalisen median lähde kertoo, että Suomessa irakilaiset saavat helpommin turvapaikan kuin Saksassa tai Ruotsissa tai kun Suomen pääministerin tarjousta majoittaa omakotitaloonsa pakolaisia esitellään Al-Jazeeran verkkolehdestä (Al-Jazeera 2015). Esimerkiksi Fatima, ainoa haastattelemamme naispuolinen turvapaikanhakija, kertoo näin: "Päätin tulla Suomeen heti kun ajattelin lähteväni Irakista, koska kuulin että Suomen presidentti toivottaa irakilaiset pakolaiset tervetulleiksi. Joten se maa on hyvä." Sekä salakuljettajien että aiemmin matkaan lähteneiden tarjoilemat mielikuvat toimivatkin tehokkaana magneettina niille tuhansille ihmisille, joille ei Irakissa ollut tarjolla muuta kuin epävarmuutta tai kuolemaa.

5.4. Yli meren ja mantereen

Matkalla Euroopan halki oli vuonna 2015 paljon kulkijoita, jotka olivat hyödyllinen tietolähde parhaista reiteistä ja kohdemaista, mutta myös uhka väkivallalle ja hyväksikäytölle. Yijälän ja Nymanin (2017, 55–56) korkeasti koulutettuja irakilaisia turvapaikanhakijoita käsitelleessä tutkimuksessa muuttoreittiä Irakista Turkin ja Kreikan kautta Eurooppaan kuvataan "kuoleman tieksi". Mahdi on 38-vuotias opettaja, joka kertoo nukkuneensa koko matkan Euroopan halki rahat kengissä ja toinen silmä auki. BenEzer ja Zetter (2014) kutsuvat pakolaismatkaa transformatiiviseksi kokemukseksi, joka toimii linssinä vasta maahan tulleiden sosiaaliseen tilanteeseen. Erityisesti vaarallinen tai pitkään kestävä pakomatka muuttaa ihmistä matkan aikana ja vaikuttaa hänen kokemukseensa saapumisesta uuteen maahan. Matkojen tapahtumat tekevät myös henkilön maahan tulon syiden tai motiivien arvioinnista toisinaan monimutkaisia. Vaikka henkilö ei alkuperäisessä kotimaassaan olisi joutunut kohtaamaan vä-

kivaltaa tai hyväksikäyttöä, hän saattaa joutua tällaisten kohteeksi matkansa varrella (Galos ym. 2017).

Pakolaisten matkat saattavat kestää useita vuosia ja sisältää pidempiä pysähdyksiä matkan varrella. Toisinaan on myös epäselvää, mistä ja milloin matka varsinaisesti alkaa tai milloin se päättyy (BenEzer & Zetter 2014, 305–307). Pakolaisleirillä vuosia asuvat ihmiset on sulkeistettu kansallisvaltioiden tavanomaisten järjestysten ulkopuolelle nimienomaan rajoittavassa merkityksessä (Agamben 2001; Malkki 2002; Rainio 2015; Brun & Fabos 2015). Haastattelemiemme irakilaisien joukossa muutamat olivat paenneet Irakista useampaan kertaan, tai lähteneet ensin pakoon maan sisällä, mutta kenelläkään ei ollut varsinaista pakolaisleiritaustaa. Heidän matkansa Suomeen kesti tavallisesti verrattain lyhyen ajan, sillä tapahtumat ajoittuivat ajankohtaan, jolloin rajat EU:n jäsenmaiden välillä olivat auki. Yahua, parikymppinen nuorimies, kertoo osuvasti jatkaneensa Kreikasta eteenpäin yksinkertaisesti ”sitä kätua pitkin”, jota muutkin kulkivat.

Reitti Kreikasta Balkanin maiden läpi oli toiminut jo pitkään epävirallisena reittinä EU:n alueelle, mutta vuoden 2015 poikkeuksellisen korkea turvapaikanhakijoiden määrä teki siitä ”virallisen käytävän” (engl. *formalised corridor*), jonka läpi matkalaisten toivottiin jatkavan mahdollisimman nopeasti. Balkanin maiden intressissä ei ollut pysäyttää tulijoita omille rajoilleen, vaan siirtää heidät mahdollisimman nopeasti tätä tarkoitusta varten järjestetyillä kuljetuksilla kohti EU:n vauraampia jäsenvaltioita. (Beznec, Speer & Stojić Mitrović 2016.) Adel, parikymppinen insinööri, näyttää käyttämänsä reitin kartalta: ”Maat ovat kaikki yhteydessä toisiinsa. Kreikka, Makedonia, Serbia, Unkari, Itävalta, Saksa, Tanska, Ruotsi, Suomi. Itävalta on ... sieltä voi lähteä mihin vaan kunhan vaan ensin pääsee sinne asti. Unkari oli vaikea, siellä he eivät auta ihmisiä ja kohtelu oli todella huonoa.”

Joidenkin haastattelemiemme turvapaikanhakijoiden matka kesti pari viikkoa, mutta pisimmät matkat olivat kestäneet yli kuukauden. Tämä vastaa hyvin IOM:n laajemmassa tiedonkeruussa havaittua: kun keskisen Välimeren reittiä Eurooppaan pyrkivien matka tyypillisesti kestää yli kuusi kuukautta, on itäistä reittiä saapuneiden matka yleensä kestänyt alle kuukauden. Ajallisesti pidempi muuttomatkan kesto altistaa myös hyväksikäytölle ja väkivaltaisille kokemuksille, joita olikin keskisen Välimeren reittiä tulleilla itäistä reittiä matkustaneita enemmän (Galos ym. 2017, 26, 47). Osa haastateltavistamme oli yrittänyt Eurooppaan useamman kerran: esimerkiksi 29-vuotias opettaja Zayd kertoi pyrkineensä laivalla Egyptistä Italiaan jo muutamaa vuotta aikaisemmin, mutta pakomatka päättyi egyptiläiseen vankilaan. Toista kertaa hän ei halunnut riskeerata tuolla reitillä, jolla merimatka on pidempi, vaan lähti matkaan Turkin kautta. 36-vuotiaalla Yazidilla oli epäonnea merimatkan suhteen, sillä hän onnistui pääsemään Kreikkaan vasta viidennellä yrityksellä. Aikaisemmat yritykset olivat päättyneet veneen kaatumiseen joko myrskyn tai Turkin merivartioston väliintulon takia.

Useimmiten erot matkan kestossa riippuivat erityisesti Turkissa vietetystä ajasta. Turkista onkin viime vuosina kehittynyt merkittävä kauttakulkumaa, joka on EU:n kanssa solmittujen sopimusten perusteella osa eurooppalaista turvapaikanhaku- ja muuttoliikejärjestelmää. Maalla on merkittävä asema EU:n ulkorajavalvonnassa (Erensi & Kaşli

2017). Hess (2010) kutsuu Turkia prekaariksi transit-alueeksi (engl. *precarious transit zone*), jossa eri syistä liikkeessä olevat ja eri taustaiset ihmiset odottavat pääsyä eteenpäin virallisen pakolaistatuksen tarjoavalle pakolaisleirille tai turvapaikanhakijaksi johonkin eurooppalaiseen maahan. Pysyväksi liikkeessä olemiseksi muodostuva elämä Turkissa on siten välitila, jossa ihmiset tekevät työtä epävirallisilla työmarkkinoilla, suunnittelevat tulevaisuutta erilaisten huhujen ja muiden matkalla olevien kertomien tietojen perusteella ja odottavat mahdollisuutta päästä eteenpäin kohti Eurooppaa. Vuonna 2015 useat erilaiset ja omista syistään matkaan lähteneet ihmisryhmät kohtasivat Turkissa, josta matka jatkui näennäisen yhtenäisenä ”pakolaisvirtana” eteenpäin (Crawley ym. 2016c).

Haastattelemiemme irakilaisien kertomuksissa merkittävimmit hahmottuvat kaksi matkan vaihetta: meren ylitys kiikkerällä kumiveneellä Turkista Kreikkaan ja selviäminen Unkarin läpi (ks. myös Yijälä & Nyman 2017, 55–59). Muhammad muistelee merimatkaa näin: ”Valitettavasti egyptiläinen kuljettaja oli humalassa eikä tiennyt minne mennä ... Kreikan poliisi tuli moottoriveneellä ja yritti pysäyttää meidät. Sanoimme kuljettajalle, älä pysähdy, jatka vaan. Poliisin vene tuli aivan viereen ja veneemme kaatui. Meitä oli 44 ja poliisit pelastivat vedestä 21.” Käytännössä kaikki Suomeen asti päässeet irakilaiset olivat matkan jossakin vaiheessa käyttäneet ihmissalakuljettajien palveluita, ainakin vaarallisen merimatkan osalta. Osa oli maksanut päästökseen lähtemään huomaamattomasti Irakista Syyriaan tai Turkkiin ja ylittääkseen maiden rajoja matkan varrella. Jotkut olivat jopa maksaneet salakuljettajille päästökseen avoimen rajan yli Ruotsin Haaparannalta Suomen Tornioon. Itäisen Välimeren ja siitä eteenpäin kulkevien Balkanin reitin varrelle syntyikin kaupustelijoiden, välikäsien ja junailijoiden joukko, joka vauhditti ihmisten matkaa kohti pohjoista. Turvaa hakevista ihmisistä hyötyviä on kuvattu sekä salakuljettajiksi että pelastajiksi riippuen siitä, nähdäänkö heidät toisten hädästä hyötyvinä rikollisina vai turvaa hakevien ihmisten auttajina (Hagen-Zanker & Mallett 2016, 21–25; Tinti & Reitano 2016, 31–33).

Myös Fatima kertoo kauhunkokemuksistaan merellä. Nuori leski oli matkalla vanhempiensa, sisarustensa ja pienen lapsensa kanssa: ”Maksoimme paljon rahaa turvatomasta, epävirallisesta ja vaikeasta matkasta. Ajattelin itsekseni, että ostan kuoleman. Maksan rahaa kuolemalle, en osta elämää.” Öinen, myrskyvä meri on varmasti tuntunut uhkaavalta, vaikka todellinen hengenvaara paljastuisikin vasta, kun vene joutuu merihätään tai kohtaa rajavalvontaa suorittavia viranomaisia. Vasta viidennellä yrittämällä Kreikkaan asti päässyt Yazid oli alun perin suunnitellut lähtevänsä matkaan perheensä kanssa. Meren ja pienet kumiveneet nähtyään vaimo oli kuitenkin kieltäytynyt nousemasta kyytiin, ja palasi perheen lasten kanssa takaisin Irakiin. Yazid itse joutui lopulta tarttumaan veneen ohjaimiin, sillä kävi ilmi, että kapteeniksi palkattu turvapaikanhakija ei osannut ohjata venettä. Pelkoon ja varovaisuuteen oli hyvät syyt, sillä vuonna 2015 Itäisen Välimeren reitillä hukkui tai katosi viranomaistietojen mukaan ainakin noin kahdeksansataa ihmistä (Crawley 2016a, 5; UNHCR 2017, 2). Pidemmän merimatkan sisältävällä keskisen Välimeren reitillä tilastot ovat vielä surullisemmat: siellä kirjattiin vuonna 2015 yli 4 500 kuolemantapausta (UNHCR 2017, 7).

Vaarallisen merimatkan jälkeen seuraavaksi vaikein este matkalla oli turvapaikanhakijoiden mukaan Unkari, joka on viime vuosina hätkähdyttänyt muita EU:n jäsenmaita omapäisellä maahanmuuttopolitiikallaan (EC 2015). Unkarin poliittisen tilanteen ja lainsäädännön kehittymistä analysoinut Nagy (2016) kirjoittaa parlamentin ja hallituksen luoneen päätöksillään maahan rinnakkaisen todellisuuden. Tuossa todellisuudessa turvapaikanhakijat ja muut maahanmuuttajat, joista käytetään nimitystä ”laittomat maahanmuuttajat” (käsitteen kritiikki ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius), edustavat vaarallista toiseutta, joka uhkaa Unkarin (ja Euroopan) tulevaisuutta. Tässä prosessissa käytettiin erilaisia lainsäädännöllisiä ja turvapaikkajärjestelmään liittyviä keinoja, jotka Nagy (2016, 1052–1053) jakaa kuuteen kategoriaan: kiistäminen, pelotusvaikutus, estäminen, rankaisu, vapaamatkustajuus ja solidaarisuuden puute sekä ylemmän tason lainsäädännön rikkominen. Vaikka Unkarin käyttämät keinot ovat rankkoja, ovat lähes kaikki läntiset valtiot pyrkineet erilaisin keinoin estämään turvapaikanhakijoiden pääsyn oman valtionsa alueelle, nopeuttamaan turvapaikkapäätöksentekoa ja tehostamaan kielteisen päätöksen saaneiden palautuksia (Hansen 2014, 258–259).

Unkari polki turvapaikanhakijoiden ihmisoikeuksia kansainvälisten sopimusten ja EU-lainsäädännön vastaisesti, rakensi aitoja Serbian ja Kroatian rajoille yrittäen lykätä turvapaikanhakijat naapurimaiden vastuulle ja perusti transit-alueita, joilla turvapaikka-anomukset käsiteltiin pikavauhtia ja pääsääntöisesti niin, että päätös oli kielteinen. Turvapaikanhakijoiden oikeus hakea turvaa pyrittiin kiistämään, heidän pääsýnsä maahan yritettiin estää ja maahan päässeitá passitettiin takaisin Serbiaan ja Kroatiaan tai kyyditettiin täysissä junissa suoraan Itävallan rajalle (Nagy 2016). Tilanne oli tuttu haastattelemllemme irakilaisille, joiden tunnot Yazid tiivistää seuraavasti: ”Aika Unkarissa oli kuin kauhuelokuvasta. Jos he ottavat sormenjálkesi, on unelmasi tuhottu. Unkari on Euroopassa, mutta se ei ole kuten Eurooppa. Olimme hyvin peloissamme siellä, mutta ajattelin että ehká jumala pitää meistä huolen. ... Päästyämme Itävaltaan, en meinannut uskoa sitä.” Itävaltaan saapumisen jälkeen irakilaiset olisivat voineet jatkaa matkaa useaan eri maahan ja moni kertoikin hyvästelleensä siellä matkakumppaneita, jotka suuntasivat esimerkiksi Saksaan tai Hollantiin. Mielikuva Suomesta ainoana oikeana päämääränä kannusti kuitenkin yli 20 000 irakilaista jatkamaan matkaansa pohjoiseen.

5.5. Perillä pohjoisessa paratiisissa

Kaikki haastateltavat olivat olleet pohjoisessa Suomessa jo yli puoli vuotta, mutta valtaosalla heistä ei edelleenkään ollut tietoa siitä, kuinka heidän turvapaikkahakemuksiinsa suhtaudutaan. Oman matkatarinansa kertoneet ihmiset siis elivät vielä limblossa (Suoranta 2011; Yijälá & Nyman 2017), jossa ei enää olla varsinaisesti matkalla, mutta ei toisaalta vielä perilläkään, ja jossa tulevaisuus on hämärán peitossa. Pakomatkoille onkin tyypillistä, ettei fyysisen matkanteon päättymisen välttämättä tarkoita myös

päänsisäisellä tai henkisellä tasolla tapahtuvan matkan päättymistä (BenEzer & Zetter 2014, 307). Tässä vaiheessa oli kuitenkin jo selvää, että irakilaisille markkinoitu käsitys Suomesta nopean turvapaikkakäsittelyn maana ei pitänytkaan paikkaansa, eivätkä olot vastaanottokeskuksessa vastanneet matkan aikana luotuihin mielikuviin onnellisesta elämästä Euroopassa.

Vain yksi haastateltavista oli jo ehtinyt saada turvapaikkapäätöksen, joka oli kielteinen. Hän oli ainoa haastateltavista, joka oli saapunut maahan Venäjältä Sallan tai Raja-Joosepin raja-aseman kautta. Valtaosa haastatelluista ei vielä ollut osallistunut Maahanmuuttoviraston varsinaiseen turvapaikkahaastatteluun poliisilaitoksella, eli heidät oli puhuteltu ainoastaan alustavasti rajanylityksen yhteydessä. Arki suomalaisessa vastaanottokeskuksessa koostui lähinnä odottamisesta, nukkumisesta, ruoanlaitosta, TV:n katselusta ja yhteydenpidosta kotiin jääneisiin sukulaisiin ja ystäviin (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.; Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Koska elämää Suomessa ei varsinaisesti voinut alkaa suunnitella ennen turvapaikkapäätöksen saamista, katsoivat monet irakilaiset menneeseen ja kävivät läpi kotimaan ja pakomatkan tapahtumia. Esimerkiksi juuri lukiosta valmistunut parikymppinen Mustaq kertoi traumaattisesta tapahtumasta matkan varrelta: ”Serbiassa näin lapsen kuolevan sen vuoksi, miten he kohtelevat ihmisiä. Vedessä oli paljon ihmisiä, ei kun ei vedessä vaan sateessa. Heillä oli niin kylmä ja he olivat litimärkiä ja lapsi kuoli aivan minun edessäni.” Tällaiset kokemukset voivat aiheuttaa painajaisia ja levottomuutta, varsinkin kun vastaanottokeskuksessa vietetty aika tarjoaa vain vähän positiivisia kokemuksia.

Vastaanottokeskuksen ulkopuolella monet joutuivat perustelemaan sitä, miksi he olivat päättäneet matkustaa juuri Suomeen. Luonnontieteitä opiskellut 39-vuotias Ibrahim kertoo näin: ”Joo, tiedäthän että kuljimme noin kymmenen maan läpi Euroopassa? Ja aina minulta kysytään, miksi Suomeen? ... Ja aina vastaan, joo, miksi Suomeen? Olisi Saksa, Iso-Britannia, suuria maita ... Mutta sanon heille ei, koska koulutus. [Suomi on] maailman ykkönen koulutuksessa.” Pettymystä monille aiheutti kuitenkin se, kuinka vaikealta koulutukseen pääseminen Suomessa on. Esimerkiksi hyvien jatkokoulutusmahdollisuuksien perässä Suomeen tullut lääkäri Adam oli selvittänyt sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valvirasta mahdollisuuksia työskennellä Suomessa jo heti saapumisensa jälkeen. Vaadittavan suomen kielen taidon oppiminen tuntui kuitenkin vaikealta, sillä edistyneen tason kielikursseja ei ollut hänen asuinpaikkakunnallaan tarjolla.

Koska tutkimuksemme haastattelut tehtiin englannin kielellä, valikoitui haastateltavaksi useita korkeasti koulutettuja ihmisiä eri aloilta. Pudotus hyvästä yhteiskunnallisesta asemasta tilanteeseen, jossa koulutettu muuttaja on hyväntekeväisyyden kohteena ja muiden armoilla, oli monille haastateltaville vaikea. Liiketaloustiedettä opiskellut 32-vuotias Hadi oli ollut yksityissektorin työpaikassa ja vaimo työskenteli opettajana. Perhe tienasi hyvin ja oli arjen turvattuudesta huolimatta tyytyväinen elämään Irakissa: ”En halunnut lähteä Bagdadista. Mutta kun he tulivat taloomme, oli tilanne toinen.” Hän kokee Suomen pettäneen irakilaiset ja katuu syvästi sitä, että ei jäänyt matkan varrella Saksaan tai Ruotsiin. Hän ihmetteli sitä, että vaikka Irakin alueen sivilisaatio on tuhansia vuosia

vanhaa, eivät suomalaiset näe irakilaisia vertaisinaan, vaan suhtautuvat hänen perheeseensä alentuvasti tai jopa vihamielisesti. Myöskään työtä ei ole löytynyt eikä miehen osaamiselle näytä olevan käyttöä, vaikka hänellä on pitkä työura esimerkiksi tulkkina ja PR-alalla. Työmahdollisuuksien puute nousi tärkeimmäksi huolenaiheeksi myös IOM:n kyselyssä (IOM 2016b, 21) jossa 40 prosenttia Euroopassa oleskelevista irakilaisista turvapaikanhakijoista piti työtilannettaan joko epätyytyttävänä tai erittäin epätyytyttävänä. Myös Yijälän ja Nymanin (2017, 80–87) tutkimukseen osallistuneita irakilaisia stressasi alentunut elintaso ja riippuvuus yhteiskunnan avustuksista.

Mielikuvituksen keskeinen rooli muuttoliikkeitä vauhdittavana tekijänä ei pääty matkan päättymiseen. Irakiin jääneet perheet ja ystävät ovat arjessa läsnä matkapuhelinten ja tietokoneiden välityksellä, ja tuovat suomalaisen, samoja päivärutiineja toistavan vastaanottokeskuselämän rinnalle toisenlaisen, tuhansien kilometrien päässä eletyn todellisuuden. Yhdessä poikansa kanssa Suomeen saapunut Abu Bakr kertoo käyttävänsä pienestä vastaanottorahastaan liki kolmanneksen puhelinkuluihin: "Lataan puhelinta noin 20 eurolla kuukaudessa ja soitan hänelle. ... Kutsun tätä puhelinta, se on vaimoni [naurua]. Koska joka kerran kun avaam tämän, näemme toistemme kasvot." Tämän liki jokapäiväisen kontaktin kautta molemmat osapuolet kuvittelevat uusia tulevaisuusnäkyymiä, jotka vaihtelevat sen mukaan, saako turvaa hakenut jäädä Suomeen vai joutuuko hän kenties palaamaan lähtöruutuun kotimaassaan tai etsiytymään jonnekin muualle.

Ottaen huomioon Suomen tiukentuneen turvapaikkalinjan on todennäköistä, että vain harva haastatteluihin osallistunut saa lopulta luvan jäädä. Vuonna 2016 Maahanmuuttovirasto teki irakilaisille turvapaikanhakijoille 15 138 päätöstä, joista myönteisiä oli 2 661 eli 17 prosenttia (Maahanmuuttovirasto 2017). Mikäli haastattelemistamme irakilaisista sama suhteellinen osuus olisi saanut joko turvapaikan tai oleskeluluvan toissijaisen suojelun perustella, saisi heistä kenties neljä tai viisi jäädä Suomeen. Koska haastatteluihin osallistuneista 20 oli kuitenkin kotoisin Bagdadista, jota Maahanmuuttovirasto on pitänyt turvallisena alueena, voi kielteisen päätöksen saavia olla enemmänkin. Näin ollen monelle Suomesta turvaa hakeneelle maa oli joko poikkeuksellinen kokemus ennen paluuta Irakiin tai vain välietappi matkalla, jonka määränpää on vielä tuntematon.

5.6. Johtopäätökset

Irak on konfliktimaa, jonka kansalaisiin kohdistuu Geneven pakolaissopimuksen tarkoittamaa vainoa (UNHCR 2011). Tämä näkyi myös haastattelemiemme turvapaikanhakijoiden kertomuksissa, vaikka jokainen niistä oli omalla tavallaan erityinen. Monet olivat lähteneet konkreettisesti pakoon moninaisten ryhmien välistä sotaa, väkivaltaa sekä henkilökohtaista uhkaa. Yhtä aikaa Irak hahmottui tutkimuksessamme tyypiksi esimerkiksi sekavaan tilaan joutuneesta alueesta, josta ihmisiä ajoivat muuttamaan sodan lisäksi alueelliset ja globaalit valtakamppailut, aggressiivinen kilpailu luonnon-

varoista, etnisten ryhmien välinen väkivalta, uskonnolliset ristiriidat, työttömyys ja taloudellinen epävarmuus. Jotkut haastattelemistamme turvapaikanhakijoista olivatkin lähteneet liikkeelle pikemminkin yleisen näköalattomuuden ja turvattomuuden vuoksi kuin paetakseen suoranaisia laajan mittakaavan taisteluja tai henkilökohtaista uhkaa esimerkiksi poliittisen toiminnan takia.

Haastattelemiemme irakilaisien erilaisia tarinoita yhdistävänä tekijänä on käsitys Suomesta ihmisoikeuksia kunnioittavana maana, jossa on vain vähän irakilaisia ja mahdollisuus saada turvapaikka nopeasti. Moni mainitsi olevansa pettynyt siihen, että niin moni muukin irakilainen oli päätenyt samaan maahan ja jopa samaan vastaanottokeskukseen, jossa kotimaan luokkahierarkiat ja etniset ja uskonnolliset erimielisyydet olivat siten läsnä. Ankea arki hiljaisten suomalaisten keskellä ja kuu-kausia kestävä odotus vastaanottokeskuksessa ei ollut se Eurooppa eikä se Suomi, jota muuttajat kuvittelivat mielessään Irakista lähtiessään ja pitkän matkansa aikana. Siitä huolimatta kukaan haastateltavista ei myöntänyt harkitsevansa paluuta Irakiin, vaan useimmat pitivät sitä täysin mahdottomana asiana. Pakomatkaista kerrotut tarinat eivät pelkästään kuvaa elettyä elämää, vaan ne ovat luovia rakennelmia ja tietystä spesifissä kontekstissa tehtyjä tulkintoja menneestä (Eastmond 2007, 250). Siten myös haastatteluhetken tilanne, jossa lopullisen turvapaikkapäätöksen vielä puuttuessa mielialat vaihtelivat toivosta epätoivoon, vaikutti siihen, kuinka matkatarinaa kerrottiin ja kuinka mennyt ja tuleva olivat haastateltujen kertomuksissa läsnä.

Ennen matkaan lähtöään monet olivat harrastaneet mielikuvamuuttamista: kuvitellet itsensä Eurooppaan opiskelemaan, perustamaan perheen tai nähneet mielessään lastensa kasvavan rauhallisessa pohjoismaisessa demokratiassa. Sosiaalisesta mediasta saatu tieto vahvisti käsitystä siitä, että irakilaiset ovat tervetulleita Suomeen. Mielikuvissa etukäteen koettu uusi alku turvallisessa maassa, josta löytyy työtä ja koulutusta, näyttäisi kuitenkin valitettavasti jäävän monien irakilaisien kohdalla saavuttamatta. Orastava pettymys väärästä maavalinnasta ja epäily siitä, että matkaan käytetty aika ja raha olivatkin hukkaan heitettyä, kuului haastateltavien puheessa jo kesällä 2016. Kertomus matkasta, sen motiiveista ja paikasta kertojan elämäntarinassa muuttuu, jos turvapaikkapäätös on kielteinen. Tulevaisuuteen suuntaavissa ajatuksissa ei enää siinä asettuminen Suomeen, vaan katse on käännettävä jonnekin muualle.

Kiitokset

Luku ja siihen liittyvä aineistonkeruu on toteutettu osana vuoden 2016 alussa käynnistynyttä, Koneen säätiön rahoittamaa Matkalla ajassa ja paikassa – turvapaikanhakijat pohjoisessa Suomessa -tutkimushanketta (2016–2018). Kiitokset yhteistyöstä myös Suomen Punaisen Ristin vastaanottokeskusten työntekijöille ja etenkin haastatteluissa elämäntarinansa kertoneille turvapaikanhakijoille.

Lähteet

- Abdullah, 28-vuotias, yliopistotutkinto, haastattelu, toukokuu 2016
- Abu Bakr, 37-vuotias kirjanpitäjä ja kaupan omistaja, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016
- Adam, 26-vuotias lääkäri, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016
- Adel, 29-vuotias insinööri, turvapaikanhakija, haastattelu, kesäkuu 2016
- Al-Jazeera (2015) Finnish PM offers his home to asylum seekers. *Al-Jazeera*, 5.9.2015. Saatavilla: <http://www.aljazeera.com/news/2015/09/finnish-pm-offers-home-asylum-seekers-150905110149687.html>. Luettu 27.4.2017.
- EC (2015). European Commission Press Release IP/15/6228 Commission opens infringement procedure against Hungary concerning its asylum law. Brussels: EC, 10 December 2015. Saatavilla: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-6228_en.htm Luettu 27.4.2017.
- Fatima, 26-vuotias opettaja, turvapaikanhakija, haastattelu, kesäkuu 2016
- FMR (2007). Special issue: Iraq's displacement crisis: the search for solutions. *Forced Migration Review*. June 2007. Saatavilla: www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/Iraq/full.pdf. Luettu 27.4.2017.
- Frontex (2016). Eastern Mediterranean Route. Saatavilla <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/eastern-mediterranean-route/>. Luettu 27.4.2017.
- Galos, Eliza, Bartolini, Laura, Cook Harry & Naomi Grant (2017). Migrant Vulnerability to Human Trafficking and Exploitation: Evidence from the Central and Eastern Mediterranean Migration Routes. Geneva: International Organization for Migration (IOM). Saatavilla: http://migration.iom.int/docs/migrant_vulnerability_to_human_trafficking_and_exploitation_November_2017.pdf
- Hadi, 32-vuotias, tutkinto liiketaloustieteestä, turvapaikanhakija, haastattelu, kesäkuu 2016
- Hassan, 29-vuotias insinööri, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016
- Ibrahim, 39-vuotias, opiskellut luonnontieteitä, turvapaikanhakija, haastattelu, heinäkuu 2016
- IOM (2015). Displacement tracking matrix Iraq. European Migration Crisis Assessment, December 2015. Preliminary Findings. Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- IOM (2016a). Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond. Compilation of available data and information. Reporting period 2015. Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- IOM (2016b). Migration Flows from Iraq to Europe. Displacement Tracking & Monitoring (DTM), February 2016. Geneva: International Organization for Migration (IOM).
- Maahanmuuttovirasto (2016). Maahanmuuttoviraston myöntämät ensimmäiset oleskeluluvat ja Suomen kansalaisuuden saaneet 2015. Helsinki: Maahanmuuttovirasto. Saatavilla: http://www.migri.fi/tietoa_virastosta/tilastot. Luettu 27.4.2017.

Maahanmuuttovirasto (2017). Turvapaikkapäätökset. Kaikki päätökset kansalaisuusk-sittain 2016. Helsinki: Maahanmuuttovirasto. Saatavilla: http://www.migri.fi/tieto_a_virastosta/tilastot/turvapaikka-ja_pakolaistilastot. Luettu 27.4.2017.

Mahdi, 38-vuotias opettaja, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016

Muhammad, 29-vuotias insinööri, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016

Mustaq, 20-vuotias koululainen, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016

The Times (2014). Iraq death squads target Sunni victims by name. *The Times*, 5.6.2014 Saat-avilla: <http://www.thetimes.co.uk/tto/news/world/middleeast/iraq/article4139337>. ece Luettu 27.4.2017.

Time (2006). Where your name becomes a death sentence. *Time*, 10.7.2006. Saatavilla: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1212291,00.html>. Luettu 27.4.2017.

UNHCR (2011). Convention and protocol relating to the status of refugees. The UN Refu-gee Agency 60 Years. Geneva: UNHCR.

UNHCR (2016). Global Trends. Forced Displacement in 2015. Geneva: UNHCR.

UNHCR (2017). Desperate Journeys. Refugees and Migrants Entering and Crossing Europe via the Mediterranean and West Balkans routes. Geneva: UNHCR. Saatavilla: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/53994>. Luettu 27.4.2016.

Yahua, 20-vuotias koululainen, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016

Yazid, 36-vuotias yrittäjä, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016.

Zayd, 29-vuotias opettaja, turvapaikanhakija, haastattelu, toukokuu 2016

Kirjallisuus

Agamben, Giorgio (2001). *Keinot vailla päämäärää*. Helsinki: Tutkijaliitto.

al-Khalidi, Ashraf & Victor Tanner (2007). Iraq Bleeds: The Remorseless Rise of Violence and Displacement. Special issue: Iraq's displacement crisis: the search for solu-tions. *Forced Migration Review*. Saatavilla: <http://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/FMRpdfs/Iraq/full.pdf>. Luettu 27.4.2017.

Benson, Mikaela (2012). How Culturally-significant Representations are Translated into Lifestyle Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38, 1681–1696.

BenEzer, Gadi & Roger Zetter (2014). Searching for Directions: Conceptual and Method-ological Challenges in Researching Refugee Journeys. *Journal of Refugee Studies*, 28 (3), 297–318.

Castles, Stephen (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transforma-tion. *Sociology*, 37 (1), 13–34.

Coe, Cati (2012). Growing Up and Going Abroad: How Ghanaian Children Imagine Trans-national Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38, 913–931.

Carling, Jørgen (2002). Migration in the Age of Involuntary Immobility: Theoretical Reflec-tions and Cape Verdean Experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28, 5–42.

- Castles, Stephen, Hein de Haas & Mark Miller (2013). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. 5th edition. New York: The Guilford Press.
- Colgan, Jeff (2013). *Petro-Aggression. When Oil Causes War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crawley, Heaven, Franck Düvell, Nando Sigona, Simon McMahon & Katharine Jones (2016a). *Unpacking a Rapidly Changing Scenario: Migration Flows, Routes and Trajectories across the Mediterranean*. MEDMIG Research Brief, No.1, Saatavilla: <http://www.medmig.info/research-brief-01-unpacking-arapidly-changing-scenario/>. Luettu 27.4.2017.
- Crawley, Heaven, Franck Düvell, Katharine Jones, Simon McMahon & Nando Sigona (2016b). *Destination Europe? Understanding the dynamics and drivers of Mediterranean migration in 2015*. MEDMIG Final Report. Saatavilla <http://www.medmig.info/destination-europe/>. Luettu 27.4.2017.
- Crawley, Heaven, Franck Düvell, Katharine Jones & Dimitris Skleparis (2016c). *Understanding the dynamics of migration to Greece and the EU: drivers, decisions and destinations*. MEDMIG Research Brief No.2. Saatavilla <http://www.medmig.info/research-brief-02-understanding-the-dynamics-of-migration-to-greece-and-the-eu/>. Luettu 27.4.2017.
- Czaika, Mathias (2015). Migration and Economic Prospects. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (1), 58–82.
- Czaika, Mathias & Marc Votknecht (2012). *Migration as Cause and Consequence of Aspirations*. Oxford University International Migration Institute Working papers 57. Oxford: International Migration Institute (IMI).
- Dunn, Elizabeth. W., Noah D. Forrin & Claire. E. Ashton-James (2009). On the Excessive Rationality of the Emotional Imagination: A Two-systems Account of Affective Forecasts and Experiences. Keith Markman, William Klein, & Julie Suhr (eds.) *The Handbook of Imagination and Mental Simulation*. New York: Psychology Press, 331–346.
- Gill, Nick, Javier Caletrío & Victoria Mason (2011). Introduction: Mobilities and Forced Migration. *Mobilities*, 6 (3), 301–316.
- Bez nec, Barbara, Mark Speer, & Marta Stojić Mitrović (2017). *Governing the Balkan Route: Macedonia, Serbia and the European Border Regime*. 5. Research Paper Series. Rosa Luxembourg Stiftung Southeast Europe. Saatavilla: <http://bordermonitoring.eu/wp-content/uploads/2017/01/5-Governing-the-Balkan-Route-web.pdf>. Luettu 27.4.2017.
- Bloch, Alice, Nando Sigona & Roger Zetter (2011). Migration Routes and Strategies of Young Undocumented Migrants in England. *Ethnic and Racial Studies*, 34 (2), 1286–1302.
- Eastmond, Marita (2007). Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration Research. *Journal of Refugee Studies*, 20 (2), 248–64.
- Erensú, Asli Ikizoğlu & Zeynep Kaşlı (2017). A Tale of Two Cities: Multiple Practices of Bordering and Degrees of 'Transit' in and through Turkey. *Journal of Refugee Studies*, 29 (4), 528–548.

- Faist, Thomas (2000). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Faist, Thomas, Margit Fauser & Eveline Reisenauer (2013). *Transnational Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Fargues, Philippe (2015). *2015: The Year We Mistook Refugees for Invaders*. Migration Policy Centre Policy Brief 2015/12. Florence: Migration Policy Centre, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, European University Institute.
- Fattah, Hala & Frank Caso (2009). *A Brief History of Iraq*. New York: Facts on File Inc.
- Goodwin-Gill, Guy, S. (2014). The International Law of Refugee Protection. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.) *Oxford Handbook of Refugee & Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 36–47.
- Gulmohamad, Zana Khasraw (2014). The Rise and Fall of the Islamic State of Iraq and Al-Sham (Levant) ISIS. *Global Security Studies*, 5 (2), 1–11.
- Genç, Deniz. & Şirin Asli Öner (2016). Stuck in the Aegean: Syrians leaving Turkey. Ibrahim Sirkeci & Barbara Pusch (eds.) *Turkish Migration Policy*. London: Transnational Press London, 127–148.
- Hagen-Zanker, Jessica & Richard Mallett (2016). *Journeys to Europe. The Role of Policy in Migrant Decision-making*. ODI Insights. London: Overseas Development Institute (ODI).
- Hess, Sabine (2012). De-naturalising Transit Migration. Theory and Methods of an Ethnographic Regime Analysis. *Population, Space & Place* 18, 428–440.
- Hiro, Dilip (2003). *Iraq. A Report from the Inside*. London: Granta Books.
- Juntunen, Marko (2016). *Poikkeusajan sukupolvet – Irakilaispakolaisuus Suomessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 31/2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Kaldor, Mary (2012). *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*. Stanford: Stanford University Press.
- Koikkalainen, Saara & David Kyle (2015). Imagining Mobility: The Prospective Cognition Question in Migration Research. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42, 759–76.
- Kunz, Egon Francis (1973). The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. *The International Migration Review* 7 (2), 125–146.
- Kyle, David & Saara Koikkalainen (2011). *Cognitive Migration: the Role of Mental Simulation in the (Hot) Cultural Cognition of Migration Decisions*. Decision Making for a Social World web conference, International Cognition and Culture Institute (LSE) & Philosophy, Politics and Economics Program, University of Pennsylvania.
- Kyle, David, Saara Koikkalainen & Tanaya Dutta Gupta (2018). Of Mobilities and Mindsets: Locating Imagination in Transnational Migration. Felicitas Hillmann, Ernst Spaan & Ton van Naerssen (eds.) *Trajectories and Imaginaries in Migration: the Migrant Actor in Transnational Space*. London: Routledge.
- Loewenstein, George, A. & Jennifer, S. Lerner (2009). The Role of Affect in Decision Making. Richard Davidson, Klaus Scherer & Hill Goldsmith (eds.) *Handbook of Affective Sciences*. Oxford: Oxford University Press, 619–642.

- Malkki, Liisa (2002). Mass Displacement and Globalized 'Problems of Organization'. *Ethnology*, 3 (3), 351–360.
- Metcalf-Hough, Victoria (2015). *The Migration Crisis? Facts, Challenges and Possible Solutions*. Briefing, October 2015. London: Overseas Development Institute (ODI).
- Nagy, Boldizsár (2016). Hungarian Asylum Law and Policy in 2015–2016: Securitization Instead of Loyal Cooperation. Special Issue: Constitutional Dimensions of the Refugee Crisis. *German Law Journal*, 17 (6), 1033–1082.
- Rainio, Minna (2015). *Globalisaation varjoisat huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Samers, Michael (2010). *Migration*. London: Routledge.
- Schacter, Daniel, Donna Rose Addis & Randy Buckner (2007). Remembering the Past to Imagine the Future: the Prospective Brain. *Nature Reviews Neuroscience* 8, 657–661.
- Schewel, Kerilyn (2015). *Understanding the Aspiration to Stay*. Oxford University International Migration Institute Working papers. Oxford: Oxford University International Migration Institute (IMI).
- Sirkeci, Ibrahim (2005). War in Iraq: Environment of Insecurity and International Migration. *International Migration* 43 (4), 197–214.
- Sirkeci, Ibrahim & Barbara Pusch (2016). Introduction: Turkish migration policy at a glance. Ibrahim Sirkeci & Barbara Pusch (eds.) *Turkish Migration Policy*. London: Transnational Press London, 9–22.
- Smith, Andrew (2006). 'If I Have No Money for Travel, I Have No Need': Migration and Imagination. *European Journal of Cultural Studies* 9, 47–62.
- Spencer, Liz, Jane Ritchie & William O'Connor (2006). Analysis: Practices, Principles and Processes. Jane Ritchie & Jane Lewis (eds.) *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. London: Sage, 199–218.
- Suoranta, Juha (2011). *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Teo, Sin Yih (2003). Dreaming Inside a Walled City: Imagination, Gender and the Roots of Immigration. *Asian and Pacific Migration Journal* 12, 411–438.
- Tinti, Peter & Tuesday Reitano (2016). *Migrant, Refugee, Smuggler, Saviour*. London: Hurst & Company.
- Townsend, Jacob & Christel van Oomen (2015). *Before the boat. Understanding the Migrant Journey*. EU Asylum: Towards 2020 Project. Brussels: Migration Policy Institute.
- Van der Velde, Martin & Ton van Naerssen (2011). People, Borders, Trajectories: An Approach to Cross-Border Mobility and Immobility in and to the European Union. *Area* 43 (2), 218–224.
- Van der Velde, Martin & Ton van Naerssen (2015). The Threshold Approach Revisited. Martin Van der Velde & Ton van Naerssen (eds.), *Mobility and Migration Choices. Thresholds to Crossing Borders*. Aldershot: Ashgate.
- Yijälä, Anu & Maria Nyman (2017). *Living in limbo. Qualitative case study of skilled Iraqi asylum seekers in Finland*. Research Series 2017: 1. Helsinki: City of Helsinki Urban Facts.

6. Kokemus, kertominen ja tieto turvapaikkamenettelyssä

Eeva Puumala, Hanna-Leena
Ristimäki & Riitta Ylikomi

6.1. Johdanto

Turvapaikkamenettelyssä tutkitaan ihmisen tarve kansainväliselle suojelulle. Se koskee tilanteita, joissa hakijan kotimaa tai pysyvä oleskeluvaltio on kyvytön tai haluton suojelemaan omaa kansalaistaan tai asukastaan. Turvapaikkamenettelyllä on yhteys turvapaikkapolitiikkaan ja valtion pyrkimykseen hallita alueelleen suuntautuvaa liikettä sekä alueellaan oleskelevaa väestöä (Mountz 2010). Siten menettely osallistuu mikrotasolla poliittisen tilan rajojen vetämiseen ja valtion biopoliittisiin käytäntöihin (ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius). Selvimmin prosessin yhteys biopolitiikkaan ja tilalliseen kontrolliin tulee ilmi, mikäli hakijalle ei myönnetä kansainvälistä suojelua tai oleskelulupaa Suomeen muilla perusteilla. Tällaisessa tapauksessa hänet voidaan poistaa maasta pakkokeinoin ja määrätä hänelle määräaikainen maahantulokielto Schengen-alueelle.

Menettelyn aikana hakijan tulee välittää henkilökohtaisten vainon kokemukset puhuttelevalle viranomaiselle siten, että niistä tulee tämän silmissä tietoa, jonka pohjalta turvapaikanhakijan suojelun tarve voidaan tunnistaa ja arvioida. Tässä luvussa tarkastelemme turvapaikkapuhutteluja vuorovaikutustilanteina, joissa julkishallinnollinen viitekehys ja sen taustalla vaikuttavat tietorakenteet kohtaavat kokemukselliset, muistinvaraiset kertomukset. Käsitteellisemmin voidaan puhua tiedon hierarkioiden ilmentymisestä kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa (Puumala & Kynsilehto 2015). Avaamme turvapaikkamenettelyn oikeudellis–hallinnollis–poliittista perustaa sekä muistamisen ja tiedon muodostuksen välistä suhdetta puhuttelujen aikaisessa vuorovaikutuksessa. Miten tiedolliset asemat ilmenevät menettelyn aikana ja heijastuvat suojelun tarpeen

arviointiin? Entä millaisia kerronnan ja kokemusten sanallistamisen reunaehdoja puhutteluissa ilmenee?

Pohdimme puhuttelujen dynamiikan heijastumista turvapaikkamenettelyyn, jossa hakijan tarve kansainväliseen suojeluun tutkitaan ja päätetään. Hakijan eletty kokemus, lainsäädäntö, poliittinen ohjaus sekä hallinto kietoutuvat menettelyssä toisiinsa (Puumala 2017) ja tietämisen mahdollisuuksista käydään moninaisia neuvotteluita (Foucault 1980; 1982; vrt. tässä teoksessa Vanhanen). Jännitteet tiedon ja kokemuksen, puhuttelun kuluessa kerrotun ja kirjatun tarinan välillä kannustavat kiinnittämään huomiota paitsi turvapaikkamenettelyn taustalla vaikuttaviin tiedollisiin rakenteisiin, myös siihen, miten ja millaista tietoa puhuttelujen aikana tuotetaan.

Kerronnan ja tiedonmuodostuksen mikrotasoon paneutuminen auttaa tarkastelemaan tiedollisten hierarkioiden ilmentymistä turvapaikkamenettelyn aikana. Euroopan turvapaikkaviraston (EASO) puhuttelujen läpiviemiseksi antamat menettelytapaohjeet korostavat tiedonmuodostuksen ja kommunikaation tapahtuvan turvapaikanhakijan ja häntä puhuttelevan virkamiehen välillä (Euroopan turvapaikkavirasto 2014). Viranomaisia kannustetaan havainnoimaan sanallisen kertomuksen lisäksi myös hakijan käytöstä, eleitä ja olemusta puhuttelujen aikana. Ohjeistus alleviivaa implisiititesti hakijan asemaa oikeudellis–hallinnollis–poliittisen menettelyn ja siihen liittyvien tietämisen käytäntöjen kohteena: hänen on täytettävä suojelun myöntämiselle asetetut kriteerit sekä onnistuttava kommunikoimaan henkilökohtaiset kokemuksensa niin, että viranomainen ymmärtää ne (Puumala & Kynsilehto 2015).

Turvapaikkapuhutteluja koskevassa kriittisessä tutkimuksessa huomio on kohdentunut erityisesti turvapaikanhakijan käytökseen ja kertomukseen, tulkkauskäytäntöihin, kertomuksen uskottavuusarviointiin ja kyseisen arvioinnin ongelmiin (esim. Blommaert 2001; Maryns 2006; Rogers, Fox & Herlihy 2015; Herlihy & Turner 2016). Hallinnollisen menettelyn taustalla vaikuttavia oikeudellis–poliittisia rakenteita, tiedollisia käsityksiä ja niiden heijastumista puhuttelujen kulkuun, päämäärään ja toteutukseen ei ole juuri käsitelty (vrt. kuitenkin Bohmer & Shuman 2007; Määttä 2015; Puumala & Kynsilehto 2015). Vielä vähemmälle huomiolle on jäänyt kysymys turvapaikkapuhuttelujen tiedon tuottamisen olosuhteista ja käytännöistä sekä niiden vaikutuksista suojelun tarpeen arviointiin. Puhuttelujen asema on keskeinen hakijan yksilöllisen suojelun tarpeen selvittämisessä ja autenttisten turvapaikkapuhuttelujen tutkimukselle onkin olemassa tunnistettu tarve (esim. Määttä 2015; Rogers, Fox & Herlihy 2015).

Luvussamme pohdimme kokemuksen, kertomisen ja tiedon kohtaamispintoja turvapaikkamenettelyssä autenttisten puhuttelutilanteiden kautta. Aineiston avulla on mahdollista paljastaa tiedollisten hierarkioiden toiminta ja niihin liittyviä ongelmia menettelyn aikaisessa tiedonmuodostuksessa.

Tässä luvussa käyttämämme aineisto on kerätty kolmesta videoidusta turvapaikkapuhuttelusta (vuosilta 2014–2015). Puhutteluissa olivat virkamiehen, hakijan ja tulkin lisäksi läsnä myös hakijoiden oikeudelliset avustajat. Kaksi hakijoista tuli Irakista ja yksi Venäjältä. Kaksi heistä oli naisia. Hakijoiden anonymiteetin suojaamiseksi emme

yksilöi hakijoita tarkemmin emmekä kerro heidän taustastaan. Kiinnitämme huomion osapuolten keskinäiseen vuorovaikutukseen, sen ongelmiin ja tiedonsaannin haasteisiin yksittäisissä vuorovaikutusjaksoissa. Valitut jaksot edustavat yleisemmin nähtävissä olevaa ilmiötä aineistossa, ja sellaisina esimerkkimme eivät ole yksittäistapauksia. Puhuttelujen aikaisen vuorovaikutuksen haasteiden näkyväksi tekemiseksi viranomaisen näkökulmasta vain yhteen tässä tekstissä käyttämäämme katkelmaan on sisällytetty käännökset hakijan ja tulkin välisestä keskustelusta.

Turvapaikkapuhuttelut kuuluvat tiukan salassapitovelvollisuuden piiriin. Aineistonkeruun valmistelu ja tutkimuslupien hakeminen oli monivaiheinen prosessi, joka kesti miltei kolme vuotta. Institutionaaliset tutkimusluvut aineistonkeruulle ja tutkimukseen osallistuvien henkilöiden etsimiselle on saatu Maahanmuuttovirastolta, Helsingin kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden virastolta sekä niiltä vastaanottokeskuksilta, joissa osallistujia etsittiin. Tämän lisäksi yksilöllinen suostumus videointien toteuttamiselle on saatu osallistuneilta turvapaikanhakijoilta, puhuttelevilta virkamiehiltä, asioimistulkeilta sekä hakijoiden oikeudellisilta avustajilta. Tutkimuksen toteutustapa ja eettisyys on arvioitu Tampereen yliopiston eettisessä toimikunnassa. Videoinnit toteutettiin kahdella kameralla tallentaen niin, että tallenteista on mahdollista nähdä vuorovaikutustilanne kokonaisuutena. Nojautumme tekstissämme videoista tehtyihin litteraatteihin, joskin käytettävissämme ovat olleet myös puhutteluista laaditut pöytäkirjat sekä hakijoille annetut päätökset.

Ennen varsinaista analyysiämme käymme lyhyesti läpi turvapaikan hakemisen ja suojelun saamisen taustalla olevaa oikeudellista perustaa sekä turvapaikkamenettelyyn liittyviä säädöksiä. Lukumme lopuksi pohdimme analyysin valossa vuoden 2015 aikana ja jälkeen turvapaikkamenettelyyn kohdennettuja tehostamis- ja tiukennustoimia sekä niiden yhteisvaikutuksia suojelun saamiselle.

6.2. Turvapaikkamenettely: oikeus, politiikka ja käytäntö

Oikeus hakea ja nauttia turvapaikkaa on vuoden 1948 Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeusjulistuksessa säädetty perustavanlaatuinen oikeus (Yhdistyneet kansakunnat 1948). Pakolaisuuden edellytykset puolestaan on määritelty vuoden 1951 Geneven sopimuksessa, eli niin kutsutussa pakolaissopimuksessa. Pakolaissopimuksen mukaan ihminen on oikeutettu saamaan kansainvälistä suojelua ja pakolaisaseman, mikäli häntä vainotaan rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi (Yhdistyneet kansakunnat 1951). Geneven sopimusta on edelleen täydennetty vuonna 1967 annetulla New Yorkin protokollalla, jossa poistettiin pakolaisasemaan alun perin liitetyt ajalliset ja maantieteelliset rajoitteet (Yhdistyneet kansakunnat 1967). Oikeus hakea turvapaikkaa perustuu siis kansainväliseen ihmisoikeuslainsäädäntöön. Valtiot eivät kuitenkaan

ole velvoitettuja myöntämään hakijalle turvapaikkaa, eli oikeus saada turvapaikkaa ei ole taattu. Siten annettavan suojan muoto, eli turvapaikka, on lähtökohtaisesti vahvasti kansallisvaltioiden oman lainsäädännön piirissä säännelty instituutio. Suomi on turvapaikkapolitiikassaan sitoutunut YK:n pakolaissopimuksen täysimääräiseen noudattamiseen, minkä lisäksi EU-lainsäädäntö heijastuu suomalaisiin käytäntöihin turvapaikkamenettelyssä ja kansainvälisen suojelun myöntämisessä.

Kansallisten menettelytapajärjestelmien vähentämiseksi Euroopan Unionin (EU) jäsenvaltiot ovat sopineet Maastrichtin sopimuksella keskinäisen yhteistyönsä vahvistamisesta myös pakolais- ja turvapaikka-asioissa. Tältä pohjalta EU:ssa pyritään kehittämään jäsenvaltioiden yhteistä turvapaikkajärjestelmää (CEAS), joka harmonisoi muun muassa turvapaikan hakemiseen, turvapaikkamenettelyyn ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoon liittyvät käytännöt jäsenmaissa. Keskeisiä turvapaikkamenettelyn ja kansainvälisen suojelun myöntämisen käytäntöjä yhdenmukaistamaan pyrkiviä direktiivejä ovat määritysmäärä- ja turvapaikkamenettelydirektiivi. Määritysmääräyksen tarkoituksena on yhtenäistää kansainvälisen suojelun myöntämisen perusteita ja kansainvälistä suojelua saavien henkilöiden oikeuksien vähimmäistasoa. Samoin se pyrkii vähentämään jäsenvaltioiden välisiä eroja pakolaissopimuksen mukaisen pakolaismääritysmäärän tulkinnassa (ks. Euroopan Parlamentti 2011). Turvapaikkamenettelydirektiivissä puolestaan määritellään esimerkiksi turvapaikkamenettelyä, turvapaikkapuhuttelujen tekemistä, oikeusavun antamista sekä valitusoikeuksia (ks. Euroopan Parlamentti 2013).

Koska turvapaikkainstituutio – hakijalle annettavan suojelun muoto – on kansallisen ja EU-lainsäädännön piirissä, syntyy oikeuden hakea turvapaikkaa ja suojelun myöntämisen tutkinnan välille vahva jännite. Instituutiona turvapaikka sijaitseekin oikeuden ja politiikan välimaastossa, jossa perustana toimivat kansainväliset ihmis-oikeussopimukset, mutta lainsäädännön tulkinnan ohjaus tehdään poliittisissa prosesseissa (ks. tässä teoksessa Välimäki; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso). Tämä jännite heijastuu turvapaikkamenettelyyn, jossa kohtaavat maahanmuuton hallinta, oikeudellinen arviointi hakijan perustellusta syystä pelätä vainoa tai vakavaa väkivallan uhkaa kotimaassaan tai pysyvässä oleskeluvaltiossaan sekä poliittiset linjaukset, joilla suojelun antamisen reunaehdot ohjataan.

Suomessa turvapaikkamenettelystä vastaava viranomaisorganisaatio on Maahanmuuttovirasto. Turvapaikkamenettelyssä viranomaisorganisaatio selvittää ensin hakemuksen tutkinnasta vastuussa olevan valtion ja otetaan turvapaikkahakemus Suomessa käsiteltäväksi. Tämän lisäksi hakijan henkilöllisyys ja matkareitti selvitetään. Varsinainen turvapaikkapuhuttelu suoritetaan Maahanmuuttovirastossa, minkä jälkeen käynnistyy yksilöllinen tutkinta siitä, täytyvätkö kansainvälisen suojelun myöntämisen kriteerit, vai onko oleskeluluvan saamiselle mahdollisia muita perusteita. Päätöksenteko ja arviointi perustuvat olennaisesti hakijan puhuttelussa esittämään kertomukseen sekä puhuttelun pohjalta laadittuun puhuttelupöytäkirjaan (ks. Euroopan turvapaikkavirasto 2014; 2015).

Puhuttelujen aikana hakijan tulee esittää kaikki keskeiset seikat, joiden vuoksi hän katsoo olevansa suojelun tarpeessa. Hänen kertomuksensa kirjataan puhuttelujen aikana laadittavaan pöytäkirjaan, jonka pohjalta hakijan kertomuksen uskottavuus ja totuudenmukaisuus arvioidaan. Kertomuksen esittäminen ei kuitenkaan ole yksiselitteinen tehtävä, vaan siihen vaikuttavat sekä tilanteen institutionaalinen luonne ja lukuisat psykologiset tekijät että kerronnan vuorovaikutuksellinen dynamiikka (esim. Bohmer & Shuman 2007; Kynsilehto & Puumala 2015; Ylikomi 2015; Puumala ym. 2018). Aidoista puhuttelutilanteista kerätyn aineiston avulla valottamme kirjallisen ”turvapaikkakertomuksen” (Shuman & Bohmer 2004) syntyyn vaikuttavia tekijöitä, suullisen kertomuksen ja kirjallisen raportin välisiä episteemisiä eroja sekä niiden yhteyttä suojelun tarpeen arviointiin. Näin on mahdollista tunnistaa ja paikantaa suojelun tarpeen arvioinnin taustalla olevia rakenteita, epäsymmetrioita ja piilossa olevia käytänteitä.

Sen sijaan, että olettaisimme turvapaikkakertomuksen olevan puhtaasti hakijan esittämä suullinen ja omakohtainen kertomus, osoitamme aineistomme avulla, että kertomuksen tuottamiseen ja sen muotoon sekä sisältöön osallistuvat myös muut läsnäolijat. Olemme paikantaneet aineistostamme ilmiöitä, joissa hakijan kerronnalliset toimintamahdollisuudet ovat heikentyneet, kerronnan tapa muuttuu verbaalisesta eikielelliseksi, tai hakija omaksuu viranomaisen lähestymistapaa haastavan tiedollisen auktoriteettiaseman. Vuorovaikutusjaksot puhuttelutilanteista toimivat laajempaa ilmiötä valottavina esimerkkeinä, joiden kautta käsitystä turvapaikkakertomuksen muodostumisen olosuhteista ja reunaehdoista voidaan tarkastella yksityiskohtaisesti vuorovaikutuskäytänteiden tasolla.

Puhuttelukohtaamisen merkitys, reunaehdot sekä turvapaikkamenettelyn tavoitteet tuotetaan näkyviksi vuorovaikutuksen avulla: kielellä, sanavalinnoilla, kysymysten muotoilulla ja niiden vastaanottamisella sekä tavoilla, joilla vuorovaikutuksen aikaisia vastauksia ja valintoja perustellaan, kyseenalaistetaan tai jätetään siksi tekemättä (vrt. Drew & Heritage 1992, 29–53). Näillä keinoin turvapaikkamenettelyn institutionaalista kontekstia luodaan uudelleen ja sen olemassa olevia rakenteita vahvistetaan. Laajemmassa asiayhteydessä kyse on siitä, miten hallinnollis–poliittisia valtarakenteita luodaan ja tuotetaan uudelleen turvapaikkapuhuttelun institutionaalisessa kontekstissa ja millaisia tiedollisia epäsymmetrioita, hierarkioita ja rajoitteita suojelun tarpeen arviointiin liittyy.

6.3. Tiedolliset ja toiminnalliset oikeudet ja velvollisuudet turvapaikkapuhutteluissa

Analyysissamme keskitymme puhuttelun osapuolten episteemisiin (tiedollisiin) ja deonttisiin (toiminnallisiin) oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Episteemisyys näkyy puhuttelun osallisten tapoina ilmaista tietämistä ja tiedon arviointia koskevia oikeuksia ja

velvollisuuksia (Raymond & Heritage 2006). Deonttisuus liittyy vuorovaikutuksen sääntöjen määrittelyvaltaan sekä oman ja toisten osapuolten toimintamahdollisuuksien hallintaan keskustelutilanteessa (Stevanovic & Peräkylä 2012; Ruusuvuori 2000). Puhuttelun institutionaalisen luonteen vuoksi episteemisiin ja deonttisiin asemoitumisiin kytkeytyvät tietämyksen ja osallistumisen epäsymmetriat. Edellinen ilmenee eriävinä tiedollisina resursseina liittyen instituutioon ja sen oletettuihin toimintatapoihin, jälkimmäinen viittaa institutionaalisessa tilanteessa tarjoutuviin rooleihin, jotka lisäävät ja/tai rajaavat toimintamahdollisuuksien kirjoa vuorovaikutuksen aikana (Heritage 1997). Puhuttelun osapuolet käyvät usein vuorovaikutuksen aikana neuvottelua näistä oikeuksista ja velvollisuuksista, mikä heijastuu tapaan, jolla he asemoivat itsensä suhteessa muihin läsnäolijoihin ja turvapaikkakertomuksen muodostamiseen.

Tarkastelemme empiirisen aineistomme avulla, miten nämä oikeudet ja velvollisuudet tulevat ilmi ja millä tavoin niistä neuvotellaan turvapaikkapuhuttelujen aikana (Esimerkki 1). Esittämässämme aineisto-otteissa keskustelevat Maahanmuuttoviraston ylitarkastaja (TAR), hakija (HAK) sekä tulkki (TUL). Aineistomme on litteroitu osittain mukailleen merkistöä, jolla on mahdollista muuntaa puhe kirjalliseen muotoon huomioiden muun muassa päällekkäisyys, sävelkulku, tauot ja puhenopeus. Esimerkkimme avulla haluamme tuoda esiin, millä tavoin ja millaisia neuvotteluja osapuolet puhutte luissa käyvät ja miten ne liittyvät turvapaikkamenettelyn keskeiseen tavoitteeseen: luotettavan tiedon saamiseen hakijan asiassa ja hakijan kokeman vainon esille saamiseen.

Ensimmäisessä esimerkissämme tulee esiin se, miten hakijan uskottavuutta ja hänen antamansa tiedon todenmukaisuutta arvioidaan sekä se, kenellä tilanteessa osoitetaan olevan tiedollinen etulyöntiasema:

Esimerkki 1: Vääränä pidetyn tiedon antaminen

- 01 TAR: ja sitten muutama kysymys henkilöllisyydestäsi eli ((valtion nimi))
02 henkilökorttisi on tutkittu Suomessa Keskusrikospoliisin toimesta ja
03 todettu väärännökseksi (.) haluatko kommentoida tätä asiaa
04 ((hakijan ja tulkin välistä keskustelua))
05 TUL: mahdotonta (.) se on mahdoton
06 TAR: (on katsonut hakijan ja tulkin keskustelun ajan heitä, kääntää katseensa
07 tietokoneeseen ja alkaa kirjoittaa))
08 (0.5)
09 TAR: no entäs kun ((valtion nimi)) henkilökorttissasi ja ((valtion nimi))
10 kansalaisuustodistuksessasi on eri syntymäajat miksi näin.
11 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
12 TUL: tuot elikä minun syntymäaika
13 TAR: kyllä toisessa lukee seitkytneljä toisessa seitkytkaks
14 (2.5)
15 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
16 TUL: s- eii ei mahdotonta olla näin (1.0) mt

- 17 (3.0)
 18 TAR: hm? ((kääntyy takaisin tietokoneen ääreen, kohottaa vasenta kulmaansa ja
 19 alkaa kirjoittaa pöytäkirjaa))
 20 (0.5) ((tarkastaja kirjoittaa pöytäkirjaa))
 21 TAR: .mt (.) noni?
 22 ((jaksoa välillä 00:19:15–2:27:37 ei toistettu))
 23 TAR: ja sitten tota ja sit et on olet luvannut näyttää jäljennöksen passista jos se on
 24 mahdollista jos saat sen sukulaisiltasi
 25 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
 26 TUL: tuota ee mä puhun kyllä [omaisen kanssa
 27 TAR: [mm-m
 28 TUL: mä toivon että he lähettävät ja sitten mä toivon että ne pystyvät hakemaan
 29 jonku todistus ee tot elikä siviiliasiatoimistosta yksi asia unohdin kertoa (.)
 30 yleensä kun haetaan tot elikä kansalaisuustodistus

Puhutteleva viranomainen esittää informatiivisen toteamuksen väärennetyistä henkilökortista ja tämän jälkeen pyytää hakijalta kommenttia. Toteamus väärennöksestä ilmaisee, että viranomaisen näkökulmasta hakijan kertoman ja viranomaisen tietämän välillä on ristiriita. Vaikka tarkastajan kommentointimahdollisuutta tarjoava vuoro on muotoiltu kysymykseksi (rivi 3), se implikoi, että samoin kuin suomalaisilla viranomaisilla myös hakijalla olisi tieto väärennöksestä ja hänellä on oikeus kommentoida viranomaisen väitettä (deklaratiivisista kysymyksistä ks. Stivers 2010).

Seuraavaksi hakija nojaa ensisijaiseen kokemukseensa pohjautuvaan tietämisen oikeuteen ja ottaa kantaa väärennökseen mahdollisuuteen (rivi 5). Viranomainen ei kohtele hakijan kokemusta relevanttina, vaan mahdottomuutta ilmaisevaa puheenvuoroa pidetään pikemminkin epäilyttävänä. Tarkastaja pyytää lisäselvitystä ”no entäs kun”-alkuisella vuorolla, jossa selitystä haetaan suoraan ”miksi”-alkuisella kysymyksellä (rivit 9–10). Kysymyksen tarkoitus on hakijan asiakirjoissa olevan ristiriidan loogisen mahdollisuuden selvittäminen (myös Antaki ym. 2015, 333–334; vrt. Heritage 2012). Samalla viranomaisen toiminta osoittaa puhuttelua luonnehtivan tiedollisen hierarkian, joka vallitsee eri maiden viranomaisten välillä sekä kerrotun tiedon ja kirjallisen todistusaineiston välillä.

Kun hakija pitäytyy väärennökseen mahdollisuuden kieltävässä vastauksessaan (rivi 16), syntyy keskusteluun kolmen sekunnin tauko. Tällaisessa keskustelun kohdassa se viestii ongelmista vuorovaikutuksessa (ks. Walker & Trimboli 1982; Heldner & Edlund 2010). Viranomainen voisi ottaa puheenvuoron tauon aikana ja kommentoida hakijan hämmästyntä reaktiota tai tarjota uudelleen paikkaa selonteolle, mutta sen sijaan ylitarkastaja tuottaa nousevalla sävelkorkeudella minimipalautteen ”hm” ja palaa tietokoneelle kirjaamaan hakijan lausumaa (rivit 18–20). Deonttisten oikeuksien epäsymmetria ilmenee erityisen selkeästi tässä esimerkissä, kun tarkastaja määrittää puhuttelun kulun ja jättää vastaamatta hakijan hämmennystä ja mahdottomuutta

ilmaiseviin puheenvuoroihin. Lisäksi otteessa tuotetaan episteemistä hierarkiaa: hakijan omakohtainen kokemus tarkastajan väitteen mahdollisuudesta ei nouse yhtä merkitykselliseksi seikaksi kuin viranomaisen toteama, faktuaalisempana kohdeltu, väärennös.

Hakijan reaktiot ovat erilinjaiset ylitarkastajan kysymyksiin nähden, eivätkä ne johda viranomaisen näkökulmasta tyydyttävään ja hyväksyttävään vastaukseen. Hakijan ei kuitenkaan ole mahdollista tuottaa samanlinjaista vastausta, sillä hänen kokemuksensa henkilöasiakirjojen hakemisen ja saamisen olosuhteista ei vastaa institutionaalisesti tuotettua todellisuutta väärennöksestä (myös Antaki ym. 2015, 338). Epäsymmetria eri osapuolten episteemisten ja deonttisten oikeuksien välillä tuottaa tässä tilanteessa rajoittavan vuorovaikutuksen kehyksen. Samalla se luo myös vahvasti epäsymmetriset kerronnan ja muistamisen olosuhteet, jotka ovat hakijan näkökulmasta ongelmalliset (myös Määttä 2015, 27).

Hakijan uskottavuuden arvioinnin kannalta äärimmäisen tärkeän asian avoimeksi jättäminen on omiaan herättämään ahdistusta, jonka on osoitettu akuutisti stressaantuneilla henkilöillä heikentävän muutoinkin rajallisen työmuistin toimintaa (Hood ym. 2015). Vaikka viranomaisen ”noni”-toteamuksellaan implikoi seuraavan jakson aloittamista (rivi 21), hakija ei kykene jättämään asiaa taakseen. Tulkintaa puoltaa hakijan palaaminen epäselvään asiaan yli kahden tunnin viiveellä hakemusta tukevien asiakirjatodisteiden käsittelyn yhteydessä, kun hän mainitsee unohtamansa asian (rivit 28–30) ja tuottaa täydentävän selvityksen henkilöasiakirjoistaan kertoen millaisissa olosuhteissa henkilökortti on myönnetty, ja miten on mahdollista, että siihen on merkitty väärä vuosiluku (ei mukana otteessa).

Puhutteluissa vaikuttava tietämisen epäsymmetria tulee ilmi myös, mikäli viranomaisen kokee hakijan välttelevän kysymykseen vastaamista. Mutta kuten seuraava esimerkki osoittaa, aina sen ilmentyminen ei ole yhtä vahvaa kuin ensimmäisessä katkelmassa:

Esimerkki 2: Tarkentavat kysymykset

- 01 TAR: tota: (.) mä tarkennan vielä tästä ((maassa)) olosta eli kun
02 menit sinne ((maahan)) niin ilmo- ilmoittauduitko siellä YK:n
03 pakolaisjärjestölle eli olitko siellä heidän rekisteröimänään pakolaisena.
(hakijan ja tulkin keskustelua)
TUL: siellä oli jossain nurkassa siellä ulkopuolel (.) ulkoilla oli (.)
joku (.) toimi- toimipiste: (.) oma toimisto (1.5) ja kohta kuitenkin
siellä (0.8) poliisi (1.2) hän jakoi (.) hän mielivaltaisesti valitsi
tiettyjä henkilöitä (.) jotka öö ja lähetti (.) heidät takaisin (.) rajan yli
TAR: mm?
(hakija jatkaa poliisin toiminnan kuvailua, tulkki kääntää)
11 TAR: joo ((kirjoittaa samalla pöytäkirjaa))
12 ((20.0))

- 13 TAR: ää eli mä toistan tän kysymyksen et (.) yrititkö rekisteröityä itse YK:n
14 pakolaiseksi (.) pystyitkö rekisteröitymään YK:n pakolaiseksi
15 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
16 TUL: öö ei (.) öö vaan astuin minä en uskaltanut mennä sinne koska koko poliisi
17 koko oli ympärillä koko ee alueen ja enkä uskaltanut lähestyä tätä paikkaa

Otteen alussa ylitarkastaja tiedustelee, oliko hakija rekisteröitynyt YK:n pakolaisjärjestön (UNHCR) pakolaiseksi turvallisessa kolmannessa maassa, jossa hakija on kertonut oleskelleensa kotimaastaan lähdön jälkeen (rivit 1–3). Hakija ei vastaa kysymykseen, vaan kuvailee poliisin toimintaa (rivit 5–8). Tarkastaja esittää kysymyksensä uudelleen, mutta lisää kysymykseen kyvykkyyden ja pystymisen elementit (rivit 13–14). Tarkastaja orientoituu toistamisellaan selvittämään, onko hakija hakenut pakolaisstatusta välittömästi sen tultua periaatteessa mahdolliseksi, mikäli hän on kotimaassaan kärsinyt perustellusta vainon pelosta tai vakavan väkivallan uhasta. Tarkastajan kysymykset antavat ymmärtää, että rekisteröityminen olisi ollut looginen ja mahdollinen vaihtoehto ainakin viranomaisten näkökulmasta. (Antaki ym. 2015, 341; vrt. Ylikomi 2015.) Kysymykset projisoivat kyllä/ei-vastauksia, mutta hakija kertoo poliisiväkivallasta sekä hallinnon mielivallasta kyseisessä valtiossa. Hakijan vastaukset ovat ei-odotuksenmukaisia ja koska hakija tarjoaa selontekoja rekisteröitymättä jättämisestä, on hänenkin vastauksistaan tulkittavissa oletus, että hänen olisi pitänyt vastata myönteisesti (rivit 10–11 ja 16–17). Hakija vaikuttaisi ymmärtävän, että kysymyksellä haetaan jotain muuta kuin pelkkää tietoa: vastaus vaikuttaa siihen, käsitelläänkö hakemus normaalissa vai nopeutetussa menettelyssä.

Puhuttelutilanteissa ylitarkastajat esittävät hakijan vastauksia haastavat kysymykset yleensä silloin, kun hakija ei oma-aloitteisesti tuota viranomaisen näkökulmasta riittävää tai hyväksyttävää vastausta (myös Antaki ym. 2015, 333). Yllä olevassa esimerkissä haaste on muotoiltu asuun ”mä toistan tän kysymyksen”, jolla viranomainen osoittaa, että hän on jo kysynyt asiaa ja että hakija on velvollinen vastaamaan. Kuitenkin uudelleen muotoillun kysymyksen verbivalinnat – yrititkö, pystyitkö – tuottavat ymmärrystä siitä, että rekisteröitymiselle on saattanut olla esteitä. Näin viranomaisen uusi kysymys osoittaa ymmärrystä hakijan julkituomia olosuhteita kohtaan ja antaa tilaa hakijan vastaukselle. Uudelleen muotoillun kysymyksen jälkeen hakija vastaakin ennen selontekoaan kieltävästi ja vetoaa kokemaansa pelkoon, mikä avaa lisää toiminnan olosuhteita hänen näkökulmastaan (vrt. Antaki ym. 2015).

Esimerkki luo ymmärrystä turvapaikkapuhuttelujen episteemisistä ja deonttisista oikeuksista ja velvollisuuksista käytävistä neuvotteluista. Esimerkkiotteessa osapuolet orientoituvat viranomaisen oikeuteen ohjata vuorovaikutuksen kulkua ja määrittää, milloin jokin puhuttelun institutionaalisista tehtävistä täyttyy päämäärän saavuttamiseksi, sekä hakijan velvollisuuteen toimia ohjaavien vuorovaikutuskäytänteiden mukaisesti. Oikeuksista ja velvollisuuksista neuvottelemisen ei koske yksinomaan sanottua, vaan sitä mitä tilanteessa arvostetaan ja mille annetaan merkityksellinen

asema, mikä hyväksytään. (Blommaert 2006, 163–165.) Tällöin keskeisintä ei välttämättä ole mitä hakija sanoo, vaan mitä sanottu kommunikoi. Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan, miten asetelma heijastuu muistamiseen, kertomiseen ja kokemusten sanallistamiseen.

6.4. Muistamisen ja muistitiedon välittämisen erityispiirteet

Puhuttelujen vuorovaikutuksessa pyritään rekonstruoimaan asianomaisen menneitä olosuhteita ja siten saamaan selvyys tärkeimmistä hakijan nykytilanteeseen vaikuttavista elämäntapahtumista. Siksi on mielekästä tarkastella tiedonmuodostuksen olosuhteita myös psykologisen tutkimustiedon valossa. Näin pyrimme avaamaan havaittujen vuorovaikutuskäytänteiden mahdollisia vaikutuksia hakijan muistiin sekä kykyyn kertoa kokemastaan ja sitä kautta suojelun tarpeen arvioinnin oikeisiin perusteisiin.

Muistamisen ja kertomisen mahdollisuuden vaikuttavat olennaisesti puhuteltavan yhteistyökyvyn psykobiologiset reunaehdot, jotka määräytyvät autonomisen hermoston toiminnasta käsin ja joihin puhuttelutilanteen poikkeuksellinen stressaavuus ja hakijan mahdollinen traumatisoituminen heijastuvat. Joustava, harkintaan pohjaava tahdonalainen toiminta, jota sujuva puhuttelutilanne vaatii, edellyttää aisti-informaatiota vastaanottavien, tunteita prosessoivien ja tietoa integroivien sekä korkeimpia kognitiivisia prosesseja suorittavien aivoalueiden yhteistyötä (esim. Siegel 2012).

Ensimmäisessä esimerkissä käsittelemämme hakijan henkilöllisyysdokumenttien väärennetyksi toteamiseen liittyvä viive toi tiedollisten hierarkioiden lisäksi esiin myös kertomisen vaikeuden. Asian esilletulon ja lopullisen selonteon välinen viive voi olla merkki puhuteltavan ylikuormittumisesta äärimmäisen stressaavassa tilanteessa ja sitä seuranneesta, edellä kuvattujen integratiivisten toimintojen epäonnistumisesta. Puhutteluissa vapaan kerronnan yksityis- ja omakohtaisuus ovat keskeisiä elementtejä kertomuksen uskottavuusarvioinnissa (Euroopan turvapaikkavirasto 2015).

Puhuttelujen vuorovaikutusta leimaa joukko oletuksia, joiden mukaan omakohtaisen kertomuksen tuottaminen on mahdollista, spontaania (ilman muistiinpanoja tapahtuvaa), riittävän yksityiskohtaista ja että kertominen tapahtuu ensisijaisesti suullisesti. Alla olevassa katkelmassa hakija, lakimies (LAM) ja viranomainen (TAR) käyvät neuvottelua oletuksesta, jonka mukaan ihminen osaa kertoa kokemuksistaan, itseensä kohdistuneesta vainosta ja väkivallan uhasta spontaanisti:

Esimerkki 3: Yksityiskohtainen kerronta

01 LAM: anteeks saanks mä tässä vaiheessa kysyy mikä se on se paperi mitä sä

02 selaat

03 ((hakijan ja tulkin keskustelua))

04 LAM: tää teksti

05 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
06 TUL: okei eli joskus aikasemmin olen tehnyt vapaaehtoista työtä järjestölle jonka
07 lyhenne on ((lyhenne poistettu)) (.) tämä on kansainvälinen vapaaehtoinen
08 järjestö ja tämän järjestön lakimiehet (.) ovat auttaneet minua kirjoittamaan
09 ne kaikki (.) tapahtumat paperille
10 HAK: mm
11 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
12 TUL: ennen lähtöä kotimaasta (.) pyysimme heitä auttamaan
13 LAM: mh (.) älä lue siitä suoraan ku kerro ihan omin sanoin näistä
14 tapahtumista
15 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
16 TUL: minä katsoin vain
17 TAR: [joo mm
18 LAM: [joo ei se haittaa vaik katot päivän mut muuten mä aattelin et () kerrot
19 ihan niinku ite omin sanoin
20 ((hakijan ja tulkin välistä keskustelua))
21 TUL: koska ka- katson papereista koska se on aikaa järjestössä siis ne kaikki
22 tapahtui
23 LAM: mm
24 TAR: joo joo .mthh mutta tässä puhuttelussa kuten avustaja sanoi nii tärkeää
25 että kerrotaan niistä asioista omin sanoin et nämä tällaiset asiakirjat voi
26 sitten laittaa liitteeksi tähän hakemukseen ja me niitä käännämme
27 ((hakijan ja tulkin välistä keskustelua))
28 TUL: okei [olen
29 HAK: [((puhuu))
30 TUL: ymmärtänyt joo mutta siis kuitenkin minä katson ne kaikki päivämäärät
31 tuosta koska se
32 TAR: mm mm
33 TUL: auttaa minua keskittymään
34 TAR: mm-m joo

Katkelman alussa hakijan oikeudellinen avustaja kiinnittää huomiota siihen, että hakija selaa puhuessaan papereita (rivit 1–2). Puheenvuoron alkuun tuotettu pahoittelu ilmentää avustajan huomioivan, että hänen vuoronsa on odottamaton suhteessa puhuttelussa meneillään olevaan toimintaan (Sacks 1989). Hän pyytää lupaa esittää kysymyksen ja alentaa omia deonttisia oikeuksiaan suhteessa puhuttelevaan ylitarkastajaan, jonka ei tarvitse pyytää lupaa uuden toiminnan aloittamiseen puhuttelun aikana. Avustajan kysymys aloittaa deonttisista ja episteemisistä oikeuksista neuvottelemisen jakson: hakija oikeuttaa paperista katsomisen perustelemalla toimintaansa (rivit 6–9, 12 ja 21), mutta avustaja ja ylitarkastaja molemmat painottavat omin sanoin kertomisen tärkeyttä puhuttelun päämäärän kannalta (rivit 13, 18 ja 24–26). Keskuste-

lun ilmentämä ymmärrys muistin toiminnasta ja kertomisen lähtökohdista on traumapsykologian näkökulmasta hankala.

Muistamisen ja kerronnan hankaluus liittyy siihen, että turvapaikkakertomus tuotetaan akuutisti (puhuttelutilanne), ajankohtaisesti (epävarma elämäntilanne) ja pitkäkestoisesti (pakolaisuus) poikkeuksellisen voimakkaassa stressitilassa (Ryan, Benson & Dooley 2008). Sekä tilannesidonnainen stressi että traumaattiset kokemukset vaikuttavat häiritsevästi muistiprosessiin sen kaikilla tasoilla ja kaikissa vaiheissa (Chu 2001). Arvioiden mukaan valtaosalla turvapaikanhakijoista on takanaan traumaattisia kokemuksia (Halla & Quarshie 2014; ks. myös Kallakorpi tässä teoksessa). Traumatilanteiden muistamiseen ja kertomiseen liittyvät psykkiniset ja vuorovaikutukselliset prosessit eroavat normaaliin elämänkulkuun liittyvistä vastaavista prosesseista (esim. Dalenberg 2000; Brewin 2007). Puhuteltavan toive saada käyttää muistiinpanojaan kertomuksen tukena on psykologiselta kannalta siis varsin perusteltu. On mahdollista, että puhuteltavan asian käsittelyn kannalta olennaisia seikkoja jäisi muutoin mainitsematta.

Otteen loppupuolella tulkki ilmaisee hakijan ymmärtäneen vapaan kerronnan merkityksen puhuttelun aikana (rivit 30–33). Hakijan vastaus on kuitenkin tulkkauksen mukaan muotoa ”joo mutta”, jossa dialogipartikkeli ”joo” viittaa ymmärrykseen, kun taas rinnastuskonjunktio ”mutta” implikoi sitä, ettei hakija täysin sitoudu avustajan ja ylitarkastajan ohjeeseen (vrt. Niemi 2014), jota korostaa vastakkaisuutta ilmaisevan sidossanan ”kuitenkin” käyttäminen. Hakija hyödyntää sekä kyseenalaistetun paperin episteemistä varantoa että institutionaalisen tavoitteen onnistumista korostavaa perustelua pohjana deonttiselle oikeudelleen määritellä omaa toimintatapaansa meneillään olevassa tilanteessa: tuottaakseen turvapaikkakertomuksen, hänen on tarkistettava päivämäärät paperista. Näin hakija myös osoittaa ymmärtävänsä kronologisen ja sisäisesti ristiriidattoman kerronnan merkityksen. Lisäksi hän saattaa tiedostaa, miten helposti kerronnasta voi unohtua jotakin olennaista, ja että mahdollinen ristiriita tai unohdus on hänelle itselleen haitallinen.

Turvapaikkapuhuttelujen kaltaisissa kuormittavissa ja stressaavissa vuorovaikutustilanteissa olisi oltava erityisen herkkänä sille, etteivät muistaminen ja kerronta tapahdu tyhjiössä, vaan vuorovaikutuksessa. Vastaavasti vuorovaikutuksen luonne ja laatu vaikuttavat muistiprosesseihin ja ihmisen kykyyn sanallistaa muistonsa. Mieltä voidaanakin luonnehtia ruumiillisena ja vuorovaikutteisena prosessina, joka säätelee energian ja informaation virtaa (esim. Siegel 2012). Muisti on mielen toimintaa, muisto informaatiota eikä se sellaisena ole irrallinen niistä vuorovaikutuksista, joiden vaikutuspiirissä se on syntynyt tai joissa se tulee jaetuksi. Kerrottu muisto, edes omakohtainen, ei koskaan vastaa yksi yhteen tapahtumatilannetta, vaan se sisältää aina valikointia ja tulkintaa. Muistiprosessi on aina rekonstruktiivinen, ja prosessi alkuperäisistä muistijäljistä sosiaalisesti kommunikoitavaksi kertomukseksi on altis vääristymille (esim. Conway & Pleydell-Pearce 2000; Brewin 2007). Muistin ja/tai kertomuksen vääristymiä voivat aiheuttaa sekä yksilön psykobiologiaan liittyvät tekijät että vuorovaikutukseen ja tilanteen taustarakenteisiin liittyvät seikat.

Seuraavassa esimerkissä avaamme muistinvaraisen kokemuksellisen ja institutionaalisen tietämisen yhteensovittamisesta sekä deonttisista oikeuksista käytävää neuvottelua johdonmukaisen kertomuksen aikaansaamiseksi.

Esimerkki 4: Kuvallinen muistelu

- 01 TAR: joo eli kerro siitä asuinalueesta kerro mitä muistat siitä mitä siellä oli
02 minkälainen sinun kodin ympäristö oli
03 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
04 TUL: saanko piirtää käsin jos ois helpompi
05 TAR: joo joo ilman muuta
06 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
07 TUL: mutta tämä on vain ikään ennen tätä kun ee kun vuotta kakstuhatta
08 [koska
09 TAR: [joo mä ymmärrän
10 TUL: sen jälkeen mä en osaa sanoa mitään
11 TAR: joo mä ymmärrän sinä kerrot mitä mitä itse muistat siitä
12 ((hakijan ja tulkin keskustelua))
13 TUL: haluan ee piirtää kartan teille
14 TAR: [joo
15 HAK: (((puhuu arabiaksi ja alkaa piirtää))
16 ((välillä 00:01:35–00:19:48 hakija piirtää karttaa))
17 TAR: joo (.) okei (.) joo tää riittää nyt niinkun tässä [niinku lähialueista
18 TUL: (((puhuu hakijalle ja nyökkää))
19 HAK: ((nyökkää))
20 TAR: [tää oli ihan hyvä et tää tarkasti kerroit tai
21 TUL: (((kääntää hakijalle))
22 TAR: tai piirsit että
23 TUL: ((kääntää hakijalle))
24 HAK: ((nyökkää))
25 TAR: ((siirtyy tietokoneen ääreen))

Jakson alkupuolella viranomainen kehottaa hakijaa oman muistitietonsa rajoissa kertomaan entisestä asuinalueestaan, jonka jälkeen hän fokusoi avoimen pyyntönsä koskemaan nimenomaan hakijan kodin ympäristöä. Näin hän helpottaa hakijan kerrontaa ja pohjustaa sitä, mistä tietoa halutaan saada ja millaisten elementtien sisällyttäminen kuvailuun on olennaista. Hakija orientoituu tiedontuottamisen tehtävään ja pyytää lupaa piirtämiseen perustellen pyyntöään ”jos ois helpompi”. Seuraavassa vuorossaan hakija esittää varauman kykyinsä tuottaa ajantasainen kuvaus kotinsa lähialueista sijoittaen muistikuvansa lähtöään edeltävään ajalliseen kontekstiin (rivit 7–8 ja 10).

Hakijan varauma ja puhuttelevan ylitarkastajan reaktio siihen osoittavat omakoh-
taisen muistelun ja muistojen sanallistamisen merkittävyyden puhutteluissa. Esitetty

varauma ja hakijan toiminnan perusteellisuus voivat viestiä hakijan tietoisuudesta siitä, että mikäli hänen muistamaansa ei voida todentaa maa- ja karttatiedon avulla, kääntyy kertominen häntä itseään vastaan (vrt. Euroopan turvapaikkavirasto 2015). Hän ei voi kuitenkaan olla varma piirroksensa yksityiskohtien oikeellisuudesta, sillä hänen lähdöstään on kulunut huomattavan pitkä aika. Turvapaikanhakijoilla matkojen polveilevuus ja viiveet ovat varsin yleisiä ja usein matkat sisältävät eripituisia jaksoja, joita luonnehtii väliaikainen oleskelu jossakin valtiossa tai suunnanvaihtoja (ks. tässä teoksessa Koikkalainen & Nykänen).

Ajallisesta rajoitteesta huolimatta hakijan rooli asuinalueensa ympäristöstä tietävänä osapuolena on ensisijainen verrattuna tarkastajaan. Esimerkkiotteesta viranomaisen vaikuttaa hyväksyvän hakijan ilmaiset rajoitteet ja kannustaa häntä kerrontaan (rivi 11). Piirtämisen kestäessä ja yksityiskohtaisen lähialueiden kuvauksen edetessä viranomaisen esittää arvion riittävästä muistelusta, eli orientoituu deonttiseen oikeuteensa ohjata hakijan toimintaa sen lopettamiseksi (rivit 17 ja 20). Tarkastaja kommentoi positiivisesti hakijan tarkkaa kerrontaa, korjaten lopulta arvionsa kohdentuvan nimenomaan piirtämiseen (rivi 22).

Katkelmassa viranomaisen toiminta on omiaan edistämään hakijan kokemusta tilanteen turvallisuudesta ja luottamuksellisuudesta. Muistelun ja kertomisen kannalta tämä on tärkeää, sillä Porgesin (2011) mukaan hermojärjestelmämme primitiivisissä osissa (aivorungossa) on jatkuvasti käynnissä tiedostamaton, aistiperäinen riskien prosessointi, jossa ympäristöt ja ihmiset erotellaan sen mukaan, arvioidaanko ne turvalliseksi, vaaralliseksi vai henkeä uhkaaviksi. Tämä neuroseptioksi kutsuttu mekanismi käynnistää automaattisesti neurobiologisesti määräytyneen suojautumisen (taistelu, pako tai jähmettyminen/vetäytyminen) tai vastaavasti mahdollistaa prososiaalisuuteen tähtäävän toiminnan.

Tutkimustiedon mukaan traumatisoituneen hermosto on erityisen virittynyt ennakoimaan vaaraa, jolloin tulkinnat toisen reaktioista – kuten kasvojen ja raajojen liikkeistä – saattavat herkästi vääristyä aktivoiden puolustuksellisia reaktioita ja estäen prososiaalista käytöstä (Porges 2011). Uhkan kokemus heijastuu ajattelu- ja muistitoimintoihin, mikä saattaa estää puheena olevaan asiaan liittyvän relevantin tiedon löytämistä ja sen sanallista, loogista yhdistämistä tilanteeseen ja kertomukseen. Vuorovaikutuskäytänteillä voi kuitenkin pyrkiä vaikuttamaan vakauttavasti ja rauhoittavasti ihmisen psykofysiologiseen tilaan.

Turvapaikkapuhuttelut tulisi järjestää niin, että kerronnan ja muistelun olosuhteet ovat hakijoille mahdollisimman suotuisat. Puhuttelujen institutionaalisen tavoitteen saavuttamisen kannalta olisi tärkeää tiedostaa ja huomioida muistamiseen, kerrontaan ja tiedon tuottamiseen liittyvät psykologiset rajoitteet ja kerronnan haavoittuvuus. Kuten Heikkilä ja Mustaniemi-Laakso tämän teoksen haavoittuvuutta käsittelevässä luvussaan toteavat, viranomaisprosesseissa haavoittuvuus ymmärretään kuitenkin suhteellisen kapeasti ryhmätasolla. Viranomaisella ei myöskään aina ole ennakkoon tietoa hakijan haavoittuvuudesta. Haavoittuvassa asemassa olevien hakijoiden koh-

dalla viranomaista sitovat erityiset menettelytapaohjeet, joiden tarkoitus on varmistaa oikeudenmukainen prosessi myös hakijoille, joille odotuksenmukaisesti toimiminen ja kertomuksen tuottaminen on vaikeaa tai mahdotonta (ks. Euroopan turvapaikkavirasto 2015). Puhuttelevan virkamiehen rooli on hänen deonttisen auktoriteettiasemansa vuoksi merkittävä kerronnan olosuhteiden luojana, eikä tulkintaan toimintaa vuorovaikutuksen ylläpitäjänä voida jättää huomiotta.

6.5. Suullisesta kirjatuksi kertomukseksi

Olemme toistaiseksi keskittyneet hakijan ja viranomaisen välisen vuorovaikutuksen piirteisiin, puhutteluissa esiintyviin tiedollisiin ja toiminnallisiin oikeuksiin sekä tietämisen mahdollisuuden ja koetusta kertomisen rajoitteisiin. Turvapaikkapuhuttelut ovat monenkeskiseisiä ja monikielisiä vuorovaikutustilanteita, joihin hakijan ja viranomaisen lisäksi osallistuvat lakimies (ks. esimerkki 3) sekä tulkki (ks. esimerkki 5). Esimerkimme puhuttelutilanteista tuovat esiin, että sekä eksplisiittisellä että implisiittisellä moniäänisyydellä on valtava merkitys siihen, mitä ja miten puhutteluissa käsitellään ja millaista tietoa puhuttelujen avulla on mahdollista tuottaa. Lähtökohtaisesti kirjalliselle tiedolle annetaan enemmän painoarvoa, mikä heijastuu myös Maahanmuuttoviraston suosituksessa, jossa neuvotaan hakijaa ottamaan puhutteluun mukaan kaikki sellainen dokumentaatio, joka tukee hänen kertomustaan ja sen totuudellisuutta (Maahanmuuttovirasto 2017; ks. esimerkki 1). Useinkaan hakijoilla ei ole tällaista dokumentaatiota, joten biometrinen testien ja asiantuntijalausuntojen merkitys hakijan kertomuksen tukemisessa korostuu (Euroopan turvapaikkavirasto 2015; myös Good 2004).

Euroopan turvapaikkaviraston ohjeistuksessa puhuttelevaa virkamiestä kehoitetaan hallinnoimaan tulkkia ja vuorovaikutuksen painotetaan tapahtuvan hakijan ja viranomaisen välillä (Euroopan turvapaikkavirasto 2014). Tässä artikkelissa emme suoraan käsittele tulkkaukseen liittyviä ongelmia ja näkökulmia, vaikka tulkin rooli jopa kertomuksen tuottamisessa on suuri (Määttä 2015; myös Puumala, Ylikomi & Ristimäki 2018), kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Esimerkki 5: Kertomuksen suuntaaminen

01 HAK: Wmä tšuf 'illä qarba 'eğat.

Ja yhtäkkiä tuli lyönti.

02 TUL: Mın qarab?

Kuka löi?

03 HAK: Huwwa qarabnı, mănı...

Hän [mask.] löi minua, minä en...

04 TUL: 'alä?

Mihin?

- 05 HAK: Min ḍarabnī, wīn ṣirt? ‘alā-lḥāfa māl ’elhēt.
Kun hän löi, arvaa mihin lensin? Seinän kulmaan.
- 06 TUL: Ḍarabék ‘ala waḡhik?
Löikö hän kasvoille?
- 07 HAK: Ḍafarnī.
Hän tönäisi minut.
- 08 TUL: ’ē ḍarabék ‘ala waḡhik w...
Siis hän löi kasvoille ja...
- 09 HAK: Wge‘t.
kaaduin.
- 10 TUL: Wge‘ti ‘alā ḥāffet...
Kaaduit kulmaan
- 11 HAK: Elḥēt. Ja‘nī bezzāwja māl elḥēt. Wga‘t ‘alā rāsī min warā.
Seinän. Siis seinän kulmaan. Kaaduin pää edellä takaperin.
- 12 TUL: mm

Yllä olevassa otteessa hakija on juuri jatkamassa kerrontaansa häneen kohdistuneesta väkivallasta. Ennen kuin hän pääsee alkua pidemmälle, tulkki kuitenkin keskeyttää hakijan vapaan kerronnan ja esittää hänelle lukuisia täsmentäviä lisäkysymyksiä: kuka löi, mihin, löikö hän kasvoille. Kun hakija ei tuota vastausta tulkin lyönnin osumapaikkaa koskevaan kysymykseen, tulkki esittää lopulta oletettaman ”siis hän löi kasvoille ja...” (rivi 8). Koska hakija ei kiellä tulkintaa, keskustelujakson lopussa viranomaisen saamassa käännoksessä iskun todetaan kohdistuneen suoraan hakijan kasvoihin. Käännoksen tai tulkkauskäytänteiden ongelmien lisäksi esimerkki ilmentää rakenteellista, kokemuksen ja tiedon väliseen jännitteeseen liittyvää, epäsuhtaa (ks. Bohmer & Shuman 2007; Määttä 2015, 29–30; Kynsilehto & Puumala 2015; Puumala & Kynsilehto 2015).

Yhtäältä tiedonmuodostus siis tapahtuu eksplisiittisesti tilanteessa läsnä olevien henkilöiden välillä (esimerkit 1 ja 2). Toisaalta tiedolliset rakenteet ja hierarkiat vaikuttavat implisiittisesti, mutta silti hyvin vahvasti, tuotetun tiedon luonteeseen ja laatuun (esimerkki 5). Kun oheista vuorovaikutusjaksoa vertaa tarkastajan laatimaan pöytäkirjaan, on mahdollista ymmärtää puhuttelujen rakenteen ja tarinan välinen kuilu sekä sen ongelmallisuus hakijan näkökulmasta (myös Määttä 2015, 26). Pöytäkirjassa tulkin lisäys on muuttunut hakijan sanomaksi, vaikka kyse on yksityiskohdasta, jota hakija ei oma-aloitteisesti tuota.

Puhuttelujen keskeinen tavoite on muodostaa tulkin välityksellä hakijan tulkustusta kertomuksesta riittävän yksityiskohtainen ja perusteellinen pöytäkirja, joka vastaa alkuperäistä tarinaa. Kirjatun kertomuksen avulla hakijan oikeus kansainväliseen suojeluun määritetään. Mitä viranomaisen kirjaakin puhuttelupöytäkirjaan, tulee siitä osa turvapaikkakertomusta, eli hakijan dokumentoitua henkilöhistoriaa ja viranomaisella olevaa tietoa siitä.

Puhutteluissa tehdään kahdenlaista kääntämistä: tulkkausta kieleltä toiselle ja episteemistä kääntämistä suullisesta kertomuksesta kirjalliseksi versioksi. Kieli-ideologioita tutkinut Määttä (2015, 29) on todennut, että kielenkäyttö oikeudellisissa konteksteissa perustuu vahvasti oletukselle, jonka mukaan käänнос suullisesta kertomuksesta kirjalliseksi tekstiksi on neutraali. Lisäksi Määttän (2015, 26) mukaan puhuttelujen taustalla vaikuttavat tiedolliset käsitykset rakentuvat oletukselle kirjallisen dokumentaation puolueettomuudesta ja objektiivisuudesta. Etenkin hallinnolliset ohjeet lähtökohdaisesti olettavat, että kirjattu kertomus on jäljennös tai toisinto hakijan puhuttelun aikana esittämästä suullisesta kertomuksesta (esim. Euroopan turvapaikkavirasto 2015). Näin ei kuitenkaan aina ole, sillä kertomukseen vaikuttavat paitsi puhuttelujen erityinen luonne, muistin toimintaan liittyvät seikat, myös suullisen ja kirjallisen esitystavan episteeminen yhteismitattomuus sekä turvapaikkapuhuttelujen taustalla vaikuttava hallinnan ideologia.

Kirjatun puheen tapa jäsentää ja järjestää kieltä on erilainen kuin suullisten kertomusten: se on jäykempi ja normatiivisempi. Puheessa merkityksetön tai kuulumaton ero muuttuu hyvin näkyväksi ja alleviivatuksi kirjoitetussa tekstissä. (Ks. Blommaert 2006, 170.) Tällöin kysymykset, kuten mitä kirjataan, miten kirjataan ja miten systemaattisesti vaikkapa tunnereaktiot ja kehollinen viestintä puhuttelupöytäkirjaan merkitään, muuttuvat äärimmäisen merkityksellisiksi. Miten hyvin kirjattu tarina vastaa painotuksiltaan kerrottua tarinaa? Kysymys on kirjaamisen nyansseista ja käytännöistä sekä siitä, miten sekä tulkki että viranomaisen omissa käänносissään tuottavat kumpikin koherenssia hakijan kerrontaan.

Puhuttelupöytäkirja, jonka ajatellaan olevan neutraali toisinto hakijan ilmaisemasta tarinasta, osoittautuukin moniääniseksi tuotokseksi, joka on muodostunut intersubjektiivisessä vuorovaikutustilanteessa (Puumala, Ylikomi & Ristimäki 2018). Kirjallisessa tarinassa ovat läsnä paitsi hakijan ääni, myös tulkin ääni ja viranomaisen tulkinta sekä lukuisten turvapaikkamenettelyssä merkittävien lakien, säädösten ja menettelytapaohjeiden vaikutus (myös Määttä 2015, 32). Kirjaamisen ohella asetelma tulee ilmi myös puhuttelujen aikana. Se esiintyy heti alussa hakijan oikeuksien ja velvollisuuksien läpikäymisen aikana, ja toistuu paikoin hakijalle esitettyjen kysymysten ja ohjeiden muotoiluissa, kuten esimerkkien 1, 2 ja 3 yhteydessä osoitimme.

Puhuttelupöytäkirjan merkitys hakijan yksilöllisten turvapaikkaperusteiden tutkinnassa sekä hänen kertomuksensa uskottavuuden arvioinnissa on keskeinen. Pöytäkirjan tuottamisen olosuhteita sekä vuorovaikutuksen taustalla piileviä käytäntöjä sekä rakenteita tulisi avata yksityiskohtaisesti, jotta olisi mahdollista siirtyä uskottavuusarvioinnin toteuttamisen ongelmien erittelystä arvioinnin rajoitteiden ymmärtämiseen. Miten hakijan uskottavuutta on mahdollista arvioida, jos ja kun pöytäkirja ei ole yksinomaan hakijan omakohtaiseen kerrontaan perustuva dokumentti? Tässä on huomioitava myös, että pöytäkirjaan merkitään toisinaan myös hakijan puhuttelujen aikaisia tunnereaktioita (ks. Puumala & Kynsilehto 2015). Kuitenkin kirjaamisen käytännöt juuri tunnereaktioiden osalta vaihtelevat suuresti paitsi virkamiesten vä-

lillä myös saman puhuttelun kuluessa. Miksi hakijan itku joissakin kohdin merkitään pöytäkirjaan, kun taas toisinaan sitä ei tehdä saman puhuttelun aikana? Onko tilanteiden välillä havaittavissa eroa, kun katsotaan puhuttelun kulkua? Millainen yhteys tunnereaktioiden kirjaamisella on uskottavuusarviointiin (vrt. Herlihy & Turner 2016)?

Emme esitä, että ei-kielellinen viestintä tulisi systemaattisesti jättää huomiotta puhuttelujen aikana. Vuorovaikutustutkimuksesta ja psykofysiologisesta tutkimuksesta tiedetään, että ei-kielellisellä kommunikaatiolla on keskeinen rooli merkitysten välittämisessä (esim. Haddington & Kääntä 2011; Porges 2011). Samoin sanattoman viestinnän avulla voidaan havaita vuorovaikutuksen ongelmia, jotka saattavat heijastua saadun tiedon luonteeseen ja laatuun (myös Puumala, Ylikomi & Ristimäki 2018). Puhuttelijoille ei-kielelliset keinot ovat puolestaan usein ainoa tapa kommunikoida suoraan hakijan kanssa, ja siksi niillä voi olla keskeinen osa vuorovaikutussuhteen luomisessa, sen sujumuuden ylläpitämisessä ja siten hakijan kerronnan mahdollistamisessa. Toistaiseksi tiedämme kuitenkin varsin vähän suullisen kertomuksen roolista kokemuksen välittäjänä turvapaikkapuhuttelujen aikana.

6.6. Johtopäätökset

Olemme avanneet tekstissämme suojelun tarpeen arviointiin liittyvää episteemistä ja deonttista dynamiikkaa. Yhtäältä kyse on kasvokkaisen vuorovaikutuksen aikana tapahtuvasta tiedon tuottamisen prosessista, toisaalta suullisen ja kirjallisen kertomuksen välisen eron vaikutuksista suojelun tarpeen arviointiin ja suojelun saamiseen. Puhutteluissa käytävät tietämiseen, toimintojen määrittämiseen ja muistamiseen liittyvät neuvottelut koskevat merkitysten politisoitumista: miten esitetyt lausumat sopivat yhteen puhuttelutilanteen päämäärän sekä suojelun tarpeen arviointikriteerien kanssa. Kyse on sanoman indeksikaalisuudesta eli siitä, miten hyvin sanottu vastaa kerronnalle asetettua odotusta: täyttääkö hakijan kertomus yksilöllisen suojelun tarpeen arvioinnissa käytetyt kriteerit, joilla pakolaisstatus voidaan myöntää.

Kuten olemme osoittaneet, turvapaikkainstituutiota toiminnallistetaan vuorovaikutuksellisesti oikeuksia, velvollisuuksia ja toimintakäytänteitä koskevissa neuvotteluissa. Puhuttelutilanteiden aikaisella vuorovaikutuksella on merkitystä siihen, millaista tietoa hakijan asiassa saadaan ja saako hakija kerrottua hakemuksensa perusteet kattavasti. Analyysimme puhuttelutilanteista tuo esiin puhuttelujen monenkeskiseen sekä multimodaaliseen dynamiikkaan sisältyviä haasteita sekä keskusteluanalyytisen että psykologisen tutkimuksen näkökulmista. Tietoa hakijan asiassa tuotetaan tilanteisesti ja vuorovaikutteisesti, eikä onnistuneen turvapaikkakertomuksen muodostumista ja tiedontuottamisen vastuuta voi sysätä yksinomaan hakijan vastuulle.

Kun analyysiamme peilataan turvapaikkamenettelyyn kohdistuneisiin tiukenuksiin ja tehostamistoimiin, näyttävät suojelun maisemat entistä haastavammilta.

Hallituksen syksyllä 2015 tekemän turvapaikkapoliittisen toimenpideohjelman myötä turvapaikkamenettelyyn tehtiin Suomessa lukuisia kiristyksiä, joilla muun muassa rajoitettiin hakijan oikeutta oikeudelliseen avustajaan puhuttelujen aikana, ja kielteisten päätösten valitusaikoja lyhennettiin 30 päivästä 21 päivään (ks. Valtioneuvosto 2015). Lisäksi EU-komissio on heinäkuussa 2016 käynnistänyt selvityksen uudesta määritelmäasetuksesta, jolla jäsenvaltioiden pakolaismääritelmän soveltamista saataisiin yhdenmukaistettua tehokkaammin. Ihmisoikeusjärjestöjen pelkona on, että asetusten ollessa jäsenvaltioita sellaisenaan sitovia, siirtyvät valtiot säännönmukaisesti toteuttamaan asetuksessa säädettyä suojelun minimitasoa.

Aineistonkeruun aikaan yksittäiseen virkamieheen kohdistuva paine ja työtaakka olivat pienemmät: puhutteluja tehtiin pääsääntöisesti vain yksi päivässä ja noin 3–4 viikossa. Vuoden 2015 kuluessa tapahtunut hakijamäärien kasvu kuitenkin johti siihen, että Maahanmuuttoviraston työntekijät suorittivat jopa useita puhutteluja päivässä. Siinä missä puhuttelujen kestoa ei aiemmin ollut rajattu, lyheni niiden suositeltu enimmäiskesto kiireisimpään aikaan noin kolmeen tuntiin, johon sisältyi usein myös pöytäkirjan tarkastus. Puhuttelua oli silti mahdollista jatkaa toisena ajankohtana. Koska hakijoilla ei enää pääsääntöisesti ole oikeutta oikeudelliseen avustajaan puhuttelujen aikana, vastuu menettelyn sujuvuudesta sekä hakijan suojelun tarpeen riittävästä selvittämisestä ovat korostetusti viranomaisen harteilla (vrt. Määttä 2015, 32). Hänen on puhuttelujen aikana tai pöytäkirjan perusteella kyettävä päättämään, millaisia lisäselvityksiä hakijan asiassa on hankittava, ja onko hakija haavoittuvassa asemassa ja siksi puhutteluja ja arviointia koskevien erityisten menettelytapaohjeiden piirissä.

Vaikka viranomaisilla on käytössään Euroopan turvapaikkaviraston antamat ohjeistukset turvapaikkamenettelyn puhuttelu- ja arviointivaiheiden harmonisoimiseksi, ovat olemassa olevat ohjeet ylimalkaisia. Ne eivät anna yksityiskohtaista tietoa siitä, miten puhuttelujen päämäärän toteutumista voi edesauttaa, tai miten vuorovaikutuksen esteitä voi pyrkiä ylittämään. Kuten esimerkkinä ovat osoittaneet, hakijalla, viranomaisella ja tulkilla ei välttämättä ole jaettua käsitystä tai näkemystä relevantin tiedon luonteesta tai puhuttelun päämäärästä. Myös erilaisten tietojen ja niiden kommunikoinnin väliset ristiriidat nousevat aineistostamme vahvasti esiin. Tässä valossa ymmärrys yhteistyöhön pyrkivän, prososiaalisen toiminnan ilmenemisestä ja sen vuorovaikutuksellisista edellytyksistä olisikin tärkeää, kun kehitetään viranomaistyön menetelmiä.

Myöskään siitä, miten puhuttelutilanne heijastuu pöytäkirjaan ja sen sisältöön, ja miten hakijan uskottavuutta pöytäkirjan pohjalta lopulta arvioidaan, ei ole systemaattista kattavaan aineistoon perustuvaa tietoa (vrt. Antaki ym. 2015). Näin muodostuu helpposti myös käsitys siitä, että jotkut vain ovat luonnostaan parempia puhuttelijoita kuin toiset, tai ettei puhuttelemisen taitoa voi opetella, vaan sen oppii ainoastaan tekemällä. Hakijan oikeuksien, tulkkauksen laadukkuuden ja viranomaisen selvittämisvelvollisuuden tarkastelulla on mahdollista tuottaa tärkeää tietoa suomalaisen turvapaikkamenettelyn toimivuudesta. Pureutumalla puhuttelujenaikaiseen vuorovaikutukseen

ja kirjaamisen käytäntöihin voidaan selvittää, millaiset toimintatavat edesauttaisivat viranomaisen tiedonsaatia, miten hakijoiden osallisuutta prosessissa voitaisiin parantaa, ja miten viranomainen voi varautua haastaviin tilanteisiin. Tutkimuksellisesti tämä lisäisi ymmärrystä niistä hallinnollisista käytänteistä, joilla kansallisvaltiomme rajoja ylläpidetään, ja siitä, miten ne materialisoituvat kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa.

Kiitokset

Tutkimusta on rahoittanut Suomen Akatemia (SA266009). Haluamme kiittää yhteistyöstä tutkimukseen osallistuneita turvapaikanhakijoita, Maahanmuuttovirastoa, tulkkeja ja hakijoiden oikeudellisia avustajia.

Lähteet

- Euroopan parlamentti (2011). Määritelmädirektiivi, Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2011/95/EU, annettu 13.12.2011. *Euroopan Unionin virallinen lehti* 20.12.2011. Saatavilla: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0095&from=en>. Luettu 23.2.2017.
- Euroopan parlamentti (2013). Turvapaikkamenettelydirektiivi. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2013/32/EU, annettu 26.6.2013. *Euroopan Unionin virallinen lehti* 29.6.2013. Saatavilla: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/FI/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0032&from=en>. Luettu 23.2.2017.
- Euroopan turvapaikkavirasto (2014). EASO Practical Guide: Personal Interview. EASO Practical Guides Series, December 2014. Saatavilla: <https://easo.europa.eu/wp-content/uploads/EASO-Practical-Guide-Personal-Interview-EN.pdf>. Luettu 21.2.2017.
- Euroopan turvapaikkavirasto (2015). EASO Practical Guide: Evidence Assessment. EASO Practical Guides Series, March 2015. Saatavilla: https://www.easo.europa.eu/sites/default/files/public/EASO-Practical-Guide_-Evidence-Assessment.pdf. Luettu 21.2.2017.
- Maahanmuuttovirasto (2017) Turvapaikan hakeminen. Saatavilla: http://www.migri.fi/turvapaikka_suomesta/turvapaikan_hakeminen. Luettu 27.4.2017.
- Valtioneuvosto (2015). *Hallituksen turvapaikkapoliittinen toimenpideohjelma*. 8.12.2015. Saatavilla: <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1058456/Hallituksen+turvapaikkapoliittinen+toimnpideohjelma+8.12.2015/98990892-c08e-4891-8c23-0d229f1d6099>. Luettu 15.2.2017.
- Yhdistyneet kansakunnat (1948). *Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus*. Saatavilla: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf. Luettu 23.2.2017.

Yhdistyneet kansakunnat (1951). *Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivältä elokuuta 1949*. Saatavilla: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1955/19550008/19550008_5. Luettu 23.2.2017.

Yhdistyneet kansakunnat (1967). *Pakolaisten oikeusasemaa koskeva pöytäkirja 78/1968*. Saatavilla: http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680078/19680078_2. Luettu 23.2.2017.

Kirjallisuus

Antaki, Charles, Emma Richardson, Elizabeth Stokoe & Sara Willott (2015). Police interviews with vulnerable people alleging sexual assault: Probing inconsistency and questioning conduct, *Journal of Sociolinguistics*, 19 (3), 328–350.

Blommaert, Jan (2001). Investigating narrative inequality: African asylum seekers' stories in Belgium, *Discourse & Society*, 12 (4), 413–449.

Blommaert, Jan (2006). How legitimate is my voice? A rejoinder, *Target*, 18 (1), 163–176.

Bohmer, Carol & Shuman, Amy (2007). Producing epistemologies of ignorance in the political asylum application process. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 14 (5), 603–629.

Brewin, Chris R. (2007). Autobiographical memory for trauma: update on four controversies. *Memory*, 15, 227–248.

Chu, James A. (2011). *Rebuilding shattered lives. Treating complex PTSD and dissociative disorders*. Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons.

Conway, Martin A. & Christopher W. Pleydell-Pearce (2000). The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychological Review*, 107 (2), 261–288.

Dalenberg, Constance J. (2000). *Countertransference and the treatment of trauma*. Washington, DC: American Psychological Association.

Drew, Paul & Heritage John (1992). Analyzing talk at work: an introduction. Drew, Paul & John Heritage (eds.), *Talk at work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 29–53.

Foucault, Michel (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. Toim. Colin Gordon. New York: Pantheon Books.

Foucault, Michel (1982). The subject and power, *Critical Inquiry*, (8) 4, 777–795.

Good, Anthony (2004). Expert evidence in asylum and human rights appeals: an expert's view. *International Journal of Refugee Law*, 16 (3), 358–380.

Haddington, Pentti & Leila Käätä (toim.) (2011). *Kieli, keho ja vuorovaikutus: Multimodaalinen näkökulma sosiaaliseen toimintaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halla, Tapio & Tuula Quarshie (2014). Traumatized refugees in Finland. Overland, Gwynyth, Eugene Guribye & Birgit Lie (eds.), *Nordic Work with Traumatized Refugees: Do We Really Care?* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 40–50.

- Heldner, Mattias & Jens Edlund (2010). Pauses, gaps and overlaps in conversations. *Journal of Phonetics*, 38 (4), 555–568.
- Heritage, John (1997). Conversation Analysis and Institutional Talk: Analysing data. Silverman, David (eds.), *Qualitative research. Theory, method and practice*. London: Sage.
- Heritage, John (2012). Epistemics in action: Action formation and territories of knowledge. *Research on Language and Social Interaction*, 45, 1–29.
- Herlihy, Jane & Stuart Turner (2016). Emotions and the assessment of credibility. Conway, Heather & John Stannard (eds.), *Emotional Dynamics of Law and Legal Discourse*. London & Oxford: Bloomsbury, Kindle edition.
- Hood, Anna, Kim Pulvers, Thomas J. Spady, Alexa Kliebenstein & Jennifer Bachand (2015). Anxiety mediates the effect of acute stress on working memory performance when cortisol levels are high: a moderated mediation analysis. *Anxiety, Stress & Coping*, 28 (5), 545–562.
- Kynsilehto, Anitta & Eeva Puumala (2015). Persecution as experience and knowledge: the ontological dynamics of asylum interviews. *International Studies Perspectives*, 16 (4), 446–462.
- Maryns, Katrijn (2006). *The Asylum Speaker: Language in the Belgian Asylum Procedure*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Mountz, Alison (2010). *Seeking Asylum: Human Smuggling and the Bureaucracy at the Border*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Määttä, Simo (2015). Interpreting the discourse of reporting: The case of screening interviews with asylum seekers and police interviews in Finland, *Translation & Interpreting*, (7) 3, 21–35.
- Niemi, Jarkko (2014). Two 'yeah but' formats in Finnish. The prior action engaging *nii mut* and the disengaging *joo mut* utterances. *Journal of Pragmatics* 60, 54–74.
- Porges, Stephen (2011). *The Polyvagal Theory. Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, Self-Regulation*. New York: W.W. Norton & Company.
- Puumala, Eeva (2017). *Asylum seekers, sovereignty, and the senses of the international: A politico-corporeal struggle*. London & New York: Routledge.
- Puumala, Eeva & Anitta Kynsilehto (2015). Does the body matter? Determining the right to asylum and the corporeality of political communication. *European Journal of Cultural Studies*, DOI: 10.1177/1367549415592898.
- Puumala, Eeva; Riitta Ylikomi & Hanna-Leena Ristimäki (2018). Giving an account of persecution: The dynamic formation of asylum narratives. *Journal of Refugee Studies* 31 (2), 197–215.
- Raymond, Geoffrey & Heritage, John (2006). The epistemics of social relations: Owning grandchildren. *Language in Society* 35, 677–705.
- Rogers, Hannah, Simone Fox & Jane Herlihy (2015). The importance of looking credible: the impact of the behavioural sequelae of post-traumatic stress disorder on the credibility of asylum seekers. *Psychology, Crime & Law*, 21 (2), 139–155.

- Ruusuvuori, Johanna (2000). *Control in the medical consultation: Practices of giving and receiving the reason for the visit in primary health care*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis, 16. Tampere: Tampere University Press.
- Ryan, Dermot A., Ciarán A. Benson, & Barbara A. Dooley (2008). Psychological distress and the asylum process: a longitudinal study of forced migrants in Ireland. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 196, 37–45.
- Sacks, Harvey (1989). *Lectures 1964–1965*. Jefferson, Gail (ed.) with an Introduction/Memoir by Schegloff, Emanuel. *Human Studies*, 12: 211–393.
- Shuman, Amy & Carol Bohmer (2004). Representing trauma: Political asylum narrative. *Journal of American Folklore*, 466, 394–414.
- Siegel, Daniel (2012). *Pocket Guide to Interpersonal Neurobiology: An Integrative Handbook of the Mind*. New York: W. W. Norton & Company.
- Stevanovic, Melisa & Anssi Peräkylä (2012). Deontic authority in interaction: The right to announce, propose, and decide. *Research on Language and Social Interaction*, 45 (3), 297–321.
- Stivers, Tanya (2010) An overview of the question-response system in American English conversation. *Journal of Pragmatics*, 42, 2772–2781.
- Walker, Michael & Carmelina Trimboli (1982). Smooth transitions in conversational interactions. *The Journal of Social Psychology*, 117, 305–306.
- Ylikomi, Riitta (2015). Kun niitä ei saa puhumaan – Vakavasti traumatisoitunut henkilö viranomaisjärjestelmässä. Anne Suokas-Cunliffe (toim.), *Häpeästä yötätuntoon: Näkökulmia vakavaan traumatisoitumiseen*. Helsinki: Traumaterapiakeskus, 44–71.

7. Poikkeusajan tilat: vastaanottokeskukset pohjoisessa Suomessa

Tapio Nykänen, Saara Koikkalainen, Tiina
Seppälä, Enni Mikkonen & Minna Rainio

7.1. Johdanto

Vuoden 2015 ”pakolaiskriisin” aikana Suomesta haki turvapaikkaa 32 476 ihmistä. Määrä oli moninkertainen edeltäviin vuosiin verrattuna, ja viranomaiset joutuivat kiireisimpinä päivinä löytämään majoitustilat sadoille ihmisille. Uusia vastaanottokeskuksia perustettiin ympäri Suomea, myös monille pohjoisen pienille paikkakunnille, joissa ei ollut aikaisempaa kokemusta pakolaisten vastaanotosta.

Lukumme käsittelee sitä sosiaalista ja poliittista dynamiikkaa, jota Suomen Lapsi- ja sijaitsevien vastaanottokeskusten yhteyteen rakentui. Keskuksia piti yllä Suomen Punainen Risti (SPR). Tavoitteena on tarkastella eri näkökulmista, miten keskusten toimintaan kytköksissä olleet ihmiset hahmottivat vuosien 2015–2016 tapahtumat. Olemme jäsentäneet toimijat lukua varten kolmeen ryhmään: turvapaikanhakijoihin, vastaanottokeskusten työntekijöihin ja vastaanottokeskusten naapurustossa asuneisiin. Kaikki nämä ryhmät ovat sisäisesti heterogeenisiä. Tarkastelussamme tuomme kuitenkin esille joitakin ryhmien keskuudessa yleisesti esiintyviä näkemyksiä.

Tekstimme keskeisin teoreettinen näkökulma kytkeytyy poikkeusajallisuuden tematiikkaan. Lähestymistapa liittyy aiempaan pakolaisuuden tutkimukseen, jossa sekä pakolaisleirejä että vastaanottokeskuksia on kuvattu poikkeus- tai välitiloina, joiden asukkaat on suljettu kansallisvaltion tavanomaisen järjestyksen ulkopuolelle (esim. Agamben 2001; Malkki 2002; Gill 2009; Rainio 2015; Brun & Fabos 2015). Täydennämme poikkeuksellisuuden käsittelyä tilojen lisäksi henkilöiden kokemuksiin ja medianarratiiveihin liittyvällä poikkeuksellisuuden tematiikalla. Ammennamme tässä erityisesti

kulttuurihistoriallisista ja politiikkatieteellisistä tutkimuksista, joissa on kartoitettu sitä, millaisia poikkeuksellisuuden ja erityisyyden merkityksiä kriisiajoille on annettu (esim. Loshitzky 2000; Tilli 2012; Kivimäki 2013).

Lähtökohtamme on, että nopeasti laajentuneen muuttoliikkeen aika oli tapahtumat kokeneille enemmän tai vähemmän erityistä. Poikkeuksellisuuteen liittyviä merkityksiä jäsentämällä tutkimme, millaista tämä erityisyys oli luonteeltaan: kuinka tapahtumat ja niiden hahmottama uusi arki poikkisivat toimijoiden eletyssä todellisuudessa tavanomaiseksi mielletystä arkielämästä? Poikkeusajallisuuteen liittyvän teoreettisemmän keskustelun ohella luvullamme on kaksi käytännöllistä tavoitetta. Tuomme julkisen keskustelun käyttöön nyansseja ja vivahteita, jotka rikastuttavat toisinaan yksinkertaistavaa puhetta turvapaikanhakijoiden ja paikallisten välisistä suhteista. Käymme myös keskustelua siitä, millaisia poliittisia merkityksiä näillä poikkeamilla on. Kuinka poikkeamasta palataan tavalliseen? Voiko vallinneeseen tavanomaiseen edes palata – vai onko mielekkäämpää ajatella, että poikkeuksesta syntyy jotakin uutta, koska sen myötä myös käsitykset tavanomaisuudesta muuttuvat?

Tekstimme ensisijaisena aineistona ovat irakilaiden turvapaikanhakijoiden (yhteensä 25, joista 24 miestä ja yksi nainen), vastaanottokeskusten työntekijöiden (yhteensä neljä naista) ja vastaanottokeskusten naapurustossa asuneiden henkilöiden (yhteensä 13, joista seitsemän miestä ja kuusi naista) nauhoitetut ja tekstinnetyt teemahaastattelut. Turvapaikanhakijoita on haasteltu useilla Lapin paikkakunnilla. Muut haastattelut on toteutettu yhdellä paikkakunnalla, jossa oli toiminut vastaanottokeskus jo ennen vuoden 2015 tapahtumia. Tilanteen muuttumisen myötä keskukseen perustettiin uusia yksiköitä alueille, joissa toimintaa ei aiemmin ollut. Lisäksi jo toiminnassa olleiden yksiköiden luonne muuttui esimerkiksi niin, että niihin majoitettiin aiempaa enemmän ihmisiä. Toissijaisena aineistonamme ovat kahdella muulla paikkakunnalla suoritettut vastaanottokeskusten työntekijöiden haastattelut (10 henkilöä) sekä luvun kirjoittajien osallistuva havainnointi Lapin itärajalalla, Tornion järjestelykeskuksessa, eri vastaanottokeskuksissa sekä Rovaniemellä turvapaikanhakijoiden kanssa toteutetussa kahdessa yhteisprojektissa.

Naapureiden haastattelut tehtiin kahdella erilaisella alueella, jotka on nimetty ”kerrostaloalueeksi” ja ”omakotitaloalueeksi” sen mukaan, millaista rakennuskantaa ympäristössä pääosin on. Kerrostaloalueella ei ollut aiemmin ollut lainkaan vastaanottokeskuksen toimintaa. Omakotitaloalueella oli toiminut alaikäisten turvapaikanhakijoiden yksikkö, johon nyt majoitettiin vain aikuisia miehiä. Molemmilla alueilla tilanne siis muuttui aikaisempaan verrattuna. Asuinympäristön lisäksi itse vastaanottokeskusten yksiköt olivat tutkituissa kohteissa erilaisia. Kerrostaloalueella myös vastaanottokeskus toimi kerrostalossa, ja turvapaikanhakijat majoittuivat tavanomaisissa kerrostaloasunnoissa. Omakotitaloalueen yksikkö sijoittui puolestaan rakennukseen, joka oli rakennettu alun perin julkiseen käyttöön. Olosuhteet muistuttivat asuntolaa. Asukkailla oli mahdollisuus valmistaa ruokaa omatoimisesti yhteiskeittiöissä.

On syytä korostaa, että vuosina 2015 ja 2016 Suomessa toimineet vastaanottokeskukset olivat varsin erilaisia. Keskukset sijoittuivat erilaisiin ympäristöihin, niiden toiminnasta vastasivat eri tahot, ja esimerkiksi henkilöstön koulutuksen aste vaihteli. Vaikka teimme tutkimusta useassa eri yksikössä, ei tekstiä tule lukea kuvauksena kaikista Suomen vastaanottokeskuksista.

Erityisesti turvapaikanhakijoiden kanssa toteutetut yhteisprojektit ovat avanneet uudenlaisia tulkinnan mahdollisuuksia. Nämä projektit ovat *Teach and Learn*-keskustelufoorumi sekä *Taidevaihde*-hanke. Edellinen oli turvapaikanhakijoiden itsensä ideoima ja yhteistyössä tutkijoiden kanssa toteuttama vapaamuotoinen viiden tapaamisen sarja, johon osallistui myös sosiologian ja politiikkatieteiden yliopisto-opiskelijoita. Tapamisiin osallistui irakilaisia, afganistanilaisia ja somalialaisia turvapaikanhakijoita ja parhaimmillaan paikalla oli lähes 30 henkilöä. *Taidevaihde*-hankkeen osana puolestaan järjestettiin naisten draamatyöpaja, joka toi esiin eri taustoista tulevien naisten kertomuksia teatteriharjoitteiden kautta. Osallistujat olivat turvapaikkaprosesseissaan eri vaiheissa; osa oli saanut pysyvän oleskeluluvan. Lisäksi ryhmässä oli muista syistä Suomeen muuttaneita. Ryhmä kokoontui kuusi kertaa kolmen tunnin ajan. Se oli kooltaan pieni (4–8 osallistujaa), mutta etnisesti ja kulttuurisesti moninainen. Koska ryhmään kuului vain naisia, se toi esiin sukupuoleen liittyvää dynamiikkaa eri näkökulmasta kuin esimerkiksi tutkimusta varten haastatellut turvapaikanhakijat, jotka olivat yhtä lukuun ottamatta kaikki miehiä.

Artikkelin aineistoesimerkit ovat anonymisoitu ja kaikista haastatelluista käytetään muutettuja nimiä. Haastateltujen ikä on mainittu silloin, kun tälle on asiayhteyteen liittyviä perusteita.

7.2. Poikkeusajallisuus teoriana

Pakolaisleireille syntyviä kansallisvaltion poikkeustiloja ovat aiemmin tarkastelleet muun muassa Agamben (2001) ja Khosravi (2013). Leirejä on kuvattu myös limboina, joissa väliaikaisesta on tullut liki pysyvää (Malkki 2002; Holtzman 2004; Brun & Fabos 2015). Rainio (2015, 122–123) on kuvannut Agambeniin ja Khosraviin perustuen suomalaisia vastaanottokeskuksia poikkeuksen tiloina, joissa turvapaikanhakijoiden elämä ”asettuu sulkeisiin”. Keskusten asukkaat on asetettu hiljennettyyn ja passiiviseen identiteettiin, joka ei juuri saa omaa ääntään kuuluviin vaan on pikemminkin toimenpiteiden kohde. Vastaanottokeskukset ovat siten välitiloja, joissa ihminen on yhä matkalla varsinaiseen päämääräänsä: pysyvään oleskeluoikeuteen maan täysivaltaisena asukkaana (Pentikäinen 2005; Suoranta 2011; Holland 2013; Kivisto 2015; Kaukko & Wernesjö 2017; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen).

Sotien kulttuurihistoriallisessa tutkimuksessa poikkeusajallisuutta on lähestytty yksittäisten tilojen lisäksi koko yhteiskuntaa koskevien narratiivien ja niiden synnyt-

tämien yksilöllisten kokemusten kautta. Perusideana tässä lähestymistavassa on, että rauhan ajan yhteiskunnat rakentuvat kollektiiviselle aikakäsitykselle, jonka pohjana on tavallisesti enemmän tai vähemmän lineaarinen historiallinen kehityskertomus ja jota rytmittävät jaetut rituaalit, kuten juhla- ja vapaapäivät sekä sovitut kellonajat (Edkins 2003). Kriisit rikkovat tavanomaisen ajallisuuden kokemuksen ja synnyttävät tarpeen ymmärtää aikaa uudesta näkökulmasta. Erityisesti laajamittaiset sodat käsitetään ja käsitteellistetään tyypillisesti *poikkeusajaksi*. Yhteiskunnallisen, kollektiivisen kertomuksen tasolla niissä limittyvät etenevä lineaarinen aika ja pysähtyminen kansallisen, paljaana piirtyvän perushetken tai eräänlaisen kansana olemisen alkujuuren äärelle. Tässä hetkessä nostetaan tyypillisesti esiin sekä kansakunnan myyttinen menneisyys että tulevaisuus, jolle sodassa maksetaan lunnaita. Sodan hetki on siis *historiallinen*: se on kohtalonomainen välitila menneisyyden ja tulevaisuuden välissä (Dudziak 2012, 21–26; Kivimäki 2013, 194).

Yksilöissä poikkeusajallisuus voi synnyttää kollektiivista uhri- ja taistelumieltä. Se voi merkitä myös initiaatiokokemuksia tai yksinkertaisesti katkosta ja taantumaa vakiintuneessa elämäntilanteessa. Kokemuksen muoto riippuu useista tekijöistä, kuten yhteiskunnan poliittisista esioletuksista ja mielipiteenmuokkauksen tasosta, tapahtumien uskonnollisesta tai ideologisesta merkityksestä, henkilökohtaisesta elämäntilanteesta ja persoonallisista ominaisuuksista (Kivimäki 2013, 195–234). Kokemus on ryhmäsidonnainen asia, mutta siihen liittyy myös merkittäviä yksilöllisiä piirteitä. Kuten Kivimäki (2013, 194) osoittaa, esimerkiksi jatkosodassa suomalaiset sotilaat kokivat rintamalla joutumisen erilaisin tavoin riippuen siitä, millaisesta elämäntilanteesta heidät sinne reväistiin. Vanhemmille reserviläisille sota merkitsi usein selkeää taantumaa vakiintuneessa elämäntilanteessa, kun nuoret pystyivät usein hahmottamaan sen initiaationa uuteen sosiaaliseen statukseen. Molempien psyykkiseen selviytymiseen vaikuttivat kuitenkin samankaltaiset seikat, kuten rintamayhteisön keskinäinen tuki sekä se, kyettiinkö sodan konkreettiset traumat peittämään historiallisella tai uskonnollisella kansallisella retoriikalla. (Kivimäki 2013, 195–234.) Niistäkään huolimatta kaikki eivät kestäneet sodan painetta vaan traumatisoituivat monin eri tavoin (pakolaisten traumaista, ks. tässä teoksessa Kallakorpi).

Lähtökohtamme luvussa on se, että myös laajamittainen ja nopea muuttoliike, erityisesti pakolaisuus, synnyttää poikkeusajallisuuden kokemuksia niissä, joita asia henkilökohtaisesti koskettaa. Vaikka nämä kokemukset eivät välttämättä ole yhtä voimakkaita tai suoraan verrattavissa sodan aiheuttamiin tuntemuksiin, ovat pakolaisuuden synnyttämät poikkeusajallisuuden kokemukset yhteiskunnallisesti merkityksellisiä. Esimerkiksi pitkän pakomatkan ja uuteen maahan asettautumisen aiheuttama poikkeusolotila, stressi ja ahdistus voivat vaikuttaa myöhempään kotoutumiseen. Toisaalta myös pakolaisia arjessaan kohtaavat ihmiset joutuvat tarkastelemaan omia näkemyksiään ja sopeutumaan muualta tulevien ihmisten erilaiseen elämäntyyliin nopeastikin. Tärkeää on myös tarkastella, miten muuttoliikkeeseen liittyviä poikkeusajallisuuden

kokemuksia käsitellään julkisuudessa, sillä julkinen keskustelu vaikuttaa laajemmin yhteiskunnallisen tilanteen kehittymiseen.

Luvussamme esiintyvistä ryhmistä poikkeusajallisuus leimaa konkreettisimmin turvapaikanhakijoiden elämäntarinoita, joissa kotimaan jättäminen ja vaarallinen matka Eurooppaan merkitsee kokonaisvaltaista muutosta vakiintuneessa arjessa. Itse matka kaikkinen siihen liittyvine merkityksineen on toisin sanoen poikkeuksellinen, varsinkin kun monet lähtijöistä ovat ensimmäistä kertaa ylipäättään ulkomailla (ks. tässä teoksessa Koikkalainen & Nykänen). Koska lukumme tarkoituksena on tarkastella vastaanottokeskuksiin liittyvää dynamiikkaa, emme kuitenkaan keskity matkustamiseen tai esimerkiksi lähdön syihin vaan siihen, miten poikkeuksellisuus ilmenee vastaanottokeskuksen arjessa ja keskustun ympäristössä. Lähtö, matka ja vastaanottokeskus eivät ole täysin toisistaan erotettavia todellisuuden osia, joten viittaamme tarpeen vaatiessa kuitenkin myös haastateltavien kertomuksiin tapahtumista, jotka edelsivät vastaanottokeskukseen muuttamista.

7.3. Asukkaana vastaanottokeskuksessa

Globaalisti valtaosa pakolaisista asuu kaupungeissa ja elää verrattain omatoimista elämää. Pakolaisleirit ja erilaiset vastaanottokeskukset ovat kuitenkin nousseet tutkimuksessa pakolaisuuteen liittyvän poikkeuksellisuuden kokemuksen keskiöön, sillä niissä pakolaisuuteen liittyvä irrallisuus piirtyy selkeimpänä esiin. Myös käsillä oleva tutkimus alleviivaa tätä ilmiötä. Aineistosta hahmottuu varsin selväpiirteisenä ainakin kolmeen eri kategoriaan sijoittuvaa poikkeusajallisuuden kokemusta: suhteessa elin- ja asumisoloihin, ihmissuhteisiin ja arjen rutiineihin.

Sillä, minkä tyyppiseen vastaanottokeskukseen turvapaikanhakija on sijoitettu, on konkreettista merkitystä arjen toimintojen kannalta. Mitä laitosmaisempia olot ovat, sen rajatumpia ovat itsenäisen toiminnan mahdollisuudet. Tämä näkyy siinä, kuinka poikkeusajallisuus ilmenee turvapaikanhakijoiden kertomuksissa elin- ja asumisolosta Suomessa.

Joissakin keskuksissa asukkaat asuivat yhteisissä huoneissa ja heille tarjottiin ruoka. Toisissa keskuksissa majoitus oli yhteisissä tiloissa, mutta asukkailla oli mahdollisuus itsenäiseen ruoanlaittoon. Toisaalla yhteiset tilat koostuivat pääasiassa toimisto- ja opetustiloista ja asiakkaat asuivat hajautetusti tavanomaisissa kunnan vuokra-asunnoissa. Karkeasti voidaan sanoa, että mitä itsenäisemmin hakijat pystyivät elämään, sen suurempi hallinnan tunne heillä elämäänsä oli. Vastaavasti passiivisuus ja omien toimintamahdollisuuksien puute loivat vaikutelman ”ilmassa” olemisesta, jossa kiinnekohtia tavanomaiseen arkeen oli vähemmän (ks. Rainio 2015, 122). Niinkin yksinkertainen asia kuin mahdollisuus itsenäiseen ruoan valmistamiseen saattoi olla erittäin merkityksellinen seikka vastaanottokeskuksen asukkaan kokeman arjen

hallinnan näkökulmasta. Eroja valinnanvapaudessa erilaisten asumismuotojen välillä havainnollistaa myös se, että majoitusratkaisu vaikutti ja vaikuttaa (iän ja perhetilanteen lisäksi) hakijan saaman taloudellisen tuen määrään. Vuonna 2017 itsenäisesti asuvan yli 18-vuotiaan turvapaikanhakijan saama vastaanottoraha oli 263,78 euroa kuukaudessa, kun ateriat tarjoavaan keskukseseen majoitetun henkilön tuki oli vain 75,36 euroa (Maahanmuuttovirasto 2017).

Vastaanottokeskusten ympäristö eli väljästi asuttu ja luminen Lappi näyttäytyi poikkeuksellisen monille haastateltavista. Olosuhteet olivat käytännössä vastakohta esimerkiksi miljoonakaupunki Bagdadille, jossa usein hikoillaan yli 40 asteen helteessä. Hassan, hieman alle 30-vuotias tietokoneohjelmoija kuvasi kokemustaan olosuhteista näin: "Tilanne on uusi ja outo meille, sillä tulemme kuumasta maasta. Meidän ja teidän lämpöasteenne tässä maassa, joskus ne ovat päinvastaiset. Joskus siellä on yli 45 astetta, kuin saunassa. Ja täällä sama, mutta alle nollan!"

Myös talvinen pimeys aiheutti väsymystä ja lisäsi apaattisuutta. Draamatyöpajaan osallistunut Aisha kuvasi, miten pimeys nosti esiin hänen traumojaan liittyen pimeisiin paikkoihin, kuten pommisuojaan. Tämä osoitti sitä, miten turvapaikanhakijat saattavat elää erilaisten todellisuuksien rajoilla: "Fyysisesti he kulkevat väliaikaisten tilojen läpi ja asuvat niissä, psyykkisesti he ovat kahden tai useamman kulttuurin, identiteetin ja kielen välissä. Heidän muistonsa voivat sijoittua useisiin paikkoihin ja ne ovat joskus hyvin kehollisia ja ei-kielellisiä, ja ruumiillisen outouden tunteet saattavat kiinnittyä pohjoiseen luontoon ja ympäristöön." (Rainio 2015, 109; vrt. Ahmed 1999; Huttunen 2002.)

Haastattelemiemme vastaanottokeskusten työntekijöiden mukaan sijoittaminen erityisesti pieneen pohjoisen vastaanottokeskukseen oli monelle turvapaikanhakijalle suuri pettymys (vrt. Jauhiainen 2017b, 6). Jotkut heistä pitivät Lappiin sijoittamista eräänlaisena rangaistuksena – se ei ollut sellainen "paratiisi", johon he uskoivat tulevansa. Kuitenkin ne turvapaikanhakijat ja erityisesti perheet, jotka pitivät Lapista, kehuivat sijoituspaikkakuntiaan sopivan kokoisiksi, koska kaikki palvelut ja harrastusmahdollisuudet (mm. urheiluhalli, kirjasto ja kaupat) olivat lähellä. Työntekijöiden mukaan oli tyypillistä, että alkuvaiheessa turvapaikanhakijat puhuvat jatkuvasti suunnitelmistaan muuttaa Etelä-Suomeen, mutta tämä väheni huomattavasti ajan myötä, kun kävi ilmi, että siirtoja myönnetään vain harvoin ja erittäin perustelluista syistä (ks. Jauhiainen 2017c).

Tilan koettu poikkeuksellisuus vaikutti myös ihmissuhteisiin. Erityisesti pienet asunnot aiheuttivat pettymyksen ja turhautumisen tunteita, kun pääasiassa odottamisesta koostuvaa arkea jouduttiin elämään tiiviisti yhdessä tuntemattomien ja toisinaan erikielisten ihmisten kanssa. Esimerkiksi kaksioon majoitettiin vuosien 2015 ja 2016 aikana yleensä kahdeksan ja kolmioon jopa kymmenen turvapaikanhakijaa. Yhteinen arki saattaa sujua päällisin puolin hyvin ja esimerkiksi ruoan valmistaminen yhdessä voi keventää ilmapiiriä. Silti monet kokivat ahtauden ahdistavaksi. Poikkeuksellisuuden kokemusta lisäsi se, että asukkaiden asumisjärjestelyihin jouduttiin tekemään usein muutoksia uusien turvapaikanhakijoiden saapumisen myötä.

Ahtauden lisäksi jännitteitä seurasi siitä, että turvapaikanhakijoiden taustat ja taidot olivat erilaisia (ks. myös Marucco 2017, 99; Jauhiainen 2017b, 6). Jotkut miehistä tulivat perheistä, joissa äiti oli perinteisesti huolehtinut kaikesta kotiin liittyvästä isän huolehtiessa perheen elannosta. Toisilla heistä oli vaikeuksia päivittäisistä askareista selviämisessä. Ongelmia saattoi syntyä myös silloin, kun kaksi perhettä joutui jakamaan yhteisen asunnon ja sukupuolirooleihin liittyvä normisto asetti rajoituksia arkeen.

Haastattelemiemme työntekijöiden mukaan samasta maasta kotoisin olevat turvapaikanhakijat eivät välttämättä halunneet asua yhdessä tai olla tekemisissä keskenään, sillä erilaiset hierarkiat ryhmien välillä eivät olleet matkan varrella kadonneet minnekään. Esimerkiksi 32-vuotias Hadi, joka pakeni Suomeen vaimonsa ja kolmen lapsensa kanssa, ei antanut omien lasten leikkiä saman pihapiirin irakilaislasten kanssa, jotta heidän ”alkeellisemmaksi” koettu murteensa ei tarttuisi lasten puhekieleen. Jotkut pelkäsivät turvallisuutensa puolesta eivätkä halunneet heihin liittyvien tietojen joutuvan väärin käsiin. Sosiaalisen median aikakaudella mikä tahansa tieto Suomesta välittyy nopeasti lähtömaahan, mistä voi seurata vahinkoa tai vaaraa turvapaikanhakijoille itselleen tai heidän läheisilleen.

Ihmissuhteet vastaanottokeskuksissa jäsenyivät muutoinkin poikkeuksellisuuden logiikan mukaisesti. Ensinnäkin perhe ja muut läheiset olivat usein läsnä lähinnä etäyhteyden kautta, esimerkiksi Skype- tai FaceTime-puheluissa (läsnäolon tiloista, ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Koska yhteydenpito kotimaahan tapahtui pääasiassa kännykän välityksellä, kului myös turvapaikanhakijan saamasta vastaanottorahasta suhteellisen iso osa puhelimen datapaketin hankintaan. Toiseksi, paikalliset ihmissuhteet rajoittuivat monella vastaanottokeskuksen työntekijöihin, jotka edustivat liiveineen ”virallista” tahoja. Erityisesti yksin Suomeen saapuneille työntekijät voivat näyttäytyä myönteisessä valossa: he olivat auttajia, vertaisia tai ystäviä. Vuosien 2015 ja 2016 kiireisissä oloissa suhteet oman vastaanottokeskuksen työntekijöihin saattoivat tarjota myös mahdollisuuden mielekkääseen työhön. Adel, hieman alle 30-vuotias korkeakoulutettu, kertoi tarjonneensa itse aktiivisesti apua SPR:n työntekijöille: ”Olen yrittänyt auttaa toimistolla, erityisesti aluksi, kun turvapaikanhakijoiden ja toimiston henkilökunnan välille ei ollut tulkkeja tarjolla. Joten aloin auttaa heitä käänöksissä, ja siellä täällä muutenkin, jos he tarvitsivat jotakin. Nyt tilanne on vakiintunut, eivätkä he enää tarvitse minua niin paljon.”

Joillekin työntekijät olivat kuitenkin lähes vastustajan asemassa. Heitä saatiin pitää vahteina, joiden uskottiin estävän turvapaikanhakijoiden pääsyn Etelä-Suomen vastaanottokeskuksiin ja jotka puuttuivat lasten kasvatukseen tai pakottivat osallistumaan suomen kielen tunneille. Vaikka turvapaikanhakijat eivät aina kokeneet vastaanottokeskuksen työntekijöiden ymmärtävän heidän tarpeitaan, kulttuuriaan tai uskontoaan (ks. myös Koistinen 2017, 60–63), he saattoivat arvostaa henkilöstön ammattitaitoa muissa asioissa ja erityisesti heidän tarjoamaansa tukea. Haastattelujemme perusteella turvapaikanhakijoiden näkemykset työntekijöistä ja esimerkiksi heidän monikulttuurisuuteen liittyvästä osaamisestaan olivat positiivisimpia suu-

remmilla paikkakunnilla, joissa SPR pystyi koko vuosien 2015 ja 2016 kiireiden ajan palkkaamaan henkilöstöä, jolla oli työhön soveltuva koulututusta.

Paikallisiin suomalaisiin haastattelemissamme irakilaisilla oli kontakteja lähinnä SPR:n ystäväperhetoiminnan kautta. Muutamat turvapaikanhakijoista olivat tutustuneet SPR:n vapaaehtoisten kautta laajemmin paikallisiin ihmisiin. Kuten muissa Suomea koskevissa tutkimuksissa (esim. Marucco 2017) on todettu, turvapaikanhakijat kokivat usein suoran, ilman välikäsiä tapahtuvan tutustumisen paikallisiin vaikeaksi kieliongelmistä, kulttuurieroista ja erilaisista ennakkoluuloista johtuen. Samaan tapaan kuin muualla maassa (Marucco 2017, 88) myös Lapissa osa turvapaikanhakijoista kohtasi uhkaavaa ja rassistista käyttäytymistä. Hakijoille huudettiin ja kirottiin, heitä kohti syljettiin sekä vaadittiin perustelemaan, miksi he ovat Suomessa. Jotkut miespuoliset turvapaikanhakijat kertoivat havainneensa, että heitä ilmiselvästi pelätään. Vaikka he yrittivät olla ystävällisiä, ihmiset eivät yleensä halunneet keskustella, vaan kävelivät nopeasti pois ja saattoivat siirtyä jopa kadun vastakkaiselle puolelle.

Miesten ja naisten välinen kanssakäyminen Suomessa poikkesi monen turvapaikanhakijan kohdalla siitä, mihin he kotimaassaan olivat tottuneet. Monet turvapaikkaa hakeneista miehistä olivat Suomessa asuessaan kotimaataan enemmän tekemisissä vastakkaisen sukupuolen kanssa, kun tarkastellaan perheen ja kodin ulkopuolista elämää. Tämä selittyi muun muassa sillä, että suurin osa SPR:n työntekijöistä ja vapaaehtoisista oli naisia. Vaikka tämä aiheutti aluksi jonkin verran hämmennystä miespuolisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa, vallitsevaan sukupuolijakaumaan totuttiin yleensä melko nopeasti. Toisaalta niille turvapaikanhakijanisille, jotka olivat tulleet Suomeen joko yksin tai miehensä kanssa, oli usein vaikeaa tai jopa mahdotonta osallistua sosiaaliin tilanteisiin, joissa oli mukana tuntemattomia miehiä. Osa draamatyöpajoihin osallistuneista naisista kertoi, että he pelkäsivät olla tekemisissä vieraiden ihmisten, erityisesti miesten kanssa, koska eivät voineet olla varmoja, voiko heihin luottaa. Nämä naiset pitäytyvät mieluiten kotona ja yksityisissä tiloissa, mikä vähensi kohtaamisten mahdollisuuksia paikallisväestön kanssa. Toisaalta he kertoivat myös luottamuksen syntymisestä esimerkiksi paikallisiin vapaaehtoisiiin erilaisissa SPR:n järjestämissä tapahtumissa, mikä lisäsi rohkeutta kohtaamisissa muiden paikallisten kanssa. Nuori kampaaja Aisha kuvasi tilannettaan työharjoittelussa seuraavasti: ”Minä olin ennen tosi hermostunut, pelkäsin ihmisiä, enkä halunnut palvella heitä. Sanoin pomolle, että olen takahuoneessa, en mene, koska pelkään. Miehet katsovat. Mutta nyt minä menen ja en pelkää, koska tiedän ettei tapahdu mitään pahaa. SPR:llä menin ihmisten kanssa enkä enää pelkää.”

Haastateltavien kertomukset arjen rutiineista heijastavat ajatusta vastaanottokeskuksesta ei-kenenkään-maana ja sen asukkaista ihmisinä, jotka ovat lähteneet jostakin, mutta eivät vielä saapuneet perille (Suoranta 2011, 42–43). Tässä välitilassa aika kuluu lähinnä turvapaikkahaastattelua ja -päätöstä sekä mahdollista oleskelulupaa odotellessa. Epävarman odotuksen tila voi olla tuskallinen erityisesti nuorelle ja tarmokkaalle henkilölle. Tariq, 24-vuotias insinööri Bagdadista, kuvasi arkeaan näin:

”Samat rutiinit: syö, nuku, syö, nuku, syö nuku. En mene ulos, paitsi ehkä kouluun tunniksi, kaksi tai neljä kertaa viikossa. Tämä on niin vaikeaa meille kaikille, niin vaikeaa minulle.” Odotusaika yritettiin saada kulumaan pelaamalla jalkapalloa, käymällä kuntosalilla, pyöräilemällä kaupungilla, ja pitämällä yhteyttä kotimaahan jääneisiin ystäviin ja perheeseen. Nelikymppinen Ali kertoo: ”Jaa, kuntosalille, ostoksille. Tänään jalkapalloa, huomenna suomea, mutta koko ajan... tämä [näyttää kamerasta lastensa kuvia ja puistelee päätään], en saa unta.” Kuten aiemmissa tutkimuksissa on tuotu esille (esim. Suoranta 2011; Jauhiainen 2017a; Koistinen 2017; Marucco 2017; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen), työikäiselle ihmiselle jatkuva odottaminen ilman mahdollisuutta kokea olevansa hyödyllinen oli vaikeaa. Liiketaloustiedettä opiskellut kolmikymppinen Hadi kertoi pyytäneensä SPR:n työntekijää järjestämään hänelle edes jotakin palkatonta työtä: ”Kerroin hänelle, että tämä on meidän kulttuurissamme häpeällistä, miehen istua kotona tekemässä ei-mitään. Meidän kulttuurimme on maailman vanhin. Mies ei voi istua kotona, hänen pitäisi tehdä työtä ainakin 12 tuntia päivässä.”

Monissa haastatteluissa korostui vahvasti työnteon sukupuolittuneisuus. Turvapaikanhakijat kuvailivat usein sitä, miten heidän kotimaassaan miehen tehtävänä on tehdä työtä – ja miestä, joka ei tee työtä, ei pidetä ”oikeana” miehenä. Useat miehet olivat pettyneitä siihen, että heillä ei turvapaikanhakijoina Suomessa ollut käytännössä juuri minkäänlaista mahdollisuutta työskennellä, vaikka se lain mukaan olisi ollut mahdollista 3–6 kuukauden kuluttua Suomeen saapumisesta. Osa koki riippuvuuden yhteiskunnan tuesta ikävänä, jotkut suorastaan häpeällisenä asiana. Tämä kertoi poikkeusajallisuudesta, jossa olosuhteet rajoittavat kulttuurin mukaisia maskuliinisia odotuksia (Fiddian-Qasmiyeh 2014, 403).

Toisaalta työpaja-aineiston naiset toivat esiin koulutuksen ja työn merkityksen hyvinvoinnin ja arjen sujuvuuden kannalta. Tämä purkaa usein vallalla olevaa yksipuolista näkemystä pakolais- ja turvapaikanhakijanaisista passiivisina uhreina, joilla ei ole omaa toimijuutta (Fiddian-Qasmiyeh 2014, 398). Naiset kokivat Suomessa asumisen lisäävän mahdollisuuksia koulutukseen, mutta kertoivat työn saannin olevan hankalaa ja jopa pelottavaa, koska he joutuisivat kohtaamaan paljon vieraita ihmisiä työssään (työllistymisestä, ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen). Toisaalta työpajoihin osallistuminen itsessään osoitti tietynlaista valmiutta ja mahdollisuutta kodin ulkopuoliseen toimintaan, joten tutkimukseen osallistuneet naiset olivat mahdollisesti keskimääräistä aktiivisempia. Vastaanottokeskuksissa haastatelluista turvapaikanhakijoista ainoa nainen, Irakista paennut leski Fatima, opetti arabian kieltä ja oli silminnähdyn ylpeä statuksestaan suomalaisten opettajana.

Haastattelemiemme vastaanottokeskusten työntekijöiden mukaan osa turvapaikanhakijoista vaikutti monissa asioissa kärsimättömiltä: asioiden olisi pitänyt tapahtua nopeasti, nyt heti, saman tien (kotoutumisen ajallisuudesta, ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen). Tämän arveltiin johtuvan osittain siitä, että turvapaikanhakijat olivat joutuneet kohtaamaan kotimaassaan jatkuvaa epävarmuutta ja pelkoa. Kun ei ollut tietoa huomisesta, he halusivat asioiden tapahtuvan niin pian kuin mahdollista.

”Asiat pitää tehdä tänään, koska huomenna saattaa olla jo kuollut”, tiivistä haastattelemamme työntekijä erityisesti irakilaisten turvapaikanhakijoiden näkemyksiä. Eräät turvapaikanhakijat olivat itse aloitteellisia etsiessään tekemistä ja luodessaan kontakteja SPR:n työntekijöiden ja vapaaehtoisten lisäksi muihin kolmannen sektorin toimijoihin, järjestöihin, yhdistyksiin sekä oppilaitoksiin.

Asuin- ja elinolosuhteisiin, ihmissuhteisiin ja arjen rutiineihin liittyvät poikkeus-tilan kokemukset vastaanottokeskuksissa kytkeytyivät kaikkienensa melko arkisiin ja yksinkertaisiin asioihin. Jos turvapaikanhakijat pystyivät tekemään mielekkääksi kokemiaan asioita – aivan erityisesti työtä – yhdessä toisten ihmisten kanssa, he kokivat itsensä tarpeellisiksi eivätkä vain erilaisten toimenpiteiden (Rainio 2015, 122–123) tai hallinnan kohteiksi (ks. esim. Koistinen & Jauhiainen 2017, 31). Toimettomuus ja mielekkyyttä tarjoavan vuorovaikutuksen puute puolestaan vaivuttivat keskusten asukkaita syvemmälle välitilaan, jossa yhteys ”tavanomaiseen” ihmisyyteen oheni. Tällaisessa normalisoituneessa välitilassa vastaanottokeskus koetaan helposti epämotivoivana ja etäännyttävänä odottamisen tilana (ks. Marucco 2017, 93).

Selvimmän poikkeusajallisuus näkyi vastaanottokeskusten asukkaiden kokemuksissa siinä, että heidän henkilökohtainen vakiintunut elämänkulkunsa on muuttunut. Entinen koti oli jäänyt taakse, eikä paluuta sinne useinkaan uskottu olevan. Toiveena oli rakentaa uutta elämää itselle ja perheelle turvallisessa maassa. Merkillepantavaa on, että haastateltavamme eivät liittäneet elämäänsä osaksi laajempaa kansallista tai esimerkiksi uskonnollista narratiivia. He jakoivat kollektiivisia kokemuksia kotimaan näköalattomuudesta ja levottomuuksista sekä poikkeuksellisesta matkasta Eurooppaan, mutta silti tarinat olivat varsin yksilö- ja perhekeskeisiä. Tämä ei kuitenkaan sulje pois sitä, etteikö muuttoliikkeestä tai Euroopan-matkasta voisi ajan myötä muodostua selkeämpää jaettava narratiivia.

7.4. Töissä vastaanottokeskuksessa

Monille Pohjois-Suomen paikkakunnille perustettiin vastaanottokeskuksia vuonna 2015 nopeassa aikataulussa. Niihin palkattiin työntekijöitä erilaisiin tehtäviin, kuten apulaisjohtajaksi, sosiaalityöntekijäksi, asuntolanvalvojaksi ja pakolaisohjaajaksi. Rekrytointiin liittyi erityisesti pienillä paikkakunnilla erityispiirre: monet työntekijät palkattiin töihin niin sanotusti pystymetsästä. Heillä ei toisin sanoen aina ollut soveltuvaa koulutusta tehtäviinsä tai esimerkiksi kokemusta haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten kanssa työskentelystä. Tilanne alussa oli tyyppillisesti sekava. Työntekijät itse kuvasivat asiaa viittaamalla yksinkertaisesti siihen, ettei henkilökunnalla ollut tarpeeksi tietoa, taitoja tai välineitä tehtäviinsä. Yksi haastateltu muotoili asian sanomalla, että raskainta oli, kun työntekijöillä ”ei ollut keinoja auttaa”. Toinen oli turhautunut siihen, ettei asukkaille ”tuntunut kelpaavan mikään”. Monet olivat ehtineet

työskennellä useita kuukausia vastaanottokeskuksessa ennen kuin Maahanmuuttovirasto tarjosi heille ensimmäisen koulutuksen.

Erityisesti kouluttamattomilla työntekijöillä tilanteen poikkeuksellisuus liittyi siihen, että heille avautui uudenlainen ja yllättävä vaihe henkilökohtaisessa elämänkaarissa. Joillekin palkatuista tilanne merkitsi pitkänkin työttömyysjakson päättymistä. Hieman yli 60-vuotias Riitta kuvasi asiaa näin:

No sehän oli minulle niinku lottovoiton luokkaa, että pääsin takas työelämään pitkän työttömyyden jälkeen. Tämä turvapaikanhakijoiden tulo Suomeen antoi minulle uuden mahdollisuuden saada töitä. Kokonaan niinku uutta työtä ja sen seurauksena oon sitten lähteny nyt vakavasti opiskelemaan arabian kieltä myöskin niin että teen tällä hetkellä sitten SPR:n vapaaehtoisena töitä näitten turvapaikanhakijoiden kanssa ... näen tässä, niinku tässä hirvittävässä ikärasismin tilanteessa niin myös meille vanhoille konkareille mahdollisuuden päästä vielä työelämään. Se on ihan oikeesti, siis et se on se suuri merkitys tässä minulle.

Joidenkin kohdalla henkilökohtaisessa muutoksessa oli jopa eräälaisen initiaatoriiin piirteitä. Työn vastaanottokeskuksessa koettiin avaavan näköaloja ihmisenä olemiseen yleensä: työ siis piirsi kuvaa ”paljaasta” ihmisyudesta (ks. tässä teoksessa myös Siirto & Niemi). Työskentelyä kuvattiin tyypillisesti sekä opettavaisena että kasvattavana. Kuten haastattelemamme Seija asiaa kuvaili: ”Kaikki elämän opit on saatu”. Suhtautuminen kasvuun riippui toki siitä, millaisessa elämäntilanteessa työntekijät olivat, kun alkoivat työskennellä keskuksessa (ks. Kivimäki 2013, 194). Sekavuuden ja sitä kautta poikkeuksellisuuden kokemusta lisäsi useiden työntekijöiden mukaan se, että vastaanottokeskusten toimintaa säätelevä Maahanmuuttovirasto muutti ohjeistuksiaan ”arvaamattomasti”. Erään työntekijän mukaan oli uuvuttavaa, kun Maahanmuuttovirastosta annetaan vastaanottokeskuksiin jatkuvasti uudenlaisia ohjeistuksia, vaikka henkilökunnalla on kädet täynnä töitä perustehtävien hoitamisessa. ”Välillä Migrillä menee överiksi”, hän sanoi ja jatkoi: ”Migriltä voi odottaa mitä vaan”. Usein työntekijät suhtautuivat Maahanmuuttovirastoon kaksijakoisesti. Esimerkiksi sen järjestämiä koulutuksia pidettiin positiivisina, mutta niitä alettiin järjestää haastateltavien mukaan liian myöhään eikä silloin, kun tietoa ja tukea olisi tarvittu kaikkein kipeimmin.

Vastaanottokeskusten keskeisimmät tehtävät liittyivät turvapaikanhakijoiden majoittamiseen, osallistamiseen ja sosiaaliseen tukeen. Haastattelemamme työntekijät kokivat, että heidän tärkein tehtävänsä oli kuunteleminen ja toivon antaminen. Työntekijät kuvasivat turvapaikanhakijoiden tilannetta usein samansuuntaisesti kuin aiempi tutkimuskirjallisuus. Heidät sijoitettiin välitilaan, jossa menneisyys ei vielä ollut muuttunut mielekkääksi tulevaisuudeksi (Rainio 2015, 127–128). Eräs työntekijä havainnollisti tätä kertomalla turvapaikanhakijan sanoista: ”En ole elävä, en ole kuollut”. Näitä välitilassa elämisen ongelmia lieventääkseen työntekijät pyrkivät aktivoimaan turvapaikanhakijoita monin tavoin. He muun muassa kartoittivat turvapaikanhaki-

joiden harrastuksia ja kiinnostuksen kohteita sekä kannustivat osallistumaan kursseille ja leireille.

Vastaanottokeskusten työntekijöiden tehtävänkuvat jakautuvat yleensä vaihtelevasti yksiköiden rakenteista sekä poliittisesta viitekehystä ja yhteiskunnallisesta tilanteesta riippuen (vrt. Cemlyn & Briskman 2003, 173). Koska täysin vakiintuneita roolituksia ei ole, uudet rekrytoinnit saattavat tuoda muutoksia aiempiin tehtäviin. Näin tapahtui myös vuosien 2015 ja 2016 nopeasti muuttuneessa tilanteessa. Haastattelmissamme yksiköissä esimerkiksi ohjaajat kertoivat tekevänsä niin sanotut sosiaalityön haastattelut, jotka ovat useimmiten koulutettujen sosiaalityöntekijöiden tehtäviä (Suoranta 2011, 31). Sosiaalityöntekijän haastattelun tarkoituksena on selvittää tulijan matkareitti ja yleinen vointi, valottaa turvapaikkaprosessia ja siihen liittyviä oikeuksia sekä kartoittaa asiakkaan vahvuuksia ja tavoitteita. Työnkuvan muuttuvaisuus lisäsi selkeästi työntekijöiden tunnetta poikkeuksellisesta tilanteesta: töissä elettiin hetkeä, joka ei ollut vakiintunut vaan pikemminkin prosessinomainen.

Kuten muita turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten kanssa työskenteleviä ihmisiä (ks. esim. Kumpula 2017; tässä teoksessa Vanhanen), myös vastaanottokeskusten henkilökuntaa kuormittaa jatkuva vaatimusten ja paineiden alla työskenteleminen. Monet työntekijät kertoivat, että heidän henkilökohtainen työssäjaksamisensa on kovilla, kun turvapaikanhakijat kertovat heille elämästään. Kertomukset voivat olla järkyttäviä ja niihin voi liittyä suurta julmuutta ja rankkoja kokemuksia. Työntekijöiden on kovetettava itsensä, jotta he pystyvät kuuntelemaan ihmisten traagisia tarinoita ja auttamaan heitä. Henkisen kuormituksen lisäksi työntekijät tasapainoilevat erilaisten hallinnollisten vaatimusten välillä. Kaikkien keskusten oli vuosina 2015–2016 esimerkiksi laadittava toimintansa tarkastamista varten muun muassa toimintakertomus, toimintasuunnitelma, henkilöstösuunnitelma, tasa-arvosuunnitelma, pelastussuunnitelma, evakuointisuunnitelma, omavalvontasuunnitelma ja lääkehoitosuunnitelma. Tämä kuvaa sitä, miten vastaanottokeskusten toiminta oli usein byrokratian sävyttämää sen lisäksi, että sitä ohjasivat Maahanmuuttovirastoon liitetty yllätyksellisyys ja työn muuttuvaisuus (Koistinen 2017, 52).

Turvapaikkapäätökset vaikuttivat vastaanottokeskusten työntekijöiden työhön monin tavoin. Esimerkiksi kielteisten päätösten jälkeen edessä oli usein valitusprosessi, jossa keskusten työntekijät tukivat hakijoita. Käytännössä ohjaajat järjestivät hakijoille asianajajia ja toisinaan kävivät myös itse asiakkaiden läpi kanssa asioita, joita on tärkeää tuoda esiin viranomaispuhutteluissa. Haastateltavamme ihmettelivät avoimesti monien kielteisten turvapaikkapäätösten sisältöjä ja perusteluja sekä olivat tuohtuneita Maahanmuuttoviraston suunnitelmista vyöryttää osa päätösten antamiseen liittyvistä käytännöistä vastaanottokeskusten työntekijöiden tehtäväksi.

Toisinaan turvapaikanhakijoiden kesken ilmeni ristiriitoja, joita työntekijät pyrkivät ratkomaan. Osa ongelmista kytkeytyi uskonnollisiin ja etnisiin suhteisiin liittyviin jännitteisiin (ks. esim. Koistinen 2017, 56), mutta suurin osa hankaluuksista oli arkipäiväisiä ja käytännöllisiä. Esimerkiksi asuntojen vaihtaminen ja jakaminen

aiheuttivat yleensä jonkinlaista vastarintaa. Työntekijöiden mukaan turvapaikanhakijoiden hyvinvointi paranisi huomattavasti, jos he voisivat asua väljemmin ja saisivat vapaammin itse päättää asumisjärjestelyistään sen sijaan, että heidät sijoitetaan sinne, missä sattuu olemaan vapaita vuodepaikkoja. Se, kuka sijoitetaan asumaan mihinkin, on yksi vallankäytön muoto, jota vastaanottokeskuksen työntekijät käyttävät suhteessa turvapaikanhakijoihin (vrt. Gill 2009).

Myös sukupuolirooleihin liittyvät teemat aiheuttivat keskustelua ja jännitteitä. Haastattelemiemme työntekijöiden mukaan varsinkin alkuvaiheessa miehet ihmettelivät sitä, kun perheiden naiset ja äidit olivat monenlaisten aktivointitoimenpiteiden kohteina. Joillekin miehille oli vaikeaa hyväksyä, että vaimoja kannustettiin opiskelemaan tai pyrkimään työelämään. Vastaanottokeskuksen työntekijät puhuivat turvapaikanhakijoille varsin paljon suomalaisesta tasa-arvosta sekä naisen asemasta. Vaikuttaa siltä, että osittain juuri tämän vuoksi sukupuolirooleihin liittyviä jännitteitä ja ongelmia pyrittiin joskus pitämään henkilökunnalta piilossa. Sama koskee esimerkiksi etnisiä ja kasti- tai luokkaeroja.

Työntekijöiden jaksamisessa oli keskeisellä sijalla työyhteisön vertaistuki. Työtä helpotti myös se, että työntekijät eivät olleet tekemässä varsinaisia turvapaikkapäätöksiä. Toisaalta he halusivat ilmaista olevansa aina asiakkaan puolella. Työntekijät kokivat, että asiakkaat kunnioittivat heitä, ja kunnioitus haluttiin myös säilyttää. Jotkut kertoivat sen sijaan olleensa yllättyneitä siitä, että monet suomalaiset eivät tunne sitä SPR:n perusperiaatetta, että toiminnassa lähtökohtaisesti asemoidutaan heikommassa asemassa olevien ja haavoittuvien ihmisten puolelle (ks. Suomen Punainen Risti 2015a, 2015b, Esite a, Esite b). Joskus työntekijät olivat joutuneet perustelemaan asioita perinpohjaisesti esimerkiksi iäkkäämmille tuttavilleen, jotka olivat esittäneet kriittisiä kysymyksiä SPR:n toiminnasta ja turvapaikanhakijoista. Haastattelemamme Katariina kuvaili vastaamista näihin kysymyksiin ”voimauttavaksi”, koska hän koki tällä tavoin pääsevänsä vaikuttamaan ihmisten asenteisiin ja yleiseen mielipiteeseen.

Vastaanottokeskusten työntekijöiden kertomuksissa poikkeusajallisuus artikuloitui eri tavalla kuin turvapaikanhakijoiden kertomuksissa. Joillekin heistä turvapaikanhakijoiden sijoittaminen melko korkeasta työttömyydestä kärsivään kotikuntaan synnytti mahdollisuuden työllistyä. Myöhemmässä vaiheessa poikkeusajallisuus kuitenkin ilmeni yhä suurempana epävarmuutena työsuhteen jatkumisesta. Vastaanottokeskusten toiminnan jatkumisen ennakoimattomuus, keskusten yllättävät lakkauttamiset sekä Maahanmuuttoviraston ennalta-arvaamattomat päätökset ja vaatimukset synnyttivät monenlaisia epävarmuuden ja välitilassa elämisen kokemuksia työntekijöille, vaikka oleskeluluvasta unelmoiviin turvapaikanhakijoihin verrattuna heidän tilanteensa olikin varsin hyvä. Samaan aikaan heidän työtehtävänsä liittyivät siihen, että he pyrkivät tekemään turvapaikanhakijoiden elämästä poikkeustilassa siedettävämpää. Turvapaikanhakijoita ja vastaanottokeskusten työntekijöitä yhdisti se, että jotkin heidän elämänsä liittyvät suuret päätökset – oli kyse turvapaikkapäätöksen

saamisesta tai työsuhteen jatkumisesta – tehtiin jossakin muulla kuin Lapissa, eikä heillä itsellään ole näihin päätöksiin mahdollisuutta juurikaan vaikuttaa.

Työntekijöiden kuvauksen perusteella heidän työnsä näyttäytyi ennemminkin poikkeustilaan sopeutumiselta kuin siihen liittyvien ristiriitojen – esimerkiksi hämmennystä herättävien kielteisten päätösten – haastamiselta (vrt. Cemlyn & Briskman 2003, 174). Vaikka kyse on esimerkiksi sotaan verrattuna lievästä poikkeustilasta, työntekijät kiinnittyivät elämänpolullaan tiiviisti yhteiskunnalliseen ”historialliseen hetkeen”; tietynlaiseen siirtymään menneisyyden ja tulevaisuuden välissä (Dudziak 2012, 21–26; Kivimäki 2013, 194).

7.5. Vastaanottokeskuksen naapurissa

Haastattelimme tutkimusta varten kolmeatoista vastaanottokeskusten naapurustossa asuvaa henkilöä. Heistä kuusi oli naisia ja seitsemän miehiä. Iältään haastateltavat olivat 33–58 -vuotiaita. Vastaajat rekrytoitiin tutkimukseen lumipallomenetelmällä. Ensimmäisten kahden haastateltavan yhteystiedot saatiin tutkijoiden aiempien kontaktien avulla. Tämän jälkeen ensimmäisiä ja myöhemmin muitakin haastateltavia pyydettiin nimeämään lisää mahdollisia haastateltavia. Pyynnön yhteydessä korostettiin, että tutkijat eivät etsi vain yhtä mieltä olevia henkilöitä eli joko myönteisesti, neutraalisti tai kielteisesti ilmiöön suhtautuvia. Noin 20 nimen listasta haastatteluun lopulta suostui siis 13 henkilöä.

Koska tutkijat ovat vaikuttaneet suhteellisen paljon aineiston muotoutumiseen ja se on kooltaan pieni, ei aineiston perusteella voi kuvata tarkasti sitä, kuinka Suomen vastaanottokeskusten ympäristössä asuvat ihmiset uusiin naapureihinsa yleensä ottaen suhtautuvat. Tämä ei ole ollut myöskään aineiston keruun tavoitteena. Sen sijaan tarkoitus on ollut hahmottaa niitä merkityksiä, joita tilanteelle tutkimiemme keskustusten ympäristössä annettiin.

Haastatteluiden kenties keskeisin anti on se, että keskusten lähellä asuvat ihmiset keskustelivat tilanteesta varsin monisyisesti. Haastateltavien joukossa oli turvapaikanhakijoihin yleensä ottaen myönteisesti suhtautuvia henkilöitä, jotka kuitenkin pohtivat eri näkökulmista uuden tilanteen synnyttämiä ongelmia. Toisaalta ne haastateltavat, jotka puhuivat turvapaikanhakijoista yleisellä tasolla kriittisemmin, suhtautuivat uusiin naapureihinsa varsin ymmärtäväisesti. Haastateltujen ihmisten esittämät näkemykset eivät sovi siihen julkiseen narratiiviin, jonka mukaan on olemassa ”kaksi ääripäätä”, joiden väliin mahtui ”tolkun ihmisiä”. Sen sijaan haastateltavat pohtivat tilannetta eri näkökulmista ja usein korostetun pragmaattisesti. Pääosa kokemuksista liittyi konkreettiseen arkeen, kuten kommunikoinnin mahdollisuuksiin ja vaikeuksiin, roskaamiseen, lasten leikkeihin ja yhteisten sääntöjen, kuten kerrostalojen öisen hiljaisuuden noudattamiseen.

Haastateltavien kokeman poikkeuksellisuuden tunteen pääsyynä oli useimmiten se, että vastaanottokeskukset oli perustettu tai niiden toiminta oli muuttunut ennalta-arvaamattomasti. He siis kokivat, että tilanteesta ei ollut informoitu paikallisia ihmisiä sen paremmin virallisella tiedotteella kuin mediankaan kautta. Tämä aiheutti voimakasta hallitsemattomuuden tunnetta ja pelkoja. Kerrostaloalueella asuva Sirpa kertoo: "Kyllä kyllä. Koska nimenommaan tässä se näky ku onko meitä tuhat ihmistä täällä ja oliko se kaksattaa ihmistä vai kakssattaviiskymmentä ihmistä ku yhtäkkiä ku tulee eikä tiiä ketä ne on nii oliha se aika hurjaa."

Myös omakotitaloalueella asuva Tea kritisoi tiedottamista:

No oikeestaan uutisointi tuli vasta sen jälkeen, kun tähän meidän tuli näitä, maahanmuuttajia. Eli se kulki, laahas jäljessä, että meillä oli sellanen tilanne että meillä ei ollu mitään tietoa, että tähän on tulossa, ketään tähän naapuriin, ja se tuli meille yllättäen ja me oltiin jossain mökillä, ja mejän lapset oli tässä keskenään ja, ja tota, tai ilman niinkö meitä, ja sitten seuraavana päivänä lapset alko kertomaan että me ollaan pelattu jalkapalloa mejän uusien naapureitten kanssa, ja meidän semmonen, silloin tokaluokkalainen, vai kolmasluokkalainen tyttö sanoi että hänestä otettiin selfieitä niitten kans yhessä ja, mä että ketä siinä on tullu, niin se että siihen on tullu semmosia ulkomaalaisia tuohon naapuriin. Niitä tuli kerralla viiskymmentä, ja se oli tottakai alkuun tosi säikäyttävää, että hei, että te että voi vielä mennä niitten kans et siellä voi olla, tuli isoja pelkoja, tauteja sairauksia mitä he voivat kantaa tullessaan.

Poikkeuksellisuuden tunnetta lisäsi se, että muutoksen taustalla soi mediassa toistuva kertomus hallitsemattomista ihmisvirroista ja terrorismin uhasta. Liki kaikki haastateltavat sanoivat suhtautuvansa skandaaliuutisiin ja sosiaaliseen mediaan kriittisesti. Myös maahanmuuttoon yleensä kriittisemmin suhtautuvat haastateltavat sanoivat ymmärtävänsä, että esimerkiksi rikosuutiset voivat leimata tarpeettomasti myös syyttömiä ihmisiä tai kokonaisia kansanryhmiä. Silti kuvat rajoja ylittävistä ihmisjoukoista saivat aikaan vahvan tunteen siitä, että uusi kansainvaelluksen aika oli alkanut juuri nyt (ks. Castles 2003; Castles ym. 2013). Omakotitaloalueella asuva Maria kuvaa kokemusta näin:

Että alkuun tosiaan oli niinku mää sanoin jollekin, että mulle tuli semmonen tunne, että sota tuli naapuriin, nyt ku puhuttiin tuosta Alepposta. Että sota tuli naapuriin, että hei ne ristiriidat ja ne kaikki tuli tuohon naapuriin, että siellä voi olla vastakkaisia osapuolia, sodan vastakkaisia osapuolia meidän naapurissa. Tavallaan tuli se, miten mää sanon? Siis tämä maailman kärsimys tuli liian lähelle et se ahisti, tuli semmonen ahdistus, että hei tossa on ne henkilöt, jotka sieltä sodan keskeltä tulee.

Vastaanottokeskusten ympäristössä asuville kysyttiin myös suoraan, kuinka poikkeuksellisenä he pitivät kulunutta aikaa. Kaikki vastaajat pitivät aikaa globaalisti

poikkeuksellisenä. Silti useimmat totesivat, että aika ei omassa naapurustossa ollut dramaattisen poikkeuksellinen, ei ainakaan vielä. Omakotitaloalueella haastateltu Petri muotoili asian seuraavasti:

No itseasiassa tämä aika on todella poikkeuksellinen. Eurooppaan pyrkii miljoonia ihmisiä ja tota, me ei olla nähty vielä kyllä huippua, et koko maailma on hyvin poikkeuksellisessa tilassa. Se ei näy meillä, meillä on ikioma pieni kyläkupla. Et yks kaks sataa maahanmuuttajaa, niin se ei nyt heilauta sitä yhtään mihinkään suuntaan. Mutta, mutta isommat haasteet ovat jossain muualla ja heijastuvat ihan varmuudella myös Suomeen.

Yksi kerrostaloalueella haastateltu mies kuvasi aikaa ”erittäin poikkeukselliseksi”. Hän kertoi saaneensa vahvan henkilökohtaisen elämyksen huomattuaan, miten tapahtumat yhdellä mantereella saavat aikaan arvaamattomia ketjureaktioita, jotka vaikuttavat toisella puolella maailmaa. Haastateltava yritti luoda käsittämättömiltä tuntuviin tapahtumiin mieltä pohtimalla sitä, kuinka kaikki sai alkunsa Yhdysvaltain terroriiskuista vuonna 2001. Muut haastateltavat sen sijaan suhtautuivat henkilökohtaiseen tilanteeseensa melko tyyneästi ja käytännönläheisesti. Vaikka kylän kuva oli muuttunut ja alkutilanne oli säikäyttänyt, useat haastateltavat korostivat, että tilanne oli rauhallinen. Kuten omakotitaloalueella asuva Sami totesi:

No, eihän tuota päivittäin, eikä viikottain ees muista, että tuossa on vastaanottokeskus. Tietenki mulla on vähän eri ko mie oon viikot tuola, arkiviikot tuolla työmatkoila, mutta vaikka tässä nyt kesänki olin, minusta että se on, ei sillä ole mitään vaikutusta, ei oo ollut kuukausiin mejän elämään.

Poikkeusajallisuuden kokemusta tuntui lieventävän se, että yhteiselo uusien naapurien kanssa oli kaikilla haastateltavilla sujunut mutkattomasti. Useimmat sanoivat aluksi pelänneensä sitä, että alueella kulkee outoja nuoria miehiä suurissakin joukoissa. Haastatellut kertoivat pelänneensä erityisesti tyttölastensa puolesta, mutta pelko tuntui lientyneen, kun kohtaamiset olivat olleet sävyllään pääosin ystävällisiä. Kerrostaloalueen haastateltavien mukaan naisten perään oli aluksi vihelletty ja kaksi turvapaikanhakijaa oli näyttänyt lapsille jalkapallokentällä ”kurkunleikkausliikkeitä”. Tämän kaltaisia ongelmia ei sanottu kuitenkaan alun jälkeen ilmenneen esimerkiksi siitä syystä, että vastaanottokeskusten työntekijät olivat haastateltavien käsityksen mukaan ohjeistaneet turvapaikanhakijoita suomalaisista tavoista. Kurkunleikkausliikkeitä tehneet miehet olivat haastateltavien mukaan jo poistuneet maasta.

Kerrostaloalueella haastateltavat moittivat sitä, että turvapaikanhakijat rikkoivat alueen vallitsevia käytösnormeja valvoessaan öisin ja pitäessään toisinaan ”kovaa ääntä”. Omakotitaloalueen haastateltavat puolestaan moittivat turvapaikanhakijoita roskaamisesta, mikä oli heidän kertomansa mukaan kuitenkin loppunut sen jälkeen, kun vastaanottokeskus oli puuttunut asiaan.

Kerrostaloalueen haastateltavista useampi toi esiin sen, miten yhteys turvapaikanhakijoiden kanssa syntyi usein lasten välityksellä. Paikallisten ja tulokkaiden lapset olivat leikkineet yhdessä pihalla ja vierailleet toistensa asunnoissa. Jopa turvapaikanhakijoihin kaikkein kriittisimmin suhtautunut pariskunta, jonka toinen osapuoli kutsui hakijoita ”Tsiksen joukoiksi”, oli lahjoittanut vanhoja leluja uusien naapureiden lapsille.

Kuten turvapaikanhakijoilla ja vastaanottokeskusten työntekijöillä, myös haastateltujen vastaanottokeskusten naapureiden kokema poikkeusajallisuus oli käytännönläheistä. Tunne liittyi erityisesti tilanteen yllättävään ja nopeaan eskaloitumiseen sekä oman asuinalueen muutokseen. Alkujärkytyksen jälkeen poikkeuksellisuuden tunnetta oli ylläpitänyt median luoma kuva kaoottisesta ja uhkaavasta maailmasta, mutta omalla asuinalueella tilanne tuntui vakiintuneen ja uuteen asetelmaan oli sopeuduttu. Tulevaisuuteen liitettiin kuitenkin uhkakuvia, joiden uskottiin heijastuvan myös Suomeen. Näitä uhkia ei kuitenkaan kuvattu kohtalonomaisina eikä niille annettu uskonnollisia tai myyttisiä merkityksiä. Toisin sanoen tilanne ei ollut muuttunut keskustusten naapurustossa asuvien mielikuvissa äärimmäiseksi kriisi- tai poikkeustilaksi, vaan pikemminkin vahvaksi ja hätkähdyttäväksi, mutta kuitenkin ohimeneväksi poikkeamaksi vakiintuneessa arjessa.

7.6. Johtopäätökset

Olemme tässä luvussa tarkastelleet Lapissa sijaitsevia vastaanottokeskuksia ja niiden ympäristöä hyödyntäen poikkeusajallisuuden näkökulmaa. Tavoitteenamme on ollut myös tarjota nyansseja vastapainoksi uhkakuvien ja talouspuheen hallitsemaan julkiseen keskusteluun. Olemme halunneet tuoda keskusteluun vivahteita keskittymällä ihmisten arkipäiväisiin näkemyksiin ja kokemuksiin poikkeuksellisuudesta vastaanottokeskuksissa ja niiden liepeillä.

Analyysimme osoittaa, että vastaanottokeskuksen seinien eri puolilla elettiin erilaisia poikkeusaikoja. Konkreettisimmin poikkeustilassa elivät turvapaikanhakijat, jotka olivat irtautuneet tavanomaisesta elämästään ja tehneet vaarallisen matkan halki kokonaisen maanosan vieraaseen ympäristöön. Sekä matka että elämä suomalaisessa vastaanottokeskuksessa hahmottuivat poikkeuksellisina huolimatta siitä, että useimpien haastateltujen kotimaissa elettiin pitkittyneessä epävakaudessa, jota jo sinänsä on pidetty poikkeustilan kaltaisena (Juntunen 2016).

Vastaanottokeskusten työntekijät puolestaan pyrkivät tekemään turvapaikanhakijoiden limbosta mahdollisimman siedettävää. He olivat eräänlaisia välitilan pehmuksia. Samalla erityisesti vastarekrytoidut työntekijät olivat itse oudossa ja uudessa tilanteessa, jota leimasivat Maahanmuuttoviraston väitetty arvaamattomuus ja pyrkimys ymmärtää vieraasta kulttuurista tulevia ihmisiä. Usein tilannetta sävyttivät toisaalta uuden työn ja uusien ammatillisten taitojen opettelu ilo.

Vastaanottokeskusten ympäristössä asuvien ihmisten käsitys poikkeustilasta näytti liittyvän erityisesti tilanteen nopeaan ja yllättävään muutokseen sekä toisaalta medianarratiiviin kaoottisesta ja hallitsemattomasta maailmasta. Konkreettinen yhteiselo uusien naapurien kanssa sujui haastateltavilla sen sijaan pääosin hyvin.

Useimmilla toimijoilla ”pakolaiskriisi” merkitsi selvää katkosta elämäntarinassa, mutta katkokset skaalautuivat eri tavoin erilaisten, muun muassa etnisten, maantieteellisten, sukupuolisten ja uskonnollisten, ryhmien ja yksilöiden kesken. Yhdelle katkos oli eksistentiaalinen, kun kyse oli konkreettisesti elämästä ja kuolemasta. Toinen koki katkoksen arkisen perusturvallisuuden väliaikaisena horjumisena. Kolmannelle poikkeus muodosti mahdollisuuden, joka avautui esimerkiksi työn, uusien ihmissuhteiden tai uuden, turvallisen elämän muodossa.

Mitä poikkeuksellisuuden kokemukset merkitsevät tulevaisuuden näkökulmasta? Ohikiitävässä hetkessä erilaiset kokemusmaailmat voivat elää rinnakkain, ja tavallaan tämä onkin vastaanottokeskuksessa eletävän arjen ydin. Tila on väliaikainen asukkaille, joiden jatkuvaan vaihtumiseen työntekijöiden ja naapureiden on sopeuduttava. Jos yhteiskunta mieli palata poikkeustilasta tavanomaiseen, on sen kuitenkin jossakin vaiheessa purettava eri osapuolten surut, traumat, toivot ja turvallisuuden vaateet niin, että muodostuu mahdollisuus uuteen, yhteiseen ja myönteiseen narratiiviin (ks. Ashpland, Dawson & Roper 2000). Toisin sanoen kysymys on siitä, miten erilaiset kansalaiset oppivat luottamaan riittävän lineaariseen, pysyvään ja yhteiseen aikaan, jossa ”toisilleen tuntemattomat ihmiset jakavat saman kollektiivisen hetken” (Kivimäki 2013, 192; Edkins 2003). Jos eri ryhmät tai yksittäiset ihmiset jäävät pysyvään, eristäytyneeseen poikkeusaikaan, jossa luottamusta tulevaan ei ole, tai jos heidän lineaariset aikansa kulkevat eri suuntiin, ei uudenlaista, edes jossain määrin integroitunutta yhteisöä välttämättä synny.

On merkillepantavaa, että vastaanottokeskusten asukkaat eivät vielä näytä antavan kokemuksilleen kollektiivista historiallista merkitystä. Ihmiset ovat yleensä ottaen taipuvaisia käsittelemään mielettömältä tai sekavalta tuntuvia tapahtumia ja traumoja antamalla niille ymmärrettäviä merkityksiä. Tämä voi tapahtua esimerkiksi historiallisen narratiivin avulla (Kivimäki 2013, 195–234). Kun Suomeen jäivät turvapaikanhakijat pyrkivät kotiutumaan uuteen kotimaahansa, olisi tärkeää, että tämä narratiivi suuntautuu myönteisesti ja ihmisten välistä kunnioitusta rakentaen yhteiseen tulevaisuuteen, ja että vastaanottokeskuksessa koettu aika pystyttäisiin näkemään vain yhtenä matkan pakollisena, mutta ohimenneenä vaiheena.

Olemme tarkastelleet vastaanottokeskuksia kolmesta erilaisesta näkökulmasta. Tarkastelu osoittaa, että samassa viitekehyksessä toimivat yksilöt ja ryhmät voivat käsitteellistää poikkeukselliseksi koettua tilannetta hyvin eri tavoin. Ilmiön moninaisuuden ja erilaisten näkemysten tuominen laajemmin julkisen keskustelun piiriin olisi tärkeää pakolaisuuteen liittyvän yhteiskunnallisen debatin syventämiseksi ja rikastuttamiseksi.

Kiitokset

Luku ja siihen liittyvä aineistonkeruu on toteutettu osana vuoden 2016 alussa käynnistynyttä Matkalla ajassa ja paikassa – turvapaikanhakijat pohjoisessa Suomessa -tutkimushanketta (2016–2018), jota rahoittaa Koneen säätiö. Vastaanottokeskusten ympäristössä asuvien ihmisten haastattelut toteuttivat Marja Sivonen ja Marika Ollonen. Haluamme kiittää lämpimästi kaikkia tutkimukseemme osallistuneita tahoja: turvapaikanhakijoita, SPR:n työntekijöitä ja vapaaehtoisia, opiskelijoita sekä muita paikallisia ihmisiä.

Lähteet

- Adel, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, kesäkuu 2016
Aisha, draamatyöpajan osallistuja (Syyria), haastattelu, joulukuu 2016
Ali, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, toukokuu 2016
Antero, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Fatima, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, kesäkuu 2016
Hadi, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, kesäkuu 2016
Hassan, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, toukokuu 2016
Heikki, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Katariina, vastaanottokeskuksen työntekijä, haastattelu, kesäkuu 2016
Maahanmuuttovirasto (2017) Vastaanottorahan perusosa kuukautta kohti 1.1.2017 lähtien. Helsinki: Maahanmuuttovirasto. Saatavilla: http://www.migri.fi/turvapaika_ suomesta/vastaanottotoiminta/vastaanottoraha Luettu 25.3.2017.
Maria, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Marika, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Mika, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Outi, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Petri, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Riitta, vastaanottokeskuksen työntekijä, haastattelu, marraskuu 2016
Sanna, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Sami, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Seija, vastaanottokeskuksen työntekijä, haastattelu, kesäkuu 2016
Sirpa, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016
Suomen Punainen Risti (2015a). *Tulijan tukena: Pakolaistyön neljä vuosikymmentä*. Helsinki: Suomen Punainen Risti.
Suomen Punainen Risti (2015b). *Vapaaehtoiset pakolaisten tukena: Kokemuksia auttamisesta ja ystävävydestä*. Helsinki: Suomen Punainen Risti.

Suomen Punainen Risti, Esite (ei vuosilukua, a). *Oikeus saada apua: Vastaanottokeskus auttaa ja tukee turvapaikanhakijoita*. Helsinki: Suomen Punainen Risti.

Suomen Punainen Risti, Esite (ei vuosilukua, b). *Monikulttuurisuus alkaa meistä: Kohtaamispaikkana Punainen Risti*. Helsinki: Suomen Punainen Risti.

Tariq, turvapaikanhakija (Irak), haastattelu, toukokuu 2016

Tea, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016

Timo, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016

Veikko, vastaanottokeskuksen naapuri, haastattelu, marraskuu 2016

Kirjallisuus

Agamben, Giorgio (2001). *Keinot vailla päämäärää*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Ahmed, Sara (1999). Home and Away. Narratives of Migration and Estrangement. *International Journal of Cultural Studies*, 2 (3), 329–347.

Ashplant, T.G., Graham Dawson & Michael Roper (2000). The politics of war memory and commemoration: contexts, structures and dynamics. T.G. Ashplant, Graham Dawson & Michael Roper (eds.), *The Politics of War Memory and Commemoration*. London: Routledge, 3–86.

Brun, Cathrine & Anita Fábos (2015). Making Homes in Limbo? A Conceptual Framework. *Refuge*, 31 (1), 5–17.

Castles, Stephen (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology*, 37 (1), 13–34.

Castles, Stephen, Hein de Haas & Mark Miller (2013). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: The Guilford Press.

Cemlyn, Sarah & Linda Briskman (2003). Asylum, children's rights and social work. *Child and Family Social Work*, 8, 163–178.

Dudziak, Mary (2012). *War time: An Idea, its History, its Consequences*. London: Oxford University Press.

Edkins, Jenny (2003). *Trauma and the Memory of Politics*. London: Cambridge University Press.

Fiddian-Quasmiyeh, Elena (2014). Gender and Forced Migration. Elena Fiddian-Quasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. London: Oxford University Press, 395–408.

Gill, Nicholas (2009). Governmental mobility: The power effects of the movement of detained asylum seekers around Britain's detention estate. *Political Geography*, 28, 186–196.

Holland, Päivi (2013). "Ilman oleskelulupaa se ei onnistu oikeasti": Tutkimus nuorten turvapaikanhakijoiden kokemuksista hyvän elämän mahdollisuuksiin Suomes-

- sa. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Holzman, Steven (2004). *Living in Limbo: Conflict-Induced Displacement in Europe and Central Asia*. World Bank Publications. World Bank.
- Huttunen, Laura (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien elämänkerroissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 861. Helsinki: SKS.
- Jauhiainen, Jussi (toim.) (2017a). *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto.
- Jauhiainen, Jussi (2017b). Johdanto ja johtopäätökset. Teoksessa Jussi Jauhianen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 5–18.
- Jauhiainen, Jussi (2017c). Vuoden 2015 turvapaikanhakijoiden muuttoliike Suomessa. Teoksessa Jussi Jauhianen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 119–131.
- Juntunen, Marko (2016). *Poikkeusajan sukupolvet – Irakilaispakolaisuus Suomessa*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 31/2016. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.
- Khosravi, Shahram (2013). *Laiton matkaaja. Paperittomuus ja rajojen valta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Koistinen, Lotta (2017). Vastaanottokeskukset, onnistuneet käytännöt ja turvapaikanhakijoiden kokemukset. Jussi Jauhianen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 49–64.
- Koistinen, Lotta & Jussi Jauhiainen (2017). Turvapaikanhakijoiden hallinta. Jussi Jauhianen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 31–48.
- Kaukko, Mervi & Ulrika Wernesjö (2017). Belonging and participation in liminality: Unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood*, 24 (1), 7–20.
- Kivimäki, Ville (2013). *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.
- Kivisto, Peter (2015). Pluralism and the dynamics of contemporary integration. Elli Heikkilä, Auvo Kostianen, Johanna Leinonen & Ismo Söderling (eds.), *Participation, Integration and Recognition: Changing Pathways to Immigrant Incorporation*. Migration Studies C 24 / Histories 4. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.
- Kumpula, Tapio (2017). Pakolaisia vastassa. *Antroblogi*, 14.2.2107. Saatavilla: <http://www.antroblogi.fi/2017/02/pakolaisia-vastassa/>. Luettu 18.2.2017.

- Loshitzky, Yosefa (2000). Second-generation Israelis screen the Holocaust in Don't Touch My Holocaust. T.G. Ashplant, Graham Dawson & Michael Roper (eds.), *The Politics of War Memory and Commemoration*. London: Routledge, 182–200.
- Malkki, Liisa H. (2002). Mass Displacement and Globalized 'Problems of Organization.' *Ethnology*, 3 (3), 351–360.
- Marucco, Camilla (2017). Turvapaikanhakijoiden arkipäivä. Jussi Jauhianen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja. Turku: Turun yliopisto, 85–101.
- Pentikäinen, Marja (2005). *Loputtomalla matkalla: Kertomuksia pakolaisuudesta*. Helsinki: Etnika Oy.
- Rainio, Minna (2015). *Globalisaation varjoiset huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Suoranta, Juha (2011). *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into Kustannus Oy.
- Tilli, Jouni (2012). *The Continuation War as a Metanoic Moment. A Burkean Reading of Lutheran Hierocratic Rhetoric*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

8. Turvapaikanhakijoiden kertomuksia sosiaalisista verkostoista ja kuulumisen tunteista

Sari Pöyhönen, Lotta Kokkonen & Mirja Tarnanen

8.1. Johdanto

”Jag heter Ali. Jag är 24 år gammal. Jag bor i Oravais.” [Minun nimeni on Ali. Olen 24 vuotta. Asun Oravaisissa; kaikki tutkijoiden suomennoksia]. Näin esitteli itsensä nuori mies ruotsin kielen alkeiskurssilla. Tilanne on tuttu monelle vieraan kielen oppitunneilta, mutta mitä tarkoittaa, että joku asuu Oravaisissa, vastaanottokeskuksessa? Mitä hän on jättänyt taakseen? Millaisia sosiaalisia verkostoja hän luo vastaanottokeskuksessa asuessaan? Mihin hän tuntee kuuluvansa? Mikä häntä odottaa tulevaisuudessa? Nämä kysymykset käynnistivät tiimietnografisesti toteutetun *Jag bor i Oravais* -tutkimushankkeen syksyllä 2015. Luvussa keskitymme kahden avainhenkilön, Fateman ja Mohammadin (tutkimukseen osallistujat ovat valinneet itselleen pseudonimet), kertomuksiin ja kokemuksiin. Fatema ja Mohammad ovat tulleet Suomeen Irakista. Fatema on kahden alaikäisen lapsen äiti ja Mohammad kolmen alaikäisen lapsen isä. Molemmat ovat saaneet oleskeluluvan keväällä 2016. Heidän lapsensa käyvät samaa koulua, mutta he eivät muuten tunne toisiaan. Rajaamme analyysin vastaanottokeskusaikaan ja paneudumme siihen, mitä Fatema ja Mohammad kertovat sosiaalisista verkostoistaan odottaessaan turvapaikkapäätöstä. Tarkastelemme myös sitä, miten vuorovaikutussuhteet ja kielikäytänteet ovat yhteyksissä kuulumisen ja kuulumattomuuden tunteisiin erilaisissa läsnäolon paikoissa.

Tutkimuksemme sijoittuu Oravaisten vastaanottokeskukseen (ruot. *Oravais flyktingförläggning*) ruotsinkieliselle Pohjanmaalle. Oravainen on osa Vöyrin kuntaa, jossa on noin 6700 asukasta. Lähin suuri kaupunki on Vaasa, jonne on noin puolen tunnin

ajomatka. Vuonna 2014 Vöyrin asukkaista noin 82 prosenttia oli ruotsinkielisiä, noin 12 prosenttia suomenkielisiä ja 5,5 prosenttia puhui äidinkielenään jotain muuta kieltä (Tilastokeskus 2015).

Oravaisten vastaanottokeskus on perustettu vuonna 1991 ja se on nykyisin Vöyrin kunnan hallinnoima. Vastaanottokeskuksen perustaminen ei ollut läpihuutojuttu 25 vuotta sitten. Vaikka Pohjanmaalle oli asutettu 1980-luvun puolivälissä vietnamlaisia pakolaisia, turvapaikanhakijat nähtiin uhkana paikallisten turvallisuudelle ja kovin vieraina suomenruotsalaisesta pikkukunnan elämänmenolle (Wahlbeck 1992). Maahanmuuttoviraston käsittelyajat olivat pitkiä, ja turvapaikanhakija saattoi viettää Oravaisissa kolmekin vuotta.

Vastaanottokeskuksen työntekijät kertoivat haastatteluissamme, että elämä Oravaisissa tasoittui ajan myötä. Vuosi 2015 oli tilanteena kuitenkin uusi myös pitkään toimineelle vastaanottokeskukselle. Tilaa Oravaisten ja Pietarsaaren yksiköissä oli 275 turvapaikanhakijalle, mutta syksyllä 2015 Oravaisten vastaanottokeskus majoitti enimmillään yli 600 henkilöä: aikuisia turvapaikanhakijoita, perheitä sekä alaikäisiä lapsia ja nuoria ilman huoltajiaan. Tutkimuksemme alku ajoittui siten poikkeukselliseen vaiheeseen paitsi valtakunnallisesti myös paikallisesti (vastaanottokeskuksista poikkeusajassa ks. tässä teoksessa Nykänen ym.).

Oravaisten vastaanottokeskus on perustettu entisen tekstiilitehtaan kupeeseen, ja osa tiloista on vanhoja tehtaalle kuuluneita rakennuksia, kuten kaksi työntekijöille tarkoitettua, parhaat päivänsä nähnyttä puutaloa ja tehtaanjohtajan talo, jossa järjestetään opetusta ja vapaa-ajan toimintaa. Turvapaikanhakijat asuvat Oravaisissa tavallisissa asunnoissa, joissa he voivat viettää mahdollisimman itsenäistä elämää, kuten laittaa ruokaa. Perheille pyritään järjestämään yhteinen asunto, ja yksintulleet alaikäiset lapset asuvat ryhmäkodissa. Vastaanottokeskuksesta on Oravaisten keskustaan muutaman kilometrin matka. Keskustassa on muun muassa K-kauppa ja ABC-asema, joissa vastaanottokeskuksen asukkaat käyvät asioilla. Kerran kuukaudessa järjestetään bussimatka Vaasaan, jossa tehdään isommat ostokset.

Oravaisten vastaanottokeskuksessa aikuiset voivat opiskella suomea ja mahdollisuuksien mukaan ruotsia, osallistua rakennusten ja pihojen kunnossapitoon, harrastaa liikuntaa tai työskennellä jossakin alueen yrityksistä tai järjestöistä. Syksyllä 2015 toimintaa oli kuitenkin melko vähän, sillä ohjaajilla oli täysi työ huolehtia asukkaiden peruspalveluista. Vapaaehtoisten tuki oli siten tärkeää. Vaatekeräykset ja tapahtumat kokosivat yhteen paikallisia ja keskuksen asukkaita.

Tutkimuksemme nojautuu lingvistiseen etnografiaan (Copland & Creese 2015) sekä narratiiviseen (Baynham & De Fina 2016) ja intersektionaaliseen maahanmuuton tutkimukseen (Anthias 2012). Lingvistisessä etnografiassa tutkitaan vuorovaikutusta ja sitä, mitä merkityksiä vuorovaikutukseen osallistujat (fyysisissä tai virtuaalisissa tiloissa) antavat laajemmille yhteiskuntarakenteille, kuten maahanmuuttopolitiikalle. Kertomukset ovat yksi kielellisen vuorovaikutuksen muoto. Tässä luvussa kertomuk-

sien lähde pulppuaa Mohammadin ja Fateman haastatteluista ja keskusteluista, joita kävimme reilun vuoden aikana, kun he asuivat vastaanottokeskuksessa.

Monikielisyydellä tarkoitamme tutkimuksessamme kielellisiä resursseja, joita kierätetään, rakennetaan ja puretaan vuorovaikutuksessa. Monikielisyys ei siten ole pelkkä yksilön, yhteisön, tilan tai ajan ominaisuus. (Heller 2011.) Teimme tutkimusta ryhmässä (Creese, Takhi & Blackledge 2016) siten, että olimme kentällä vähintään pareittain ja teimme havaintoja ja tulkintoja yhteisesti yhdistäen jokaisen tieteenalakohtaiset ja kokemukselliset lähtökohdat. Tässä luvussa yhdistyvät soveltavan kielentutkimuksen, puheviestinnän ja yhteiskuntatieteellisen maahanmuuttotutkimuksen ymmärrys sosiaalisista verkostoista ja kuulumisen tunteista. Sosiaalisia kategorioita tuotetaan vuorovaikutuksessa, ja ne ovat siten neuvoteltavissa. Tutkimuksemme intersektionaalisuus tiedostaa sukupuolen, uskonnon, kielen, kansallisuuden, rodun ja muiden sosiaalisten kategorioiden risteämät.

Maahanmuutto on sekä fyysinen että symbolinen teko lähteä (engl. *dislocate*) ja tulla (engl. *relocate*), ja sitä ilmaistaan kertomuksissa (Baynham & De Fina 2005). Narratiivisessa maahanmuuton ja pakolaisuuden tutkimuksessa (esim. Van der Aa 2017) painotetaan, että narratiivi ei paljasta itse itseään, vaan se tarjoaa työkaluja analyysiin ja on merkitysten luomisen ja vuorovaikutussuhteen rakentamisen paikka. Tässä näkökulmassa korostetaan etnografista ja pitkästä lähestymistapaa sekä refleksiivisyyden merkitystä (Baynham & De Fina 2016).

Ensimmäinen narratiivi on tutkimuksen kivijalka, sillä sen päälle perustetaan tutkimuksen ymmärrystä ja vuorovaikutussuhdetta. Tutkimukseemme osallistuneet henkilöt ovat turvapaikanhakijoina tottuneet tai valmistautuneet kertomaan oman tarinansa viranomaiselle syitä ja seurauksia pohtien. He ovat myös tottuneet olla luottamatta vieraaseen ihmiseen – tämä on ollut jopa eloonjäämisen ehto (Khosravi 2013). Yliopistossa työskennelleitä tai opiskelleita turvapaikanhakijoita oli ilmiannettu, ja ilmiantajina saattoi olla kollega tai opiskelijatoveri. Tämän vuoksi suomalainen yliopistotutkija ei ollut avainhenkilöidemme silmissä sen luotettavampi kuin kukaan muukaan. Täytyi kuroa välimatkaa, lunastaa luottamus.

Vuorovaikutussuhde tutkijan ja tutkimuksen osallistujan välillä edellyttää halukkuutta vuorovaikutukseen molemmilta osapuolilta. Ensimmäiset haastattelut tutkimuksessamme käynnistyivät esimerkiksi siten, että tutkija Sari kertoi oman elämäntarinansa muutamien valokuvien avulla. Valokuvissa oli hänen perheenjäseniään. Hän kertoi myös työstään, tutkimuksen tarkoituksesta ja siitä, mihin tutkimusaineistoa on tarkoitus käyttää. Hän painotti myös, että tutkijatiimillä ei ole yhteyksiä maahanmuuttoviranomaisiin, minkä vuoksi tutkimuksesta ei ole hyötyä tai haittaa heidän turvapaikka-anomukselleen. Haastattelun aluksi tutkija sanoi, että henkilö voi kertoa oman elämäntarinansa sillä tavalla kuin se on hänelle luontevaa. Tutkija keskittyisi aluksi kuuntelemaan, ja jos hän ei ymmärrä jotain asiaa, hän kysyy. Näin pyrittiin mahdollistamaan mahdollisimman erilainen, etnografinen ja narratiivinen haastattelukemus, joka ei perustu tyypillisiin kysymys-vastaus-sekvensseihin (Baynham & De Fina

2016). Tutkijan näkökulmasta kuuntelemisen täytyi olla läsnä olevaa ja keskeyttämistä välttävää. Ensimmäiset haastattelut kestivät tavallisesti parisen tuntia, enimmillään miltei neljä tuntia. Ne olivat tunteiden kyllästämiä, raskaita kertoa ja kuunnella, mutta avainhenkilöiden mukaan myös huojentavia. Seuraavien tapaamisten tunneilmasto vaihteli muun muassa sen mukaan, mikä oli turvapaikka-anomuksen vaihe, miten perhe ja sukulaiset voivat lähtömaassa tai missä valossa turvapaikanhakijoista oli mediassa uutisoitu. Haastattelut ja keskustelut tallennettiin silloin, kun se sopi tutkimukseen osallistujille. Meillä on nimenomainen lupa käyttää tutkimusaineistoa tässä artikkelissa. Olemme käyneet läpi Mohammedin ja Fateman kanssa artikkelin kertomukset ja esimerkit. Vaikka kertomukset näyttävät yksityiskohtaisilta, niistä on jätetty esimerkiksi kertomatta tietoja, jotka voisivat vahingoittaa heidän läheisiään.

8.2. Sosiaalisten verkostojen merkitys kuulumisessa

Tarkastelemme tässä artikkelissa Fateman ja Mohammedin sosiaalisia verkostoja yksilön kannalta, eli heidän ympärilleen levittäytyvinä verkostoina. Sosiaalisilla verkostoilla tarkoitamme erilaisten vuorovaikutussuhteiden muodostamaa verkostoa, joka on syntynyt ja jota ylläpidetään vuorovaikutussuhteiden kautta. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden sosiaalisia verkostoja on tarkasteltu eri tilanteissa, kuten ennen pakenemista, paon aikana tai esimerkiksi pakolaisleirillä, sekä uuteen maahan asettumisen jälkeen (Koser 1997). Vaikka sosiaalisilla verkostoilla on vaikutusta vaikkapa siihen, kuka pääsee lähtemään ja pakenemaan (Shum 2014), tai siihen, millainen sosiaalinen pääoma pakolaisleirillä mahdollistuu (Boateng 2010), tutkimuksissa on usein keskitytty tarkastelemaan pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden sosiaalisia verkostoja uuteen maahan saapumisen jälkeen (esim. Phillimore 2012).

Tutkimus heijastelee omaa aikaansa ja myös pakolaisten sosiaalisia verkostoja tarkastelevassa tutkimuksessa ja keskustelussa näkyvät eri aikoina vallalla olleet poliittiset käsitykset. Esimerkiksi Iso-Britanniassa 1990-luvun lopussa maahan saapuvien pakolaisten integroitumisen nähtiin tehostuvan nimenomaan omien etnisten ja kulttuuristen (kansallisten) sosiaalisten verkostojen kautta (Zetter & Pearl 2000). Myöhemmin taas korostettiin vuorovaikutussuhteita paikallisen valtaväestön kanssa (Vertovec & Wessendorf 2010). Nykyisin tutkitaan runsaasti ylirajaisia, usein teknologiavälitteisiä vuorovaikutussuhteita ja niiden muodostamia verkostoja (esim. Robertson, Wilding & Clifford 2016).

Ylirajaisissa vuorovaikutussuhteissa yhdessä- ja läsnäolon kokemuksia syntyy ajasta ja paikasta riippumatta erilaisten verkkopohjaisten viestimien, älypuhelimien ja sosiaalisen median kautta (Elliot & Urry 2010; Baldassar ym. 2016). Teknologiavälitteinen viestintä mahdollistaa pakolaisten kokemukset yhdistävästä läsnäolosta (engl. *connected presence, co-presence*) ja turvallisuuden tunteesta välimatkasta huolimatta.

Samaan aikaan heidän kokemansa yksinäisyys vähenee. (Glazebrook 2004; Robertson, Wilding & Gifford 2016.) Tässä tutkimuksessa tarkastelemme, kuinka sosiaalisen verkoston eri osat, erilliset ja erilaiset todellisuudet rakentuvat, limittyvät ja elävät vuorovaikutuksessa yhtäällä esimerkiksi entisessä kotimaassa edelleen asuvien perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa ja toisaalta vastaanottokeskuksen asukkaiden ja työntekijöiden kanssa arkea jakaen.

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden sosiaaliset verkostot tarjoavat paljon sosiaalista tukea (esim. Kokkonen 2010; Phillimore 2012), mutta on hyvä muistaa, että sosiaaliset verkostot sinänsä eivät takaa esimerkiksi pakolaisten työllistymistä, kielen oppimista tai integroitumista (van Tubergen 2011; Cheung & Phillimore 2014; työllistymisestä ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen). Tutkimuksessa on nostettu esiin myös sosiaalisten verkostojen kielteisiä puolia, kuten jengi-ilmiöitä (esim. Needham & Quintiliani 2007).

Vuorovaikutussuhteiden kautta yksilö peilaa itseään ympärillään oleviin ihmisiin ja vahvistaa tai muuttaa käsityksiään itsestään yhteisön jäsenenä tai yhteisöön kuulumattomana ulkopuolisena (Sigman 1998). Sekä fyysisesti lähellä olevien että ylirajaisten sosiaalisten verkostojen kautta (ylirajaisuudesta ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos) ja niissä osallisena olemalla pakolaisille ja turvapaikanhakijoille rakentuukin erilaisia kuulumisen tai kuulumattomuuden paikkoja ja tiloja. Maantieteelliset paikat tulevat lopulta kodeiksi juuri erilaisten vuorovaikutussuhteiden kautta (Kokkonen 2010; Sirriyeh 2010; 2013).

Laajasti ottaen kuulumista on tarkasteltu esimerkiksi sosiaalipsykologian näkökulmasta emotionaalisena tarpeena, tai käsite on liitetty sosiologian näkökulmasta ryhmän jäsenyyteen ja kollektiivisen identiteetin muodostumiseen (Lähdesmäki ym. 2016). Tässä tutkimuksessa näemme kuulumisen dynaamisena prosessina ja käsitteenä (Yuval-Davis 2011). Yksilö voi kokea kuuluvansa useaan paikkaan yhtäaikaaisesti (Butler & Spivak 2007). Hän voi ajatella olevansa tahtoen tai tahtomattaan jatkuvasti matkalla oleva ”globaali nomadi”, mutta ei koskaan perillä, yhtäaikaaisesti useassa paikassa, kuitenkin olematta kunnolla missään (Glick-Schiller, Basch & Szanton Blanc 1995). Kuulumisen ja koetun läheisyyden rinnalla tarkastelemme siten myös kuulumattomuuden tunnetta ja käsitettä. Kuulumattomuudella tarkoitamme tilannetta, jossa tunnetta yhteisöön kuulumisesta ei synny tai se on tavalla tai toisella tehty mahdottomaksi.

Pakolaiset ja turvapaikanhakijat neuvottelevat kuulumisesta monilla eri tasoilla (Spaaij 2015). Neuvottelut voivat tapahtua erilaisten yhteisöjen tai koko yhteiskunnan tasolla, jolloin pohdinnat liittyvät yhteiskunnallisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin (esim. Björngren Guadra 2015). Kuulumisen ja kiinnittymisen pohdintoja herättävät myös erilaisiin arjen rutiineihin, vuorovaikutukseen, tunteisiin ja tilanteisiin liittyvät ilmiöt (Pedersen 2014; Dandy & Pe-Pua 2015; Lewis 2015). Tässä tutkimuksessa käänämme katseemme nimenomaan arjen vuorovaikutukseen ja henkilökohtaisiin yhteisöihin ja yksittäisiin vuorovaikutussuhteisiin.

8.3. Fatema ja Mohammad

Tämän luvun tutkimusaineisto koostuu haastatteluista ja keskusteluista Fateman ja Mohammadin kanssa, havainnoista heidän arjestaan vastaanottokeskuksessa, valokuvista ja viesteistä sosiaalisessa mediassa. Keskustelut on käyty pääosin englanniksi. Niiden käänöksissä olemme pyrkineet myötäilemään alkuperäistä puhetapaa. Tutustuimme Mohammadiin ja Fatemaan syyskuussa 2015. Tapasimme kuukauden tai kahden kuukauden välein toukokuuhun 2016 saakka. Tutkijat olivat Oravaisissa näinä aikoina 2–4 päivää. Fatema sai nelivuotisen oleskeluluvan helmikuussa 2016 ja muutti alkukesästä 2016 lastensa kanssa pääkaupunkiseudulle. Mohammad sai lapsensa kanssa nelivuotisen oleskeluluvan toukokuussa 2016, ja hän muutti suurenpaan pohjanmaalaiseen kaupunkiin saman vuoden heinäkuussa. Fatema ja Mohammad ovat ainoat tutkimukseemme osallistuneista 11 aikuisesta turvapaikanhakijasta, jotka saivat neljän vuoden oleskeluluvan Suomesta.

Fatema on noin nelikymppinen irakilainen, yliopistosta valmistunut ja siellä työskennellyt nainen. Hänellä on kaksi alaikäistä lasta. Fateman mies on joko kadonnut tai kuollut – hänen olinpaikastaan ei ole tietoa. Fateman täytyi kesäkuussa 2015 paeta maasta lastensa kanssa, sillä hänen ei ollut turvallista asua oman tai miehensä perheen kanssa. Fatema on šiiamuslimi ja hänen puolisonsa sunnimuslimi, joka työskenteli paikallisena viranomaisena. Tapasimme Fateman kanssa ensi kerran vastaanottokeskuksen suomen tunnilla, ja hän pyysi Sarin luokseen teelle. Tästä alkoi tutkimuksellinen suhde, joka on syventynyt kahden perheellisen naisen ystävyudeksi muuton jälkeen. Fateman ja Sarin yhteinen kieli vastaanottokeskusaikana oli englanti, ja kaikki keskustelut käytiin tällä kielellä. Syksyllä 2015 oli mahdotonta käyttää tulkkeja, sillä he olivat täystyöllistettyjä maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhutteluissa.

Mohammad on noin viisikymppinen irakilainen sunnalainen mies, joka pakeni Suomeen syksyllä 2015 vanhimman alaikäisen lapsensa kanssa. Kotimaahan jäi Mohammadin vaimo ja kaksi pienempää lasta. Mohammad on koulutukseltaan automekaniikko, ja hän työskenteli vuosia autokorjaamolla siihen saakka, kun hän joutui tapaturmaan. Hänen piti etsiä elantonsa muualta, ja päätyi myyjäksi Yhdysvaltojen joukkojen basaariin. Työ toi leivän, mutta samalla erotti miehen perheestään, sillä häntä alettiin uhata "veljeilystä vihollisen kanssa", ja hän joutui muuttamaan pois kotoa. Mohammad vaihtoi työpaikkaa avustusjärjestöön, joka järjesti majoitusta maansisäisille pakolaisille. Tämä teko lisäsi vainoa entisestään, ja Mohammad pakeni suojellakseen perhettään. Hän otti vanhimman lapsen mukaansa, koska tämä kykenisi pitkään pako- matkaan. Sari ja Mohammad tapasivat vastaanottokeskuksen suomen kielen tunnilla syyskuussa 2015. Vuorovaikutus onnistui englanniksi, sillä Mohammadille englanti oli työssä opittu kieli.

Ensimmäiset haastattelut sovittiin julkiselle paikalle vastaanottokeskuksen opetustiloihin tai Oravaisten kahvilaan. Ajan myötä, ja kun Mohammad kertoi asuinkumpaneilleen osallistuvansa tutkimukseemme, tapaamisia sovittiin asuntoon, jossa hän

asui yhdessä lapsensa ja neljän muun miehen kanssa. Suurin ylitettävä sosiaalinen kategoria oli sukupuoli, joka yhdistyi kulttuurisiin ymmärryksiin uskonnosta ja naisen ja miehen vuorovaikutuksesta. Tutkijat pyrkivät varmistamaan, että Mohammad ei joudu hankalaan välikäteen kutsuessaan suomalaisia naisia yksityiseen tilaan. Tähän tarvittiin aikaa, jotta luottamus syntyisi paitsi tutkimukseen osallistuneen Mohammadin ja tutkijoiden välille, myös muiden turvapaikanhakijoiden ja tutkijoiden välille. Mohammadin lapsi oli myös esiliina, ja osallistui toisinaan keskustelun kulkuun. Ammatillinen, tutkimukseen liittyvä suhde on vastaanottokeskusajan jälkeen muokkautunut Sarin ja Mohammadin välillä kahden perheellisen aikuisen vuorovaikutussuhteeksi, ja Sari on Mohammadin lapselle turvallinen aikuinen, joka toisinaan osallistuu kasvatust keskusteluihin ja tukee nuoren koulunkäyntiä.

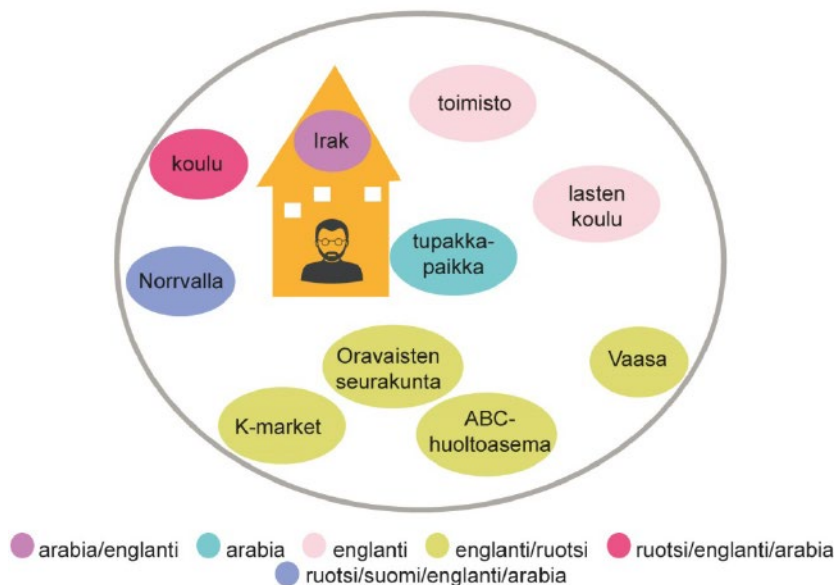
8.4. Fyysisesti lähellä olevat vuorovaikutussuhteet ja sosiaaliset verkostot

Muutokset ja ylipäänsä sosiaalisten verkostojen pieneneminen näkyvät turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten elämässä erityisesti sosiaalisen tuen puuttumisena. Sosiaalista tukea on luonnollisesti vähemmän saatavilla, kun esimerkiksi perheenjäsenet, sukulaiset ja ystävät ovat joko maantieteellisen välimatkan vuoksi tai muuten kykenemättömiä auttamaan monissa asioissa ja tilanteissa, joissa sosiaalinen tuki olisi tarpeen. (Kokkonen 2010; Suoranta 2011; ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos) Turvapaikanhakijoiden vuorovaikutussuhteet valtaväestön edustajien kanssa rakentuivat lähinnä heikoille suhteille (käsitteestä, ks. Granovetter 1973). Tällaiset vuorovaikutussuhteet viranomaisten tai sellaisiksi miellettyjen henkilöiden, kuten ohjaajien, sosiaalityöntekijöiden, sairaanhoitajien ja opettajien kanssa, olivat niitä suhteita, joita turvapaikkaa hakeva henkilö kohtaa asuessaan vastaanottokeskuksessa. Hänhän ei ole oikeutettu asioimaan kunnan muiden viranomaisten kanssa, vaan kaikki turvapaikanhakijan tarvitsemat viranomaispalvelut koordinoidaan vastaanottokeskuksesta.

Heikkoja suhteita leimaa virallisuus ja viranomaisten toive ammatillisuuden säilyttämisestä. Tutkimuksessamme kävi ilmi, että vastaanottokeskuksen henkilöstö oli myös uusien rekrytointien myötä keskustellut omasta suhteestaan asukkaisiin, ja työntekijöitä oli ohjeistettu säilyttämään tietty etäisyys ammatillisuuden takaamiseksi viranomaiskontaktissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut kylmyyttä ja kohtaamattomuutta. "Man kan vara vänlig, men inte vän" [Voi olla ystävällinen, mutta ei ystävä], teroitettiin. Rutiininomaiset kohtaamiset työntekijöiden kanssa rakentavat myös kokemuksia kuulumisesta. Sosiaalityöntekijältä tai ohjaajalta saatu apu kaavakkeen täyttämässä ei ole ainoastaan formaalia apua, vaan voi parhailtaan synnyttää kokemuksen hyväksytyksi tulemisesta (Kokkonen 2010, 2018). Sekä Mohammad että Fatema

kertoivat saaneensa apua opettajiltaan esimerkiksi suomen kieleen liittyvissä asioissa, mutta myös tietoa esimerkiksi erilaisista suomalaisista normeista ja toimintamalleista (Bogdanoff 2016). Lasten kasvatusta, naisen ja miehen roolit, työ ja opiskelu ja tietenkin Suomen turvapaikkapolitiikka herättivät paljon pohdittavaa.

Mohammadille *office*, vastaanottokeskuksen toimisto, oli läsnäolon paikkana lähempi kuin Fatemalle (ks. kuvat 3 ja 4 Mohammadin ja Fateman läsnäolon paikat). Eri-tyisesti miehet arvostivat vastaanottokeskuksen vastaavaa ohjaajaa, jolla oli takanaan pitkä työsaika ja joka vastasi turvapaikanhakijoiden majoittamisesta. Hän pyysi usein miehiä auttamaan vastaanottokeskuksen ympäristön ja asuntojen kunnostamisessa tarjoten siten mielekästä tekemistä hitaan odottamisen keskelle. Mohammad ja vastaava ohjaaja puhuivat samaa talotekniikan ja kunnostuksen kieltä, ja Mohammadista tuli luottohenkilö, jonka apuun ja työn jälkeen vastaava ohjaaja oli tyytyväinen. Mohammad kokosi miehiä pieniin urakoihin, kuten nurmikonleikkuuseen tai pyöränkorjaukseen. ”Hän on hyvä mies”, totesi kumpikin toisistaan siinä vaiheessa, kun Mohammadin oli aika muuttaa keskukselta pois.

Kuvio 3. Mohammadin läsnäolon paikat.

Toimiston lisäksi tärkeä läsnäolon paikka oli ”koulu”. Tällä tarkoitettiin vastaanottokeskuksen ”valkoisessa talossa” eli entisen johtajan asunnossa tapahtuvaa suomen kielen opetusta. Jokainen turvapaikanhakija on oikeutettu – ja velvoitettu – osallistumaan joko opetus- tai työtoimintaan. Useimmiten asukkaat kävivät suomen tunneilla, joita oli neljä oppituntia viikossa. Syksyllä 2015 osallistujia oli paljon, ja opettaja jakoi turvapaikanhakijat tasoryhmiin heidän koulutuksensa mukaan. Ensimmäiset sanat, jotka Mohammad oppi suomen kielen tunnilla olivat ”kirja, vihko, kynä ja kumi.” Aikuisten

turvapaikanhakijoiden suomen kielen opetustilaa saattoi siten hyvällä syyllä kutsua kouluksi. Mohammadista tuntui siltä, kuin hän olisi aloittanut alusta, koulunpenkillä aivan kuin oma lapsensa. Suomen kieli ei oikein auennut. Fatema taas oli ryhmässään hyvin aktiivinen, ja pyrki auttamaan samassa ryhmässä olevia. Fatema otti yhteyttä myös lastensa kouluun tarjotakseen tukea arabian kielen opetuksessa, mutta tätä tukea ei nähty tarpeellisenä. Näin Fatemalta jäi yksi arjen täyte ja mahdollisuus sosiaalisten verkostojen luomiseen käyttämättä.

Kuvio 4. Fateman läsnäolon paikat.

Mohammadille avautui mahdollisuus osallistua *Folkhälsan Norrvallan* ruotsin kielen kurssille, joka oli tarkoitettu turvapaikanhakijoille, ja jota rahoitti *Svenska kulturfonden*. Norrvalla on kansanopisto, "Vöyrin sydän ja kohtaamispaikka", sillä samoissa tiloissa on myös kylpylä, kuntosali ja lukio. Mohammad muuttui silmin nähden Norrvallan kurssilla, vaikka kurssi oli lyhyt. Koulutusta oli 20 tuntia viikossa, se sisälsi ilmaisen lounaan ja turvapaikanhakijoilla oli koulutuksen aikana mahdollisuus tutustua erilaisiin liikuntamuotoihin. Ruotsin kielen oppiminen sujui Mohammadilta paremmin, sillä ruotsi muistutti englantia, ja hän kuuli sitä kaupassa ja ABC:llä asioidessaan. Mohammad oli kuitenkin sitä mieltä, että häneltä, "vanhalta mieheltä", oppimiseen vierähtää enemmän aikaa kuin nuoremmilta kurssilaisilta. Hän arkaili ottaa oppimaansa käyttöönsä. Hän kävi tutkija Sarin kanssa K-kaupassa, ja tupakkaa ostaessaan kakisteli "tack" [kiitos]. Tämä oli kuitenkin tärkeä avaus, sillä myyjä oli jo ehtinyt pohtia, voisiko hän puhua ruotsia turvapaikanhakijoiden kanssa.

Mohammadin kunnostustaidot, englannin osaaminen sekä se, että hän pääsi ruotsin kurssille *Folkhälsan Norrvallaan*, tarjosivat hänelle uusia läsnäolon paikkoja ja mahdollisuuksia solmia suhteita niin paikallisiin kuin muihin eri systä maahan muutta-

neisiin. Mohammad tutustui Oravaisten seurakunnan kappalaiseen ja auttoi muiden turvapaikanhakijoiden kanssa nuorisotilan kunnostamisessa. Sana kiiri, ja pian hän teki yhtä ja toista Oravaisissa asuville ikämiehille, jotka eivät enää itse pärjänneet vaikkapa puunkaadossa. Ruotsin kielestä oli apua, vaikka hän ei sitä itse kovasti puhunutkaan. Vähäinenkin taito kuitenkin viestitti paikallisille, että tämä mies haluaa kiinnittyä (vastaanottokeskusten ja naapurustojen suhteista ks. tässä teoksessa Nykänen ym.).

Myös sosiaalityöntekijän, sairaanhoitajan ja oman ohjaajan kanssa käydyt keskustelut ja asioinnit kannattelivat arkea. Perheellisen turvapaikanhakijan oli oltava vastuussa myös muista kuin itsestään, mikä tiivisti kontakteja vastaanottokeskuksen työntekijöihin ja kouluun tai päiväkotiin. Toimiston henkilökunta oli auttanut monessa asiassa. Fatema kuvaa, kuinka hän oli saanut tukea henkilökunnalta:

Fatema: ... ihmiset toimistossa olivat todella mukavia. He veivät minua rautatieasemalta kauppaan, toivat mitä tarvitsin. Ja kun tulin tänne, olin ihan niin kuin täysin yksyksissä, koska tämä on, kuten tiedät, pieni kylä. Ei mitään. Vain metsää.

Sairaanhoitajalle sai kertoa kivuista ja unettomuudesta, joka vaivasi useimpia tutkimukseemme osallistuneita. "En ole nukkunut hyvin kahteen viikkoon tai kymmeneen päivään, ajattelen koko ajan perhettäni ja äitiäni", Mohammad totesi eräässä haastattelussa. Yö ja päivä saattoivat vaihtaa paikkaa. Perheellisen oli kuitenkin pidettävä kiinni arkirytmistä, jotta jaksaisi olla vanhempi lapsilleen. Tämä oli sekä Fatemalle että Mohammadille vaikeaa. Fatema oli kovin erilainen muihin vastaanottokeskuksen irakilaisiin naisiin verrattuna. Hän oli paennut yksin alaikäisten lastensa kanssa ja yritti pitää arkea yllä ilman puolison tukea. Puoliso oli kuitenkin mukana hänen elämässään. Fatema oli ottanut hääkuvan mukaansa pakomatkalle. Hän piti hääkuvaa muovipussiin käärittynä eteisen kaapissa, ja otti sen esille silloin, kun oli yksin. Suru oli Alepan kassissa piilossa lapsilta.

Sekä miehet että naiset tuntuivat suhtautuvan Fatemaan etäisen kunnioittavasti. Yksi arabiankielinen nainen, seinänaapuri, oli kuitenkin hänelle muita läheisempi. Ystävyysuhde jatkui senkin jälkeen, kun Fatema muutti pääkaupunkiseudulle. Fatema tuki ystävänsä tämän vielä asuessa vastaanottokeskuksessa, ja ystävän puoliso oli turvallinen aikuinen Fateman lapsille, eräänlainen isän malli. Muutoin Fatema kuvasi vuorovaikutusta vastaanottokeskuksen asukkaiden välillä seuraavasti:

Fatema: Joskus tämä naapuri [Balkanin alueelta] tulee käymään, jos hänellä on aikaa, ehkä kerran tai kaksi viikossa teelle, mutta kuten tiedät, kieli on ongelma

Sari: mm

Fatema: joo, kaikki ovat mukavia täällä mutta me sanomme toisillemme vain "hei" koska olemme Georgiasta, Afganistanista, Albaniasta ja meillä on eri kieli eikä kaikki osaa pu-

hua englantia, mutta irakilaistenkin kanssa, kun he asuvat eri taloissa ja kun näemme toisiamme toimistolla, sanomme vain "hei, mitä kuuluu, okei?"

Turvapaikanhakijat ovat samassa tilanteessa, ensin odottamassa aikaa turvapaikkapuhutteluun, sitten odottamassa päätöstä. Uutiset lähtömaasta ovat useimmiten synkkiä. Samassa tilanteessa olevien kanssa käyty hyvinkin arkipäiväinen tai vähäiseltä tuntunut vuorovaikutus oli kuitenkin merkityksellistä monella tapaa. "Just hello" [vain hei] kiteyttää vuorovaikutussuhteiden luonteen. Ihmisten tervehdykset, sanaton viestintä, kuten hymy, vahvistivat koettua läsnäolon tunnetta niinä päivinä, kun Mohammad ja Fatema jaksoivat olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Fatema kertoi, että hän yrittää olla reipas lastensa ja muiden ihmisten nähden, mutta yksin – usein aamuyön tunneilla – hän käpertyy omiin tuntemuksiinsa, pelkoon ja epävarmuuteen. "I don't have a plan B" [Minulla ei ole suunnitelmaa B], Fatema vastasi, kun Sari kysyi, mitä tapahtuu, jos hän ei saakaan oleskelulupaa. Myös Mohammad pelkäsi tulevaa. Hän mietti vaihtoehtoja, jos saisi kielteisen päätöksen. Hän ei halunnut lapsensa palaavan maahan, jossa on sekasorto.

Tällaisessa tilanteessa ympyrät pienenevät ja ihmiset sulkeutuvat omiin asuntoihinsa, saattavat maata koko päivän sängyllään tai pelata dominoa muiden asuinkumppaneiden kanssa. Tupakkapaikka oli sekä Fatemalle että Mohammadille syy piipahtaa ulkona säällä kuin säällä, jollei samana päivänä ollut muuta asiaa, kuten kauppareissua tai suomen tuntia vastaanottokeskuksessa. Fatema halusi olla itselleen armollinen. Tässä tilanteessa ei tarvinnut ajatella tupakkalakkoa. Oli isompiakin asioita murehdittavana.

Kerran kuukaudessa vastaanottokeskus järjesti bussikuljetuksen Vaasaan. Tämä oli tärkeä turvapaikanhakijoille, sillä Oravaisten K-kauppa ja ABC-asema olivat kalliita, ja Vaasassa oli mahdollista asioida Lidlissä ja aasialaisia tuotteita myyvissä kaupoissa. Fatema oli taitava ruoanlaittaja, ja tutut mausteet ruoassa toivat kodintunnetta ja helpottivat rutiineissa. Samalla hänelle oli tärkeää, että lapset söivät terveellisesti. Fatema osasi myös leipoa ja hän yllätti vieraansa kakuilla ja muilla herkuilla. Talvella 2015 hän päätti naapurinsa kanssa perustaa naisten jumppapiirin, sillä ainaisella leipomisella ja sisällä istumisella oli tunnetut seuraukset. Fatema ja muutama muu nainen osallistui myös käsityökerhoon, jota vetivät läheisen Jepuan (*Jeppo*) kunnan eläkeläisnaiset. Vastaanottokeskuksen henkilökunta oli neuvonut jepualaisia vapaaehtoisia käyttämään suomea, ja tämä yhteisesti haparoitu suomen kieli jepposvenskalla höystettynä lähensi naisia yli sukupolvien ja kulttuurirajojen. Fatema ompeli ompelukoneella ensimmäistä kertaa ja oli iloinen uusista taidoistaan.

Muutoin vapaaehtoisia näkyi kovin vähän vastaanottokeskuksen arjessa. Työntekijät pohtivat, että turvapaikanhakijoita on ollut Oravaisissa jo niin pitkään, että vapaaehtoistyö on vakiintunut muihin tiloihin, kuten urheiluseuroihin, seurakuntiin ja ystävätoimintaan. Paikallinen SPR:n yhdistys organisoivat vaatekeräystä, mikä olikin tärkeä tempaus, koska syksyllä 2015 turvapaikanhakijoita oli tavallista enemmän. Kaikesta oli pulaa, etenkin aikuisten miesten vaatteista. Mohammad oli yhdessä aktiivisten

miesten kanssa inventoimassa saapuneita vaatenyssyköitä. Myös Fatema lajitteli leluja sekä lasten- ja naistenvaatteita.

Vaikka turvapaikanhakijat ovat tavallaan samassa tilanteessa keskenään, ei tämä automaattisesti tarkoittanut kuitenkaan sitä, että vuorovaikutussuhteet muiden vastaanottokeskuksen asukkaiden kanssa olisivat muodostuneet läheisiksi. Mohammad kuvaa haastattelussa, kuinka erilaiset tavat olla ja reagoida päällä olevaan kriisiin vaikuttavat myös turvapaikanhakijoiden keskinäisiin suhteisiin:

Sari: *Tämä [nimi] on ystäväsi?*

Mohammad: *[Hän] on hyvä tyyppi. ... Olemme samassa talossa. Joo, koska kaverit minun talossa, he eivät käy ulkona, eivät tee työtä, eivät käyttäydy. Joo, ja joskus he nukkuvat liian paljon.*

Myös Fatema kuvaa ristiriitoja, asukkaiden erilaisia odotuksia ja napitettuja käsityksiä, jotka suuntaavat vuorovaikutussuhteita:

Fatema: *[naisen nimi] oli työssä käyvä nainen. Hän ei ole kotiäiti. Ja joskus jotkut miehet Oravaisissa tekivät pilaa [hänen miehestään] koska jos he pysyivät häntä tekemään jotakin tai muuttamaan jotakin, hän aina sanoi "ok, minun täytyy ensin keskustella tästä" [vaimoni kanssa]. ... Niin, kuulin toisten miesten tekävän pilaa [hänestä] koska ... niin, joskus hän leipoo leipää, hän tekee kaikkea... Niin toiset miehet Oravaisissa tekevät pilaa hänestä. Joskus jopa kun heillä on menossa jotakin toimintaa tai jotakin, he kokoontuvat yhteen pelaamaan jotakin, he eivät kutsu [häntä].*

Sari: *Koska hänen täytyy ensin keskustella siitä vaimonsa kanssa?*

Fatema: *Ei, koska hän ei ole täysi mies.*

Vuorovaikutussuhteiden ja sosiaalisten verkostojen kannalta suhteet paikallisiin ja vastaanottokeskuksen henkilökuntaan jäivät kovin ohuiksi, kuten Fateman kommentista näkyy:

Sari: *Oletko saanut uusia ystäviä Oravaisissa?*

Fatema: *Olen yrittänyt olla hyvä ystävä kaikille. Niinpä uusia ystäviä on tullut, joo, minulla on [naisen nimi], [naisen nimi], naiset punaisessa talossa, hyvät suhteet, tosi hyvät kaikkien kanssa täällä.*

Sari: *Entä keskustassa? Tarkoitan, että tunnetko ketään sellaista, joka asuu täällä pysyvästi?*

Fatema: *En.*

Sari: *Ketään suomalaista?*

Fatema: *En. Koska tunnen sellaisia, joita tapaan. Joo.*

Sari: *Joo.*

Fatema: *Joo. Koska nämä on niitä samoja ihmisiä täältä koulusta, toimistosta, samoja ihmisiä, samoja kasvoja, joo.*

Identifioitumisen kannalta merkitykselliseksi läsnäolon paikaksi muodostui paikallinen ABC-huoltoasema, joka oli kävelymatkan päässä vastaanottokeskuksesta. Paikka oli merkittävä vastaanottokeskuksen sosiaalisesta piiristä irtaantumisen ja koetun autonomian näkökulmasta erityisesti nuorille turvapaikanhakijoille. He saattoivat lähteä pois vastaanottokeskuksesta ja liikkua halutessaan, mutta ainut järkevä kohde tuolle liikkeelle etenkin loppusyksystä ja talvella oli fyysisesti lähellä oleva huoltoasema. ABC-aseamalla oli toisinaan välienselvittelyjä paikallisten nuorten ja turvapaikanhakijanuorten kesken, mutta mitään vakavaa ei tutkimuksemme aikana tapahtunut.

Pakolaisten kokemat traumaattiset tapahtumat voivat olla moninaisia, ja aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että koettelemukset vaikuttavat usein myös olemassa oleviin vuorovaikutussuhteisiin, kuten lasten ja heidän vanhempiansa välisiin suhteisiin (Sourander 2003; Montgomery 2004). Fatema kuvaa haastattelussa, kuinka hänen lapsensa ovat ennen pakenemista viettäneet käytännössä kaiken aikaa sisätiloissa ja miten se on vaikuttanut lasten käyttäytymiseen myös Suomessa:

Fatema: *...koska se oli todellinen uhka...joskus koko perhe tapettiin: mies, nainen, lapset. Maassani on uhkaavaa. ...Olin peloissani, minä totuin pitämään heidät [lapset] kotona. Minä aina hankin kaikkea sellaista, josta lapset unelmoivat kotona; x-box, playstation, leluja, videopelejä, puhelin, ipad, imac, kaikkea vain pitääkseni heidät turvassa kotona. Koska jos sinun...*

Sari: *jos menet kadulle*

Fatema: *ei kadulle. Omassa puutarhassasi ehkä sinut kidnapataan, ehkä tapetaan...Joten tämä on toinen virhe, jonka tein lasteni kanssa. Mutta en itseni vuoksi vaan tilanteen vuoksi. Lapseni ovat tottuneet olemaan yksin tähän asti. Eivät koskaan toisten lasten kanssa, eivät koulussakaan. Puhun [Oravaisissa] opettajan kanssa. Lapset sanovat, että heillä ei ole koskaan ...yhtään ystävää, he haluavat viettää kaiken ajan... kotona.*

Myös Mohammad kuvasi, kuinka Irakin kokemukset ja pelon uhka olivat takaraivossa. Paikallinen väestö oli tottunut siihen, että turvapaikanhakijat kävelivät keskustaan ja takaisin. Mohammad muisteli tilannetta, jossa hän käveli pyörätiellä vastaan vanhempaa pariskuntaa. Pariskunta sanoi hänelle *“hej”* [hei], ja Mohammad vastasi heille hämillään ja hieman nolona *“hej”*. Pieni sana, jolla avattiin keskustelut myös vastaanottokeskuksen työntekijöiden kanssa, viesti, että hän ei ole kuka tahansa vieras. Kohtaaminen pyörätiellä tapahtui kuitenkin aikana, jolloin Pariisiin tehtiin terrori-isku, Tampereella oli pidätetty irakilaiset kaksoset epäiltyinä kuulumisesta ISIS-joukkoihin ja nuoret turvapaikanhakijat olivat raiskanneet Kempeleellä alaikäisen tytön (Saresma 2018). Jonkun tekemä rikos leimasi koko porukan, oli parempi olla varuillaan. Fatema oli samaan aikaan huolissaan, että terroristit, joita hän oli paennut, olivat jo Euroopassa – kovin lähellä hänen syrjäisemänä pitämää Oravaisten vastaanottokeskusta. Vaikka kohtaamiset saattoivat herättää ristiriitaisia tunteita, häpeästä ja varovaisuudesta huolimatta paikallisten tuntemattomienkin henkilöiden tervehdykset voivat olla merkityksellisiä kohtaamisia synnyttäen hyväksytyksi tulemisen ja kuulumisen tunteita:

Mohammad: Ja kaikilla ihmisillä on täällä hymyilevät kasvot. Joskus kun kävelet kadulla. Usko minua, että ensimmäiseksi kun tulimme tänne sanoimme ”Terve!”, ”Hej!” Se oli ensimmäinen asia, jonka opimme. ”Hej, hej!” he vastasivat meille. He eivät näe meitä vieraina. Joskus tunnen häpeää, kun näen naisen miehensä kanssa koira mukanaan, he kävelevät kadulla ja minä tunnen häpeää, käännän katseeni pois päin, kuulen heidän sanovan minulle ”Hej, hej”. Usko minua, että se ei ole helppoa. Omasta puolestani tunnen olevani hyvin onnellinen. ... Täällä tunnemme olevamme ihmisiä.

Vastaanottokeskuksessa fyysisesti lähellä olevat vuorovaikutussuhteet ovat väistämättäkin pääosin heikkoja suhteita. Vaikka heikoissa suhteissa, kuten turvapaikanhakijoiden välisissä tuttavuuksissa, oli joskus myös ristiriitoja, usein samassa tilanteessa olevien keskinäinen sosiaalinen tuki välittyi hyvin pientenkin eleiden välityksellä. Pelkkä tervehdys voi saada suuren merkityksen sosiaalisen tuen näkökulmasta ja se voi myös vahvistaa hyväksytyksi tulemisen ja kuulumisen tunteita. Perhesuhteissa ja ystävyysuhteissa läheisyys ja kuuluminen joudutaan kuitenkin neuvottelemaan ja rakentamaan uudelleen.

8.5. Teknologiavälitteiset vuorovaikutussuhteet ja sosiaaliset verkostot

Maasta toiseen muuttaminen on usein suuri elämänmuutos, jolla on myös vaikutuksensa henkilön sosiaaliseen verkostoon. Konkreettisimmin muutos ilmenee useimpien

vuorovaikutussuhteiden menettämisenä (Khosravi 2013). Lähteminen ei ole helppoa, kun taakse jää paljon merkityksellisiä ja läheisiä ihmisiä:

Mohammad: Niin se on, usko minua, ei ole jokaiselle helppoa jättää kotia, ja jättää ystäviään. En tiedä, kuinka selittää sinulle. On kovaa jättää kaikki taakseen, se ei ole helppoa. En ole enää nuori. Minulla on ystäviä, minulla on sukulaisia, äitini ei ole nuori nainen, hän on vanha nainen. Jätin hänet omilleen.

Mielikuva ”juuristaan irrotetuista” turvapaikanhakijoista ja pakolaisista, joiden kaikki vuorovaikutussuhteet olisivat jääneet taakse, ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Mutta vaikka vuorovaikutussuhteet säilyisivät, suurin osa suhteista kuitenkin muuttuu matkan varrella. Vähintään suhteiden ylläpitämisen keinot ja tavat muuttuvat. Usein myös suhteen luonteesta ja esimerkiksi koetusta emotionaalisesta läheisyydestä joudutaan neuvottelemaan entistä enemmän muuttuneiden olosuhteiden takia (ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos; Koikkalainen & Nykänen).

Sekä Mohammad että Fatema olivat joutuneet sopeutumaan läheisissä vuorovaikutussuhteissaan fyysisen läsnäolon paikoista teknologian välityksellä tapahtuvaan kommunikaatioon. Tämä toi omat haasteensa molempien hyvinvointiin. He olivat kumpikin tottuneet elämään suurperheessä, jossa läheisiksi katsotaan vanhemmat, isovanhemmat, sisarukset ja heidän puolisonsa, sedät ja tädit. Kummallakaan ei asunut sukua Euroopassa, ja Suomikin oli molemmille entuudestaan vieras. Kumpikin oli suurkaupungin kasvatti, ja Oravaisten kylänraitti tuntui samaan aikaan aavemaiselta, mutta myös turvalliselta. Sekä Fatema että Mohammad olivat vakuuttuneita siitä, että Oravainen on hyvä paikka kasvattaa lapsia. Molemmat kuitenkin muuttivat myöhemmin pois tarjotakseen lapsilleen enemmän koulutusmahdollisuuksia ja löytääkseen itselleen työtä. Fatema haaveili moneen kertaan, että lasten lennettyä pesästä hän muuttaisi Oravaisiin viettämään eläkepäiviä. Nämä haaveet eivät kuitenkaan olleet päällimmäisinä pimeinä syysiltoina Fateman katsoessa olohuoneestaan ulos mustalle pellolle. Turvapaikkapäätöksen odotus tuntui pitkältä, horisonttia ei näkynyt.

Sekä Mohammadille että Fatemalle matkapuhelin sovelluksineen oli keino ylläpitää tunnetta läsnäolosta ja kuulumisesta perheenjäsenten ja sukulaisten kanssa. Perheenjäsenet kaukana lähtömaassa tarjosivat sosiaalista tukea, vaikkapa tekstiviestillä, jonka sisältö oli yksi sana tai hymiö, mutta joka kertoi paljon siitä tunteesta, jota lähettäjä juuri sillä hetkellä halusi ilmaista. Uutisia sukulaisista ja esimerkiksi Irakin tilanteesta kuultiin Viberin, Skypen ja WhatsAppin välityksellä. Facebookissa jaettiin videoita viimeisimmistä pommi-iskuista tai poliittisista selkkauksista. Perheeltä ja sukulaisilta saatu sosiaalinen tuki kantoi vaikeimman yli.

Mohammad ja hänen puolisonsa pitivät yhteyttä päivittäin. Lähtömaahan jääneistä lapsista toinen oli enemmän yhteydessä isäänsä, toinen taas yritti pitää ikävää loitolla vältellen isän kanssa keskustelua. Mohammad pyysi etenkin alussa neuvoja puolisoltaan ruoanlaittoon ja muihin arjen askareisiin. Hän oli tottunut siihen, että

työssäkäyvä puoliso pitää huolen myös kodin askareista. Vaimon palaute ei aina ollut kovin myötätuntoista: ”nytpähän tiedät, mihin aika kuluu”, oli vaimo kerrankin todennut kodinhoidon työläyttä päivittelevälle miehelleen. Fyysisesti kaukana oleva äiti oli Suomeen paenneelle lapselle tärkeä kasvattaja välimatkasta huolimatta. Mohammedin vaimo kehotti esikoistaan huolehtimaan koulutehtävistä, käyttäytymään hyvin ja noudattamaan uskonnollisia tapoja, kuten islamilaisen kalenterin ramadan-kuukauden aikaista paastoa.

Läheisistä suhteista saatiin paljon sosiaalista tukea, mutta sen ohella ne aiheuttivat myös huolta. Mohammad oli huolissaan Irakissa asuvan perheensä turvallisuudesta. Mohammad oli ehkä puolisoaan paremmin tietoinen Irakin tilanteesta, sillä hänellä oli aikaa ja mahdollisuuksia seurata useita eri medioita. Hän yritti kuitenkin luoda toiveikasta tunnelmaa ja vakuutti puolisolleen, että asiat kääntyvät vielä parhain päin.

Viestintäteknologia tarjoaa välineitä sosiaaliseen läsnäoloon (engl. *social presence*), mutta yhä edelleen perheen ja sukulaisten, ystävien ja tuttavien näkeminen ja kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus, mahdollisuus koskea toisiaan ja kokea yhdessä ovat asioita, joita turvapaikanhakijoista ja pakolaisista monet kaipaavat. Teknologian suomista mahdollisuuksista huolimatta ihmiset kokisivat mieluummin fyysistä yhdessäoloa (Urry 2002) ja perheiden mahdollisuus fyysiseen läheisyyteen ja ylipäänsä perheiden yhdistäminen ovatkin yksi pakolaisten tärkeimmistä prioriteeteista ja toiveista (RCOA 2012; ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos).

Perheenjäsenten, sukulaisten ja ystävien hyvinvoinnista kannetaan erityisesti huolta pakolaisperheissä, sillä olosuhteet läpikulkumaissa, konfliktialueilla ja pakolaisleireillä voivat olla hengenvaaralliset. Konfliktialueilla yhteydenpito voi olla hankalaa, koska puhelin ja nettiyhteydet saattavat olla kalliita ja vaarallisia käyttää (Glazebrook 2004). Huoli taakse jääneistä perheenjäsenistä ja odotukset elämästä vastaanottomaassa luovat maaperän väärinkäsityksille ja turhautumiselle. Aiemmissä tutkimuksissa on myös raportoitu pakolaisista, jotka ovat kokeneet taakse jääneiden perheenjäsenten pyynnöt ja odotukset esimerkiksi taloudellisesta avusta niin voimakkaina, että yhteyden pitämistä on lopulta jopa vältelty (Riak Akuei 2005; Lindley 2009).

Yhteydenpito perheeseen ja sukulaisiin reaaliajassa, tai hieman viivästetysti teknologian välityksellä aiheutti huolta ja stressiä myös Mohammadille ja Fatemalle. Perheen kokema pelko ja huoli tulivat teknologian välityksellä realistisiksi ja usein jopa visuaalisesti näkyväksi. Joskus viestit tulivat tilanteissa, joissa viestin vastaanottajan jaksaminen saattoi muutenkin olla koetuksella. Toista todellisuutta ei pääse pakoon ajassa eikä tilassa. Sitä ei voi sulkea pois mielestä ja ajatuksista, koska teknologia velvoittaa jatkuvaa läsnäoloa. Irak on vahvasti läsnä Suomessa, vaikka olisikin linnoit- tautunut neljän seinän sisään.

Fatemalle sosiaalisesti tueksi tarkoitettut sisarusten yhteydenotot ja viestit olivat toisinaan kovin kuormittavaa. Hän piti ajoittain puhelintaan kiinni, jotta ei saisi sisaruksiltaan uusimpia viestejä autopommeista tai asejoukkojen sodankäynnistä, huhuista miehen mahdollisesta olinpaikasta, uudesta joukkohaudasta tai vapautetuista vangeista:

Fatema: ... joskus kuulen hyviä uutisia, huonoja uutisia, he löysivät ihmisiä ja tämän vankilan. He löysivät ihmisiä ja ISIS-joukkojen vankilan. Ei, hän ei ole ISIS-vankilassa. Hän on jonkun toisen asejoukon vankilassa. Putkassa tai jotakin. Joskus minun täytyy todellakin kuulla uutiset. [Mutta] joskus sammutan virran puhelimesta. En halua kuulla mitään, en myöskään nähdä veljeni tai perheeni tai mieheni perheen soittavan ja soittavan.

Fatema yritti kovasti kääntää sivua omassa elämässään. Hän kertoi, että hänen perheensä on nyt täällä. On aika mennä eteenpäin. Hän koki myös olevansa suvulleen taakaksi, sillä hän oli joutunut pakenemaan osin heidänkin turvallisuutensa takia.

Teknologiavälitteinen vuorovaikutus voi olla tärkeää myös maantieteellisesti lähempänä olevien vuorovaikutussuhteiden kehittämisessä ja ylläpitämisessä. Se oli tärkeä myös Fateman, Mohammedin ja Sarin vuorovaikutussuhteen kehittämiselle. WhatsApp-viestit kenttäjaksojen välissä jatkoivat keskustelua siitä, mihin edellisellä kerralla oli jääty, ja kannattelivat seuraavaan kenttäjaksoon. Kuulumiset, arjen tapahtumat ja turvapaikkapäätökseen liittyvät vaiheet olivat keskeisiä aiheita. Monikielisissä (englanti, suomi, ruotsi, arabia) viesteissä hymiöineen kommentoitiin myös vuorovaikutuksen merkitystä sekä maailman menoa, linkitettiin uutisia, lähetettiin kuvia ja videoita. Puhelinsoittoon turvauduttiin silloin, kun oli poikkeuksellisen tärkeää asiaa. Itkun- ja naurunsekainen puhelinsoitto myönteisestä oleskelulupapäätöksestä oli ikimuistoinen, ja sitä kerrattiin tapaamisissa.

8.6. Johtopäätökset

Etnografinen tutkimuksemme Fateman ja Mohammedin sosiaalisista verkostoista, vuorovaikutussuhteista ja kuulumisen tunteista kertoo, että kummallakin on samantyyppisiä läsnäolon paikkoja – asuvathan he samassa turvapaikanhakijoiden yhteisössä. Molempien kertomuksissa on kuultavissa se, miten sosiaalisten verkostojen kautta rakennetaan tunnetta kuulumisesta ja luodaan ”uutta kotia”, vaikkakin epävarmoissa olosuhteissa (Kokkonen 2010; Sirriyeh 2010; 2013). Uusi yhteisö heijastuu muun muassa siinä, miten he peilaavat turvattomuuden kokemuksia kotimaasta ja lasten suojattua elämää Suomeen. Tämä näyttäisi käynnistäneen jonkinlaisen muutosprosessin heidän käsityksistään siitä, mitä tarkoittaa olla kadulla tervehditty ihminen ja turvallisessa ympäristössä kasvattaja sekä siitä, miten elämä toisaalla on vaikuttanut lasten sosiaalisiin suhteisiin. Heitä yhdistää myös perheen hajoaminen. Fateman puoliso on kadoksissa, mutta silti läsnä, ja suurin osa hänen perheensä pitämästä yhteisöstä on maantieteellisesti kaukana Irakissa. Mohammedin puoliso ja heidän pienemmät lapset ovat niin ikään fyysisesti kaukana, mutta yhteydenpito on päivittäistä, ja yhteys äidin ja vanhimman lapsen välillä on kiinteä.

Tutkimuksemme osoittaa, että turvapaikanhakijoiden sosiaaliset verkostot rakentuvat erityisesti heikkoihin suhteisiin, kuten viranomaisiin ja opettajiin vastaanottokeskuksessa, kun taas vahvat suhteet ja kuulumisen tunteet pohjautuvat virtuaalisiin vuorovaikutussuhteisiin kotimaahan jääneiden perheenjäsenien ja muiden läheisten kanssa. Fateman ja Mohammadin paikalliset sosiaaliset verkostot kutoutuvat kovin vaikiintuneisiin sukupuolittuneisiin rooleihin. Mohammad pääsee pian miesten ulkotöihin. Tämän lisäksi koska hänen lapsensa oli hieman vanhempi, ja hänellä oli pidemmät koulupäivät, Mohammadille tarjoutui mahdollisuus osallistua ruotsin kielen kurssille toiseen oppilaitokseen. Tämä puolestaan ruokki uusia vuorovaikutussuhteita paikallisten ruotsinkielisten miesten kanssa. Fateman vuorovaikutussuhteet olivat niukemmat ja keskittyivät vastaanottokeskukseen. Niissä peilautuu kotiäiti, joka odottaa lapsia koulusta ruoka valmiina. Silloin kun lapset ovat koulussa, Fatema menee itse suomen kielen tunnille, on vapaaehtoisten naisten kanssa ompelemassa, siemailee *Assam*-teetä naapurinsa kanssa ja yrittää olla reipas. Hänen korkea koulutuksensa näkyy pohdinnoissa epävakaa tilanteesta, johon hänenkin perheensä on joutunut. Koulutuksella ei ole kuitenkaan merkitystä Suomen tarjoamalla pysäkillä vastaanottokeskuksessa. Hän on kertomuksessaan ennen kaikkea äiti, nainen, irakilainen, turvapaikanhakija. Hän kuitenkin kertoo viihtyvänsä vastaanottokeskuksessa, eikä kaipaa laajempia sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. Tämä riittää.

Huomionarvoista on, että Fateman ja Mohammadin läsnäolon paikat ovat kerrostuneita ja samanaikaisia. Vastaanottokeskuksen arjessa on rutiineja ja niiden kautta vuorovaikutustilanteita, jotka heijastelevat pohdintoja kiinnittymisestä ja kuulumisesta (Suoranta 2011; Holm Pedersen 2014; Dandy & Pe-Pua 2015). Samalla kun käydään lasten koulussa, jutellaan opettajien kanssa ja rakennetaan sosiaalista verkostoa uudessa ympäristössä ehkä jopa ajatuksena jonain päivänä asettua tähän yhteisöön ja yhteiskuntaan. Kun tullaan kylältä kotiin, värjötellään tupakkapaikalla tai linnoitaudutaan asuntoon, jossa muiden samassa tilanteessa olevien kanssa käsitellään tai ollaan tietoisesti käsittelemättä maailmalta kuuluvia uutisia ja viestejä. Tätä läsnäolon paikkaa kuvastaa sosiaalinen tuki, jota kukin omien voimavarojensa mukaan pyrkii antamaan ja vastaanottamaan vaikka taustalla on tieto väliaikaisuudesta, edessä olevasta ja väistämättä tulevasta muutoksesta ja muutosta. Yhtenä sosiaalisen elämän haasteena nostetaan kuitenkin esiin yhteisen kielen puute: siinä missä kokemukset ja elämäntilanne voisivat yhdistää, kielelliset resurssit eivät ole jaettuja. Näin vankistetaan entisestään etnisten ja kansallisten ryhmien rajoja, ja monikulttuuriset ja monikieliset vuorovaikutussuhteet ovat toissijaisia.

Teknologia mahdollistaa sen, että elämä ja vuorovaikutussuhteet eivät rajoitu tiettyyn paikkaan, sillä sekä Mohammad että Fatema elävät ikään kuin kahta elämää – Irakin arkea ja turvapaikkapäätöksen odottamista vastaanottokeskuksessa ruotsinkielisellä Pohjanmaalla (Baldassar ym. 2016). Digitaaliset kuvat rakentavat tunnetta kuulumisesta ja läsnäolosta ja hymynaamaemoji tai sydänsymboli lapsen instagram-kuvan kommenttikenttään on viesti toivosta ja halusta säilyttää tunne läheisyydestä ja kuulumisesta,

vaikka fyysinen läsnäolo ja koskettaminen ei ole mahdollista (Urry 2000). Fateman ja Mohammadin elämä Oravaisissa näyttää asettuneen tilaan, jossa rakennetaan kuulumista vastaanottokeskuksen henkilökuntaan, muihin turvapaikanhakijoihin ja kyläyhteisöön. Toiveet ja unelmat kiinnittyvät elämään Suomessa, turvallisessa ja rauhallisessa ympäristössä, jossa sota ja pelko eivät olisi osa arkea. Kuitenkin erilaiset todellisuudet limittyvät, eikä uuden elämän rakentaminen tapahdu irrallaan Irakissa olevasta todellisuudesta. Yhteisyyden ja kuulumisuuden tunnetta on ylläpidettävä myös Irakiin, vaikka siihen liittyy myös paljon huolta ja murhetta perheen, sukulaisten ja ystävien hyvinvoinnista. Turvapaikanhakijan sosiaaliset verkostot ja kuulumisen tunteet ovat siten samanaikaisia ja limittäisiä, toisinaan kilpailevia mutta myös toisiaan tukevia.

Kiitokset

Kiitämme Fatemaa ja Mohammadia luottamuksesta meitä ja tutkimustamme kohtaan. Kiitämme myös kaikkia Oravaisten vastaanottokeskuksessa mukana olleita syntyneestä sosiaalisesta verkostosta, joka on mahdollistanut tutkimuksemme. *Jag bor i Oravais* -hanketta (2015–2018) on rahoittanut *Svenska kulturfonden* ja Jyväskylän yliopisto.

Lähteet

Fatema, turvapaikanhakija, haastattelut 21.10.2015–26.4.2016

Mohammad, turvapaikanhakija, haastattelut 23.10.2015–6.6.2016

RCOA (Refugee Council of Australia) (2012). *Humanitarian Family Reunion: the Building Block for Good Settlement*. Surrey Hills: RCOA. Saatavilla: www.refugeecouncil.org.au/r/rpt/2012-Family.pdf. Luettu 25.3.2017.

Tilastokeskus (2015). Väestö iän (1-v.), sukupuolen, siviilisäädyn ja kielen mukaan alueittain 1990–2014. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/055_vaerak_tau_124.px/?rxid=e528213f-f84b-475a-b2d2-e66c6cabe28e. Luettu 22.6.2016.

Vastaanottokeskuksen työntekijät, haastattelut 27.8.2015–25.4.2016

Kirjallisuus

Anthias, Floya (2012). Transnational Mobilities, Migration Research and Intersectionality. Towards a Translocal Frame. *Nordic Journal of Migration Research*, 2 (2), 102–110.

- Baldassar, Loretta, Mihaela Nedelcu, Laura Merla & Raelene Wilding (2016). ICT-Based Co-presence in Transnational Families and Communities: Challenging the Premise of Face-to-Face Proximity in Sustaining Relationships. *Global Networks*, 16 (2), 133–144.
- Baynham, Michael & Anna De Fina (2016). Narrative Analysis in Migrant and Transnational Contexts. Marilyn Martin-Jones & Deirdre Martin (eds.), *Researching Multilingualism. Critical and Ethnographic Perspectives*. London: Routledge, 31–45.
- Björngren Guadra, Carin (2015). Encounters with Irregular Migrants in Social Work - "Collateral Damage" and Reframing of Recognizability in Swedish Public Social Services. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 13, 302–320.
- Boateng, Alice (2010). Survival voices: Social Capital and the Well-Being of Liberian Refugee Women in Ghana. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 8, 386–408.
- Bogdanoff, Minna (2016). *Turvapaikanhakijoiden opettajien ammatilliset identiteetit ja kielikäsitteet*. Kasvatustieteen ja suomen kielen pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto: Opettajankoulutuslaitos ja kielten laitos.
- Butler, Judith & Gayatri Chakravorty Spivak (2007). *Who Signs the Nation-State? Language, Politics, Belonging*. London: Seagull Books.
- Cheung, Sini Yi & Jenny Phillimore (2014). Refugees, Social Capital, and Labour Market Integration in the UK. *Sociology*, 48 (3), 518–536.
- Copland, Fiona & Angela Creese (2015). *Linguistic Ethnography: Collecting, Analysing and Presenting Data*. London: Sage.
- Creese, Angela, Takhi, Jaspreet Kaur & Adrian Blackledge (2016). Reflexivity in Team Ethnography: Using Researcher Vignettes. Marilyn Martin-Jones & Deirdre Martin (eds.), *Researching Multilingualism. Critical and Ethnographic Perspectives*. London: Routledge, 189–214.
- Dandy, Justine & Rogelia Pe-Pua (2015). The Refugee Experience of Social Cohesion in Australia: Exploring the Roles of Racism, Intercultural Contact, and the Media. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 13, 339–357.
- Elliott, Anthony & John Urry (2010). *Mobile Lives*. Abingdon: Routledge.
- Glazebrook, Diana (2004). Becoming Mobile after Detention. *Social Analysis*, 48 (3), 40–58.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch & Christina Szanton Blanc (1995). From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly*, 68 (1), 48–63.
- Granovetter Mark (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360–1380.
- Heller, Monica (2011). *Paths to Post-Nationalism. A Critical Ethnography of Language and Identity*. Oxford: Oxford University Press.
- Khosravi, Shahram (2013). *Laiton matkaaja. Paperittomuus ja rajojen valta*. Suomentanut A. Sadinmaa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kokkonen, Lotta (2010). *Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestäään uuteen sosiaaliseen ympäristöön*. Jyväskylä Studies in Humanities, 143. Jyväskylän yliopisto.

- Kokkonen, Lotta (2018). Pakolaisten sosiaalinen tuki viranomaiskohtaamisissa. Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.), *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 98–123.
- Richard L. Conville & Lilian Edna Rogers (eds.), *The Meaning of "Relationship" in Interpersonal Communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 41–82.
- Koser, Khalid (1997). Social Networks and the Asylum Cycle: The Case of Iranians in the Netherlands. *The International Migration Review*, 31 (3), 591–611.
- Lewis, Hannah (2015). Music, Dancing and Clothing as Belonging and Freedom among People Seeking Asylum in the UK. *Leisure Studies*, 34 (1), 42–58.
- Lindley, Anna (2009). The Early Morning Phonecall: Remittances from a Refugee Diaspora Perspective. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35 (8), 1315–34.
- Montgomery, James (1994). Weak Ties, Employment, and Inequality: An Equilibrium Analysis. *American Journal of Sociology*, 99, 1212–1236.
- Needham, Susan & Karen Quintiliani (2007). Cambodians in Long Beach, California: The Making of a Community. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 5 (1), 29–53.
- Holm Pedersen, Marianne (2014). *Iraqi Women in Denmark. Ritual Performance and Belonging in Everyday Life*. Manchester: Manchester University Press.
- Phillimore, Jenny (2012). Implementing Integration in the UK: Lessons for Integration Theory, Policy and Practice. *Policy and Politics*, 40 (4), 525–545.
- Riak Akuei, Stephanie (2005). Remittances as Unforeseen Burdens: the Livelihoods and Social Obligations of Sudanese Refugees. *Global migration perspectives*, no. 18, Global Commission on International Migration: Geneva. Saatavilla: https://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/gcim/gmp/gmp18.pdf. Luettu 20.2.2017.
- Robertson, Zoe, Raelene Wilding & Sandra Gifford (2016). Mediating the Family Imaginary: Young People Negotiating Absence in Transnational Refugee Families. *Global Networks*, 16 (2), 219–236.
- Saresma, Tuija (2018). Politics of fear and racialized rape: Intersectional reading of the Kempele rape case. Peter Hervik (ed.): *Racialization, Racism, and Anti-Racism in the Nordic Countries*. New York: Palgrave Macmillan, 63–91.
- Shum, Terence, C.T. (2014). Refugees' Transnational Mobility: A Study of Asylum Seeking in Hong Kong and Urban Thailand. *Refugee Survey Quarterly*, 33 (4), 50-80.
- Sigman, Stuart (1998). Relationships and Communication: A Social Communication and Strongly Consequential View. Richard L. Conville & Lilian Edna Rogers (eds.), *The Meaning of "Relationship" in Interpersonal Communication*. Westport, Connecticut: Praeger, 41–82.
- Sirriyeh, Ala (2010). Home Journeys: Im/mobilities in Young Refugee and Asylum Seeking Women's Negotiations of Home. *Childhood*, 17 (2), 213-227.
- Sirriyeh, Ala (2013). *Inhabiting Borders, Routes Home. Youth, Gender, Asylum*. Farnham: Ashgate.

- Sourander, Andre (2003). Refugee Families during Asylum Seeking. *Nordic Journal of Psychiatry*, 57, 203–207.
- Spaij, Ramón (2015). Refugee Youth, Belonging and Community Sport. *Leisure Studies*, 34 (3), 303–318.
- Suoranta, Juha (2011). *Vastaanottokeskus*. Helsinki: Into.
- Urry, John (2002). 'Mobility and Proximity. *Sociology*, 36 (2), 255–74.
- Van der Aa, Jef (2017). Senga's Story: The Epistemological Segmentation of Narrative Trauma. *Tilburg Papers in Culture Studies* 180. Saatavilla: <https://www.tilburguniversity.edu/research/institutes-and-research-groups/babylon/tpcs/item-paper-180-tpcs.htm>. Luettu 24.4.2017.
- van Tubergen, Frank (2011). Job Search Methods of Refugees in the Netherlands: Determinants and Consequences. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 9, 179–195.
- Vertovec, Steven & Susanne Wessendorf (2010). *The Multiculturalism Backlash*. London: Routledge.
- Wahlbeck, Östen (1992). *Kvalitativ samhällsforskning om flyktningmottagande – exemplet Oravais kommun*. Institutet för finlandssvensk samhällsforskning vid Åbo Akademi, forskningsrapport nr 19. Vasa: Åbo Akademi.
- Yuval-Davis, Nira (2011). *The Politics of Belonging. Intersectional Contestations*. London: Sage.
- Zetter, Roger & Martyn Pearl (2000). The Minority within the Minority: Refugee Community-Based Organizations in the UK and the Impact of Restrictionism on Asylum Seekers. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26 (4), 675–697.

Kuva 4. Toni, Syyria. Lähde: Rewan Kakil 2016.

Toni: "Toivon voivani omistautua rakkauden ja rauhan levittämiseen maailmassa tehdäkseni siitä kauniin paikan elää."

Osa III:

Pakolaisuuden representaatiot

Teoksen kolmas osio rakentuu *Pakolaisuuden representaatiot* -teeman ympärille. Analyysin tulokulma tämän osion luvuissa on siinä, miten muut toimijat, kuten poliisin ja kirkon työntekijät sekä suomalaiset sanomalehtikirjoittelijat näkevät ja kokevat turvapaikanhaun ja pakolaisuuden.

Yhdeksännessä luvussa *Valistusta ja vuorovaikutusta: turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatus poliisin työssä* Sari Vanhanen pureutuu laillisuuskasvatukseen, joka on yksi osa turvapaikanhakijoille suunnattua työ- ja opintotoimintaa. Vanhanen tarkastelee laillisuuskasvatusta poliisin työn näkökulmasta. Lähtökohtana on poliisityö paikallisena, kasvokkaisena työnä, joka edellyttää erilaisten tilanteiden lukutaitoa muuttuvissa olosuhteissa. Laadullisen haastatteluaineiston pohjalta Vanhanen analysoi poliisien kanssa tekemiensä yksilö- ja ryhmähaastattelujen avulla, miten laillisuuskasvatus toteutuu ja miten sen merkitys nähdään poliisin työssä. Käytännössä poliisin arjen turvallisuustyöhön liittyvä laillisuuskasvatus on opettamista, koulutusta ja valistusta, jota kuvaillaan esikotouttavana työnä. Samalla kyse on dialogisista oppimistilanteista, jotka haastavat myös poliisin edustajia pohtimaan omaa työtään.

Ulla Siirto ja Hanna Niemi kirjoittavat teoksen kymmenennessä luvussa *Solidaarista yhdessä elämisen taitoa vai vieraanvaraisuutta: evankelisluterilaiset seurakunnat turvapaikkatyössä* Suomen evankelisluterilaisen kirkon tekemästä turvapaikkatyöstä. Ajallisesti heidän analyysi keskittyy vuoden 2015 syksyllä käynnistyneeseen työhön turvapaikanhakijoiden parissa. Siirto ja Niemi avaavat solidaarisen yhdessä elämisen taidon käsitettä kysymällä, miten seurakunnat onnistuivat toteuttamaan toiminnassaan jakamisen ja yhdessä elämisen periaatteita. Aineistona tutkijoilla on useita haastatteluja seurakuntien työntekijöiden ja vapaaehtoisten kanssa. Useimmat seura-

kunnat kohtasivat turvapaikanhakijoita kodinomaisesti ja ystävyyttä tarjoten. Jotkut jäivät varovaisesti odottelemaan tilanteen kehittymistä. Vieraanvaraisuus on eetoksena seurakunnille tuttua, mutta solidaarista yhdessä elämisen taitoa vielä harjoitellaan.

Teoksen luvussa 11. Meira Pappi analysoi *Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva* luvussa kotoutumisesta käytävää sanomalehtikeskustelua *Helsingin Sanomissa, Ilkassa* ja *Karjalaisessa*. Hänen analyysinsä fokus on viimeaikaisessa turvapaikanhakijoiden määrän lisääntymisen myötä aktivoituneessa julkisessa keskustelussa. Pappi kysyy, millaiseksi suomalaisuus rakentuu keskusteltaessa Suomeen kotouttamisesta ja kotoutumisesta. Kysymys palautuu turvapaikanhakijoihin hahmottelemalla keskustelussa rakentuvan suomalaisuuden suhdetta maahanmuuttoon. Tutkimus osoittaa, että sanomalehtien kotouttamiskeskustelussa suomalaisuus rakentuu yhtenäiseksi, topeliaaniseksi, stereotyyppiseksi, nostalgiseksi ja suomalaiset valkoisiksi, suomenkielisiksi ja kristityiksi. Tämä kuva on hyvin läpitunkeva ja rajaa ulkopuolelle ison osan sekä nykyisiä että tulevia suomalaisia. Keskustelussa on kuitenkin myös puhetta, joka tekee tilaa toisenlaisille suomalaisuuksille.

9. Valistusta ja vuorovaikutusta: turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatus poliisin työssä

Sari Vanhanen

9.1. Johdanto

Yksilöiden ja yhteiskunnan turvallisuus on poliisityön ydintä. Samalla poliisityöhön nivoutuu kaksijakoinen kysymys päätäntävällästä ja luottamuksesta: legitiiminä turvallisuusviranomaisena poliisilla on oikeus valvontaan ja voimankäyttöön samalla kun työn tavoite on turvata ihmisten yhteistä vapautta avoimessa yhteiskunnassa (Björk 2012, 109; ks. myös Keskinen ym. 2018). Turvapaikanhakijoiden vastaanottoon ja maahantulon alkuvaiheeseen liittyvä poliisityö on kiinnostava tarkastelukohde, jossa kohtaavat sekä yksilöiden oikeuksiin, että kansalliseen lainsäädäntöön liittyvät kysymykset. Näiden kysymysten yhtenä leikkauspisteenä voidaan nähdä Suomessa turvapaikanhakijoille tarjottava laillisuuskasvatus, jonka toteutusta tarkastelen tässä luvussa poliisin työn näkökulmasta.

Luku pohjautuu poliisin monialaista yhteistyötä kotoutumisen edistämisessä käsittelevän väitöskirjatutkimuksen haastatteluaineistoon (Vanhanen 2018). Aineistolähtöiseen tarkasteluun on valikoitu loppusyksyllä 2015 ja vuoden 2016 aikana tehdyt poliisin yksilöhaastattelut sen perusteella, mikäli turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatus sekä tähän liittyvä yhteistyö on tullut haastattelussa esille. Käytännössä poliisin antama laillisuuskasvatus toteutuu vastaanottokeskuksissa tai muissa turvapaikanhakijoiden asuinyksiköissä järjestettävän opintotoiminnan yhteydessä. Tämän lisäksi arjen erilaiset kohtaamiset ja muu kanssakäyminen poliisin ja turvapaikanhakijoiden

välillä voidaan nähdä tilanteina, joissa myös sivutaan laillisuuskasvatukseen liittyviä kysymyksiä.

Teoreettisesti lähestyn poliisityötä paikallisena, kasvokkaisena työnä (Lipsky 1980), joka edellyttää erilaisten tilanteiden lukutaitoa muuttuvissa olosuhteissa (Björk 2006, 2012; Huotari & Puttonen 2012). Poliisin turvallisuustyöhön liittyvä laillisuuskasvatusta voidaan nähdä opettamisena ja oppimisena, mutta myös kasvatuksena ja valistuksena. Kasvatuksesta ja tähän nivoutuvasta ”moraalijärjestyksen tuottamisesta” on kyse erityisesti yksin alaikäisinä maahantulneiden turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävässä työssä, kuten yleensäkin nuorten parissa tai heihin kohdistuvassa poliisityössä (Niemi 2010; Bruselius-Jensen & Pless 2017). Samalla kyse on muuttuvista tilanteista, jotka haastavat myös poliisin edustajia pohtimaan omaa työtään ja ammatillista osaamistaan (mm. Innes 2007; Björk 2012, 116–123; Bartkowiak-Théron ym. 2017).

Poliisin kannalta turvapaikanhakijoiden poikkeuksellinen määrä syksyllä 2015 vaikutti työtehtävien jakamiseen ja resurssointiin merkittävästi. Tilanne sitoi työvoimaa siten, että kaikilla poliisilaitoksilla ohjattiin lisäresursseja muista tehtävistä turvapaikkatutkintaan ja hakemusten vastaanottoon. Paitsi virassa olevia poliiseja, tilanteessa hyödynnettiin myös Poliisiammattikorkeakoulun opiskelijoita sekä jo eläkkeelle siirtyneitä poliisimiehiä. Turvapaikkatutkinnan poliisi suoritti lähes kymmenkertaisen määrän aiempiin vuosiin verrattuna. Lisäksi Torniossa aloitti syyskuussa 2015 toimintansa tilapäinen järjestelykeskus, jonne Ruotsin puolelta Haaparannan kautta Suomeen saapuneet turvapaikanhakijat ohjattiin suoraan rajanylityksen jälkeen heidän rekisteröimisensä nopeuttamiseksi. Kaikista turvapaikanhakijoista liki puolet rekisteröitiin juuri Tornion järjestelykeskuksessa. Enimmillään hakijoita rekisteröitiin Torniossa lähes 500 hakijan päivävuuhdilla. (Poliisin vuosikertomus 2015, 7–8; ks. tässä teoksessa Nykänen ym.)

Käytännössä poliisi teki turvapaikkatutkinnan (henkilöllisyyden, maahantulon ja matkareitin selvittäminen) yli 30 000 turvapaikanhakijalle ennen tehtävän siirtymistä Maahanmuuttovirastolle. Turvapaikkatutkinta siirtyi poliisilta Maahanmuuttovirastolle 1.3.2016, minkä jälkeen poliisin tehtäviin on kuulunut ulkomaalaisvalvonnan lisäksi turvapaikkahakemuksen vastaanottaminen ja turvapaikanhakijan rekisteröinti sekä maastapoistamispäätösten täytäntöönpano (Poliisin vuosikertomus 2016, 7).

Samalla turvapaikkatilanteen viestintää ohjeistettiin Poliisihallituksen taholta: poliisi tuotti Suomen lakia ja poliisia käsittelevän videon myös arabiaksi, somaliksi ja kurdiksi tekstitettynä sekä esitteen turvapaikanhakijoille Suomen poliisista ja lainsäädännöstä kahdeksalla eri kielellä. Näiden rinnalla Facebookissa ja Twitterissä järjestettiin turvapaikka-chat ajantasaisen tiedon välittämiseksi. (Poliisin vuosikertomus 2015, 38; Tietoa poliisista turvapaikanhakijoille 2017.)

Kyseinen yhteiskunnallinen tilanne nosti esiin vilkkaan julkisen keskustelun poliisin roolista ja heidän työhönsä kohdistuvista odotuksista, vaihdellen katuvalvonnasta ihmisoikeuksien turvaamiseen sekä turvapaikkaprosessin aikana syntyviin odotuksiin, toiveisiin tai mahdollisiin turhautumisiin. Esillä ovat olleet turvapaikkaprosessin ja

päätöksen odotusajan toimintamahdollisuudet sekä erilaiset riskit, joita "väli-illassa" eläminen voi edesauttaa (vrt. tässä teoksessa Nykänen ym.). Huomiota on kiinnitetty muun muassa ihmiskauppaan, pimeään työvoiman käyttöön, harmaisiin asuntomarkkinoihin sekä väkivaltaisen ekstremismin uhkaan.

Vaikka turvallisuuden edistäminen liittyy nimenomaan poliisin työhön, ihmisten arjessa turvallisuutta vahvistavat ja siihen vaikuttavat useat eri tekijät. Niinpä yhteisen turvallisuuden ja yksilökohtaisen turvallisuudentunteen edistäminen ei ole yksinomaan poliisin tehtävä, vaan se edellyttää laaja-alaista yhteistyötä eri viranomaisten sekä kansalaisjärjestöjen, lähiyhteisöjen, elinkeinoelämän ja muiden toimijoiden kesken (Himberg 2017; Sisäministeriö 2017, 14). Turvapaikanhakijoiden kannalta ajateltuna arjen turvallisuuden rakentajia poliisin rinnalla ovat esimerkiksi vastaanottokeskusten ja muiden asuinyksiköiden henkilöstö sekä myönteiset kohtaamiset paikallisten asukkaiden kanssa eri järjestöjen koordinoimien vapaaehtoistoimintojen kautta. Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat on nähty erityisen haavoittuvana ryhmänä (vrt. Asquith ym. 2017), minkä vuoksi työhön heidän kanssaan on pyritty panostamaan erityisesti.

Laillisuuskasvatus on yksi osa turvapaikanhakijoiden työ- ja opintotoimintaa, johon osallistumista hakijalta edellytetään muun muassa vastaanottorahan saamiseksi. Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (746/2011, 29§) määrittelee, että opintotoimintaa on järjestettävä vastaanottokeskuksessa kansainvälistä suojelua hakevan ja tilapäistä suojelua saavan omatoimisuuden edistämiseksi. Opintosisällöt liittyvät suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen toimintakulttuuriin, myös esimerkiksi niinkin päivittäiseen aiheeseen kuin ruokaan ja ravitsemukseen. Materiaali on asiakkaiden käytettävissä myös nettipohjaisena versiona yhdeksällä eri kielellä. Laillisuuskasvatuksen osalta käydään läpi muun muassa suomalaisen oikeusjärjestelmän rakennetta ja toimintaa sekä sen keskeisiä periaatteita, kuten yhdenvertaisuutta (Yhdenvertaisuuslaki 2014). Samoin käsitellään sukupuolten välistä kanssakäymistä, siihen liittyviä "kulttuurikoodeja" sekä yksilön henkilökohtaista itsemääräämisoikeutta. (Tietoa elämästä Suomessa verkkomateriaali.)

Poliisi on mahdollisuuksien mukaan turvallisuusviranomaisena mukana turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatuksessa. Poliisin käyttämä koulutusmateriaali käsittelee muun muassa poliisin työtä ja viranomaisroolia Suomessa. Poliisin osuus konkretisoi esimerkiksi henkilökohtaisen koskemattomuuden merkitystä sekä mahdollisiin rikkeisiin liittyviä seuraamuksia. Lisäksi aineisto sisältää turvallisuuteen ja oikeusjärjestykseen liittyviä teemoja sekä turvapaikanhakijan että vastaanottavan yhteiskunnan kannalta. (Tietoa poliisista turvapaikanhakijoille 2017.)

Tämä luku pohjautuu väitöskirjatutkimukseni yhteydessä koottuun haastatteluaineistoon, joka tarkastelee paikallista, kotoutumisen edistämiseen liittyvää monialaista yhteistyötä poliisin työn näkökulmasta (Vanhanen 2018). Monialaisuus korostaa erityyppisten toimijoiden osallistumista yhteistyöhön, jolloin viranomaisten rinnalla mukana on yhdistys- ja järjestökentän, eri kieli- ja kulttuuritaustaisten ryhmien tai

uskonnollisten yhteisöjen sekä yksityisen sektorin edustajia (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010, 31–32§). Tutkimus kohdistuu jo maassa asuvien henkilöiden kanssa tehtävään kotouttavaan työhön, ei varsinaisesti turvapaikanhakuvaiheeseen, mutta tutkimusajankohdan vuoksi haastatteluaineistossa sivutaan myös tätä aihetta (kotoutumiseen liittyvästä keskustelusta ks. tässä teoksessa Pappi; Heikkilä & Lyytinen). Kokonaisuudessaan tutkimuksen primaariaineisto koostuu poliisien yksilö- ja fokusryhmähaastatteluista. Puolistrukturoidut poliisien yksilöhaastattelut (N=15) on koottu Suomessa viideltä eri poliisilaitokselta eri puolilta maata sekä yhdestä erityisyksiköstä marraskuun 2015 ja elokuun 2017 välisenä aikana. Haastateltavat poliisit työskentelevät eri työtehtävissä ja valikoituivat mukaan sillä perusteella, että heillä on omakohtaista kokemusta paikallisesta, eri toimijoiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Sattumalta tutkimusaineiston keruu käynnistyi samana ajankohtana, jolloin Suomeen hakeutui poikkeuksellisen suuri määrä turvapaikanhakijoita. Vaikka keskeinen aihe haastatteluissa oli kotoutumisen edistämiseen liittyvä yhteistyö, niissä tuotiin esiin myös kokemuksia vastaanottokeskusten ja muiden asuinyksiköiden kanssa tehdystä yhteistyöstä, turvapaikanhakijoille pidetyistä luento- ja tiedotustilaisuuksista ja muista arkisista kohtaamisista heidän kanssaan.

Hyödynnän haastatteluaineistoa valikoidusti sen perusteella, mainitaanko turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatukseen liittyviä kuvauksia haastattelussa. Olen valinnut mukaan vain ne vuosina 2015 ja 2016 tehdyt yksilöhaastattelut (N=7), joissa aihe tulee esille vuosina. Haastateltavien anonymiteetin säilyttämiseksi tunnustettavuudet sekä henkilö- että paikkakuntatasolla on poistettu. Haastattelulainauksissa käytän työnkuvaan pohjautuvaa erittelyä (esim. kenttäpartio, ulkomaalaispoliisi). Vaikka valitsemani erittely osin niputtaa yhteen erityyppisissä työtehtävissä toimivia haastateltavia, se antaa lukijalle käsityksen siitä, onko kyse liikkuvasta, kentällä tapahtuvasta työstä vai enemmän toimistoaikana ja -paikkana toteutuvasta poliisin työstä.

Analysoin aineistoa sen pohjalta, miten laillisuuskasvatus toteutuu ja millä tavoin sen merkitys nähdään poliisin työssä. Poliisin kannalta yhteiskunta- ja laillisuustietoon liittyy erityinen ammatillinen osaaminen sen suhteen, mikä on hyväksyttävää ja lainmukaista, ja mikä puolestaan rangaistavaa suomalaisen lainsäädännön mukaan. Yhdensuuntaisen tiedottamisen rinnalla poliisi näkee tärkeänä kanssakäymisen sekä turvapaikanhakijoiden että heidän kanssaan työskentelevän henkilöstön kanssa. Analyysi kuvailee poliisin roolia osana turvapaikkaprosessia tietystä näkökulmasta tuoden esiin kasvokkaista poliisityötä yleistason ohjeistusten ja käytännön työssä ratkaistavien tilanteiden ristipaineessa. (Lipsky 1980; vrt. myös Hagelund 2009; Nordberg & Wrede 2015.)

Ennen empiirisen osuuden käsittelyä taustoitan aihetta teoreettisesti paikallisen, yhteisölähtöisen poliisityön näkökulmasta, sekä tarkastelen tähän liittyvää arjen turvallisuuden käsitettä (engl. *everyday security*, Crawford & Hutchinson 2016). Laillisuuskasvatuksen voi ajatella olevan osa sekä yksilön että yhteiskunnan turvallisuuden vahvistamista. Siksi on kiinnostavaa tarkastella, onko laillisuuskasvatuksessa poliisityön kannalta kyse kansallisen turvallisuuden edistamisestä ja pakolaisuuden

”turvallistamisesta” (engl. *securitization of forced migration*; mm. Hammerstad 2014), vai myös siitä, että poliisit omassa työssään pohtivat turvapaikanhakijoiden hyvinvointia sekä sitä, miten heidän arkensa olisi mahdollisimman turvallista (vrt. Tiilikainen 2016).

9.2. Yhteisölähtöinen poliisityö arjen turvallisuuden rakentajana

Yhteisölähtöisessä poliisityössä turvallisuutta rakennetaan sen pohjalta, mitkä kysymykset tai huolenaiheet nousevat esiin kyseisen yhteisön kokemuksesta. Ennalta määritellyn aiheen tai ongelman sijaan yhteisölähtöistä poliisityötä luonnehtii vastavuoroinen dialoginen työote. Se puolestaan edellyttää keskustelevaa poliisikulttuuria sekä johdon että kenttätason tekijöiltä. Työote vaatii aikaa ja tiettyä joustavuutta, jotta eri osapuolten ymmärrys tilannekuvasta sekä yhteistyön tavoitteista selkiytyy. (ks. Björk 2012; myös Björk 2006, 60; Innes 2007; Virta 2012; Huotari & Puttonen 2012; O’Neill & McCarthy 2014.)

Kyse on proaktiivisesta eli ennaltaehkäisevästä toiminnasta, jota toteutetaan tiiviissä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Yhteisölähtöistä poliisityötä tehdään paikallisesti myös esimerkiksi eri kieli- ja kulttuuritaustaisten yhdistysten tai uskonnollisten yhteisöjen kanssa. Keskeistä tällöin on yleistämisen ja stigmatisointisoinnin välttäminen, mikä edellyttää poliisilta yhteisöjen ja näiden edustajien kohtaamista ilman valmiita ennakoasenteita tai toiseuttavia käsityksiä. (Jukarainen & Taponen 2017; Poliisin ennalta estävän toiminnan strategia vuosille 2014–2018.) Dialoginen lähestymistapa voidaan nähdä tietoisena ”vastapoolina” poliisityöhön liitetyn kulttuuristamisen, toiseuttamisen tai rodullistamisen suhteen, jotka pohjautuvat valmiisiin oletuksiin eri vähemmistöistä tai kulttuuritaustaisista henkilöistä (Keskinen 2011; Uhnoo 2013; Delsol & Shiner 2015; Keskinen ym. 2018). Lisäksi niin kutsuttuun universaalien kohtelun paradoksiin (Keskinen 2012) liittyen on tuotu esiin näkemys siitä, että pyrkiessään kohtelemaan kaikkia tasaveroisesti poliisi ei välttämättä ole tunnistanut työkäytäntöjä, joita vähemmistöt kokevat ongelmallisiksi (ks. myös Saari 2009).

Yhteisölähtöisen poliisityön pyrkimyksenä on vahvistaa eri kieli- ja kulttuuritaustaisten ihmisten luottamusta paitsi poliisin myös yleensä eri viranomaistahojen yhdenvertaisuuteen ja objektiivisuuteen pyrkivää työskentelyä kohtaan (Vanhanen 2018; ks. myös Turtiainen 2012). Tämä voidaan nähdä arjen kansalaisuuden rakentamisena (Vuori 2015), jolla pyritään edistämään toimijuutta ja ihmisten kuuluvuuden kokemuksia eri tilanteissa. Luottamuksen rakentamisen kannalta haastavaa on se, että poliisin työssä luottamus näyttäytyy tietyllä tavoin vastakuvana, eli institutionaalisoituneen epäluottamuksen ja skeptisyyden muotona suhteessa kansalaisiin. Eli samanaikaisesti, kun poliisi pyrkii rakentamaan luottamusta eri väestöryhmien kanssa,

poliisin yhteiskunnallinen rooli on valvoa, kontrolloida ja seurata ihmisten toimintaa (Björk 2012, 109–110).

Kansainvälisesti vertailtuna Suomessa koetaan vahvaa luottamusta poliisia kohtaan. Vahvan luottamuksen on katsottu perustuvan toimivan yhteiskuntarakenteen ja ennakoitavuuden pohjalle (Kääriäinen 2008). Sen sijaan luottamus poliisiin ja etnisten vähemmistöjen välillä on haastava (Saari 2009; Kääriäinen & Niemi 2014; Keskinen ym. 2018). Tämän vuoksi poliisi on pyrkinyt rakentamaan luottamusta suhteessa eri vähemmistöihin sekä myös maahanmuuttajataustaisiin henkilöihin, joilla oman kokemuksensa pohjalta on kielteisiä tai jopa pelokkaita asenteita poliisia tai yleisesti viranomaisia kohtaan (Tanner 2008).

Käytännössä poliisin työ edellyttää nopeasti muuttuvien tilanteiden lukutaitoa. Työssä kohdataan erilaisia valintatilanteita, joissa ei välttämättä ole selkeää tietoa siitä, millä tavoin nämä tilanteet tulisi ratkaista. Yleistason ohjeistusten sekä tilannekohtaisten arvioiden yhdistäminen lataa työhön eettis–moraalisen jännitteen, joka edellyttää joustavuutta ja ammatillista arviointikykyä (Lipsky 1980; vrt. Hagelund 2009). Työnkuvan kaksinaisuus kuvastuu myös turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävässä työssä: toisaalta poliisi toteuttaa valtiollista turvallisuuspolitiikkaa, kuten ulkomaalaisvalvontaa asianmukaisten maassaolo- ja matkustusasiakirjojen osalta. Toisaalta poliisi pyrkii vahvistamaan ihmisten turvallisuutta ja luomaan vastavuoroisia, kasvokkaisia kontakteja sekä tällä tavoin vahvistamaan turvapaikanhakijoiden luottamusta poliisia kohtaan Suomessa.

Vastaanottokeskusten ja turvapaikanhakijoiden näkemyksiä koonneen tutkimuksen mukaan (Koistinen 2017) vuorovaikutus poliisiin kanssa on koettu tärkeänä. Vastaanottokeskusten johtajat korostivat tiedonvaihdon merkitystä, josta esimerkkinä mainittiin poliisin päivittäminen vastaanottokeskuksen henkilömäärätilanteesta, ennakointi ja säännöllinen yhteydenpito. Lisäksi samassa yhteydessä tuotiin esiin poliisin tiedotus, tapaamiset ja käynnit sekä poliisin informaatiotilaisuudet ja luennot vastaanottokeskuksissa. Lähi- tai vastuupoliisi koettiin hyvänä asiana, jotta tiedetään, keneen voi ottaa yhteyttä ja saadaan aikaan henkilökohtainen yhteys. Joissakin vastaanottokeskuksissa yhteyspoliisi kävi säännöllisesti ja toisissa oli ollut viikoittaisia tai kuukausittaisia tapaamisia. Yksittäisenä mainintana nousi esiin, että jotkut poliisit ovat olleet asenteellisia paikkakunnilla, jossa ei aiemmin ole ollut vastaanottokeskusta (Koistinen 2017, 54; vastaanottokeskuksista ks. tässä teoksessa Nykänen ym.; Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen).

Kysymys pakolaisuuden ”turvallistamisesta” ja pakolaisuuden näkeminen kansallisen turvallisuuden uhkana on suhteellisen nuori ilmiö (Hammerstad 2014, 265). Perinteinen käsitys turvallisuudesta liittyy yhteiskunnan vakauteen ja ulkoisten uhkien tai merkittävien muutosten ennakointiin. Tämä kansallisvaltiokeskeinen turvallisuusajattelu (engl. *national security*) korostaa valtiollista autonomiaa ja suvereenisuutta sekä oikeutta rajavalvontaan. Valtiolähtöisen turvallisuusajattelun rinnalla inhimillisen turvallisuuden käsite (engl. *human security*) painottaa turvallisuutta ja turvallisuus-

dentunnetta yksilöiden ja lähiyhteisöjen näkökulmasta (esim. Vietti & Schibner 2013). Kritiikkiä inhimillisen turvallisuuden käsitettä kohtaan on esitetty sen laajuuden sekä siitä johtuvan epämääräisyyden perusteella. On katsottu, että käsite ei lopulta kerro turvallisuudesta vaan yleisesti ihmisten hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä (katsaus käsitteen kritiikkiin, Inglehart & Norris 2012).

Lisäksi turvallisuustutkimuksessa tuodaan esiin käsite arjen turvallisuudesta (engl. *everyday security*). Se nähdään aktiivisena, yksilöiden tai eri ryhmien arkielämässä toteutuvana toimintana. Käsite tarkastelee sitä, millä tavoin ihmiset itse rakentavat ja hallitsevat omaa turvallisuuttaan. Käsitteellä on haluttu korostaa kokempohjaista tартtumapintaa "elettyyn turvallisuuteen" vastapainona muodolliseen, hallinnolliseen turvallisuuskäsitykseen sekä laajentaa turvallisuuteen liittyvän tutkimuksen kysymyksenasettelua ja analyysia. Keskeisinä ulottuvuuksina arjen turvallisuudessa nähdään ajan ja ajallisuuden, tilan ja sen eri tasojen sekä vaikutuksen ja tunteen merkityksiä. (Crawford & Hutchinson 2016.)

Arkielämän tasolla koetun turvallisuuden merkitys liittyy mittakaavakysymykseen. Erilaiset uhat eivät välttämättä ole laajamittaisia katastrofeja vaan yksilöiden tai ryhmien kohdalla merkittäväällä tavalla vaikuttavia kokemuksia, kuten perheissä tai lähiyhteisöissä koettu turvallisuus tai toisaalta tämän puute, pelko tai uhka. Näin ollen kokemus turvallisuudesta ei ole kaikille sama, vaan se miten turvallisuus koetaan tunnetasolla tai miten se näyttäytyy jonkun mielessä, on erilaista eri henkilöiden tai ryhmien välillä. Myös ajallisen ulottuvuuden huomioiminen on keskeistä, sillä turvallisuudentunne koetaan toisaalta tässä hetkessä, toisaalta siihen liittyy oletus tulevasta ilman pelkoa tai uhkaa. Yhtä lailla paikan tai tilan merkitys on relevantti nykyisin myös suhteessa virtuaalisiin tiloihin tai verkostoihin, jotka osaltaan muokkaavat kokemusta paikasta ja paikallisuudesta. Ajan ja paikan lisäksi tunteiden merkitys on keskeinen. Tunneskaala levollisuudesta pelkoon tai tyytyväisyydestä pettymykseen vaikuttaa merkittävästi siihen, miten arjen turvallisuus koetaan yksilöiden tai ryhmien elämässä. (Crawford & Hutchinson 2016.)

Mitä sitten arjen turvallisuus tarkoittaa turvapaikanhakijan kannalta, ja miten esimerkiksi poliisi yhdessä muiden toimijoiden kanssa voi vahvistaa sitä? Yksi arjen turvallisuuden kiinnekehta aikaan, tilaan ja myös tunneulottuvuuteen on tieto siitä mitä voi ja pitää tehdä kussakin tilanteessa. Turvapaikanhakijoiden arjen turvallisuutta pyritään vahvistamaan tarjoamalla heille ajantasaista tietoa turvapaikkapäätöksen käsittelyprosessista, eli hallinnan rakenteesta (miten turvapaikkahakemus tehdään ja käsitellään, millä tavoin asia etenee), sekä myös omista toimintamahdollisuuksista käsittelyvaiheen aikana (turvapaikkaprosessista ks. tässä teoksessa Puumala, Ristimäki & Ylikomi). Tällöin korostuu arjen sujuvuus, eli esimerkiksi asuminen, mahdollisuus kieliopintoihin ja työntekoon sekä lasten ja nuorten koulunkäyntimahdollisuus. Poliisityön kannalta kyse on laillisuuskasvatuksesta, tiedottamisesta, mutta myös arkisesta kanssakäymisestä sekä tilannekohtaisesta ohjeistamisesta turvapaikkaprosessin eri vaiheissa. Päätöksen odottaminen ja epätietoisuus tuodaan yleensä esiin mentaalisesti

raskaana kokemuksena (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.). Mutta kyseinen aikajänne voidaan kokea myös aktiivisena ja tavoitteellisena vaiheena, jossa arki muotoutuu ja elämäntilanne otetaan haltuun uudella tavalla, mikäli ihmisten osallisuutta tuetaan ja siihen tarjotaan erilaisia mahdollisuuksia (Rotter 2016).

9.3. Kohtaamisia ja keskusteluja – laillisuuskasvatusta käytännössä

Seuraavassa kuvailen laillisuuskasvatuksen toteutusta poliisin näkökulmasta. Tarkastelen haastatteluaineistoa sen pohjalta, millä tavoin ja missä tilanteissa laillisuuskasvatusta toteutuu. Lisäksi pohdin sitä, miten laillisuuskasvatuksen merkitys nähdään poliisin työtä kuvaavissa esimerkeissä.

Poliisi pitää laillisuuskasvatusluentoja vastaanottokeskuksissa ja muissa asuinyksiköissä osana turvapaikanhakijoille suunnattua opintotoimintaa. Niissä käsitellään muun muassa poliisin työtä ja viranomaisroolia Suomessa, henkilökohtaisen koskemattomuuden merkitystä, yksilön vastuuta tekemisistään sekä mahdollisiin rikkeisiin liittyviä seuraamuksia. Tiedonjakamisen rinnalla luentojen tavoitteena korostuu luottamuksen rakentaminen poliisia kohtaan (vrt. Tanner 2008). Alla olevassa lainauksessa luottamuksen rakentamista kuvaillaan hyvin konkreettisesti. Siinä haastateltava poliisi erikseen mainitsee, milloin ja minkä vuoksi laillisuuskasvatusluennolla on tarkoituksemukaista käyttää poliisin virkapukua ja milloin ei:

Ne on näitä niin sanottuja laillisuusinfoja, siis kuinka olet ja kuinka elät tässä yhteiskunnassa. Ne on annettu siltä pohjalta, että me [ulkomaalaispoliisin edustajat] ollaan mukana, ja sitte myöskin meillä on virkapukuinen poliisi pitämässä varsinaisen laillisuusosion. Ihan sen vuoksi, että virkapuvulla on arvo sinänsä, ja me ei koskaan tehdä töitä virkapuvussa. Selitys siinä on, että meidän asiakkaiden käsitys poliisista tulee Irakista, Afganistanista, Somaliasta ja muista Afrikan maista. Sen vuoksi turvapaikka-asian käsittelevä virkapuvussa ei ole se paras idea, jos halutaan saada asiakkaan luottamus. Mutta sitte taas jos puhutaan laillisuuskasvatuksesta, poliisista Suomessa ja niin edelleen, niin virkapuvulla on niin paljon merkitystä, että me ei tehdä sitä siviilivaatteissa. Mutta me mennään mukaan, sillä meillä on tietämys asiakkaiden prosesseista, ja pystytään vastaamaan siihen ulkomaalaisprosesseihin lupaan, käännytyksiin, mihin tahansa siihen liittyviin kysymyksiin. (ulkomaalaispoliisi, 6.4.2016.)

Lainaus kertoo tiivistetysti myös poliisityöstä ja sen eri merkityksistä suhteessa turvapaikanhakijoihin. Laillisuusosiossa poliisi ohjeistaa ja neuvoo tulijoita, mutta myös erottaa selkeästi turvapaikkaprosessiin liittyvät kysymykset omaksi aiheekseen. Tä-

män voi ajatella liittyvän arjen turvallisuuden edistämiseen sikäli, että poliisi haluaa vahvistaa turvapaikanhakijoiden tietoa sekä ympäröivästä yhteiskunnasta että myös heidän henkilökohtaisesta tilanteestaan. Laillisuuskasvatukseen linkittyvät näin ollen sekä kysymys yleisestä turvallisuudesta että myös yksilön omakohtainen turvallisuudentunne ja sen vahvistaminen. Samalla poliisin tehtävä on valvoa ulkomaalaisten oleskelua Suomessa. Tätä eri tehtävien välistä eroa lainauksessa kuvaillaan pukeutumisen ja ulkoisten symbolien kautta, kun haastateltava korostaa virkapuvun merkitystä laillisuusosioon liittyvien kysymysten yhteydessä. Sen sijaan ulkomaalaispoliisi, joka kertoo turvapaikkaprosessista, oleskeluluvan myöntämisestä tai kieltämisestä sekä päätöstä seuraavista vaiheista, erottaa oman roolinsa selkeästi myös pukeutumiskoodin perusteella.

Kiinnostavaa on se, kuinka myös ulkomaalaispoliisilta tullaan kysymään neuvoja erilaisissa tilanteissa, siis myös muuhunkin kuin meneillään olevaan turvapaikanhaakuun liittyen. Alla olevassa lainauksessa haastateltava pohtii millä tavoin hänen oma työnsä on kotouttavaa työtä, ja toteaa kuinka häntä tai hänen kollegoitaan tullaan tapaamaan eri kysymysten kanssa. Pohdinta tuli esiin, koska tutkimushaastattelussa käsiteltiin kotoutumisen edistämiseen liittyvää yhteistyötä sekä poliisin ajatuksia kotouttavasta työstä (ks. Vanhanen 2018).

On se sitäkin sitä kotouttavaa työtä. Koska moni näistä kysyy neuvoa meiltä ja ne saa tietysti. Kaikki nää kun puhutaan turvapaikanhakijoista ku tuli viime syksynä meille, niin ensimmäinen henkilö jonka ne kohtas Suomessa oli joku meistä. Ja heti syntyi semmonen luottamus, tai tämmönen tuttavuus, voidaan puhua siitä. Ja sit oli meidän kuulustelut ja kaikki, koko se prosessi ennen ku se siirtyi Migrille [Maahanmuuttovirastolle]. Ja moni näistä ni vielä käy täällä, vähän kysymässä neuvoja, ilmoittamassa jotain. Ni meille tulee, kysyy sitte meiltä jotain. Tai tulee ilmoittamaan jostain ihan mistä tahansa asiasta, jos on jotain ongelmia jonkun toisen turvapaikanhakijan kanssa, ni ne haluaa olla meihin yhteydessä sitten ku on syntyny tää suhde, tai muutenki näin. Sen mä oon huomannu. (ulkomaalaispoliisi, 27.9.2016.)

Poliisi on ollut turvapaikanhakijoille ensimmäinen viranomainen, jolta he ovat saaneet ohjeita ja opastusta maahantulovaiheessa. Haastateltavan poliisin mukaan tämä on ollut ilmeisen myönteinen kokemus, jos heiltä tullaan myöhemminkin kysymään neuvoa erilaisista asioista. Kiinnostavaa on myös se, että vaikka kyse on turvapaikanhakijoista, poliisi näkee tapaamiset luonteeltaan kotouttavana työnä, eli viranomaisen antamana opastuksena, ohjeina ja neuvoina kyseisessä tilanteessa. Virallisesti kotouttavan työn katsotaan alkavan vasta siinä vaiheessa, kun henkilöllä on myönteinen oleskelulupa ja hän voi muuttaa kunnan asukkaaksi, jolloin hänellä on samalla oikeus sekä tiettyihin kotoutumista edistäviin että myös muihin palveluihin kuntalaisena (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010; ks. tässä teoksessa myös Pappi; Heikkilä & Lyytinen). Vaikuttaa siltä, että laillisuuskasvatukseen liittyvää työtä tehdään asiakkaan tarpeiden, ei ainoastaan

poliisityötä määrittävien ohjeistusten pohjalta. Aineiston perusteella suhtautumisessa asiakkaisiin korostuvat inhimillisuus ja tilannekohtainen joustavuus poliisityötä raa-
mittavien säännösten ja ohjeistusten rinnalla (Lipsky 1980; Björk 2006, 2012).

Aineistossa tulee esiin ilman huoltajaa alaikäisinä maahan tulleiden turvapai-
kanhakijoiden kanssa tehtävä työ. Alla olevassa lainauksessa haastateltava kertoo
esimerkin laillisuuskasvatukseen liittyvästä tilanteesta, jossa hän käsitteli tuolloin
ajankohtaisesti julkisuudessa esillä ollutta aihetta, eli mitä tarkoittaa yksilön henki-
lökohtainen itsemääräämisoikeus ja se, että Suomessa jokainen henkilö itse päättää
kuka häneen koskee:

*Käyn alle 18-vuotiaille pitämässä poliisiluennon, kerron mitä poliisi on, mitä se tar-
koittaa, mitä se Suomessa tarkoittaa. Ja mitä tarkoittaa yksilöön kohdistuva vapaus.
Että jokainen suomalainen nainen päättää itse kuka häneen koskee. Se on täysin yksse-
litteinen. Mulla on usein siinä tulkki apuna, tai jos saa naiskollegan mukaan on paras
vaihtoehto. Ja kun on naispuoleinen kollega mukana, mää saatan ottaa hänet kainaloon
ja kertoa, että tehdään näin, vain sen vuoksi, että me ollaan työkaveri ja hän hyväksyy
sen, eikä tässä oo mitään seksiin liittyvää. Mutta jos sinä teet näin, olet jo ylittänyt sen
rajan, mitä ei pidä ylittää. Nyt kun isot Kölnin ja Helsingin jutut on tapetilla, panostus
on lisääntynyt, näissä alle 18-vuotiaisen paikoissa, niissä on henkilökunta mukana ja
puhunu niistä, jo ennenki sitä, eikä mitään [ongelmia] ole ollut. (kenttäpartio, 14.1.2016.)*

Poliisi kertoo luennon yhteydessä paitsi omasta työstään myös yksilön vastuusta
ja oikeuksista. Kyseinen tilanne kuvastaa poliisityötä nuorten moraalijärjestyksen
tuottajana ja oikeustajun kasvattajana. (Niemi 2008; Bruselius-Jensen & Pless 2017.)
Tapaamisen yhteydessä oli tullut esiin nuorten turvapaikanhakijoiden kokemana pelko
ja varovaisuus liikkua julkisilla paikoilla sen vuoksi, että he olivat kuulleet ihmisten
vihamielisydestä ja ennakkoluuloista tulijoita kohtaan. Näin ollen poliisiluennon
yhteydessä käyty keskustelu liittyy paitsi nuorten omaan käytökseen myös heidän
kohtaamiinsa tilanteisiin asuinyksikön ulkopuolella.

Vastaanottokeskusten ja muiden asuinyksikköjen lisäksi poliisi käy pitämässä
laillisuuskasvatusluentoja myös esimerkiksi eri järjestöjen tai muiden tahojen järjes-
tämässä tilaisuuksissa. Näissä tilaisuuksissa mukana voi olla sekä turvapaikanhakijoi-
ta että muita maahanmuuttajataustaisia kuulijoita, kuten alla olevassa lainauksessa
kuvaillaan:

*Se oli tää International Evening ... heillähän on, niinku tiedämme, ne on vähän eri mieltä
poliisista, siellä mistä ne tulee sitte. Vähän eri käsitys miten eri viranomaiset toimii ja,
ihan perusjuttuja, että mitä seuraa jos syllistyy näpistykseen, kävelee päin punasta,
ihan perusjuttuja. Mä huomasin, että siellä on porukkaa no Afganistanista, Irakista,
pakistanilaisia; Bangladesh, venäläisiä oli siellä jonkun verran. [ja he] sai kysyä. Ja
syntyi kyllä keskustelua, oikein, piti sitte ilmoittaa, että nyt aika on loppumassa ettei*

voida keskustella enää. Miehet tuli lopussa vielä keskustelemaan, naiset istu hiljaa.
(ulkomaalaispoliisi, 27.9.2016.)

Myös luento- tai tiedotustyyppisessä tilaisuudessa tuodaan esiin vuorovaikutteisuus: poliisi toteaa kertovansa "ihan perusjuttuja", kuten laillisuuskasvatukseen sisältyviä asioita ja mahdollisia rikosseuraamuksia eri tilanteiden kannalta, sekä vastavansa yleisön esittämiin kysymyksiin. Samalla tilaisuuden osallistujilla on mahdollisuus keskustella asioista, jotka ovat heille itselleen epäselviä tai joista he haluaisivat saada tarkempaa tietoa juuri poliisilta.

Kuten jo luvun alussa toin esiin, turvapaikanhakijoiden tavanomaista korkeampi lukumäärä syksyllä 2015 vaikutti suoraan poliisin työhön sekä valtakunnallisesti että paikallistasolla. Samalla kun tilanne sitoi resursseja turvapaikkahakemusten vastaanottoon, se myös lisäsi yhteistyötarvetta vastaanottokeskusten henkilöstön ja näissä asuvien turvapaikanhakijoiden kanssa. Yhteydenpitoa pyrittiin tekemään säännöllisesti osana muuta poliisityötä, kuten alla olevassa lainauksessa kuvaillaan:

Ei oo resurssia, tavallaan tullu tänne, et lisäresurssit on menny sinne Tornioon [järjestelykeskukseen]. Mutta kyllä me on käyty ihan kaikki nää hätämajoituspisteet mitä täällä on, meidän ryhmän poliisit. Me ollaan jalkauduttu, esimerkiksi viime viikolla me käytiin, kyseltiin tuossa [majoituspaikassa], juteltiin että okei, miten nyt menee? Kaks-kolme viikkoa sitte viimeks, et miten teillä menee? Samat tyypit käy samoissa paikoissa ja tulee tutuksi. Ja ei siellä tolleen oo mitään. Et viimeks [kollega] istu siellä lattialla teekuppi kädessä. Et ihan jutellaan. (kenttäpartio, 23.11.2015.)

Esimerkissä tulee esiin, että poliisi on tehnyt vierailukäyntejä ja jalkautuvaa työtä säännöllisesti eri majoituskohteisiin. Vierailujen ja toisinaan varsin mutkattomien tapaamisten tavoitteena on kysyä kuulumisia, rakentaa arkista luottamusta sekä edistää yhteydenpitoa poliisin ja turvapaikanhakijoiden välillä. Vierailujen yhteydessä poliisi tekee huomioita vallitsevasta ilmapiiristä sekä saa tietoa mahdollisista ongelmista joko yksittäisen asukkaan kohdalla tai eri asukkaiden kesken:

Niinku nytki me mennään käymään tuolla näissä hätämajoituspaikoissa, minne näitä pakolaisia tulee. Sinne meidän pitää mennä sillä asenteella, että ne alkais niinku luottamaan poliisiin et hei, me ollaan tällasii. Me ollaan tavallisii ihmisiä ja me tultiin kysymään miten te voitte? Eikä kontrolloimaan, mitä ne luulee, että me käydään siellä ja tullaan kontrolloimaan ja kattomaan mitä pahaa tääl tehdään, vaan kyl se tarkoitus on se että me mennään näyttämään että me ollaan ihan tavallisia ihmisiä, ja tekemään semmosta luottamusta sen suhteen että okei, että jos joku on semmonen oirehtiva ihminen, ni ne uskaltais kertoa sen, koska ei me sitä tietoa sieltä saada, ennen ku ne kertoo siitä. Sieltähän se pitää kuulla, ja luottamuksen kautta se yhteisö voi antaa sen tiedon sitte niinku viranomaisille. Tai silleen, että he on vähän huolissaan tästä, että se on

tuolla huoneessaan vaan nyt. Esimerkiks joku vaan sitte vaan rukoilee päivät pitkät et vähän miettii jotain. Eihän me tiedetä, jos sitä tietoa ei tuu sieltä yhteisöltä, joka luottaa suomalaiseen poliisiin. Tässä on niinku semmosta kulmakivee siihen, että meidän pitää niinku olla tekemisissä näitten nykyistenkin pakolaisten kanssa. Jotka hakee, jotka tulee tänne. (kenttäpartio, 23.11.2015)

Poliisin kannalta on tärkeää, että mahdollisissa ongelma- tai kiistatilanteissa poliisia ei pelätä, vaan heihin uskalletaan tukeutua tarvittaessa. Tällaista yhteyttä ei synny ilman säännöllistä yhteydenpitoa ja kanssakäymistä. Luottamuksen ja sen myötä arjen turvallisuuden rakentaminen vaativat aikaa, jotta poliisille voidaan kertoa huolista tai huomioista senhetkisestä, vaikkakin tilapäisesti muodostuneessa yhteisöstä (vrt. Turtiainen 2012; Crawford & Hutchinson 2016). Perustellessaan keskustelemaa työtappaa ja kohtaamista ”tavallisina ihmisinä” tilanteesta kertova poliisi on samalla tietoinen siitä, kuinka luottamus poliisia kohtaan voi olla heikkoa turvapaikanhakijan aikaisempien kokemusten vuoksi.

Asukkaiden lisäksi tärkeää on tavata asuinyksiköiden henkilökuntaa sekä kuulla heidän näkemyksiään ja tunnelmiaan vallitsevasta tilanteesta. Tämän avulla poliisi pystyy seuraamaan muutoksia asukkaiden lukumäärän sekä heidän eri taustojensa suhteen, jotta myös poliisilla on ajantasainen tieto omassa työssään:

Et kun mä käyn [paikallisissa vastaanottoyksiköissä], juttelen sekä henkilökunnan että asukkaiden kanssa niin siihen menee aikaa, vähintään 2–3 tuntia, ja mä juttelen aina sekä työntekijöiden että asukkaiden kanssa. Raportoin tähän meidän taloon niistä käynneistä, mitä siellä on ja millaista porukkaa, täällä on vaihtunu ja silleen. (kenttäpartio, 14.1.2016.)

Kanssakäymisen rinnalla tapaamisissa nousee esiin poliisityön ammatillinen rooli: poliisi haluaa tietää asuinyksikön kuulumisista sekä asukkaiden että henkilöstön kannalta, mutta myös saadaakseen turvallisuusviranomaisena kokonaiskuvan oman toiminta-alueensa tilanteesta ja tähän liittyvistä muutoksista. Poliisin laillisuuskasvatus toteutuu sekä keskustellen että vastaanottokeskuksen tilannetta poliisityön näkökulmasta seuraten.

Vierailuihin nuorten asuinyksiköihin on panostettu erityisesti. Tosin joskus vierailukäyntiin ja tutustumiseen liittyvät kohtaamiset ovat olleet aluksi jopa dramaattisia, kun tulijalla on ollut aiemman kokemuksensa pohjalta epäilevän pelokas asenne poliisia kohtaan:

Käytiin tutustumassa heidän tiloihin ja samalla käytiin joka ikisen huoneen ovella, siinä juteltiin terve, moi, mitä kuuluu? Ihan tälle vaan. Ni siellä tuli semmonen tilanne vastaan, että se oli muistaakseni somalilyttö, meni sängyn alle piiloon samantien, ja ajattelin että onpa mielenkiintoinen tilanne, ei me mennä sinne huoneeseen tietenkään,

kun hän oli niin kauhuissaan. No siinä oli kaks henkilöä, toinen tyttö, joka uskalsi tulla, sekin pelkäs. Siinä näki, että se pelkäs aivan tosissaan, ja siinä sitte kun oli jo muodostanu luottamuksellisen suhteen siihen paikalliseen hoitajaan tai ohjaajaan, tää ohjaaja kertoi että tää ei oo mitään pahaa, he tuli vaan tervehtimään teitä. Sai pitkät pätkät kertoo, että ei oo mitään ongelmaa ja näin, ni sitte se toinen somalityttö, se vähän rohkeempi, sai puhuttua sen toisen sieltä sängyn alta pois. (kenttäpartio, 25.8.2016.)

Poliisi käytti vierailuun joustavasti aikaa, jotta hämmentävä tilanne saatiin ratkeamaan. Esimerkkitalanteesta kertonut poliisi pohtii samalla sitä, kuinka pienistä asioista sekä mielikuvan muuttuminen poliisia kohtaan että myös nuoren kotoutuminen uuteen ympäristöön lähtevät liikkeelle. Verrattuna siihen, millaisia kokemuksia esimerkiksi mainituilla nuorilla tytöillä on ollut omasta lähtömaastaan poliisin mahdollisesti mielivaltaisesta tai jopa väkivaltaisesta käytöksestä, rauhallinen tapaaminen ja keskustelu suomalaisen poliisin kanssa – ohjaajan ollessa paikalla – antaa heille poliisin mielestä tärkeän kokemuksen poliisin työstä sekä poliisin suhtautumisesta heihin.

Yksin alaikäisinä tulleiden turvapaikanhakijoiden ja heidän asuinyksiköidensä kanssa pyritään työskentelemään mahdollisimman tiiviisti, jotta voidaan ehkäistä nuorten rikkeet sekä toisaalta tukea ja valvoa heidän toimiaan yhteistyössä asuinyksiköstä vastaavan henkilöstön kanssa. Tätä perustellaan myös sillä, että yksintulleet nuoret todennäköisesti tulevat saamaan myönteisen oleskelulupapäätöksen, minkä vuoksi heidän kohdallaan kotoutumisen edistämiseen halutaan panostaa jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Yhtä lailla kuin kentällä työskentelevät poliisit, myös ulkomaalaispoliisit kertovat yhteistyöstä turvapaikanhakijoiden asuinyksiköiden henkilöstön ja sosiaalityön kanssa. Yhteistyö koetaan tärkeänä asukkaiden tilanteen tuntemisen kannalta yleisesti, mutta erityisesti silloin, kun asiakkaalle annetaan tiedoksi häneen oleskeluunsa liittyvä päätös. Asiakkaan tilanteen ja tähän liittyvien tietojen tunteminen on tärkeää, jotta poliisi osaa valmistautua mentaalisesti tapaamiseen ja kyseisen henkilön kohtaamiseen. Kuten yksi haastateltava toteaa: ”Tässä työssä on psykologiaa. Ilman muuta koetaan ihmisen arvostavasti, silleen että kyse on molemminpuolisesta kunnioituksesta. Se on niin kuin kanssaihminenä kohtaamista, vaikka tässä teen omaa työtä poliisina.” (ulkomaalaispoliisi, 29.9.2016.)

9.4. Ongelmatilanteita ja ristiriitoja

Laillisuuskasvatus kuvastuu aineistossa poliisin työn kannalta mahdollisuutena rakentaa luottamusta ja kanssakäymistä turvapaikanhakijoiden kanssa. Samalla nousee esiin epäily toiminnan vaikuttavuudesta suhteessa ihmisten erilaiseen arvomaailmaan ja oikeuskäsitykseen. Ongelmallisina mutta toisaalta myös poliisin ammatillista osaa-

mista haastavina tilanteina mainitaan turvapaikanhakijoiden keskinäiset ristiriidat sekä erilaiset tavat ratkoa asuinyksikön ulkopuolella kohdattuja haastavia tilanteita. Lisäksi naisten asemaan liittyvät tulkinnat herättävät pohtimaan oman osaamisen riittävyttä kulttuurien välisessä kohtaamisessa.

Poliisi tapaa turvapaikanhakijoita monissa erilaisissa arjen tilanteissa, kuten liikenteessä. Myös tällöin laillisuuskasvatukseen liittyvät kysymykset voivat nousta esiin. Esimerkkinä kenttätyössä toimiva poliisi mainitsee, kuinka heidän täytyy korostaa vaikkapa sitä, että Suomessa ei saa ajaa autoa ilman täällä voimassa olevaa ajokorttia. Iltaisin liikkueensa kaupungilla poliisipartiot voivat kohdata haastavia tilanteita. Lisäksi ristiriitaisuudet turvapaikanhakijoiden välillä mainitaan, ja näiden tulkitaan heijastavan lähtömaan tilannetta, kuten alla olevassa lainauksessa:

Joskus, tai silloin kun heille tulee keskinäistä kiistaa, se konflikti on ollut jo Irakissa, ja se näkyy täällä. ... Joo, sunnit ja shiit, silloin he kinastelevat myös täällä. Uskonnosta. Pahoinpitelevät, ja se on vaikeaa koska he sanoavat, että poliisin ei tarvitse välittää, sanovat että "se on meidän ongelma". (kenttäpartio, 27.9.2016.)

Esimerkin pohjalta voidaan miettiä, kuinka syvällisesti laillisuuskasvatusluennot tai muu "valistus" vaikuttavat ihmisten ajatteluun ja käytökseen siinä tilanteessa, kun käsitykset oikeusjärjestyksestä tai eri ryhmien välisistä ristiriidoista ovat syvällä (vrt. Björk 2006). Tilanteen toteaminen selvästi turhautti aiheesta kertoneita poliisia. Samalla hän mietti, miten poliisin tulisi työskennellä erilaisen ajattelutavan keskellä: voiko asenteisiin oikeasti vaikuttaa tai voiko syvälle juurtuneita uskomuksia poliisin työn kautta muokata? (vrt. Keskinen 2011.)

Oman työnsä roolia ja omaa tapaansa työskennellä ristiriitatilanteissa kuvaili myös toinen kenttävalvonnassa työskentelevä poliisi kertoessaan selkkauksesta, joka oli syntynyt aiemmin kaupungilla ja jota kyseisen asuinyksikön asukkaat ryhtyivät puimaan yhdessä. Tämä esimerkki oli poliisin mielestä tärkeä sen vuoksi, että hän itse huomasi ja myös oppi, millä tavoin kyseinen, samaa kielitaustaa edustava ryhmä neuvotteli keskenään tilanteen selvittämiseksi. Samalla hän kuitenkin tarkensi asukkaalle, millä tavoin Suomessa poliisi tai järjestyksenvalvoja toimii ja millä tavoin heidän kehotuksiinsa tulee suhtautua.

Ja aloin kysyä mitä oli tapahtunu? Hän sitte kertoi, että oli tosiaan tullu jotain sanaharkkaa, ja hän oli kiivaasti siihen reagoinu. Ei hän ollu lyöny eikä mitään, ja sen kiivauden takia hänet oli poistettu sitte [paikallisesta ravintolasta]. Sit se eskaloitu se tilanne sillee jännäks, että yhtäkkiä siinä mun ympärillä, meitä oli kaks poliisia, olikin tämä mies ja seitsemän muuta hänen kansalaistoveriaan. Ja ne rupee käymään semmosta "heimopallaveria", ne keskusteli siinä keskenään varmaan 15 minuuttia siinä, ja yks tuntu olevan puhemiehenä ja kyseli ja johti sitä puhetta. Sit se yhtäkkiä kerto, että "tehdään näin!" Ja mä mietin et nyt tää menee jotenkin kummallisesti, mä en oo tottunu Suomessa tähän

että te ratkasette tän ongelman, ja kerrotte poliisille että miten tää menee. Et mun pitäis kertoa mitä tämä tarkoittaa, ja tältä järjestyksenvalvojalta tuntu siltä, parasta että mä kerron teille. Mutta siinä mä hoksasin että niin, tää on varmaan sitä mitä heidän kulttuurissaan tehdään. He ratkasee sen ongelman täl tavalla keskustelemalla, ja vähän niinku et jos mä oon lyöny sua, ni miten sää korvaat sen? Et se on varmaan heidän kulttuuria. Mihin mä en oo tottunu. (kenttäpartio, 23.11.2015.)

Poliisi itse huomasi oppivansa jotain uutta tilanteen selvittämisestä tai tavasta ratkaista ongelma. Tämä osaltaan kuvastaa käytännönläheisesti esimerkkiä vuorovaikutuksesta ja kaksisuuntaisesta kotoutumisesta eli siitä, kuinka paitsi tulijat myös vastaanottavan yhteiskunnan toimijat ja eri instituutioiden edustajat pohtivat ja muokkaavat omaa toiminta- ja ajattelutapaansa uudella tavalla. (esim. Saukkonen 2013, 88–89). Toisaalta haastateltava koki, että kyseisen tilanteen myötä hän sai itse poliisina mahdollisuuden kertoa konkreettisesti, millä tavoin ja minkä vuoksi tulisi toimia, jotta vastaavanlaisia kärjistyneitä vuorovaikutustilanteita ei pääse syntymään jatkossa.

Muutama niistä, jotka toimi siinä puhemiehenä puhui englantia ja oli tosi smartti jätkä, ja ne kerto sille mun asiakkaalle, joka ei puhunu englantia, ne kerto sille et Suomessa tehdään näin, ja auttoi häntä ymmärtämään sitä tapaa, tavallaan. Ja siinä tilanteessa mä sit kerroin että Suomessa poliisi on tämmönen, pitää totella mitä me sanotaan, ja järjestyksenvalvoja, sillä on tietyt oikeudet. Häntä pitää niissä tehtävissä totella. Ja siinä ei niinku ruveta poliisille tai järjestyksenvalvojalle sanomaan että sä teet näin. Et niinku toisaalta on hyvä että tulee tämmöisiä tilanteita, koska mistä sä muuten tiedät mitä siellä mielessä liikkuu. Et se ei oo sen pahempaa. (kenttäpartio, 23.11.2015.)

Mielenkiintoista on se, että ongelmalliset tilanteet nähdään myös mahdollisuutena avata keskustelu ja edelleen tarkentaa laillisuuskasvatuksen teemoja: kuinka Suomessa tulee toimia, minkä vuoksi ja mitä seuraa, jos esimerkiksi poliisia tai järjestyksenvalvojaa uhmataan tai vastustetaan. Se että hämmäntävästä ”heimopalaverista” tulikin molemminpuolisen oppimisen paikka, on toki rakentava lähestymistapa poliisin omaa työtä kohtaan (epätavanomaisesta oppimisesta, ks. esim. Aittola 2012, 244–245).

Haastatteluissa mainitaan jonkin verran naisten asemaan liittyviä tilannekuvia. Joskus nämä tilanteet koetaan vaikeina, koska kulttuurisidonnaiset käsitykset, normit ja asenteet eroavat yleisesti naisten asemasta Suomessa. Poliisityön kannalta linjaukset ovat selkeitä korostaen eri sukupuolten keskinäistä arvostusta ja tasa-arvoa suomalaisessa yhteiskunnassa, kuten myös laillisuuskasvatuksen sisällöissä tuodaan esiin. Seuraavassa lainauksessa poliisi kertoo tilaisuudesta, jossa käsiteltiin yhtenä aiheena sukupuolten välistä tasa-arvoa ja seksuaalista itsemääräämisoikeutta:

Nainen on kyllä täällä [näyttää kädellä alas lattiaan päin]. Mutta he [naiset] kaikki nousivat ylös ja lähtivät pois. Ja kukaan ei sanonut, että tulkaa takaisin. Huomasin siinä,

kuin vahva aihe on puhua seksuaalisuudesta musliminaisten kanssa. Mutta tosiaan, he ovat siellä [alhaalla]. (kenttäpartio, 27.9.2016.)

Vaikka tiedollisella tasolla näkemykset sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja yksilön itsemääräämisoikeudesta ovat poliisin työssä täysin selkeitä, on naisten asemaan liittyvien asenteiden ja eroavaisuuksien kohtaaminen haastavaa. Esiin tulee epä tietoisuus siitä, millä tavoin poliisi voi edistää tähän kysymykseen liittyvää asennemuutosta ja siten vaikuttaa naisten asemaan ja heidän arvostukseensa. Toisaalta tilannekuvaus voidaan nähdä esimerkkinä kulttuuristavasta tulkinnasta (Keskinen 2011), mutta tässä yhteydessä tulkitsen poliisin kuvailleen pikemminkin oman ammatillisen roolinsa rajoja ja sen myötä riittämättömyyden tunnetta.

Huoli asuinyksiköiden turvallisuudesta tietyissä kiristyneissä tilanteissa suhteessa poliisin paikallisiin resursseihin tulee esiin esimerkiksi silloin, kun asukkaita on paljon ja vain yksi poliisipartio käytettävissä. Mitä oikeasti voidaan tehdä, mikäli olosuhteet kärjistyisivät erityisen kriittisiksi? Joissain haastatteluissa verrataan Suomen ja Ruotsin välistä tilannetta sekä maahanmuuttajien lukumäärän, että poliisin resurssien kannalta. Yhtäältä nähdään, kuinka Suomessa voidaan vielä tehdä paljon ja ottaa oppia siitä, miten Ruotsissa on huomattavasti suuremman pakolaismäärän kanssa työskennelty. Mutta toisaalta mainitaan maahanmuuttajavaltaiten lähiöiden levottomuudet ja pelätään, että mikäli Suomessa poliisi ei osaa työskennellä oikein tai poliisilla ei ole riittävää osaamista eikä myöskään määrällisiä resursseja, mitä tästä voi olla seurauksena.

Kiinnostavaa sinänsä on se, että näissä haastatteluissa ei tuotu esiin kyseisenä ajankohtana poliisin työhön julkisessa keskustelussa latautuneita odotuksia tai vaatimuksia. Myöskään joillain paikkakunnilla syntyneitä paikallisten asukkaiden ja turvapaikanhakijoiden välisiä selkkauksia tai turvapaikanhakijoiden asuinyksiköitä kohtaan suunnattuja uhkaavia tilanteita ei erikseen mainita. Syy lienee se, että tutkimushaastattelut kohdistuivat poliisin paikallisiin yhteistyökokemuksiin eri toimijoiden kanssa kotouttavassa työssä. Toisin sanoen haastatteluaineisto ei varsinaisesti liittynyt turvapaikanhakijoiden tilanteeseen poliisin työn kannalta, vaikka keskusteluissa tätä aihetta sivuttiinkin.

9.5. Johtopäätökset

Tässä luvussa olen käsitellyt turvapaikanhakijoiden laillisuuskasvatusta poliisin työn näkökulmasta: mitä "laillisuuskasvatusta" käytännössä on, millä tavoin se toteutuu ja miten sen merkitys nähdään poliisin työssä? Tarkastelun lähtökohtana on ollut poliisityö paikallisena, kasvokkaina työnä (Lipsky 1980), joka edellyttää erilaisten tilanteiden lukutaitoa muuttuvissa olosuhteissa (Björk 2006, 2012; Huotari & Puttonen 2012; vrt.

Hagelund 2009). Laillisuuskasvatus voidaan nähdä yhtenä keinona edistää arjen turvallisuutta ja tukea turvapaikanhakijoiden subjektiivista turvallisuudentunnetta (vrt. Crawford & Hutchinson 2016).

Kysymykseen siitä, onko laillisuuskasvatus yhdensuuntaista valistusta vai myös vuorovaikutteista tiedonvaihtoa, voidaan todeta, että ainakin pyrkimys molemminpuoliseen vuorovaikutukseen on olemassa. Poliisin työssä laillisuuskasvatus turvapaikanhakijoille merkitsee ensisijaisesti tiedottamista, mutta myös vastavuoroista keskustelua. Näiden lisäksi kyse on satunnaisista kohtaamisista, jolloin laillisuuskasvatus toteutuu tilannekohtaisena ohjaamisena turvapaikanhakijan senhetkisten kysymysten pohjalta.

Kyse on siis kasvatuksesta ja kouluttamisesta, mutta myös arkisista oppimistilanteista puolin ja toisin. Sisällöllisesti laillisuuskasvatus pyrkii edistämään arjen turvallisuutta ohjeistamalla turvapaikanhakijoita arkielämän normeihin sekä yhtenäisiin oikeuksiin ja velvoitteisiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Tiedon lisäksi laillisuuskasvatukseen liittyy moraalinen ulottuvuus, erityisesti alaikäisinä tulleiden turvapaikanhakijoiden kohdalla, jota voi luonnehtia ”kasvatuksena” ympäröivän yhteiskunnan ajattelumaailmaan, tapakulttuuriin ja oikeusjärjestelmään (vrt. Niemi 2010; Bruselius-Jensen & Pless 2017). Poliisin kannalta oppimista kuvaillaan esimerkiksi neuvottelukulttuurin ymmärtämisenä ja rakentamisena, tai yhteisen ongelmanratkaisun löytämisenä. Tilanteiden selvittämisessä ja niiden ratkaisemisessa poliisi itsekin huomasi oppivansa jotain uutta.

Laillisuuskasvatus nähdään esikotouttavana työnä ja sitä pidetään tärkeänä arjen turvallisuuden rakentamisessa (vrt. Crawford & Hutchinson 2016; Jukarainen & Taponen 2017). Vaikuttaa siltä, että paikallisessa, kasvokkaisessa poliisityössä rajanveto esikotouttamisen ja varsinaisen kotouttavan työn välillä kyseenalaistuu siinä, millä tavoin turvapaikanhakijoiden kanssa työskennellään. Turvapaikanhakijoiden kanssa pyritään mutkattomaan vuorovaikutukseen ja kanssakäymiseen, ilman että kyse on poikkeavasta tai ongelmallisesta tilanteesta, jota poliisi tulee selvittämään. Tämä kuvaa yhteisölähtöisen poliisityön proaktiivista, ennaltaehkäisevää työtä. (Jukarainen & Taponen 2017; myös Poliisin ennalta estävän toiminnan strategia vuosille 2014–2018.) Havainto tukee näkemystä siitä, että poliisin työ paikallisena, kasvokkaisena työnä edellyttää muuttuvien tilanteiden lukutaitoa ja ammatillista joustavuutta (Lipsky 1980; Björk 2006, 2012). Turvapaikanhakijoiden kohtaaminen vaikuttaa sekä luonteelta, että osin myös haastavalta työltä. Erityisesti naisten asemaan liittyvät asenteet ja eroavaisuudet koetaan vaikeina oman ammatillisen osaamisen kannalta.

Laillisuuskasvatuksen ja muun kanssakäymisen keskeisenä tavoitteena korostuu vahvasti luottamuksen rakentaminen poliisia kohtaan. Tämä nähdään tärkeänä turvapaikanhakijoiden kannalta, jotta he osaavat ja uskaltavat kääntyä poliisin puoleen, mikäli tähän on tarvetta. Luottamusta korostetaan sen vuoksi, että keskinäisiä kiistatilanteita ei ratkottaisi yhteiskunnan ulkopuolisen oikeusjärjestyksen pohjalta. Laillisuuskasvatuksessa korostetaan sitä, että ainoastaan poliisilla legitimiin turvalli-

suusviranomaisena on oikeus voimankäyttöön samalla, kun poliisityön tavoitteena on turvata ihmisten arkea (Björk 2006, 2012). Turvapaikanhakijoiden luottamusta pyritään vahvistamaan paitsi suhteessa poliisiin, myös muihin viranomaisiin suomalaisessa yhteiskunnassa. Luottamuksen merkitystä korostetaan monin tavoin. (vrt. Turtiainen 2012) Poliisin työssä koetaan erilaisia jännitteitä, ristiriitaisuuksia ja ongelmatilanteita, joita sekä pyritään ratkaisemaan että myös jäädään pohtimaan: millä tavoin haastavissa tai itselle (kulttuurisesti) hämmentävissä tilanteissa tulisi toimia?

Laillisuuskasvatus vuorovaikutuksena edellyttää yhteistyötä vastaanottokeskusten, muiden asuinyksiköiden sekä eri toimijoiden kanssa. Yhteistyö eri tahojen, erityisesti asuinyksiköiden henkilöstön, kanssa on tiivistä, ja se nähdään merkityksellisenä poliisin työn kannalta. Oletettavasti tilanne on nähty ja koettu eri tavoin alueittain, varsinkin siinä vaiheessa, kun vastaanottokeskuksia perustettiin nopeasti uusille paikkakunnille poikkeuksellisen turvapaikanhakutilanteen vuoksi (vrt. tässä teoksessa Nykänen ym.).

Yhteisölähtöisen poliisityön keskeisenä tavoitteena on turvallisuuden rakentaminen yhdessä toiminnan kohteena tai paremminkin yhteistyökumppanina toimivien henkilöiden tai ryhmien kanssa. Turvapaikanhakijat nähdään aktiivisina toimijoina enemmän kuin passiivisina laillisuuskasvatuksen kohteina. Vaikka tässä luvussa tarkastelun kohteena ei ole turvapaikanhakijoiden kokemus arjen turvallisuudesta turvapaikkaprosessin aikana vaan arjen turvallisuuden edistäminen poliisin työssä, vaikuttaisi siltä, että yhteistyö eri tahojen kanssa ja tähän sisältyvä laillisuuskasvatus joustavasti toteutettuna voivat osaltaan vahvistaa turvapaikanhakijan turvallisuudentunnetta. Kohtaamisten epämuodollisuus sekä elinympäristön turvallisuus ja päivittäisen elämän sujuvuus ovat merkityksellisiä. Toisaalta osallisuuden ja oman aktiivisuuden sekä vastuun ja velvoitteiden korostaminen nähdään turvapaikanhakijan tilanteen kannalta tärkeinä (vrt. Rotter 2016).

Edellä kuvatut esimerkit kertovat myös ulkomaalaispoliisin työstä kuvaillen asiakkaiden inhimillistä ja arvostavaa kohtaamista. Mielenkiintoista on se, kuinka turvapaikanhakijat kääntyvät poliisin puoleen myös muissa kuin oleskelulupaan liittyvissä kysymyksissä. Tämä kertonee osaltaan tietynlaisen luottamuksen saavuttamisesta arkityössä.

Poliisin työn haasteena näyttäisivät olevan työn resursoinnin ongelmat ja riittämättömyys, mikä edellyttää sekä joustavaa mukautumista yhteiskunnalliseen tilanteeseen että tasapainoilua erilaisten kysymysten ja odotusten välimaastossa. Yhtenä haasteena tuodaan esiin poikkauksellisen turvapaikanhakijamäärän sekä sitä seurannut asenneilmapiirin muutos. Muutoksen nähdään vaikuttaneen kielteisellä tavalla jo pidempään Suomessa olleisiin maahanmuuttajataustaisiin asukkaisiin, mitä pidetään valitettavana ilmiönä.

Nyttemmin ulkomaalaisvalvonnan tarve on lisääntynyt, kun turvapaikkapäätöksiä on annettu ja mahdolliseen kielteiseen päätökseen tehdyn valituksen oikeuskäsittely myös jo läpikäyty. Samoin kriittinen keskustelu turvapaikanhakijoiden oikeusturvasta on noussut esiin. Poliisin rooli arjen turvallisuuden ja vuorovaikutuksen rakentajana

on yhä haastavampi edelleen muuttuvien tilanteiden vuoksi. Suomalaisessa yhteiskunnassa aiempaa räikeämmän keskusteluilmapiiirin myötä herää kysymys: kenelle kaikille laillisuuskasvatusta tulisikaan antaa?

Kiitokset

Kiitän Jenny ja Antti Wihurin rahastoa tuesta väitöskirjatutkimuksen tekemiseen.

Lähteet

Kenttäpoliisi, haastattelu 23.11.2015

Kenttäpoliisi, haastattelu 14.1.2016

Kenttäpoliisi, haastattelu 25.8.2016

Kenttäpoliisi, haastattelu 27.9.2016

L 746/2011. Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta.

L 1386/2010. Laki kotoutumisen edistämisestä.

L 872/2011. Poliisilaki.

L 1325/2014. Yhdenvertaisuuslaki.

Poliisin ennalta estävän toiminnan strategia vuosille 2014–2018. Sisäministeriön julkaisu 2/2014. Sisäinen turvallisuus.

Poliisin vuosikertomus 2015. Saatavilla: http://poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstructure/48565_Poliisi_vuosikertomus_2015.pdf?e276a7ee8693d388. Luettu 14.3.2017.

Poliisin vuosikertomus 2016. Saatavilla: https://www.poliisi.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/intermin/embeds/poliisiwwwstructure/60423_Poliisi_vuosik_2016_low.pdf. Luettu 31.8.2018.

Sisäministeriö (2017). Hyvä elämä – turvallinen arki. Valtioneuvoston periaatepäätös sisäisen turvallisuuden strategiasta 5.10.2017. Sisäministeriön julkaisu 15/2017.

Tietoa poliisista turvapaikanhakijoille (2017). Saatavilla: <https://www.poliisi.fi/tietoa-turvapaikanhakijoille>. Luettu 21.2.2017.

Tietoa elämästä Suomesta (2017). Saatavilla: http://www.migri.fi/turvapaikka-suomesta/vastaanottoiminta/vastaanoton_palvelut/tietoa_elamasta-suomessa. Luettu 9.3.2017.

Ulkomaalaispoliisi, haastattelu 6.4.2016

Ulkomaalaispoliisi, haastattelu 27.9.2016

Ulkomaalaispoliisi, haastattelu 29.9.2016

Kirjallisuus

- Aittola, Tapio (2012). Thomas Ziehe. Epätavanomaisen oppimisen puolustus. Tapio Aittola (toim.), *Kasvatussosiologian suunnannäyttäjät*. Helsinki: Gaudeamus, 228–260.
- Asquith, Nicole L., Bartkowiak-Théron, Isabelle & Karl A. Roberts. (eds.) (2017) *Policing Encounters with Vulnerability*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Bartkowiak-Théron, Isabelle, Asquith, Nicole L. & Karl A. Roberts (2017) Vulnerability as a Contemporary Challenge for Policing. Asquith, Nicole L., Bartkowiak-Théron, Isabelle & Karl A. Roberts. (eds.), *Policing Encounters with Vulnerability*. Cham: Palgrave Macmillan, 1–23.
- Björk, Micael (2006). *Ordningsmakten i stadens periferi*. En studie av polisiära gänginsatser i Göteborg, 2004 – 2005. Eslöv: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Björk, Micael (2012). Fem punkter om polisen och tillitens flyktiga natur. Carin Björgren Cuadra & Ola Fransson (eds.), *Tillit och förtroende*. Ständiga utmaningar för professionella. Malmö: Gleerups, 109–130.
- Bruselius-Jensen, Maria & Mette Pless (2017). *Nye veje i det forebyggende politiarbejde med unge i udsatte boligområder*. Erfaringer fra lokalnetværket for unge – et kriminalitetsforebyggende projekt igangsat af Københavns vestigns politi. Center for Ungdomsforskning. Institut for Læring og Filosofi. København: Aalborg Universitet i København.
- Crawford, Adam & Steven Hutchinson (2016). Mapping the Counters of 'Everyday Security': Time, Space and Emotion. *British Journal of Criminology*, (56), 1184–1202.
- Delsol, Rebekah & Michael, Shiner (eds.) (2015). *Stop and Search: The Anatomy of a Police Power*. London: Palgrave Macmillan.
- Hagelund, Anniken (2009). Dealing with the Dilemmas: Integration at the Street-level in Norway. *International Migration*, 48 (2), 79–102.
- Hammerstad, Anne (2014) The Securitization of Forced Migration. Elena Fiddian-Qasimiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: University Press, 265–277.
- Himberg, Kimmo (2017). Sisäisen turvallisuuden strategiahanke. Puheenvuoro Muuttuva Suomi – Turvallisempi Suomi, valtakunnallinen turvallisuusseminaari. 25.1.2017, Turku. Saatavilla: <http://intermin.fi/ajankohtaista/seminaarit/turku-2017>. Luettu 14.2.2017.
- Huotari, Vesa & Eeva Puttonen (2012). Poliisin sisäinen toimintaympäristö. Risto Honkonen & Vesa Muttilainen (toim.), *Poliisin toimintaympäristö. Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2012*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 121–131.
- Inglehart, Roland & Pippa Norris (2012). The Four Horsemen of the Apocalypse: Understanding Human Security. *Scandinavian Political Studies*, 35 (1), 71–96.
- Innes, Martin (2007). The Reassurance Function. *Policing*, 1 (2), 132–141.
- Jukarainen, Pirjo & Jari Taponen (2017). Yhteisöpohjainen poliisiyö turvallisuuden parantamiseksi. Puheenvuoro Muuttuva Suomi – Turvallisempi Suomi, valtakun-

- nallinen turvallisuusseminaari. 26.1.2017, Turku. <http://intermin.fi/ajankohtaista/seminaarit/turku-2017>. Luettu 14.2.2017.
- Keskinen, Suvi (2011). Troublesome Differences — Dealing with Gendered Violence, Ethnicity, and 'Race' in the Finnish Welfare State. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 12 (2), 153–172.
- Keskinen, Suvi (2012) Kulttuurilla merkityt toiset ja universaalien kohtelun paradoksi väkivaltatyössä. Keskinen, Suvi, Vuori, Jaana & Anu Hirsiaho (toim.), *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 291–320.
- Keskinen, Suvi, Alemanji, Aminkeng Atabong, Himanen, Markus, Kivijärvi, Antti, Osazee, Uyi, Pöyhölä, Nirosha & Venla Rousku (2018). *Pysäytetyt - Etninen profilointi Suomessa*. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, 2/2018.
- Koistinen, Lotta (2017). Vastaanottokeskukset, onnistuneet käytännöt ja turvapaikanhakijoiden kokemukset. Jussi Jauhiainen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turku: Turun yliopisto, 49–64.
- Kääriäinen, Juha (2008). Why do the Finns trust the police? *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9 (2), 141–159.
- Kääriäinen, Juha & Jenni Niemi (2014). Distrust of the Police in a Nordic Welfare State: Victimization, Discrimination, and Trust in the Police by Russian and Somali Minorities in Helsinki. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, 12 (1), 4–24.
- Lipsky, Michael (1980). *Street-Level Bureaucracy*. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundation.
- Niemi, Minna (2010). *Moraalijärjestyksestä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 391.
- Nordberg, Camilla & Sirpa Wrede (2015). Street-Level Engagements: Migrated Families Encountering the Local Welfare State. *Nordic Journal of Migration Research*, 5 (2), 54–57.
- O'Neill, Megan & Daniel J. McCarthy (2014). (Re)negotiating police culture through partnership working: Trust, compromise and the 'new' pragmatism. *Criminology & Criminal Justice*, 14 (2), 143–159.
- Rotter, Rebecca (2016) Waiting in the asylum determination process: Just an empty interlude? *Time & Society*, 25 (1), 80–101.
- Saari, Kari (2009). Poliisin ja etnisten vähemmistöjen välinen suhde 2000-luvun Suomessa — kertovatko suomalaistutkimukset kahta ristiriitaista tarinaa? *Oikeus*, 38 (4), 402–419.
- Saukkonen, Pasi (2013). *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehtot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tanner, Arno (toim.) (2008) *Poliisi ja maahanmuuttajat. Kohti kotoutumista edistävää vuorovaikutusta*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 67/2008.
- Tiilikainen, Marja (2016). Onko paikalla väliä? Somalialaisten perheiden turvallisuuden kokemuksia Torontossa ja Helsingissä. Elli Heikkilä & Tuomas Martikainen (toim.),

- Maassamuutto ja siirtolaisuus kehityksen moottoreina?* IX Muuttoliikesymposium 2015. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 53–72.
- Turtiainen, Kati (2012). *Possibilities of Trust and Recognition between Refugees and Authorities. Resettlement as a Part of Durable Solutions of Forced Migration*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social research 451.
- Uhnöo, Sara (2015). Within 'the Tin Bubble': the police and ethnic minorities in Sweden, *Policing and Society*, 25 (2), 129–149.
- Vanhanen, Sari (2018). Uusia käytäntöjä rakentamassa? Poliisi yhteistyön tekijänä kotouttavassa työssä. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning*, 16 (1), 49–62.
- Virta, Sirpa (2012). Lähipoliisitoiminta muuttuvassa toimintaympäristössä. Risto Honkonen & Vesa Mutttilainen (toim.), *Poliisin toimintaympäristö: Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 2012*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu, 132–140.
- Vietti, Francesca & Todd Shribner (2013). Human Insecurity: Understanding International Migration from a Human Security Perspective. *Journal of Migration and Human Security*, 1 (1), 35–404.
- Vuori, Jaana (2015) Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka*, 80 (4), 35–404.

10. Solidaarista yhdessä elämisen taitoa vai vieraanvaraisuutta: evankelisluterilaiset seurakunnat turvapaikkatyössä

Ulla Siirto & Hanna Niemi

10.1. Johdanto

Evankelisluterilaisten seurakuntien työ pakolaisten parissa alkoi varsinaisesti vasta 1980-luvun lopulla, vaikka työtä oli tehty pistemäisesti esimerkiksi Chilestä ja Vietnamista tulleiden pakolaisten parissa jo aiemminkin. Työ oli kuitenkin keskittynyt vielä tässä vaiheessa Kirkon Ulkomaanapuun ja vasta seuraavalla vuosikymmenellä syntyi maahanmuuttaja- ja pakolaistyötä paikallisseurakuntiin tai seurakuntayhtymiin. Työmuoto oli kuitenkin enimmäkseen siihen erikoistuneiden henkilöiden organisoimaa. (Kyllönen 2012, 63–68; Ikonen 2015, 158–168.)

Vuoden 2015 syksyllä Suomen evankelisluterilaiset seurakunnat heräsivät toimimaan ennennäkemättömän aktiivisesti turvapaikanhakijoiden parissa, kun turvapaikanhakijamäärä yhtäkkiä kasvoi ja vastaanottokeskuksia ja hätämajoituspisteitä perustettiin eri puolille Suomea (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.; Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Myös evankelisluterilaiset seurakunnat ottivat vastuuta hätämajoituksen järjestämisestä sekä väliaikaisten vastaanottokeskusten ylläpidosta. Sekä työntekijät että vapaaehtoiset olivat aktiivisia toimijoita myös muiden tahojen ylläpitämässä toiminnassa ja vapaassa kansalaistoiminnassa. (Niemi & Siirto 2017.) Kun jatkossa puhumme seurakunnista, tarkoitamme nimenomaan evankelisluterilaisia seurakuntia.

Lukumme taustalla on laajempi Kirkon tutkimuskeskuksen rahoittama Seurakunnat turvapaikkatoimijoina-tutkimushanke, joka toteutettiin vuonna 2016 (Niemi & Siirto 2017). Sitä varten haastateltiin yhteensä 124 työntekijää ja vapaaehtoista 54 seurakunnasta käyttäen apuna puolistrukturoitua teemahaastattelua. Lisäksi haastateltiin kymmentä eri seurakuntayhtymän edustajaa. Aineistoa kertyi yhteensä 1092 litteroitua sivua. Kävimme läpi jokaisen litteroidun haastattelun ja luokittelimme sen sisällönanalyysin avulla. Analyysi tehtiin käsin jaotteleamalla aineiston tiettyä teemaa käsittelevät osat omiin luokkiinsa. Analyysin abstraktitasoa nostimme yhdistämällä teemoja ja muodostamalla niistä yläteemoja, joista tähän lukuun valitsimme kaksi: solidaarisuus ja yhdessä elämisen taito. Valittujen käsitteiden takana on teoriaohjaavan analyysin ajatus siitä, että valittuja teoreettisia käsitteitä käytetään analyysin peilinä. Näin oli mahdollista löytää uusia näkökulmia kyseisille käsitteille. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 96–97.) Tästä aineistosta olemme valinneet tähän lukuun kahdeksan seurakuntaa. Valinta tapahtui sillä perusteella, miten hyvin haastattelut nostivat esille tässä luvussa tarkasteltavia näkökulmia.

Seurakunnat turvapaikkatoimijoina -tutkimushankkeessa selvitimme niitä toimintatapoja ja käytänteitä, joita seurakunnissa käytettiin työskennellessä turvapaikanhakijoiden parissa (Niemi & Siirto 2017). Tässä luvussa tarkastelumme keskiössä on, miten solidaarinen yhdessä elämisen taito näkyi seurakuntien työntekijöiden ja vapaaehtoisten kohtaamisissa turvapaikanhakijoiden kanssa. Poikkeako tämä jollain tavoin vieraanvaraisuudesta?

Olemme pitäneet erityistä huolta eettisistä näkökulmista. Emme tuo esimerkiksi esille seurakuntien nimiä, vaan olemme häivyttäneet ne tunnistamattomiksi. Ne paikannimet, jotka on jätetty aineistolainauksiin, eivät paljasta informantin seurakuntaa. Olemme myös tarkoituksella valinneet haastateltaviksi juuri työntekijöitä ja vapaaehtoisia, jolloin näkökulma on turvapaikanhakijoiden kanssa tehtävässä työssä eikä turvapaikanhakijoiden kokemuksissa, mikä suojaa haavoittuvassa asemassa olevia turvapaikanhakijoita. Heidän kokemuksensa suodattuvat kuitenkin haastateltujen kautta.

Solidaarinen yhdessä elämisen taito (engl. *conviviality*) on kasvavassa määrin tieteellisessä kirjoittamisessa (Nowicka & Vertovec 2014) esille nostettu termi, kun halutaan kuvata arjen moninaisuutta. Käsitteen käytössä on yhtäältä ulottuvuus, joka liittyy ihmisen ja luonnon väliseen tasapainoon (Illich 1973) sekä laajemmin huoleen ympäristön tuhoutumisesta (Convivialist Manifesto 2014). Toisaalta se liittyy nimenomaan ihmisten keskinäiseen yhdessä elämiseen, mikä on tosin läsnä myös luontopainotteisessa määrittelyssä. Tässä tutkimuksessa keskitymme käsitteen ihmisten välisen kanssakäymisen ulottuvuuteen.

Käsitettä *conviviality* on käytetty ihmisten yhdessä elämisen kuvaamisen yhteydessä hieman erilaisissa merkityksissä, kuten arjen kosmopolitanismi (Noble 2009), arjen monikulttuurisuus (Wise & Velayutham 2009, 2014), solidaarinen yhdessä elämisen taito (Addy 2013), erilaisuuksien kanssa eläminen (Nowicka & Vertovec 2014) ja arkinen monimuotoisuus (Wessendorf 2014). Sitä on tarjoiltu myös vaihtoehdoksi monikulttuurisuuden käsitteelle (Gilroy 2004). Tässä tutkimuksessa ymmärrämme käsitteen solidaariseksi yhdessä

elämisen taidoksi, joka toteutuu arjen kontekstissa. Käsite haastaa meitä tarkastelemaan aineistoamme kriittisesti ja pohtimaan myös niitä motiiveja, joiden pohjalta evankelislu-terilaisessa kirkossa ja sen seurakunnissa tehdään työtä turvapaikanhakijoiden parissa.

Seurakuntien työssä vieraanvaraisuus on kuitenkin ollut ja on edelleen vallitseva käsite, jolla kuvataan tapaa suhtautua vieraisiin ja muualta tulleisiin (Ahonen 2007; Sakasti i.a.). Sen mukaan vieraita on kohdeltava jopa paremmin kuin omia perheenjäseniä (Raamattu, 1 Mooseksen kirja 18–19). Raamatussa vieraanvaraisuuden asenne ja suhde vieraaseen rinnastetaan kristityn suhteeseen Jumalaan ja Jeesukseen. Vieraan kohtaaminen ja tunteminen voi jopa synnyttää uutta elämää ja itseymmärrystä. (Snyder 2012, 174–175; Hollenbach 2014, 451.)

Vieraanvaraisuus-käsitteellä on kuitenkin todettu olevan puutteita. Filosofi Derri-da (2000) pohtii vieraanvaraisuutta tilanteessa, jossa tulijat ovat jo integroituneet niin, että haluavat samanlaisiksi kuin kantaväestö. Tällöin he Derridan mukaan lakkaavat olemasta vieraita. Näin myös vieraanvaraisuus katoaa. Vieraanvaraisuus katoaa myös tilanteessa, jossa tulijoiden annetaan elää omissa yhteisöissään kuten haluavat. Lisäksi vieraanvaraisuus käsitteenä pitää sisällään oletuksen, että vieraat ovat vain kylässä ja siirtyvät muualle jonakin päivänä. Tilanteessa, jossa vieraat ovat tulleet jäädäkseen, on vieraanvaraisuus siten riittämätön käsite. Tällöin tarvitaan uudenlaisia tapoja tarkastella suhdetta muualta tulleisiin. (Siirto 2015, 57; ks. myös Sacks 2008.) Solidaarinen yhdessä elämisen taito tarjoaa tähän yhden mahdollisuuden.

10.2. Turvapaikanhakijat ja solidaarisuus seurakuntien toiminnassa

Kristillisen tradition ytimeen on kuulunut sen alkuajoista lähtien eri syistä ulkopuoliksi jääneiden kohtaaminen. Kristityt ovat vahvistaneet tärkeän osansa yhteiskunnan ulkopuolelle tai reunalla jääneiden rinnalla kulkijoina tarjoten muun muassa psyk-kistä tukea ja konkreettista apua. (Snyder 2012, 179.) Kristilliseen traditioon on kuulu-nut myös tarjota suojaa omissa kirkoissaan ja tiloissaan turvaa tarvitsijoille (Lyytinen 2015, 64; Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa 2015).

Suomen reilusta 400 seurakunnasta noin puolet osallistui vuonna 2015–2016 ta-valla tai toisella turvapaikanhakijoiden parissa tehtävään työhön (Sohlberg & Ketola 2016, 41). Monet seurakunnat lähtivät turvapaikkatyöhön valmistautumatta, vaikka osassa seurakuntia ja seurakuntayhtymiä oli jo perinnettä maahanmuuttajatyöstä. Työn luonne oli kuitenkin uutta myös niille seurakunnille, jotka olivat tehneet työtä maahanmuuttajien parissa jo aiemmin.

Seurakunnat reagoivat monin tavoin: liikkeelle lähdettiin nopeasti tai varovaises-ti. Ne seurakunnat, jotka lähtivät nopeasti mukaan, tunsivat erityistä solidaarisuutta

turvapaikanhakijoita ja heidän hätäänsä kohtaan. Tällöin rekrytoitiin nopeasti työntekijöitä ja vapaaehtoisia, organisoitiin erilaisia keräyksiä sekä avattiin hätämajoituskia ja väliaikaisia vastaanottokeskuksia myös seurakunnissa. Monet ihmiset halusivat jakaa aikaansa ja omaisuuttaan turvapaikanhakijoiden kanssa. (Niemi & Siirto 2017.)

Solidaarisen yhdessä elämisen taidon osana voidaan tarkoittaa omastaan jakamista. Se ei ole kuitenkaan hyväntekeväisyyttä. Hyväntekeväisyyteen ero on selkeä, sillä hyväntekeväisyydessä on helposti mukana vallan ja kontrollin ulottuvuus, jossa avun saaja on avun antajan alapuolella. Solidaarisuus sitä vastoin tuo mukaan vastavuoroisuuden ja siinä on yhteisen hyvän jakamisen ulottuvuus. Solidaarisuuteen liittyy myös vahva tietoisuus epätasa-arvosta ja jakamisen merkityksestä ihmisarvoisella tavalla. (Siirto 2015, 58–59.) Osa seurakuntien tekemästä turvapaikkatyöstä luokituu hyväntekeväisyyden alle, mutta olemme pyrkineet löytämään aineistostamme erityisesti solidaarisuutta kuvaavia tekoja ja ajatuksia.

Yhteisen hyvän jakaminen ja yhteiskunnallisen vastuun ottaminen olivat monissa seurakunnissa taustalla nopeaan liikkeelle lähtöön. Seurakunnilla on käytössään paljon tiloja, joita haluttiin tarjota vailla majapaikkaa oleville turvapaikanhakijoille, kuten haastattelussa todetaan:

...siellä yhdessä todettiin, että nyt maailma muuttuu meidän ympärillä niin nopeasti, että meidän kannattaa vähän meidän yhteistyökumppaneilta kysyä, että mikä on meidän itse kunkin rooli. Sovittiin että mä otan yhteyttä... kaupungin johtoon, ja sen tein ja kaupungin johdon kanssa samana päivänä todettiin, että kaupungin vastaanottokeskusten tilat on jo ääriä myöten täynnä, koko ajan tuli kaupunkiin viestiä että pohjoisesta lähetetään vain busseja kohti etelää. ... Mä lupasin, että kirkko koska tahansa hätämajoittaa 1000 turvapaikanhakijaa hyvin lyhyellä varoitusaikalla ja sit meni muutama tunti niin kaupunginjohdosta soitettiin, että koska saa ensimmäiset tulla. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Seurakuntien kädenojennus otettiin vastaan ja näin syntyi jakamista eri toimijoiden välillä yhteiskunnassa. Makrotason solidaarisuus aktualisoitui ruohonjuuritasolla ja yksittäisten ihmisten arjessa, kun solidaarinen omastaan jakaminen konkretisoitui tekoina. Jakaminen paikallistasolla oli paitsi erilaisia hyödykkeitä, myös ajan ja osaamisen jakamista. Erityisesti vapaaehtoiset antoivat aikaansa ja taitojaan turvapaikanhakijoiden parissa tehtävään työhön seurakunnissa. Käytännössä tämä tarkoitti osallistumista erilaisiin vapaa-ajan viettoon liittyvien aktiviteettien järjestämiseen, kuten retket ja erilaiset kerhot, sekä erilaisten keräysten organisointiin.

Yhteisen hyvän jakamisesta saattaa kuitenkin tulla hyväntekeväisyyttä. Tällöin on tärkeää ottaa huomioon jakamisen vastavuoroinen olemus (esim. Sennett 2004). Havaitsimme, etteivät turvapaikanhakijat halunneet olla vain vastaanottajia, vaan halusivat antaa oman panoksensa kiitokseksi saamastaan avusta. Tämä konkretisoitui paitsi osallistumisena erilaisiin tehtäviin hätämajoituksessa tai ylipäättään seurakunnassa,

myös yhteisenä ateriaana hätämajoituksen päätteeksi. Yhteinen ateria ja sen valmistaminen olivat turvapaikanhakijoille tärkeä osa vastavuoroisuuden prosessia, mikä tuli esille haastatteluissa:

...jossakin vaiheessa me todettiin, että nyt ne turvapaikanhakijat on itse hyvä että ne saa myöskin itselleen roolit, niin ne rupes jakamaan ruokaa, ne rupes tekeen siivousvuoroja, heti alun perin tehtiin konsepti heidän kanssa niin että he itse tekevät ja he myös itse halusivat että he tekevät, he ei halunnut vain nukkua ja maata, vaan totta kai he halus osallistua. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Vastavuoroisuus onkin elementti, joka hyvän tekemisessä ja laajemmin muussakin jatkamisessa antaa osallistujilleen kokemuksen yhdenvertaisuudesta. Maussin (1999/1950, 42) mukaan vastavuoroisuus tasaa ihmisten keskinäisiä tilejä. Samalla se tukee ihmisten itsekunnioitusta. Maussilainen ajatus lahjasta ja sen vastavuoroisuudesta voidaankin liittää osaksi yhdessä elämisen taidon ajattelua (Adloff 2014, 10–11), mikä nousi esille myös ystäväperhetoiminnassa:

Tääl on kaikilla perheillä on ystäväperheet ja osalla on varmaan pariki... Sitte on vielä ystävystytty... ne on tuonu hirveen paljon semmosta iloa tänne ..., ja sitte se, että jotenki se on yhdistännyt kyläläisiä...me ollaan saajan puolella, ollaan saatu iloa, rikkautta ja oppimista... (Työntekijä, Lapuan hiippakunta 2, syyskuu 2016.)

Suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri eroavat hyvin paljon turvapaikanhakijoiden lähtömaan yhteiskunnasta ja kulttuurista. Sekä turvapaikanhakija että suomalainen vapaaehtoinen joutuivat ylittämään monia rajoja toistensa kohtaamisessa (vrt. Snyder 2012, 185). Seurakuntien toimet madalsivat tätä kuilua. Solidaarisuutta osoitettiin organisoimalla toimintaa, jonka avulla turvapaikanhakijat saivat paremmat edellytykset kotoutua Suomeen. Yhteinen toiminta auttoi kohtaamaan vierasta ja löytämään tästä ystävän (vrt. Snyder 2012). Vahva vastaan tuleminen eri alueilla yhdisti kantasuomalaisia ja tulijoita ja lisäsi näin yhteenkuuluvuuden tunnetta, jota sanoitettiin muun muassa alla olevan esimerkin mukaisesti:

Meillä siis tänäkin päivänä vielä pyörii, siis vuosi tästä pyörii englannin kielen kurssit seurakuntalaisten toimesta. Meillä ryhdyttiin heti tekemään niille yliopiston opiskelijoiden kanssa yhteistyössä CV:eitä niin että heillä olis työnhakumahdollisuudet kunnossa, opastettiin miten sitä kotoutumista voidaan tehdä paremmin. He saatto heitä, jos oli jotakin, et piti päästä terveyskeskukseen tai muuta, niin nää seurakuntalaiset saatto heitä sinne, järjestettiin jalkapalloturnauksia, järjestettiin rantalentiskisoja, järjestettiin myöskin semmosia yhteisöllisiä tapahtumia, me uskottiin silloin siihen, että me haluttiin toisaalta hoitaa se niin hyvin kuin mahdollista, mut myöskin toisaalta niin, että se yhteisö olis koko ajan siinä mukana, jottei tuu semmosta oloa, että on he ja me, meidän

viesti oli koko ajan se, että on olemassa vaan me. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Mahdollisuuksien tasavertaistaminen erilaisten tukitoimien ja opintojen avulla on osa solidaarisuutta. Myös tahtotila turvapaikanhakijoiden vastaanoton hoitamisesta mahdollisimman hyvin viestii sitoutumista yhtäkkiä saatuun tehtävään. Yhteisön mukaan vetäminen puolestaan teki turvapaikkatyöstä yhteisen asian. Näin seurakunta vahvisti myös näkemystä siitä, että yhdessä elämisen taito on asia, jota opetellaan yhdessä. Arkea jaettiin myös vapaa-ajan toimintojen ja me-hengen luomisen avulla. Tasavertaisuuden luomista vietiin joissakin paikoissa hyvinkin pitkälle, kuten eräässä haastattelussa kuvattiin:

Miten me ollaan käynnistämässä konkreettisesti on se, että meidän kirkolla voi turvapaikanhakija tehdä työharjoittelua, sä voit tulla tänne ihan samanlaisilla ehdoilla kuin kuka tahansa muu ja järkätään sitä heille. Me autetaan sosiaalisessa puolessa aktiivisesti erilaisten ongelmien hoitamisessa, ollaan tukemassa, annetaan apua silloin, kun siihen on tarvetta, mitä se apu sitten onkaan, organisoidaan se niin että seurakuntalaiset erilaisilla vahvuuksilla on tukemassa ... jos on ongelmia hakemuksen kirjoittamisessa, niin on joku joka auttaa siinä ja näin, että ollaan niiden tarvelähtöisesti mukana. Se on ehkä se pointti. Viime viikonloppuna me juteltiin muutamien yritysten kanssa, että voisko nekin tarjota tämmösiä väliaikaisia harjoittelupaikkoja ja saatiin kolme [paikkakunta]laista firmaa yksistään sunnuntaina sitoutuun siihen, että he ottaa turvapaikanhakijoita tai myönteisen päätöksen saaneita firmoihinsa harjoitteluun ja antaa siitä työtodistuksen. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Kirkko välittää viestiä rakastavasta Jumalasta. Siksi kirkon olemukseen kuuluu lähimmäisen fyysisistä, henkisistä ja hengellisistä tarpeista huolehtiminen ja välittäminen. Turvapaikanhakijoiden vastaanottaminen, suojeleminen, kohtaaminen ja yhdessä eläminen ovat seurakuntalaisten mahdollisuus ja tehtävä (Lyytinen 2015, 65–67). Tähän mukaan lähteneet ovat kokeneet saaneensa enemmän kuin ovat antaneet. Kohtaamalla turvapaikanhakijoita ja ottamalla vastuuta heidän parissaan tehtävästä työstä seurakunnat ovat liittyneet uskonnollisten yhteisöjen vanhaan perinteeseen suojella ja tukea pakolaisia ja juuriltaan irtireväistyjä (Hollenbach 2014, 449). Samalla on opeteltu solidaarisuutta ja yhdessä elämisen taitoa.

10.3. Solidaarinen yhdessä elämisen taito ja konfliktit

Arjen tasolla jakamista tapahtui hyvinkin erilaisten ihmisten kesken. Samaan hätämaajoituspisteeseen tai vastaanottokeskukseen majoitettiin usein vastakkaisiin ryhmit-

tymiin kuuluvia ihmisiä, jotka eivät olisi halunneet jakaa arkeaan toisin ajattelevien kanssa. Esimerkiksi shiiojen ja sunnien välisiä erimielisyyksiä oli jonkin verran vastaanottokeskuksissa. Osa niistä ylti valtakunnan uutisiin (esim. YLE 16.6.2016; *Aamuposti* 23.2.2016). Ristiriitoja pyrittiin seurakunnissa ratkomaan eri tavoin, joskin taustalla on mitä ilmeisimmin ollut raamatullinen ajatus siitä, että kaikkien tulee elää sovussa toistensa kanssa. Esimerkiksi yhdessä seurakunnassa pyydettiin naapurisovittelijaa kertomaan ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta siitä, miten törmäyskurseilta välttyään. Kristittyjen ja muslimitaustaisten turvapaikanhakijoiden välisiä ristiriitoja pyrittiin välttämään luomalla positiivisen kohtaamisen tilanteita.

Toisessa seurakunnassa turvapaikanhakijoiden saapuessa vastaanottokeskuksen johtaja muistutti tulijoita elämään sovinnossa keskenään vetämättä rajaa eri tavalla uskovien välille. Sähköinen ilmapiiri syntyi, kun majoittuvat joutuivat käyttämään jopa samaa WC:tä. Kun arjen tilat ja tapahtumat jaetaan muiden kanssa, ja kun odottamisen kestosta ei ole tietoa, kulminoituvat odottamisen ongelmat helposti keskinäisiin ristiriitatilanteisiin. (Salo 2012, 29–33; Felski 2000, 15–33; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokonen & Tarnanen; Nykänen ym.) Mutta kuukausien yhdessä eläminen sai myös muutoksia aikaan ja sitä sanoitettiin näin:

Mutta loppuajasta huomas, että ensin ruokalassakin oli selkeet, missä söi kukakin, mutta sit loppuajasta ne tervehti kaikkia, afgaanit ja arabit keskenään, että huomas loppua kohti se vaan tiivisty, että kaikki oli väkeä. Jossain kohtaa mä huomasin talvella, kun tuli se ensimmäinen lumi ja me laskettiin pulkkamäkee isät kaikkein hurjimpina päällä ja seisoen ja sit kun lapset kaatu, niin kaikki autto kaikkien lapsia, niin siinä mä seisoin ja ihmettelin, että ahaa, että tässä jotain tapahtuu, että kaikki huolehtii kaikista ja sitten muutenkin tuolla, että ne, joilla ei ollut lapsia, ne huolehti niistä lapsista, että älä mee sinne ja älä, varo tuota. Kyllä sit se yhteishenki ja nyt tuolla, niin he tervehtii ja juttelevat keskenään, se on hitaasti lämmennyt kyllä. (Työntekijä, Lapuan hiippakunta 1, toukokuu 2016.)

Yhteinen asuminen ja tekeminen synnyttivät turvapaikanhakijoissa ja väliaikaisen vastaanottokeskuksen väessä yhteishenkeä, joka näkyi välittämisenä ja toisten huomioimisena yli kansallisuusrajojen. Solidaarista yhdessä elämisen taidon viitekehyistä käytävissä tutkimuksissa onkin todettu, että kokemus samuudesta yhdistää ihmisiä ja auttaa myös ratkaisemaan keskinäisiä konflikteja. Yhteinen toiminta luo yhteisyyttä, joka auttaa ylittämään erilaisuutta. (Gilroy 2004, 2006.) Toisaalta solidaarisen yhdessä elämisen taitoon kuuluu myös eroavaisuuksien tunnustaminen. Niiden hyväksyminen on myös osa konfliktien ehkäisyä. (Wessendorf 2014.) Omista kokemuksista ja muistoista voi löytyä jaettuja kokemuksia, jotka auttavat tuntemaan solidaarisuutta ja samuuden tunnetta, kuten seuraava sitaatti osoittaa:

Oli siis myöhä lokakuu ja lupasin tulla sitten katsomaan tilannetta. No se pelaaminen nyt ei ollut sitten kovin tärkeitä meille muille, mutta pelailtiinhan siinä, tosin ihmettelin

sitä, että kun nää pojat tulee varvastossuissaan, ja pakkasta on ja lunta... Mutta mulle tuli kyllä, alko tulla mieleen ajat 1939 kun itse olin tilanteessa jossa lähdettiin pakoon vihollista tuolta Laatokan Karjalasta, minä ja äiti ja me neljä lasta eli oli karu äkki-lähtö ja aina oli lähellä tuo kylmä ja nälkä sillä matkalla, kun tultiin niin kutsutuissa härkävaunuissa tänne ja moneen muuhun paikkaan, eli paljon oli minullakin näitä pysähdyksiä matkalla, ja kaikenlaista erilaista vastaanottoa, erityylistä vastaanottoa tuli siellä kohdattua ja varmaan nämä turvapaikkapojilla oli paljon vaikeammat nämä muistot matkoistaan... (Vapaaehtoinen, Turun hiippakunta, kesäkuu 2016.)

Solidaarisuuden tunnetta vahvistivat siis osaltaan omat vastaavanlaiset kokemukset, jotka auttoivat ymmärtämään ja motivoivat auttamaan uusia tulijoita. Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että yhteisessä toiminnassa syntyy ilmapiiri, jossa ihmisten on hyvä toimia yhdessä (Wise & Velayutham 2014; Wise 2005). Yhteinen toiminta ei kuitenkaan ole ristiriidatonta. Yhdessä elämisen taito ja konfliktit ovat lähellä toisiaan. Samaan aikaan, kun tapahtuu jakamista sekä kulttuurista ja uskonnollista vuoropuhelua, syntyy myös konflikteja. (Karner & Parker 2011.) Siksi on mahdollista ajatella, että juuri konfliktien kautta syntyy oppimista, joka luo yhdessä elämisen taitoa.

Solidaarisuutta osoittaa myös se, että työntekijät ja vapaaehtoiset käsittelivät turvapaikanhakijoiden kanssa suomalaista kulttuuria ja sitä, mitä Suomessa pidetään hyväksyttävänä. Näin varustettiin vastatulleita selviämään paikallisten kanssa ilman, että syntyi turhaa provosoitumista seuraavan esimerkin tapaan:

... mä otin sen, että mä joka ikinen aamu pidin palaverin, jos mä olin saanut palautetta, että 15-vuotiaalle tytölle 20-henkinen poikaporukka tuolla vislailee, niin mä sanoin, et hei et meidän kulttuurissa näin ei vaan nyt voi tehdä, et se koetaan uhkaavana, se koetaan, etenkin kun nuorelle tytölle niin teette, niin ne vanhemmat huolestuu ja te aiheutatte nyt ison konfliktin meidän välillä ja me aina käytiin läpi tämä, että miksi näin ei saa tehdä meidän kulttuurissa. Meidän kulttuurit on erilaisia. Mun täytyy sanoa että mä harvoin törmäsin siihen, että sitä asiaa olis tehty uudelleen, kun se selostettiin... (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Kulttuurien erilaisuus on asia, joka aiheutti törmäyksiä. Turvapaikanhakijat toimivat oman kulttuurinsa viitekehyksestä käsin, kunnes oppivat, mikä uudessa kulttuurissa on sopivaa ja mikä ei. Tällöin ensiarvoisen tärkeää on, että jo vastaanottovaiheessa näitä asioita käydään läpi, jotta vältytään turhilta konflikteilta. Se on myös solidaarista tulijoita kohtaan ja lisää yhdessä elämisen taitoa. Lisäksi asioiden selittämistä on mahdollista kuvailla huolenpidon lahjana (Wise & Velayutham 2014, 418).

Solidaarisuutta on mahdollista osoittaa myös, kun maailmalla tapahtuu jotakin traagista. Tällöin yhdessä voidaan viestiä siitä, mitä pidetään oikeana, kuten seuraavassa on kuvattu:

Jo syksyllä tapahtu Ranskassa niitä ensimmäisiä terrori-iskuja, kun oli Pariisissa se ensimmäinen iso tapahtu lauantaina ja sillon Kirkon Ulkomaanavusta oltiin muhun yhteydessä, että mitä mä oon mieltä, että ruvettaisko järjestämään rauhan kävelyä uskontojen välillä. Mä sanoin et joo ruvetaan vaan. Ja sen yön aikana järjestettiin niin että sunnuntaina puolelta päivin Tuomiokirkolla kokoonnuttiin rauhan kävelyyh, me saatiin kaikki meidän mediat sinne mukaan ja me käveltiin sieltä eri uskontojen edustajat Ranskan suurlähetystölle ja vietiin Ranskan lähettiläälle symbolisena eleenä rauhan kynttilä ja tuen osoitus. Meitä oli niin paljon väkee, että kun me sitä Unioninkatua käveltiin siitä Helsingin yliopiston edestä sinne Tähtitorninmäelle niin mä katoinkin siellä, kun mä olin siellä Tähtitorninmäellä niin katoinkin taakseni, niin se katu oli aika lailla täynnä. Poliisi sanoi, että miten ihmeessä te saitte näin paljon ihmisiä liikkeelle? Se vastaus oli että me reagoitiin heti. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Olellaista reagoinnissa on se, että toimeen ryhdytään, kun asia on vielä tuore ja koskettaa ihmisiä. Solidaarisuuden osoituksilla on ajallisuuden lisäksi myös yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Tässä tapauksessa eri uskontojen edustajat tuomitsivat yhdessä väkivallan ja kävelivät rinta rinnan yhteisen asian puolesta. Uskontojen edustajien yhteiset ulostulot antavat viestiä siitä, että kaikki uskonnot pyrkivät tuomitsemaan väkivallan ja rohkaisemaan jäseniään vuoropuheluun.

Kun maahanmuuttajat kääntyvät konflikteissa kirkon puoleen ja tekevät yhteistyötä kirkon kanssa, voidaan se nähdä kirkon ja sen työntekijöiden parissa rikkaute-na, suurena luottamuksen osoituksena ja mahdollisuutena luoda suhteita maahanmuuttajiin sekä rakentaa toimivaa yhteiskuntaa. Ratkaisemalla maahanmuuttajien kohtaamia konflikteja parannetaan maahanmuuttajien sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan ja edistetään yhteiskuntarauhaa ja solidaarista yhdessä elämisen taitoa. (Kyllönen 2012, 170.)

10.4. Yhdessä elämisen taito arjen keskellä

Kun tarkastellaan arkea ja siihen liittyviä yhdessä elämisen ulottuvuuksia, on nimenomaan arjen kuvaus jäänyt kansainvälisesti yllättävän vähälle huomiolle etnisyyttä ja nationalismia tutkittaessa. Huomion keskipisteenä ovat pikemminkin olleet vaikkapa sosiaalinen tai poliittinen elämä, vaikka arki olisi aivan yhtä tärkeä tutkimuksen kohde. (Brubaker 2013, 264.) Suomessa arjen tutkimusta on kuitenkin tehty jonkin verran myös maahanmuuttajiin liittyen (esim. Pöllänen 2013; Vuori 2015). Yhdessä elämisen taito on taitoa, jota etsitään ja eletään arjen keskellä. Jokapäiväiset arjen pienet teot, rutiinit ja toimet, joissa huomioidaan toinen ihminen arvostavasti, vahvistavat yhdessä elämistä käytännössä. (Boisvert 2010, 61.) Tämä tuli esille myös haastatteluista:

...kuinka suuri merkitys sillä on, että joku on heidän kanssaan, joku kiinnostuu heistä ja tarjoo heille jotain mahdollisuutta tehdä jotain. Kutsuu heitä kirkkoon, jossa niinku kirkkokahvilla nää miehet on aina siellä otettu tavallaan mukaan siihen ja kaikki on kiinnostuneita ja juttelee heidän kanssaan ja näin. Ja semmonen niinku yhteenkuuluvuuden tunne ja arvostus, itsearvostus siinä ja semmonen. Kyl sil on iso merkitys, näin ne on kertonut. (Työntekijä, Espoon hiippakunta 2, huhtikuu 2016.)

Monet seurakunnat alkoivat rakentaa yhteisöllisyyttä turvapaikanhakijoiden ja alueen asukkaiden kanssa heti alusta pitäen erilaisissa tiloissa, kuten vastaanottokeskuksissa, kodeissa, naapurustoissa ja kirkossa. Tilallisuuden on katsottu luovan arkeen paikkoja, joista tulee merkityksellisiä ja tuttuja (Felski 2000, 15–31) ja näin on mahdollista tuntea kuuluvansa johonkin. Tilojen laajeneminen vastaanottokeskuksen ulkopuolelle laajentaa elinpiiriä ja tukee mielenterveyttä (Marucco 2017, 85–101; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Turvapaikanhakijoiden tullessa naapurustoon järjestettiin myös asukasiloja, joissa paikalliset voivat purkaa huoliaan ja kertoa ennakoluuloista ja työntekijät kertoa, mitä tapahtuu. Parhaimmassa tapauksessa turvapaikanhakijoiden tuloa paikkakunnalle voitiin valmistella jo etukäteen erilaisilla teemoilla ja erilaisissa tiloissa muun muassa seuraavasti:

...järjestettiin asukasillat joka paikassa ja koitettiin lähteä siihen aktiivisemmin asuinpaikka-, asuinaluejuttuun, mikä ei tietyllä tavalla kuulu siihen hätämajotus-sapluunaan, mutta että se seurakunnallinen ajatus ja yhteisöajatus oli meillä siinä aika vahva. Mahollisimman nopeesti luomaan semmosia kuvioita, jotka synnyttäs luottamusta ja avais sitä toimintaa lähialueen ihmisille, koska niitä kysymyksiä tuli paljon, että mitä tää on ja millasta ja huolia, pelkoja sen mukana. Sitä työtä me tehtiin siinä, tai se kuulu ihan osana siihen kuvioon koko ajan. (Työntekijät, ryhmähaastattelu, Tampereen hiippakunta, toukokuu 2016.)

Yhdessä elämisen taidon opetteluun aloittamiseksi olikin hyvin tärkeää, että paikallisten asukkaita valmisteltiin turvapaikanhakijoiden tuloon (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.). Paikallisten ihmisten oli tärkeää päästä purkamaan monesti julkisuuden muokkaamia pelkojaan ja tuntea, että heidän huolensa otettiin vastaan. Samalla heillä oli mahdollisuus kuulla asiallista tietoa. Vastaavasti tilanteissa, jotka nostattivat alueen asukkaissa vastustusta, seurakunnan työntekijöiden kannanotoilla oli merkittävä rooli yhteiskuntarauhan rakentamisessa. Seurakunnissa saatettiin joutua perustelevaan myös tehtyjä ratkaisuja:

...se että mä sallin sen, että eri uskontoiset, heillä oli täällä tila, jossa hiljentyä Jumalansa edessä, niin osa piti sitä todella huonona [työntekijän] toimintana, et mä sallin muiden uskontojen esiintyvän näissä kirkon tiloissa ja siitä mä sain aika paljon rapaa niskaan. Mä pidin kuitenkin pääni, mä sanoin kaikille, että mä noudatan sitä Raamatun ohjetta

että tehkää se heille mitä tahtoisitte itse teille tekevän... (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Seurakunnissa koettiin tärkeäksi myös rakentaa luontevia vuorovaikutuksen paikkoja turvapaikanhakijoille ja alueen asukkaille, jotta kohtaaminen olisi mahdollista. Tällä tavoin haluttiin edesauttaa yhteisöllisyyden syntymistä ja antaa myös alueen vakinaisille asukkaille mahdollisuus tuoda osaamistaan turvapaikkatyöhön esimerkiksi seuraavasti:

Haluttiin siis toimia tän yhteisön kanssa, koko se meidän konsepti täällä kirkolla ei perustunut siihen, että he tulevat tänne ja he ovat täällä jotenkin ovien takana, vaan meidän konsepti oli se, [paikkakuntalaiset] sai tulla sinne, ja tutustua niihin ihmisiin, siinä oli ilmoitustaulu, johon he vain toi sen, et mitä aktiviteettia mä teille järjestäisin. Me ei siis mitenkään organisoitu sitä, vaan ihmiset tuli vaan ja toivat sinne lapun sinne ilmoitustaululle, ainut mitä me tehtiin, et me organisoitiin, et me käännettiin se eri kielille, oli sit arabiaksi ja kurdiksi ja afgaaniksi ja muuta et meillä oli vapaaehtoiset tulkit, jotka sitten vaan käänsi sen. Mut meidän pointti oli se, että annetaan yhteisön tulla ja tutustua, ja annetaan heidän järjestää ja me toimittiin vain alustana, ja se toimi erittäin, erittäin hyvin. Ja yks ilmenemismuoto siinä oli se, että me rakennettiin sellanen tilapäinen seinä, jota me kutsuttiin ystävyyden seinäksi, siihen siis [alueen asukkaat] kirjoitti ystävyyden ja tervetulo-toivotuksia... (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Yhteys arjessa ihmisten välille syntyi usein katsekontaktista, vaikkei silmiin katsomista pidetä kaikissa kulttuureissa sopivana – ainakaan naisten ja miesten välillä. Kun yhteistä kieltä tai kulttuuria ei ollut, sanaton viestintä välittyi katseen kautta. Välittäminen riisui aseista ja herätti molemminpuolista arvostusta ja kunnioitusta:

Sillon kaikki muutki jutut järjestyy, jos me niinku välitetään toisistamme...Se oli suurenmoinen lahja, niiku mä olen sanonu, et se oli seurakunnalle niiku taivaan lahja, se mahdollisuus niinkun saada olla osa näiden matkaa tässä, hyvät kauniit muistot, hyvät muistot... (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 2, toukokuu 2016.)

Kohtaamisen sanoitettiin olevan hyvä keino tutustua turvapaikanhakijoihin, heidän kulttuureihinsa ja uskontoihinsa. Haastatteluisissa tuli ilmi, että ennakkoluulot alkoivat karista, kun alueen asukkaat uskaltautuivat oman mukavuusalueen ulkopuolelle ja vuorovaikutukseen itselle vieraiden ihmisten kanssa. Suomalaisia pidetään melko arkoina lähestymään vierasta ihmistä. Turvapaikanhakijat tulevat yhteisöllisistä maista, ja vieraankin ihmisen lähestyminen näyttää olevan helpompaa. Arkipäiväistä juttelua pidetään usein merkityksettömänä asiana, mutta se on itse asiassa keskeinen solidaarisen yhdessä elämisen taidon rakentaja (Blommaert

2014, 449). Arkipäiväisen juttelun merkitystä kuvataan seuraavasti: "...kun ne pojat tulevat kuntosalille ne kysyy, että mitä kuuluu, olen Ahmed, kuka sinä olet... niin sillä ne sai sen keskustelun auki..." (Työntekijät, ryhmähaastattelu, Lapuan hiippakunta 1, toukokuu 2016.)

Kohtaamisessa koettiin tärkeänä oppia tuntemaan toinen nimeltä. Seurakuntien ylläpitämissä hätämajoituspisteissä ja väliaikaisissa vastaanottokeskuksissa nähtiin tärkeäksi muodostaa kodinomainen tunnelma, vaikka ulkoiset olosuhteet saattoivatkin olla melko karuja ja asumiseen sopimattomia, kuten seurakuntasaleja tai leirikeskus-
sia. Tasavertaisuutta sanoitettiin: "...ei lähetty puhuttelemaan ihmisiä ulkomaalaisnumeroilla, vaan oikeesti koitettiin... tiedetään, ketä siellä asuu ja minkä nimisiä ja mitä asioita heillä on ollu..." (Työntekijä, Lapuan hiippakunta 1, toukokuu 2016.)

Kohtaaminen ihmisten välillä on tärkeä keino hälventää ennakkoluuloja ja luoda vastavuoroista vuorovaikutusta ihmisten välille. Kohtaaminen sinällään ei kuitenkaan välttämättä ole riittävä edellytys yhdessä elämisen taidon syntymiselle. Tarvitaankin merkityksellisiä tilanteita, joissa osallistujat tekevät jotain yhdessä. Merkitykselliset kohtaamiset hälventävät ennakkoluuloja ja synnyttävät empatiaa ihmisten välille. Tällaisella kokemuksella on myös hyvä siirrännäisvaikutus muihin kohtaamisiin itselle vieraiden ihmisten kanssa. (Hewstone 2013.)

Kohtaamisen taitoja tarvittiin myös silloin, kun yhteiseen toimintaan tai hätämajoitukseen sattui eri puolueisiin, uskonnollisiin ryhmiin tai etnisiin ryhmiin kuuluvia, kuten seuraavasta esimerkistä käy esille:

Olihan meilläkin täällä konflikteja, kurdit ja shiiat oli yhdessä vaiheessa erittäin käärmeissäan toisiaan kohtaan ja kyllä siinä kysyttiin jo vähän munkin uskonnon lukutaitoa, että miten mä pystyn ne saamaan nukkumaan patjoilla vierekkäin, kun ne on omassa kotikylässään ollut ojan toisilla puolella ja osa jopa ampunut toisiaan. Ykskin mies sanoi, että mun naapurin patjalla istuu mies, joka meinas tappaa mut, niin onhan se aivan järkyttävää ja hirveetä, et sä oot yhtäkkiä monen viikon jälkeen kirkon lattialla ja se onkin siinä vieressä, mut silti nekin nuoret miehet pysty sopimaan sen keskenänsä. Ja kyl se, että puhuttiin asiasta avoimesti ja käytiin niitä läpi, niin ratkasi varmaan niitä tilanteita. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Tavanomainen keino puuttua tällaisiin tilanteisiin olisi laittaa eri näkemyksiä tai etnisiä ryhmiä edustavat henkilöt eri paikkoihin. Paljon kestävämpi tapa tulevaisuuden kannalta on käsitellä tilannetta avoimesti. Näin voidaan saavuttaa sellaisia kohtaamisen ja konfliktien käsittelyn metataitoja, joista on hyötyä elämän eri kohdissa. Etninen solidaarisuus syntyy vahvasta kommunikaatioasteesta ja sen seurauksena ryhmien sisäisestä halusta järjestyksen tasapainoon väkivallan hillitsemiseksi (Brubaker 2013, 162–163). Asioista puhuminen ja niiden läpikäyminen vahvasti edellä kuvatussa tilanteessa viholliskuvista luopumista ja mahdollisti yhteiselämän.

10.5. Yhdessä elämisen taito haastaa uudella tavalla

Snyder (2012, 77) nostaa esiin kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen merkittävän roolin turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien kohtaamisessa. Suurin osa pakolaistutkimuksista ja pakolaisten parissa tehtävistä järjestöistä ei huomioi uskontoa tarpeeksi, vaikka monien pakolaisten kokemusten keskiössä uskonnolla on tärkeä paikka (Hollenbach 2014, 456 – 457).

Aina seurakuntalaiset eivät kyenneet näkemään omaa rooliaan turvapaikkatyössä. Esimerkiksi yhdessä seurakunnassa haastateltavat olivat hämmentyneitä lähetyksen ja kansainvälinen vastuu -ryhmän suhtautumisessa turvapaikanhakijoiden tuloon. Haastateltavien mukaan ryhmän passiivisuus johtui siitä, että kristillinen lähetystyö oli yleensä nähty avun antamisena kauas, ja seurakuntalaisen oma rooli siinä on nähty pääasiassa kolehdin antamisena, taloudellisena avustamisena ja esirukouksena.

Seurakuntalaiset eivät olleet tottuneet siihen, että hätää kärsivä tulee lähelle, samaan tilaan (vrt. Felski 2000, 15–31). Hyvin pukeutuvat, kännyköitä omistavat ja hyvin käyttäytyvät turvapaikanhakijat eivät muistuttaneetkaan kuvaa hätää kärsivästä uhreista. Kristillinen lähimmäisenrakkaus vierasta ja muukalaista kohtaan liittyy lähimmäisen etäisyyteen. Kirkon työ on pitkälti nähty kaukana olevien muukalaisten tukemisena ja puolesta puhumisena, ei niinkään yhdessä turvapaikanhakijan kanssa elämisenä. (Ikonen 2015, 190–191.) Turvapaikkatyössäkin vaate- ja tavaralahjoituksia tuli paljon – jopa liikaa, mutta kuitenkin vapaaehtoisista toimimaan ja elämään yhdessä turvapaikanhakijoiden kanssa oli joissakin seurakunnissa liian vähän. Tämä kertoo siitä, että on helpompi auttaa materiaalisesti kuin kohdata avun tarvitsija silmätysten omalla asuinalueella. Tilallisuus haastaakin auttajia kohtaamaan hätää kärsivän silmästä silmään. On kuitenkin huomattava, että monissa seurakunnissa vapaaehtoisia oli paljon. Mukaan hakeutui myös sellaisia, joilla ei ollut aiempaa kiinnekohtaa seurakunnassa.

Kohtaamiseen lähdettiin omasta näkökulmasta ja siitä, minkä itse ajatteli toimivan parhaiten, kuten yksi ihminen sanoi: ”...me ajateltiin et he tulee rankoista elämäntilanteista, et he saa nyt sopeutua Suomeen. Mut ois voineet ehkä tehdä enemmänkin jos oltais...” (Työntekijät, ryhmähaastattelu, Helsingin hiippakunta 2, toukokuu 2016.) Varsinkin hätämajoitusta luonnehti nopea asioiden muuttuminen. Ajatus rauhassa kohtaamisesta saattoikin muuttua lähes yhdessä yössä tavaroiden pakkaamiseksi ja turvapaikanhakijoiden siirtymiseksi pitkäaikaisempaan oleskelupaikkaan. Tällöin erityisen tärkeäksi asiaksi nousi se tapa, miten ihmiset kohdattiin, ja minkälainen kuva hätämajoituksesta majoittujille jäi.

Kodinomaisuus ja vuorovaikutus hätämajoituksen arjessa erottivatkin seurakuntien järjestämän toiminnan monien muiden toiminnasta. Seurakuntien tilat sanelivat myös sen, miten paljon turvapaikanhakijoita ne voivat majoittaa. Ulkoisten puitteiden merkitys näyttäytyi marginaalisena verrattuna siihen, miten haastatellut kertoivat turvapaikanhakijoiden kuvanneen kohdatuksi tulemisensa merkitystä. Tämä näyttäytyi

esimerkiksi siinä, että seurakuntiin pidettiin yhteyttä hätämajoituksen päätyttyäkin sekä siinä palautteena, jota turvapaikanhakijat olivat haastateltujen kertoman mukaan antaneet.

Turvapaikanhakijoiden tilanteesta oletettiin asioita. Puheeksi ottamisen ja kysymisen kynnyks oli korkealla. Jälkikäteen työntekijät pohtivat, että olisivat voineet pyytää turvapaikanhakijoita enemmän mukaan ruoka-avun jakamiseen diakoniatyössä, suntuion avuksi kirkolle tai vanhusten seuraksi. Osassa seurakuntia näin tehtiinkin ja niissä turvapaikanhakijoiden osallisuus lisääntyi ja kantaseurakuntalaisten vuorovaikeutus turvapaikanhakijoiden kanssa syntyi aivan kuin itsekseseen.

Omien oletusten ja ajatusten lisäksi kysymättömyyteen tai puheeksi ottamattomuuteen näytti vaikuttavan suomalainen lainkuuliaisuus erilaisten vakuutusikäntöjen ja taloyhtiöiden yhtiöjärjestyssääntöjen edessä, kuten seuraava lainaus osoittaa: "mäkin olin vähän epävarma siitä et mitä he saa tehdä, et saako he mennä auttamaan vaikka nyt jonnekin haravoimaan lehtiä jonkun pihaan, jonkun taloyhtiön pihaa ja tämmöstä, että olis aika hyvin ehkä voinu..." (Työntekijät, ryhmähaastattelu, Helsingin hiippakunta 2, toukokuu 2016.)

Turvapaikanhakijoiden uskonto oli pääsääntöisesti islam. Ne seurakunnat, jotka jäivät ihmettelemään, voivatko he kristittyinä toimia muslimitaustaisten turvapaikanhakijoiden parissa, menettivät tilaisuutensa ystävystyä paikkakunnalle muuttaneiden turvapaikanhakijoiden kanssa. Monissa seurakunnissa kuitenkin haluttiin osoittaa välittämistä nimenomaan kristillisten arvojen motivoimana. Kohtaamisiin lähdettiin varsin usein diakonisesta motivaatiosta: halusta auttaa hädässä olevia, kuten haastateltava kertoi:

Minusta tässä toteutuu pienoiskoossa sama kuin lähetyksentällä. Eihän lähetyksentälläkään suoraan lähetä Jeesus edellä liikenteeseen. Ensin rakennetaan yleensä sairaala tai koulu, jos puhutaan pioneerilähetytyöstä. Sairaala ja koulu kun on rakennettu ja ihmisille tarjottu ruokaa tai mahdollisuus sen hankkimiseen, sen jälkeen voi olla, että tämä ihminen, joka on kaiken tämän kokenut lähetytyksen kautta, tän diakonisuuden, hyvyyden, sen jälkeen hän kysyy, minkä tähden te ootte tämän minulle tehneet. Sen jälkeen voi sanoa, että mulla on semmonen luottamus Taivaan Isään, joka pitää minusta huolen ja teistä huolen ja Hän rakastaa koko maailmaa. (Työntekijä, Espoon hiippakunta 1, tammikuu 2016.)

Jotkut seurakunnat panostivat vapaaehtoisten kouluttamiseen ja perehdyttämiseen turvapaikanhakijoiden kohtaajina. Tutkimuksessa tuli mainintoja muun muassa Suomen Punaisen Ristin ystävä- ja vapaaehtoistyön peruskurssista ja Suomen Lähetyseuran koulutuksesta "Turvapaikanhakijoille oppaita suomalaisen arkeen". Vapaaehtoiset antoivat osaamistaan turvapaikanhakijoiden käyttöön, mutta saivat samalla vastalahjaksi aivan erikoista lämpöä ja ystävällisyyttä, jossa bonuksena oli uuteen kulttuuriin ja uskuntoon tutustuminen. Tällaista vastalahjaa sanoitettiin

sekä henkilökohtaiseksi rikkaudeksi että laajemmin kyläyhteisön rikkaudeksi, jossa suomalaisetkin saivat oppia turvapaikanhakijoilta tervehtimisen ja juttelun tärkeyttä arkisissa kohtaamisissa.

On todettu, että yhdessä elämisen taito lisääntyy yhteisessä tekemisessä (Gilroy 2004, 2006). Niissä seurakunnissa, joissa yhteistä tekemistä oli esimerkiksi ruuanlaiton, risutalkoiden tai rikkoutuneitten paikkojen korjaamisen merkeissä, syntyi toimintakulttuuria, jota voidaan kutsua solidaariseksi yhdessä elämisen taidoksi. Yhteiseen tekemiseen liittyi usein myös ruoka ja yhdessä oleminen sekä toisinaan myös juhliminen. Solidaarisen yhdessä elämisen taidon käsitteen yksi merkitys aukeaa juuri yhdessä juhlimisen ja hyvän ruoan nauttimisen kautta (Nowicka & Vertovec 2014, 341). Yhteinen tekeminen synnytti yhteisöön kuulumisen tunnetta. Siitä kertoo esimerkiksi se, että pidettiin yhteyttä entiseen hätämajoituspisteeseen, vaikka uudelleen sijoittelu oli vienyt turvapaikanhakijat jo muualle:

No meillä on jo nytkin siis niin että [kaupungissa] asuu niitä ihmisiä, jotka meillä silloin hätämajoittu ja aina, kun meillä on joitakin happeningejä, niin ne on kyllä mukana, esimerkiksi pidettiin tossa alkukesästä siivoustalkoot, siivottiin siis [kaupungin] rantoja, he oli mukana siinä touhussa ja [paikkakunta]laiset näki että jaaha nyt ne on taas ja me tehtiin lehteen juttu, että he ovat palanneet auttamaan nyt meitä siivoamaan rantaa... (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Yhteisöön palaaminen ja yhteinen toiminta ovat merkkejä siitä, että turvapaikanhakijat olivat kokeneet kuuluvansa yhteisöön ja halusivat olla mukana toiminnassa yhdessä muiden kanssa. Tätä näkökulmaa vasten tarkasteltuna on kestävämpää, että turvapaikanhakijoita siirretään paikasta toiseen ja heiltä viedään mahdollisuus integroitua yhteisöön. Siirtelyä on kritisoitu myös muualla (Bloigu 2014).

Seurakuntien työntekijöiden ja vapaaehtoisten suhtautuminen paperittomiin ei juurikaan tullut haastatteluissa esille, sillä lukuamme valitut haastattelut tehtiin ennen humanitaarisen oleskeluluvan poistumista vastaanottolaista (paperittomuudesta ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius). Sen sijaan eri kirkkokuntien ja seurakuntien edustajat olivat olleet aktiivisia tukemaan turvapaikanhakijoita, kun nämä aloittivat mielenosoituksen Helsingin keskustassa helmikuussa 2017 ja myöhemmin myös joissakin muissa kaupungeissa syntyi tukimielenosoituksia. Syitä mielenosoituksiin olivat maahanmuuttoviraston monet virheelliset päätökset muun muassa kokemattomien työntekijöiden ja osaamattomien tulkkien takia. Toinen syy oli palautusten tekeminen maihin, jotka eivät oikeasti ole turvallisia. Kolmas syy oli se, ettei ihmisiä pitäisi poistaa vastaanottokeskuksista ilman ruokaa tai paikkaa, jossa nukkua. (*Kirkko ja kaupunki* 1.3.2017.)

10.6. Yhdessä elämisen taitoa vahvistava kieli

Seurakuntien käyttämät kielikuvat liittyvät vieraanvaraisuuteen. Tämä on ymmärrettävää, koska käsite löytyy Raamatusta ja on myös vahvasti mukana kirkon puheessa erilaisissa yhteyksissä, kuten haastatteluistakin tuli ilmi:

Kyl mä vakaasti ja vahvasti haluan sanoa tän meidän konseptin pohjalta, että meillä oli hyvin vieraanvarainen suhtautuminen. Meidän viesti oli se, paitsi mistä mä oon jo puhunut, rakkauden kaksoiskäskystä niin kyl toisaalta oli se, että me haluttiin viestittää sitä, että kuinka tärkeätä on se vastaanotto, että me ei tietenkään voida tietää eikä voida mennä takuuseen vieraasta ihmisestä, mutta ihmisyyteen kuuluu se, että kyyniseksi ei pidä mennä, vaikei sinisilmäinenkään saa olla. (Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, syyskuu 2016.)

Vieraanvaraisuus sai kuitenkin käytännön ilmenemismuodoissaan solidaarisen yhdessä elämisen taidon piirteitä, koska turvapaikanhakijoita ei vain pidetty vieraina, vaan heidät liitettiin mukaan yhteisöön antamalla ja sallimalla heille yhteisön jäsenille kuuluvia rooleja:

Harjotellaan elää toinen toistemme kanssa rinnakkain. Me annetaan samalla kasvot sille, mitä on kristillisyyttä käytännössä eiks tää yhteiselämä oo jollain tasolla myös sitä, että paitsi vaikutetaan niin vaikututaan. Ihmiset tulee ihmettelemään, että miten te jaksatte kaikkea tätä. Ni ihan oikeesti me ollaan voimaannuttu näissä ympyröissä ihan valtavasti... Mä vien tästä mukanani semmosen toivossa lepääminen, kaikki on mahdollista -näkökulman. (Työntekijät, Espoon hiippakunta 1, tammikuu 2016.)

Seurakuntien toiminta edusti myös kristillistä viestiä siitä, miten itselle vieraisiin henkilöihin tulee suhtautua. Samalla se voimaannutti myös tekijöitään ja antoi heille sosiaalista pääomaa. Sosiaalinen pääoma syntyy Hyyppää (2011) ja Bourdieuta (1986) mukailten me-hengestä ja sosiaalisesta luottamuksesta. Se on yhteisön aineetonta varantoa, joka tuottaa sekä yhteisölle että yhteisöön kuuluville monenlaista hyvää, kuten mielenterveyttä, onnellisuutta ja jopa pidempää elinikää. Vaikka sosiaalinen pääoma kumpuaa ruohonjuuritasolta, tarvitaan vaakasuuntaisten toimenpiteiden lisäksi pystysuuntaisia julkisen vallan ja viranomaistahon toimenpiteitä esimerkiksi julkisten tilojen rakentamista, rakennetun ympäristön yhteisöllistämistä, lähidemokratiaan kannustamista ja kotiseutu- ja naapuruustoimintaa yhdessä elämisen ja toimimisen vahvistamiseksi. (Hyyppä 2011, 15–18.)

Sosiaalisen kanssakäymisen ja dialogitaitojen haasteet ilmenevät muun muassa sanastossa ja kielenkäytössä sekä kirkossa että laajemmin koko yhteiskunnassa. Yhtäältä kielenkäyttö ja sanavalinnat, esimerkiksi kirkollisessa kielessä käytetty sana muukalaisuus, voivat lisätä toiseuden ja vierauden vahvistumista (Ikonen 2015, 191).

Toisaalta on todettu, että kirkon työntekijät ovat luotettavia konfliktien sovittelijoita, koska he ymmärtävät uskonnon ja uskonnollisen kielenkäytön merkityksen silloinkin, kun maahanmuuttaja edustaa eri uskontoa. Konfliktitilanteen ratkaisemiseksi tai helpottamiseksi maahanmuuttajat kaipaavat usein myös uskonnollista keskustelua tai sielunhoitoa. He voivat kokea, että etenkin papeilla on heidän asemansa tuomaa auktoriteettia toimia konfliktien sovittelijoina. (Kyllönen 2012, 139.) Nähtäväksi jää, miten turvapaikkatyö muuttaa kirkon käyttämää kieltä ja toimintaa.

Seurakuntien edustajat eivät juuri tuoneet esille suunnitelmiaan siitä, miten työ oleskeluluvan saaneiden turvapaikanhakijoiden kanssa jatkuu. Suunnitelmien tekemiseen oli kuitenkin jo herätty, mutta käytännön työ turvapaikanhakijoiden kanssa oli niin intensiivistä, että energiaa tulevan suunnittelulle ei haastattelujen tekovaiheessa juuri jäänyt.

10.7. Johtopäätökset

Tutkimuskysymyksemme oli, miten solidaarinen yhdessä elämisen taito näkyi seurakuntien työntekijöiden ja vapaaehtoisten kohtaamisissa turvapaikanhakijoiden kanssa. Lisäksi kysyimme, eroaako solidaarinen yhdessä elämisen taito vieraanvaraisuudesta. Solidaarinen yhdessä elämisen taito konkretisoitui seurakuntien toiminnan arjessa. Se sai muotoja, joissa jaettiin omasta ja liitettiin turvapaikanhakijat osaksi yhteisöä. Vallitsevat käytännöt maahanmuuttopolitiikassa olivat kuitenkin päinvastaiset kuin seurakuntien lähtökohdat. Ihmisiä siirrettiin paikasta toiseen, mikä ehkäisi tehokkaasti turvapaikanhakijoiden kiinnittymisen alueelle. Tämä lienee ollut myös tarkoitus, koska näin mahdollisen kielteisen päätöksen saamisen jälkeen on helpompi lähteä, kun vahvoja siteitä Suomeen ei ole päässyt syntymään.

Tähän lukuun valituissa seurakunnissa lähdettiin synnyttämään yhteisöjä, joihin kuuluivat niin alueen asukkaat kuin sen toimintaan mukaan tulleet turvapaikanhakijatkin. Yhteisöissä jaettiin yhteistä hyvää, toimittiin vastavuoroisesti ja luotiin turvapaikanhakijoille parempia edellytyksiä kiinnittyä Suomeen. Samalla vahvistuivat turvapaikanhakijoiden erilaiset valmiudet aloittaa uusi elämä Suomessa ja syntyi verkostoja, joiden avulla oli mahdollista tuntua kuuluvansa uuteen asuinympäristöön. Vaikka tätä voidaan pitää vielä vastaanottoon liittyvänä vieraanvaraisuutena (Derrida 2000; Siirto 2015), on seurakuntien suhtautumisessa myös paljon elementtejä, jotka puhuvat tahdosta opetella solidaarista yhdessä elämisen taitoa (Addy 2013; Siirto 2015). Siitä kertovat esimerkiksi omastaan jakaminen, Suomessa tarvittavien taitojen opettaminen ja vastavuoroisuuden erilaiset ilmenemismuodot.

Vaikka turvapaikanhakija saisi kielteisen päätöksen ja joutuisi palaamaan kotimaahansa, ei saatu hyvä kokemus valuisi hukkaan. Yhteisöllisessä toiminnassa saadut tiedot ja taidot sekä kokemukset kunnioitetuksi ja hyväksytyksi tulemisesta luovat

mahdollisuuksia myös lähtömaassa. Odotusaika voi myös valua hukkaan, turvapaikanhakija apatisoitua, jopa katkeroitua. Tällöin kotiinpalaaja ei muistele aikaansa Suomessa myönteisesti. Kotoutumisen kannalta turvapaikka-ajan kohtelulla on tärkeä merkitys. Jos aika vastaanottokeskuksessa on kulunut vain päätöstä odotellessa, on hukattu aikaa ja ehkä jopa ratkaiseva tilaisuus ihmisen kiinnittymiseen suomalaiseen yhteiskuntaan ja siinä elämisen taitojen opetteluun.

Kielteisten turvapaikkapäätösten tuottama paperittomien joukko on erittäin ajan-kohtainen ja solidaarisen yhdessä elämisen taidon kannalta erittäin tärkeä. Suhteessa paperittomuuteen koetellaan viime kädessä sitä, miten seurakunnat kykenevät elämään solidaarisesti yhdessä tänne jääneiden kanssa. Tämä olisikin tärkeä jatkotutkimuksen aihe.

Monien seurakuntien käyttämä yhteisöön mukaan ottava malli luo edellytyksiä kotoutumiselle ja kiinnittymiselle suomalaiseen yhteiskuntaan ja paikallisyhteisöön. Se luo myös edellytyksiä kantasuomalaisten ja turvapaikanhakijoiden ja myöhemmin oleskeluluvan saaneiden kohtaamiselle ja siten hyvälle yhteiselolle. Yhteisöllisyyden, kohtaamisen ja yhteisen hyvän jakamisen laiminlyöminen puolestaan tuottaa eriarvoisuutta ja synnyttää katkeruutta ja raja-aitoja. Solidaarinen yhdessä elämisen taito on vastavuoroista yhteisen elämän opettelua. Se on prosessi, jossa kaikki oppivat. Vieraanvaraisuus päättyy jossain vaiheessa, mutta solidaarinen yhdessä elämisen taito jatkuu, jos tahtoa löytyy.

Kiitokset

Kiitämme Kirkon tutkimuskeskusta, joka mahdollisti tutkimushankkeen toteuttamisen. Kiitämme Kimmo Ketolan ja Veli-Matti Salmisen paneutumista ohjaamisemme ja tärkeiden näkökulmien avaamiseen hankkeen eri vaiheissa.

Lähteet

Aamuposti (2016). Väite: Shiitatulkki kertoo vastaanottokeskuksen väelle, miten kohdella sunneja. *Aamuposti*, 23.2.2016. Saatavilla: <http://www.aamuposti.fi/artikkeli/368307-vaite-shiitatulkki-kertoo-vastaanottokeskuksen-vaelle-miten-kohdella-sunneja>. Luettu 27.2.2017.

Kirkko ja kaupunki (2017). Turvapaikanhakijoiden mielenosoitukselle sympatiaa – muuttuuko silti mikään? *Kirkko ja kaupunki*, 1.3.2017. Saatavilla: <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/turvapaikanhakijoiden-mielenosoitus-keraa-sympatiaa-muuttuuko-silti-mikaan->. Luettu 1.5.2017.

Kirkkoturvakäytäntö seurakunnissa 2015. Saatavilla: [http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/\\$FILE/Kirkkoturvak%E4yt%E4nt%E6%20seurakunnissa%202015.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/21297824E22C9061C22577580028EA55/$FILE/Kirkkoturvak%E4yt%E4nt%E6%20seurakunnissa%202015.pdf). Luettu 3.5.2017.

Raamattu. Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Pieksämäki: Kirjapaja ja Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

Sakasti i.a. *Vieraanvaraisuuden kirkko*. Saatavilla: <http://sakasti.evl.fi/vieraanvaraisuudenkirkko>. Luettu 22.2.2017.

Työntekijät, Espoon hiippakunta 1, ryhmähaastattelu, tammikuu 2016

Työntekijä, Espoon hiippakunta 2, haastattelu, huhtikuu 2016

Työntekijä, Helsingin hiippakunta 1, haastattelu, syyskuu 2016

Työntekijät, Helsingin hiippakunta 2, ryhmähaastattelut, toukokuu 2016

Työntekijät, Lapuan hiippakunta 1, ryhmähaastattelu, toukokuu 2016

Työntekijä, Lapuan hiippakunta 2, haastattelu, syyskuu 2016

Työntekijät, Tampereen hiippakunta, ryhmähaastattelu, toukokuu 2016

Vapaaehtoinen, Turun hiippakunta, haastattelu, kesäkuu 2016

YLE (2016). *Sunnien ja šiiojen ristiriidat nousivat esille Ylen vastaanottokeskustelussa*. YLE, 16.6.2016. Saatavilla: <http://yle.fi/uutiset/3-8959437>. Luettu 27.2.2017.

Kirjallisuus

Addy, Tony (eds.) (2013). *Seeking Conviviality. Re-forming community diaconia in Europe*. Geneva: The Lutheran World Federation.

Adloff, Frank (2014). "Wrong life can be lived rightly" Convivialism. Background to a Debate. *Convivialist Manifesto. A declaration of interdependence*. Duisburg: Käte Hamburger Kolleg/Centre for Global Cooperation Research, 5–14.

Ahonen, Risto (2007). *Ihmisten kohtaamisen teologiaa*. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/42068/saarinen_kohtaaminen2007ta.pdf?sequence=2. Luettu 28.2.2017.

Bloigu, Katja (2014). *Laittoman rajalla*. Helsinki: Books on Demand.

Blommaert, Jan (2014). Infrastructures of superdiversity: Conviviality and language in an Antwerp neighborhood. *European Journal of Cultural Studies*, 17 (4), 431–451.

Boisvert, Rogers (2010). Convivialism: A philosophical manifesto. *The Pluralist*, 5 (2), 57–68.

Bourdieu, Pierre (1986). The Forms of Capital. Richardson, John (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport: Greenwood, 241–258.

Brubaker, Rogers (2013). *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere: Vastapaino.

Derrida, Jacques & Anne Dufourmantelle (2000). *Of Hospitality*. Stanford: Stanford University Press. Saatavilla: www.clas.ufl.edu/users/burt/shipwreck/derridahospitality.pdf. Luettu 22.2.2017

- Felski, Rita (2000). *The Invention of Everyday Life*. New Formations. Cool Moves. *A Journal of culture/theory/politics*, 39, 15–31. Saatavailla: <http://people.virginia.edu/~rf6d/felski.the-invention-of-everyday-life.pdf>. Luettu 3.5.2017
- Gilroy, Paul (2004). *After empire: melancholia or convivial culture*. London: Routledge.
- Gilroy, Paul (2006). *Colonial Crimes and Convivial Cultures*. Keynote speech presented at the 'Rethinking Nordic Colonialism' exhibition. Saatavailla: <http://www.rethinking-nordic-colonialism.org/files/pdf/ACT2/ESSAYS/Gilroy.pdf>. Luettu 23.2.2017.
- Hewstone, Miles (2013). *Why Can't We Live Together?* Esitelmä 17.1.2013 RSA. Saatavailla: <https://www.thersa.org/discover/videos/event-videos/2013/01/why-cant-we-live-together>. Luettu 22.2.2017.
- Hollenbach, David (2014). Religion and Forced Migration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sidona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 447–459.
- Hyypä, Markku (2011). Elinvoimaa yhteisöstä. *Tieteessä tapahtuu* 8/2011. Saatavailla: journal.fi/tt/article/download/4639/4351/. Luettu 1.5.2017.
- Ikonen, Tiina (2015). *Kirkko muukalaisen asialla: Kansainvälinen diakonia Suomen evankelisluterilaisen kirkon hiippakunta- ja keskushallinnossa 1993–2004*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Teologinen tiedekunta. Saatavailla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/154540?show=full>. Luettu 22.2.2017.
- Illich, Ivan (1973). *Tools for Conviviality*. New York: Harper & Row.
- Karner, Christian & David Parker (2011). Conviviality and conflict: Pluralism, resilience and hope in innercity Birmingham. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (3), 355–372.
- Kyllönen, Katri (2012). *Uskonnon rooli maahanmuuttajien konfliktien sovittelussa. Sovittelijoiden, maahanmuuttajien ja kirkon maahanmuuttajatyöntekijöiden näkökulma*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta. Saatavailla: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/34870/uskonnon.pdf?sequence=1>. Luettu 22.2.2017.
- Lyytinen, Eveliina (2015). Refugees' Conceptualizations of "Protection Space": Geographical Scales of Urban Protection and Host–Refugee Relations. *Refugee Survey Quarterly*, 34, 45–77.
- Marucco, Camilla (2017). Turvapaikanhakijoiden arkipäivä. Jussi Jauhiainen (toim.), *Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessit Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen ja geologian laitoksen julkaisuja No 5, 85–101. Saatavilla: <http://urmi.fi/wp-content/uploads/2017/04/URMI-1.pdf>. Luettu 3.5.2017.
- Mauss, Marcel (1999/1950). *Lahja. Vaihdannan muodot ja periaatteet arkaaisissa yhteiskunnissa*. Suomentaneet Jouko Nurmiainen ja Jyrki Hakapää. Tutkijaliiton julkaisu 94. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Niemi, Hanna & Ulla Siirto (2017). *Hätämajoituksesta Aleppon kelloihin. Evankelis-luterilaisten seurakuntien turvapaikkatyö Suomessa*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 49. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Saatavailla: <http://sakasti.evl.fi/>

- julkaisut.nsf/B2D9A839490F9885C22580DD003E3453/\$FILE/KKH_Hatamajoituksesta_Aleppon_kelloihin_verkkojulkaisu.pdf. Luettu 22.2.2017.
- Noble, Greg (2009). Everyday cosmopolitanism and the labour of intercultural community. Amanda Wise & Selvaray Velayutham (eds.), *Everyday Multiculturalism*. Palgrave Macmillan. Basingstoke, 46–66.
- Nowicka, Magdalena & Steven Vertovec (2014). Comparing convivialites: Dreams and realities of living-with-difference. *European Journal of Cultural Studies*, 17 (4), 341–356.
- Pöllänen, Pirjo (2013). Venäläisten naisten arki ja hoivasuhteet Pohjois-Karjalassa. *Idäntutkimus* 2/2013, 15–30. Helsinki: Suomen Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
- Sacks, Jonathan (2008). *The Home We Build Together*. New York: Continuum.
- Salo, Jaana (2012). Perhe vastaanottokeskuksessa – ajalliset, tilalliset ja modaaliset rajat. Tampereen yliopisto. Kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden yksikkö. Pro gradu -tutkielma. Saatavilla: <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/83211/gradu05632.pdf?sequence=1>. Luettu 3.5.2017.
- Sennett, Rickhard (2004). *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa*. Suomentanut Kaisa Seppänen. Tampere: Vastapaino.
- Siirto, Ulla (2015). Conviviality: A Core Value of Diakonia. Anne Burghardt (ed.), *Human Beings –not for sale*. LWF guide material to the themes of the 500th anniversary of the Reformation LWF. Geneve: Lutheran World Federation, 55–62.
- Snyder, Susanna (2012). *Asylum-seeking, migration and church*. Farnham: Ashgate.
- Sohlberg, Jussi & Kimmo Ketola (2016). Uskonnolliset yhteisöt Suomessa. Kimmo Ketola, Maarit Hytönen, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa (toim.), *Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelisluterilainen kirkko vuosina 2012 – 2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 15–46.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajarvi (2013). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Wessendorf, Susanne (2014). Being open, but sometimes closed. Conviviality in a super-diverse London neighbourhood. *European Journal of Cultural Studies*, 17 (4), 392–405.
- Wise, Amanda (2005). Hope and Belonging in a Multicultural Suburb. *Journal of Intercultural Studies*, 26 (1): 171–186.
- Wise, Amanda & Selvara Velayutham (2009). Introduction: Multiculturalism and Everyday Life. Amanda Wise & Selvaray Velayutham (eds.) *Everyday Multiculturalism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–17.
- Wise, Amanda & Selvaray Velayutham (2014). Conviviality in everyday multiculturalism: Singapore and Sydney compared. *European Journal of Cultural Studies*, 17 (4), 406–410.
- Vuori, Jaana (2015). Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (4), 395–404.

11. Turvapaikanhakijat ja suomalaisuus: kotouttamiskeskustelussa rakentuva kansallisuuden kuva

Meira Pappi

11.1. Johdanto

Vuonna 2015 nopeasti lisääntynyt turvapaikanhakijoiden määrä niin Euroopassa kuin Suomessakin nosti maahanmuuton ja siihen kytkeytyvät kysymykset voimallisesti uutisiin ja julkiseen keskusteluun. Vaikka turvapaikkakeskustelun fokus onkin suureksi osaksi liikekannalla olevissa ihmisissä, määritellään sen lomassa myös vastaanottavaa yhteiskuntaa. Suomen kontekstissa tämä tarkoittaa Suomen ja suomalaisuuden nousua keskusteluun. Erityisesti kotouttamisen käsite (ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen) asettaa suomalaisuuden ja Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden edustaman vierauden määritelmällisesti silmätysten: kotouttamisesta käytävässä keskustelussa otetaan kantaa siihen, mihin ja miten maahantulijan tulisi kotoutua, sekä hahmotellaan reunaehdoja ja ihannetta suomalaisuudelle, johon kotouttaminen tähtää. Niinkin arkipäiväinen ja itsestään selvä asia kuin kansallisuus tulee näkyväksi muutospaineen ja kriisien hetkellä (Keränen 1998, 9; Lestinen ym. 2017).

Käsittelen tässä luvussa suomalaisuutta turvapaikanhakijoiden herättämän kotouttamiskeskustelun viitekehityksessä. Kotouttamisesta käytyä keskustelua tutkin sellaisena kuin se näyttää sivuilla. Kysyn, millaiseksi suomalaisuus rakentuu keskusteltaessa Suomeen kotouttamisesta ja kotoutumisesta. Tarkastelen sitä, miten sanomalehtiteksteissä määritellään suomalaisuutta, mitä sisältöjä ja merkityksiä sille annetaan, miten suomalaisten kategoriaa rajataan sekä miten suomalaisuutta hyödynnetään resurssina keskusteltaessa kotouttamisesta. Tutkimuksen tarkoituksena ei ole kuitenkaan ensisijaisesti kuvailla sitä, millaisia suomalaiset ovat tai mikä suomalai-

suudessa on keskeistä. Näkökulma palautuu sen sijaan turvapaikanhakijoihin hahmottelemalla keskustelussa rakentuvan suomalaisuuden suhdetta maahanmuuttoon: avautuuko suomalaisuus uusille kansalaisille vai muodostuuko siitä suljettu kategoria?

Suomalaisuus terminä sekoittaa kansalaisuutta, kansallisuutta, kansakuntaa, kansallisvaltiota ja kansalaisvaltiota (esim. Gordon & Lahelma 1998, 257). Keskityn tässä suomalaisuuteen kulttuuria, historiaa ja kieltä yhdistävänä kansallisuutena (esim. Harinen 2000, 22–26) sekä siihen kytkeytyvänä kulttuuri-identiteettinä. Kulttuuri-identiteettinä suomalaisuus voidaan ymmärtää niiden kulttuuristen tekijöiden ja ominaisuuksien kokonaisuudeksi, joista yhteiskunta tunnistetaan omanlaisekseen maan sisä- ja ulkopuolella (Saukkonen 2014, 51). Yksinkertaistettuna suomalainen kulttuuri-identiteetti on kertomus siitä, millaisia suomalaisten pitäisi olla tullakseen ymmärretyiksi ”oikeina” suomalaisina (Löytty 2015, 125).

Tutkimuksen lähtökohtana on ajatus kansallisvaltioista ja kansakunnista moderneina, historiallisesti ja sosiaalisesti rakentuneina muodostelmina. Länsimaiset kansallisvaltiot eivät siis ole menneisyydestä kumpuava luonnollinen seuraus toisistaan poikkeavien kansallisuus- ja kieliryhmien itsetietoisuuden heräämisestä vaan 1700–1800-luvuilla tapahtuneen määrätietoisin rakentamisen tulos. (Anderson 1983; Gellner 1983; Hobsbawm 1992.) Käsitän suomalaisen kansakunnan, eli Suomen kansallisvaltion sisällä elävän ihmisryhmän, Andersonin (1983) sanoin kuvitelluksi yhteisöksi, joka on olemassa vasta, kun sen jäsenet ajattelevat muodostavansa yhteisön. Suomalaisuus ei siis ole sisäsyntyinen ominaisuus, vaan jotta henkilöstä, jolla on Suomen kansalaisuus, tulisi henkilö, joka tuntee itsensä suomalaiseksi, tarvitaan tarinoita siitä, mitä suomalaisuus on. (Anderson 1983; ks. myös Ahmed 2000, 98.)

Suomalaisuutta tuotetaan ja opitaan symbolein, rituaalein ja kertomuksin, joita toistetaan ja ylläpidetään kulttuurisissa järjestelmissä (Berger & Luckmann 1994, 65–71; Hall 2003, 94; Lehtonen 2015a, 23). Tällaista suomalaisuuden tuottamista ovat muun muassa Maamme-laulu, sinivalkoiset värit, liputuspäivät, kansalliset edustusjoukkueet ja kansallismaisemien tai kansalliskirjailijoiden nimeäminen. Billig (1995) viittaa arjessa rutiininomaisesti tapahtuvaan kansakunnan toistamiseen banaalina nationalismina, jonka tehtävänä on ikään kuin muistuttaa kansalaisia kansakuntaan kuulumisestaan. Kansallinen elää ja toimii median teksteissä, joissa yhteisön jäsenten on mahdollista nähdä kansakunnan kertomus (vrt. Valtonen 2000, 51). Mediassa representoidaan yhteisiä arvoja ja luodaan itsestään selvää kansallisuuden viitekehystä maailman ymmärtämiseksi (Kellner 1998; Valtonen 2000). Julkinen puhe, jonka tärkein kanava on Suomessa historiallisesti ollut sanomalehdistö, rakentaa myös kuvaa siitä, ketkä kuuluvat sekä lehden lukijakuntaan että kansakuntaan. Median tekstejä voidaankin pitää väylänä kulttuuriseen itseymmärrykseen. (Heikkilä 1998, 91–94.)

Kotouttamiskeskustelun viitekehyksellä tavoitellaan tässä tutkimuksessa sitä tilaa, jossa turvapaikanhakijoita sovitellaan suomalaisuuden kontekstiin. Vaikka kotouttamisesta puhutaan virallisesti vasta pakolaisaseman tai toissijaista suojelua saaneiden turvapaikanhakijoiden kohdalla (1386/2010, 2§; Makkonen & Koskennie-

mi 2013; esikotoutumisesta ks. tässä teoksessa Vanhanen), käsitellään sitä julkisessa keskustelussa usein tekemättä eroa turvapaikanhakijan ja pakolaisen välille; koska osan turvapaikanhakijoista oletetaan joka tapauksessa jäävän Suomeen, käsitellään kotouttamista turvapaikanhakijoiden yhteydessä väistämättä ajankohtaiseksi tulevana teemana. Kotoutumiseen viitataan yleisellä tasolla prosessina, jossa maahantulija kiinnittyy ympäröivään yhteiskuntaan ja kulttuuriin mielekkäällä tavalla ja kotouttaminen nähdään tämän edistämisenä (Hammar & Katisko 2016, 215; Saukkonen 2016). Laveimmillaan tämä kattaa kaiken sellaisen toiminnan, joka auttaa maahantuliijoita asettumaan, toimimaan ja menestymään Suomessa.

Suomen laissa kotouttaminen ja kotoutuminen on määritelty kaksivaiheisesti. Käsitteet lanseerattiin vuonna 1999, kun voimaan astui laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999) (Saukkonen 2013, 66; käsitteiden historiasta myös Lepola 2000, 175–184). Kotoutuminen määriteltiin maahanmuuttajan yksilölliseksi kehitykseksi tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen. Kotouttaminen määrittyi puolestaan viranomaisten järjestämiksi kotoutumista edistäviksi toimenpiteiksi sekä voimavaroiksi. (493/1999.) Vuoden 2011 uudessa laissa kotoutumisen edistämiseksi (1386/2010) kotoutumisen määritelmään lisättiin maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteinen kehitys, ja kotouttaminen määrittyi kotoutumisen monialaiseksi edistämiseksi viranomaisten ja muiden tahojen toimenpiteillä ja palveluilla. Lakiin lisättiin myös velvollisuus maahanmuuttajalle annettavaan suomalaisen yhteiskunnan perustietopakettiin ja pykälä kotoutumiskoulutuksesta, jonka tavoitteeksi määriteltiin kielenopetuksen lisäksi yhteiskunnallisten, kulttuuristen ja elämänhallintaan liittyvien valmiuksien edistäminen.

Kotouttamistoimenpiteiden yhteydessä korostetaan usein rakenteellista kotoutumista eli työmarkkinoille (ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen), koulutusjärjestelmiin ja laajemmin yhteiskunnan taloudellisiin rakenteisiin integroitumista, mutta kotoutumiseen liittyy myös kulttuurinen puoli. Se on ensinnäkin paikallista kielitaitoa, mutta myös paikallisten arvojen, normien ja tapojen omaksumista tai ymmärtämistä. (Saukkonen 2016.) Kotouttamiseen sisältyy siis suomalaisen kulttuurin oppimäärää, jota voidaan ajatella eräänlaisena suomalaisen kasvatuksen ja koulutuksen korvaavana pikatienä suomalaiseen kulttuuriyhteyteen. Esimerkiksi vuoden 2011 laissa määriteltä kulttuuristen valmiuksien edistäminen sekä kotouttamislain verkkokäsikirjassa mainittu kulttuuriseen ympäristöön tutustuminen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2017) edustavat tämän kulttuurisen kotouttamisen määritelmällistä puolta.

Tutkimuksen aineisto sisältää *Helsingin Sanomissa* (HS), *Ilkassa* ja *Karjalaisessa* 1.8.2015–31.8.2016 julkaistut tekstit, joissa mainitaan Suomen maahanmuuttokontekstiin sijoittuva kotouttaminen tai kotoutuminen. Helsingin Sanomat valikoitui aineistoksi Suomen luetuimpana ja laajalevikkisimpänä sanomalehtenä, ja keskenään samassa kokoluokassa toimivat Ilkka ja Karjalainen edustavat puolestaan sekä maantieteellistä monipuolisuutta että Suomen kymmenen suurimman kaupungin

ulkopuolelle jääviä keskuksia. Tarkasteluajanjakso edustaa merkittävää piikkiä kotouttamisesta käydyssä keskustelussa: aiheen käsittely moninkertaistui elo-syyskuussa 2015 alkuvuoteen verrattuna ja aktiivinen keskustelu jatkui yhtäjaksoisesti kesään 2016 saakka. Äkillisesti kasvanut uutisoinnin määrä syksyllä 2015 vastaa samaan aikaan tapahtunutta turvapaikanhakijoiden lukumäärän lisääntymistä.

Aineisto on kerätty käyttämällä katkaistua sanahakua kotout* Ilkan ja Karjalaisen verkkoversioista sekä Sanoman verkkoarkistosta. Haku ajanjaksolle palautti Helsingin Sanomista 337, Ilkasta 307 ja Karjalaisesta 206 tulosta. Radio- ja TV-listausten, mainosten, tapahtumalistausten sekä Suomen maahanmuuttokontekstin ulkopuolelle jäävien mainintojen poistamisen jälkeen jäljelle jäi 736 yksittäistä tekstiä, joista muodostui noin tuhannen liuskan laajuinen aineisto. Kaikki aineiston tekstit eivät keskity ensisijaisesti kotouttamisen kysymyksiin, mutta niistä jokaisessa vähintään sivutaan kotouttamista osana turvapaikanhakijoiden herättämää keskustelua. Määrällisesti suurin osa aineistosta muodostui kotimaa- ja uutiset-otsikoiden alla julkaistuista teksteistä (371), joiden jälkeen eniten materiaalia tuottivat erilaiset mielipide- ja pääkirjoitussivun kirjoitukset (216). Turvapaikanhakijaksi, pakolaiseksi tai maahanmuuttajaksi määrittyvät henkilöt olivat tarkastelujakson kotouttamiskeskustelussa äänessä Helsingin Sanomissa yli 30, Karjalaisessa yli 20 ja Ilkassa hieman alle 20 erillisessä tekstissä.

Lähestyn tekstiaineistoa diskursiivisesta näkökulmasta sosiaaliseen konstruktio- nismiin ja jälkistrukturalistisiin ajatuksiin nojaten (vrt. Gordon ym. 2000, 3–4). Lähes- tymiseni perustuu ajatukseen kielenkäytöstä todellisuutta rakentavana toimintana todellisuuden kuvaamisen sijaan (ks. Jokinen ym. 1993; Berger & Luckmann 1994). Läsä- nä on myös jälkistrukturalistinen ajatus itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisesta ja merkitysentuotantoon liittyvästä vallankäytöstä (ks. Foucault 2005). Tarkoitukseni ei siis ole kuvailla, mitä suomalaisuus todellisuudessa on, enkä ole kiinnostunut yksittäisten toimijoiden kannanotoista tai motivaatioista, vaan tarkastelen millaisena suomalaisuutta tuotetaan. Kotouttamiskeskustelua itseään ei ole tarkoitus ymmärtää lineaarisena ja johdonmukaisena kokonaisuutena vaan kokoelmana samaan aihe- piiriin liittyviä puheenvuoroja, joissa eri toimijat esittävät arvioita ja mielipiteitä, kannattavat ja vastustavat eri asioita, ottavat kantaa muiden näkemyksiin ja puhuvat toistensa ohi.

Analyysini on aineistolähtöistä kulttuuristen jäsenysten tutkimusta, jossa kes- keistä on suomalaisuuteen liittyvien luokittelujen ja merkitysrakenteiden etsiminen. Hahmottelen suomalaisuuden sisältöjä ensinnäkin analysoimalla ihmisryhmien erot- telua, kategorisointia, nimeämistä ja puhuttelua. Toinen keskeinen analyysin elementti on erilaisten suomalaisuuden representaatioiden jäljittäminen ja kontekstualisointi. Niitä tehdessäni asetan aineiston myös vuoropuheluun kansallisuutta koskevan tut- kimuskirjallisuuden kanssa. Analyysin tekemisessä on hyödynnetty Atlas.ti-ohjelmaa, jonka avulla aineistoa on teemoiteltu ja jaoteltu erilaisiin asiakokonaisuuksiin sekä koodattu erilaisin avainsanoin. Tarkoitukseni on tuottaa näkyväksi, millaiset suoma- laisuuskäsitykset vaikuttavat kotouttamiskeskustelussa ja miten nämä käsitykset avaa-

vat ja rajoittavat tulkinnan mahdollisuuksia. Jäsennän analyysiani kolmen keskeisen kansallisuuden tuottamisen keinon viitekehyksessä, joita ovat erottautuminen muista, sisäisen samankaltaisuuden korostaminen sekä kansallisen identiteetin esittäminen pysyvänä (Valtonen 2000, 51; Lehtonen 2015b, 187). Analyysin tarkoituksena ei ole kuvata jokaista keskustelun sävyä vaan piirtää ääriviivat, joiden sisään keskustelun päälinjat asettuvat, sekä tuoda esiin näistä linjoista poikkeavat, toisin puhumisen tavat.

Suomalaisuuden diskursiivinen tarkasteleminen on tärkeää, sillä suomalaisuuden määrittely on vallankäyttöä, jolla on käytännön seurauksia (esim. Alasuutari & Ruuska 1998, 8). Se, miten Suomea, suomalaisuutta ja suomalaisia kerrotaan, vaikuttaa siihen, kenet lasketaan täysivaltaiseksi kansalaiseksi ja millainen tulee olla ollakseen suomalainen (Keränen 1998, 12; Lepola 2000). Valtion rajat ja instituutiot määrittävät turvapaikanhakijoiden liikkumista, syntyperäisyyttä ja laillista oikeutta valtion rajojen sisällä olemiseen (vrt. Mulinari ym. 2009, 5–8), mutta kansallisuuden sisällöt määrittävät sitä, onko mahdollista olla suomalainen olematta ”tyypillinen” suomalainen. Yleisesti jaetuista kansallisuuskäsityksistä muodostuu sekä osa ihmisten itsemäärittelyä että tulkintoja ohjaavia rakenteita. Joidenkin ominaisuuksien näyttäytyessä itsestäänselvyyksinä alkavat muut ominaisuudet näyttäytyä marginalisoituvana toiseutena. (Gordon & Lahelma 1998, 255.) Vaikka kansalaistaminen nähdään usein ratkaisuna pakolaisuuteen (Hovil 2014) ja suomalaisuuteen samastumista pidetään yhtenä kotoutumisen osa-alueena (Saukkonen 2016), lähtökohtanani ei ole ajatus siitä, että kaikki turvapaikanhakijat tai maahanmuuttajat haluaisivat välttämättä ottaa Suomen kansalaisuutta, tulla suomalaisiksi tai identifioitua suomalaisuuteen. Kansallisuus on kuitenkin niin merkittävä sosiaalisten ja kulttuuristen prosessien konteksti, että tulkinnat siitä ohjaavat kansalaisten toimintaa, vaikuttavat yhteiskunnalliseen muutokseen ja säätelevät jokaisen elämää (Keränen 1998, 12; Gordon ym. 2000, 17).

11.2. Lähikuvassa: ”me suomalaiset”

Kansallisuutta rakennetaan mediassa usein me-muotoisen puheen kautta. Meistä puhumalla tuotetaan sekä puhujalle että lukijalle yhteistä suomalaisuutta, rakennetaan yhteisvastuullisuutta ja luodaan kuvaa kansallisesta mielipide-enemmistöstä. (Nieminen 2001; ks. myös Lepola 2000, 354–363.) Valtonen (2000, 67) kutsuu me-muotoista puhetta suomalaisuuden tuottamisen ydinargumentiksi, jolla asetetaan lukija näennäisen itsestään selvällä tavalla samaan viiteryhmään puhujan kanssa. Sanomalehtien kotouttamiskeskustelu suorastaan vilisee ”meille” osoitettuja puheenvuoroja:

Myös meidän suomalaisten olisi hyvä pohtia asenteitamme. Olemmeko valmiita kotouttamaan tulijat? (Karjalainen 19.7.2016/Uutiset.)

Me suomalaiset olemme maltin ja tolkun kansaa. Me olemme aina muistaneet kunnioittaa lakia ja oikeutta, yhdenvertaisena kaikille. Muistetaan se nytkin. (HS, Ilkka ja Karjalainen 29.11.2015.)

Lukijalle me-muotoisia toteamuksia, ehdotuksia, kehotuksia ja vaatimuksia esittävät niin toimittajat, kolumnistit, mielipidekirjoittajat kuin uutisissa siteeratut asian-tuntijat ja poliitikotkin. Jälkimmäisessä sitaatissa suomalaista kansaa puhuttelevat eduskuntapuolueiden puheenjohtajat 22 keskeisimpään sanomalehteen lähettämäs-sään kannanotossa. Kun kotouttamiskeskustelussa puhutaan meistä, puhutaan hyvin harvoin ryhmästä, joka sisältäisi sekä maahantulijoita että maassa jo olijoi-ta. "Meidän suomalaisten" vastinpariksi asettuvat kotouttamiskeskustelussa henkilöt, jotka ovat ulkomaalaisia, maahanmuuttajia tai ulkomaalaistaustaisia. Näitä termejä varioidaan kymmenin eri tavoin, mutta erottelun ytimeksi muodostuu "meikäläisen" erottaminen henkilöstä, jolla ei ole monisukupolvista sidettä Suomeen. Suomalaisten sukujuurten lisäksi "meikäläiseksi" rakentuvalla suomalaisella on kotouttamiskeskustelussa kol-me muuta ominaisuutta: tavalliseksi ymmärretty suomalainen on suomenkielinen, valkoinen ja kristitty.

Vaikka ruotsi on Suomen virallinen kieli ja kotouttamiskoulutusta toteutetaan myös ruotsiksi, suomenkielisen kotouttamiskeskustelun yhteydessä se jää vähälle huomiolle. Lähes jokainen kotouttamista kuvaileva artikkeli sisältää maininnan kielenopis-kelusta, mutta ainoastaan Helsingin Sanomissa ruotsinkielinen kotoutumisvaihtoehto nostetaan suomenkielisen rinnalle satunnaista mainintaa useammin. Ilkassa ja Karja-laisessa ruotsin kielen opiskelu mainitaan tarkastelujaksolla vain muutaman kerran. Kaikissa kolmessa lehdessä ruotsin kielen maininnat jäävät myös melko teoreettiselle tasolle, lähinnä virallisten kotouttamistoimenpiteiden yhteydessä mainituiksi kieli-vaihtoehtoiksi. Heti, kun keskustelu siirtyy vähemmän luettelomaiseen tyyliin, saa suomen kieli itsestäänselvyyden aseman; suomalaisten kanssa keskustelemisen ker-rotaan johtavan suomen kielen taidon kohenemiseen ja aktiivisen kansalaisuuden vaativan suomen kielen oppimista.

Valkoisuus rakentuu suomalaisuuden yhteydessä niin tavalliseksi, että sitä ekspli-koidaan keskustelussa ani harvoin (vrt. Horsti 2005, 215–217, 248; ks. myös Dyer 1997). Ihonväri nostetaan määritelmänä esille lähinnä ei-valkoiseksi miellettyjen ominai-suutena. Valkoisuus tulee kuitenkin näkyväksi käänteisesti esimerkiksi puhuttaessa tummaihoisesta tai eri etnistä taustaa olevasta suomalaisesta. Joskus valkoihoisuus nimetään myös sinällään vastakohtana "värilliselle iholle":

Maahanmuuttajien tekemät rikostilastot kertovat, että eristäytyminen ja syrjäytyminen altistavat epätoivoisille teoille. Tämä sama pätee kuitenkin myös kantasuomalaisiin. Ihon väri, kulttuuri tai uskonto ei kuitenkaan ole tae rikoksille, kuten valkoihoisuus ja kirkkoon kuuluminenkaan ei estä niitä tekemästä. (Ilkka 23.8.2015/Mielipiteet.)

Uskontokuntaan kuulumisen rakentuminen suomalaisuuden keskeiseksi ominaisuudeksi saattaa tuntua yllättävältä siitä näkökulmasta, ettei uskonnolla ole Suomessa kovin näkyvää osaa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Kansallinen identiteetti voi kuitenkin perustua tiettyyn uskontokuntaan kuulumiseen, vaikkei väestö olisi lainkaan uskonnollista (Alasuutari 1999, 35). Kuten edellä olevan katkelman vastakkainasettelusta on luettavissa, suomalainen ”kirkkoon kuuluminen” voi määrittyä suorastaan eri asiaksi kuin uskonto. Sanomalehtien olettamat ”meikäläiset” nähdään kuitenkin siinä määrin kristillisinä, että jokaisessa lehdessä julkaistiin kotouttamiskeskustelun yhteydessä jonkin verran me-muodossa kirjoitettua kristillistä sisältöä. Helsingin Sanomien harvat kristilliset viestit suodattuivat toimittajatyön lävitse, Ilkassa ja Karjalaisessa tekstit olivat lähinnä kolumneja ja mielipidekirjoituksia luterilaisen kirkon edustajien kynästä.

Suomenkieliselle, valkoiselle ja kristitylle suomalaiselle rakennetaan kotouttamiskeskustelussa myös luonteenpiirteitä. Suomalaiset ”meikäläiset” luonnehditaan keskustelussa täsmällisiksi, luotettaviksi, lojaaleiksi, vaatimattomiksi, rehellisiksi, maltillisiksi, käytännönläheisiksi ja suorapuheisiksi, mutta toisaalta myös aroiksi, sisäänpäin kääntyneiksi, epäyhteisöllisiksi, epävarmoiksi ja ennakkoluuloisiksi. Tämä kahtiajako työteliääseen sisukkuuteen ja juroon ennakkoluuloisuuteen on tuttu suomalaisuuden tutkimuksen historiasta (Anttila 1993, 129; Kylmänen 1994, 5–6). Kuvaus on jatkumoa 1800-luvulla ilmestyneen Topeliuksen *Maamme*-kirjan luonnehdinnoille, joissa kuvataan suomalaisen kansan Jumalan asettamaa erityislaatuisuutta (esim. Rantanen 1994; Saukkonen 1998). Suomalaista luonnehditaan teoksessa ahkerana, uhrautuvaisena, uskollisena, rehellisenä sekä sitkeänä, mutta hänen puutteikseen luetaan jurous, vaiteliaisuus, ujous, itsepäisyys ja uuden epäily. 1800-luvun kuvauksen yhdenmukaisuus kotouttamiskeskustelussa muodostuvan suomalaisuuden kanssa on suorastaan hämmästyttävä, mutta *Maamme*-kirjan on todettu olevan nykyistenkin suomalaisuuskäsitysten pohjana (Saukkonen 1998, 30).

Topeliaanisia luonnehdintoja suomalaisista neuvotellaan ja tuotetaan keskustelussa esitettäväksi kotoutettaville, jotta heidän olisi mahdollista ymmärtää suomalaisuutta ja suomalaisia paremmin. Samaa kuvastoa käytetään kuitenkin myös yhteisenä ymmärtämisen resurssina ”omille” suunnatuissa puheenvuoroissa (vrt. Nikunen 2002). Näissä, yleensä kolumni- tai mielipidekirjoitusmuotoisissa puheenvuoroissa kuvastoa hyödynnetään suostuttelun, toimintaehdotusten ja kannustamisen tukena. Muun muassa pääministeri Sipilä kannusti Ilkkaan kirjoittamassaan mielipidekirjoituksessa suomalaisia sisukkuuteen, vaikka tilanne turvapaikanhakijoiden suhteen tuntuisi vaikealta:

Nyt meidän suomalaisten on löydettävä itsestämme perisuomalainen ominaisuus kääntää vaikeudet mahdollisuuksiksi (Ilkka 1.12.2015/Mielipiteet).

Positiivisia suomalaisuuskuvauskuvaus hyödyntävissä kannustuspuheenvuoroissa kuvaillaan muun muassa suomalaisten tahtoa selviytyä yhdessä vaikeina aikoina sekä

tapaa kääriä hihat ja ryhtyä toimiin. Kannustavaa puhetta tuotetaan myös tunnistamalla suomalaisten heikkouksia ja kannustamalla niiden ylittämiseen yhteisen hyvän vuoksi toteamalla esimerkiksi, että suomalaiset ovat ujoja, mutta nyt on uskallettava kohdata vieraita. Näitä puheenvuoroja voidaan lukea sekä talkoohengen herättelynä että ohjeina siitä, miten suomalaisten kuuluu suhtautua turvapaikanhakijoihin (vrt. Kantola 1998, 54–56; Valtonen 2000, 72–73).

Myös negatiivisempaa topeliaanista suomalaiskuvausta käytetään ymmärtämisen resurssina: yhteisymmärrystä tuotetaan muun muassa siitä, että turvapaikanhakijoiden saapuminen Suomeen on suomalaisille vaikeaa, koska nämä ovat luonteeltaan ennakkoluuloisia. Suomalaiset määritellään kuitenkin ainoastaan ennakkoluuloisiksi, ei rasistisiksi, vaikka tämäkin luonnehdinta olisi mahdollista ammentaa suomalaisuuden mielikuvavarannosta (Anttila 1993, 129; Knuutila 1994, 7). Toinen toistuva negatiivissävytteinen kuvaus liittyy rehellisten ja vaatimattomien suomalaisten potentiaaliseen naiiviuteen. Tässä puhuttelussa itsensä naiiviuden yläpuolelle nostava puhuja varoittaa kanssasomalaisiaan turvapaikanhakijoiden ilmentämästä uhasta, jonka edessä ei pidä olla sinisilmäinen. Mielenkiintoisen särön suomalaisuuden topeliaaniseen kuvaan luo kotouttamiskeskustelussa rakentuva nöyryyden ja työteliäisyyden puute verrattuna turvapaikanhakijoihin. Turvapaikanhakijoiden arvellaan olevan työmarkkinoilla ”nöyrempiä kuin meikäläiset” (Ilkka 27.10.2015/Uutiset) ja heidän lastensa uskotaan tottelevan auktoriteettia suomalaislapsia paremmin. Työteliään ja sisukkaan suomalaisen mielikuvaan otetaan etäisyyttä eräessä kolumnissa myös suoraan:

Uhrisuomalainen on valmis auttamaan hänet [turvapaikanhakijan] alkuun, mutta vain alkuun. Koska kovalla työllä mekin olemme hyvinvoinnin hankkineet. Enemmistö ei kyllä ole itse kokenut kovia, emmekä ole erityisen ahkeria, mutta rooli pitää. (HS 15.10.2015/Pääkirjoitussivun kolumni.)

Huomionarvoista on, ettei keskustelussa rakentuvalla suomalaisella ole sukupuolta, ikää tai sosiaaliluokkaa, vaikka nämä tekijät vaikuttavat merkittävällä tavalla siihen, millaisena kansallisuus näyttäytyy (Huttunen ym. 2005, 32). Erityisesti sukupuoli muuttuu kuitenkin hyvin merkitykselliseksi, kun huomio siirretään abstraktin ”meikäläisen” luonnehdinnasta suomalaisten tapojen ja kulttuurin määrittelemiseen. Keskustelu suomalaisesta kulttuurista nostaa myös kristillisyyden uuteen merkitykseen.

11.3. ”Maassa maan tavalla”

Kotouttamisesta käytävän keskustelun lähtökohtana on kulttuurien selkeä erilaisuus ja erillisuus (vrt. Hannerz 2003, 225). Kotouttamisen yhteydessä puhutaan muun mu-

assa Suomeen rantautuvista kulttuureista, kulttuurien välisestä vuorovaikutuksesta ja vieraan kulttuurin edustajista. Samaa ajatusta kulttuureista erillisinä kokonaisuuksina on luettavissa myös kotouttamista koskevasta lainsäädännöstä, jossa puhutaan kulttuurien välisestä vuoropuhelusta ja oman kulttuurin säilyttämisestä (L 1386/2010). Kotouttamiskeskustelussa suomalaisuuteen viitataan ajoittain osana pohjoismaista kulttuuria tai eurooppalaisia arvoja, mutta se pysyy kuitenkin erillään turvapaikanhakijoiden edustamista kulttuureista. Erillisiä ja erilaisia kulttuureja kuvaa muun muassa Pohjanmaan ELY-keskuksen ylijohdaja Kaj Suomela:

Meidän pitäisi mahdollisimman nopeasti kertoa arvomme turvapaikanhakijoille. Meillä on eri kulttuuri ja eri arvot, eivätkä ne mene perille yhdellä sanomisella. (Ilkka 9.1.2016/ Uutiset.)

Vaikka Suomen valtion rajat eivät ole koskaan vastanneet Suomen kulttuurisia ja kielellisiä rajoja (esim. Lehtonen 2015b, 189), eivätkä kansalliset kuvaukset muutenkaan voi koskaan kattaa jokaista kategoriaan kuuluvaa henkilöä, puhutaan silti yleisesti suomalaisista arvoista ja suomalaisesta kulttuurista. Myös edellä olevan katkelman kuvitteellisiksi lukijoiksi ajatelluilla ”meillä” kuvataan olevan keskenään yhtenäisen kulttuuri ja arvot, jotka ovat lisäksi niin selvät heille itselleen, että ne voidaan yksinkertaisesti kertoa eteenpäin. Kansakunnan esittäminen homogeenisena on yksi kansakuntapuheen keskeisiä tehtäviä, ja juuri muuttoliikkeen mahdollinen uhka kulttuuriselle identiteetille saa yhteisön korostamaan entisestään ajatusta yhteisesti jaetuista arvoista (Hall 2003, 96, 112–113).

Edellä olevassa lainauksessa Pohjanmaan ELY-keskuksen ylijohdaja korostaa erillisuuden ja erillisyyden lisäksi sitä, että suomalaisen kulttuurin on ”mentävä perille” siitä kerrottaessa, vaikkei se olisi ilmeisen kulttuurieron vuoksi helppoa. Kotoutumiseen viitataankin sanomalehtiteksteissä muun muassa suomalaiseen kulttuuriin siirtymisenä, joka puhetapana luo vaikutelman turvapaikanhakijoiden sulauttamisesta suomalaiseen yhteiskuntaan (esim. Mähönen & Jasinskaja-Lahti 2013). Tämä näkemys on suoranaudessa ristiriidassa kotoutumisen edistämiseen liittyvän lainsäädännön kanssa, jossa korostetaan maahanmuuttajan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämisen tukemista (L 1386/2010, 3§). Suomalaisen kotouttamispolitiikan taustalla on myös vastaanottavan yhteiskunnan mukautumista edellyttävä vuorovaikutuksellinen ajatus kotoutumisen kaksisuuntaisuudesta (Saukkonen 2013, 87). Sanomalehtien kotouttamiskeskustelussa kaksisuuntaisuudella tarkoitetaan kuitenkin ainoastaan sitä, että myös kotouttamistoimenpiteiden kohteena olevan henkilön tulee haluta kotoutua. Poikkeuksia tähän puhetapaan muodostavat lähinnä muutamat tutkijoiden haastattelut sekä joidenkin haastateltujen maahanmuuttajien näkemykset siitä, kuinka omista tavoista kannattaa pitää kiinni ja kuinka myös suomalaisten tulisi joustaa. Saukkonen (2013, 138–139) näkee, että tämä teorian ja käytännön välinen epäsuhta kuvastaa suomalaista kotouttamispolitiikkaa: vaikka Suomen lainsäädäntöön kirjat-

tu kotouttamispolitiikka on yhdenvertaisuutta ja vuorovaikutteisuutta korostavaa, sisältyy toteutukseen piiloista sulauttamista.

Ajatus suomalaiseseen kulttuuriin mukautumisesta voidaan tiivistää keskustelussa toistuvaan ”maassa maan tavalla” -sanontaan. Fraasia sekä toistetaan hyvänä kotouttamisen ohjenuorana että kyseenalaistetaan merkityksistä tyhjänä hokemana. Joissakin puheenvuoroissa korostetaan, että ”maassa maan tavalla” tarkoittaa ainoastaan Suomen lakien noudattamista, mutta pääosin sanonnalla viitataan kuitenkin myös sekä kielen että jonkinlaisten suomalaisten arvojen, normien ja käytöksen suuntaan. Ilkassa useasti haastatellun Kauhavan vastaanottokeskuksen johtaja Ilkka Peuran lausunto esimerkkeineen kiteyttää hyvin keskustelussa toistuvat pääkohdat:

Turvapaikanhakijoille on Peuran mukaan tärkeää tehdä selväksi kolme asiaa. Ensimmäinen asia on, että noudatetaan Suomen lakia. Toisena on se, että täällä kunnioitetaan Suomen kulttuuria. Siihen kuuluu esimerkiksi joulujuhla. — Se ei tarkoita, etteikö muitakin kulttuureja kunnioitettaisi, mutta nyt ei mietitä, mitä he meistä suomalaisista ajattelevat, Peura sanoo. Kolmas kohta on arvot. — Miten Suomessa kohdellaan naisia ja lapsia. Tästä en aio antaa vähääkään periksi. Pitää kertoa, että jos nainen hymyilee, se voi tarkoittaa, että hänellä on vain hyvä mieli. (Ilkka 2.10.2015/Uutiset.)

Kaikista merkityksellisimmäksi suomalaisen kulttuurin piirteeksi keskustelussa nousee tasa-arvo. Tasa-arvon periaatteeseen viitataan ajoittain perusteluna turvapaikanhakijoiden yhdenvertaiselle kohtelulle, mutta sen pääasiallinen sisältö liittyy kuitenkin naisen asemaan. Koska vuosien 2015–2016 kotouttamiskeskustelussa puheenaiheena olevat turvapaikanhakijat ovat enimmäkseen nuorehkoja, islamilaisesta Irakista tulevia miehiä (Maahanmuuttovirasto 2017; ks. tässä teoksessa Koikkalainen & Nykänen; Heikkilä & Lyytinen), suhteutetaan suomalaisuutta heihin liitettyihin mielikuviin. Rodullistettuihin miehiin länsimaisessa kuvastossa liitetyt hypermaskuliinisuus ja seksuaalisuus (esim. Dyer 1997; rodullistamisesta Kane 2007; Tuori 2009a) sekä arabimiehiin liitetyt mielikuvat aggressiivisuudesta ja naisten alistamisesta (esim. Said 1997; Maasilta ym. 2008, 53–54; Tuori 2009b, 164) kiinnittävät tasa-arvon käsittelyn kotouttamiskeskustelussa naisten alistamisen ja seksuaalisen väkivallan uhan ympärille. Teema on läsnä keskustelussa niin hienovaraisempänä pohjavireenä kuin hyvin selkeästi eksplikoituina mielipiteinäkin:

Ei voi sanoa, etteikö opettaminen olisi alkuun jännittänyt. Kaksi vaaleahiuksista opiskelijatyttöä opettamassa kolmeakymmentä irakilaismiestä on asetelma, johon on vaikea valmistautua mielikuvaharjoituksin. (HS 15.1.2016/Mielipide.)

Toivottavasti Suomen nuoret naiset eivät nyt haksahda muslimien vaimoiksi, sillä sen jälkeen heillä ei ole enää mitään tasa-arvoa eikä oikeuksia (Ilkka 7.11.2015/Mielipiteet).

Tasa-arvo rakentuu keskustelussa sekä ainutlaatuiseksi ylpeydenaiheeksi että hyvin keskeiseksi osaksi suomalaisuutta. Sillä onkin todettu olevan roolinsa suomalaisessa itseymmärryksessä ja kansallisvaltion rakennuksessa (esim. Tuori 2009a, 24), mutta naisten tasa-arvon korostaminen liittyy myös laajemmin sekä eurooppalaisiin arvoihin että pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakenteisiin. Tasa-arvosta puhuminen voidaan tässä viitekehyksessä nähdä juuri erottelun mekanismina, jonka avulla asetutaan kaukaisten maiden ”huonojen patriarkaattien” ja rodullistettujen ruumiiden yläpuolelle (Mulinari ym. 2009). Puhetapaa myös haastetaan keskustelussa tuomalla esiin esimerkiksi Suomen lähisuhdeväkivaltatilastot. Nämä puheenvuorot nojaavat kuitenkin yksinomaan tilastoihin, eikä esimerkiksi stereotypiaa viinaanmenevästä ja väkivaltaisesta suomalaismiehestä (esim. Mäkelä 1999; Nikunen 2002) herätetä kotouttamiskeskustelussa henkiin yhtä yksittäistä mielipidekirjoitusta lukuun ottamatta.

Suomalainen nainen rakentuu tasa-arvosta keskusteltaessa kahtalaisesti. Toisaalta hän on itsenäinen ja yllättää turvapaikanhakijamiehet omapäisyydellään. Tämä kuvaus asettuu linjaan suomalaisuuden historiankirjoituksessa toistettavan vahvan suomalaisen naisen idean kanssa (Lempiäinen 2002, 31; Markkola 2002). Toisaalta taas naiset ovat keskustelussa selkeästi miehistä ja valtiollista suojelua kaipaava heikko osapuoli. Naisten kuvataan ”haksahdavan” parempaa ymmärrystä vailla vaikeuksiin tai joutuvan seksuaalisen väkivallan uhreiksi. Gordon ym. (2002, 14) kirjoittavat kansallista kunniaa, jatkuvuutta ja yhtenäisyyttä symboloivana naisten kautta. Koska nainen ruumiillistaa maaperää, josta taistellaan, muodostuu naisten seksuaalisen koskemattomuuden varjelu tärkeäksi osaksi kansallisuuden rakentamista ja ”puhutaan” suomalaisuuden säilyttämistä (Gordon 2002a, 30; Gordon 2002b, 47; ks. myös Yuval-Davis 1997).

Tasa-arvon seuraksi keskeisenä suomalaisuuden piirteenä nousee jo ”meikäläisen” ominaisuuksien yhteydessä mainittu kristillisuus. Samalla tavalla kuin tavalliseksi ymmärretty valkoinen ja suomenkielinen suomalainen on kristitty, suomalainen kulttuuri on kristillistä kulttuuria. Kristillisuus ei useinkaan tarkennu tiettyyn uskontokuntaan, vaan se asettuu keskustelussa ainoastaan islamin vastakohtaksi suomalaisen ja laajemmin eurooppalaisen kulttuurin merkinä. Koko eurooppalaisen kulttuurin rakennus onkin alun perin perustunut juuri kristillisyydelle sekä islamista erottautumiselle (Said 1978; Delanty 1995; Maasilta ym. 2008) ja tämä sama eronteko on ollut olennainen osa länsimaista maahanmuuttokeskustelua 1990-luvulta alkaen (Saukkonen 2013, 69–70; ks. myös Keskinen 2009, 258–262). Kotouttamiskeskustelussa puhutaan uskontojen yhteentörmäyksestä, mutta kuvitellun islamin kuvaillaan törmäävän ennemminkin länsimaiseen kulttuuriin kuin kristillisen kirkon oppeihin. Kristillisuus rakentuu siis suomalaiseksi kulttuuriperinnöksi varsinaisen aktiivisen uskonnollisuuden sijaan. Tätä asetelmaa heijastaa esimerkiksi huoli joulujuhlan ja suvivirren asemasta sen sijaan, että keskustelua käytäisiin uskonnon harjoittamisesta. Kristillisuus edustaa keskustelussa kuitenkin ajoittain myös kristilliseen arvopohjaan perustuvia toimintatapoja (ks. tässä teoksessa Siirto & Niemi). Tässä merkityksessä kristillisuus on erityi-

sesti lähimmäisenrakkautta, joka ohjaa auttamaan turvapaikanhakijoita, mutta myös Raamatun opetusten mukaan toimimista:

Kotouttamissuunnitelmat eivät toimi, jos tänne saapuvat eivät löydä avointa ja vieraanvaraista yhteisöä. Seurakunta on olemukseltaan sellainen. Onhan? ”Mekin olemme Jumalan tekoa, luotuja Kristuksen Jeesuksen yhteyteen toteuttamaan niitä hyvä tekoja, joita tekemään Jumala on meidät tarkoittanut.” (Ef. 2:10) (Karjalainen 6.9.2015/Mielipide.)

Suomalaista kulttuuria rakennetaan keskustelussa myös erilaisten symbolien avulla. Symbolit ovat vertaus- tai tunnuskuvia, jotka edustavat tärkeäksi koettua ilmiötä, arvoa, asennetta tai uskomusta (Halonen & Aro 2005, 7–10). Suomalaisuuden symbolit muodostavat kotouttamiskeskustelussa näyttelyn, johon on aseteltu kaikkea sellaista, mikä halutaan kertoa suomalaisiksi ja minkä kautta turvapaikanhakijoiden on mahdollista päästä sisään ”oikeaan” ja ”todelliseen” suomalaisuuteen.

Nyt maahantulijat oppimaan maan tavoille! Kotouttamisen nimissä marjametsään, puuntekoon, kalaan voimien mukaisesti ja niiden yli. Niin täällä eletään, leivän lisää luonnosta! (Karjalainen 26.9.2015/Mielipide.)

Ei ole epäilystä, että Markku Turusen ihana kirja [Pitkä latu — legenda suksesta] kuuluu meikäläisen hiihtokansan käsissä. Olisi siistiä, jos kirjaa näytetään ja käännetään myös uusille suomalaisille, pakolaisille. Hiihdon oppiminen — jos mikä — on hyvää kotouttamista. Kun kaatuu, lumeen ei voi jäädä pitkäksi aikaa makaamaan. (HS 3.11.2015/Urheilu.)

Kansakunnan elämään tai menneisyyteen liittyvät symbolit ovat osa yhteistä ymmärtämistä ja voimakkaita samuuden tuottajia tai tunnuskuvia (Gordon 2002b, 39; Halonen & Aro 2005, 7–10). Keskustelussa esiintyviä suomalaisuuden symboleita ovat muun muassa marjastus, hiihto, sauna, ruisleipä, makkara, salmiakki, jääkiekko, pesäpallo, kyykkä, kirjasto, Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*, Väinö Linnan teokset, joulujuhla, suvivirsi, itsenäisyyspäivä ja suomalainen luontosuhde. Näitä joko toistetaan useasti kotouttamisesta puhuttaessa tai nimetään hyvinä esimerkkeinä suomalaisuudesta. Suomalaisuuden symbolit, kuten suomalaiset luonnekuvauksetkin, nojaavat enemmän menneisyyteen ja perinteisiin kuin modernin tai urbaanin Suomen kuvastoon. Perinteisyytensä lisäksi juro ja hiljainen suomalaisuus makkaroineen, jääkiekkoinen ja kansalliskirjailijoinen on voittopuolisesti maskuliinissävytteistä (Rantanen 1994; Harinen 2000, 95; Nikunen 2002, 285). Tämä kansallisuuden kuvaaminen maskuliiniseksi on sekä suomalaisen kansallisuuden rakennuksen että laajemmin kansallisuusretoriikan piirre (Lister 1997; 66–70; Koivunen 2012). Erityisen miehinen kertomus on suomalaisten jaettu muisto talvisodasta, joka sekin nousee esiin kotouttamiskeskustelussa:

Pakolaisten voi olla vaikea ymmärtää, miksi me suomalaiset vietämme [itsenäisyyden] juhlapäivää näin karusti. Kertaamme omaa historiaamme, kansakunnan vaarallista koskenlaskua ja ihmeellisiä pelastumisia historian pyörteissä. (HS 6.12.2015/Pääkirjoitussivun kolumni)

Anttila (1993, 111–112) nostaa talvisodan ja itsenäisyyden suomalaisen itseymmärryksen kulmakiviksi. Hänen mukaansa myös suomalaisuuden esityksen perusilmiöinä toistetut sitkeys ja periksiantamattomuus linkittyvät nekin itsenäisyyden ja sodan teemoihin, joita toistetaan suomalaisuuden erityislaatuisuuden lähteenä vielä sukupolvia sodan päättymisen jälkeen (ks. myös Harinen 2000, 38, 75; Lappalainen 2002, 233). Kotouttamiskeskustelussa sotatematiikasta esille nostetaan useimmiten Karjalan evakot. Heidät mainitaan ajoittain kannustavana esimerkkinä väestön uudelleensijoittamisen onnistumisesta, mutta useimmiten evakot, sotalapset ja myös suomalaisten siirtolaisuus Ruotsiin tai Amerikkaan mainitaan keskustelussa silloin, kun kollektiivista suomalaista kokemushistoriaa (ks. tässä teoksessa Välimäki) hyödyntäen pyritään herättämään ymmärrystä ja positiivista suhtautumista turvapaikanhakijoita kohtaan.

Siirtokarjalaisten ja pakolaisten rinnastaminen kotouttamiskeskustelussa synnytti Helsingin Sanomien mielipidesivuilla pääkirjoitustakin myöten kommentoidun debatin. Mielipiteenvaihdon aloitti 30.11.2015 kirjoitus, jossa siirtokarjalaisista puhuttiin ”vaikeana pakolaisongelmana” ja heidän asuttamiseensa viitattiin kotouttamisena. Suoraviivainen rinnastus sai osakseen kritiikkiä, jonka lomassa olennaisimmiksi eroksi siirtokarjalaisten ja pakolaisten välille nostettiin Suomen kansalaisuus, yhteiskunnan tuntemus, yhteinen kieli ja kristillinen uskonto. Karjalaisten nähtiin täyttävän nämä aiemmastakin keskustelusta tutut ”meikäläisyyden” kriteerit itsestään selvästi ja pakolaisvertausta luonnehdittiin jopa loukkaavaksi. Siirtokarjalaisten sopeutumisesta tehdyt tutkimukset kertovat kuitenkin Suomen kansalaisuuden olleen käytännössä vain ohuesti yhdistävä tekijä karjalaisten määrittyessä suomalaisuuden ulkopuolelle vieraaksi koetun kulttuurinsa, kielensä sekä erityisesti ortodoksisen uskontonsa takia (esim. Waris 1952). Siirtokarjalaisten käsittely kotouttamiskeskustelussa havainnollistaa, kuinka samoja ominaisuuksia voidaan lukea osoitukseksi sekä tuttuudesta että vieraudesta ja kuinka suomalaisuuden määrittely on tilanteista ja kontekstiin sidottua.

11.4. Suomalaisuuden suunta

Turvapaikanhakijoiden herättämää kotouttamiskeskustelua hallitsee realismin retoriikka (vrt. Ruuska 1999a, 75): huomio tulisi ohjata Suomeen jäävien turvapaikanhakijoiden mahdollisimman hyvään kotouttamiseen, sillä heidän olemassaolonsa on tosiasia, eikä Suomen valtio voisi halutessaankaan eristäytyä muusta maailmasta. Suomeen jäävien turvapaikanhakijoiden katsotaan kuitenkin aiheuttavan muutoksia

suomalaisuuteen. Asenteet koettua muutosta kohtaan liukuvat pääasiassa epäileväisestä ja huolestuneesta sitä väistämättömänä todellisuutena tarkasteleviin. Vaikka monissa puheenvuoroissa turvapaikanhakijoihin suhtaudutaan myönteisesti, ei suomalaisuuden muutosta innokkaasti odottavia näkemyksiä esitetä. Positiivisimmat luonnehdinnat liittyvät kansainvälisyyden lisääntymiseen Suomessa, mikä ei sinänsä vielä tarkoita suomalaisuuden sisältöjen muuttumista. Huolestuneissa ja epävarmoissa pohdinnoissa painottuu ajatus Suomeen jäävien turvapaikanhakijoiden aiheuttamasta pysyvistä vaikutuksesta suomalaiseen kulttuuriin ja identiteettiin:

Olenko valmis hyväksymään uuden, tähän asti totutusta täysin poikkeavan kulttuurimaiseman? Suomi, joka tähän asti on täyttänyt muistini kuvastoa, voi muuttua kansanvaelluksen seurauksena hyvinkin toisennäköiseksi. (Ilkka 22.9.2015/Kolumni.)

Jo Topeliuksen luoma kuvaus suomalaisista kurkotti haaveillen menneisyyteen (Saukkonen 1998, 46) ja samaa menneisyyden suomalaisuuden idealisointia on luettavissa myös kotouttamiskeskustelussa. Knuuttila (1994, 9–14) kirjoittaa, että kun jonkin aikakauden koetaan olevan päättymässä, käännytään ajattelemaan menneisyyttä ja luodaan tila nostalgialle. Nostalgisen kokemuksen herättäjänä on usein joko uhkaava tai jo tapahtunut tutun ja turvallisen ajan tai paikan katoaminen. Siihen liittyy kaipuuta kultaiseen aikaan, jolloin asiat olivat paremmin ja moraali voimissaan. Nostalgia voi myös ilmentää kuvitelmaa aikoinaan spontaanisti syntyneestä ja autenttisesta yhteisöllisyydestä, joka on kadonnut kylmässä nykymaailmassa. (Knuuttila 1994.) Kaipuu menneeseen maailmaan tulee keskustelussa esiin jopa runollisena haikailuna tuttuun suomalaiseen kulttuurimaisemaan, jonka maahanmuutto hävittää. Useissa muutokseen epäilevästi tai huolestuneesti suhtautuvissa puheenvuoroissa tapahtumia tarkastellaan, kuten edellä, vahvasti oman identiteetin ja kokemuksen kautta ja painotus on halussa ja kyvyssä sallia, hyväksyä tai ylipäänsä käsitellä muutosta.

Suojautuminen vieraalta kulttuuriselta vaikutukselta ei ole ajatuksena uusi. Uhkakuvat ovat jopa oleellinen osa kansakunnan kuvittelemista ja näin on historiallisesti ollut erityisesti Suomessa (Knuuttila 1994). Voidaan ajatella, että suomalaisuuden sikertomuksilla on suorastaan vaarana väljähtyä ilman ulkopuolista uhkaa (Harinen 2000, 79). Löyttyjärvi (2009, 128) kuvaa 1990-luvun pakolaiskeskustelussa luotuja uhkia ilmeikkäästi sanoen ”meiltä oltiin viemässä kaikki: kulttuuri, kieli, työpaikat, naiset ja Jeesus”. Nämä samat elementit toistuvat jossain muodossa tässäkin keskustelussa, mutta työpaikkojen ja naisten viemisen sijaan huolena on ennemminkin sosiaaliturvan varassa eläminen ja naisten seksuaalinen ahdistelu. Ruuska (1999b, 210–212) kirjoittaa suomalaisuuden olevan niin tiiviissä yhteydessä etnisyyteen, että pelkästään vieraaksi koettu etnisyys herättää uhan tunteen. Hän liittää tämän uhan vallan vaihtumisen pelkoon: etnisten ”toisten” läsnäolon nähdään vievän vallan suomalaisilta sen sijaan, että he olisivat tai heistä tulisi suomalaisia. Tämä ajatus ilmenee myös kotouttamiskeskustelussa, esimerkiksi Turun yliopiston sosiaalipolitiikan professorin esittämänä:

Suomalaiset ovat enemmistönä Suomessa vielä pitkään, ja on meistä itsestämme kiinni, millaista yhteiskuntaa haluamme. Pystymme aivan varmasti pitämään kulttuurimme, pohjoismaisen ajattelutavan ja hyvinvointivaltion mallin. (11kka 27.9.2015/Sunnuntai.)

Katkelmassa ei eksplikoida, mitä vastaan "omaa" kulttuuria ja ajattelutapaa täytyy puolustaa, mutta lausunto toistaa ajatusta sisäiset eroavaisuudet ja erimerkiksi erilaiset poliittiset näkemykset ohittavasta yhtenäiskulttuurista. Siinä ilmaistaan myös selvästi ajatus syntyperäisyydelle vastakohtaisesta "liian myöhään saapumisesta" (ks. Bauman 1996), joka aiheuttaa suomalaisuuden ulkopuolelle jäämisen. Näin kerrottuna suomalaiset ovat kategoria, johon ei ole mahdollista liittyä ulkopuolelta. Tämä ei kuitenkaan ole ainoa kotouttamiskeskustelussa ilmenevä tapa kuvata suomalaisuuden kategoriaa ja siihen liittymistä. Erityisesti Helsingin Sanomissa turvapaikanhakijoita käsitteellistettiin toistuvasti myös mahdollisina uusina suomalaisina:

Monen lienee vaikea vielä tässä vaiheessa sisäistää, että rajan yli ei saavu pelkästään turvapaikanhakijoita vaan tulevia suomalaisia. ...Turvapaikanhakijat ovat vielä he, eivät me. Miten kauan menee, ennen kuin heistä tulee meitä? (HS 8.10.2015/Pääkirjoitussivun kolumni.)

Jos suomalaisuuden ajatellaan perustuvan valtion kansalaisuuteen, voi turvapaikan saanut henkilö kansalaisuuslain ehdot täyttäessään hakea Suomen kansalaisuutta, jonka jälkeen hän on yhtä lailla suomalainen kuin Suomen kansalaisiksi syntyneet. Tällainen liberalistinen ajatus kansalaisuudesta pohjautuu valtion jäsenyydelle joko statuksena tai toimintana vastavuoroisine oikeuksine ja velvollisuuksineen (Harinen 2000, 26–33; Thomas 2002). Lainsäädännöllisen kansalaisuuden kautta syntyvä suomalaisuus ohittaa kuitenkin kaiken sen, mitä edellä on tarkasteltu suomalaisuutena. Kulttuurisista lähtökohdista tarkasteltaessa suomalaiseksi tuleminen muodostuu neuvottelukysymykseksi yhteisön jäsenyydestä ja kuulumisesta (Harinen 2000, 40–43; Ruuska 2005, 206; Hammar & Katisko 2016). Kotouttamisen yhteydessä voidaan puhua erosta poliittisen, kansalaisuuteen tähtäävän *de jure*-integraation ja käytännössä toteutuvan kulttuurisen *de facto*-integraation välillä (Hovil 2014).

Sekä kulttuurisen kansalaisuuden että onnistuneen kotoutumisen määrittely, mittaaminen ja arviointi on vaikeaa (Hovil 2014, 489; ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen). Vaikka suomalaisuutta ja suomalaisia määritellään kotouttamiskeskustelussa aktiivisesti, varsinaisia suomalaiseksi tuleminen kriteereitä ei neuvotella kovinkaan monisanaisesti. Yleisellä tasolla onnistuneen kotoutumisen keskeisiksi tekijöiksi nostetaan koulutus, työ ja kielitaito. Näitä ei kuitenkaan suoranaisesti laudota poluksi suomalaisuuteen, vaan koulutus ja kielitaito määrittyvät edellytyksiksi työnteolle ja työntekoa puolestaan toistetaan yhteiskuntarauhaa edistävänä ja valtion taloudellista rasiitetta minimoivana tekijänä. Tässä mielessä kotoutuminen määrittyy ainoastaan mahdollisimman pienen kuorman aiheuttamiseksi hyvinvointivaltiolle.

Palkkatyöhön sidotun työntekijäkansalaisuuden (Brunila ym. 2013) on kuitenkin todettu olevan myös suomalaisen mallikansalaisuuden kulttuurinen ihanne ja symbolinen oikeutus yhteisestä hyvästä nauttimiseen (Huttunen 2002, 342; Forsander 2004; Keskinen & Vuori 2012, 29). Ajatus työnteolla ansaitusta suomalaisuudesta tulee ilmaistuksi kotouttamiskeskustelussa kerran suoraan erään ilmajokelaisen kunnanvaltuutetun kannanotossa:

Mamun [maahanmuuttajan] on oltava ainakin 10 vuotta vakinaisessa työssä, ja hän on sopeutunut suomalaiseen kulttuuriin ja maan tapoihin ennen kuin häntä voisi harkita kutsua suomalaiseksi. (Ilkka 24.10.2015/Uutiset.)

Varsinaisten suomalaisuuden kulttuuristen kriteerien esittämisen sijaan keskustelussa nähdään välähdyksiä suomalaiseksi tulemisen määrittelystä lähinnä muutamissa Suomeen muuttaneiden henkilöiden puheenvuoroissa siitä, kuinka mikään määrä suomalaisuutta ei tunnu riittävän:

Hän [kansanedustaja Ozan Yanar] epäilee kuitenkin turhautuneena, saako koskaan täyttää hyväksyntää suomalaisuudelleen, vaikka tekee hartiavoimin töitä. — Suomi on maani ja kotini, teen pitkää päivää ja osallistun yhteiskunnan rakentamiseen. (Ilkka 8.3.2016/Uutiset.)

Kuulen myös paljon sitä, ettei Suomi ole kotimaani eikä minusta koskaan tule suomalaista. Enimmäkseen palaute on kuitenkin myönteistä, positiivista ja kannustavaa, [kansanedustaja Nasima] Razmyar kertoo. — Voisin kysyä näiltä suomalaisuuden asiantuntijoilta, mitä se suomalaisuus sitten on? ... Mieleltäni ja sydämeltäni olen suomalainen. Ja jos äidiltäni kysytään niin parasta Suomessa on sauna, isäni mielestä taas luonto. Suomalaisuus tulee osaksi ihmistä. (Ilkka 29.9.2015/Uutiset.)

Näissä puheenvuoroissa suomalaisuuden toteuttamisen tai kuulumisen todistamisen tavoiksi nousevat muun muassa työteliäisyys, luontosuhde, ruisleivän ja salmiakin syönti sekä saunominen. Suomalaisuuden piiriin hyväksymistä edesauttaviksi tekijöiksi mainitaan lisäksi hyödyllisyys yhteiskunnalle ja menestyminen esimerkiksi urheilussa. Horsti (2005, 246–247) toteaa, että tullakseen hyväksytyksi suomalaisen yhteisön jäsenenä, maahanmuuttajien on osoitettava olevansa suomalaistakin suomalaisempia. Hän käyttää käsitettä ”super-suomalaisuus” kuvaamaan stereotyyppisen suomalaisina nähtyjen piirteiden korostamista, millä hälvennetään ennakkokäsitystä kulttuurisesta erilaisuudesta. Mitä erilaisempi yhteisöön pyrkivä henkilö on kulttuuriselta taustaltaan, ihonväritään tai tavoiltaan, sitä vähemmän hänellä on mahdollisuuksia olla yksilöllinen tai koetusta normaalista poikkeava: tavallisuudesta tulee suomalaisuuden symboli (Tolonen 2002; Harinen & Ronkainen 2003, 10; Keskisalo 2003). Erityisesti poikkeavaksi koettu ulkonäkö on keskeinen ulossulkemisen syy (Lepola 2000, 370; Rastas 2005), mikä

nousee esiin myös kotouttamiskeskustelussa. Tavallisuuden näkökulmasta esimerkiksi urheilumenestyksen vaatimus tuntuu ristiriitaiselta tavalta toteuttaa suomalaisuutta. Erilaisten uhkien ja haittojen sävyttämässä keskustelussa sen voidaan kuitenkin tulkita liittyvän hyödyllisyyden kehykseen, jossa suomalaisuuden ulkopuolelta tulija lunastaa paikkansa olemalla erityiseksi hyödyksi ja todistamalla näkyvästi sen, ettei ole rasite suomalaiselle yhteiskunnalle (vrt. Keskinen ym. 2009, 14–15).

11.5. Johtopäätökset

Turvapaikanhakijoiden ja kotouttamisen käsittely sanomalehdistössä sisältää paljon puhetta suomalaisuudesta. Suomalaisuuden tuottamisen lähtökohdat keskustelussa voidaan jakaa kuuteen eri kategoriaan. Ensinnäkin suomalaisuuskuvauksia tuotetaan kanssasomalaisille suunnatuissa puheenvuoroissa, joissa rakennetaan suhtautumista turvapaikanhakijoihin. Näissä yhteisymmärrykseen suostuttelevissa puhutteluissa suomalaisia luonnehditaan milloin maltillisiksi, milloin ujoiksi tai epäluuloisiksi tarkoituksena kuvata ja selittää asenteita tai kannustaa toivottuun asennoitumiseen. Toisekseen suomalaisuutta määritellään sekä tavallisuutensa että erityislaatuisuutensa kautta suhteessa turvapaikanhakijoiden edustamaan vierauteen. Tässä keskustelussa vierauden peilistä heijastuu tavallisuudessaan valkoinen, suomenkielinen ja kristitty suomalainen, jonka kulttuurinen erityislaatuisuus kiteytyy sukupuolten väliseen tasarvoon. Kolmanneksi suomalaisuutta tuotetaan turvapaikanhakijoita varten. Nämä esitykset suomalaisuudesta on tarkoitettu toisaalta avuliaisiksi informaatioksi, joka saattaa maahantulijat suomalaisuutta koskevan ymmärryksen äärelle, mutta toisaalta jyrkiksi säännöiksi, joita tulee kunnioittaa ja noudattaa. Myös monet turvapaikanhakijoiden suuntaan luonnostellut suomalaisuuden symbolit, kuten hiihto tai marjastus, sisältävät ”opetuksia” siitä, miten Suomessa tulee olla ja elää. Neljäs lähtökohta suomalaisuuden tuottamiseen liittyy koetun muutoksen herättämään oman kulttuuri-identiteetin reflektointiin. Muutoksen hahmottaminen synnyttää nostalgista ja kaihoisaa suomalaisuuskuvaa, jonka juuret ovat luonnossa tai kulttuurisesti yhtenäisellä maaseudulla.

Viides ja kuudes näkökulma muodostuvat maahanmuuttajiksi tai turvapaikanhakijoiksi asemoituvien henkilöiden suomalaisuuspuheesta. Näistä ensimmäinen on suomalaisuuden sisäpuolelta synnytettyä puhetta, jossa suomalainen kulttuuri-identiteetti asetetaan näyttille ikään kuin oman kuulumisen todisteena: ruisleivällä, saunalla ja luontosuhteella demonstroidaan onnistunutta kotoutumista ja suomalaisuuteen samastumista. Vaikka suomalaisuuden sisäpuolelle asemoituvien maahanmuuttajien suomalaisuuspuhe muodostaa oman erityisen näkökulmansa, osallistutaan tästä asiasta myös muiden edellä kuvattujen näkökulmien rakentamiseen. Maahanmuuttajien suomalaisuuspuheen voidaan kuitenkin todeta olevan sekä avoimempaa suomalaisuuden muutokselle että vähemmän stereotyyppistä etnisyyttä rakentavaa. Kuudes ja vii-

meinen näkökulma on kotouttamiskeskustelussa mukana ainoastaan häivähdyksenä, sillä suomalaisuuden ulkopuolelle asemoituvien maahanmuuttajien tai turvapaikanhakijoiden puheenvuorot suomalaisuudesta kuvaavat Suomea useimmiten ainoastaan rakenteisiin ja käytäntöihin keskittyen. Harvat suomalaisuuteen liittyvät kommentit ovat lähinnä suomalaisten ihmisten ja tapakulttuurin lyhytsanaisia arvioita. Näiden puheenvuorojen kuvaukset ystävällisyydestä, epäystävällisyydestä, hiljaisuudesta tai pidättyväisyydestä eivät muodosta poikkeusta edellä esitetystä topeliaanisesta kuvuksesta, mutteivät yleisluonteisuudessaan myöskään asetu vahvasti sen tueksi.

Vaikka suomalaisuuskuvausta syntyy kotouttamiskeskustelun lomassa monin tavoin ja eri lähtökohdista, rakentuu suomalaisuus hyvin yhtenäiseksi. Eri lailla pakolaisuuteen ja kotouttamiseen asennoituvat puheenvuorot rakentavat pääosin yksikössä olevaa suomalaista kulttuuria sekä samoihin symboleihin ja muistoihin nojaavia yhteisiä tapoja ja arvoja. Tämä suomalaisuus ponnistaa 1800-luvulta ja katselee kaihoisesti menneisyyteen, vaikka mielikuva Suomesta ulospäin suuntautuneena, edistyksekkäänä ja kulttuurisesti monimuotoisena maana alkoi jo 1990-luvulla haastaa nationalistisesti väritynyttä perinteistä Suomi-kuvaa (Saukkonen 2014, 52). Myös eri sanomalehtien suomalaisuudet rakentuvat samoista aineksista, vaikka ne painottuvatkin hieman eri tavoin: Ilkan suomalaisuus on aineiston sulkeutuneinta ja yhtenäisintä, Karjalaisen kirjoituksissa korostuu positiivinen avoimuuteen rohkaisu ja Helsingin Sanomissa suomalaisuus näyttää moniäänisimpänä. Varsinaiset erot suomalaisuuden rakentumisessa kotouttamiskeskustelussa syntyvät suomalainen-kategorian rajaamisen ja suomalaisuuden tulevaisuuden tavoitteen määrittelyn yhteydessä: suomalaisiksi tuleminen mahdollisuudet ja toiveet kulttuurisen moninaisuuden edistämisestä näyttävät erilaisina puheenvuorosta riippuen.

Tilastojen valossa kotouttamiskeskustelun suomalainen on varsin osuva kuvaus keskivertosuomalaisesta, joka mitä todennäköisimmin on suomenkielinen ja valkoinen evankelisluterilaisen kirkon jäsen (Tilastokeskus 2017). ”Meikäläisen” kuvaus on kuitenkin läpitukenudessaan niin ehdoton ja keskeiseksi määritelty, että sen toistaminen kaventaa ajatusta suomalaisuudesta tavalla, joka unohtaa suuren osan sekä nykyisiä että tulevia suomalaisia. Samalla se ohjaa ajatusta kotouttamisesta kulttuurisen sulauttamisen suuntaan. Suomalaisuutta myös määritellään ominaisuuksilla, jotka eivät kielitaitoa lukuun ottamatta ole varsinaisesti hankittavissa. Tämä rakentaa eroa suomalaisten ryhmään syntyneiden ja muiden välille rajaten suomalaisiksi tuleminen mahdollisuutta. Kotouttamiskeskustelun suomalaisuus on kuitenkin saavuttamaton ideaali myös syntyperäisille suomalaisille: jokainen suomalainen jää jollain määreellä vajaaksi siitä arkkityyppisestä hahmosta, joka rakentuu stereotyyppien, kansallisromanttisen historiankirjoituksen ja muihin peilattun itsemäärittelyn maastoon.

Keskustelussa näkyy kuitenkin myös sellaisia säröjä ja toisinpuhujia, jotka antavat mahdollisuuden vaihtoehtoisten suomalaisuuksien kuvittelemiseen. Erityisesti Suomessa pidempään asuneiden maahanmuuttajien osallistuminen keskusteluun asettaa näkyville uusia suomalaisuuden kuvia. Me-muotoisen suomalaisuuskuva-

sen tuottajana onkin keskustelussa ajoittain myös suomalainen, joka ei ole valkoinen, kristitty ja äidinkieleltään suomenkielinen.

Kiitokset

Kiitän Fritjof Sahlströmiä, Janina da Silva Gonçalvesia sekä Elina Ikävalkoa ryhmineen kommenteista. Matti Nivestä ja Päivi Puistoa kiitän käytännön työn avustamisesta.

Lähteet

L 1386/2010. Laki kotoutumisen edistämisestä.

L 493/1999. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta.

Maahanmuuttovirasto (2017). Tilastot. Saatavilla: <http://tilastot.migri.fi>. Luettu 23.2.2017.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2017). Kotouttamislain verkkokäsikirja. Saatavilla: <http://kotouttaminen.fi/kotoutumislain-kasikirja>. Luettu 23.2.2017.

Kirjallisuus

Ahmed, Sara (2000). *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.

Alasuutari, Pertti (1999). Nationalismi, kansakunta ja yhteiskunta. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 31–52.

Alasuutari, Pertti & Petri Ruuska (1998). Johdanto. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 5–18.

Anderson, Benedict (1983). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Anttila, Jorma (1993). Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernius. Teppo Korhonen (toim.), *Mitä on suomalaisuus?* Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 108–134.

Bauman, Zygmunt (1996). *Postmodernin lumo*. Tampere: Vastapaino.

Berger, Peter & Thomas Luckmann (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.

Billig, Michael (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.

- Brunila, Kristiina, Katariina Hakala, Elina Lahelma & Antti Teittinen (toim.) (2013). *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Delanty, Gerard (1995). *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. Basingstoke: Macmillan.
- Dyer, Richard (1997). *White*. London: Routledge.
- Forsander, Annika (2004). Tekeekö työ oikeaksi suomalaiseksi? Tuula Helne, Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.), *Seis yhteiskunta – tahdon sisään!* Jyväskylä: SoPhi, 195–215.
- Foucault, Michel (2005). *Tiedon arkeologia*. Tampere: Vastapaino.
- Gellner, Ernest (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gordon, Tuula (2002a). Kansallisuuden fyysiset, sosiaaliset ja mentaaliset rajat. Katri Komulainen (toim.), *Sukupuolitetut rajat. Gendered Borders and Boundaries*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 15–37.
- Gordon, Tuula (2002b). Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 37–55.
- Gordon, Tuula & Elina Lahelma (1998). Kansalaisuus, kansallisuus ja sukupuoli. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 251–280.
- Gordon, Tuula, Janet Holland & Elina Lahelma (2000). *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*. London: Macmillan.
- Gordon, Tuula, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (2002). Johdanto. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 10–16.
- Hall, Stuart (2003). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Halonen, Tero & Laura Aro (2005). Lukijalle. Tero Halonen & Laura Aro (toim.), *Suomalaisen symbolit*. Jyväskylä: Gummerus, 7–10.
- Hannerz, Ulf (2003). Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 213–232.
- Hammar, Sari & Marja Katisko (2016). Pakolaisesta täysivaltaiseksi asukkaaksi. Raili Gothóni & Ulla Siirto (toim.), *Pakolaisuudesta kotiin*. Helsinki: Gaudeamus, 213–229.
- Harinen, Päivi (2000). *Valmiiseen tulleet. Tutkimus nuoruudesta, kansallisuudesta ja kansalaisuudesta*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Harinen, Päivi & Jussi Ronkainen (2003). Matkalaukku ja pari kolme passia. Kaksoiskansalaisuus yhteiskunnallisen jäsenyyden muotona. Päivi Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 302–343.
- Heikkilä, Heikki (1998). Luottamus ja epäluulo. Marja Keränen (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 90–108.
- Hobsbawm, E. J. (1992). *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Horsti, Karina (2005). *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Tampere University Press.
- Hovil, Lucy (2014). Local Integration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 488–498.
- Huttunen, Laura (2002). *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki: SKS.
- Huttunen, Laura, Olli Löytty & Anna Rastas (2005). Suomalainen monikulttuurisuus. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1993). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.
- Kane, Nazneen (2007). Frantz Fanon's Theory of Racialization: Implications for Globalization. *Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge* 5 (3), 353–361.
- Kantola, Anu (1998). Vaara sisällämme. Marja Keränen (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 49–63.
- Kellner, Douglas (1998). *Mediakulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Keränen, Marja (1998). Johdanto: Miksi tutkimme Suomea? Marja Keränen (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 5–16.
- Keskinen, Suvi (2009). 'Honour-Related Violence' and Nordic Nation-Building. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni ja Diana Mulinari (eds.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham: Ashgate, 257–272.
- Keskinen, Suvi & Jaana Vuori (2012). Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Suvi Keskinen, Janna Vuori & Anu Hirsiaho (toim.), *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa*. Tampere: Tampere University Press, 7–35.
- Keskisalo, Anne-Mari (2003). Suomalais- ja maahanmuuttajanuorten vuorovaikutusta joensuulaisen koulun arjessa. Päivi Harinen (toim.), *Kamppailuja jäsenyyksistä. Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 122–157.
- Knuuttila, Seppo (1994). *Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan*. Helsinki: SKS.
- Koivunen, Anu (2012). Mies ja ääni. Anu Koivunen (toim.), *Maailman paras maa*. Helsinki: SKS, 193–212.
- Kylmänen, Marjo (1994). Johdanto. Marjo Kylmänen (toim.), *Me ja muut*. Tampere: Vastapaino, 5–14.
- Lappalainen, Sirpa (2002). "Eskarissa eurokuntoon" – esiopetus (suomalais)kansallisena projektina. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineiton hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 230–245.
- Lehtonen, Mikko (2015a). Johdanto: Säiliöstä suhdekimppuun. Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.), *Suomi toisin sanoen*. Vastapaino: Tampere, 17–35.

- Lehtonen, Mikko (2015b). Suomi rajamaana. Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.), *Suomi toisin sanoen*. Vastapaino: Tampere, 181–209.
- Lempiäinen, Kirsti (2002). Kansallisuuden tekeminen ja toisto. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 19–36.
- Lepola, Outi (2000). *Ulkopuolisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: SKS.
- Lestinen, Leena, Marjo Autio-Hiltunen, Ulla Kiviniemi (2017). Suomen nuorten käsityksiä kansallisesta identiteetistään ja eurooppalaisuudestaan. *Kasvatus*, 48 (2), 96–109.
- Lister, Ruth (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*. New York: Palgrave.
- Löytty, Olli (2015). Suomeksi kerrottu kansakunta. Mikko Lehtonen, Olli Löytty & Petri Ruuska (toim.), *Suomi toisin sanoen*. Vastapaino: Tampere, 105–127.
- Löyttyjärvi, Kaisla (2009). Erilainen nuori. Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori (toim.), *En ole rasisti mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä*. Tampere: Vastapaino, 123–131.
- Maasilta, Mari, Juho Rahkonen & Pentti Raittila (2008). *Islam suomalaisissa joukkoviestimissä*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Makkonen, Timo & Eero Koskeniemi (2013). Muuttoliikkeen ja maahanmuuttajien aseman oikeudellinen säätely. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 55–97.
- Markkola, Pirjo (2002). Vahva nainen ja kansallinen historia. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 75–90.
- Mulinari, Diana, Suvi Keskinen, Sari Irni & Salla Tuori (2009). Introduction: Postcolonialism and the Nordic Models of Welfare and Gender. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni ja Diana Mulinari (eds.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham: Ashgate, 1–16.
- Mähönen, Tuuli Anna & Inga Jasinskaja-Lahti (2013). Etniset ryhmät ja maahanmuuttajien akkulturaatio. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 247–261.
- Mäkelä, Klaus (1999). *Valtio, väkijuomat ja kulttuuri. Kirjoituksia Suomesta ja sosiologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nieminen, Hannu (2001). Millaista suomalaisuutta media rakentaa ja miten se sen tekee? *Tiedotustutkimus*, 24 (2), 46–55.
- Nikunen, Minna (2002). "Viimeinen erhe" – suomalainen henkirikos ja itsemurha. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 269–291.
- Rantanen, Päivi (1994). Hevosenkaltainen kansa – suomalaisuus topeliaanisessa diskurssissa. Marjo Kylmänen (toim.), *Me ja muut*. Tampere: Vastapaino, 17–24.

- Rastas, Anna (2005). Racializing categorization among young people in Finland. *Nordic Journal of Youth Research*, 13 (2), 147–166.
- Ruuska, Petri (1999a). Muuttuva käsitys kansakunnasta. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 71–107.
- Ruuska, Petri (1999b). Etnisyys ja kansalaisuus. Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.), *Post Patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 199–214.
- Ruuska, Petri (2005). Nationalismi. Anna Rastas, Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.), *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*. Tampere: Vastapaino, 190–227.
- Saukkonen, Pasi (1998). Porvari ja talonpoika. Marja Keränen (toim.), *Kansallisvaltion kielioppi*. Jyväskylä: SoPhi, 27–48.
- Saukkonen, Pasi (2013). *Erilaisuuksien Suomi. Vähemmistö- ja kotouttamispolitiikan vaihtoehtot*. Helsinki: Gaudeamus.
- Saukkonen, Pasi (2014). Suomalainen kulttuuri-identiteetti kotoutumisen estäjänä ja edistäjänä. Marja Laine (toim.), *Kulttuuri-identiteetti & Kasvatus – Kulttuuriperintökasvatus kotoutumisen tukena*. Helsinki: Suomen kulttuuriperintökasvatuksen seura, 13–55.
- Saukkonen, Pasi (2016). Mitä on kotoutuminen? *Kvartti*. Saatavilla: <http://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/mita-kotoutuminen>. Luettu 23.2.2017.
- Said, Edward (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Said, Edward (1997). *Covering Islam: How the media and the experts determine how we see the rest of the world*. London: Vintage.
- Thomas, Elaine R. (2002). Who belongs? Competing conceptions of political membership. *European Journal of Social Theory*, 5 (3), 323–349.
- Tolonen, Tarja (2002). Suomalaisuus, tavallisuus ja sukupuoli nuorten näkemyksissä. Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.), *Suomineiton he! Kansallisuuden sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 246–266.
- Tuori, Salla (2009a). *The Politics of Multicultural Encounters. Feminist Postcolonial Perspectives*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Tuori, Salla (2009b). Postcolonial and Queer Readings of 'Migrant Families' in the Context of Multicultural Work. Suvi Keskinen, Salla Tuori, Sari Irni ja Diana Mulinari (eds.), *Complying with Colonialism. Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Farnham: Ashgate, 155–169.
- Valtonen, Sanna (2000). Mikä suomalaisissa on vikana? Helena Tapper (toim.), *Me median maisemissa: reflektioita identiteettiin ja mediaan*, Helsinki: Palmenia, 51–79.
- Waris, Heikki (1952). *Siirtoväen sopeutuminen. Tutkimus Suomen karjalaisen siirtoväen sosiaalisesta sopeutumisesta*. Helsinki: Otava.
- Yuval-Davis, Nira (1997). *Gender & Nation*. London: Sage.

Kuva 5. Aral, Kurdistan (Irak) ja Shevin, Kurdistan (Syyria). Lähde: Rewan Kakil 2016.

Shevin: "Kun Syyrian sota syttyi, minun piti keskeyttää sosiaalityön opintoni ja paeta perheeni kanssa Irakin puoleisen Kurdistanin pakolaisleirille. Siellä tapasin Aralin ja me menimme naimisiin, mutta vuoden jälkeen meidän piti jättää maa. Nyt olen mieheni kanssa Suomessa, maassa joka on lapsellemme turvallisempi kuin Kurdistan. Unelmani on vielä jonain päivänä jatkaa opintojani."

Aral: "Olen toimittaja ja työni takia elämäni oli uhattuna maassani. Tapasin vaimoni, kun olin tekemässä reportaasia TV-kanavalle pakolaisleirillä, ja pakenimme yhdessä. Unelmoin ryhtyväni elokuvaohjaajaksi."

Osa IV:

Arjen integraatio ja hyvinvointi

Teoksen neljäs osuus avaa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten *arjen integraatiota ja hyvinvointia*. Näitä teemoja lähestytään tarkemmin ottaen turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten terveyden, perheenyhdistämisen ja työllistymisen näkökulmista. Kantavana ajatuksena on tarkastella, miten terveys, perhe ja työ – tai niiden puute – vaikuttavat pakolaisten kotoutumiseen Suomeen.

Teoksen 12. luvussa *Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden psyykinen sairastuminen ja psykiatriset hoitokokemukset Suomessa* Susanna Kallakorpi kuvaa maahanmuuttajapotilaiden kulttuurilähtöistä psykiatrista hoitotyötä Suomessa potilaiden ja hoitajien näkökulmasta. Laadullinen etnografinen analyysi perustuu pääosin erään sairaanhoitopiirin aikuispsykiatrian osastohoidossa olleiden maahanmuuttajapotilaiden ja heidän hoitoonsa osallistuneiden hoitajien haastatteluihin. Valtaosalla potilaista on pakolais- tai turvapaikanhakijatausta. Kallakorven mukaan pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden mielenterveyttä heikensivät niin kotimaassa kuin Suomessa koetut tapahtumat. Keskeisimpiä tekijöitä olivat traumaattiset tapahtumat, turvapaikkahakuprosessi sekä hoitoon pääsyn vaikeudet. Potilaiden sairastaminen ilmeni masennuksena, ahdistuneisuutena, somaattisena oireiluna ja psykoottisuutena. Toipumista edistivät hoitotyö, lääketiede, hoitoympäristö ja potilaan omat keinot. Hoitotyötä kuitenkin vaikeuttivat turvapaikkahakuprosessiin liittyvä epäluuloisuus ja kulttuuriset ristiriidat. Kallakorven analyysin mukaan kulttuurilähtöisen hoidon menetelmien ja tulkin käyttö olivat vähäisiä.

Perhe ja perheenyhdistäminen pakolaisten elämässä: esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämänkulut on teoksen 13. luku, jonka ovat kirjoittaneet Marja Tiilikainen ja Outi Fingerroos. Tutkijat analysoivat sitä, millaisia vaikutuksia perheenyhdistämistä koskevilla viranomaispäätöksillä – ja niitä seuraavilla perheen läsnä- tai poissaololla – on pakolaisten elämään, etenkin heidän asettumiseensa ja kotoutumiseensa Suomeen. Lisäksi he tarkastelevat sitä, kuinka pakolaiset määrittelevät ja järjestävät perhesuhteitaan uudessa elämäntilanteessa ja ympäristössä. Tiilikaisen ja Fingerroosin analyysi rakentuu kahden suomensomalialaisen miehen ja heidän perheidensä kokemuksille perheenyhdistämisestä. Kummassakin esimerkissä korostuu perheen merkitys kokoutumista edistävänä ja henkilökohtaista elämää jäsentävänä voimavarana uudessa maassa. Perheenyhdistämisen kriteerejä on kuitenkin viime vuosina kiristetty. Tiilikaisen ja Fingerroosin tutkimus osoittaa, että pakolaisten ei ole mahdollista kotoutua ja juurtua Suomeen ilman perheitään ja tärkeitä sosiaalisia sidoksiaan. Heidän mukaansa kotoutuminen on ylisukupolvinen prosessi, ja sen onnistumista voidaan mielekkäästi arvioida vasta pidemmällä aikavälillä sekä kokevia yksilöitä kuulemalla.

Teoksen viimeinen eli 14. luku, *Irakilaistaustaisten pakolaisten työelämään integraation ajallisuus*, tuo yhteen Elli Heikkilän ja Eveliina Lyytisen määrällisen ja laadullisen analyysin irakilaisten työllistymisestä Suomessa. He tarkastelevat tutkimuksessaan, miten aika, työ ja integraatio ovat yhteydessä toisiinsa pakolaisalan integraatioteorioissa. Luvun empiirinen osuus koskee Irakista Suomeen suuntautuvaa muuttoa ja irakilaisten työelämänintegraatiota. Kvantitatiivisessa kuvailevassa analyysissä tarkastellaan ajallisesti Irakista muuttaneiden määrän kehitystä, demografista rakennetta, pääasiallista toimintaa ja työllistymistä. Laadullinen analyysi koskee kolmea nuorta miestä, jotka ovat tulleet Irakista Suomeen kiintiöpakolaisina tai turvapaikanhakijoina. Heikkilän ja Lyytisen analyysi osoittaa, miten ei-mitattavissa oleva integraatio, joka on subjektiivinen ja yksilön koettu tunne kotoutumisesta, on syytä pitää kotoutumiskeskustelumme keskiössä. Kotoutuminen on laaja ja monitahoinen prosessi, joka koskettaa yksilön eri elämän osa-alueita eri aikoina.

12. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden psykkinen sairastuminen ja psykiatriset hoitokokemukset Suomessa

Susanna Kallakorpi

12.1. Johdanto

Mielenterveysongelmien esiintyvyys on maahanmuuttajilla valtaväestöä korkeampi (Barnes 2001; Porter & Haslam 2005; Bridges ym. 2012; Castaneda ym. 2012; Koponen ym. 2015) ja mielenterveyspalveluiden käyttö valtaväestöä vähäisempää (Wittig ym. 2008). Suomessa toteutetussa Maamu-tutkimuksessa todettiin, että maahanmuuttajilla esiintyi huomattavasti enemmän vakavia masennus- ja ahdistusoireita kuin valtaväestöllä (Castaneda ym. 2012). Etenkin Lähi-Idästä ja Pohjois-Afrikasta kotoisin olevien henkilöiden tilanteen todettiin olevan huolestuttava. Heillä oli enemmän lääkärin toteamia mielenterveysongelmia suhteutettuna Suomen koko väestöön tai muihin maahanmuuttajaryhmiin. (Koponen ym. 2015.) Maahanmuuttajista erityisesti pakolaiset ja turvapaikanhakijat ovat muuta väestöä alttiimpia mielenterveydenhäiriöihin sairastumiselle (Ekblad ym. 1996; Flakerud & Kim 1999; Helman 2000; Keyes 2000; Sainola-Rodriguez & Koehn 2006; Hollander 2013; Hollander ym. 2013; Feyera ym. 2015). Aikaisemmat traumaattiset kokemukset on todettu kaikkein yleisimmäksi pakolaisten mielenterveysongelmia selittäväksi tekijäksi (Ekblad ym. 1996). Traumaattinen kokemus ennen pakolaisuutta selittää todennäköisyyden lisääntyneeseen mielenterveyspalveluiden käyttöön vuoden sisällä maahanmuutosta (Fortuna ym. 2008). Trauma-peräisen stressihäiriön (PTSD) esiintyvyys voi olla pakolaisilla jopa kymmenkertainen kantaväestöön verrattuna. Laajassa kansainvälisessä tutkimuskatsauksessa todettiin,

että yhdeksällä prosentilla pakolaisista oli diagnosoitu traumaperäinen stressihäiriö ja viidellä prosentilla oli diagnosoitu vakava masennus. (Fazel ym. 2005.) Pakolaisten riski sairastua myös skitsofreniaan tai muunlaiseen psykoosiin on kolme kertaa niin suuri kuin kantaväestöllä ja puolitoistakertainen muihin maahanmuuttajiin nähden (Hollander ym. 2016). Masennuksen esiintyvyys on pakolaisilla niin ikään suuri, yli kolmasosalla on todettu masennusoireita (Feyera ym. 2015). Turvapaikanhakijoista 77 prosentilla on todettu kliinisesti merkittävästi ahdistuneisuutta, 86 prosentilla masennusta ja 50 prosentilla traumaperäistä stressihäiriön oireita (Keller ym. 2003).

Terveyttä tulee tarkastella ja määritellä tietyssä kulttuurillisessa kontekstissa, koska terveys on olennainen osa kulttuuria (Leininger 1995; Flaskerud & Kim 1999; Lundberg 1999). Hoitohenkilökunnan kulttuurilähtöisen hoidon osaaminen on todettu puutteelliseksi useissa tutkimuksissa (Sainola-Rodriquez 2005; Wilson 2010; Hultsjö ym. 2011; Mulder ym. 2015). Ruotsissa toteutetussa tutkimuksessa (Hultsjö ym. 2011) selvisi, että hoitohenkilöstö ei toteuttanut kulttuurilähtöistä hoitoa. Hoitohenkilökunta (N=14) halusi hoitaa maahanmuuttajataustaisia potilaita samalla tavalla riippumatta heidän synnyinmaastaan. He eivät nähneet tarpeelliseksi erityisen kulttuurisen tiedon hallintaa eivätkä kokeneet tarpeelliseksi toteuttaa potilaiden toiveita heitä hoitavan henkilökunnan sukupuolen osalta. Potilaan uskonnon tai etnisen taustan huomioimista ei pidetty myöskään tärkeänä. (Hultsjö ym. 2011.) Hoitohenkilökunnan tulisi ymmärtää eri kulttuureista tulevien henkilöiden erilaiset näkemykset normaaliudesta ja pystyä arvioimaan mielenterveyttä kokonaisvaltaisesti kulttuuritekijät huomioiden. Ilman kulttuurista tietämystä länsimaalaisista lähtökohdista hoidettaessa monet psykiatriset potilaat saatetaan ymmärtää ja diagnosoida väärin tai he voivat jäädä ilman riittävää hoitoa. Kulttuurisen tietämyksen uskotaan vähentävän ristiriitoja ja stressaavia tilanteita sekä mahdollistavan tehokkaan ja hyvän hoidon. (Leininger 1995; Burr & Chapman 1998; Flaskerud & Kim 1999; Rashidi & Rajaram 2001; Sandhu ym. 2013.) Hoitotyöhön on luotu useita kulttuurilähtöisen hoidon teorioita ja malleja vastaamaan monikulttuuristuvan ympäristön haasteisiin. Osan tarkoituksena on lisätä hoitohenkilöstön osaamista kulttuurilähtöiseen hoitamiseen keskittyen potilaiden näkemysten arvioimiseen ja siten kulttuurisen ymmärryksen lisääntymiseen (Leininger 1991; Giger & Davidhizar 2002; Purnell 2002) ja osa keskittyy hoitohenkilöstön tai opiskelijoiden kulttuurisen kompetenssin arvioimiseen ja kehittymiseen (Campinha-Bacote 1999; Papadopoulos, Tilki & Taylor 2004). Kulttuurilähtöisen hoitotyön avulla on mahdollista vähentää terveyteen liittyvää eriarvoisuutta (Papadopoulos & Omeri 2008). Maailman terveysjärjestö kehottaa vastaamaan psykiatrisessa hoidossa olevien haavoittuvien ja marginalisoitujen ryhmien, kuten turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien, tarpeisiin kulttuuritekijät huomioiden (Maailman terveysjärjestö 2013).

Tämä luku pohjautuu liseniaatintutkielmaan (Kallakorpi 2017), jonka tarkoituksena oli kuvata maahanmuuttajapotilaiden kulttuurilähtöistä psykiatrista hoitotyötä Suomessa potilaiden ja hoitajien näkökulmasta. Tutkielman tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla voidaan kehittää kulttuurilähtöistä psykiatrista hoitotyötä. Tie-

donantajat olivat erään sairaanhoitopiirin aikuispsykiatrian osastohoidossa olleita maahanmuuttajapotilaita (N=14) ja heidän hoitoonsa osallistuneita hoitajia (N=5). Suurin osa tutkimukseen osallistuneista potilaista oli tullut Suomeen pakolaisena tai turvapaikanhakijana (11/14) ja kaikki olivat ensimmäisen polven maahanmuuttajia. Tutkimuksessa käytettiin laadullisia tutkimusmenetelmiä, pääpaino oli kohdennetulla etnografisella menetelmällä. Kohdennettu etnografinen tutkimus soveltuu hyvin rajatun tutkimusaiheen ja kulttuurin tai alakulttuurin tutkimiseen rajatussa ympäristössä, kuten sairaanhoitajan työ osastolla (Cruz & Higginbottom 2013). Keskeisiä ominaisuuksia ovat tutkimuksen kohdentuminen tiettyyn terveydenhuollon ilmiöön, verrattain pieneen tutkittavaan ryhmään, tiiviiseen kenttätöyöhön ja monipuoliseen aineistonkeruuseen (Niemi & Paasivaara 2008). Tässä tutkimuksessa tietoa kerättiin haastattelun, havainnoiden, kenttämuistiinpanoilla ja hoitotyön dokumentointia tarkastellen.

Haastattelut mahdollistavat aidon kokemuksen ja tunneyhteyden haastateltavien kanssa. Kieli, tarina ja merkitykset prosessoituvat yhtäaikaisesti. (Campbell & Lassiter 2015.) Haastatteluissa hyödynsin Spradley'n (1979) kuvailevia ja vertailevia kysymyksiä sekä rakennekysymyksiä. Kuvailevat kysymykset ovat hyödyllisiä keskustelun alussa. Rakennekysymyksiä voidaan esittää yhtäaikaisesti kuvailevien ja vertailevien kysymysten kanssa toisiaan täydentäen. Kontekstuaalisen tiedon lisääminen kysymykseen laajentaa rakennekysymystä. Vertailukysymyksillä voidaan vahvistaa erilaisuudet tai samankaltaisuudet esimerkiksi käsitteiden osalta. (Spradley 1979.) Haastatteluissani painottuivat kuvailevat ja rakennekysymykset. Kenttäpäiväkirjassa reflektoin haastatteluiden toteutumista, haastatteluissa heränneitä ajatuksia, kulttuurin huomioimista, tulkkauksen sujuvuutta sekä osastoilla ollessani tekemiäni havaintoja. Havainnointi tapahtui osastoilla käyntien yhteydessä, kun menin tiedustelemaan potilailta tutkimuslupia tai odotellessani haastatteluiden alkamista. Havainnoinnin avulla ja hoitohenkilökunnan kirjauksia tarkastelemalla sain tutkimustehtävien mukaista aineistoa täydentävää tietoa. Havainnoidessa aistin osastojen tunnelmaa, kiirettä, ääniä, hoitajien ja potilaiden vuorovaikutusta ja oleskelua osastolla, ympäristön sisustusta ja turvatoimia, hoitajien tapaa puhua potilaille, äänensävyjä. Havainnoinnilla oli merkitystä myös itse tutkimusprosessin toteutuksen ja sujuvuuden osalta. Kohdennetussa etnografiassa kenttätöyön vaihe on perinteisen etnografisen lähestymistavan näkökulmasta lyhyt (Niemi & Paasivaara 2008). Lisäksi tarkastelin maahanmuuttajapotilaiden hoitoon osallistuneiden hoitotyöntekijöiden kirjauksia joko paperisista tai sähköisistä potilaskertomuksista hoitoyksikön käyttämien kirjaamistapojen mukaan (N=9). Potilaskertomukset sekä osastojen tapahtumien havainnoinnit auttoivat ymmärtämään kokonaisuutta, hoitoyhteisöä ja hoitoon vaikuttavia tekijöitä ja lisäsivät siten haastatteluaineiston luotettavuutta.

Eettistä tarkastelua kävin jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa. Mahdollisia tiedonantajia valitessani huomioin, että he olivat hoitonsa loppuvaiheessa ja että heidän sen hetkinen henkinen vointinsa oli riittävän hyvä tutkimukseen osallistumiseen. Pyysin suostumukset kirjallisesti haastatteluun osallistuvilta. Kävimme yhdessä

läpi kirjallisen suostumuslomakkeen tiedot tutkimuksen tarkoituksesta, tutkittavien oikeuksista ja heidän ajallisista sitoumuksistaan. Toinen suostumuslomake jäi heille itselleen. Muokkasin suostumukset sen mukaan, oliko kyseessä potilas vai hoitohenkilökuntaan kuuluva. Pyysin suostumuslomakkeeseen lisäksi tulkin allekirjoituksen osoituksena suostumuslomakkeen tulkkaamisesta. Sain sairaanhoitopiirin eettiseltä toimikunnalta puoltavan lausunnon (14/13/03/03/2008) ja kirjallisen tutkimusluvan sairaanhoitopiirin tulosyksikön johtajalta.

Haastattelut toteutin (N=26) vuosina 2008–2009. Haastateltavia oli 19, joista 14 oli potilaita ja viisi heitä hoitanutta hoitohenkilökuntaa. Aiheesta monipuolisesti kertovia haastattelin kahdesta kolmeen kertaan saadakseni tutkimustehtävieni mukaista syventävää tietoa. Haastattelin potilaita tulkin välityksellä (N=6/14), mikäli he eivät osanneet riittävästi suomea tai englantia. Käytin koulutettua ammattitulkia. Kerroin tulkeille ennen haastattelua, minkälaisesta tutkimuksesta on kyse. Nauhoitin haastattelut kahta lukuun ottamatta. Kyseiset kaksi potilasta kieltäytyivät nauhurin käytöstä, joten kirjoitin muistiinpanot käsin haastattelun aikana. Haastattelut tapahtuivat joko osastolla rauhallisessa ympäristössä, sairaalassa sijaitsevassa toimistohuoneessa (potilaan voinnin niin salliessa) tai jatkohoitopaikassa. Haastatteluihin osallistuvat potilaat olivat kotoisin Afrikasta, Lähi-Idästä, Kaakkois-Aasiasta, Euroopasta (Kosovosta) ja Etelä-Amerikasta. Potilaiden Suomessa oloaika haastattelun aikoihin vaihteli yhdeksästä kuukaudesta 20 vuoteen, keskiarvo oli seitsemän vuotta. Suurin osa haastateltavista (11/14) oli pakolaisia tai turvapaikanhakijoita. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla oli Suomessa perheenjäseniä. Haastattelun aikoihin hoitajakso vaihteli neljästä vuodesta kahteen viikkoon, yleisin hoidon kesto oli pari kuukautta. Poikkeuksellisen pitkä hoitajakso selittyi oikeuspsykiatrisella hoidolla eli potilas on todettu rikosasiassa syyntakeettomaksi psykiatrisen sairautensa vuoksi ja hänet on määrätty tahdosta riippumattomaan psykiatriseen sairaalahoitoon. Aikaisemmin psykiatrista hoitoa oli haastateltavista saanut puolet. Viiden tulosyhyhyn liittyivät pääosin huumeet, kahdeksalla oli ollut psykoottistasoista oirehdintaa, neljällä masentuneisuutta ja itsemurhayrityksiä. Lisäksi esiintyi muun muassa pelkoja, kiputiloja, unettomuutta ja ahdistuneisuutta. Hoitohenkilökuntaa oli tiedonantajina viidessä haastattelussa. Haastatteluun osallistuneiden hoitotyöntekijöiden ikä vaihteli noin 30 ja 50 vuoden välillä. Työkokemusta psykiatrisesta hoitotyöstä heillä oli noin kahdesta vuodesta kahteenkymmeneen, ja keskimäärin kymmenen vuotta. Kolmella heistä oli sairaanhoitajan ammattikorkeakoulututkinto ja kahdella kouluasteinen hoitoalan tutkinto. Maahanmuuttajuudesta tai kulttuureista heillä ei ollut koulutusta, mutta heillä kaikilla oli vaihtelevassa määrin kokemusta maahanmuuttajapotilaiden hoitamisesta.

Analysoin aineiston induktiivisella eli aineistolähtöisellä sisällön analyysillä. Sisällön analyysi on menettelytapa, jolla voidaan analysoida aineistoja systemaattisesti ja objektiivisesti. Sisällön analyysissä rakennetaan malleja, jotka esittävät tutkittavaa ilmiötä tiivistetyssä muodossa ja joiden avulla tutkittava ilmiö voidaan käsitteellistää. (Kyngäs & Vanhanen 1999.) Sisällön analyysillä voidaan tarkastella asioiden ja tapahtu-

mien merkityksiä, seurauksia ja yhteyksiä (Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2001). Luin tutkimusaineiston useamman kerran. Seuraavaksi pelkistin aineiston ja luokittelin sen ala- ja yläkategorioihin. Samaa merkitsevät lauseet muodostivat kategorioita aineiston ja tutkimustehtävien ohjaamina, ja ne nimettiin sisältöä kuvaavilla käsitteillä. Lopuksi ryhmittelyä seurasi abstrahoiminen. Latvalan ja Vanhanen-Nuutisen (2003) mukaan tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus siten, etteivät aikaisemmat havainnot, tiedot tai teoriat ohjaa analyysia (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2013). Tutkimukseni luotettavuutta arvioin Leiningerin (1990) sekä Lincolnin ja Guban (1985) kriteerein. Niitä ovat uskottavuus, vahvistettavuus, ilmiön toistuminen, merkitys tietyssä kontekstissa, kylläntyneisyys ja siirrettävyys.

Vaikka pakolaisuuteen liittyvät tekijät säilyvät pääosin samankaltaisina ajassa, päivitin kuitenkin tutkimustietoa systemaattisella tiedonhaulla. Tiedonhaun toteutin vuosilta 1992–2016 Cinahl-, Pubmed-, Psycinfo-, Medic- ja Cochrane-tietokannoista. Hakutuloksena oli 707 artikkelia, joista eri vaiheiden poissulkukriteerien jälkeen kulttuurilähtöiseen psykiatriseen hoitoon keskittyviä artikkeleita löytyi 36. Tutkimusartikkelien tuloksia reflektoin tutkielman pohdinnassa suhteessa omaan tutkimukseeni.

12.2. Maahanmuuttajat, kulttuuri ja mielenterveys

Kulttuuri määrittelee, miten mielenterveys ja mielisairaus käsitetään (Kavanagh 1995; Kennedy 1999). Kulttuurilla tarkoitetaan opittuja tai siirrettyjä arvoja, uskomuksia ja käytäntöjä, jotka ohjaavat ihmisten ajattelua, päätöksiä ja toimintoja tietyn kaavan mukaisesti (Leininger 1991). Spradley (1979) mukaan kulttuuri on omaksuttua tietoa, joka vaikuttaa ihmisten kokemusten tulkintaan ja sosiaaliseen käyttäytymiseen. Holistisessa hoitotyössä otetaan huomioon ihmisen elämä kokonaisuudessaan ja huomioidaan siinä tapahtuvat muutokset. Tähän kuuluvat maailmankuva, kulttuuriarvot, ympäristöolosuhteet, kielelliset ilmaisut sekä kansanomaiset ja ammatilliset hoitojärjestelmät. (Leininger 1994.) Kaukaisemmista kulttuureista tulevien maahanmuuttajien terveys- ja sairauskäsitykset eroavat länsimaalaisesta biologisesta terveyskäsitteestä ja aiheuttavat siten erilaisia odotuksia hoidon ja vuorovaikutuksen suhteen. Tästä seuraa molemminpuolista turhautumista ja huonoksi koettua hoitoa. Hyvässä kulttuurilähtöisessä hoidossa hoitotyöntekijä rohkaisee potilaita kertomaan omista terveyskäsitteistään, odotuksistaan ja huolistaan. (Pavlish 2010.)

Mielenterveyspalveluiden käytön on todettu olevan vähäistä, jos mielisairauksien syiden uskotaan olevan uskonnosta tai yliluonnollisista tekijöistä johtuvia (Alvidrez 1999; Conrad & Pacquiao 2005) ja jos apua haetaan uskonnollisilta johtajilta (Bridges ym. 2012). Myös leimautumisen pelko (Schreiber 1998; Taavela 1999; Keating & Robertson 2004; Conrad & Pacquiao 2005) ja riittämätön kielitaito ovat olleet joillakin mielenterveyspalveluiden käytön esteenä (O'Mahony & Donnelly 2007; Bridges ym. 2012).

Maahanmuuttaja-asiakkaiden pelko mielenterveyspalveluita kohtaan vaikuttaa haitallisesti avun hakemiseen ja vastaanottamiseen. Seurauksina on rajoittunut luottamus ja sitoutuminen mielenterveyspalveluihin ja viivästynyt hoitoon hakeutuminen. (Keating & Robertson 2004.) Sairaanhoidajat ovat erityisen hyvässä asemassa vaikuttaakseen maahanmuuttajien hoitoon pääsyyn. Hoitajat tarvitsevat kuitenkin lisää tietoa maahanmuuton ja kulttuurin vaikutuksista mielenterveyteen. (Garcia & Saewyc 2007.)

Mulder ym. (2015) selvittivät tutkimuksessaan hoitohenkilökunnan (N=86) monikulttuurista osaamista Suomessa. Tuloksena oli, että hoitohenkilökunnan kulttuurinen tietoisuus oli hyvä, mutta kolmannes tunsi ennakkoluuloja ulkomaalaistaustaisia potilaita kohtaan. Reilu kymmenesosa tunnisti rasismia ja vältteli ulkomaalaistaustaisia potilaita. (Mulder ym. 2015.) Sainola-Rodriquez (2005) totesi potilasasiakirjoihin pohjautuvassa tutkimuksessaan, että psykiatrisella suljetulla osastolla olevien turvapaikanhakijoiden hoidossa kulttuurista huomioimista oli vain vähän. Lääkärit kuvasivat mieluummin vain suomalaista hoitoa kuin analysoivat potilaan omia käsityksiään sairastumisestaan tai hoidosta. Hoidon laatu oli epätasaista ja turvapaikanhakijoiden hoito kasaantui vain tietyille hoitajille. Kolmasosa potilaista koki tyytymättömyyttä hoitoonsa. He kokivat, ettei kukaan voi auttaa heitä. (Sainola-Rodriquez 2005.) Tietoisuus, sensitiivisyys ja tieto yhdessä kulttuurisen arvion, viestinnän ja muiden psykiatristen sairaanhoidtajien taitojen kanssa mahdollistaisivat kunnioittavan, kulttuurillisesti hyväksyttävän ja tehokkaan hoitotyön erilaisille ihmisille yksilöllisissä tilanteissa (Kavanagh 2003).

12.3. Mielenterveyttä heikentävät tekijät

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden mielenterveyttä heikentävät tekijät *kotimaassa* jakaantuivat traumaattisiin kokemuksiin ja yhteiskunnallisiin ongelmiin. Traumaattiset kokemukset sisälsivät kidutuksia, sotamuistoja, kuolemaa sekä turvatonta lapsuutta. Kidutukset koskettivat sekä potilaita itseään että heidän läheisiään. Kidutuskokemuksia olivat jaloista roikottaminen, lyöminen, kynsien irrottaminen, nälkiennyttäminen, eläminen likaisissa ja epäinhimillisissä vankilaolosuhteissa sekä läheisten teloitukset päähän ampumalla. Eräs turvapaikanhakija kertoi kokemuksistaan näin:

Kiduttivat minua. Olen jakanut oman [lähtömaan] kielisiä lehtisiä siellä ja sen takia minut monesti pidätettiin siellä ja kidutettiin. Tällä hetkellä pikkuveljeni on siellä pidätettynä, enkä ole voinut puhua hänen kanssaan. En tiedä, mitä hänelle on käynyt.
(turvapaikanhakija, 25.5.2009.)

Sotamuistoihin kuului tappamisen näkeminen, pitkät ja raskaat pakomatkat sekä haave kotimaahan paluusta (ks. tässä teoksessa Koikkalainen & Nykänen). Hoidossa

olevat nuoret aikuiset muistivat edelleen lapsena koetun sodan ja ihmisten tappamiset, läheistensä kuolemat. Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden kotimaasta lähdön syytä olivat sota, poliittinen aktiivisuus, sodan jälkeinen köyhyys, vainotuksi joutuminen uskonnollisen vakaumuksen vuoksi ja kuolemanpelko. Kuoleman kokemukset olivat sotamurhia, perheenjäsenen kunniamurha, auto-onnettomuus sekä kuolemanuhka. Lapsuuden tekivät turvattomaksi koetut pelkotilat sekä vastuunkanto sairaista vanhemmistaan. Kaikkien turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten sodanai- kaiset traumat olivat hoitamattomia Suomeen tullessa. Suomen turvapaikanhaki- joiden (N=86) kohdalla on aikaisemmassa tutkimuksessa todettu, että 29 prosentilla esiintyi traumaperäistä stressireaktiota ja entisen Jugoslavian ja Albanian alueelta tulevilla sitä esiintyi jopa 43 prosentilla (Sainola-Rodriquez 2006). Traumaattisten kokemusten arvioinnissa tulisi olla tietoinen, että raiskaukset yleensä salataan syyllisyyden ja häpeän vuoksi (Meffert ym. 2010). Vaikka mielenterveysongelmien osuu- den tiedetään olevan suuri turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten keskuudessa, silti heidän terveystarkastuksissaan keskitytään pääosin ainoastaan fyysisen terveyden arviointiin (Barnes 2001).

Yhteiskunnallisia ongelmia olivat kouluttamattomuus ja köyhyys. Sodan takia koulunkäynti oli mahdotonta ja aikuisilla esiintyi luku- ja kirjoitustaidottomuutta. Joidenkin lasten oli jätävä kotiin, koska koulunkäyntiin ei ollut varaa ja joillakin koulunkäynti keskeytyi sotaa paetessa. Köyhyyden vuoksi oli vaikeuksia elättää perhe, ja elämä koettiin stressaavaksi.

Pakolaisten ja turvapaikanhakijoiden mielenterveyttä heikensivät Suomessa pa- lautuksen pelko, ihmissuhdevaikeudet, taloudelliset vaikeudet, päihteet ja rikollisuus, rasismi, traumaattiset kokemukset Suomessa ja hoidotta jääminen. Palauttaminen kotimaahan tai kauttakulkumaahan turvapaikkahakuprosessin päätöksen perusteella merkitsi kidutetuksi tai tapetuksi joutumista. Ihmissuhdevaikeudet olivat ristiriitoja sukulaisten kanssa. Taloudellisiin vaikeuksiin kuului hankala byrokratia, konkurssi, riittämätön toimeentulo ja toimeentulotukipäätösten viivästyminen. Näistä haasteista eräs pakolainen kertoi seuraavaa:

Mut jos sä oot toimittanut kaikki tarvittavat dokumentit ajoissa ja siitä huolimatta sä et saa päätöstä ajoissa etkä toimeentulotukea ajoissa, niin silloinhan se mitä sulle koituu siitä haittaa ja kustannuksia, niin sehän pitäisi sitten olla heidän vastuullaan ja heidän kustantaa nämä perinnät myöhästymisensä takia. Ne tekee sen normaalin päätöksen, luuletsä et ne maksaa sen korot ja muut. Oikeudentajun mukaisesti, heidän pitäisi niistä vastata. Ei oo mitään oikeudenmukaisuutta ulkomaalaisen kanssa. (pa- kolainen, 4.2.2009.)

Päihteiden käyttö koski huumeiden käyttöä, joka oli aloitettu jo nuoruusiässä. Päih- teiden käyttö oli useimmiten kannabiksen tai marihuanan (hasiksen) käyttöä. Joilla- kin huumeiden käyttöön liittyi rikollisuus joko psykoosin seurauksena tai rahapulan

vuoksi. Rassistiset kokemukset olivat kokemuksia vartijan epäasiallisesta kohtelusta, ongelmia verottajan kanssa sekä poliisin kotitarkastus. Uudet traumaattiset kokemukset Suomessa palauttivat mieleen myös aikaisemmat kotimaassa tapahtuneet käsittelemättömät traumaattiset menetykset. Hoidotta jäämisen aiheutti Suomessa potilaiden tietämättömyys psykiatrisista hoitomahdollisuuksista ja tulkinsaantimahdollisuuksista sekä hoidon kieltäminen potilaalta päivystyksessä, minkä seurauksena oli itsemurhayrityksiä. Myös Sandhun ym. (2013) tutkimuksessa todettiin potilaiden tietämättömyyden terveydenhuoltojärjestelmästä vaikeuttavan hoidon saantia. Sainola-Rodriquezin (2006) tutkimuksessa havaittiin, että perusterveydenhuollon lääkärit olivat tietämättömiä mielenterveysongelmien esiintymisestä lähes puolessa tapauksista, erityisesti masennusta ja traumaperäistä stressireaktiota ei havaittu. Yksi haastatelluista pakolaista kuvaili hoidotta jäämistä näin:

Ja mulla oli niin paha olo, et mä hakeudu in monesti tänne päivystykseen; auttaka a mua, mä en pysty olemaan kotona. Sit ne oli sitä mieltä, et et sä oo niin huonossa kunnossa et sut laitetta is tonne osastolle. Se niinku söi mua tosi paljon. Et mitä mun niinku pitää tehdä, et mä saan apua. Et pitääkö niinku jokaisen potilaan tehdä itsemurha et vasta ne tajuais et sillä on niin paha olla. Kaikki ei pysty näyttämään sitä. Mä hakeudu in tosi monesti päivystykseen ja lääkäris kävin monesti ennen kuin... Pysin sitä apua, mut ei mua otettu tosissaan. Mut täällä mä sain sitten ihan toisenlaista apua. (pakolainen, 26.11.2008.)

12.4. Maahanmuuttajapotilaiden ja heidän hoitajiensa näkemykset sairastumisen syistä ja sairauden ilmenemisestä

Maahanmuuttajapotilaat näkivät sairastumisen syiksi pakolaisuuteen liittyvän stressin, väkivallan ja kuolemat, psykofyysiset syyt sekä sosiaaliset ongelmat. Osa potilaista koki, että heidän sairastumisensa johtui monesta edellä mainituista tekijästä. Hoitohenkilökunta kuvasi, että sairastumisen syyt olivat monikerroksisia. He havaitsivat, että maahanmuuttajapotilailla oli paljon enemmän menetyksiä ja traumaattisia kokemuksia taustallaan kuin suomalaisilla potilailla. Sairastumisen syiden koettiin johtuvan pakolaisuudesta, traumaattisista kokemuksista, läheisten kuolemista ja sairastumisista, sosiaalisista ongelmista sekä biologisesta periytyvyydestä. Verrattaessa maahanmuuttajapotilaiden ja hoitotyöntekijöiden näkemyksiä sairastumisen syistä, erona oli biologinen periytyvyys, mitä maahanmuuttajapotilaat eivät tuoneet esille (Taulukko 1). Perinnölliset mielenterveysongelmat koetaan monesti tragediana, koska ne koskettavat kaikkia perheenjäseniä ja voivat vaikuttaa haitallisesti heidän koko elä-

mänkulkuaan, kuten avioitumiseen ja lastensaantimahdollisuuksiin (Kanitsaki 2003). Hoitotyön kirjauksissa tai haastatteluissa ei tullut esille, että maahanmuuttajapotilailta olisi kysytty heidän näkemyksiään sairastumisen syistä tai käytetty kulttuurisia arviointimittareita hoidon tarpeen arvioinnissa tai hoidon suunnittelussa. Potilaiden on todettu olevan tyytyväisiä hoitoonsa ja hoitoon sitoutuminen hyvää, mikäli heillä on ollut yhteinen näkemys työntekijän kanssa sairauden syistä, ennusteesta ja hoidosta (James & Carpenter 2014).

Taulukko 1. Maahanmuuttajapotilaiden ja hoitajien näkemykset sairastumisen syistä

Maahanmuuttajapotilaat	Hoitajat
Pakolaisuuteen liittyvä stressi Väkivalta ja kuolemat	Pakolaisuus Traumaattiset kokemukset, kuolemat, läheisten sairastumiset
Sosiaaliset ongelmat (ihmissuhdeongelmat ja päihteet)	Sosiaaliset ongelmat (avioero, huumeet, taloudelliset vaikeudet)
Psykofyysiset syyt (somaattinen oirehdinta, ailahtelevaisuus, itsensä laiminlyönti, unettomuus, puhumattomuus)	Biologinen periytyvyys

Potilaiden kuvaukset sairaudestaan jakautuivat masennukseen, ahdistuneisuuteen, somaattiseen oireiluun ja psykoottisuuteen. Hoitohenkilökunta kuvaili potilaiden sairauden esiintymistä masennuksena, somaattisena oireiluna ja psykoosina. Potilaiden ja hoitajien kuvaukset erosivat potilaiden mainitseman ahdistuneisuuden osalta. Hoitajat kokivat, että suomalaisiin potilaisiin verrattuna maahanmuuttajapotilailla korostui somaattinen oirehdinta. Osa hoitajista kaipasi lisätietoa somaattisen oirehinnan arvioinnista ja hoitamisesta. Suurin kulttuurinen eroavaisuus masennuksen ilmenemisessä on todettu aikaisemmassa tutkimuksessa olevan somatisointi. Somatisoinnissa fyysiset oireet ilmentävät psykologista stressiä. Muissa kuin länsimaissa, erityisesti Aasiassa, negatiiviset tunneilmaisut ovat sosiaalisesti paheksuttavia, jolloin henkinen pahoinvointi ilmenee somaattisin oirein. (Conrad & Pacquiao 2005.) Krooniset kiputilat ovat erityisen yleisiä traumatisoituneilla pakolaisilla. Norjassa toteutetussa tutkimuksessa todettiin 66 prosentin psykiatrian avohoidon pakolaistaustaisista potilaista (N=61) kärsivän kroonisesta kiputilasta, ja traumaperäisen stressihäiriödiagnoosin saaneista pakolaistaustaisista potilaista 88 prosenttia kärsi kroonisesta kiputilasta (Teodorescu ym. 2015). Hoitajat eivät maininneet sairauksien kuvauksissa traumaperäistä stressihäiriötä, vaikka sen tiedetään olevan yleinen erityisesti turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten keskuudessa. Keysin (2000) 12 tutkimusta sisältäneessä katsauksessa todettiin pakolaisten sairastavan eniten traumaperäistä stressireaktiota, masennusta, ahdistuneisuutta, psykoosia ja dissosiatiiivisyyttä.

12.5. Potilaiden näkemykset hoidosta ja toipumista edistävästä tekijöistä

Potilaiden oli helpointa kuvailla fysiologisia hoitomenetelmiä. Näitä olivat ensisijaisesti lääkitys, jonka lisäksi mainittiin verinäytteidenotto, fysioterapia, sähköhoito, kuntosali, ravinto ja lepo. Muita heidän mainitsemiaan hoitomuotoja olivat huolenpito, ryhmät ja tiimityö. Huolenpidolla tarkoitettiin hoitohenkilökunnan toteuttamaa huolehtimista, välittämistä, lohduttamista, perushoivaa ja voinnin tiedustelua. Eräs pakolaistaustainen potilas kuvaili seuraavasti saamaansa huolenpitoa: ”Mä en edes muista, kuinka monta päivää mä olin tuolla huoneessa, et mä en tullut ulos. Mulle tuotiin lääkkeit, ruoat, kaikki. Kohdeltiin lempeesti ja empaattisesti.” (pakolainen, 26.11.2008.) Lisäksi he mainitsivat muuhun hoitoon sisältyvän moniammatillisen tiimin, musiikkiterapian, toimintaterapia- ja keskusteluryhmän. Osa potilaista ei osannut kuvata saamaansa hoitoa, joku sanoi hoitavansa itse itseään, ja osa koki jääneensä ilman tarvitsemaansa apua. Joillekin tahdonvastaisessa hoidossa oleville nuorille aikuisille hoidon keinot ja tavoitteet jäivät epäselviksi.

Conrad & Pacquiaon (2005) aasialaisia potilaita koskeva tutkimus paljasti sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin vaikutuksen avun hakemisessa ja kommunikatiotavoissa. Uskonnolliset uskomukset ja sosiaalinen stigma olivat yhteydessä mielisairauteen, johon liittyi sairauden pitkäkestoinen kieltäminen, vaikeus jakaa tunne-elämän ongelmia ammattihenkilöstön kanssa sekä ammatillisen avun saamisen pitkittyminen (Conrad & Pacquiao 2005). Keating & Robertsonin (2004) tulokset osoittivat, että potilaiden pelko vaikutti negatiivisesti vuorovaikutukseen mielenterveyspalveluissa. Pelon syitä olivat erilaiset näkemykset mielenterveyspalveluista, asenne mielisairauteen ja diagnooseihin sekä kokemukset sairaalahoidosta. Pelon seurauksia oli rajoittunut luottamus ja sitoutuminen hoitoon sekä viivästynyt hoitoon hakeutuminen. (Keating & Robertson 2004.) Luottamuksen saavuttaminen niin potilaan kuin hänen perheenjäsentensä sekä tulkin kanssa on todettu vievän kauan. Synä tähän on aikaisemmat traumaattiset kokemukset, etniset konfliktit ja epä tietoisuus mielenterveyspalveluista. (Sandhu ym. 2013.) Knipscheerin ym. (2001) tutkimuksessa havaittiin, että uudessa maassa vietetty aika oli yhteydessä siihen, miten maahanmuuttaja-asiakkaat käyttäytyivät ja asennoituivat mielenterveyspalveluihin. Äskettäin maahan saapuneet tarvitsivat eniten tietoa mielenterveyspalveluista. (Knipscheer & Kleber 2001.)

Maahanmuuttajapotilaiden kokemukset toipumista auttavista tekijöistä jakaantuivat hoitotyöhön, lääketieteeseen, hoitoympäristöön ja omiin keinoihin. Hoitotyön auttavia tekijöitä olivat välittävä hoitaminen, hoitosuhteen ominaisuudet (keskinäinen luottamus, ymmärrys, rehellisyys ja hyväksyntä) ja psykiatrisen hoitotyön menetelmät (ajan antaminen, puhuminen kuuntelevalle, tunteiden läpikäyminen ja tiedonanto). Välittävään hoitamiseen sisältyi aito hoitamisen halu. Leiningerin (1994) transkulttuurisen hoidon teorian yksi perusoletus on, että inhimillinen hoitaminen (engl. *caring*) on

yleismaailmallinen ilmiö, mutta hoitamisen ilmentymät, prosessit, rakenteet ja mallit vaihtelevat eri kulttuureissa. Ei voi olla parantamista (engl. *curing*) ilman inhimillistä hoitamista. Myös Campinha-Bacoten (1999, 2002) kulttuurisen kompetenssin teorian kulttuuriseen halun osa-alueeseen sisältyy inhimillinen hoitaminen, eli toisista välittäminen. Procter (2006) on myös todennut, että luottamuksen rakentaminen on yksi keskeinen tekijä hoidon jatkuvuuden turvaamisessa. Epäluuloisuuden tunteita voidaan vähentää niin potilaiden kuin hoitajienkin osalta muun muassa avoimuudella, epäluuloisuuden synnyn selvittämisellä, tarkoituksien selittämällä sekä potilaan kulttuuristen käytäntöjen ja uskomusten arvostamisella (Procter 2006), kuten eräs haastatelluista pakolaista kuvasi:

Mä oon saanut itkee. Olla itkemättä. Ollut empaattisia ihmiset täällä töissä. Työlleen omistautuneita; haluavat parantaa, haluavat nähdä potilaan hymyilevän. Siis ne hoitajat haluaa parantaa potilaan ihan oikeesti ja haluaa ymmärtää potilasta ja parantaa et se niinku heti välittyi semmonen tunne, heti alussa. Niin sen kautta pystyy luottamaan ja puhumaan niinku kipeimmistäkin asioista, mistä ei oo ennen pystynyt puhumaan kenellekään. (pakolainen 26.11.2008.)

Useat potilaat kokivat saaneensa helpotusta lääkityksestä muun muassa univaikeuksiinsa ja äänten kuulemiseen. Lääkärin läsnäolo nähtiin tärkeäksi. Toipumista edistävä hoitoympäristö sisälsi rauhan ja vertaispotilaat. Omina hoitokeinoina olivat rukoileminen ja läheisten osallisuus. Tutkittaessa Amerikassa hoidossa olevia afrikkalaisia potilaita, suurin osa vastaajista (71 %) kertoi, että heillä oli hengellisiä tarpeita sairaalassa ollessaan. He kuvailivat hengellisiä tarpeitaan yhteydellä Jumalaan, yhteydellä toisiin ja itseen (seurakuntien pakolaistyöstä ks. tässä teoksessa Siirto & Niemi). Hoitotyön interventioilta toivottiin osallistumista hengellisiin aktiviteetteihin, hoitoa, huolenpitoa, rauhoittelua tai lohdutusta, hengellisen hoidonantajien roolin tunnistamista ja hoidon toteuttamista monipuolisesti. (Conner & Sanzero 2004.) Serbialaisten sodan jälkeistä selviytymistä auttoivat niin ikään tunne johonkin yhteisöön kuulumisesta, yhteys historialliseen, uskonnolliseen, kulttuuriseen ja kansalliseen identiteettiin (Procter 2000). Tässä tutkimuksessa hoitajat mainitsivat yksittäistapauksina uskonnon ja rukouspaikkojen mahdollistamisen, mutta hengellisyyttä osana hoitoa he eivät tuoneet tässä tutkimuksessa esille. Hengellisyydellä tarkoitetaan yleisesti oman elämän merkityksen etsimistä (Kanitsaki 2003). Läheisten osallisuus hoitoon ei korostunut yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Kuitenkin muun muassa iranilaisten käsitykset hoidosta sisältävät keskeisesti perhe- ja läheissuhteet sekä yhteisen vuorovaikutuksen yhteisötasolla (Omeri 1997).

Huonot hoitokokemukset liittyivät etäisyyteen, kulttuurieroihin, sääntöihin ja sopimattomaan lääkitykseen. Etäisyyttä aiheuttivat hoidossa sivuutetuksi tuleminen, tahdonvastaiseen hoitoon ja sairaudentunnottomuuteen liittyvä hoitokielteisyys, yksinäisyys perheenjäsenten poissa ollessa, turvapaikkahakuprosessiin liittyvä turvat-

tomuus ja huonetovereista johtuva yksityisyyden puute. Kulttuurierot jakaantuivat väärinymmärryksiin ja eriarvoisuuteen. Väärinymmärrykset koskivat lääkitystä ja ravintoa. Joidenkin kulttuurissa on tapana vastata voinnin tiedusteluihin aina positiivisesti, koska muunlainen koettaisiin loukkaavaksi käytökseksi. Tämä aiheutti vaaratilanteita muun muassa lääkkeiden sivuvaikutuksia tiedusteltaessa. Ravinto liittyi potilaan toiveeseen, ettei hänelle tarjota sianlihaa. Tämän vuoksi hänelle tarjottiin koko hoitajakson ajan ainoastaan kasvisruokaa. Eriarvoisuus oli erilaista kohtelua suomalaisten potilaiden kanssa ja se liittyi luottamukseen lääkkeenoton kanssa sekä oikeuteen saada rahaa tupakoita varten, kuten suomalaiset potilaat saivat.

12.6. Hoitotyön kuormittavat tekijät

Hoitajien näkemykset hoitotyön kuormittavista tekijöistä jakaantuivat turvapaikkaprosessiin ja kulttuurillisiin ristiriitoihin. Turvapaikkaprosessiin liittyi epäluuloisuutta ja turhautumista sekä osittain kyseenalaisia selviytymiskeinoja. Epäluuloisuutta ja turhautumista aiheutti epäily potilaiden tarkoituksesta: todellinen hoidontarve vai se, tavoiteltiinko psykiatriseen hoitoon tulolla turvapaikkaa Suomesta. Epäluuloisuutta aiheuttivat myös tulkkien välityksellä kommunikointi sekä potilaan paranoidinen skitsofrenia, jolloin oli vaikea selvittää kotimaan uhkien todenperäisyyttä. Sandhun ym. (2013) tutkimuskoosteessa on todettu, että traumaattiset kokemukset vaikeuttivat diagnosointia, koska oli vaikea arvioida, onko kyse posttraumaattisesta stressireaktiosta, psykoottisuudesta, maahanmuutosta ja monista menetyksistä aiheutuneesta surusta ja onko kokemus vainotuksi tulemisesta todellista. Diagnosointia vaikeuttivat myös kielelliset ongelmat ja erilaiset käsitykset mielenterveydestä. (Sandhu ym. 2013.) Ammattilaisten on todettu olevan haasteellisessa asemassa, kun he yrittävät erottaa kulttuurilliset uskomukset ja käytännöt psykoottisesta oirehdinnasta (Bassett & Baker 2015). Näitä haasteita kuvasi eräs sairaanhoitaja seuraavin sanoin:

No se riippuu vähän, että missä vaiheessa se turvapaikanhakuprosessi on olemassa. Useinhan turvapaikanhakijat tulee meille siinä vaiheessa jostain syystä, kun on tullut jo päätös, että karkotuspäätös, että ei saa turvapaikkaa ja pitää lähteä sinne kotimaahan, niin jostain syystä mielisairaus iskee aina siinä vaiheessa. (sairanhoitaja, 10.6.2009.)

Kulttuurillisia ristiriitoja aiheuttivat erilaiset sairauskäsitykset omaisten kanssa, tiedon puute osaston sääntöjen osalta, verbaalisen kommunikoinnin vähyys, kulttuuriset tavat ja potilaiden väliset ristiriidat. Kulttuuriset ristiriidat olivat sitä suuremmat, mitä kauempaa potilas oli tullut Suomeen. Hoitajien selviytymiskeinoina olivat potilaan asemaan asettautuminen, työn rajaaminen (ei kannanottoja Suomeen jäämisen suh-

teen) sekä huumori. Työn sisällön tiukan rajaamisen sijaan psykiatrian hoitotyöntekijät voivat auttaa merkittävästi kriittisessä turvapaikanhakuprosessissa antamalla terveydentilaa koskevia lausuntoja, jotka mahdollisesti tukevat turvapaikanhakijan kertomuksia. Heillä on myös mahdollisuus arvioida, miten kulttuuri ja mielenterveysongelmat saattavat vaikeuttaa hakijoiden luotettavaa lausunnon antamista turvapaikkapuhuttelussa (haavoittuvuudesta, ks. tässä teoksessa Heikkilä & Mustaniemi-Laakso). Psykiatrian hoitotyöntekijät voivat myös arvioida, mikä on mahdollisen kotimaahan palauttamisen vaikutus mielenterveydelle ja kertoa, millainen on hakijan hoidon tarve jatkossa (Meffert ym. 2010). Epäluuloisuuden tunteet ja potilaisiin kohdistuva huumori ovat ristiriidassa sairaanhoitajien eettisten ohjeiden (1996) kanssa, jotka velvoittavat hoitamaan jokaista potilasta yhtä hyvin ja kunkin yksilöllisen hoitotarpeen mukaan, riippumatta potilaan terveysongelmasta, kulttuurista, uskonnosta, äidinkielestä, iästä, sukupuolesta, rodusta, ihon väristä, poliittisesta mielipiteestä tai yhteiskunnallisesta asemasta. Sairaanhoitajan tulee kohdella toista ihmistä lähimmäisenä, kuunnella potilasta ja eläytyä tämän tilanteeseen. Sairaanhoitajan ja potilaan välisen hoitosuhteen tulee perustua avoimeen vuorovaikutukseen ja keskinäiseen luottamukseen. (Sairaanhoitajien eettiset ohjeet 2014.)

Maahanmuuttajapotilaiden hoidossa käytettiin tulkkipalveluita mutta pääosin lääkärin tapaamisiin sekä useamman työntekijän ja potilaan välisiin hoitokokouksiin. Hoitohenkilökunta käytti tulkkia harvoin tai ei lainkaan omahoitajakeskusteluissaan. Joidenkin potilaiden kanssa keskusteltiin englannin kielellä. Potilaiden kokemukset tulkkipalveluista jakaantuivat välttämättömään tulkin käyttöön, vähäisen tulkin käytön negatiivisiin vaikutuksiin ja pärjäämiseen ilman tulkkia. Välttämätön tulkin käyttö tarkoitti moniammatilliseen hoitokokoukseen ja lakimiehen tapaamiseen varattua tulkkia. Vähäisen tulkin käytön negatiivisia vaikutuksia olivat riittämätön apu turvapaikkahakuprosessissa, avun pyytämisen vaikeus, sopimaton psyykelääkitys avoterveydenhuollossa, vaikeus päästä erikoissairaanhoitoon, itsemurhayritys ja läsnäolo terapeuttisissa ryhmissä keskustelua ymmärtämättä. Pärjääminen ilman tulkkia tarkoitti perusasioiden ymmärtämistä auttavalla kielitaidolla ja tulkista kieltäytymistä pienten etnisten ryhmien vuoksi. Eräs potilas koki helpommaksi kommunikoida ja ilmaista tunteitaan omalla äidinkielellään tulkin avulla. Ruotsissa toteutetussa tutkimuksessa todettiin sodassa haavoittuneiden kurdipakolaisten tuntevan epäluottamusta palveluita kohtaan, mikä johtui eroavaisuuksista kulttuurisessa taustassa sekä pelosta, epäilystä ja luottamuksen puutteesta tulkkeja kohtaan (Farahi ym. 2010). Epäluottamuksen tulkkia kohtaan on todettu olevan suurin syy, jos potilas kieltäytyy tulkkipalveluista. Hoitajat voivat lisätä luottamuksellisuutta ja yksityisyyttä käyttämällä aina samaa tulkkia saman potilaan kanssa. (Eklöf ym. 2015.) Laajoissa systemaattisissa kirjallisuuskatsauksissa todettiin, että pärjääminen ilman tulkkia aiheuttaa kuitenkin useita väärinymmärryksen mahdollisuuksia psykiatrisessa hoidossa. Tulkin käyttö mahdollistaa hyvän potilastyytyväisyyden ja laadukkaan psykiatrisen hoidon. (Karliner ym. 2007, Bauer & Alegria 2010.)

12.7. Johtopäätökset

Tutkimukseen osallistuvilla pakolaisilla ja turvapaikanhakijoilla oli taustallaan hyvin vaikeita traumaattisia kokemuksia. Kaikkien turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten sodanaikaiset traumat olivat hoitamattomia Suomeen tullessa. Potilaiden hoidotta jäämiseen vaikuttivat Suomessa erityisesti heidän tietämättömyys psykiatrisesta avusta, tulkin saantimahdollisuuksista sekä jatkohoidon evääminen päivystyksessä. Seurauksena oli itsemurhayrityksiä. Päivystyksessä työskentelevän hoitohenkilökunnan valmiuksia itsemurhariskin arviointiin tuleekin lisätä. He tarvitsevat lisätietoa maahanmuuttajapotilaiden erilaisista tavoista ilmaista psyykkistä avuntarvettaan sekä valmiuksia motivoida potilaat psykiatrisen jatkohoitoon riittävän tiedonannon avulla. Päivystykseen tarvitaan kulttuurisesti päteviä psykiatrisia sairaanhoitajia. Sairaanhoitajan tulee pyrkiä selvittämään hoidon merkityksiä niin, että kunkin kulttuurin hoitokäytännöt, arvot, uskomukset ja elämäntavat antavat luotettavan lähtökohdan kulttuurinmukaisen hoidon suunnittelulle ja tehokkaalle toteuttamiselle (Leininger 1990, 1991, 1994, 1995).

Hoidon tarvetta arvioitaessa ja hoitoa suunniteltaessa tulee käyttää kulttuuriseen arviointiin kehitettyjä haastatteluita tai mittareita. Nämä lisäävät ymmärrystä maahanmuuttajapotilaan omista näkemyksistä sairastumisesta ja toipumisesta. Kulttuurinen haastattelu on työkalu, jonka avulla voidaan kartoittaa potilaan ongelmaan liittyviä kulttuurisia tekijöitä korostaen kunkin potilaan yksilöllistä kokemusta. Haastattelun tarkoituksena on auttaa ymmärtämään potilaan käsitystä ongelmastaan, parantaa diagnoosien pätevyyttä, auttaa hoidon suunnittelussa ja vahvistaa luottamusta hoitosuhteessa. (Aggarwal ym. 2015.) Kulttuuriseen arvioon pohjautuva yhteinen hoitosuunnitelma luo hyvän pohjan yhteiselle hoitosuhteelle. Yhteistyötä perheiden ja potilaan muiden läheisten kanssa tulee niin ikään lisätä alusta alkaen.

Tutkimuksessa ilmeni hoitohenkilökunnan osittain kyseenalaisia jaksamista tukevia selviytymiskeinoja, kuten maahanmuuttajapotilaisiin kohdistuva huumori. Noin puolet suomalaisista suhtautui melko tai erittäin kielteisesti turvapaikanhakijoiden kasvavaan määrään Suomessa vuonna 2015 (Turvallisuuspolitiikka ja maanpuolustus-tutkimus 2016). Aikaisemmissa tutkimuksissa hoitajilla on todettu esiintyvän rasistista ajattelua (Cortis 2004). Tarvitaan tietoisuuden lisäämistä rasismiin, negatiivisten asenteiden ja ennakkoluulojen olemassaolosta henkilöstön keskuudessa (Sandhu 2013). Arkipäivän rasismia voi olla se, että yksilöiden tilanteita yleistetään koskemaan kaikkia maahanmuuttajia tai tiettyjä kansallisuusryhmiä. Jos erilaisuus ilmenee ihmisen ainoa ominaisuutena, voidaan häntä kohtaan osoittaa epätasa-arvoista ja epäoikeudenmukaista kohtelua. Potilasta kohtaa esiintyy tällöin ennakkoluuloja ja lähestymistapa on marginalisoiva. (Abdelhamid & Koskinen 2009.) Kulttuurinen välinpitämättömyys, ennakkoluulot, rasismi ja negatiiviset käytännöt on korvattava koulutuksellisesti ja tutkimuksellisesti pätevällä transkulttuurisella hoitotyön tiedolla ja hoidolla (Hascup 2005). Mielenterveytyössä työnohjaus on lakisääteistä työn kuormittavuuden vuoksi.

Työnohjauksen on todettu vähentävän psyykkistä rasittuneisuutta ja kohentavan työntekijän ammatillista itsetuntoa. (Koivu 2013.)

Potilaiden toipumista edisti erityisesti välittävä hoitaminen. Välittävään hoitamiseen sisältyi aito hoitamisen halu. Tämän lisäksi toipumista edistävän hoitosuhteen ominaisuuksia olivat keskinäinen luottamus, ymmärrys, rehellisyys ja hyväksyntä. Campinha-Bacoten kulttuurisen kompetenssin teorian kulttuuriseen halun osa-alueeseen sisältyy inhimillinen hoitaminen, toisista välittäminen (Campinha-Bacote 1999, 2002, 2003). Tämä edellyttää pysähtymistä, näkemisen haluamista, tietoista hetkessä olemista, aitoa läsnäoloa avoimena toiselle, avoimena välittämislle ja yhteydelle. Lisäksi se edistää toipumista ja terveyttä. (Watson 2013.)

Potilaille on oikeus tulla hoidetuksi omalla äidinkielellään heidän sitä toivoessaan (L 785/1992). Ilman riittävää tulkkipalveluiden käyttöä psykiatrinen hoito jää maahanmuuttajapotilaiden kohdalla vaillinaiseksi ja tehottomaksi. Kielitaidottomuuden ei pitäisi olla kunnollisen ja tehokkaan hoidon saamisen este. Sairaanhoidajien tulee hyväksyä vastuunsa tarjota yhtäläisiä palveluita myös vieraskielisille potilaille. (Gerrish 2001.)

Lähteet

L 785/1992. Laki potilaan asemasta ja oikeuksista.

Maailman terveysjärjestö (2013). *Mental health action plan 2013–2020*. Geneva: World Health Organization.

Pakolainen, haastattelu 26.11.2008.

Pakolainen, haastattelu 4.2.2009.

Sairaanhoidtaja, haastattelu 10.6.2009.

Turvallisuuspolitiikka ja maanpuolustustutkimus 2015 (Koodikirja) (2016). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tampere.

Turvapaikanhakija, haastattelu 25.5.2009.

Kirjallisuus

Abdelhamid, Pirkko & Liisa Koskinen (2009). Monikulttuurisen hoitotyön haasteet. Pirkko Abdelhamid, Anita Juntunen & Liisa Koskinen (toim.), *Monikulttuurinen hoitotyö*. Helsinki: WSOY.

Aggarwal, Neil, Ravi Desilva, Andel Nicasio, Marit Boiler & Roberto Lewis-Fernandez (2015). Does the cultural formulation interview for the fifth revision of the diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5) affect medical communication? A qualitative exploratory study from the New York site. *Ethnicity & Health*, 20 (1), 1–28.

- Alvidrez, Jennifer (1999). Ethnic variations in mental health attitudes and service use among low-income African American, Latina and European American young women. *Community Mental Health Journal*, 35 (6), 515–530.
- Barnes, Donelle (2001). Mental health screening in a refugee population: A program report. *Journal of Immigrant Health*, 3 (3), 141–149.
- Bassett, Andrew & Charley Baker (2015). Normal or abnormal? “Normative uncertainty” in psychiatric practice. *The Journal of Medical Humanities*, 36 (2), 89–111.
- Bayer, Amy & Margarita Alegria (2010). Impact of patient language proficiency and interpreter service use on the quality of psychiatric care: a systematic review. *Psychiatric Services*, 61 (8), 765–773.
- Bridges, Ana, Arthur Andrews & Tisha Deen (2012). Mental health needs and service utilization by Hispanic immigrants residing in Mid-southern United States. *Journal of Transcultural Nursing*, 23 (4), 359–368.
- Burr, Jennifer & Tom Chapman (1998). Some reflections on cultural and social considerations in mental health nursing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 5, 431–437.
- Campbell, Elizabeth & Luke Eric Lassiter (2015). *Doing ethnography today. Theories, methods, exercises*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Campinha-Bacote, Josepha (1999). A Model and instrument for addressing cultural competence in health care. *Journal of Nursing Education*, 38 (5), 203–207.
- Campinha-Bacote, Josepha (2002). Cultural competence in psychiatric nursing: have you asked the right questions? *Journal of American Psychiatric Nurses Association*, 8, 183–187.
- Campinha-Bacote, Josepha (2003). *The Process of cultural competence in the delivery of healthcare services*. Cincinnati, OH: Transcultural Care Associates.
- Castaneda, Anu, Riikka Lehtisalo, Carla Schubert, Antti Pakaslahti, Tapio Halla, Mulki Mölsä & Jaana Suvisaari (2012). Mielenterveys. Anu Castaneda, Shadia Rask, Päivikki Koponen, Mulki Mölsä & Seppo Koskinen (toim.), *Maahanmuuttajien terveys ja hyvinvointi: tutkimus venäläis-, somalialais- ja kurditaustaisista Suomessa*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 145–164.
- Conner, Norma E & Lucille Eller Sanzero (2004). Spiritual perspectives, needs and nursing interventions of Christian African—Americans. *Journal of Advanced Nursing*, 46 (6), 624–632.
- Conrad, Margaret & Dula Pacquiao (2005). Manifestation, attribution, and coping with depression among Asian Indians from the perspectives of health care practitioners. *Journal of Transcultural Nursing*, 16, 32–40.
- Cortis, Joseph (2004). Meeting the needs of minority ethnic patients. *Journal of Advanced Nursing*, 48 (1), 51–58.
- Cruz E Venzon & Higginbottom Gina (2013). The Use of focused ethnography in nursing research. *Nurse Researcher* 20 (4), 36–43.

- Ekblad, Solvig, Karen Belkic & Nils-Gustaf Eriksson (1996). *Health and disease among refugees and immigrants. A Quantitative review approaching meta-analysis, implications for clinical practice and perspectives for further research. Part 1: Mental health outcomes.* Stress research report No 267. Stockholm.
- Eklöf, Niina, Maija Hupli & Helena Leino-Kilpi (2015). Nurses' perceptions of working with immigrant patients and interpreters in Finland. *Public Health Nursing*, 32 (2), 143–150.
- Farahi, Nabi, Lena Nordholm, Bengt Mattsson & Mikael Hellström (2010). Experiences of Kurdish war-wounded refugees in communication with Swedish authorities through interpreter. *Patient education and counseling*, 78 (29), 160–165.
- Fazel, Mina, Jeremy Wheeler & John Danesh (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: a systematic review. *Lancet* 365 (9467), 1309–1314.
- Flaskerud, Jacquelyn & Sue Kim (1999). Health problems of Asian and Latino immigrants. *The Nursing clinics of North America*, 34 (2), 359–375.
- Feyera, Fetuma, Getnet Mihretie, Asres Bedaso, Dereje Gedle & Gemechu Kumera (2015). Prevalence of depression and associated factors among Somali refugee at Melkadida camp, Southeast Ethiopia: A cross-sectional study. *BMC Psychiatry*, 15 (171), 1–7.
- Fortuna, Lisa, Michelle Porche & Margarita Alegria (2008). Political violence, psychosocial trauma, and the context of mental health services use among immigrant Latinos in the United States. *Ethnicity & Health*, 13 (5), 4435–4463.
- Garcia, Carolyn & Elizabeth Saewyc (2007). Perceptions of mental health among recently-immigrated Mexican adolescents. *Issues in Mental Health Nursing*, 28 (1), 37–54.
- Gerrish, Kate (2001). The Nature and effect of communication difficulties arising from interactions between district nurses and South Asian patients and their carers. *Journal of Advanced Nursing*, 33 (5), 566–574.
- Giger, Joyce & Ruth Davidhizar (2002). The Giger and Davidhizar transcultural assessment model. *Journal of Transcultural Nursing*, 13 (3), 185–188.
- Hascup, VA. (2005). Transcultural nursing. *Virginia Nurses Today*, 3, 20.
- Helman, Cecil (2000). *Culture, health and illness*. Oxford: Butterworth Heinemann.
- Hollander, Anna-Clara (2013). Social inequalities in mental health and mortality among refugees and other immigrants to Sweden - epidemiological studies of register data. *Global Health Action*, 27 (6), 1–11.
- Hollander, Anna-Clara, Daniel Bruce, Bo Burström & Solveig Ekblad (2013). The association between immigrant subgroup and poor mental health: a population-based register study. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 201 (8), 645–652.
- Hollander, Anna-Clara, Henrik Dal, Glyn Lewis, Cecilia Magnusson, James Kirkbride & Christina Dalman (2016). Refugee migration and risk of schizophrenia and other non-affective psychoses: Cohort study of 1.3 million people in Sweden. *British Medical Journal*, 352 (i1030), 1–8.

- Hultsjö, Sally, Carina Berterö, Hans Arvidsson & Katarina Hjelm (2011). Core components in the care of immigrants with psychoses: A Delphi survey of patients, families, and health-care staff. *International Journal of Mental Health Nursing*, 20 (3), 174–184.
- James, Caryl & Karen Carpenter (2014). Valuing psychiatric patients' stories: Belief in and use of the supernatural in the Jamaican psychiatric setting. *Transcultural Psychiatry*, 51 (2), 247–263.
- Kallakorpi, Susanna (2017). *Maahanmuuttajapotilaiden kulttuurilähtöinen psykiatrinen hoitotyö Suomessa. Kohdennettu etnografinen tutkimus potilaista ja heidän hoitajistaan*. Lisensiaatintutkielma. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Saatavilla: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20170281/urn_nbn_fi_uef-20170281.pdf. Luettu: 20.6.2017.
- Kanitsaki, Olga (2003). Mental health, culture and spirituality: implications for the effective psychotherapeutic care of Australia's ageing migrant populations. *Journal of Religious Gerontology*, 13, 17–37.
- Kankkunen, Päivi & Katri Vehviläinen-Julkunen (2013). *Tutkimus hoitotieteessä*. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 167–171.
- Karliner, Leah, Elizabeth Alice Jacobs, AH. Chen & Sunita Mutha (2007). Do professional interpreters improve clinical care for patients with limited proficiency? A systematic review of the literature. *Health Services Research*, 42 (2), 727–754.
- Kavanagh, Kathryn (1995). Transcultural perspectives in mental health. Andrews Margaret & Boyle Joyceen (eds.), *Transcultural Concepts in Nursing Care*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Kavanagh, Kathryn (2003). Transcultural perspectives in Mental Health. Andrews Margaret & Boyle Joyceen (eds.), *Transcultural Concepts in Nursing Care*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.
- Keating, Frank & David Robertson (2004). Fear, black people and mental illness: A vicious circle? *Health and Social Care in the Community*, 12 (5), 439–447.
- Keller, Allen, Barry Rosenfeld & Chau Trinh-Shevrin (2003). Mental health of detained asylum seekers. *Lancet*, 362, 1721–1723.
- Kennedy, Michael (1999). Cultural competence and psychiatric-mental health nursing. *Journal of Transcultural Nursing*, 10 (1), 11.
- Keyes, Emily (2000). Mental health status in refugees: An Integrative review of current research. *Issues in Mental Health of Nursing*, 21 (4), 397–410.
- Knipscheer, Jeroen & Rolf Kleber (2001). Help-seeking attitudes and utilization patterns for mental health problems of Surinamese immigrants in Netherlands. *Journal of Counseling Psychology*, 48 (1), 28–38.
- Koivu, Aija (2013). *Clinical supervision and well-being at work: a four-year follow-up study on female hospital nurses*. Väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Koponen, Päivikki, Satu Jokela, Natalia Skogberg, Anu Castaneda, Jaana Suvisaari, Tiina Laatikainen & Seppo Koskinen (2015). Ulkomaalaistaustaiset kokevat terveytensä hyväksi, mutta terveysongelmien yleisyydessä on suuria eroja. Tarja Nieminen,

- Hanna Sutela & Ulla Hannula (toim.), *Ulkomaalaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kyngäs, Helvi & Liisa Vanhanen (1999). Sisällön analyysi. *Hoitotiede*, 11 (1), 3–12.
- Latvala, Eila & Liisa Vanhanen-Nuutinen (2001). Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällön analyysi. Sirpa Janhonen & Merja Nikkonen (toim.), *Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä*. Helsinki: WSOY.
- Leininger, Madeleine (1990). Ethnomethods: The philosophic and epistemic bases to explicate transcultural nursing knowledge. *Journal of Transcultural Nursing*, 1 (2), 40–51.
- Leininger, Madeleine (1991). *Culture care diversity & universality: a theory of nursing*. New York: National League for Nursing Press.
- Leininger, Madeleine (1994). Kulttuurilähtöisen hoidon teoria. JE. Alexander, CJ. Beagle, P. Butler, DA. Dougherty, KD. Robards, KC. Solotkin & C. Velotta (toim.), *Hoitotyön teoreetikat ja heidän työnsä*. Suomentanut R. Viitanen. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala, 410–431.
- Leininger, Madeleine (1995). *Transcultural Nursing: concepts, theories, research and practices*. New York: McGraw-Hill, College Customs Series.
- Lincoln, Yvonna & Egon Guba (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park: Sage Publications.
- Lundberg, Pranee (1999). Meanings and practices of health among married Thai immigrant women in Sweden. *Journal of Transcultural Nursing*, 10 (1), 31–36.
- Meffert, Susan, Karen Musalo, Dale McNiel & Renee Binder (2010). The role of mental health professionals in political asylum processing. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 38, 479–489.
- Mulder, Riikka, Meeri Koivula & Marja Kaunonen (2015). Hoitohenkilökunnan monikulttuurinen osaaminen -pilottitutkimus. *Tutkiva hoitotyö*, 13 (1), 24–34.
- Niemi, Antti & Leena Paasivaara (2008). Kohdennettu etnografinen lähestymistapa (FES) hoitotyön kulttuurin tutkimuksessa – huomioita metodista. *Hoitotiede*, 20 (6), 325–335.
- O'Mahony, Joyce Maureen & Tam Truong Donnelly (2007). The influence on culture on immigrant women's mental health care experiences from the perspectives of mental health care providers. *Issues in Mental Health Nursing*, 28, 453–471.
- Omeri, Akram (1997). Culture care of Iranian immigrants in New South Wales, Australia: Sharing Transcultural Nursing Knowledge. *Journal of Transcultural Nursing*, 8 (2), 5–16.
- Papadopoulos, Irena & Akram Omeri (2008). Transcultural nursing theory and models: the challenges of application. *Contemporary Nurse*, 28, 45–47.
- Papadopoulos, Irena, Mary Tilki & Shelley Lees (2004). Promoting cultural competence in health care through a research based intervention in the UK. *Diversity in Health and Social Care*, 10 (1–2), 107–116.

- Pavlish, Carol Lynn, Sahra Noor & Joan Brandt (2010). Somali immigrant women and the American health care system: Discordant beliefs, divergent expectations, and silent worries. *Social Science and Medicine*, 71 (2), 353–361.
- Porter, Matthew & Nick Haslam (2005). Predisplacement and postdisplacement factors associated with mental health of refugees and internally displaced persons: a meta-analysis. *JAMA*, 294 (5), 602–612.
- Procter, Nicholas (2000). Cultural affirmation and the protection of emotional well-being. *Holistic Nursing Practice*, 15 (1), 5–11.
- Procter, Nicholas (2006). "They first killed his heart (then) he took his own life". Part 2: Practice implications. *International Journal of Nursing Practice*, 12, 42–48.
- Purnell, Larry (2002). The Purnell model for cultural competence. *Journal of Transcultural Nursing*, 13 (3), 193–196.
- Rashidi, Anahita & Shireen Rajaram (2001). Culture care conflicts among Asian-Islamic immigrant women in US Hospitals. *Holistic Nursing Practice*, 16 (1), 55–64.
- Sainola-Rodriguez, Kirsti (2005). Turvapaikanhakijat psykiatrisessa sairaalahoidossa – hoitamisen kulttuurinen kompetenssi potilasasiakirjojen perusteella. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 42, 18–31.
- Sainola-Rodriguez, Kirsti & Peter Koehn (2006). Turvapaikanhakijoiden ja pysyvästi Suomessa asuvien maahanmuuttajien mielenterveyteen liittyvien tarpeiden tunnistaminen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, 43, 47–59.
- Sairaanhoitajien eettiset ohjeet 1996 (2014). Sairaanhoitajaliitto. Saatavilla: <https://sairaanhoitajat.fi/jasenpalvelut/ammattillinen-kehittyminen/sairaanhoitajan-eettiset-ohjeet/> Luettu: 20.8.2018
- Sandhu, Sima, Neele Bjerre, Marie Dauvrin, Sonia Dias, Andrea Gaddini, Tim Greacen, Elisabarth Ioannidis, Ulrike Kluge, Natasja Jensen, Majda Lamkaddem, Rosa Puigpinos i Riera, Zsigmond Kosa, Ulla Wihlman, Mindauas Stankunas, Christa Strasmayer, Kristian Wahlbeck, Marta Welbel & Stefan Priebe (2013). Experiences with treating immigrants: A qualitative study in mental health services across 16 European countries. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 48, 105–116.
- Schreiber, Rita, Phyllis Noerager & Charmaine Wilson (1998). The Contexts for managing depression and its' stigma among Black West Indian Canadian women. *Journal of Advanced Nursing*, 27, 510–517.
- Spradley, James (1979). *The Ethnographic interview*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Spradley, James (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Taavela, Raija (1999). Maahanmuuttajien palveluiden laatu Suomen perusterveydenhuollossa. Väitöskirja, Yhteiskuntatieteet 72. Kuopio: Kuopion yliopisto,
- Teodorescu, Dinu-Stefan, Trond Heir, Johan Siqveland, Edvard Hauff, Tore Wentzel-Larsen & Lars Lien (2015). Chronic-pain in multi-traumatized outpatients with a refugee background resettled in Norway: a cross-sectional study. *BCM Psychology*, 3 (7), 1–12.

- Watson, Jean (2013). *Nursing: the Philosophy and Science of Caring* (Revised Edition). MC. Smith, MC. Turkel, ZR. Wolf. *Caring in Nursing Classics: An Essential Resource*. New York: Springer Publishing Company.
- Wilson, DW. (2010). Culturally competent psychiatric nursing care. *Journal of Psychiatric and Mental health Nursing*, 17, 715–724.
- Wittig, U., J. Lindert, M. Merbach & E. Brähler (2008). Mental health of patients from different cultures in Germany. *European Psychiatry*, 23 (1), 1–3.

13. Perhe ja perheen- yhdistäminen pakolaisten elämässä: esimerkkinä kahden suomensomalialaisen miehen elämänkulut

Marja Tiilikainen & Outi Fingerroos

13.1. Johdanto

Olin 24-vuotias, kun tulin Suomeen 1990-luvun alussa Moskovasta. Minun ei ollut tarkoitus alun perin jäädä Suomeen vaan ainoastaan saattaa serkkuni Hollantiin Suomen kautta. Mutta Suomi oli hyvä paikka ja täällä oli myös kavereita, jotka olivat opiskelleet samassa yliopistossa Moskovassa. Sitten minä jäin ja hain turvapaikkaa. Olin jo aikaisemmin mennyt naimisiin tytön kanssa, jonka kanssa olimme käyneet samaa koulua Somaliassa ala-asteelta lähtien. Olimme tehneet meherin [islamilainen avioliittosopimus] Emiraateissa, jossa minua edusti äitini veli, koska en itse päässyt paikalle. Kun sain turvapaikan Suomesta, hain vaimolle lupaa tulla Suomeen perheenyhdistämisen kautta. Systemi oli silloin todella helppo, koko perheenyhdistämisprosessi kesti vain seitsemän tai kahdeksan kuukautta. Suurin huoleni Suomeen tulon jälkeen oli, että pääseekö rakkaani minun luokseni ja milloin. Sillä olin niin rakastunut, että en olisi kestänyt pidempää. Olimme olleet pienestä lähtien yhdessä. Mutta sen jälkeen kun hän tuli, kaikki oli ihan yes. (Warsame.)

Edellä oleva esimerkki on koostettu pääkaupunkiseudulla asuvan suomensomalialaisen miehen haastattelusta. Mies, jota kutsumme Warsameksi, kuvaa yhtäältä, kuinka tärkeää hänelle oli saada rakastettu nuori vaimo Suomeen, ja toisaalta, kuinka kivuttomasti perheenyhdistäminen 25 vuotta sitten hänen kohdallaan tapahtui. Toisenlaisen

esimerkin perheenyhdistämisestä tarjoaa toisen Suomessa asuvan suomensomalialaisen miehen elämäkerta. Kutsumme miestä Husseiniksi. Hänen tarinansa yhtyy Warsameen oikeastaan vain siinä, että hän saapui Suomeen 1990-luvun alussa alaikäisenä turvapaikanhakijana junalla ja itärajan suunnalta. Hänen elämässään asiat eivät tässä vaiheessa sujuneet yhtä jouhevasti: Hussein käynnisti perheenyhdistämisen, mutta ei saanut kasaan tarvittavia asiakirjoja ja täysi-ikäistyi kesken prosessin. Husseinin äiti jäi Somaliaan ja sisarukset elävät diasporassa ympäri maailman. Lisäksi isä ja veli kuolivat epäselvissä olosuhteissa, kuten Hussein kertoo:

Isä oli järjestänyt matkan. Juuri ennen, kun lähdin Somaliasta, isoveljeni tapettiin. Tulimme Venäjän kautta junalla Helsinkiin ja yhtäkkiä matkan opastaja [maksettu henkilö] katosi. Minulla ei ollut silloin mitään hajua Suomesta, virta vain vei mukanaan. Minulla ei ollut mitään tietoa, mitä huomenna tapahtuu. Suomessa ei silloin osattu kertoa turvapaikkaprosessista ja muustakaan, sillä tilanne oli myös viranomaisille uusi. Saatuani oleskeluluvan opiskelin suomen kielen ja kävin monenlaisia kursseja. Sain suoritettua peruskoulun ja muutin pois perheryhmäkodista. Silloin minulla oli perheenyhdistämishakemus vireillä. Minä tulin täysi-ikäiseksi ja sain kielteisen perheenyhdistämispäätöksen, koska minulla ei ollut papereita perheestäni. Maahanmuuttovirasto niitä pyysi, mutta mistä semmoisia saa Somaliasta. Se oli täysi pettymys. (Hussein.)

Lukumme rakentuu kahden suomensomalialaisen perheen kokemuksille perheenyhdistämisestä sekä perheen merkityksestä voimavarana pakolaisten rakentaessa elämänsä uudessa maassa. Warsamen ja Husseinin tulo Suomeen sijoittuu 1990-luvun alkuun eli aikaan, jolloin Suomeen saapui itärajan yli merkittävä määrä somalipakolaisia turvapaikanhakijoina. Sen jälkeen somalialaisista muodostui Suomen suurin pakolaistaustainen ryhmä, jonka määrällistä ykkösasemaa on horjuttanut vasta irakilastaustaisten pakolaisten hakeutuminen Suomeen erityisesti vuonna 2015 ja sen jälkeen. Venäläisten ja virolaisten ohella somalialaiset ovat myös eniten tutkittu yksittäinen maahanmuuttajataustainen ryhmä Suomessa (esim. Hassinen-Ali-Azzani 2002; Tiilikainen 2003; Alitolppa-Niitamo 2004; Degni 2004; Hautaniemi 2004; Bjork 2007; Dhalmann 2011; Pirkkalainen 2013; Isotalo 2015). Ylipäätään somalialaisten diasporaa voidaan pitää kuvaavana esimerkkinä maailmanlaajuisesta, hyvin nopeasti leviävästä pakolaiskysymyksestä, jonka mahdollistavat nopeat liikkumisen mahdollisuudet ja jatkuvasti uusiutuva informaatioteknologia (Martikainen & Tiilikainen 2013, 14; Isotalo 2015, 32).

Analyysissa asetamme Warsamen ja Husseinin perheet ylijärjestyksen perhemuuton kontekstiin (Bryceson & Vuorela 2002). Lähtökohtamme on, että erityisesti pakolaisille perhe on jatkuvasti muuttuva ja uudelleen määrittyvä, mutta myös pysyvä ja kansallisvaltioiden rajojen yli ulottuva kategoria. Arjen selviytymisessä ja uuteen maahan koutoutumisessa perheen merkitys korostuu (Rask ym. 2016; ks. tässä teoksessa Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen). Pidempi ajallinen tutkimusperspektiivi antaa mahdollisuuden

perheen idean monimuotoisuuden ja siihen liittyvien yleistysten ongelmallisuuden esiintuomiseen. Artikkelimme lähteekin liikkeelle 1990-luvulla Suomeen tulleiden pakolaisten tilanteesta ja siitä, kuinka Warsame ja Hussein Suomeen pysyvästi asettuneina pakolaistaustaisina miehinä hahmottavat elämänkulkuaan ja perheen merkitystä ajallisesta näkökulmasta. Neljännesvuosisata sitten Suomeen tulleiden pakolaisten kokemukset voivat tuoda arvokkaita näkökulmia tämän päivän keskusteluun pakolaisista ja heidän perheistään.

Warsame ja Hussein *kertovat* itsestään, menneisyydestään, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta monin eri tavoin. Elämäkertoissa muutokset, kriisit ja yllättävät tapahtumat vuorottelevat seesteisempien jaksojen ja onnistumisen kokemusten kanssa. Kertomukset selvästi jäsentävät molempien miesten elämää ja vaativat tulkintaa. Folkloristi Taina Ukkonen kirjoittaaakin, että kertomalla ihminen voi selviytyä kriisistä, puolustaa tekojaan, luoda toivoa paremmasta ja kokea puhdistumista kielteisistä tunteista. (Ukkonen 2007, 1; myös Hänninen 1999; Löyttyniemi 2004.)

Perhe on luomus, joka ei välttämättä pelkisty vain yhdenlaiseksi perhekäsitykseksi edes yhden etnisen ryhmän sisällä. Ei siis ole perusteltua väittää, että pakolaisten perheet olisivat hahmottomia yhteenliittymiä vaan inhimillisen toiminnan tuloksena syntyneitä moninaisia ja aina jossain määrin myös uniikkeja merkitysjärjestelmiä (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016b, 30–31). Sukulaisuussuhteet eivät näyttäyty Warsamen ja Husseinin haastattelupuheessa täysin identtisinä. Oman elämänsä perhemalleja Warsame ja Hussein kykenevät kuitenkin erittelemään syvällisesti.

Warsamen ja Husseinin elämäkerrat ovat omalla tavallaan erityisiä, eikä niitä analysoimalla voi rakentaa yhtenäistä kokonaiskuvaa somalialaistaustaisten henkilöiden perhesuhteista edes Suomessa. Esimerkkimme avulla pyrimme pikemmin valottamaan sitä, millaisia kauaskantoisia vaikutuksia viranomaisten tekemillä, luonteeltaan kasvottomilla perheenyhdistämispäätöksillä on yksittäisten ihmisten ja heidän läheistensä elämään (turvapaikkapolitiikan kiristyksistä ks. tässä teoksessa Lyytinen; Välimäki; Heikkilä & Mustaniemi-Laakso; Ahonen & Kallius; Puumala, Ristimäki & Ylikomi; pakolaisten perhemuuton sääntelystä perhemuuton ja hallinnan konteksteissa ks. Pellander 2017).

Ulkomaalaislain (L 301/2004) pykälä 37 määrittää perheenjäsenyyden erittäin kaipaasti. Perheeseen luetaan karkeasti ottaen vain kaksi perättäistä sukupolvea, joiden laskeminen aloitetaan nuoremasta polvesta käsin. Muut perheenjäsenet eivät siis lain mukaan kuulu suomalaiseen perhevästöön. Tiukka rajaaminen on ulkomaalaishallinnon ja lainsäätäjien luoma keino kontrolloida ja rajata Suomeen suuntautuvaa ylijarajaista muuttoliikettä. Suomessa perheenyhdistämisistä päättää Maahanmuuttovirasto. Sen läheisimpiä yhteistyötahoja ovat sisä- ja ulkoministeriö sekä Suomen ulkomaanlähetytöt. (Fingerroos 2016, 73, 79.)

Maahanmuuttovirastoa on viime vuodet kritisoitu siitä, että se on omavaltainen viranomaistoimija, joka on tietoisesti halunnut tiukentaa pakolaisten perheenyhdistämisoikeutta ja maahanpääsyä nimenomaan perhesiteiden perusteella (Förbom 2014,

27–28). Tällaisissa tilanteissa pakolaiset (uudelleen)määrittelevät ja organisoivat perhesuhteitaan paikallisesti ja ylirajaisesti. Warsamen ja Husseinin perheiden tarinat on valittu, koska ne ovat onnistuneita esimerkkejä pakolaisten kotoutumisesta Suomeen ja koska molemmissa perheen rooli on keskeinen, joskin eri tavalla. Suomensomalialaiset ovat ryhmänä tärkeä, sillä näihin aikoihin saakka suurin osa perheenyhdistämishakemuksista Suomessa on tullut nimenomaan heiltä.

Luku perustuu nauhoitettuihin ja litteroituihin haastatteluaineistoihin, jotka on kerätty kahdessa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa. Outi Fingerroosin akatemiaturkijan hanke *Perhe koolle: Tutkimus somalialaisten maahanmuuttajien ja virkamiesten kokemuksista perheenyhdistämisprosessissa* (2012–2016) paneutui perheenyhdistämisen tematiikkaan somalialaisten pakolaisten, suomalaisten viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen työntekijöiden kokemusten näkökulmasta. Husseinin esimerkki perustuu Fingerroosin keräämään aineistoon. Marja Tiilikaisen akatemiaturkijan hanke *Islam ja turvallisuus uudelleen tarkasteltuna: Transnationaaliset somaliperheet Suomessa, Kanadassa ja Somaliassa* (2012–2017) tarkasteli perheiden kokemuksia arjen turvallisuudesta. Tiilikaisen aineistosta tätä lukua varten on hyödynnetty Suomessa tehtyjä perhehaastatteluja, mukaan lukien Warsamen, hänen vaimonsa sekä kahden aikuisen lapsensa haastattelut.

Kaikki luvussa käytetyt nimet ovat pseudonyymejä. Husseinin ja Warsamen perheitä koskevat, haastattelujen pohjalta rakennetut elämäkerrat ovat saaneet asianomaisten hyväksynnän. Joitain suoria ja epäsuoria tunnistetietoja sisältäviä yksityiskohtia on muutettu ja haastattelusitaatit on kirjoitettu yleiskieliseen muotoon tunnistamisen estämiseksi. Aineistojen asianmukaisesta säilytyksestä ja jatkokäytöstä on sovittu haastateltavien kanssa. Fingerroosin haastatteluaineistot on tarkoitettu tutkimuskäyttöön vain henkilökohtaisessa akatemiaturkijan hankkeessa; nauhat ja litteraatiot tuhottiin arkaluontoisuutensa vuoksi vuoden 2017 lopussa. Tiilikaisen anonymisoitu haastatteluaineisto mahdollisesti arkistoidaan myöhempää tutkimuskäyttöä varten.

Seuraavaksi esittelemme lyhyesti perheenyhdistämiskäytäntöä, minkä jälkeen käsittelemme perheeseen, ylirajaisuuteen ja diasporaan liittyviä teoreettisia lähtökohtiamme. Näitä kappaleita seuraavat Warsamen ja Husseinin kokemusten ympärille rakentuvat esimerkit ja niiden analyysit.

13.2. Perheenyhdistäminen pähkinänkuoressa

Perheenyhdistäminen tarkoittaa yksinkertaisimmillaan prosessia, jossa Suomessa asuva henkilö hakee oleskelulupaa myös perheenjäsenelleen. Ulkomaalaislaki (L 301/2004) määrittää, että perheenyhdistämistä voivat hakea henkilöt, joiden omainen eli perheenkokoaja on saanut Suomeen oleskeluluvan tai on Suomen kansalainen. Osa perheenkokoajista on alaikäisiä lapsia, osa taas hakee perheenyhdistämistä puolisol-

leen tai lapsilleen. Perheenkokoaja voi siis olla etniseltä taustaltaan myös suomalainen. Perheenjäseniksi ulkomaalaislaki määrittää yleisimmin joko puoliset ja heidän alaikäiset lapsensa tai alaikäisen lapsen huoltajat. Muut omaiset lasketaan perheenjäseniksi vain harvoin. (Fingerroos 2014, 19, 2016, 73–74; L 301/2004.)

Perheenyhdistäminen käynnistyy silloin, kun Suomessa laillisesti oleskeleva perheenkokoaja ja ulkomailla asuvat perheenjäsenet jättävät suomen-, ruotsin- tai englanninkielisen hakemuksen liitteineen lähimpään ulkomaan edustustoon – somalia-laisten tapauksessa yleisimmin Nairobiin tai Addis Abebaan. Hakemisen yhteydessä ulkomaanedustusto ottaa kaikista yli kuusivuotiaista hakijoista valokuvan, biometriset tunnisteet eli sormenjäljet ja mahdollisuuksien mukaan myös allekirjoituksen. Kaikki hakemukseen tulevat liitteet on todistettava oikeiksi, laillistettava ja käännettävä suomeksi, ruotsiksi tai englanniksi. Ulkomailla oleskelevien perheenjäsenten on tämän lisäksi oltava laillisesti siinä maassa, jossa hakemus jätetään. Perheenkokoaja ja perheenjäsenet haastatellaan aina, kun hakijoilla ei ole esittää vaadittavia dokumentteja, asiakirjojen oikeellisuuteen ei voi luottaa tai hakijat ovat luku- tai kirjoitustaidottomia. Perhesidehaastattelussa selvitetään, onko perhe-elämä ollut lähtömaassa todellista, ja ovatko hakijoiden väliset perhesiteet todennettavissa. Kun kaikki asiakirjat ovat koossa ja ne ovat asianmukaisia, ulkomaanedustusto kirjaa hakemukset ulkomaalaisrekisterijärjestelmään. (Fingerroos 2016, 66–68.)

Hakemukset käsitellään, prosessoidaan ja niistä päätetään Suomessa Maahanmuuttovirastossa. Maahanmuuttoviraston päätöksissä punnitaan perhesiteen olemassaoloa ja aitoutta. Maahanmuuttovirasto hylkää perheenjäsenten oleskelulupahakemukset, mikäli perheenkokoajan henkilöllisyydestään tai perheenjäsenistään antama tieto osoittautuu vääräksi, tai tieto perhesiteiden luonteesta ja kiinteydestä jää haastattelussa toteen näyttämättä. Maahanmuuttovirasto voi varata perheenjäsenille myös tilaisuuden osallistua DNA-tutkimukseen, jos biologisesta sukulaisuudesta ei muuten saada riittävää selvyyttä. Oikeuslääketieteellinen tutkimus alaikäisen hakijan tai perheenkokoajan iän selvittämiseksi voidaan tehdä, jos on ilmeisiä perusteita epäillä hakijan iästä annettujen tietojen luotettavuutta. Käytännössä oikeuslääketieteellisiä testejä ei tehdä ulkomailla, joten lasten ikä arvioidaan perhesidehaastattelun yhteydessä lähes aina pelkästään silmämääräisesti. (Fingerroos 2014, 25, 2016, 68–70; Tapaninen & Helén 2015; Tapaninen 2016.)

13.3. Somalialainen perhe: paikallisia ja ylijarajaisia sosiaalisia siteitä

Somalialainen perhekäsitys on lähtökohtaisesti laajempi kuin somalitaustaisia pakolaisia vastaanottavan Suomen. Perheeseen lasketaan kuuluvaksi lasten, vanhempien

ja isovanhempien lisäksi myös tädit, sedät, serkut ja ystävät, jotka saattavat asua samassa taloudessa pitkiäkin aikoja. Myös suhteet naapureihin ja asuinalueen muihin asukkaisiin ovat tärkeitä. Kasvatillapset perheissä ovat tavallisia – esimerkiksi lasten tati saattaa ottaa kasvatettavakseen kuolleen sisarensa lapset tai sukulaisnainen jonkun elossa olevan sukulaisensa lapsen vaikkapa silloin, jos hän itse on lapseton ja sukulaisella puolestaan paljon lapsia. Äidin sisarta tarkoittava somalinkielinen termi *habaryar*, joka kirjaimellisesti tarkoittaa ”pikkuäitiä”, ilmaisee roolin tärkeyttä perhejärjestelmässä. Sukulaisuutta ilmaisevia somalinkielisiä termejä käytetään muutenkin perhesuhteiden ja sukulaisuuden luomiseen: henkilö voidaan mieltää tädiksi, sedäksi tai serkuksi ilman verisukulaisuutta vaikkapa sillä perusteella, että henkilöllä on läheinen suhde vanhempiin tai hän käy usein vierailulla. (Tiilikainen, Ismail & Al-Sharmani 2016, 45–47; Tiilikainen 2017, 67.) On myös tavallista, että tuntemattomia puhutellaan kohteliaasti sukulaisuustermein esimerkiksi veljeksi, siskoksi, tädiksi tai isoäidiksi. Perhe ja sukulaisuus vaikuttavat monin tavoin myös klaanijärjestelmän kautta (Lewis 1994; Mohamed 1997), joka voi heijastua myös ulkomailla asuviin somalialaisiin esimerkiksi silloin, kun heidän odotetaan osallistuvan rahallisesti Somaliassa tapahtuneen onnettomuuden aiheuttamiin korvausvaatimuksiin.

Somalialaisessa yhteiskunnassa yksilön asema, mahdollisuudet ja hänen saamansa tuki ovat pitkälti riippuvaisia hänen omasta perheestään sekä muista sosiaalisista siteistä ja niiden tarjoamista resursseista. Yksilö on osa perheen ja laajemman suvun muodostamaa hyvinvointiverkostoa, jossa hän voi tarvittaessa saada materiaalista ja henkistä tukea elämän eri vaiheissa ja jossa hän on samalla velvollinen vastavuoroisesti auttamaan muita avuntarvitsijoita. Nämä perheverkostot ovat laajoja ja niihin tukeudutaan myös ylirajaisesti monenlaisissa resurssien yhdistämisistä vaativissa tilanteissa, kuten esimerkiksi perheenjäsenen hoivajärjestelyissä tai rahallisessa avustamisessa. (Al-Sharmani 2007, 2010; Tiilikainen, Ismail & Al-Sharmani 2016, 56–61.)

Somalialaisten ylirajaiset eli transnationaaliset perheverkostot ovat esimerkki laajemmasta ylirajaisuudeksi kutsutusta ilmiöstä (Glick Schiller, Basch & Blanc-Szanton 1992; Levitt & Glick Schiller 2004; Vertovec 2009) ja erityisesti ylirajaisesta perhe-elämästä, jossa perheyhteyttä ylläpidetään ja luodaan yli kansallisten rajojen (Bryceson & Vuorela 2002). Tutkimus on kohdistunut erityisesti ensimmäisen sukupolven, eli pakolaisuuden ja muiden syiden takia maahan muuttaneiden, kokemuksiin ja yhteyksiin lähtömaihinsa, mutta myös heidän lastensa kokemuksiin kohdistuva tutkimus on lisääntynyt nopeasti (Levitt & Waters 2002; Portes & Rumbaut 2005; Mohme 2014; Tiilikainen 2017). Yhtenä transnationaalisuuden muotona voidaan pitää diasporaa, jonka on ajateltu kuvastavan erityisesti pakolaistaustaisten suhdetta alkuperäiseen kotimaahansa.

Diasporan alkuperäiseen käsitteeseen sisältyy ajatus pakotetusta muutosta ja haantumisesta sekä alkuperäisen kotimaan merkityksestä paikkana, jonne halutaan palata ja joka määrittää sieltä lähteneiden kollektiivista identiteettiä (Safran 1991; Wahlbeck 1999). Ylirajaisessa kontekstissa toimivien yksilöiden ja perheiden on tultava toimeen uusissa kulttuurisissa tilanteissa. Diasporassa eläminen luo jatkuvasti

myös uutta ja ainutlaatuista. Hall (2003, 107) kutsuu tätä monimuotoista ylijärjätien siirtymien ja diasporakontekstien muodostamaa kokonaisuutta hybridisoitumiseksi: ”Diasporassa kehittyvät kulttuurit ovat tulosta jonkinlaisesta monimutkaisesta ja päättymättömästä eri kulttuureista ammennettujen elementtien yhdistelyprosessista. Tuloksena on ’uutta’ kulttuuria, joka nojaa vanhoihin kulttuureihin olematta kuitenkaan aivan sama kuin ne.” Tällainen hybridisoituminen koskee myös perhesuhteita.

Somalian sisällissodan seurauksena on syntynyt maailmanlaajuinen somalialaisten diaspora. Somaliasta muutettiin ulkomaille jo ennen sotaa työn ja opiskelumahdollisuuksien perässä, mutta Somalian valtion romahtaminen vuonna 1991 sysäsi liikkeelle ennen näkemättömän muuttoliikkeen. Somalialaiset perheet hajosivat eri puolille maailmaa ihmisten etsiessä reittejä ja mahdollisuuksia asettua pakolaisina Somalian ulkopuolelle, useimmiten länteen. Tätä nykyä somalialaisia perheitä asuu monessa polvessa kaikissa maanosissa. Suomessa somalialaisten turvapaikanhakijoiden määrä lisääntyi selvästi vuodesta 1990 alkaen. Pakolaisina tulneiden lisäksi suomenomalialaisten yhteisö on kasvanut perheenyhdistämisen sekä täällä syntyneiden lasten kautta. Vuoden 2015 lopussa Suomessa asui lähes 17 800 henkilöä, joiden taustamaa oli Somalia. Heistä noin kolmasosa oli Suomessa syntyneitä lapsia. (Tilastokeskus 2017.)

Seuraava Warsamen ja hänen perheenjäsentensä haastatteluihin nojaava esimerkki kuvaa yhden pakolaisena Suomeen tulleen miehen ja hänen perheensä elämänkulkua ja kotoutumista Suomeen aikana, jolloin Suomi vasta totutteli maahanmuuttajien ja pakolaisten kasvavaan määrään.

13.4. Warsamen perhe: ”Meidän perheelle opiskelu on niin tärkeä asia”

Warsame ja hänen vaimonsa Safia ovat lähtöisin Somaliassa hyvin toimeen tulleista perheistä, joissa koulutusta arvostettiin. Warsame itse haaveili nuorena tohtorin tutkinnosta, mutta yliopisto-opinnot Moskovassa jäivät kesken, kun hän muutti Suomeen. Suomessa hän suoritti myöhemmin maisteritutkinnon toisella alalla ja on työllistännyt itsensä sekä kunnan palveluksessa että yksityisyrittäjänä. Safialla on taustallaan lukio-opinnot Somaliasta sekä Suomessa hankittu ammatillinen tutkinto. Myös Safia hakeutui työelämään sen jälkeen, kun nuorimmainen lapsi oli aloittanut esikoulun. Perheen viidestä lapsesta kolme vanhinta opiskelee yliopistossa ja lapset yhtä muualla opiskelevaa lukuun ottamatta asuvat vielä kotona.

Molemmat vanhemmat painottavat opiskelun tärkeyttä: Warsame ja Safia katsovat, että ainoastaan opiskelun avulla lapset voivat tulevaisuudessa menestyä, osallistua ja hyödyttää yhteiskuntaa sekä saada arvostusta. Warsame kertoo opiskelun tärkeyden periytyneen jo omasta kodista, jossa isä toimi opetuslalla ja setä oli korkeassa viras-

sa. Safia puolestaan kuvaa, kuinka hänen isällään Somaliassa ennen sotaa oli kirjahylly täynnä kirjoja monilla eri kielillä. Somalian romahtamisen ja uuteen maahan asettumisen myötä Warsame ja Safia kertovat priorisoineensa omat lapsensa, elämän eteenpäin viemisen lasten elämän kautta. Warsame toteaa, että lapset ovat hänen ainoa omaisuutensa ja hän tuntisi epäonnistuneensa, jos lapset eivät pärjäisi koulussa tai opiskelisi pitkälle, mieluiten yliopistossa. Lapset huomauttelevat hänelle, että isä ei ajattele muuta kuin opiskelua, mutta samalla myöntävät, että isä on ollut suureksi avuksi läksyjien ohjaamisessa ja monissa käytännöllisissä asioissa.

Kumpikin vanhempi painottaa omissa haastattelussaan sitä, kuinka vaikeaa olisi ollut pärjätä yksin ja ilman toista puolisoa. Safia kertoo, että he ovat jakaneet perheen sisäiset roolit ja vastuut "sisäasioihin", joista vastaa pääasiassa äiti, ja "ulkoasioihin", joista vastaa pääsääntöisesti isä: äiti on huolehtinut esimerkiksi ruuan laitosta, siivouksesta ja vaatehuollosta, kun taas isä on vastannut esimerkiksi kouluasioista tai yhteydenpidosta lasten kavereiden perheisiin. Vastuunjaosta huolimatta myös perheen isä osallistuu kotitöihin ja äiti lukee Wilma-viestejä koulusta. Isä on kuitenkin ollut aktiivisempi koulun suuntaan ja hän on ollut jäsenenä myös lasten koulun johtokunnassa.

Safian mukaan hän ei halunnut laittaa lapsia päiväkotiin pieninä vaan halusi, että he oppisivat ensin somalin kielen kunnolla. Jotta Safia pystyisi auttamaan pieniä lapsiaan kotiläksyissä, hän kävi itse iltakoulussa opiskelemaan peruskoulun aineita. Tärkeitä arvoja, joita vanhemmat ovat halunneet siirtää lapsilleen, ovat toisten ihmisten kunnioittaminen sekä islamin periaatteiden mukaan eläminen. Vanhemmat kertovat, että perheessä keskustellaan päivittäin kunkin kuulumisista ja yritetään järjestää aikaa perheen yhdessäoloon. "Lapsia yritetään aina auttaa, vaikka he ovatkin aikuisia", Safia selittää. Perhe asuu vuokra-asunnossa eivätkä he saa muita tukia kuin lasten opintotuet. Taloudellisesti perhe on tullut toimeen melko hyvin, ja vanhemmat ovat tarpeen mukaan kattaneet esimerkiksi lasten opintoihin liittyviä kuluja.

Abdi, perheen yksi yliopistossa opiskelevista nuorista, kuvaa perheen merkitystä seuraavasti: "Perhe on mulle tosi tärkeä. En varmaan pärjäisi ilman perhettä. Perhe on tärkeä elämän joka osa-alueella." Abdi kertoo, että hänen suhteensa vanhempiin ja muihin sisaruksiin on hyvä ja hän on tyytyväinen siihen, että asuu kotona, koska silloin saa tukea ja neuvoja sisaruksilta ja vanhemmilta ja samalla hän voi antaa neuvoja pienemmille sisaruksille. Kotona asuminen on myös taloudellisesti edullisempaa, mutta se on Abdin mukaan sivuseikka. Abdin mukaan vanhemmat ovat alakoulusta asti aina innostaneet tekemään läksyjä ja opiskelemaan. Sitä kautta hän on saanut motivaatiota opiskeluun. Erityisesti isä on ollut mukana ja seurannut läksyjien tekemistä, hän on pystynyt myös neuvomaan läksyissä erityisesti ala- ja yläasteella. Abdi toteaa, että on hyvä, että vanhemmat seuraavat lasten läksyjien tekemistä ja kouluasioita muutenkin: "Isä on mun mielestä tosi tärkeä, hän on se, joka neuvoo. Olisi varmaan ollut aika erilaista, erilainen kasvatus, jos olisi ollut pelkkä äiti tai isä." Isä oli myös se, joka puuttui asiaan, kun lukiossa opettaja kehotti Abdia hakeutumaan ammattikorkeakou-

luun yliopiston sijaan. Isä oli tiennyt pojan kyvyt ja suuttui, kun koki, että opettaja ei rohkaissut poikaa tähtäämään riittävän korkealle. Perheen tytär Anisa asuu toisessa kaupungissa yliopisto-opintojensa vuoksi. Hän on kuitenkin monta kertaa viikossa yhteydessä vanhempiinsa ja sisaruksiinsa: ”Se, että on perheen kanssa tosi läheinen, tuo turvallisuudentunnetta, perheeltä saa turvaa.”

Abdin tavoin myös Anisa kuvaa sitä, kuinka paljon perhe hänelle merkitsee. Hän kertoo, että kotiin on aina voinut tulla, riippumatta siitä mitä on tapahtunut tai mitä on tehnyt. Vanhemmat ovat olleet aina tukena vastoinikäymisissä ja pettymyksissä, eikä hänen ratkaisujaan ole kotona tuomittu. Anisa kertoo, kuinka hän luki koulussa ollessaan paljon: vanhemmat hankkivat lapsille kirjastokortit heti, kun se oli mahdollista, ja veivät heitä aina kirjastoon. Äiti myös luki heille kirjoja. Anisa kokee, että lapsia on kannustettu kotona menemään lukioon ja opiskelemaan. Hän kertoo isän auttaneen paljon matemaattisissa aineissa, kun taas äiti auttoi muissa aineissa. Anisan mukaan oli tärkeää, että isä seurasi koulunkäyntiä erityisesti ala- ja yläasteella: ”Meidän perheelle opiskelu on niin tärkeä asia. Onhan koulutus tosi tärkeää kaikissa perheissä, mutta ehkä se meillä on vaan korostunut, kun vanhemmat ovat aina olleet koulussa, tai iskäkin noissa vanhempainillan toiminnoissa sun muissa mukana.”

Abdi ja Anisa hallitsevat hyvin somalin kielen mutta eivät ole koskaan käyneet Somaliassa. Molemmat ovat kiinnostuneita käymään vanhempiensa kotimaassa, mutta he näkevät oman tulevaisuutensa Suomessa tai muualla Euroopassa.

13.5. Perheen merkitys voimavarana ja Suomeen kotoutumisessa

Edellä oleva tarina avaa perheen merkitystä monitasoisesti. Warsamen varsinainen perhe-elämä alkoi vasta Suomessa, sillä hän ja hänen vaimonsa olivat asuneet toisistaan erillään ja eri maissa avioitumisensa jälkeen. Hän oli onnekas siinä, että hän sai tuoreen vaimonsa perheenyhdistämisen kautta Suomeen nopeasti – nykykäytännön mukaan solmitun avioliiton ja perhe-elämän toteen näyttäminen olisi heidän tapauksessaan ollut huomattavasti haasteellisempaa. Kuten Warsame alussa kuvaa, rakkaan vaimon saavuttua maahan huolet väistyivät ja muutkin asiat tuntuivat järjestyvän.

Warsame ja hänen vaimonsa ovat toimineet Suomessa tiiminä: he ovat jakaneet vastuun perheen ja kodin töistä ja kummallakin on ollut omat roolinsa lasten kasvatuksessa. Yhtäältä Warsame ja Safia ovat toisintaneet somalialaisen perhekulttuurin perinteisiä malleja, missä isä vastaa perheen ulkoisista ja äiti sisäpuolisista asioista (Tiilikainen 2003, 32–35), mutta toisaalta he ovat olleet joustavia ja valmiita ottamaan uudenlaista vastuuta – esimerkiksi äiti kouluasioista ja isä kodin siivouksesta – tilanteen niin vaatiessa. Vanhemmat ovat määrätietoisesti kannustaneet ja ohjanneet lapsiaan kouluttautumaan mahdollisimman pitkälle. Heidän oma yhteiskunnallinen asemansa Somaliassa sekä sosiaalinen pääomansa ovat auttaneet heitä tämän tavoit-

teen saavuttamisessa (vrt. Peltola 2014, 111–113). Kouluttautuminen on ollut vanhemmille tärkeä päämäärä – ei pelkästään lasten menestymisen takia vaan siksi, että he löytäisivät paikkansa ja heistä olisi hyötyä suomalaiselle yhteiskunnalle. Erityisesti isä kokee, että hän epäonnistuisi omassa tehtävässään, jos lapset eivät opiskelisi yliopistossa. Lasten kouluttautumisen myötä vanhemmat samalla luovat kunnon vanhemmuutta ja kansalaisuutta, legitiimiä jäsenyyttä suomalaisessa yhteiskunnassa (myös Erel 2011; Peltola 2014, 139–144).

Lapset painottavat, että kahden vanhemman läsnäolo perheessä on ollut heille tärkeää ja että kumpikin vanhemmista on tukenut heitä omalla tavallaan. Lapset kuvaavat, kuinka perhe – vanhemmat ja sisarukset – on aina ollut läsnä ja tukenut heitä sosiaalisesti, emotionaalisesti, moraalisesti, käytännöllisesti ja taloudellisesti. Perhe luo henkistä, fyysistä ja taloudellista turvallisuuden tunnetta. Perheenjäsenet kokevat, että he eivät olisi pärjänneet ilman toisiaan, ja he kertovat myös keskinäisestä läheisyydentunteesta: perheenjäsenet viihtyvät yhdessä ja asioista keskustellaan. Warsamen perheen kokemus perheen tärkeydestä toistuu myös muissa Tiilikaisen tekemissä perhehaastatteluissa. Eletyssä perheessä ovat läsnä myös perheen sisäiset ristiriidat, mutta perhe saa merkityksensä erityisesti siinä, millaiseksi perhe kuvitellaan (Gillis 1996). Vaikka haastatellut nuoret yleensä laskevat perheeseen kuuluvaksi myös ylijarajaiset sukulaiset, kuuluvuuden ja läheisyyden tunne rakentuu nimenomaan niihin perheenjäseniin, jotka ovat arjessa fyysisesti läsnä (Tiilikainen 2017). Yhdessäolo ja toimiva kommunikaatio luonnehtivat hyvää perhettä maahanmuuttajien mutta myös suomalaistaustaisten käsityksissä (Peltola 2014, 128–132). Kommunikaatio, yhdessä vietetty aika, joustavuus ja sosiaalinen tuki ovat tekijöitä, joiden on todettu tukevan perheiden selviytymistä ja resilienssiä (Black & Lobo 2008). Pakolaisten kohdalla vanhempien ja sisarusten yhdessäolon uudessa asuinmaassa on todettu tukevan hyvinvointia ja kotoutumista (Rask ym. 2016).

Warsamen ja hänen vaimonsa rooliin on kuulunut myös uskonnon, somalin kielen ja somalikulttuuriin liittyvien tapojen opettaminen lapsille sekä perheyhteyden ylläpitäminen läheisiin sukulaisiin Somaliassa ja muissa maissa. Vanhemmat toivovat, että lasten koulutus hyödyttäisi jatkossa myös Somaliaa tavalla tai toisella, mutta samalla he näkevät, että Suomessa syntyneinä heidän lastensa koti on Suomessa. Diasporassa kasvaneiden lasten siteet Somaliaan ja siellä asuviin perheenjäseniin ovat heikomat kuin heidän vanhemmillaan (Tiilikainen 2017). Vaikka vanhemmat itse pitäisivät Somaliaan paluuta tulevaisuudessa mahdollisena, lasten kiinnittyminen Suomeen kiinnittää heidätkin sinne myös jatkossa.

Koska kaikki perheen lapset ovat syntyneet Suomessa, Warsamen perheen esimerkki kuvaa hyvin erilaista tilannetta kuin Husseinin tarina, jossa täysi-ikäisyyden kynnyksellä oleva nuori pakolainen jäi Suomessa yksin ilman vanhempiaan ja muita sisarusiaan. Kuinka perhesuhteita järjestetään ja uudelleen määritellään siinä tilanteessa? Mitä läheisten sukulaisten puute voi tarkoittaa kotoutumisen kannalta?

13.6. Hussein ja perhekäsitysten monimuotoisuus diasporassa

Hussein saapui turvapaikanhakijana Mogadishusta Suomeen 1990-luvun alussa. Saapuminen vieraaseen maahan oli yhtäältä ”täydellinen shokki”, sillä Somaliassa oli sota ja Hussein kantoi huolta sinne jääneistä perheenjäsenistä. Toisaalta Hussein kuvaa Suomea paikkana, jossa oli talvi ja erilainen ilmasto, kulttuuri ja ihmiset. Ensimmäiset päivät ja viikot tuntuivat jopa ”todella hyviltä ja ihanilta”, koska Suomi oli niin rauhallinen paikka. Vasta muutaman kuukauden päästä ”iski kulttuurishokki ja ilmastoshokki ja vieraana olo”. Hussein kertoo olleensa onnekas, että sai asua vastaanottokeskuksessa, jossa oli paljon somalialaisia turvapaikanhakijoita. He kokoontuivat joka ilta radion ääreen kuuntelemaan BBC:n somalinkielisiä uutisia, sillä jokainen oli huolissaan omasta perheestään. Ikäviä ihmiskohtaloita oli mukavampi käsitellä ryhmässä. Husseinin mukaan se oli keino keskinäiseen tukemiseen.

Petri Hautaniemi (2004) tutki väitöskirjassaan *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa* millaista oli syntyä keskelle sisällissotaa, saapua pakolaisena 1990-luvun Suomeen ja varttua sen jälkeen nuoreksi mieheksi. Somalialaisten poikien kerronnassa merkittäviksi kiinnepisteiksi muodostuivat oma perhe, kaveripiiri, henkilökohtainen elämänhallinta, sukupuoli ja henkilöllisyys. Näistä asemista käsin he jäsensivät suhdetta omaan nuoruuteensa ja laajemmin koko ympäröivään yhteiskuntaan. Pojat kuuluivat kansallisvaltioiden rajat ylittävään suhdeverkostoon, jossa keskeisiä tekijöitä olivat ystävä- ja perhepiiri, henkilökohtainen elämänhallinta sekä paikalliskulttuurin ja globaalin muuttoliikkeen muodostama konteksti. (Hautaniemi 2004, 23, 185–186.)

Hautaniemi myös toteaa, että hänen 1990-luvun loppupuolella haastattelemiensa somalipoikien matka jatkuu, emmekä tiedä, mitä heille nyt kuuluu (Hautaniemi 2004, 190). Husseinin kertomus valottaa tätä tulevaisuutta yhden somalipojan näkökulmasta. Hussein sai kielteisen perheenyhdistämispäätöksen vuonna 1993, koska ehti täysikäistyä kesken viranomaisprosessin, mutta hänen hyvä ystävänsä, nuori nainen, sai samoihin aikoihin oman perheensä Suomeen. Hussein kertoo, että ”se oli tavallaan minun perhe”, mikä todentaa Hallin väitteen siitä, että diasporassa syntyvät kulttuurit ovat tulosta monimutkaisista ja päättymättömistä eri kulttuureista ammennettujen piirteiden yhdistelyprosesseista (Hall 2003, 107). Uuden perhesiteen muodostuminen johti siihen, että nuorten välinen ystävyys muuttui seurusteluksi ja lopulta avioliitoksi. Hybridisoitumisen tuloksena syntyi siis jotakin uutta: uusi diasporaperhe, joka nojasi selkeästi somalialaisen kulttuurin perheihanteille olematta kuitenkaan aivan sama kuin Husseinin aiempi perhesuhde. Samalla voi ajatella, että Hautaniemen kuvaama kiistelty olosuhde — ylijäinen varttuminen — muuttui elämänhallinnaksi: Husseinin henkilökohtainen elämä järjestyi uuden perhesiteen ansiosta.

Husseinin haastattelupuheesta nousee esille useita kiinnostavia perhesuhteisiin liittyviä ulottuvuuksia. Ensinnäkin hän kertoo pettymyksestä: kariutuneesta perheenyhdistämisestä, äitinsä jäämisestä Somaliaan, veljensä ja isänsä kuolemasta ja sisarus-ten hajaantumisen ympärillä maailman. Tämä ei kuitenkaan lannistanut Husseinia,

sillä hänellä oli Suomessa jo oleskelevan somalialaisyhteisön tuki turvanaan. Lisäksi Husseinin oli omista pettymyksistään huolimatta pärjättävä, sillä Somaliaan jäänyt äiti tarvitsi rahaa ja maailmalla hajallaan oleva sisarusparvi tukea. Husseinin yllirajainen lapsuuden perheside on ollut tiivis ja luonteeltaan ylisukupolvinen:

Pidämme huolta toisistamme, olemme yhteyksissä ja soittelemme. Siskokin on yhteydessä kuukausittain, soittaa ja kysyy kuulumisia minun lapsiltani. Perheside on kiinteä, olemme kiinni toisissamme, vaikka olemmekin kaukana toisistamme. Useammin haluaisimme tavata, nähdä ja olla. (Hussein.)

Hussein kertoo monipolvisesti omista vapaa-ajan aktiviteeteistaan ja verkostoistaan Suomessa. Perheen tarjoaman tuen lisäksi kouluttautuminen, politiikka, järjestötyö ja harrastukset ovat integroineet häntä suomalaiseen yhteiskuntaan. Hän ei ole ollut työttömänä. Husseinin kokemukset yhtyvätkin tutkimustuloksiin, joissa korostetaan pakolaistaustaisten ihmisten työperäisen integroitumisen merkitystä. Pakolaisille pääsy työelämään avaa väylän yhteiskunnalliseen osallisuuteen; pakolaiset myös itse kokevat perheen ja työn yhdistämisen luonnollisena ja tärkeänä asiana. Käytännössä tasapainoilu oman taustan, perhe-elämän ja suomalaisen työkuulttuurin asettamien vaatimusten ristiaallokossa on kuitenkin haasteellista. Työelämään integroituminen edesauttaa kotoutumista, mutta prosessi on jokaisen pakolaisen kohdalla erilainen. (esim. Martikainen & Tiilikainen 2007; ks. tässä teoksessa Heikkilä & Lyytinen.) Kaikkien pakolaisten tarinat eivät ole selviytymiskertomuksia.

Suomalainen yhteiskunta ei antanut Husseinin somalialaiselle perheelle mahdollisuutta yhdistyä huolimatta siitä, että perheside on erittäin voimakas ja ympäri maailman hajallaan olevat perheenjäsenet ovat jatkuvasti yhteydessä toistensa kanssa. Myöskään diasporassa syntynyt uusi perhe ei ole saanut sen tarvitsemaa fyysistä ja henkistä tilaa ja oikeutusta. Kysymys on samasta ilmiöstä, josta Hautaniemi (2004, 183) kirjoittaa edellä mainitussa tutkimuksessaan: Hussein ja hänen monimuotoiset perheensä ovat kulttuurisen fundamentalismin uhreja eli epäilyttäviä kohteita viranomaisten silmissä. Analyttisessä mielessä kysymys on rajojen luomisesta ja hyväksytyjen ryhmien määrittämisestä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

Tapa, jolla Hussein määrittää haastattelupuheessa "meidän perheen", selkiyttää, miten absurdi ajatus perheestä tiukasti rajattuna kategoriana on:

Perhe on aika iso ja suuri tuki. Minun vaimoni sisarukset asuvat täällä Suomessa. Heitä on neljän perheen verran. Siis asuinalueellani asuvat somalit ovat kaikki tavallaan minun perhettäni, se koko joukko. Suomessa perheeksi voi lukea pariskunnan, mutta meillä perhe tarkoittaa koko somaliyhteisöä. Me juhlimme yhdessä, me vietämme aikaa yhdessä ja me vain nukumme eri osoitteissa. Ja välillä me nukummekin sekaisin, esimerkiksi kun lapsia tulee meille yökyllään. Mutta oikea perhe on yleensä oman ydinperheen lisäksi sisarukset, puolison sisarukset ja minun sisarukset ja vanhemmat. Kaikki me haluaisimme

asua saman katon alla, mutta se ei ole mahdollista Suomessa. Me haluaisimme viettää yhteistä perhe-elämää. Olemme kyllästyneet elämään eri paikoissa, haluaisimme asua oikeasti samassa talossa. (Hussein.)

Hussein myös analysoi perhesuhteisiin liittyvää laajempaa tematiikkaa. Suomalaisten perhe-elämä rakentuu Husseinin näkökulmasta siten, että ihmisillä on jatkuva kiire eikä perhe-elämälle ole niin paljon aikaa. Somaliassa tilanne on erilainen: suuret perheet ovat rikkaus ja yhteisöllisyys tärkeää. Husseinin mielestä yksilö on Suomessa osa yhteiskunnallista järjestelmää, mutta Somaliassa yksilön turva on yhteisössä. ”Suomessa Kela maksaa kaikille ja se on se yhteisö – tai sosiaalitoimisto tai opintotuki”, hän toteaa.

Hussein nostaa esille myös perherakenteiden väliset perustavat erot: sen, miten suomalainen perhe rakentuu pariskunnan ympärille ja poikkeaa merkittävästi suomensomalialaisista perhesiteistä ja käsityksistä. Hänen transnationaalinen perheensä on kaikessa hybridisyydessään moniselitteinen ja suomalaiselle yhteiskunnalle jopa anomalia (Douglas 2000, 88): liian suuri, hahmoton ja myös pois rajattu. Suomalaisissa viranomaistietueissa tällaista ylisukupolvista, yhden asunnon ja kansallisvaltion ulkopuolelle ulottuvaa perherakennetta ei tunnisteta, sillä esimerkiksi ulkomaalaislaissa:

Perheenjäseneksi katsotaan Suomessa asuvan henkilön aviopuoliso sekä alle 18-vuotias naimaton lapsi, jonka huoltaja on Suomessa asuva henkilö tai tämän aviopuoliso. Jos Suomessa asuva henkilö on alaikäinen lapsi, perheenjäsen on hänen huoltajansa. Perheenjäseneksi katsotaan myös samaa sukupuolta oleva henkilö, jos parisuhde on kansallisesti rekisteröity. (L 301/2004.)

Korostimme *Perheenyhdistäminen: Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* -kirjassa, että suomalaisessa arkiajattelussa ydinperheen idea on sisäistetty tavalla, johon eivät mahdu sen luonnollisuutta kyseenalaistavat pohdinnat ajallisista, yhteiskunnallisista ja kulttuurisista taustoista (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016d). Tässä luvussa olemme osoittaneet, että perheen idean monimuotoisuus ja yleistysten ongelmallisuus nousevat esiin erityisen hyvin Suomeen tulleiden pakolaisten kokemuksissa. Tämä todentaa *Perheenyhdistäminen*-kirjassa esittämämme väitteen, että sukulaisuussuhteita ei voi selittää yksioikoisesti tai pelkästään ulkomaalaishallinnon päätöksenteon kriteereistä käsin. Kaiken lisäksi pakolaisilla on kansainvälisten sopimusten perusteella myös oikeus perheisiinsä. (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016c, 196, 207, 2016b, 23–24.)

13.7. Johtopäätökset

Tässä luvussa olemme paneutuneet kahden suomensomalialaisen perheen vaiheisiin sellaisina, kuin ne näyttäytyvät Warsamen ja Husseinin perheiden näkökulmista. Haas-

tattelu puhe on ollut keino tavoittaa tietoa perheiden elämää jäsentävistä kokemuksista ja analysoida niiden laajempia kulttuurisia merkityksiä. Lähdimme liikkeelle kahden nuoren pakolaisen Suomeen tulosta 1990-luvun alkuvuosina sekä perheen yhdistämisen prosesseista, jotka päättyivät heidän kohdallaan vastakkaisiin lopputuloksiin: yhtäältä Warsamen saamaan positiiviseen päätökseen, joka mahdollisti vaimon Suomeen muuttamisen ja yhteisen perhe-elämän aloittamisen, ja toisaalta Husseinin epäonnistuneeseen perheen yhdistämiseen sekä sitä seuranneeseen avioitumiseen ja ”uuden perheen” rakentamiseen. Näiden esimerkkien avulla olemme analysoineet sitä, millaisia vaikutuksia perheen yhdistämisestä koskevilla viranomaispäätöksillä – ja niitä seuranneilla perheen läsnä- tai poissaololla – on pakolaisten Suomeen asettumiselle ja kotoutumiselle pitkällä tähtäimellä. Olimme myös kiinnostuneita siitä, kuinka pakolaiset määrittelevät ja järjestävät perhesuhteitaan uudessa elämäntilanteessa ja ympäristössä.

Warsamen ja Husseinin kokemusten pohjalta perhe näyttyy keskeisenä pakolaisten elämää järjestävänä ja tukevana elementtinä. Perhe rakentuu paikallisesti ja ylitraajaisesti, ja perhesuhteet ovat monimuotoisia. Kun omaa läheistä perhettä ei ole, vastaavanlaisia suhteita pyritään aktiivisesti luomaan ja hakemaan. Warsamen ja Husseinin tapauksissa lopputulos oli hyvä, sillä he löysivät Suomesta mielekästä tekemistä, työn ja uusia sosiaalisia siteitä. Laajempi somaliyhteisö ja yhteisöllinen tapakulttuuri ovat osaltaan paikanneet puuttuvia perhesuhteita. Kummallakin on kuitenkin tukeaan myös perheyhteisö, jonka varaan arki rakentuu.

Aina tilanne ei ole näin yksinkertainen. Tällä hetkellä varsinkin alaikäiset pakolaislapset suojellaan Suomessa perheettömiksi. Perheestä eroon joutuminen on valtava inhimillinen tragedia, jota yksin Suomeen jäävät lapset kantavat koko loppuelämänsä. Monet ovat kokeneet lähtömaassaan ja pakomatallaan tilanteita, joista selviämässä oman perheen ja yhteiskunnan tarjoaman avun tarve olisi välttämätöntä. Globaali pakolaiskriisi on kärjistänyt näitä ongelmia entisestään. (Kuusisto-Arponen & Gilmartin 2015, 143–145; Kuusisto-Arponen 2016, 108–109.)

Perheen yhdistäminen on ollut viimeisen 20 vuoden aikana merkittävä laillisen ja hallitun maahanmuuton väylä Suomeen ja koko Eurooppaan. Perheen yhdistämiin perustuva siirtolaisuus on säilyttänyt merkityksensä, vaikka perheen yhdistämisen kriteereitä on Suomessa jatkuvasti kiristetty ja perheen yhdistäminen on täten vaikeutunut merkittävästi. Kesällä 2016 tilanne vaikeutui entisestään, kun eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen ulkomaalaislain muuttamiseksi. Uuden lain (HE 43/2016) mukaan perheen yhdistämisen ehtona on toimeentuloedellytys myös kansainvälistä suojelua saaville pakolaisille. Lain tiukennus koskien toimeentuloedellytystä ei kuitenkaan koske turvapaikan saaneita, mikäli hakemus jätetään kolmen kuukauden sisällä. Toimeentulo vaatimus pätee periaatteessa myös silloin, kun perheen kokoaja on alaikäinen lapsi. Hallituksen esityksen mukaan ulkomaalaislain muuttamisella pyritään hallitsemaan maahanmuuttoa, varmistamaan ettei Suomi näyttäytyisi turvapaikanhakijoille erityisen houkuttelevana maana ja vähentämään maahanmuutosta aiheutuvia kustannuksia. Taustalla on pelko pakolaisten hallitsemattomasta

perheenyhdistämisestä. (Fingerroos, Tapaninen & Tiilikainen 2016a, 11–13; HE 43/2016; Fingerroos 2016, 73–75.)

Oikeus perhe-elämään on ihmisoikeus, jonka pitäisi kuulua kaikille. Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklassa 8 esimerkiksi todetaan, että perhe-elämän suoja ei voi riippua turvapaikanhakijan ammatista ja toimeentulosta. Varsinkin alaikäisten lasten kotoutumisen ja selviämisen kannalta oman perheen tuki on ensiarvoisen tärkeää. Ihmiset ovat myös kaikkina aikoina muuttaneet paikasta toiseen erilaisten konfliktitilanteiden yhteydessä tai etsiessään itselleen parempaa toimeentuloa, turvaa tai elämisen perusedellytyksiä.

Suomen hallituksen esityksen mukaan ulkomaalaislain kiristämisen yhtenä tarkoituksena on myös ollut ”helpottaa perheenjäsenten yhteiskuntaan asettumista”, jolla viitataan erityisesti siihen, että saadakseen perheensä Suomeen perheenkokoajan on otettava taloudellinen vastuu perheestään ja käytännössä oltava töissä (HE 43/2016). Tässä luvussa käytetty aineisto kuitenkin osoittaa, että pakolaistaustaisten on vaikeaa kotoutua ja juurtua Suomeen ilman perheitään ja tärkeitä sosiaalisia sidoksiaan. Vaikka perhe-elämään kuuluvat myös konfliktit, perhe lähtökohtaisesti tarjoaa emotionaalista, sosiaalista, moraalista, taloudellista ja fyysistä turvallisuutta ja siten luo hyvinvointia ja resilienssiä jäsenilleen. Esimerkiksi yksinhuoltajan perheessä työn ja perheen yhdistäminen on monin verroin haasteellisempaa kuin kahden huoltajan perheessä. Pakolaisina tulleiden kohdalla toisen vanhemman puuttuminen on vielä haastavampaa kuin suomalaissyntyisten kohdalla, koska heiltä usein puuttuvat myös muut sosiaaliset tukiverkostot.

Esimerkkimme, joissa on kuvattu yksilöiden ja perheiden elämänkulkua noin 25 vuoden ajalta, osoittavat myös, että kotoutuminen on ylisukupolvinen prosessi ja sen onnistumista voidaan mielekkäästi arvioida vasta pidemmällä aikavälillä. Näin on erityisesti silloin, kun kysymyksessä ovat pakolaisena Suomeen saapuneiden lasten ja nuorten kokemukset ja yhteiskunnallinen asema. Pakolaisina tulleiden kohdalla kotimaa usein säilyy elämän suuntaa ja identiteettiä jäsentävänä keskuksena (Safran 1991), mutta heidän lapsillaan kuulumisen tunne rakentuu ensisijaisesti suhteessa niihin paikkoihin, joissa he arkeaan elävät ja niihin perheenjäseniin, joiden kanssa he ovat henkilökohtaisesti kanssakäymisessä (Tiilikainen 2017). Lasten kasvaminen ja kasvattaminen samalla juurruttaa heidän pakolaisina tulleet vanhempansa Suomeen ja muualle diasporaan, jonne he alun perin kenties ajattelivat tulevansa vain väliaikaisesti.

Kiitokset

Kiitämme Husseinia, Warsamea ja Warsamen perhettä sekä kaikkia muita tutkimuksiimme osallistuneita yksilöitä ja instituutioita ajasta sekä elämäkokemusten ja tiedon jakamisesta. Lisäksi kiitämme Suomen Akatemiaa akatemiaturvituksen hankkeidemme rahoittamisesta.

Lähteet

Abdi, haastattelu 20.10.2015.

Anisa, haastattelu 26.10.2015.

Euroopan ihmisoikeussopimus. Strasbourg: Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. HE 43/2016. Hallituksen edistys eduskunnalle laiksi ulkomaalaislain muuttamisesta.

Hussein, anonymisoitu haastattelu.

L 301/2004. Ulkomaalaislaki.

Safia, haastattelu 7.11.2015.

Tilastokeskus (2017). Taustamaa ja syntyperä iän ja sukupuolen mukaan maakunnittain 1990–2015. Saatavilla: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/045_vaerak_tau_200.px/?rxid=f67d1dd3-ee29-46c2-aff0-90b989bc08e5. Luettu: 4.4.2017.

Warsame, haastattelu 1.10.2015.

Kirjallisuus

Alitolppa-Niitamo, Anne (2004). *The Ice Breakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education*. Helsinki: The Population Research Institute D 42/2004.

Al-Sharmani, Mulki (2007). *Contemporary Migration and Transnational Families: The Case of Somali Diaspora(s)*. Discussion Paper. Paper prepared for the Migration and Refugee Movements in the Middle East and North Africa, The Forced Migration & Refugee Studies Program, The American University in Cairo, Egypt, October 23–25, 2007.

Al-Sharmani, Mulki (2010). Transnational Family Networks in the Somali Diaspora in Egypt: Women's Roles and Differentiated Experiences. *Gender, Culture, and Place*, 17 (4), 499–518.

Bjork, Stephanie (2007). *Diasporic Moments: Practicing Clan in the Somali Diaspora*. PhD dissertation, Department of Anthropology, University of Wisconsin–Milwaukee.

Black, Keri & Marie Lobo (2008). A Conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, 14 (1), 33–55.

Bryceson, Deborah & Ulla Vuorela (2002). Transnational Families in the Twenty-first Century. Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (eds.), *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3–30.

Degni, Filio (2004). *The social and cultural determinants of the use of contraception among married Somali women living in Finland*. Helsinki: Stakes.

Dhalmann, Hanna (2011). *Yhden uhka, toisen toive? Somalien ja venäläisten asumistoiveet etnisen segregatiokehityksen valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Douglas, Mary (2000). *Puhtaus ja vaara: rituaalisen rajanvedon analyysi*. Tampere: Vastapaino.
- Erel, Umut (2011). Reframing migrant mothers as citizens. *Citizenship Studies*, 15 (6), 695–709.
- Fingerroos, Outi (2014). Somaliperheen paradoksaalisuus. *Kulttuurintutkimus*, 31 (4), 16–29.
- Fingerroos, Outi (2016). Mitä perheenyhdistäminen tarkoittaa? Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 65–87.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016a). Johdanto. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 7–20.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016b). Kurittomat perheet. Perheen käsitteen monet muodot historiassa ja eri kulttuureissa. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Fingerroos, Outi, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (2016c). Epilogi: Perheet koetuksella. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 195–207.
- Fingerroos, Outi, Tapaninen, Anna-Maria & Tiilikainen, Marja (toim.) (2016d). *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino.
- Förbom, Jussi (2014). *Väki, valta ja virasto. Maahanmuuttovirasto ja suomalainen turvapaikkapolitiikka*. Helsinki: Into.
- Gillis, John (1996). *A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values*. Cambridge: Harvard University Press.
- Glick Schiller, Nina, Linda Basch & Cristina Blanc-Szanton (1992). Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration. Nina Glick Schiller, Linda Basch & Cristina Blanc-Szanton (eds.), *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences, 1–24.
- Hall, Stuart (2003). Kulttuuri, paikka, identiteetti. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Hassinen-Ali-Azzani, Tuulikki (2002). *Terveys ja lapset ovat Jumalan lahjoja. Etnografia somalialaisten terveyskäsitteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaiseen kulttuuriin siirtymävaiheessa*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Hautaniemi, Petri (2004). *Pojat! Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Hänninen, Vilma (1999). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Isotalo, Anu (2015). *Mistä on hyvät tytöt tehty? Somalitytöt ja maineen merkitykset*. Turun yliopiston julkaisuja C 407. Turku: Turun yliopisto.

- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016). Perheettömiksi suojellut. Yksin tulleiden alaikäisten oikeus perheeseen. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 89–109.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa & Mary Gilmartin (eds.) (2015). The politics of migration. Virtual Special Issue. *Political Geography*, 143–145.
- Levitt, Peggy & Mary C. Waters (eds.) (2002). *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Levitt, Peggy & Nina Glick Schiller (2004). Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review*, 38 (3), 1002–1039.
- Lewis, Ioan (1994). *Blood and Bone: The Call of Kinship in Somali Society*. Lawrenceville, NJ: The Red Sea Press.
- Löyttyniemi, Varpu (2004). *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Jyväskylä: SoPhi, Jyväskylän yliopisto.
- Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (toim.) (2007). *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ*. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos.
- Martikainen, Tuomas & Marja Tiilikainen (2013). Johdanto: islamin hallinta. Tuomas Martikainen & Marja Tiilikainen (toim.), *Islam, hallinta ja turvallisuus*. Turku: Eetos, 9–23.
- Mohamed, Mohamed-Abdi (1997). Somalia: Kinship and Relationships Derived from it. Hussein M. Adam & Richard Ford (eds.), *Mending Rips in the Sky. Options for Somali Communities in the 21st Century*. Lawrenceville, NJ: The Red Sea Press, 145–159.
- Mohme, Gunnel (2014). 'Samira doesn't live here anymore': Somali-Swedes' mobility as transnational practice. *Nordic Journal of Migration Research*, 4 (3), 118–125.
- Pellander, Saara (2017). *Gatekeepers of the Family: Regulating Family Migration to Finland*. Helsinki: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences, Department of Economic and Political Studies.
- Peltola, Marja (2014). *Kunnollisia perheitä: Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Pirkkalainen, Päivi (2013). *Transnational responsibilities and multi-sited strategies: Voluntary associations of Somali diaspora in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Portes, Alejandro & Rubén G. Rumbaut (2005). Introduction: The Second Generation and the Children of Immigrants. Longitudinal Study. *Ethnic and Racial Studies*, 28 (6), 983–999.
- Rask, Shadia, Anna-Marie Paavonen, Eero Lilja, Päivikki Koponen, Jaana Suvisaari, Tapio Halla, Seppo Koskinen & Anu Castaneda (2016). Primaariperheestä erossaolo on yhteydessä somalialais- ja kurditaustaisten maahanmuuttaja-aikuisten hyvinvointiin ja kotoutumiseen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 81, 273–287.
- Safran, William (1991). Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora*, 1 (1), 83–99.

- Tapaninen, Anna-Maria (2016). Perhesiteet geeneissä: DNA-tutkimus perheenyhdistämisessä. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Tapaninen, Anna-Maria & Ilpo Helén (2015). Finland: Securing Human Rights, Suspecting Fraud. Torstein Heinemann, Ilpo Helén, Thomas Lemke, Ursula Naue & Martin G. Weiss (eds.), *Suspect Families: DNA Analysis, Family Reunification and Immigration Policies*. Farnham: Ashgate, 33–54.
- Tiilikainen, Marja (2003). *Arjen islam: Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.
- Tiilikainen, Marja (2017). 'Whenever mom hands over the phone, then we talk': Transnational ties to the country of descent among Canadian Somali youth. *Migration Letters*, 14 (1), 63–74.
- Tiilikainen, Marja, Abdirashid Ismail & Mulki Al-Sharmani (2016). Somalialaiset perheet perinteiden, siirtolaisuuden ja sisällissodan välissä. Outi Fingerroos, Anna-Maria Tapaninen & Marja Tiilikainen (toim.), *Perheenyhdistäminen. Kuka saa perheen Suomeen, kuka ei ja miksi?* Tampere: Vastapaino, 43–63.
- Ukkonen, Taina (2007). Toivo paranemisesta: Nuoren naisen päihdetarinan rakentuminen haastattelussa. *Elore*, 14 (1) Saatavilla: http://www.elore.fi/arkisto/1_07/ukk1_07.pdf. Luettu: 12.8.2018.
- Vertovec, Steven (2009). *Transnationalism*. Abingdon: Routledge.
- Wahlbeck, Östen (1999). Flyktingforskning och begreppet *diaspora*: Att studera en transnationell social verklighet. *Sosiologia*, 4, 269–279.

14. Irakilaistaustaisten pakolaisten työelämään integraation ajallisuus

Elli Heikkilä & Eveliina Lyytinen

14.1. Johdanto

Tutkimme tässä luvussa, miten *aika*, *työ* ja *integraatio* ovat yhteydessä toisiinsa pakolaisalan integraatioteorioissa sekä irakilaisen maahanmuuttajaväestön kohdalla ja kolmen Irakista Suomeen tulleen pakolaistaustaisen nuoren miehen kotoutumiskokemuksissa.

Muuttoliiketutkimuksessa aika ja ajallisuus otetaan usein itsestäänselvytenä, niin tutkijoiden kuin muuttajienkin toimesta, eikä kyseisiä käsitteitä ole laajalti teoretisoitu tässä kontekstissa. Aika ymmärretään eri tavoin, usein implisiittisesti esimerkiksi matkan, elämänkaaren tai sukupolvien kautta. Ajan nähdään kytkeytyvän etenkin erilaisiin siirtymiin, jotka voivat liittyä maantieteelliseen sijaintiin, lailliseen statukseen, elämänvaiheisiin tai siirtymään maahantulosta kotoutumiseen. Eksplisiittisesti aikaa ja ajallisuutta on tutkittu muuttoliiketutkimuksessa erityisesti kahden tutkimussuuntauksen parissa: liikkuvuuden tutkimuksessa, jossa tarkastellaan myös muuttomatkan kokemuksia, ja elämänkaarta ja pitkäaikaistutkimuksia koskevassa tutkimuksessa. (Griffiths, Rogers & Anderson 2013.) Ajan käsite yhdistetään usein tilan ja tilallisuuden käsitteisiin, joita on teoretisoitu muuttoliiketutkimuksessa aikaa enemmän (Khosravi 2014). Muuttoliike voidaankin määritellä ennen muuta ajalliseksi ja tilalliseksi liikkuvuudeksi, ja siksi on luontevaa tutkia niin sanottua aikatilaa (May & Thrift 2001). Tässä luvussa keskitymme tutkimaan aikaa ja ajallisuutta unohtamatta, että ne linkittyvät tilaan ja tilallisuuteen.

Griffithsin, Rogersin ja Andersonin (2013) mukaan aikaa on syytä ymmärtää muuttoliiketutkimuksen kentällä erilaisista tulokulmista sekä teoreettisen että empiirisen ajattelun kautta. He ehdottavat aikatutkimuksen keskittyvän etenkin viiteen ulottuvuuteen, joita avaamme soveltuvin osin tämän luvun empiirisissä osioissa, jotka koskevat

Irakista Suomeen saapuneiden pakolaistaustaisten ihmisten työelämänintegraation kokemuksia. Ensinnäkin Griffithsin, Rogersin ja Andersonin mukaan on tärkeää tarkastella virtoja ja hetkiä, joihin liittyy pysähtyneisyys, liike, odottaminen ja ylittäminen. Varsinkin muuttopäätöksen tekemiseen liittyvää prosessia tulisi heidän mukaansa tarkastella ajallisuuden näkökulmasta. Toiseksi, rytmit ja sykli ovat tärkeitä elementtejä muuttoliiketutkimuksen kentällä. Niitä voi tarkastella toistuvuuden, päällekkäisyyden ja kausittaisuuden kautta. Tärkeää on ymmärtää, miten liikkuvuus tai liikkumattomuus voi vaikuttaa elämänkulkuun. Pysyvyyden ja tilapäisyyden näkökulmia on myös tutkittu, sillä muuttoliikkeeseen liittyvät ilmiöt eivät useinkaan etene lineaarisesti ajassa tai tilassa. Varsinkin maahanmuuttajien tekemää prekaaria työtä on tutkittu tästä ajallisesta, tilapäisyyden tulokulmasta (Könönen 2015). Kolmanneksi Griffiths, Rogers ja Anderson muistuttavat, että muuttoliikkeen tempo on tärkeä ajallinen elementti. Tempoon ja nopeuteen liittyy esimerkiksi odotusten ja kokemusten, sekä niihin liittyvien konfliktien tarkastelu. Muuttajat kokevat usein muuttoliikkeeseen liittyvät muutokset ja prosessit liian hitaina tai nopeina. Hitaus ilmenee usein esimerkiksi turvapaikkaprosessin pitkitymisenä ja nopeus taas jopa ennakoimattomina pakkopalautuksina. Hitaus voi myös olla maahanmuuton hallinnon keino (Khosravi 2014). Odotuksesta ja liiasta ajasta voi siten seurata alistamista ja ahdistusta, mutta myös vapautumista ja voimaantumista. Neljänneksi tapahtumien synkronisuus ja hajottavuus ilmentää muuttoliikkeen ajallista ulottuvuutta Griffithsin, Rogersin ja Andersonin mukaan. Erilainen aikakäsitys voi esimerkiksi johtaa haasteisiin integraatioprosessissa. Toisaalta se voi edesauttaa diaspora- ja maahanmuuttajayhteisöjen syntymistä. Ajallinen hajottavuus voi ilmetä myös maahanmuuttajaperheiden sisällä: lapsilla ja aikuisilla voi olla hyvinkin erilaiset aikakäsitykset, etenkin toisella sukupolvella. Viimeiseksi tulevaisuutta on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin muuttoliikkeiden historiaa ja muuttajien menneisyyttä. Tulevaisuusorientoituneita alan analyysejä tarvitaan jatkossa lisää.

Tässä luvussa tuomme yhteen muuttoliike- ja pakolaistutkimuksen näkökulmasta ajan, työn ja integraation käsitteet. Lukumme jakautuu kolmeen analyysiosaan. Aloitamme luvun kirjallisuusanalyysillä, jossa analysoimme ensin aikaa ja työtä kotoutumisen teorioissa tarkastelun pääpainon ollessa pakolaistutkimuksen tieteellisessä kirjallisuudessa.

Sen jälkeen avaamme pakolaistaustaisten työllistymistä empiirisesti aikaperspektiivistä. Analyysimme koskee Irakista Suomeen suuntautuvaa muuttoa ja irakilaiden työelämänintegraatiota. Lukumme toinen analyysiosa on kvantitatiivista kuvailevaa analyysia, jossa tarkastellaan aluksi Irakista muuttaneiden määrän kehitystä, demografista rakennetta ja pääasiallista toimintaa. Tämän jälkeen keskitytään heidän tilanteeseensa suomalaisilla työmarkkinoilla. Otamme mukaan tilastoanalyysiin myös joitain tietoja Iranista Suomeen muuttaneista, sillä vaikka tutkimuksemme laadullinen haastatteluai-neisto keskittyy kolmeen Irakista Suomeen muuttaneeseen nuoreen mieheen, on yhdellä heistä iranilainen tausta ja hän on ollut työelämässä Iranissa. Analyysimme kolmannessa osassa tutkimme erityisesti kolmen pakolaistaustaisen nuoren miehen Pohjoisen, Muhammedin ja Josefin (haastateltavien itse valitsemat pseudo- eli peitenimet) työelämän

kokemuksia tapaustutkimuksena siitä, miten aika ja työelämänintegraatio voivat henkilökohtaisesta kotoutumisen näkökulmasta liittyä toisiinsa. Kysymme, millaisia ajallisia kokemuksia näiden miesten työelämään kytkeytyy ja, miten ne ovat yhteydessä heidän pakolaisuuden ja kotoutumisen kokemuksiinsa.

Tutkimuksen empiirisessä osassa esittelemme sekä määrällistä että laadullista analyysia. Kvantitatiivisena tutkimusaineistona ovat Tilastokeskuksen julkiset tilastot (Tilastokeskus 2017), joista on tuotettu graafisia esitysmuotoja ja taulukoita. Kvalitatiivinen aineisto koostuu kolmesta haastattelusta, jotka on tehty osana laajempaa *Coming of Age in Exile* (CAGE) -tutkimushanketta. Hankkeen laadulliselle tutkimukselle on myönnetty Nuoriso- ja lapsuudentutkimuksen tutkimuseettisen toimikunnan ennakoarvio. Haastattelumuotona on käytetty elämäntarinallista haastattelua, jonka tarkoituksena on tarkastella tiettyä teemaa – tässä tapauksessa työelämää – osana haastateltavan laajempaa elämänkaarta, joka tässä tutkimuksessa käsittää tämän kokemukset lähtömaassa, matkan aikana ja Suomeen saavuttua. Haastattelut kestivät noin 1,5 tuntia, ne äänitettiin ja litteroitiin. Yksi haastatteluista tehtiin englanniksi (lainaukset tutkijan kääntämiä) ja kaksi suomeksi. Haastatteluaineistosta on poistettu suorat tunnistetiedot. Haastatteluaineisto on analysoitu sisällönanalyysin avulla keskittyen ajallisuuden tematiikkaan.

14.2. Aika ja työ kotoutumisen teorioissa

Mikä merkitys kotoutumisen tutkimuskirjallisuudessa ja etenkin sen teorioissa annetaan käsitteille aika ja työ? Liitetäänkö nämä kaksi käsitettä toisiinsa alan kirjallisuudessa? Tutkimme näitä kysymyksiä suhteessa muuttoliike- ja pakolaistutkimuksen kirjallisuuteen. Pääpaino analyysissa on pakolaisalan akateemisessa kirjallisuudessa keskittyen pakolais- ja pakkomuuttotutkimuksen johtavan *Journal of Refugee Studies* -sarjan kotoutumista koskeviin tutkimuksiin. Analyysiin on otettu lisäksi mukaan pohjoismaista kotoutumista koskevaa kirjallisuutta *Nordic Journal of Migration Research* -sarjasta sekä Suomea koskevaa alan kirjallisuutta.

Pakolaisten paikallinen kotoutuminen vastaanottaneeseen maahan on yksi kolmesta perinteisestä pakolaisuuden pysyvästä ratkaisumallista uudelleensijoittamisen ja paluun ohella. Usein se on tärkein ratkaisukeino, vaikka sitä on pitkään pidetty niin sanottuna unohdettuna ratkaisuna. Integraatiossa on syytä erottaa *de facto* eli tosiasiallinen kotoutuminen, jossa pakolaiset neuvottelevat paikallisesti kuulumisensa vastaanottaneeseen yhteisöön, ja *de jure* eli laillinen integraatio, joka viittaa uuden kansalaisuuden saamisen myötä tulleisiin poliittisiin oikeuksiin. Jotta kotoutuminen olisi aidosti pysyväisluonteista, tulee sen perustua sekä paikalliseen käytäntöön että kansalliseen lainopilliseen integraatioon (Hovil 2014).

Pakolaisalan kirjallisuudessa korostetaan sitä, että integraatio on vaikeasti määriteltävä ja moniulotteinen prosessi (Lewis 2010), joka ei noudata lineaarista mallia. Tästä joh-

tuen kotoutumisen tutkimus ei perustu tiettyyn sovittuun teoriaan tai käsitteeseen (Ager & Strand 2008). Kotoutumisen luonne, prosessi ja tilallinen konteksti ovat yhä kiisteltyjä kysymyksiä alan tutkimuksessa (Kirkwood, McKinlay & McVittie 2014). Integraatioon vaikuttavat sekä henkilökohtaiset ominaisuudet että institutionaalinen ympäristö. Lisäksi on tärkeää kysyä, mihin integraatio kohdistuu, eli mihin pakolaiset ovat kotoutumassa.

Harvoissa alan tutkimuksissa kuitenkaan pureudutaan kysymykseen siitä, miten integraatio ja aika liittyvät toisiinsa käsitteellisesti. Aikaa enemmän kotoutumisen teorioissa puhutaan eri tavoin tilasta ja tilallisuudesta. Työn merkitystä ja pakolaisten sijoittumista työmarkkinoille on tutkittu enemmän kuin integraation muita ulottuvuuksia. Varsinkin pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa integraation nähdään tapahtuvan työnteon kautta. Näin ollen voimassa olevat kotouttamispolitiikat ovat vahvasti sidoksissa erilaisiin pakolaisten aktivoimistoimenpiteisiin, joissa tavoitellaan pääsyä ja aktiivista roolia työmarkkinoille (Bochmann & Haglund 2011; Gauffin & Lyytinen 2017). Muuttajien pääsyn aktiiviseen rooliin työmarkkinoille ja siellä pysymiseen vaikuttavat esimerkiksi ikä maahantulohetkellä, koulutustaso, maassaolon aika ennen työmarkkinoille pääsyä, työsuhteen pysyvyys ja laatu sekä talouden suhdanteet (Dustmann, Glitz & Vogel 2010; Sarvimäki 2011; Busk ym. 2016).

Pakolaistutkimuksen urauurtavassa kotoutumisen teoriassa Ager ja Strang (2008) käsitteellistävät integraation neljän eri kentän kautta: osoitukset ja keinot (työ, asunto, koulutus ja terveys), sosiaaliset yhteydet (sosiaaliset sillat, siteet ja linkit), fasilitaattorit (kieli ja kulttuurinen osaaminen), ja perusta (oikeudet ja kansalaisuus). Työllistyminen on siten yksi keskeinen keino kotoutua ja osoitus kotoutumisesta. Kyseisessä kotoutumisen viitekehyksessä ei viitata suoraan aikaan käsitteenä, vaan puhutaan integraatiosta prosessina, joka kehittyi ajan kuluessa. Myös kotoutumisen kaksisuuntaisuus tulee heidän mukaansa ymmärtää ajallisena prosessina, jossa maahanmuuttajat muuttavat yhteiskuntaa samaan aikaan, kun he kotoutuvat siihen (Strang & Ager 2010). Lisäksi kotoutumisen tilallinen konteksti, jota painotetaan alan tutkimuksessa huomattavasti enemmän kuin aikaa, muuttuu heidän mukaansa temporaalisesti.

Monet tutkijat korostavat kotoutumisen aikajännettä, joka alkaa vastaanottavaan maahan saapuessa ja päättyy, kun pakolaiset ovat tasa-arvoisessa asemassa suhteessa kantaväestöön (Phillimore & Goodson 2008; Pietka-Nykaza 2015). On tärkeää tutkia kotoutumista kokonaisvaltaisesti, ja ottaa huomioon sen erilaiset ajalliset vaiheet, kuten vastaanottavaan maahan saapuminen, asettuminen, sekä pysyvän oleskeluluvan ja kansalaisuuden saaminen (Vercer 2010). Varsinkin alkuvaiheen tilanne vaikuttaa suuresti koko kotoutumisprosessin etenemiseen. Integraatio ei siten ole yksisuuntainen selkeinä vaiheina etenevä prosessi, vaan se koostuu erilaisista samanaikaisista prosesseista.

Integraatiotutkimuksessa on tärkeää ymmärtää kotoutumisprosessin seurauksia holistisesta näkökulmasta, jossa eri kotoutumisen elementtejä tarkastellaan suhteessa toisiinsa (Phillimore & Goodson 2008). Esimerkiksi työnteoa ei tule nähdä vain taloudellisena integraationa, vaan sen kautta on mahdollista edistää myös sosiaalisia suhteita, turvallisuutta, kielen oppimista ja kulttuurista ymmärrystä. Työn kotouttavaa

vaikutusta tuleekin tutkia ennen muuta pitkäikäisaineistojen kautta, jolloin voidaan analysoida työmarkkinaintegraation temporaalaisia siirtymiä sekä asumisajan ja pakolaisen iän vaikutusta työllistymiseen (Phillimore & Goodson 2008; Pietka-Nykaza 2015).

Kotoutumisen tutkimuksessa on kritisoitu sitä, että alan tutkimus on liialti keskittynyt erilaisten kotoutumista edistävien ilmiöiden mittaamiseen ja kuvailuun käsittelemättä integraatiodiskurssin retorista funktiota (Kirkwood, McKinlay & McVittie 2014) ja pakolaisten sosialisaatiota vastaanottavan yhteiskunnan normeihin ja käytänteisiin (Belloni 2016). Erilaiset integraatiokäsitykset vaikuttavat kotoutumisen politiikkaan, toimenpiteisiin ja pakolaisten kotoutumiskokemuksiin. Kirkwoodin, McKinlayn ja McVittien (2014) mukaan kotoutumisen käsite ei voi olla vain mitattava, vaan sen tulee myös olla kanta-aottava ja samalla oikeuttaa ja kritisoida tiettyjä integraatiokäytänteitä. Erityisen tärkeää onkin tutkia pakolaisten omia integraatiokäsitteitä, jotka usein pohjaavat eettisille pohdinnoille. Pakolaisten integraatiokäsitteiden muodostumiseen vaikuttavat muun muassa asuinalue, sukupuoli ja paikkakunnalla asumisen kesto.

Myös muut tutkijat ovat korostaneet, että pakolaiset tulee nähdä luovina toimijoina, joiden henkilökohtaiset valinnat ja motivaatiot vaikuttavat meneillään oleviin integraatioprosessin muodostaviin tapahtumiin (Pietka-Nykaza 2015). Pakolaisia ei myöskään saa tukehduttaa liiallisten kotouttamistoimenpiteiden kautta (Belloni 2016), mutta McPhersonin (2010) mukaan nykyinen monikulttuurisuuden jälkeinen kotouttamispolitiikka pitkälti marginalisoi pakolaiset, koska heidät nähdään vain kotouttamistoimenpiteiden kohteina. Pakolaisilla on siten vastuu kotoutua kotouttamispolitiikassa määritellyssä ajassa ja tietyllä tavalla. Tähän liittyen Lewis (2010) on tutkinut hiljattain vastaanottoomaahan saapuneiden pakolaisten integraatiota yhteisöllisten juhlien ja tapahtumien kautta ylirajaisessa kontekstissa. Pakolaisyhteisöjen juhlat eivät tarjoa vain mahdollisuuksia luoda uusia yhteisöjä, vaan ne mahdollistavat myös tauon erilaisista virallisista kotouttamistoimenpiteistä, kuten uuden kielen oppimisesta tai työnteosta. Hänen tutkimuksessaan korostuvat kotoutumisen tilallinen konteksti ja ajallinen ulottuvuus. Esimerkiksi pakolaisten siteet kotimaahan ja vastaanottaneeseen maahan vaihtelevat ajassa. Jatkotutkimuksissa onkin hänen mukaansa syytä tarkastella kotoutumisen kestävyyttä ja etenemistä ajan kuluessa.

Suomea koskevassa kotoutumistutkimuksessa korostetaan sekä ajan että työelämän merkitystä. Forsanderin (2013, 243) mukaan on "tärkeää muistaa, että kansainvälinen muuttoliike ja maahanmuuttajien integraatio ovat prosesseja, jotka elävät ja muuntuvat jatkuvasti." Suomen monikulttuurisuuteen perustuva kotouttamispolitiikka ja -lainsäädäntö myös kehittyvät historiallisesti. Saukkonen (2013) on esimerkiksi vertaillut kotouttamislain muutosta ajassa. Voimassaolevassa laissa vuodelta 2010 korostetaan aiempaa lakia enemmän kotoutumisen kaksisuuntaisuutta. Lisäksi kotoutuminen nähdään laajemmin koko yhteiskuntaan eikä vain työelämään kiinnittymiseksi. Vaikka nykyisessä kotouttamisen politiikassa ja käytänteissä korostuu työn merkitys, ottaa kotouttamislainsäädäntö aiempaa paremmin huomioon myös työmarkkinoiden ulkopuolisten maahanmuuttajien integraation ja kotoutumisen monialaisuuden. Täs-

tä huolimatta Forsander (2013, 220) on todennut, että ”työtä pidetään yhteiskuntaan kiinnittymisen keskeisimpänä indikaattorina” ja ”muuta yhteiskunnallisen osallistumisen ja osallisuuden muotoja...pidetään usein työelämään integroitumiseen nähden toissijaisina.” Maahanmuuttajien pääsy työmarkkinoille ei kuitenkaan ole riittävä taloudellisen kotoutumisen indikaattori, sillä heidän asemansa on usein epävakaa ja jatkuvassa muutoksessa (Krutova, Lipiäinen & Koistinen 2016). Esimerkiksi Kyhän (2011) tutkimuksessa vain muutama (6 %) maahanmuuttaja oli työssä Suomessa heti muuttovuoden lopussa ja kolmen Suomessa asutun vuoden jälkeen työssä oli runsas kolmannes (35 %). Työsuhteet olivat kuitenkin useimmiten määräaikaaisia ja kestoaltaan lyhyitä. Lisäksi työurat koostuivat runsaasta työttömyydestä ja koulutuksiin osallistumisesta.

Krutova, Lipiäinen & Koistinen (2016) ovat tehneet mielenkiintoisen tutkimuksen siitä, miten ajallisuus ja maahanmuuttajien työmarkkinaintegraatio liittyvät toisiinsa. Ensinnäkin maahanmuuttajien työllistyminen vastaanottaneen valtion työmarkkinoille on usein aikaa vievä ja sosiaalisesti selektiivinen prosessi. Siihen vaikuttavat myös maahanmuuttajien tilanne ja työelämähistoria lähtömaassa. Myös vastaanottomassa vietetty aika määrittää usein työmarkkinoille pääsyä: maahanmuuttajien ja kantaväestön väliset työllistymiserot pienenevät ajan myötä, mutta niin pienenee myös maahanmuuttajien mahdollisuus saada ensimmäinen työpaikka. Krutova ym. argumentoivat, että työelämään kotoutumisen ajallisuutta on suositeltavaa tutkia työmarkkinoiden siirtymien teorian kautta, jossa tarkastellaan erityisesti yksilöiden työmarkkinasijoittumisen heterogeenisuutta. Siirtymät nähdään muun muassa urakehityksenä, pääsynä pois epätyytyttävistä työoloista ja sosiaalisena poissulkemisena työmarkkinoilla. Heidän mukaansa työmarkkinaintegraatio tulee nähdä pitkän aikavälin dynaamisena prosessina, johon liittyy erilaisia vaiheita, ja he ovat luoneet maahanmuuttajien työmarkkinasiirtymiä kuvaavan typologian. Heidän 11 vuoden pitkittäistutkimuksessaan kolme maahanmuuttajaryhmää kymmenestä säilyttivät suhteellisen tasapainoisen työllisyysaseman: nopeat integroitujat, työttömyyden ja passivoitumisen takia viivästyneet kotoutujat sekä oppisopimuskoulutuksen takia viivästyneet kotoutujat. Työmarkkinaintegraatioon vaikuttivat erityisesti maahanmuuttajien ikä ja sukupuoli.

Sarvimäen (2017) tutkimuksessa Suomessa asuvien maahanmuuttajien tilanteesta työmarkkinoilla vuosina 1990–2013 havaittiin, että erot maahanmuuttajien ja kantaväestön välillä pienenevät Suomessa asutun ajan kuluessa, mutta ne pysyivät merkittävinä myös pidemmällä aikavälillä. Etenkin Irakista, Afganistanista ja Somaliasta muuttaneilla työllisyysaste oli vielä vuonna 2013 alhainen eli 20–26 prosentin luokkaa. Muuttoajankohdalla on myös oma merkityksensä: Sarvimäen tutkimus osoitti, että niillä Irakista ja Somaliasta muuttaneilla, jotka saapuivat Suomeen 2000-luvun alussa, oli korkeampi työllisyysaste vuodesta 2008 eteenpäin kuin niillä, jotka muuttivat samoista maista Suomeen 1990-luvun loppupuolella.

Maahanmuuttajien työmarkkina-asemaan vaikuttaa myös se, kohdellaanko heitä työmarkkinoilla yhdenvertaisesti. Syrjintä on yksi työllistymisprosessia hidastava mekanismi. Syrjinnällä tarkoitetaan ihmisten asettamista eriarvoiseen asemaan perusteilla,

jotka eivät ole hyväksyttävissä. Syrjintää on työnhakijoiden asettaminen keskenään eri asemaan esimerkiksi iän, sukupuolen tai etnisen alkuperän perusteella. Työnhakijalta voidaan vaatia ”täydellistä” kielitaitoa ilman, että tuodaan esiin, mitä täydellisellä kielitaidolla tarkoitetaan tai kuinka hyvää kielitaitoa tehtävässä tarvitaan. Syrjintää voi tapahtua pelkän nimen tai ihonvärin perusteella. Jotta rekrytointiprosessi olisi mahdollisimman tasapuolinen, on ehdotettu esimerkiksi nimettömien hakemusten käyttöä (Ahmad 2005; Forsander 2013).

14.3. Irakista Suomen työmarkkinoille

Onnistuneen kotouttamisen yksi tärkeä tekijä on sujuvan työmarkkinoille pääsyn mahdollistaminen. Työn vuoksi muuttaneilla työllistyminen on nopeaa, sillä heillä on työpaikka tiedossa kohdemaahan muuttaessaan. Toisenlaisessa tilanteessa ovat pakolaistaustaiset muuttajat, sillä heillä muuton syynä on turvan hakeminen muusta maasta. Myöskään ennalta ei ole tiedossa aika, kuinka kauan heidän tulee odottaa, että he voivat palata kotimaahansa, jos ylipäänsä enää voivat palata sinne. Myös pakolaisuuden vuoksi muuttaneet haluavat täysipainoisen elämän siellä, minne he ovat asettuneet ja tällöin yksi kotoutumisen pilari on aktiivinen osallistuminen työmarkkinoille.

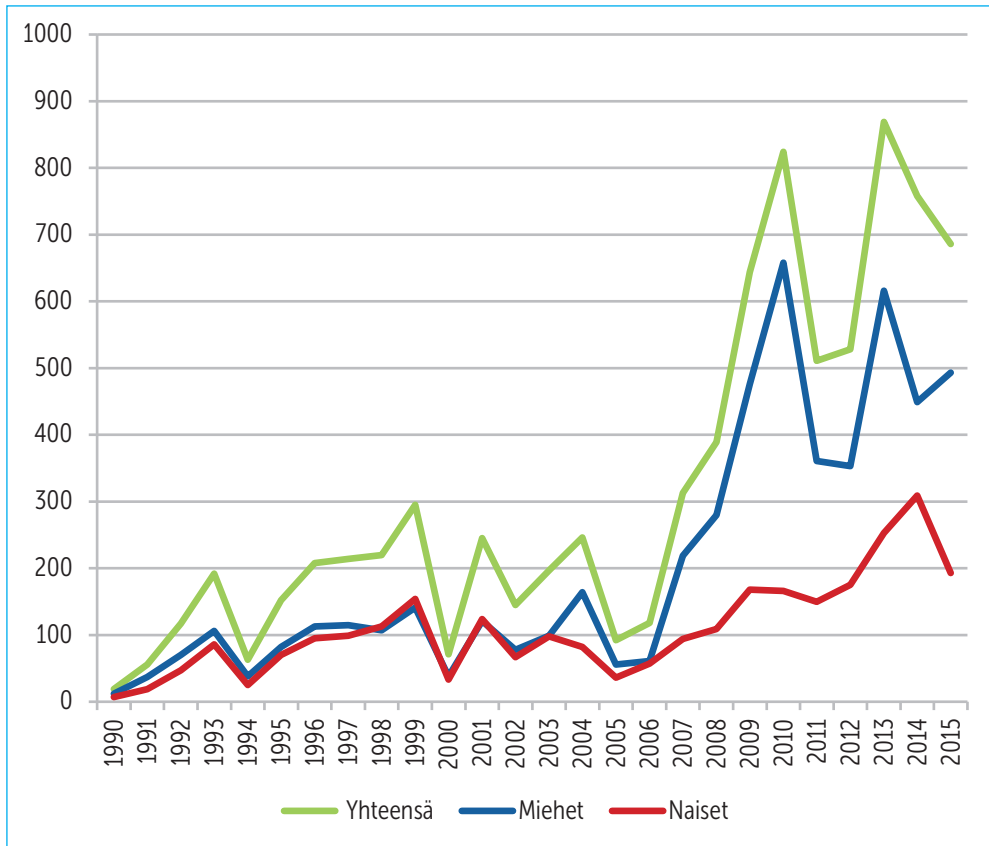
Seuraavassa tarkastellaan aluksi tilastollisesti muuttoa Irakista Suomeen ja sitä, miten muuttovirrat ovat kehittyneet ajan myötä. Sen jälkeen selvitetään, miltä irakilaisien työllistyminen näyttää ja mille aloille he ovat työllistyneet. Tärkeä kysymys on, miten työttömyys on kehittynyt pitkällä aikavälillä. Tämän jälkeen laadullinen analyysi tuo syvällisempää kuvaa yksilötason kokemuksista kotoutumisprosessista, johon oleellisena osana kuuluu myös osallistuminen suomalaisille työmarkkinoille.

14.3.1. Muuttovirta Irakista Suomeen

Lähi-idässä ja Pohjois-Afrikassa syntyneen ulkomaalaistaustaisen 15–64-vuotiaan väestön Suomeen muuton tärkeimmät syyt vuonna 2014 olivat perhesyyt (42 %) ja pakolaisuus (37 %). Vuonna 2014 Suomessa asuvien pakolaistaustaisten yleisimmät taustamaat olivat Irak, Somalia, Afganistan ja Iran. (Sutela & Larja 2015.) Näin ollen voimme siis arvioida, että irakilaisia ja iranilaisia koskevat yleiset tilastot koskettavat pääosin pakolaistaustaisia henkilöitä.

Kokonaismuuttomäärät (yksilön kansalaisuudesta riippumatta) Irakista Suomeen sukupuolen mukaan ovat vaihdelleet huomattavasti ajanjaksona 1990–2015 (Kuva 6). Tilastojen mukaan muuttajista suurin osa on Aasian kansalaisia eli siten Irakin kansalaisia. Vuonna 1990 muuttajien määrä oli vain 19 henkeä, ja heistä noin kaksi kolmasosaa oli miehiä. Siitä eteenpäin muuttovirta on kasvanut, mutta muutama notkahdus

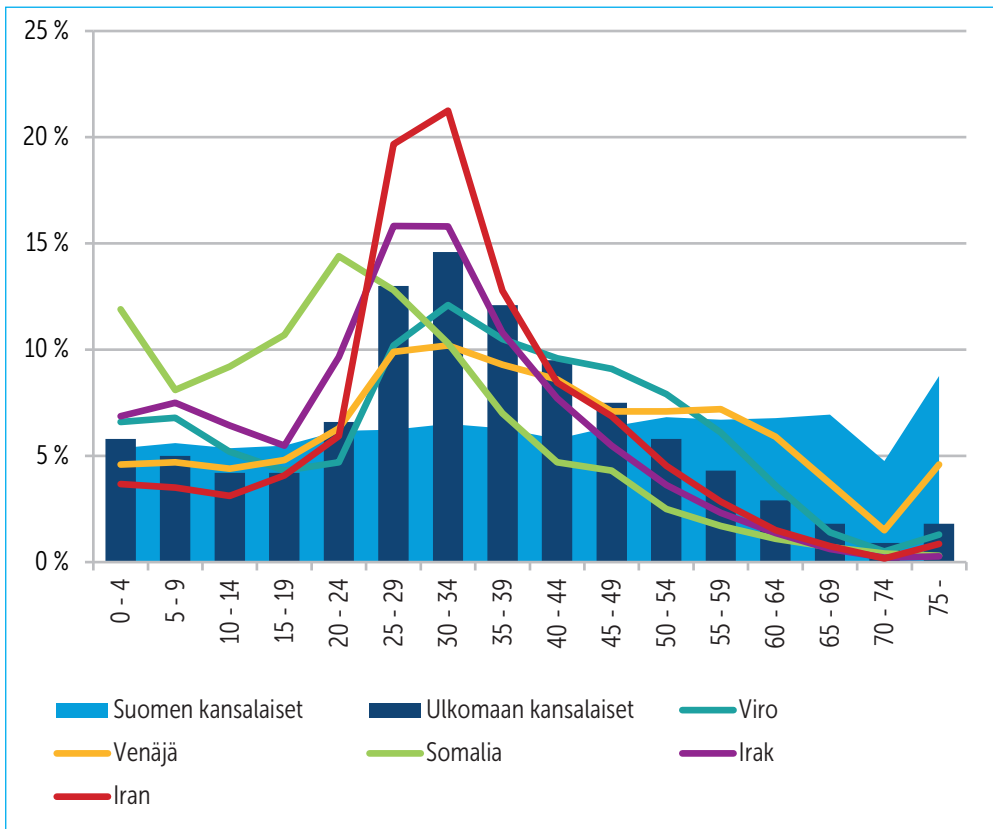
on havaittavissa vuosien 1994, 2000 ja 2005 kohdalla. Tämän jälkeen muuttajien määrä on noussut aivan uudelle tasolle. Suurimmat luvut ovat olleet vuonna 2010 (824 muuttajaa) ja vuonna 2013 (869). Vuonna 2015 Irakista muutti 686 henkeä, josta 72 prosenttia oli miehiä. Samana vuonna Suomi sai Irakista ennätysmäärän turvapaikanhakijoita, 20 485 henkeä, eli 63 prosenttia kaikista turvapaikanhakijoista (Maahanmuuttovirasto 2017). Turvapaikanhakijat eivät näy vuoden 2015 luvuissa, sillä heillä ei ole ollut tuolloin vielä oleskelulupaa Suomeen.

Kuva 6. Irakista Suomeen vuosittain muuttaneet 1990–2015. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Suomessa asuvista Irakin kansalaisista kaksi kolmasosaa on ollut miehiä vuonna 2015 (Taulukko 2). Irakilaisten ikäjakauma myötäilee pitkälti ulkomaan kansalaisten ikäjakaumaa, eli he ovat selvästi nuorempia kuin Suomen kansalaiset. Sen sijaan Suomessa asuvilla iranilaisilla on huomattavasti korkeampi nuorten työikäisten eli 25–34-vuotiaiden osuus. Suomen väestö on kaiken kaikkiaan selvästi ikääntyneempää kuin muiden esitettyjen ryhmien (Kuva 7). Maahanmuuttajataustaiset ovat siten parhaassa työiässä. Heillä on kymmenien vuosien työura mahdollinen uudessa asuinmaassaan, kun työpaikka ja koulutus vastaavat toisiaan. Tällöin myös tuottavuus on korkeimmillaan

(Chiswick 1978; Hämäläinen ym. 2005). Seuraavaksi tarkastellaan, miltä irakilaisten pääasiallinen toiminta näyttää Suomessa.

Kuva 7. Irakin ja muiden vertailumaiden kansalaisten sekä ulkomaan ja Suomen kansalaisten ikärakenne vuonna 2015. Lähde: Tilastokeskus 2017

14.3.2. Pääasiallinen toiminta

Irakin kansalaisten määrä Suomessa oli 7 073 henkeä vuonna 2015. Pääasiallista toimintaa tarkasteltaessa Irakin kansalaisista työttöminä oli runsas neljännes ja toinen neljännes koostui muista työvoiman ulkopuolella olevista, kuten perheenäideistä ja kotirouvista. Lapsia, eli 0–14-vuotiaita, oli viidennes ja opiskelijoita ja koululaisia 15 prosenttia. Merkillepantavaa on se, että työllisiä on vain yhdeksän prosenttia. Samoin irakilaisissa on vähän eläkeläisiä, mikä kertoo väestöryhmän nuoresta ikäjakaumasta (Taulukko 2). Alhainen työllisten osuus ja vaikeus löytää työtä Suomessa ovat linjassa Busk ym. (2016) tutkimuksen kanssa, jossa maahanmuuttajista vaikein työllisyystilanne on juuri pakolaistaustaisilla. Työllistyminen vie siten aikaa myös

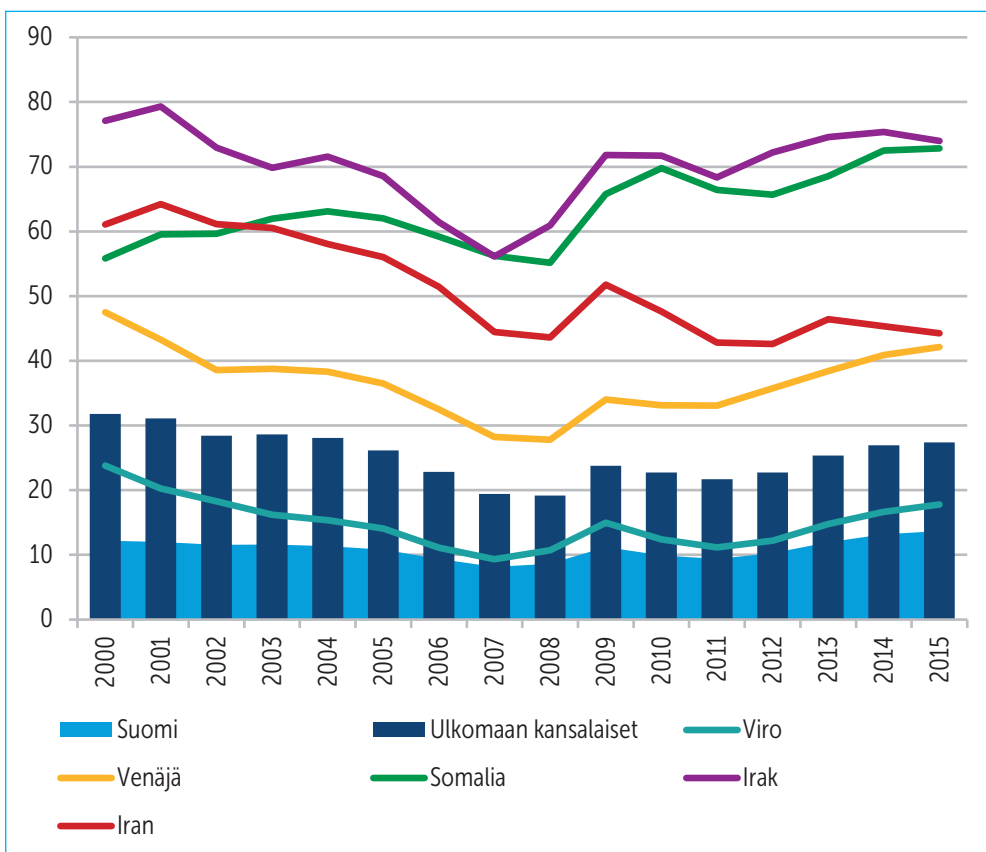
irakilaisilla. Huolestuttavaa on se, että irakilaisia on Suomessa ollut jo pitkään, ja silti työllisten osuus irakilaisista on edelleen alle 10 prosenttia pääasiallista toimintaa tarkasteltaessa.

Irakilaisista miehistä työttöminä oli 29 prosenttia eli selvästi enemmän kuin naisia (21 %). Naisista taas moni oli 0–14-vuotiaita ja muita työvoiman ulkopuolella olevia. Työllisten kohdalla miesten osuus oli korkeampi (13 %) kuin naisten kaksi prosenttia, mikä on erittäin pieni osuus. Opiskelijoiden ja koululaisten sekä eläkeläisten kohdalla sukupuolten välillä ei ole ollut suurta eroa (Taulukko 2). Irakilaisten työllisyys suomalaisilla työmarkkinoilla oli siis hälyttävän pieni vuonna 2015.

Taulukko 2. Irakin kansalaiset pääasiallisen toiminnan mukaan Suomessa vuonna 2015. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Pääasiallinen toiminta	Irakin kansalaiset					
	Yhteensä	%	Miehet	%	Naiset	%
Työlliset	651	9,2	600	12,9	51	2,1
Työttömät	1 851	26,2	1 335	28,6	516	21,4
0–14-vuotiaat	1 472	20,8	760	16,3	712	29,5
Opiskelijat, koululaiset	1 069	15,1	734	15,7	335	13,9
Varusmiehet, siviilipalvelusmiehet						
Eläkeläiset	257	3,6	151	3,2	106	4,4
Muut työvoiman ulkopuolella olevat	1 773	25,1	1 083	23,2	690	28,6
Koko väestö	7 073	100,0	4 663	100,0	2 410	100,0

Suomessa asuvien Irakin kansalaisten työttömyysaste on ollut selvästi vertailumaita korkeampi vuodesta 2000 vuoteen 2015 (Kuva 8). 2000-luvulla irakilaisten työttömyys laski 77 prosentista vuonna 2000 jo 56 prosenttiin vuonna 2007, mutta maailmanlaajuisen talouskriisin myötä vuonna 2008 työttömyys alkoi jälleen kasvaa. Irakilaisten työllisyystilanteen heikentyminen reagoi siten talouden suhdanteisiin eli taantumaan. Suomessa Somalian kansalaisten työttömyysaste on noussut liki samalle tasolle kuin irakilaisten: vuonna 2015 se oli irakilaisilla 74 prosenttia ja somaleilla 73 prosenttia. Iranin kansalaisten työttömyysaste on sen sijaan alentunut ja saavuttanut lähes venäläisten tason. Kun iranilaisten työttömyysaste oli 61 prosenttia vuonna 2000, se oli pudonnut 44 prosenttiin vuonna 2015. Virolaisten työttömyys maassamme on Suomen kansalaisten tasoa, kun taas ulkomaan kansalaisilla kokonaisuutena on ollut selvästi korkeampi työttömyys verrattuna kantaväestöön koko tarkasteluajanjaksona. Työllistymisessä on siten havaittavissa piirteitä Myrskylän ja Pyykkösen (2014) tutkimukseen: mitä kulttuurisesti ja kielellisesti lähempänä Suomea olevista maista maahanmuuttajat tulevat, sitä nopeammin he Suomessa työllistyvät (ks. Jaakkola 2000).

Kuva 8. Irakin ja vertailumaiden kansalaisten työttömyysaste ajanjaksona 2000–2015. Lähde: Tilastokeskus 2017.

14.3.3. Työlliset irakilaiset

Kiinnostavaa on selvittää ajallisesti vuodesta 2010 vuoteen 2014, miten irakilaiset ovat työllistyneet ja mitkä ovat heidän ammattiryhmänsä. Kun Suomessa irakilaistaustaisten työllisten määrä oli 1 218 henkeä vuonna 2010, oli työllisten määrä kasvanut 1 703 henkeen vuonna 2014. Kasvua on tapahtunut lisääntyneen muuttoliikkeen, mutta myös aikaisemmin muuttaneiden työllistymisen myötä. Vuoden 2014 työllisistä miehiä on ollut 1 284 henkeä ja naisia selvästi vähemmän, 419 henkeä. Vastaava tilanne oli vuonna 2010, jolloin neljä viidesosaa työllisistä oli miehiä.

Irakilaiset ovat sijoittuneet laaja-alaisesti eri ammattiryhmiin sekä koulutusta vaativammalle primaari- että vähemmän koulutusta vaativalle sekundaarisektorille suomalaisilla työmarkkinoilla vuonna 2014 (Kuva 9; Taulukko 3). Eniten eli 40 prosenttia työllisistä on ollut palvelu- ja myyntityöntekijöinä (674 henkeä). Seuraavaksi tärkeimmät ryhmät ovat olleet muut työntekijät (15 %, 262 henkeä) sisältäen esimerkiksi siivoojat,

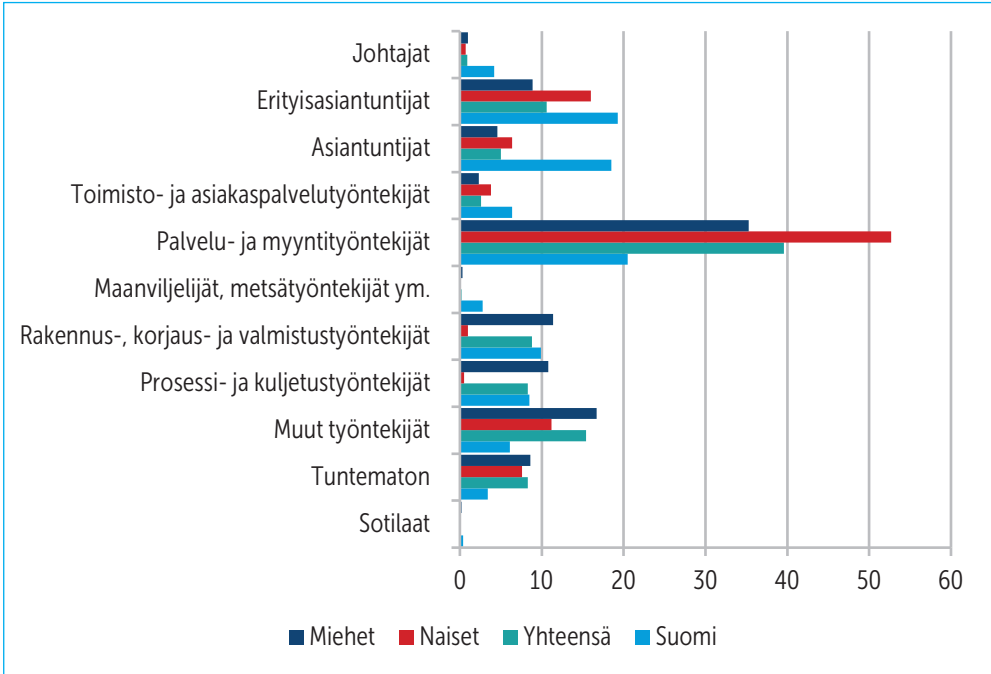
ja erityisasiantuntijat (11 %, 181 henkeä). Irakilaisten sijoittumisessa työmarkkinoille ei ole tapahtunut vuodesta 2010 vuoteen 2014 merkittävää muutosta, sillä myös vuonna 2010 40 prosenttia työllisistä oli palvelu- ja myyntityöntekijöinä (495 henkeä). Lisäksi muut työntekijät (16 %, 194 henkeä) ja erityisasiantuntijat (11 %, 134 henkeä) olivat seuraavaksi merkittävimmät ammattiryhmät.

Tarkasteltaessa työllisten ammattiryhmiä sukupuolen mukaan havaitaan, että naisten kohdalla palvelu- ja myyntityöntekijöiden osuus oli erityisen korkea (53 %) verrattuna miesten vastaavaan osuuteen (35 %) vuonna 2014. Samoin työllistyminen erityisasiantuntijoina korostui naisilla miehiin verrattuna. Muissa työntekijöissä, rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijöissä sekä prosessi- ja kuljetustyöntekijöissä miehiä on selvästi naisia useammin. Määrällisesti miehiä oli kaikissa ammattiryhmissä kuitenkin naisia enemmän. Verrattaessa kehityslinjaa vuodesta 2010 vuoteen 2014, palvelu- ja myyntityöntekijöiden osuus naisista oli samaa suuruusluokkaa molempina vuosina eli 53 prosenttia. Miesten osuus oli 36 prosenttia vuonna 2010. Myös vuonna 2010 naiset olivat useammin erityisasiantuntijoita (15 %) kuin miehet (10 %). Kaikissa ammattiryhmissä oli miehiä myös vuonna 2010 määrällisesti enemmän kuin naisia. Suuria eroja ei siis ilmennyt ammattiryhmien työllistävyydessä 2010-luvulla.

Ammattiryhmiin sijoittuminen osoittaa, että irakilaistaustaiset ovat sijoittuneet laaja-alaisesti eri osaamistasoa vaativiin tehtäviin. Työtä on löytynyt myös korkeampaa koulutusta vaativista primaarisektorin työpaikoista, erityisasiantuntijoiden töistä. Työvoima nähdäänkin heterogeenisena: työllistyminen ja yksittäisen työntekijän palkka määräytyvät hänen inhimillisen pääomansa mukaan (Chiswick 1978; Hämäläinen ym. 2005). Larja ja Sutela (2015) tuovat esiin, että Suomessa esimerkiksi moni koulutettu maahanmuuttaja työskentelee koulutustaastaansa vastaamattomassa työssä, noin joka viides ulkomaalaistaustainen korkeakoulutettu on työntekijäammattissa ja lisäksi ulkomaalaistaustaisten korkeakoulutettujen joukossa on alityöllisyyttä.

Miten Suomessa asuvien irakilaistaustaisten ammattiryhmät eroavat suomalaistaustaisista vuonna 2014? Irakilaistaustaisilla korostuu suomalaistaustaisia useammin työllistyminen palvelu- ja myyntityöntekijöiksi samoin kuin muiksi työntekijöiksi. Suomalaistaustaisia on sen sijaan erityisasiantuntijoina ja asiantuntijoina (molempia lähes 20 %) enemmän kuin irakilaisia (11 %, 5 %). Kun irakilaistaustaisia verrataan iranilaistaustaisiin, nähdään, että myös iranilaisilla korostuu palvelu- ja myyntityöntekijöiden osuus. Iranilaistaustaisissa on kuitenkin lähes puolet enemmän erityisasiantuntijoita ja yli puolet enemmän asiantuntijoita kuin irakilaisissa (Kuva 9; Taulukko 3). Vuoden 2010 tilanne vastasi pitkälle vuoden 2014 tilannetta, sillä myös vuonna 2010 irakilaistaustaisten työllistyminen palvelu- ja myyntityöntekijöiksi oli 40 prosenttia ja suomalaistaustaisilla vain 20 prosenttia. Edelleen erityisasiantuntijoissa ja asiantuntijoissa prosenttiosuudet olivat vastaavat kuin vuonna 2014, toisin sanoen suomalaistaustaiset työllistyivät selvästi useammin näihin ammattiryhmiin kuin irakilaistaustaiset. Verrattaessa irakilaistaustaisten tilannetta iranilaistaustaisiin aikaisemmin eli vuonna 2010, erityisasiantuntijoissa ei ollut vielä niin suurta eroa näiden

ryhmien välillä kuin vuonna 2014: 14 prosenttia iranilaisista oli erityisasiantuntijoita ja irakilaisista 11 prosenttia vuonna 2010. Asiantuntijoita iranilaisissa oli yhdeksän prosenttia ja irakilaisissa vain viisi prosenttia tämän vuosikymmenen alussa.

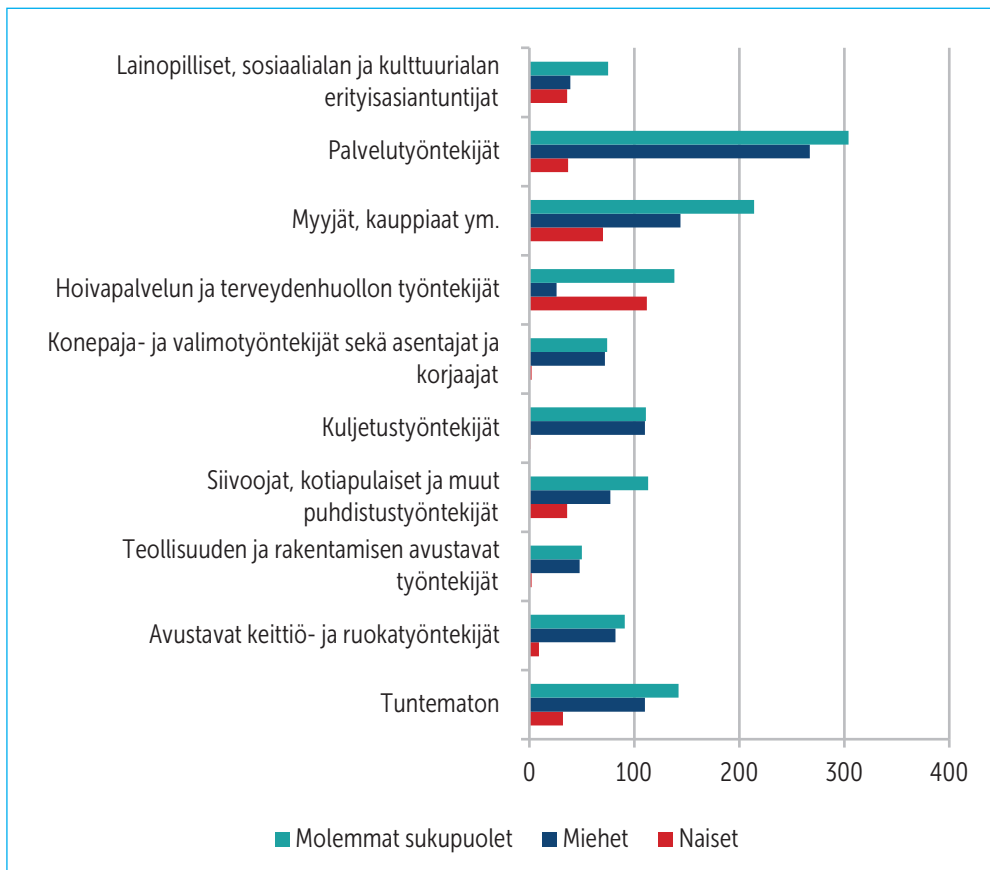

Kuva 9. Työlliset irakilaistaustaiset ammattiryhmän ja sukupuolen mukaan sekä työlliset suomalaistaustaiset vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Taulukko 3. Työlliset irakilais-, iranilais- ja suomalaistaustaiset ammattiryhmän mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Ammattiryhmä	Suomi		Irak		Iran	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Johtajat	90 312	4,2	16	0,9	27	1,3
Erytisasiantuntijat	416 173	19,3	181	10,6	386	18,8
Asiantuntijat	398 455	18,5	86	5,0	232	11,3
Toimisto- ja asiakaspalvelutyöntekijät	138 742	6,4	45	2,6	48	2,3
Palvelu- ja myyntityöntekijät	441 309	20,5	674	39,6	704	34,3
Maanviljelijät, metsätyöntekijät ym.	60 349	2,8	4	0,2	2	0,1
Rakennus-, korjaus- ja valmistustyöntekijät	213 175	9,9	150	8,8	107	5,2
Prosessi- ja kuljetustyöntekijät	182 135	8,5	141	8,3	174	8,5
Muut työntekijät	132 184	6,1	262	15,4	242	11,8
Tuntematon	73 711	3,4	142	8,3	131	6,4
Sotilaat	8 483	0,4	2	0,1		
Yhteensä	2 155 028	100,0	1 703	100,0	2 053	100,0

Kun työllistymistä maassamme tarkastellaan ammattien mukaan, eniten irakilais- taustaisia on ollut palvelutyöntekijöinä (304 henkeä) ja 88 prosenttia heistä on ollut miehiä vuonna 2014 (Kuva 10). Seuraavaksi yleisimmät ammatit ovat olleet myyjät, kauppiaat ym. (214 henkeä, miehiä 67 %), hoivapalvelun ja terveydenhuollon työn- tekijät (138, naisia 81 %), siivoajat, kotiapulaiset ja muut puhdistustyöntekijät (113, miehiä 68 %) ja kuljetustyöntekijät (111, miehiä 99 %). Näissä ammateissa on siten havaittavissa osin piirteitä sukupuolittuneista työmarkkinoista. Esimerkiksi hoiva- ala on tyypillinen ala, jolla työntekijöistä suurin osa on naisia ja kuljetusalalla työn- tekijöissä on miesenemmistö. Vuonna 2010 irakilaisaustaisten yleisin ammatti oli myös palvelutyöntekijä (267 henkeä) ja seuraavina myyjät, kauppiaat ym. (141 henkeä), siivoajat, kotiapulaiset ja muut puhdistustyöntekijät (86 henkeä), hoivapalvelun ja terveydenhuollon työntekijät (80 henkeä) sekä kuljetustyöntekijät (64 henkeä). Kes- keiset ammatit, joihin irakilaisaustaisia on työllistynyt, olivat siten pitkälti samat vuosina 2010 ja 2014.

Kuva 10. Irakilaisaustaisten ammatit (vähintään 50 työllistä) sukupuolen mukaan vuonna 2014. Lähde: Tilastokeskus 2017.

Irakilaisten laaja-alainen osaaminen eri aloilla ilmenee myös Sandbergin ja Stordellin (2016) Uudenmaan vastaanottokeskuksissa toteutetussa alkuvaiheen osaamisen tunnistamisessa. Runsaalle tuhannelle turvapaikanhakijalle toteutettu tunnistaminen osoitti, kuinka monipuolista osaamista heidän joukossaan oli vuosien 2015–2016 Suomeen suuntautuvassa pakolaisvirrassa. Kaksi kolmasosaa kartoitetuista oli lähtöisin Irakista. Joka toisella oli peruskoulun jälkeisiä opintoja tai peruskoulun jälkeen suoritettu tutkinto. Yhteensä 27 prosenttia ilmoitti opiskelleensa yliopistossa tai korkeakoulussa; 16 prosenttia ilmoitti suorittaneensa kandidaatin, maisterin tai tohtorin tutkinnon. Tärkeimmät alat korkeakoulutetuilla olivat hallinto-, toimisto-, kulttuuri-, taidealat ja käsityö, opetusala ja IT- ja tietotekniikan ala.

Kaiken kaikkiaan maahanmuuton kasvun myötä maahanmuuttajien työllisyys on noussut keskeiseksi kysymykseksi Suomessa. Maahanmuuttajien työllistyminen on tärkeää yksilöiden toimeentulon ja hyvinvoinnin kannalta. Muuttajan työllistymiseen vaikuttavat monet tekijät, kuten ikä maahan saapuessa, äidinkieli, koulutus-taso, työmarkkinoiden yleinen rakenne, maassa vietetty aika ja talouden suhdanteet (Dustmann, Glitz & Vogel 2010; Sarvimäki 2011; Busk ym. 2016). Muillakin tekijöillä voi olla yhteys muuttajien työllistymiseen ja työuriin maahan saapuessa tai ajan myötä, kuten työsuhteiden tyypeillä eli sillä, onko kyseessä kokopäivätyö tai osa-aikatyö, sekä työsuhteiden kestoilla sekä työurien etenemisellä. Hämäläisen ym. (2005) mukaan on oletettavaa, että maahanmuuton taloudelliset vaikutukset kehittyvät myönteisemmiksi ajan kuluessa ja kotoutumisen edistyessä. Maahanmuuttajien kantaväestöä heikompi työllisyys nostaa esiin kysymyksen eläketurvasta. Jos työura jää lyhyeksi ja ansiot pieniksi, myös työeläke jää pieneksi. Tulevaisuudessa maahanmuuttajien eläkkeet ja niihin suoraan vaikuttavat työurat ovat talouden näkökulmasta yhä tärkeämpiä maahanmuuttajaväestön ikääntyessä ja määrän kasvaessa (Busk ym. 2016).

14.3.4. Nuorten miesten kokemuksia kotoutumisprosessista

Kvalitatiivinen analyysi nuorten pakolaistaustaisten miesten työelämäintegraatiosta antaa yksilötason kokemusta, joka on arvokasta tietoa syvällisemmästä prosessista. Tässä tarkastelemme kolmen 20–30-vuotiaan nuoren miehen siirtymää Irakista Suomeen ja heidän kotoutumisprosessiaan ottaen huomioon sekä koulutuspolun että sitä myötä työllistymisen. Tarkastelumme keskittyy erityisesti heidän työelämänintegraatioonsa sekä siihen liittyviin ajallisiin ja tilallisiin siirtymiin. Tämä osio tarjoaa siten kolme henkilöesimerkkiä edellä kuvatuista ajallisista prosesseista. Nostamme jokaisen miehen, Pohjoisen, Muhammedin ja Josefin, kohdalla esiin ajallisia käänteitä, joilla on ollut merkitystä heidän kiinnittymisessään suomalaiseen yhteiskuntaan ja erityisesti sen työmarkkinoille. Pureudumme etenkin Griffithsin, Rogersin ja Andersonin (2013) muuttoliiketutkimuksen ajallisuuden viitekehykseen, jota esitte-limme tarkemmin tämän luvun alussa.

Ensimmäinen haastateltavista, Pohjoinen, on syntynyt Irakissa ja saapunut alle kouluikäisenä perheensä kanssa Suomeen kiintiöpakolaisena 1990-luvun alkupuolella. Hänen sisaruksensa ovat syntyneet Suomessa ja pakolaisleirillä. Hänen vanhempansa olivat maanviljelijöitä Irakissa ja heidän oman kouluttautumattomuuden takia he ovat aina kannustaneet lapsiaan opiskelemaan. Suomeen saapumisesta Pohjoinen muistaa, että kaikki oli heitä varten valmiina ja he pääsivät nopeasti suomalaiseen yhteiskuntaan kiinni. Hänen vanhemmilleen kotoutumisprosessi on kuitenkin ollut hitaampaa ja työläämpää heidän iästään johtuen. Näissä kokemuksissa käy ilmi Suomeen saapumisen nopea tempo sekä kotoutumisen ajallinen hajottavuus perheen sisällä (Griffiths, Rogers & Anderson 2013).

Pohjoinen aloitti päiväkodissa, jossa hän oli ylimääräisen vuoden, jotta oppi suomen kielen kunnolla ennen kouluun menoa. Tämä päätös edesauttoi hänen pärjäämistään koulussa. Lukion jälkeen Pohjoinen siirtyi ammattikorkeakouluun opiskelemaan alaa, joka ei kuitenkaan tuntunut omalta. Hän yritti päästä opiskelemaan yliopistoon, mutta ei päässyt sisään. Hän löysi kuitenkin vastaaventyypisen alan ammattikorkeakoulusta ja valmistui ennätysvauhtia. Koko opintojen ajan Pohjoinen teki töitä, loppuvaiheilla myös oman alansa töitä. Hän tunnistaa työnarkomanian, joka on osaltaan auttanut häntä menestymään työelämässä: ”Mä en oo ite koskaan TE-toimistolla käyny ja ei oo niinku oikeestaan... Simmost pientä työnarkomaniaa on luonteessa. ... Mut opiskeluaikana mä tein ehkä vähän jälkikätee niinku liikaaki töitä. Jotenki semmone, silloin niinku tuntu et oli vaikee kieltäytyy. Toisaalt mä tykkäsin kauheesti.”

Pohjoinen, joka ei ole ikinä ollut työttömänä, on tehnyt nousujohteista ja vakaata työuraa kantasuomalaisten dominoimalla terveydenhuoltoon liittyvällä alalla. Hänellä on ollut kaksi aluksi määräaikaista, mutta pian viraksi muutettua oman alansa työsuhdetta. Hän ei ole siten joutunut kamppailemaan prekaarin tilapäistyön kanssa, vaan hänen työuraansa korostaa pysyvyys. Työn ohessa hän on tehnyt johtamisopintoja, sillä häntä pyydettiin esimiestehtäviin. Pohjoinen on myös perustanut oman toiminimen, jonka kautta hän voi tehdä oman alansa koulutustöitä virkansa ohella. Työuraa edistävien prosessien ajallinen päällekkäisyys (Griffiths, Rogers & Anderson 2013) on siten ilmeistä hänen kohdallaan. Haastattelun aikana Pohjoinen oli aloittanut parin vuoden virkavapauden työskennelläkseen järjestölle projektissa, jossa hän toimii kantasuomalaisten ja turvapaikanhakijanuorten kanssa. Hän ei ole aiemmin toiminut järjestökentällä, mutta koki, että kyseinen työ toisi vaihtelua työuraan ja että hänen pakolaistaustastaan olisi siinä hyötyä, vaikkakin tulevaisuudessa hänen suunnitelmissaan onkin palata virkaansa.

Toinen miehistä, Muhammed, on Pohjoisen tavoin saapunut lapsuusiässä Suomeen kiintiöpakolaisena perheensä kanssa 1990-luvun lopulla. Hänen sukujuurensa ovat Iranissa, mutta hän on syntynyt Irakissa pakolaisleirillä. Muhammedin kotoutuminen Suomeen on ollut hankalaa, koska hänen vanhempansa eivät aluksi kotiutuneet Suomeen hyvin – perheen sisäinen kotoutuminen ei siis edennyt ajallisesti synkronisesti (Griffiths, Rogers & Anderson 2013). Muhammedin elämä muuttui kokonaan

ammattikouluopintojen aloittamisen jälkeen, jolloin hänet pakotettiin muuttamaan vanhempiensa kanssa Iraniin, jossa hän ei ollut ikinä elänyt. Myöhäisessä teini-iässä vietetyt Iranin vuodet ovat siten vaikuttaneet hänen yleiseen Suomeen kiinnittymiseen, koulutukseen, perhe-elämään ja työelämään. Muhammedin kuvaus hänen ”pakko-muutostaan” Iraniin ja sieltä ”pakenemiseen” takaisin Suomeen kuvastaa sitä, kuinka traumatisoiva kokemus tämä elämänmuutos oli. Tätä aikatilallista (May & Thrift 2001) siirtymää voidaan Griffithsin, Rogersin ja Andersonin (2013) viitekehyksen mukaan selittää rytmien ja syklien kautta, jotka häiritsevät elämäntulkua. Haastattelun aikana Muhammed palasi yhä uudelleen tähän teemaan:

Kyl mä niinku oon nähnyki aika paljon vaivoi mun elämässäni, mut oon aina niinku ylittäny ne ja kyl ne jää mieleenki aina. Et kun miettii, mitä mä oon nähny ja mitä mä oon niinku kokenut. Esim. tota muutettiin pois Suomesta jossain vaiheessa, niin seki oli aika vaikeet mulle. Taas piti tottua uuteen elämään. Et seki on pitkä tarina. Just ku mä olin tota murrosiässä niin sillon me muutettiin. ... Mul jäi sit opiskelut kesken ja mua harmitti kyllä se aika paljon.

Siis tää muuttaminen oli niin väärin ja niin väärin. Nyttienki mä mietin et miks mä tein, menin. Mun ois pitäny tota, olis pitäny kieltää. ... Toi muuttaminen muutti mun elämää siis kolmesataakuuskyt astetta ja mua niinku harmittaa vieläki et mä olin siellä se kolme vuotta. Nyt ku mä oisin ollu täällä se kolme vuotta mä oon ollu siis ihan eri ihminen varmaan.

Muhammedin muutto kolmen vuoden jälkeen takaisin Iranista Suomeen on myös täynnä haastavia selviytymiskokemuksia. Hänen vanhempansa, jotka seurasivat Muhammedia vuoden viiveellä takaisin Suomeen, eivät hänen mukaansa kotiutuneet alkusi 1990-luvulla Suomeen hyvin, eivätkä siksi hakeneet heille Suomen kansalaisuutta. Iranin teinivuosina Muhammedin pakolaisille myönnettävä matkustusasiakirja oli mennyt umpeen, minkä takia hän ei voinut matkustaa laillisesti Iranista Suomeen. Muhammed joutui turvautumaan salakuljettajien apuun ja paanomaiseen matkakokemukseen. Muhammedin laillisen integraation tempo oli hidasta ja hän koki hitauden ongelmallisena sekä perheen sisäisenä että valtioiden rajat ylittävänä hallinnan keinona (Griffiths, Rogers & Anderson 2013; Khosravi 2014).

Iranissa ja myöhemmin Suomessa Muhammed on työskennellyt vanhempiensa yrityksissä, kuten kaupoissa ja ravintoloissa. Hänen haaveena on tulevaisuudessa perustaa oma yritys. Ammattikoulun jälkeen hän on myös työllistynyt lyhyisiin työsuhteisiin, osittain maahanmuuttajavaltaisille aloille. Muhammed on ollut yhteensä noin vuoden työttömänä. Hänen työuraansa Suomessa kuvastaa tilapäisyys ja epävarmuus, jotka ainakin osittain johtuvat teini-iän vaikeista Iranin vuosista ja Suomeen uudelleenkotoutumisen hankaluudesta – hänen kotoutumisprosessissaan on siten havaittavissa toistuvuuden elementtejä (Griffiths, Rogers & Anderson 2013). Muhammed on naimisissa iranilaisen naisen kanssa, johon hän tutustui Iranin teinivuosina. Perheenyhdistämi-

nen vaimon kanssa edellytti suhteellisen korkeita tuloja, joten pitkien opintojen sijaan hän päätyi töihin. Vaikeuksistaan huolimatta Muhammed on pystynyt hyödyntämään eräitä teinivuosien vaikeuksien kautta saamia taitojaan työelämässään. Hän on kääntänyt epävakauden ja tilapäisyyden voimavarakseen – vaikea menneisyys ei ole lannistanut hänen tulevaisuudensuunnitelmiaan (Griffiths, Rogers & Anderson 2013). Muhammed on esimerkiksi oppinut farsin kielen, jota hän on tarvinnut Suomessa työskennellessään turvapaikanhakijoiden kanssa. Hän on myös herkkä näkemään turvapaikanhakijalasten tarpeita omien aiempien kokemustensa kautta.

Kolmas nuorista miehistä, Josef tuli Suomeen yksin vuonna 2015 turvapaikanhakijana. Muutamia kuukausia myöhemmin hänen isänsä ja veljensä saapuivat myös Suomeen. Muu perhe on edelleen Irakissa. Josef on opiskellut lukiossa Irakissa, jossa koulunkäynti ei aina ollut turvallista. Hän kuitenkin piti opiskelusta ja loma-ajat hän teki omasta halustaan töitä esimerkiksi rakennuksilla, kaupassa ja tehtaassa. Josefin unelma-ammatti Irakissa ollessaan, ja yhä Suomessakin, on ohjelmoija tai psykologi: ”Luen paljon kirjoja, mutta en tiedä mitään erityistä syytä, miksi haluaisin olla psykologi. Pidän vain siitä ammatista. Mutta joskus unelmat murskaantuvat Irakissa siellä vallitsevan tilanteen takia”. Tulevaisuuteen liittyvät tunteet ja unelmat (Griffiths, Rogers & Anderson 2013) ovat tärkeitä tekijöitä kotoutumisen ajallisen etenemisen suhteen.

Josefin matka Irakista Suomeen oli melko nopea, mikä kuvastaa hänen muuttonsa virtoja ja hetkiä (Griffiths, Rogers & Anderson 2013). Toki pako Irakista Suomeen turvapaikanhakijana kesti kauemmin kuin edellä esiteltyillä Pohjoisella ja Muhammedilla, jotka saapuivat Suomeen kiintiöpakolaisina. Pääosin Josef liikkui veneellä, autoilla tai kävellen, salakuljettajien opastamana. Irakista hän pakeni ensin Turkkiin, josta matka jatkui Bulgarian, Serbian ja Unkarin kautta Itävaltaan, josta hänet kuljetettiin autolla Suomeen. Suomeen tultuaan Josef koki suhteellisen nopeatempoisen muuttomatkan jälkeen totaalisen ajallisen muutoksen hitaan ja odottamisesta koostuvan toistuvan (Griffiths, Rogers & Anderson 2013) turvapaikkaprosessin aikana. Melko nopeasti loppuvuodesta 2015 Josef sai vuoden oleskeluluvan humanitaarisista syistä. Koska tämä oleskelulupa poistettiin kokonaan Suomen ulkomaalaislainsäädännöstä kesällä 2016, eikä sen uusiminen ollut enää mahdollista, sekä ensimmäisessä turvapaikkaprosessissa kertomatta jääneiden syiden takia, Josef joutui aloittamaan turvapaikkaprosessin uudelleen vuoden kotoutumisjakson jälkeen. Osana humanitaarisen oleskeluluvan mahdollistamaa koulutusta Josef on opiskellut suomen kieltä ja ollut työharjoittelussa palvelualalla. Lisäksi hän ehti hankkia itselleen vuokra-asunnon, mutta joutui myöhemmin luovuttamaan sen veljelleen, joka sai turvapaikan Suomesta. Toisen turvapaikkaprosessin alettua Josef muutti virallisesti takaisin vastaanottokeskukseen palaten sekä ajallisesti että tilallisesti alkupisteeseen.

Jatkuva epävarmuus siitä, saako hän jäädä Suomeen, on vaikuttanut Josefin ajatuksiin Suomeen kiinnittymisestä, koulutuksesta ja työelämästä. Tämä liminaali epävarmuus (Khosravi 2014) kuvastaa usein turvapaikkaprosessissa olevien ja sen läpi käyneiden henkilöiden haavoittuvuutta suhteessa työelämään ja jokapäiväiseen

arkeen. Esimerkiksi Himasen ja Könösen (2010, 46) tutkimuksessa turvapaikanhakijoiden kertomuksia työelämästä yhdistivät ”kokemukset epävarmuudesta ja väliaikaisuudesta, pakosta ja paosta”. Koska Josef ei välttämättä saa kansainvälistä suojelua Suomesta, on hän yrittänyt löytää koulutus- tai työpaikan, ja tarpeen mukaan anoa oleskelulupaa näillä perusteilla, kuitenkin onnistumatta siinä. Josefin tilanteen kokonaisvaltainen epävarmuus ja tilapäisyys ovat heikentäneet hänen voimavarojansa. Hän suoritti kuuden viikon palvelualan työharjoittelun, mutta hänen oli vaikeaa olla iloinen harjoittelusta, koska oleskeluluvan saaminen stressasi häntä niin paljon: ”Joskus en pitänyt siitä [harjoittelusta], koska ajattelin turvapaikkahakemustani ja murehdin oleskelulupapäätöstäni sekä muita ongelmiani.”

Jos Josef saisi uuden oleskeluluvan, hänen tulevaisuuden haaveissa on suorittaa korkeakouluopintoja samaan aikaan, kun hän tekisi osa-aikatöitä. Irakiin hän ei voi omien sanojensa mukaan palata koskaan. Jos hän ei saa uutta oleskelulupaa Suomesta, hän ei tiedä mitä tekee – paitsi odottaa:

Jatkan odottamista, vaikka siinä menisi vuosi tai kaksi vuotta, tai kauemminkin. ... On todella vaikeaa saada oleskelulupa Suomesta, eikä työpaikan löytäminen ole myöskään helppoa. Mutta pidän täällä ihmisistä, pidän säästä, ja kaikki on täällä hyvin. ... Toivon, että voin jäädä tänne, koska jos saan kielteisen turvapaikkapäätöksen, en tiedä mitä tehdä. Olen todella hämilläni. Toiset ihmiset ovat kysyneet minulta, mitä teen, jos saan kielteisen päätöksen. En todellakaan tiedä mitä teen tai minne menen [jos niin käy].

Edellä kuvatut elämäntarinat osoittavat, kuinka monimuotoisia aikatilallisia (May & Thrift 2001) kotoutumisprosesseja tähän tutkimukseen osallistuneet pakolaistaustaiset nuoret miehet ovat käyneet läpi. Jokaisessa prosessissa aika ja ajallisuus ovat läsnä eri tavoin – virtoina ja hetkinä, rytmeinä ja sykleinä, tempona, synkronisuutena ja hajotavuutena, ja tulevaisuutena (Giffiths, Rogers & Anderson 2013). Analyysi osoittaa, että sijoittuminen ja eteneminen työelämässä vaihtelevat huomattavasti yksilöiden välillä. Ajallisesti tarkasteltuna työllistyminen koulutusta vastaavaan työhön on voinut sujua nopeasti, mutta työllistymispolku voi olla myös kangertelevaa ja työnhaku aikaa vievää – välillä voi olla töissä ja välillä työnhakijana. Työ ei aina vastaa koulutusta ja yksilö päättyy sekundaarisille työmarkkinoille.

Yksityiskohtaisemmin tarkasteltuna lapsena Suomeen saapuneiden miesten ikä on edesauttanut ja nopeuttanut heidän sosiaalista kuuluvuuttaan, kielenoppimista ja koulumenestystä. Myös tapa, jolla miehet ovat saapuneet Suomeen voi olla merkittävä. Kiintiöpakolaisina perheen kanssa lapsena Suomeen tulleet miehet ovat tehneet matkan usein nopeasti ja he ovat voineet aloittaa kotoutumisprosessin heti maahan saavuttuaan. Turvapaikanhakijana Suomeen nuorena aikuisena saapunut on taas matkustanut suhteellisen pitkäkestoisen ja vaarallisen pakomatkan. Lisäksi turvapaikkaprosessin epävarmuus ja pitkittyminen ovat stressaavia eivätkä edesauta Suomeen kiinnittymistä. Hitautta voidaan siten käyttää myös hallinnan keinona (Khosravi 2014).

Toisaalta kiintiöpakolaistausta ei välttämättä takaa sujuvaa kotoutumista. Jos perhe päättääkin muuttaa takaisin vanhempien lähtömaahan, voi nuoren koko elämä mennä sekaisin etenkin, jos muutto tapahtuu teini-iässä kesken koulutuksen. Vanhempien ja lasten yhtäaikainen kotoutumisprosessin ajallinen synkronoituminen on siten ensiarvoisen tärkeää. Työelämään integroituminen voi myös edetä erilaisten ajallisten temppojen ja rytmien kautta. Perheen perustaminen ja siihen liittyvät taloudelliset seikat, varsinkin perheenyhdistäminen, voivat edistää työllistymistä, toisinaan pidemmälle kouluttautumisen kustannuksella. Työssä menestyminen ja työtyytyväisyys näyttävät olevan kiinni pitkälti siitä, miten hyvin nuoret miehet ovat pystyneet kääntämään oman pakolaistaustansa ja siihen mahdollisesti liittyvät traumansa vahvuudeksi, jota he voivat soveltaa tulevaisuuden suunnitelmissaan.

14.4. Johtopäätökset

Pakolaisten integraatio vaihtelee ajassa varsinkin työelämän osalta, ja laajemmin ottaen integraatio on prosessi, joka kehittyy ajan kuluessa. Tässä luvussa avasimme aikaa ja työelämän integraatiota useista eri näkökulmista. Kirjallisuusanalyysimme, jossa tutkimme aikaa ja työtä suhteessa integraation teorioihin, osoitti, että vaikka kotoutuminen käsitteellistetään useissa alan teorioissa kaksisuuntaisena prosessina (Strang & Ager 2010; Saukkonen 2013), se mielletään vain implisiittisesti ajalliseksi prosessiksi. Aika ja ajallisuus puuttuvat siten useista integraation teorioista erillisinä kotoutumiseen vaikuttavina eksplisiittisinä ulottuvuuksina, joihin esimerkiksi työllistyminen lukeutuu. Kontekstisidonnaisuus ja tilallisuus otetaan myös eri integraationteorioissa usein aikaa paremmin huomioon. Jatkossa olisikin syytä kehittää integraation temporaalisuuden teoreettista tutkimusta, etenkin työelämän osallisuuteen liittyen.

Tarkastelimme pakolaistaustaisten työllistymistä empiirisesti aikaperspektiivistä. Analyysimme koski Irakista Suomeen suuntautuvaa muuttoa ja työelämänintegraatiota. Enemmistö Irakista muuttaneista on iältään nuoria aikuisia, etupäässä miehiä. Kvantitatiivisessa analyysissä ilmeni, että irakilaiset miehet osallistuvat naisia useammin aktiivisesti työmarkkinoille. Verrattuna suomalaisten työllisten osuuksiin, irakilaisten osuudet ovat vielä alhaisia. Tätä kuvastaakin irakilaisten työttömyysaste, joka on pitkään pysynyt korkealla tasolla. Ilahduttavaa on havaita, että irakilaisia on sijoittunut eri ammattiryhmiin suomalaisilla työmarkkinoilla. Heitä on siten niin primaarisektorilla, jolla työpaikat ovat vakaat ja edellyttävät korkeampaa koulutusta kuin sekundaarisektorilla, jolla työpaikat ovat epävakaita eikä koulutusta tarvita niin paljon (ks. Massey ym. 1993, 442–443; Heikkilä & Pikkarainen 2008; Forsander 2013; Heikkilä 2017).

Laadullinen empiirinen analyysimme pureutui tapaustutkimuksen menetelmin kolmeen Irakista Suomeen muuttaneen nuoren miehen integraatioprosesseihin ja niiden ajallisiin ulottuvuuksiin – virtoihin ja hetkiin, rytmeihin ja sykleihin, tempoi-

hin, synkronisuuteen ja hajottavuuteen, ja tulevaisuuteen (Griffiths, Rogers & Anderson 2013). Elämäntarinalliset haastattelut heidän kanssaan ilmentävät sitä, miten heidän pakolaistaustansa ja siihen liittyvät kokemukset ovat vaikuttaneet heidän integraation- sa ajallisuuteen ja siirtymiin sekä etenkin työelämään kiinnittymiseen. Se, minkä ikä- sinä sekä minkäläisten prosessien ja matkojen kautta he ovat saapuneet Suomeen, on merkityksellistä. Turvapaikanhakuun verrattuna suhteellisen helppo kiintiöpakolais- prosessi ei kuitenkaan takaa jouhevaa kotoutumista, edes lapselle, mikäli vanhemmat eivät kotiudu tai mahdollista lastensa kiinnittymistä Suomeen. Turvapaikkaprosessin pitkäkestoisuus taas mahdollistaisi jonkinlaisen ”esikotoutumisen”, mutta samaan aikaan prosessin epävarmuus ja siihen liittyvä stressi ei tue uuteen yhteiskuntaan kiinnittymistä ja osallisuutta (Khosravi 2014).

Pakolaistaustaiset miehet ovat kuitenkin pystyneet kääntämään taustansa ja siihen liittyvät haasteet ja jopa mahdolliset vastoinkäymiset ajan kuluessa voimavaraksi, joka on edesauttanut heitä kokonaisvaltaisen elämän saavuttamisessa ja menestymisessä työelämässä. He ovat usein löytäneet työn mielekkyyttä siitä, että voivat olla esimerk- kinä ja tukena toisille pakolaistaustaisille nuorille aikuisille näiden integraatioissa — prosessissa, joka muuttuu ja muokkautuu yksilöllisesti ajassa. Ei-mitattavissa oleva integraatio, joka on subjektiivinen ja yksilön koettu tunne kotoutumisesta, on siten syytä pitää kotoutumiskeskustelumme keskiössä. Kotoutuminen on laaja ja monita- hoinen prosessi, joka koskettaa yksilön eri elämän osa-alueita eri aikoina.

Kiitokset

Haluamme kiittää *Coming of Age in Exile* (CAGE) -tutkimushanketta tämän tutkimuksen tekemisestä. Hanke, jota rahoittaa NordForsk (2015–2020), on myös mahdollistanut sen, että Eveliina Lyytinen on voinut toimittaa tämän koko teoksen. Kiitämme myös haas- tatteluihin osallistuneita nuoria miehiä heidän osallistumisestaan tähän tutkimuk- seen. Siirtolaisuusinstituutin toimitusjohtaja Tuomas Martikainen ja akatemiattutkija Johanna Leinonen — kiitos rakentavista kommentteista luvun käsikirjoitusvaiheessa.

Lähteet

Josef, turvapaikanhakijatausta, haastattelu 1.12.2017

Maahanmuuttovirasto (2017). Turvapaikanhakijat 1.1.–31.12.2015. Saatavilla: http://www.migri.fi/download/64990_Tp-hakijat_2015.pdf?c24b2b6ec55bd488. Luettu 24.2.2017.

Muhammed, kiintiöpakolaistausta, haastattelu 26.7.2016

Pohjoinen, kiintiöpakolaistausta, haastattelu 8.7.2016
Tilastokeskus (2017). Väestö. Saatavilla: <http://stat.fi/>. Luettu 14.2.2017.

Kirjallisuus

- Ager, Alastair & Alison Strang (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*, 21 (2), 166–191.
- Ahmad, Akhlaq (2005). *Getting a Job in Finland: The Social Networks of Immigrants from the Indian Subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market*. Research Reports 247. Helsinki: University of Helsinki.
- Belloni, Milena (2016). Learning How to Squat: Cooperation and Conflict between Refugees and Natives in Rome. *Journal of Refugee Studies*, 29 (4), 506–527.
- Bochmann, Grete & Anniken Haglund (2011). Migrants in the Scandinavian Welfare State. The Emergence of a Social Policy Problem. *Nordic Journal of Migration Research*, 1 (1), 13–24.
- Busk, Henna, Signe Jauhiainen, Antti Kekäläinen, Satu Nivalainen & Tuuli Tähtinen (2016). *Maahanmuuttajat työmarkkinoilla: tutkimus eri vuosina Suomeen muuttaneiden työurista*. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 6/2016. Helsinki: Eläketurvakeskus.
- Chiswick, Barry (1978). The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born Men. *Journal of Political Economy*, 86 (51), 897–921.
- Dustmann, Christian, Albrecht Glitz & Thorsten Vogel (2010). Employment, wages, and the economic cycle: Differences between immigrants and natives. *European Economic Review*, 54, 1–17.
- Forsander, Annika (2013). Maahanmuuttajien sijoittuminen työelämään. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 220–239.
- Gauffin, Karl & Eveliina Lyytinen (2017). *Working for Integration - A Comparative Analysis of Policies Impacting Labour Market Access among Young Immigrants and Refugees in the Nordic Countries*. Coming of Age in Exile (CAGE). Saatavilla: http://cage.ku.dk/publications/CAGE_Policy_Report_1.pdf. Luettu 22.12.2018.
- Griffiths, Melanie, Ali Rogers & Bridget Anderson (2013). *Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect*. COMPAS Research Resources Paper. Oxford: COMPAS. Saatavilla: <https://www.compas.ox.ac.uk/2013/migration-time-and-temporalities-review-and-prospect/>. Luettu 30.3.2017.
- Heikkilä, Elli (2017). Immigrants in the Finnish labour market and future need in an ageing society. Elli Heikkilä (eds.), *Immigrants and the labour markets. Experiences from abroad and Finland*. Publications 17. Turku: Migration Institute of Finland, 131–160. Saatavilla: <http://www.migrationinstitute.fi/files/pdf/julkaisuja-sarja/j->

- 17-isbn_978-952-7167-40-3-immigrant-labour-markets-migration-institute-of-finland-2017.pdf. Luettu 19.11.2017.
- Heikkilä, Elli & Maria Pikkarainen (2008). *Väestön ja työvoiman kansainvälistyminen nyt ja tulevaisuudessa*. Siirtolaisuustutkimuksia A 30. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. Saatavilla: http://www.migrationinstitute.fi/files/siirtolaisuustutkimuksia_a30_esr_1.pdf. Luettu 12.3.2017.
- Himanen, Markus & Jukka Könönen (2010). Pako ja pakko – turvapaikanhakijoiden kokemuksia prekaarista työstä. Sirpa Werde & Camilla Nordberg (toim.), *Vieraita työssä. Työelämän etnistyvä eriarvoisuus*. Helsinki: Helsinki University Press, 45–71.
- Hovil, Lucy (2014). Local integration. Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long & Nando Sigona (eds.), *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies*. Oxford: Oxford University Press, 488–498.
- Hämäläinen, Kari, Aki Kangasharju, Sari Pekkala & Matti Sarvimäki (2005). Maahanmuuttajien taloudellinen asema Suomessa. *Talous & Yhteiskunta*, 2005 (1), 33–39.
- Jaakkola, Timo (2000). *Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä*. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki: Työministeriö.
- Khosravi, Shahram (2014). Waiting. Anderson, Bridget & Michael Keith (eds.), *Migration: A COMPAS Anthology*. Oxford: COMPAS. Saatavilla: <https://compasanthology.co.uk/waiting/>. Luettu 22.8.2018.
- Kirkwood, Steve, Andy McKinlay & Chris McVittie (2014). 'He's a Cracking Wee Geezer from Pakistan': Lay Accounts of Refugee Integration Failure and Success in Scotland. *Journal of Refugee Studies*, 28 (1), 1–20.
- Krutova, Oxana, Liudmila Lipiäinen & Pertti Koistinen (2016). Patterns of Integration: A Longitudinal View of the Labour Market Attachment of Immigrants in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*, 6 (2), 102–114.
- Kyhä, Henna (2011). *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla: Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja C 321. Turku: Turun yliopisto.
- Larja, Liisa & Hanna Sutela (2015). Koulutus rakenne. Ulkomaalaistaustaisessa väestössä paljon korkeasti ja paljon matalasti koulutettuja. Tarja Nieminen, Hanna Sutela & Ulla Hannula (toim.), *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki: Tilastokeskus, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ja Työterveyslaitos, 29–42.
- Lewis, Hannah (2010). Community Moments: Integration and Transnationalism at 'Refugee' Parties and Events. *Journal of Refugee Studies*, 23 (4), 571–588.
- Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino & Edward Taylor (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19 (3), 431–466.
- May, Jon & Nigel Thrift (2001). Introduction. Jon May & Nigel Thrift (eds.), *Timespace. Geographies of temporality*. London: Routledge, 1–46.

- McPherson, Melinda (2010). 'I Integrate, Therefore I Am': Contesting the Normalizing Discourse of Integrationism through Conversations with Refugee Women. *Journal of Refugee Studies*, 23 (4), 546–570.
- Myrskylä, Pekka & Topias Pyykkönen (2014). *Suomeen muuttaneiden naisten ja miesten työmarkkinatilanne, koulutus ja poliittinen osallistuminen*. Working Papers 2/2014. Helsinki: Tilastokeskus.
- Phillimore, Jenny & Lisa Goodson (2008). Making a Place in the Global City: The Relevance of Indicators of Integration. *Journal of Refugee Studies*, 21 (3), 305–325.
- Pietka-Nykaza, Emilia (2015). 'I Want to Do Anything which Is Decent and Relates to My Profession': Refugee Doctors' and Teachers' Strategies of Re-Entering Their Professions in the UK. *Journal of Refugee Studies*, 28 (4), 523–543.
- Sandberg, Tanja & Elina Stordell (2016). Testipiste. Vastaanottokeskuksissa toteutettu alkuvaiheen osaamisen tunnistaminen. Saatavilla: http://uutismaailma.com/wp-content/uploads/2016/03/VOK-raportti_21.03.2016.pdf. Luettu 21.3.2017.
- Sarvimäki, Matti (2011). Assimilation to a Welfare State: Labor Market Performance and Use of Social Benefits by Immigrants to Finland. *Scandinavian Journal of Economics*, 113 (3), 665–688.
- Sarvimäki, Matti (2017). *Labor Market Integration of Refugees in Finland*. VATT Research Reports 185. Saatavilla: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2921095. Luettu 21.9.2018.
- Saukkonen, Pasi (2013). Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä (toim.), *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 81–100.
- Strang, Alison & Alistair Ager (2010). Refugee Integration: Emerging Trends and Remaining Agendas. *Journal of Refugee Studies*, 23 (4), 589–607.
- Sutela, Hanna & Liisa Larja (2015). Maahanmuuton syyt. Yli puolet Suomen ulkomaalaistaustaisista muuttanut maahan perhesyistä. Tarja Nieminen, Hanna Sutela & Ulla Hannula (toim.), *Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014*. Helsinki: Tilastokeskus, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos ja Työterveyslaitos, 15–25.
- Vercer, Natalia (2010). Living in Limbo: Integration of Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia. *Journal of Refugee Studies*, 23 (4), 484–502.

15. Yhteenveto – pakolaistutkimusta ajassa ja tilassa

Eveliina Lyytinen

Refugeeness is a process of becoming rather than a onetime set of events bounded in time and space (Peteet 1995: 171).

Yllä oleva sitaatti ja koko tämä teos osoittavat kuinka pakolaisuus on pikemminkin tulemisen prosessi kuin rajattujen yksittäisten tapahtumien ketju. Pakolaistilanteeseen joutuminen, siinä eläminen ja pakolaisuuden päättymisen ovat prosesseja, joihin liittyy vahvasti aikaan ja tilaan sidottuja kokemuksia. Tämä monitieteellinen teos tarjoaa kattauksen Suomeen suuntauvasta turvapaikanhausta ja pakolaisuudesta sekä niihin liittyvistä hallinnollisista, poliittisista ja kokemuksellisista prosesseista. Näkökulmia tähän teokseen tuodaan sekä turvapaikkaa hakeneilta ja sen saaneilta henkilöiltä että heidän kanssaan eläviltä ja toimivilta ihmisiltä. Teoksessa avataan myös rakenteellisia ajallisia ja tilallisia muutoksia suhteessa lainsäädäntöön, politiikkaan ja viranomaiskäytäntöihin. Teoksen yhtenäisinä, löyhinä teoreettisina teemoina ovat tilalliset ja ajalliset muutosprosessit. Näitä kahta avainkäsitettä lähestytään teoksessa eri tulo-
kulmista ja eri tieteenalojen perinteiden kautta.

Ensimmäisessä osassa *Politiikka, lainsäädäntö ja hallinta* pohditaan erityisesti turvapaikanhaun ja pakolaisuuden rakenteellista puolta. Tarkastelussa ovat yleisen suomalaisen pakolaispolitiikan kehitys, haavoittuvuuden tulkinta pakolaislainsäädännössä, sekä paperittomuuden rakenteellinen tuottaminen. Kyseisissä luvuissa heijastuu ajatus siitä, että politiikan, lainsäädännön (ks. tässä teoksessa Välimäki) ja marginalisoitujen ihmisryhmien tuottaminen ei tapahdu tyhjiössä vaan sitä määrittävät aina kyseisenä aikana ja tiettyssä tilassa tapahtuvat päätökset. Pakolaispolitiikka on Suomessa elänyt sen mukaan, mistä pakolaisia on maahan saapunut ja millainen hallitus on ollut tiettyinä aikana vallassa. Myös laajemmat eurooppalaiset ja globaalit kehityskulut ovat aina vaikuttaneet Suomen antamaan kansainväliseen suojeluun – makraotaso vaikuttaa siten myös mikrotason tapahtumiin. Haavoittuvuuden määrittelyä ja huomioon ottamista

(ks. tässä teoksessa Heikkilä & Mustaniemi-Laakso) määrittelevät etenkin eritasoinen lainsäädäntö: kansallinen, EU-tason ja kansainvälinen lainsäädäntö vaikuttavat toisiinsa, ja tietyssä ajankohtana tehdyt kansalliset lakimuutokset voivat heijastua ihmisten haavoittuvuutena vielä pitkäänkin. Tietyn aikakauden, kuten pääministeri Juha Sipilän hallituksen, ulkomaalaislainsäädännön kiristykset ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvan heikentäminen ovat johtaneet paperittomien ihmisten määrän lisääntymiseen. Myös laajat uusliberalistiset ideologiat vaikuttavat siihen, että lainsäädäntö, politiikka ja viranomaiskäytänteet tuottavat haavoittuvuutta jättäen ihmiset ilman oleskelulupaa (ks. tässä teoksessa Ahonen & Kallius). Paperittomuuttakaan ei siten tuoteta tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat erilaiset globaalit ja paikalliset ajassa muuttuvat prosessit.

Toinen teoksen osa *Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa* avaa lukijalleen sitä, millaisia kokemuksia turvapaikanhakijoilla on matkan varrella ja Suomeen saavuttuaan. Pakomatka ilmenee konkreettisesti eri tiloissa ja ajassa tapahtuvana fyysisenä, sosiaalisena ja mentaalisenä matkana (ks. tässä teoksessa Koikkalainen & Nykänen). Turvapaikanhakijat siirtyvät aika–tilallisesti myös matkalta vastaanottokeskuksiin ja edelleen turvapaikkaprosessiin. Turvapaikkapuhuttelu on tilaisuus, jossa tietyssä rajatussa ajassa ja tilassa hakijan tulee pystyä kertomaan laajoista elämänkokemuksistaan – kerronta liittyy eri tilanteisiin, jotka ovat tapahtuneet eri aikoina. Puhuttelutilannetta määrittävät valtasuhteet, jotka ovat aina läsnä eri ihmisten kohtaamisissa (ks. tässä teoksessa Puumala, Ristimäki & Ylikomi). Vastaanottokeskukset, niin pohjoisessa Suomessa kuin Pohjanmaalla ovat tiloja, joissa turvapaikanhakijat kokevat konkreettisesti ajalliset ja tilalliset raamit, jotka vaikuttavat heidän arkielämäänsä. Useissa tapauksissa turvapaikkaprosessin aikainen arkielämä on tilallisesti rajallista ja sitä kuvastaa arjen hitaus ja jopa pysähtyneisyys. Tähän vastaanottokeskuksissa elettyyn arkeen erityisen tilallisen ulottuvuuden luo ylirajainen yhteydenpito esimerkiksi lähtömaahan jääneiden sukulaisten ja ystävien kanssa. (ks. tässä teoksessa Nykänen ym.; Pöyhönen, Kokkonen & Tarnanen).

Pakolaisuuden representaatiot -teema muodostaa teoksen kolmannen kokonaisuuden. Siinä aika–tilallinen tulokulma ilmenee eri tahojen toimissa ja mielikuvissa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten suhteen. Teoksen kyseisessä osassa kysytään, miten poliisi, kirkon työntekijät ja sanomalehtikirjoittelijat tulkitsevat turvapaikanhakua ja pakolaisuutta. Poliisin tekemä laillisuuskasvatus (ks. tässä teoksessa Vanhanen) liittyy turvapaikanhakijoiden alkuvaiheen toimintoihin, joka tapahtuu usein vastaanottokeskuksessa. Aika–tilallinen raami määrittyy näin rajallisiin kohtaamisiin, jossa pyritään luomaan yhteistä ymmärrystä suomalaisesta yhteiskunnasta ja siinä toimisesta. Luterilaiset seurakunnat ja niiden järjestämät hätämajoituspaikat taas toimivat tiloina, jonne turvapaikanhakijat voivat tulla, ei vain fyysisesti suojaan, vaan myös oppimaan yhdessä elämistä (ks. tässä teoksessa Siirto & Niemi). Tämä usein lyhytkestoinen kohtaaminen voi kuitenkin jättää pysyviä kohdatuksi tulemisen tunteita. Sanomalehtien sivuilla käyty keskustelu suomalaisuudesta (ks. tässä teoksessa Pappi) taas avaa uusia tulokulmia pakolaisuuden representaatioihin. Mitä on se ”suomalaisuus”, josta uudet

tulijat yrittävät saada kiinni ja johon heidän liittymistään usein yhtäältä vaaditaan ja toisaalta rajoitetaan? Miten tämä ”suomalaisuus” on kehittynyt ajassa ja miten sitä on myös tilallisesti rakennettu toiset poissulkeväksi? Onko mahdollista päättää pakolaisuus täällä Suomessa kotoutumalla suomalaiseksi?

Kirjan neljäs osuus, *arjen integraatio ja hyvinvointi*, ilmentää sitä, miten terveys, perhe ja työ voivat olla tukena pakolaisten aika-tilallisissa kotoutumisen prosesseissa. Turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten mielenterveys voi olla koetuksella eri aikoina aina paosta ja matkan teosta integroitumiseen. Psykiatrisia hoitokokemuksia Suomessa taas ilmentävät ajanjaksot hoitoa tarjoavissa instituutioissa, joissa esimerkiksi traumaista toipuminen voi edetä (ks. tässä teoksessa Kallakorpi). Pakolaisaseman saaneiden perheen yhdistäminen on usein työläs ja pitkäkestoinen prosessi, joka vaikuttaa eri tavoin kotoutumisen prosesseihin (ks. tässä teoksessa Tiilikainen & Fingerroos). Toisinaan se ei edes onnistu, ja silloin perheiden täytyy rakentaa uusia ajan ja tilan ylittäviä tapoja yllirajaiseen yhteydenpitoon. Myös työllistymisellä on vaikutusta turvapaikanhakija- ja pakolaistaustaisten ihmisten integraatioon ja arkielämän hyvinvointiin. Heidän työllistymisensä on tyypillisesti hidasta ja työsuhteet epävarmoja ja lyhytkestoisia (ks. Heikkilä & Lyytinen). Lisäksi pakolaistaustaisten ihmisten osittain odottamattomakin elämän käännekohdat voivat vaikuttaa eri tavoin heidän työelämänmahdollisuuksiinsa. Pakolaisten saapumista pakomatkalta uuteen kotiin tulisikin tarkastella prosessina, joka etenee ajassa ja tilassa. Tässä teoksessa tätä prosessia on lähestytty eri teemojen ja tieteenalojen kautta tarjoten monipuolista analyysia turvapaikanhausta ja pakolaisuudesta Suomessa.

Lähteet

Peteet, Julie M. (1995). Transforming Trust: Dispossession and Empowering among Palestinian Refugees. Valentine Daniel & John Knudsen (eds.), *Mistrusting refugees*. Berkeley: University California Press, 168–186.

Hakemisto

A

Ajallisuus 16, 24–25, 70, 115, 119, 149–150, 163–165, 215, 239, 278, 282, 303, 313, 321, 326, 335–340
Arjen turvallisuus 207, 211–217, 215, 220, 225–226, 304

E

Etnografia 116, 183–185, 199, 277, 281
EU-oikeus 65, 67, 72, 75

H

Haavoittuva ryhmä 67, 75–77, 211
Haavoittuvuus 38, 65–82, 87, 101, 104, 150, 155, 170, 173, 211, 232, 280, 291, 338, 345–346
Hoito 71, 79, 96, 105, 277, 279–293, 347
Hoitotyö 277–291
Humanitarismi 56–57, 89–95, 98–102

I

Ihmiskaupan uhrit 17, 54, 66–72, 75, 81, 100, 211
Ihmisoikeudet 13, 21, 44, 49, 65–66, 70, 72, 74, 76, 79, 93, 96, 98, 102, 105, 128, 131, 210, 315
Irak 11, 19–21, 36, 47, 80, 96–97, 106, 118, 122–123, 129–130, 179–180, 196–198, 200, 276, 327–331, 333

K

Kansainvälinen suojelu 17–21, 37, 39–57, 62, 66–69, 81, 92, 97, 100, 116, 137–140, 152, 211, 314, 339, 345
Kansallisuus 18, 44–45, 139, 185, 208, 237, 253–254, 256–257, 260, 263–264, 292
Karkotus 43–45, 92, 95, 99, 101, 104–105, 290
Kidutuksen uhrit 70–71, 75, 81

Kieli 43, 50–51, 116, 119–120, 129, 141, 151, 153, 166–169, 171, 183–185, 187–188, 190–193, 199–200, 208, 210–211, 213, 215, 222, 235, 241, 246–247, 254–256, 258–259, 261–267, 269–271, 281, 283–284, 290–291, 293, 302–306, 308–311, 324–325, 327, 330, 335–336, 338–339

Kiinnittyminen 17, 26, 116, 166, 174, 187, 192, 200–201, 247–248, 255, 310, 325–326, 335, 337–339, 341

Kotouttaminen 21–22, 43, 49–51, 54–56, 207–208, 212, 217, 224–225, 253–270, 324–325, 327

Kotoutuminen 16, 18, 21–22, 24, 51, 70, 76, 164, 208–209, 211–212, 217, 221, 223, 235, 248, 253, 255, 257–258, 261, 267, 269, 277–278, 302, 304, 307, 309–310, 312, 314–315, 321–327, 335–341, 347

Kulttuuri-identiteetti 254, 269

Kulttuurilähtöinen hoitaminen 277, 280, 283

Kuuluminen 18, 44–45, 67, 74–75, 82, 104, 116, 139, 183, 185–187, 189, 193, 196–197, 199–201, 245, 254, 258–259, 267–269, 289, 315, 323

L

Laillisuuskasvatus 207, 209–212, 215–227, 346

Lainsäädäntö 13, 16–18, 20, 37–41, 44–45, 48, 50–57, 65–82, 89–91, 95–97, 103–104, 128, 138–140, 209–210, 212, 261, 267, 325, 338, 345–346

Luottamus 15, 101, 124, 150, 168, 178, 185, 189, 201, 209, 213–214, 216–217, 219–221, 225–226, 239–240, 244, 246, 284, 288–293, 305

M

Maahanmuuton hallinta 38, 74, 91, 98, 140, 322

Maahanmuutto 16–17, 24–25, 38, 40, 52, 67, 74, 82, 91, 95, 98, 101, 103, 140, 175, 184–185, 208, 253–256, 263, 266, 279, 282, 284, 290, 314, 322, 335

Maahanmuuttopolitiikka 40–41, 48, 54–55, 68, 74, 89, 91, 94, 98, 103, 128, 184, 247

Maahanmuuttovirasto 20, 76, 78, 80, 90–91, 95–97, 99, 103, 116, 129–130, 139–140, 142, 151, 155, 171–173, 177, 184, 188, 210, 217, 245, 302–303, 305

Maasta poistaminen 73, 92, 99, 210

Mielenterveys 67, 73, 80, 240, 246, 277, 279–280, 283–286, 288, 290–292, 347

Mielikuvamuuttaminen 115, 119, 122, 131

Muistaminen 137, 144, 146, 148, 150, 154

Muuttoliike 15, 17, 22, 24–27, 46, 90–93, 104, 115, 117–121, 124, 126, 130, 162, 164, 170, 261, 303, 307, 311, 321–323, 325, 331, 335

N

Narratiivit 93, 102, 104, 119–120, 161, 163, 170, 174, 178, 184–185

P

Pakkomuutto 17, 19, 22–23, 118, 323

Pakkopalautus 17, 19, 27, 89–90, 95–96, 98, 322

”Pakolaiskriisi” 17, 19, 96, 116, 119, 161, 178, 314

Pakolaispolitiikka 13, 16, 18, 37, 39–43, 45–46, 48–50, 53, 55–56, 345

Paperittomuus 16, 27, 37–38, 79, 89–104, 248, 345–346

Perheen merkitys 278, 302–303, 308, 309

Perheenyhdistäminen 16, 19, 21–22, 26–27, 52–53, 71, 76–78, 95, 277–278, 301–315, 337, 340, 347

Pohjanmaa 116, 183–184, 188, 200, 261, 346

Poikkeustila 123, 163, 170, 173–174, 177–178

Poliisi 16, 36, 41, 45, 70, 95, 99–103, 123, 127, 129, 142, 144–145, 207, 209, 226, 239, 286, 246

Psykiatria 277, 279–288, 290–293, 347

Puolueet 10, 38–56, 97, 122, 242, 258

R

Rajat 17, 19, 24, 38, 41–48, 89–98, 101–104, 117, 119–120, 126–129, 144, 162, 175, 186, 210, 214, 218, 257, 261, 267, 302–314, 337, 346

S

Seurakunnat 192–193, 207–208, 231–237, 240–248, 264, 346

Siirtolaisuus 24, 40, 48–49, 51, 90–94, 98–99, 118, 125, 265, 314

Solidaarinen yhdessä elämisen taito 207–208, 231–248

Sosiaalinen tuki 189, 196–198, 200, 310, 315

Sosiaaliset verkostot 92, 94, 116, 183–187, 189, 191, 194, 196, 199–201, 315

Suomalaisuus 25, 208, 253–271, 346–347

Suomensomalialaiset 278, 301–302, 304, 307, 313

T

Tilallisuus 16, 24, 27, 115, 119, 137, 240, 243, 321, 324–325, 335, 337–340, 345–347

Tulkki 70, 130, 142, 144, 148, 151–153, 218, 245, 282, 290–291, 293

Turvallistaminen 17, 98, 213, 214

Turvapaikkamenettely 18, 38, 51, 68–69, 82, 90, 97, 99, 115–116, 137–142, 153–155

Turvapaikkapolitiikka 18–21, 39, 45, 51–55, 76–77, 90, 94–99, 137, 140, 155, 190
Työllistyminen 16, 25, 43, 94–95, 173, 187, 277–278, 322, 324–340, 347
Työmarkkinat 25, 90, 100, 103, 127, 255, 260, 322, 324–327, 330–335, 339–340
Työttömyys 131, 171, 173, 326–327, 330–331, 340

U

Ulkomaalaislaki 20, 37–38, 40, 43–44, 48–53, 66, 68–79, 81–82, 303–305, 313–315, 338, 346

V

”Vapaaehtoinen paluu” 21, 79, 90, 96–100
Vastaanottokeskus 12, 16, 26, 71–72, 74, 95, 99–100, 114–116, 119–120, 129–131, 139,
161–196, 200–201, 209, 211–212, 214, 216, 218–220, 226, 231, 234, 236–237, 240,
242, 245, 248, 262, 311, 335, 338, 346
Vieraanvaraisuus 207, 208, 231–233, 246–248, 264
Virtuaalisuus 116, 184, 200, 215
Vuorovaikutus 26, 115–116, 137, 139, 141–146, 148, 150–156, 170, 183–189, 192–200, 207,
209, 214, 223, 225–226, 241–244, 261, 281, 283, 289, 291

Y

Yhteisölähtöinen poliisityö 212–213, 225–226
Ylirajaisuus 186–187, 302–307, 310–312, 314, 325, 346–347

Turvapaikanhaku ja pakolaisuus Suomessa -teoksessa tarkastellaan pakolaisuuden monimuotoisuutta Suomessa eri teemojen ja tieteenalojen risteyksissä – ilmiöiden globaalia kontekstia kuitenkin unohtamatta. Teoksessa, joka kattaa 15 lukua, keskitytään Suomea koskeviin kokemuksiin kansainvälisen suojelun saamisen ja antamisen käytännöstä, politiikasta sekä lainsäädännöstä. Teoksen ensimmäisessä osassa *Politiikka, lainsäädäntö ja hallinta* pohditaan erityisesti turvapaikanhaun ja pakolaisuuden rakenteellista puolta. Toinen osa teosta on nimetty *Matkalla, turvapaikkaprosessissa ja vastaanottokeskuksessa*, ja siinä tarkastellaan turvapaikanhakijoiden kokemuksia matkan varrella ja Suomeen saapumisen jälkeen. Kolmas osio rakentuu *Pakolaisuuden representaatiot* -teeman ympärille. Teoksen neljäs osuus avaa turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten *arjen integraatioita ja hyvinvointia*. Teos on yksi ensimmäisistä vertaisarvioituista suomenkielisistä kokoomateoksista, jossa käsitellään pakolaistutkimuksen aiheita. Lisäksi se täydentää vuoden 2015–2016 turvapaikanhakutilanteen dokumentointiin keskittynyttä alan kirjallisuutta. Teos on tarkoitettu muuttoliikkeen ja pakolaisuuden tutkijoille, opiskelijoille sekä pakolaisten kanssa työskenteleville kattavaksi suomenkieliseksi tutkimuspainotteiseksi teokseksi.